

ISSN: 2636-8048

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi

International Journal of Management Academy

Yıl: 2022 Cilt: 5 Sayı: 1

Uluslararası
Yönetim Akademisi Dergisi

ULUSLARARASI YÖNETİM AKADEMİSİ DERGİSİ (UYAD)
INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY

Cilt 5, Sayı 1, Yıl 2022

Volume 5, Issue 1, Year 2022

ISSN: 2636-8048

Sahibi / Owner

MEHMET MECEK

Genel Editörler / General Editors

Öğr. Grv. Mehmet MECEK

Doç. Dr. Vedat YILMAZ

İletişim / Contact:

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi Editörlüğü

E-mail: meceklife@gmail.com

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/mana>

Facebook: <https://www.facebook.com/groups/417028645447471>

Instagram: <https://www.instagram.com/yonetimakademisidergisi/>

Logo Tasarım : Öğr. Grv. Mehmet Akif AĞTAŞ
Kapak Tasarımı : Tamer TAKMAZ
Dergi Dizgi ve Tasarımı : Gülsevil MECEK

Yayıncı / Publisher

Mehmet MECEK

Genel Editörler / General Editors

Lecturer. Mehmet MECEK

Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ

Alan Editörleri / Departmental Editors

Yönetim Bilimleri / Management Sciences : Prof. Dr. Bekir PARLAK

Yerel Yönetimler / Local Governments : Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Kent Politikaları / Urban Politics : Prof. Dr. Hasan YAYLI

Kentsel Alan Yönetimi / Urban Management : Prof. Dr. Yakup BULUT

Kırsal & Dağlık Alan Yönetimi / Rural & Mountainside Management : Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN

Kentsel Dönüşüm Pol.ve Yön. / Urban Transformation Politics and Management : Prof. Dr. A. Menaf TURAN

Siyasi Coğrafya / Political Geography : Prof. Dr. Emin ATASOY

Kamu Politikaları / Public Policies : Prof. Dr. Hamza ATEŞ

Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi / Comparative Public Administration : Assoc. Prof. Dr. Sefa USTA

Güvenlik Yönetimi ve Politikaları / Security Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

Çevre Yönetimi ve Politikaları / Environmental Politics and Management : Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU

Göç Yönetimi ve Politikaları / Immigration Politics and Management : Prof. Dr. Mithat Arman KARASU

Afet Yönetimi ve Politikaları / Disaster Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ

Sağlık Yönetimi ve Politikaları / Health Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Oğuz IŞIK

Turizm Yönetimi ve Politikaları / Tourism Politics and Management : Prof. Dr. Akyay UYGUR

Bilgi Yönetimi ve Bilişim Polit. / Knowledge Management and Information Pol. : Assoc. Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU

Eğitim Yönetimi ve Politikaları / Educational Politics and Management : Prof. Dr. Ercan YILMAZ

Endüstri ve Örgüt Psikolojisi / Industrial and Organizational Psychology : Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU

Yönetim Tarihi / History of Management : Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU

Yönetim Hukuku / Administrative Law : Prof. Dr. Halil KALABALIK

İdari Yargılama Hukuku / Administrative Jurisdiction Law : Asst. Prof. Dr. Selman Sacit BOZ

Kamu Mali Yönetimi / Public Financial Management : Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA

Kamu – Özel İşbirliği / Public – Private Partnership : Asst. Prof. Dr. Yusuf UYSAL

İnsan Kaynakları Yönetimi / Human Resources : Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ

Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi / Organizational Behavior And Administration Psychology : Prof. Dr. Ferit İZCİ

Örgütsel Psikozanaliz / Organisational Psychoanalysis : Assoc. Prof. Dr. Özge KOCAKULA

İşletme Yönetimi / Business Management : Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ

Siyaset Pazarlama / Political Marketing : Asst. Prof. Dr. Kürşad ÖZKAYNAR

Siyaset Bilimi / Political Science : Prof. Dr. Turgay UZUN

Siyasal Katılım ve Demokrasi / Political Participation and Democracy : Prof. Dr. Abdullah ÇELİK

Yerel Siyaset / Local Politics : Assoc. Prof. Dr. Aziz BELLİ

Avrupa Birliği / European Union : Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Sosyal Hizmetler / Social Services : Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Yönetişim ve Sosyal Politika / Governance And Social Policy : Assoc. Prof. Dr. Yıldız ATMACA

İktisat / Economy : Prof. Dr. Selçuk BALI

İşgücü Piyasası ve İşsizlik / Labor Market and Unemployment : Asst. Prof. Dr. Akif ABDULLAH

Medya ve İletişim / Media and Communication : Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN

Yerel Politikalar / Local Policy : Assoc. Prof. Dr. Nazlı YÜCEL BATMAZ

Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku / Political Parties and Electoral Law : Asst. Prof. Dr. Fatih GÜLER

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Öğr. Grv. Mehmet MECEK	: Yayın Kurulu Başkanı / Genel Koordinatör	
Lect. Mehmet MECEK	: Head of the Editorial Board / General Coordinator	
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: ÜYE / Süreç Yönetimi ve Kurumsal Yönetim Sorumlusu	
Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ	: Member / Process Management and Corporate Governance Officer	
Bilim Uzm. Gülsevil MECEK	: ÜYE / Yayın Değerlendirme Ön/Son Kontrol Sorumlusu	
Scientist Gülsevil MECEK	: Member / Release Evaluation Pre/Last-Control Officer	
Arş. Gör. Aras OKUYUCU	: ÜYE / İngilizce Çeviri Ön Kontrol Sorumlusu	
Research Asst. Aras OKUYUCU	: Member / English Translation Pre-Control Officer	
Doç. Dr. Özge KOCAKULA	: ÜYE / İngilizce Çeviri Ön/Son Kontrol Sorumlusu	
Assoc. Prof. Dr. Özge KOCAKULA	: Member / English Translation Pre-Control Officer	
Dr. Öğr. Grv. Kürşad ÖZKAYNAR	: ÜYE / Tanıtım Sorumlusu	
Asst. Prof. Dr. Kürşad ÖZKAYNAR	: Member / Publicity Officer	
Doktorant. Serhat DÜVENCİ	: ÜYE / İndeks Veri Girişi Sorumlusu	
PhD Student. Serhat DÜVENCİ	: Member / Index Data Entry Officer	
Umut ASLAN	: ÜYE / İndeks Başvuru ve Değerlendirme Sorumlusu	
Umut ASLAN	: Member / Index Application and Evaluation Officer	
Bilim Uzm. Fatma AKAR	: ÜYE / Ön Dizgi ve Kontrol Sorumlusu	
Scientist.Fatma AKAR	: Member / Pre-Typesetting and Control Officer	
Suna ÜNALAN	: ÜYE / Son Dizgi ve Yayın Sorumlusu	
Suna ÜNALAN	: Member / Last-Typesetting and Publishing Officer	
Öğr. Grv. Hilmiye KISA	: ÜYE / Süreç Yönetimi ve Tanıtım Sorumlusu	
Lect. Hilmiye KISA	: Member / Process Management and Publicity Officer	
Prof. Dr. Bekir PARLAK	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Emin ATASOY	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Eric James STRAUSS	: ABD (USA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Svetlana TSOHLA	: RUSYA (RUSSIA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Eva SCHMITT-RODERMUND	: ALMANYA (GERMANY)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Igor JELEN	: İTALYA (ITALY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Jan A. WENDT	: POLONYA (POLAND)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Snezana M. SERBULA	: SIRBİSTAN (SIRBIA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Mohamed BELKHIRA	: CEZAYİR (ALGERIA)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Neringa SLAVINSKAITE	: LİTVANYA (LITHUANIA)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Murtaza HASANOV	: AZERBAJCAN (AZERBAIJAN)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Zharas BERDENOV	: KAZAKİSTAN (KAZAKHSTAN)	: International Editorial Board Member
Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSUDUNOV	: KIRGIZİSTAN (KYRGYZSTAN)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Elena GALAY	: BEYAZ RUSYA (BELARUS)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: UKRAYNA (UKRAINE)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Zouhour EL-ABİAD	: LÜBNAN (LEBANON)	: International Editorial Board Member

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. A. Menaf TURAN	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	: Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Adnan GERÇEK	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Akyay UYGUR	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY	: Karabük Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Andrzej RYKALA	: Lodz University (POLONYA)
Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN BUCKLEY	: Giresun Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram COŞKUN	: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir PARLAK	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bouaicha BOUGHOUFALA	: Ammar Selici University (CEZAYİR)
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU	: Atılım Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU	: Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Emin ATASOY	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ercan YILMAZ	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Eric James STRAUSS	: Michigan State University (ABD)
Prof. Dr. Eva SCHMITT-RODERMUND	: Potsdam University of Applied Sciences (ALMANYA)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ	: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ferit İZCİ	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Halil KALABALIK	: Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza AL	: Sakarya Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	: İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hasan YAYLI	: Kırıkkale Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüseyin GÜL	: Süleyman Demirel Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Igor JELEN	: Trieste University (İTALYA)
Prof. Dr. Jan A. WENDT	: Gdansk University (POLONYA)
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kemal ÖKTEM	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mete YILDIZ	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU	: Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mohamed BELKHIRA	: Hassiba Benbouali University (CEZAYİR)
Prof. Dr. Murat OKÇU	: Süleyman Demirel Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK	: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selçuk BALI	: Selçuk Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selma KARATEPE	: İstanbul Gelişim Üniversitesi (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Semih Mustafa ÖNEN	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Svetlana TSOHLA	: V.I. Vernadsky Federal University of Crimea (RUSYA)
Prof. Dr. Tomasz MICHALSKI	: Gdansk University (POLONYA)
Prof. Dr. Turgay UZUN	: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Valentina KHRAPKINA	: National University of Kyiv (UKRAYNA))
Prof. Dr. Veysel EREN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yakup BULUT	: Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	: Dokuz Eylül Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharas Galimzhanovich BERDENOVA	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zouhour EL-ABIAD	: Lebanese University (LEBANON)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdullah TAŞTEKİN	: Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE	: Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Andrey VERSHITSKY	: V.I. Vernadsky Federal University of Crimea (RUSYA)
Doç. Dr. Aziz BELLİ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Dinmukhamed KELESBAYEV	: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi (KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Elena GALAY	: Belarusian State University (BELARUS)
Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ	: Gence Devlet Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Ganizhamal Imankyzy KUSHENOVA	: Eurasian National University (KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN	: Bayburt Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Irina PAVLENKO	: V.I. Vernadsky Federal University of Crimea (RUSYA)
Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN	: Gümüşhane Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nazlı YÜCEL BATMAZ	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Oğuz IŞIK	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Özge KOCAKULA	: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Recep REHİMLİ	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Sefa USTA	: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL	: Kayseri Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sezai ÖZTOP	: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tuğba YOLCU	: Tarsus Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Akif ABDULLAH	: Afyon Kocatepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Azamat MAKSÜDÜNOV	: Kırgız Türk Manas Üniversitesi (KIRGIZİSTAN)
Dr. Öğr. Üyesi. Elnur ALİYEVA	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Dr. Öğr. Üyesi. Recep TEMEL	: Bozok Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Selman Sacit BOZ	: Selçuk Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Sevil NAJİMUDİNOVA	: Kırgız Türk Manas Üniversitesi (KIRGIZİSTAN)

Dr. Öğr. Üyesi. Yusuf UYSAL	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Gör. Fatih GÜLER	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Gör. Kürşad ÖZKAYNAR	: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Adam SZYMANSKI	: WarszawaUniversity (POLONYA)
Dr. Antonina VATRAL	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Dr. Anwar SEKIOU	: Belhadj Bouchaib University (CEZAYİR)

SAYI HAKEM KURULU / REWIEVER BOARD

Prof. Dr. Adem ÖĞÜT	: Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet MUTLU	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	: İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Emin ATASOY	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan YILMAZ	: Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza Bahadır ESER	: Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ	: Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	: Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AKTEL	: Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN	: İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ	: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu YILMAZ	: Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK	: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Nazlı GÖKÇE	: Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk BALI	: Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir GÜMÜŞ	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah OĞRAK	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Aziz BELLİ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Berat AKINCI	: Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Doç. Dr. Dilek MEMİŞOĞLU GÖKBİNAR	: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu HIDIROĞLU	: Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Gülbeniz AKDUMAN	: İstanbul Bilgi Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk YERĞİN	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Murat PAYAM	: Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Metin KAPLAN	: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Murat AYGİN	: Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU	: Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Muzaffer BİMAY	: Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Erkan AFŞAR : Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Hakan KARAASLAN : Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Fatih GÜLER : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Hüseyin SEVİNÇ : Bitlis Eren Üniversitesi

DİZİNLER – VERİ TABANLARI / INDEXES - DATABASES

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi (UYAD) 27 adet ulusal ve uluslararası dizin / veri tabanı tarafından indekslenmektedir. Taradığımız dizinler / veri tabanları:

Journal of International Management Academy (JIMA) is indexed by 27 national and international indexes / databases. Indexes / databases which we scanned:

Erih Plus, EBSCO, Rootindexing, ResearchBib, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), COSMOS IF, Infobase Index, Sindex, Jurix Hukuk Dizini, Kaynakça.info, İdealonline, BASE (Bielefeld Academic Search Engine), CiteFactor, OpenAIRE, Türkiye Turizm Dizini, DOI, Crossref, Index Copernicus, Acarindex, Scilit, ASOS İndeks, DRJI, Sindex, ROAD, WorldCat (OCLC), Paperity, Busca Integrada,

ULUSLARARASI YÖNETİM AKADEMİSİ DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY

Yıl / Year: 2022 - Cilt / Volume: 5 - Sayı / Issue: 1

ISSN: 2636-8048

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, başta kamu yönetimi ve işletme yönetimi olmak üzere “yönetim” ile ilgili teorik ve uygulamalı bilimsel/özgün makaleleri kabul etmektedir. Yönetim Akademisi, yönetim ile ilgili hazırlanan ulusal ve uluslararası düzeydeki akademik çalışmalarını yayınlayan hakemli bir dergidir. Dergi ile multidisipliner bir çalışma alanı tesis edilerek literatüre ve uygulamaya katkı sağlanması hedeflenmektedir. Editörler tarafından yapılan ön değerlendirmeyi geçen çalışmalar, kör hakem sistemine göre seçilen en az iki hakem tarafından incelenmektedir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yönetim Akademisi, yılda üç sayı (Nisan - Ağustos - Aralık) olarak yayınlanmaktadır. Makalelerin başvuru aşamasından yayın aşamasına kadar olan tüm süreçleri Dergi Park sistemi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yazarlardan çalışmalarının yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ayrıca yazarlara ve hakemlere de bir ücret ödemesi yapılmamaktadır. Dergimize gönderilen makalelerin daha önce hiçbir fiziksel ve elektronik ortamda yayınlanmamış olması gerekmektedir. Aynı anda birden fazla dergiye gönderilen bir yayının tespit edilmesi halinde ilgili yazara/yazarlara ait tüm makale değerlendirmeleri iptal edilerek süreç sonlandırılacaktır. Bu nedenle başka bir bilimsel/aktüel dergiye gönderilen ve sonuçlandırılmayan çalışmaların sisteme yüklenmemesi önemle rica edilir. Yazarların ortaya koymuş oldukları veri, bilgi, belge, ifade ve değerlendirmeler kendi sorumluluklarındadır. Bu nedenle ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan dolayı yayın, hakem, bilim ve değerlendirme kurulu ile diğer çalışanlarımızın sorumlu tutulamaz. Her yazarın makalelerini sisteme yüklemekle birlikte tüm bilimsel, hukuki ve etik kuralları bildiğini ve bu kurallara uygun bir şekilde yayını oluşturduğunu beyan ve taahhüt ettiği kabul edilmektedir. Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurulu ve dergiyi bağlamaz. Dergimizde araştırma makalelerine yer verilmektedir.

INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY accepts the theoretical and practical scientific/original articles on “management”, especially on public administration and business administration. It is aimed to contribute to the literature and practice by establishing a multidisciplinary workspace with the journal. The works having passed the preliminary consideration done by the editors is evaluated by at least two referees who are selected according to the blind referee system. The publication language of the journal is Turkish and English. INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY is published three times a year (April - August - December). All the processes from the application process to the publication process are carried out through the DergiPark system. The writers don't charge a fee for publication of their works. There is also no payment for authors and referees. The articles submitted to our journal are supposed not to have been published in any physical or electronic environment before. In the event that it is identified that a publication has been sent to more than one journal at the same time, all article evaluations of the relevant author/authors will be cancelled, and the process will be terminated. For this reason, it is strongly recommended that the works, which have been sent to any other scientific/actual journal and not been completed, should not be loaded into the system. The data, information, documents, statements, and evaluations that authors present are at their own responsibility. The publication, referee, science and evaluation committee and other employees can not be held responsible for any inconvenience this may cause. It is accepted that along with the loading their articles to the system, all the authors know all legal and ethical rules and declares and undertakes that they have generated their publications in accordance with these rules. Any views expressed in this publication are the views of the authors and are not the views of International Journal Of Management Academy. Our journal includes research articles.

YAYIN ETİĞİ / PUBLICATION ETHICS :

- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, COPE'nin (Yayın Etiği Komitesi) temel ilkelerini takip eder. Dergi, intihalin bütün çeşitlerine ve telif haklarının ihlaline karşıdır. Yazarlar, Yayın Etik Kuralları Komitesi (Committee on Publication Ethics (COPE)) tarafından belirlenen yayın etiğine ilişkin yüksek standartlara uymalıdır.
- Verilerde sahtecilik yapma veya veri uydurma, yazarlara ait olan eserlere uygun atıflar yapılmaksızın çoğaltılması da dahil olmak üzere intihal ve eserin kötüye kullanılması kabul edilemez uygulamalardır. Herhangi bir etik usulsüzlük vakası çok ciddi şekilde muamele görmekte olup COPE kurallarına uygun olarak ele alınacaktır.
- Makale metninde listelenen tüm yazarlar, deneysel tasarıma ve uygulanmasına ya da verilerin analizi ve yorumlanmasına önemli katkıda bulunmuş olmalıdır. Yazarların tümü, makale metninin taslağında ve gözden geçirme safhalarından herhangi birinde yer almış olmalı ve nihai versiyonu okumuş ve onaylamış olmalıdır. Makale metninin yazılmasına büyük katkıda bulunan herkes yazar olarak listelenmelidir (örn. "birinin yerine yazma" Dergi tarafından yasaklanmıştır). Çalışmanın oluşturulmasında içeriğe entelektüel açıdan katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.
- Yazar(lar)dan değerlendirme süreçleri çerçevesinde makalelerine ilişkin ham veri talep edilebilir, böyle bir durumda yazar(lar) beklenen veri ve bilgileri yayın kurulu ve bilim kuruluna sunmaya hazır olmalıdır.
- Makale metnini dergiye göndermeniz onun orijinal bir makale ve yayınlanmamış bir eser olduğu ve başka herhangi bir yerde incelenmemekte olduğu anlamına gelmektedir.
- Yazarın kendi eserinin çoğaltılması da dahil olmak üzere uygun bir atıf yapılmadan kısmen veya tamamen yapılan intihal, dergi tarafından tolere edilmez. Dergiye sunulan makale metinleri, özgünlük açısından intihal karşıtı yazılım kullanarak kontrol edilmektedir.
- Makalelerini Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi'ne gönderen tüm yazarların referans verme etik standartlarına uyması beklenir. Makalede kullanılan kaynaklara uygun olarak referansların verilmesi yazar (lar)ın yükümlülüğündedir.
- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi intihal değerlendirmesi & benzerlik oranı tespitinde Turnitin programı kullanmaktadır. Çalışma yayınlandıktan sonra intihal tespit edilmesi durumunda "Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi" makaleyi geri çekme hakkını saklı tutar.
- Yazar(lar)ın yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Tüm çalışmaların Körlük Hakemlik ile değerlendirilmesi yayın kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu süreç yayının nesnel ve bağımsız değerlendirilmesi ile güven sağlar. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi (dergipark) aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları editör aracılığıyla yazar(lar)a iletilir.
- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi'nde uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Dergi sahibi, yayıncı ve diğer hiçbir politik ve ticari unsur, editörlerin bağımsız karar almalarını etkilemez.
- International Journal of Management Academy follows the main principles of COPE (Committee on Publication Ethics). Journal is against all forms of plagiarism or unethical act of copyright. Authors should observe high standards with respect to publication ethics as set out by the Committee on Publication Ethics (COPE).
- Falsification or fabrication of data, plagiarism, including duplicate publication of the authors' own work without proper citation, and misappropriation of the work are all unacceptable practices. Any cases of ethical misconduct are treated very seriously and will be dealt with in accordance with the COPE guidelines.
- All authors listed on the manuscript should have contributed significantly to the experimental design, its implementation, or analysis and interpretation of the data. All authors should have been involved in the writing of the manuscript at draft and any revision stages, and have read and approved the final version. Anyone who made major contributions to the writing of the manuscript should be listed as an author (e.g. "ghost writing" is prohibited by the Journal). Persons who do not make intellectual contributions to the content in the creation of the article should not be mentioned as author(s).
- The raw data of the articles in the framework of the evaluation process can be requested from the author(s). In such a case, the authors should be prepared to submit the expected data and information to the editorial board and the scientific committee.
- By submitting your manuscript to the journal it is understood that this is an original manuscript and is unpublished work and is not under consideration elsewhere. Plagiarism, including duplicate publication of the author's own work, in whole or in part without proper citation is not tolerated by the journal. Manuscripts submitted to the journal is checked for originality using anti-plagiarism software.
- All authors who submit their manuscripts to the International Journal of Management Academy are expected to comply with the ethical standards of reference. It is the responsibility of the author (s) to give references in accordance with the sources used in the article.
- International Journal of Management Academy uses Turnitin software to calculate the ratio of originality. If the plagiarism is detected after publication, "International Journal of Management Academy" reserves the right to retract the article.
- If the author(s) perceive a mistake or error in the published, early-view or evaluation processes, they have an obligation to cooperate with the editor in informing, correcting or withdrawing.
- Blind peer-review is the principal mechanism by which the quality of research is judged. This evaluation directly affects the quality of the publication. This process provides trust with objective and independent evaluation of the publication. International Journal of Management Academy, evaluation process is carried out with the principle of double blind peer-review. Referees cannot communicate directly with the authors, reviews and comments are transmitted through the journal management system (dergipark).
- The publication processes implemented in International Journal of Management Academy are the basis for the development and distribution of scientific knowledge in an impartial and respectful manner. The journal owner, publisher and any other political and commercial elements do not affect the independent decision-making of editors.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALE / ARTICLE

SAYFA / PAGE

Aytekin ZEYNALOVA

Şuşa Zirvesi Odağında Azerbaycan - Türkiye İttifakı ve Uluslararası Etkisi /

1 - 15

Azerbaijan - Turkey Alliance and its International Impact in the Focus of the Shusha Summit

Araştırma Makalesi / Research Article

Berrin ONARAN, Kemal Kaan GENÇTÜRK

Mobil Belediye Aplikasyonlarında Hizmet Kalitesi: İzmir Örneği /

16 - 31

Service Quality in Mobile Municipality Applications: Example of Izmir

Araştırma Makalesi / Research Article

**Emin ATASOY, Yerlan KABİYEV, Duman Toktaruli ALIASKAROV,
Kulyash Duisenbaevna KAIMULDINOVA, Asset SERALİYEV**

Turizm Coğrafyası Perspektifinden Mindanao Adasının Kuzey Turizm Bölgeleri /

32 - 58

The Northern Tourism Regions of the Island of Mindanao from the Perspective of Tourism Geography

Araştırma Makalesi / Research Article

Tuğçe DAĞDEVİREN, Hasan YAYLI

Yeşil Kent Ekonomisi ve Sakin Şehirlerde Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi /

59 - 73

Green City Economy and Evaluation of its Applicability in Cittaslow

Araştırma Makalesi / Research Article

Mustafa LAMBA, Tuğçe HİSOĞLU KOÇ

Bosna Hersek Devletinin Yönetmel Yapısı /

74 - 87

Administrative Structure of the State of Bosnia and Herzegovina

Araştırma Makalesi / Research Article

Nurcan AKBAŞ, Bahar TANER

Yönetim Alan Yazınında Çağının Ötesindeki Bir İsim: Mary Parker Follett /

88 - 108

A Name Ahead of Her Time in Management Literature: Mary Parker Follett

Araştırma Makalesi / Research Article

Yağmur BİDAV, Mesut DOĞAN

Coğrafi İşaretlerin Kırsal Kalkınmadaki Rolü: Ulukale Dutu Örneği /

109 - 128

The Role of Geographical Indications in Rural Development: Ulukale Mulberry Sample

Araştırma Makalesi / Research Article

Esin ŞENGÜN, Gökhan KALAĞAN

Yerel Yönetimlerin İklim Değişikliği Mücadele Sürecinde Karbon Ayak İzinin Düşürülmesi: Denizli Büyükşehir Belediyesi Örneği /

129 - 149

Reducing the Carbon Footprint of Local Governments in the Process of Combating Climate Change: The Case of Denizli Metropolitan Municipality

Araştırma Makalesi / Research Article

Zafer DURAN

Yeni Sanayileşen Ülkelerde İnovasyon Performansının CRITIC Tabanlı GİA Yöntemiyle Değerlendirilmesi /

150 - 162

Evaluation of Innovation Performance in Newly Industrialized Countries by CRITIC-Based GIA Method

Araştırma Makalesi / Research Article

Diyar KARADEMİR, Murat YURTSEVEN

Şanlıurfa'da Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Göç Süreçleri /

163 - 176

Migration Process of Seasonal Mobile Agricultural Worker Students in Sanliurfa

Araştırma Makalesi / Research Article

Vahap ULUÇ, Ayşe KÜÇÜK

Cinsiyet Açısından Siyasal Katılım /

177 - 191

Political Participation by Gender

Araştırma Makalesi / Research Article

Osman KAYABAŞI

Örgütsel Polis Sapmasına Karşı Örgütsel Polis Bütünlüğü Perspektifinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü Üzerine Nicel Bir Araştırma /

192 - 213

A Quantitative Study on The Police Organization of The Turkish Republic of Northern Cyprus from The Organizational Police Integrity Perspective Against Organizational Police Deviance

Araştırma Makalesi / Research Article

Beste DEMİRCİ, Mustafa ATSAN, Sultan ÇETİNKAYA, Emine ATSAN ÖĞÜT

Dijitalleşmenin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarına Etkisi /

The Effect of Digitalization on Human Resources Management

Araştırma Makalesi / Research Article

214 - 226

Ahmet EFE

Enflasyon Ortamındaki Parasal İllüzyon ve Endüstri 4.0 Bağlamında Reel Ücretler Üzerinde Kuramsal, Kavramsal ve İstatistiksel Bir Değerlendirme /

A Theoretical, Conceptual and Statistical Evaluation of Real Wages in the Context of the Monetary Illusion in the Inflation Environment and Industry 4.0

Araştırma Makalesi / Research Article

227 - 243

Rüveyda ANDIRIRBU

Lübnan Hükümeti'nin Güvenlik Sorununa Dönüşen Filistinli ve Suriyeli Mülteciler /

Palestinian and Syrian Refugees Who Have Become a Security Issue of the Lebanese Government

Araştırma Makalesi / Research Article

244 - 256

Şuşa Zirvesi Odağında Azerbaycan - Türkiye İttifakı ve Uluslararası Etkisi

Azerbaijan - Turkey Alliance and its International Impact in the Focus of the Shusha Summit

Aytekin ZEYNALOVA

Dr. Öğr. Üyesi, Bakü Devlet Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü,
Uluslararası İletişim ve Enformasyon Politikası Bölümü (Azerbaycan)
(Gazetecilik Araştırma Laboratuvarı Başkanı), aytekinzeynalova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-9737-1072>

Makale Başvuru Tarihi: 01.04.2022

Makale Kabul Tarihi: 21.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Azerbaycan kültürünün beşiği Şuşa'da Milli Kurtuluş Günü'nde iki ülke cumhurbaşkanları tarafından imzalanan ittifak bildirgesi, dost ve kardeş ülkeler arasında yeni ilişkilerin ve gelecekteki işbirliğinin garantörü olacaktır. Belgenin 1921 Kars Anlaşması ile kıyaslanması, hatta bunun bir devamı olduğunun vurgulanması tesadüf değildir. 100 yıl önce Türkiye ile Rusya arasında imzalanan anlaşmanın, Sovyetlerin Nahçıvan'ı Ermenistan tarafından işgalini engellediği gibi, Şuşa Deklarasyonu da Ermenistan örneğinde olduğu gibi Azerbaycan'a karşı uluslararası güçlerin Karabağ'a yönelik herhangi bir tehdidini önlemeye hizmet edecektir. Deklarasyonun amacı bu tarihi yüzyıllar boyunca gelecek nesillere aktarmaktır. Yüz yıl önce, 1921'de Kars Antlaşması imzalandı. Türkiye, Nahçıvan'ın toprak bütünlüğünün garantörü oldu. Bugün Şuşa Deklarasyonu imzalandı. Türkiye, Karabağ'ın güvenliğini sağlamayı taahhüt etmiştir. Makale ile Azerbaycan ile Türkiye arasında yeni bir dostluk ve işbirliği aşamasının başlangıcı incelenmektedir. Makalenin amacı, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin gelecekteki yönünü netleştirmek ve Karabağ'daki inşaat çalışmalarının ve bölgedeki güvenliğin Bakü ve Ankara'nın himayesinde şekilleneceğini tarihe yazmaktır. Bu deklarasyon, Azerbaycan ile Türk bağımsızlığının sadece siyasi değil, aynı zamanda askeri, ekonomik, diplomatik ve medya platformunun yanı sıra eğitim, kültür, spor ve gençlik politikası olmak üzere tüm alanlarda entegrasyonunu göstermektedir. Deklarasyon, istikrar adası'nın kuruluşunun resmi duyurusuydu. Çünkü Şuşa Deklarasyonu sadece iki ülke arasındaki ilişkilerin değil, genel olarak bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin normalleşmesini ve karma bölgelerde uzun vadeli barışı sağlamıştır. Bu makalenin hazırlanmasında Azerbaycan tarih kitaplarında Kars Anlaşması ile ilgili hususlardan yararlanılmıştır. Bu tarihi kitaplar Azerbaycan'da okul eğitim programlarında yer almaktadır. Ayrıca siyasi uzmanların TV kanallarına ve haber sitelerine verdiği röportajlardan, Azerbaycan ve Türkiye'nin internet kaynaklarından da yararlanılmıştır. Sonuç olarak Azerbaycan ile Türkiye'nin kardeşçe, dostluk ve stratejik ittifak ilişkilerini en üst düzeye çıkardıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Kars Anlaşması,

Şuşa Deklarasyonu,

1 Millet - 2 Devlet,

Zengazur Koridoru,

İttifak Deklarasyonu,

ABSTRACT

The Declaration of alliance signed by the Presidents of the two countries in Shusha, the cradle of Azerbaijani culture, on the National Salvation Day will guarantee new relations and future cooperation between friendly and brotherly countries. Furthermore, just as the agreement signed between Turkey and Russia 100 years ago prevented the Soviet occupation of Nakhchivan by Armenia, the Shusha Declaration will prevent any threat to Karabakh by international anti-Azerbaijani forces in the form of Armenia. One hundred years ago, in 1921, the Treaty of Kars was signed. Turkey became the guarantor of Nakhchivan's territorial integrity. Today, the Shusha Declaration was signed. Turkey has undertaken to ensure the security of Karabakh. The article examines the beginning of a new phase of friendship and cooperation between Azerbaijan and Turkey. The article aims to clarify the future direction of Azerbaijan-Turkey relations and make the history of the formation of constructive work in Karabakh and security in the region under the patronage of Baku and Ankara. Moreover, the goal is to pass this history on to future generations over the centuries. This Declaration demonstrates the integration of Azerbaijani and Turkish independence in all areas, not only political but also military, economic, diplomatic, and the media platform and education, culture, sports, and youth policy. The Declaration was an official announcement of creating and island of stability. Because the Shusha Declaration ensured the normalization of relations between the region's countries in general and the long-term peace in the mixed regions. In writing this article, the history books of Azerbaijan were used in connection with the Kars agreement. These historical books were included in school curricula in Azerbaijan. In addition, interviews with political experts on TV channels and news sites and Internet resources of Azerbaijan and Turkey were used. The result is that Azerbaijan-Turkey brotherly, friendly and strategic alliance relations are brought to the highest level.

Keywords:

Kars Contract,

Shusha Declaration,

1 Nation - 2 States,

Zangazur Corridor,

Declaration of Alliance,

1. GİRİŞ

Avrasya'nın Kafkaslar bölgesinde bulunan Azerbaycan halkı, uzun yıllar (1828-1918) Rus çarlığının işgal ve baskısı altında kaldıktan sonra bağımsızlıklarını elde ederek, 28.05.1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti devletini kurmuşlardır. Ancak bu devlet 28.04.1920 tarihinde Sovyet işgaliyle sona ermiştir. 1920 - 1991 yılları arasında SSCB'ye bağlı Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak varlığını devam ettirmişlerdir. SSCB içerisinde Türk nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ülke olan Azerbaycan, 1991 yılında diğer devletler ile birlikte bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak Azerbaycan'ın güneybatısındaki Dağlık Karabağ bölgesi aynı yıl Rusya destekli Ermeni güçlerince işgal edilerek sözde bağımsızlık ilan etmiştir (Mecek, 2018:53; Tan vd. 2013:529-530). Her ne kadar uluslararası arenada bu işgal hukuken kabul görmese de yaklaşık 30 yıl boyunca bu işgale karşı uluslararası arenada somut bir adım da atılmamıştır. Bu durum Rus destekli Ermenileri cesaretlendirerek aldıkları askeri ve teknolojik destekler ile saldırılarına devam etmelerine neden olmuştur. Son olarak 2020 yılında işgalin kapsamını genişletmek için yaptıkları yeni saldırı da Azerbaycan ordusunun verdiği kesin karşılık ile yenilgiye uğratılarak işgal sonlandırılmıştır.

Azerbaycan'ın kazandığı zaferde dost ve kardeş ülke olan Türkiye'nin ciddi katkıları bulunmaktadır. Türkiye, Azerbaycan devletinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülkedir. Bu süreçten sonrasında da Azerbaycan'ın en çok yanında olan devlettir. Başta askeri ve ekonomik olmak üzere iki ülke arasında çeşitli işbirlikleri hayata geçirilmiştir. Karabağ'ın işgalden kurtarılmasında da bu birliktelik devam ettirilmiştir. Elbette ki Karabağ'ın yeniden inşa ve ihyasında da bu birliktelik ve işbirliğine devam edilmiştir. Bu durum her iki ülkenin de bölgedeki stratejik gücüne katkı sağlamıştır.

Karabağ bölgesinin yeniden imar ve ihya edilmesi ile bölgedeki jeopolitik stratejilerin yeniden belirlenmesi noktasında Azerbaycan bu zafer ile çok önemli avantajlar elde etmiştir. Başta ülke içerisinde halkın moral değerlerinin yükseltilmesi, ekonomik kaynaklarının zenginleştirilmesi, kültürel öğelerinin etkinliklerinin artırılması, uluslararası arenadaki etki gücünün yükselmesi gibi kazanımlar ülke açısından en temel kazanımları oluşturmaktadır. Bu kazanımların artırılması, daha etkin hale getirilerek süreklilik ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için birçok strateji ve uygulama hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bunların hızlı ve başarılı bir şekilde hayata geçirilmesinde kendi iç dinamiklerinin yanı sıra Türkiye ile girdiği birlikteliğin önemi çok fazladır. Azerbaycan-Türkiye ilişkileri ve birlikteliği bu noktada Azerbaycan açısından hayati bir öneme sahiptir.

Makale ile bu birlikteliğin en önemli somut adımlarından birisi olan Şuşa zirvesi ve bu zirve sonunda deklare edilen Şuşa bildirgesi ele alınacaktır. Bildirge ile Azerbaycan-Türkiye ittifakının tüm dünyaya resmi anlamda yeniden ve çok yönlü olarak deklare edilmesi Azerbaycan somut gücünün yanı sıra moral değerleri açısından da var olan önemine dikkat çekilecektir. Yine bu deklarasyona ev sahipliği yapan Şuşa kentinin sahip olduğu katalizör etkisine de değinilecektir. Ayrıca konunun önemini daha iyi ortaya koymak açısından Azerbaycan – Türkiye ittifakı ile ortaya çıkan ve ortak hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından önemli adımlar olan bazı yatırım ve projeler de ele alınacaktır.

Şüphesiz ki iki devlet arasındaki ilişki ve güç birlikteliği çok yönlü ve kapsamlıdır. Bunların çok yönlü ve bir bütün olarak ortaya konulması ise çalışmanın kapsamı açısından mümkün değildir. Bu nedenle de birlikteliğin önemli bir formel aşaması olan Şuşa deklarasyonu esas alınarak Şuşa kentinin taşıdığı değer ve konumu kısıt alınarak bu ittifakın önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

2. AZERBAJYCAN - TÜRKİYE İTTİFAKI

Azerbaycan ve Türkiye arasında dostluk ve işbirliğinde günümüzde yeni bir aşamaya geçilmiştir. Bugün Azerbaycan için büyük önem taşıyan Azerbaycan kültürünün beşiği Şuşa'da iki ülke Cumhurbaşkanları tarafından imzalanan İttifak Bildirgesi, dost ve kardeş ülkeler arasında yeni ilişkilerin ve gelecekteki işbirliğinin garantörü olma özelliğine sahiptir. Belgenin 1921 Kars Anlaşması ile kıyaslanması, hatta bunun bir devamı olduğunun vurgulanması tesadüf değildir. 100 yıl önce Türkiye ile Rusya arasında imzalanan anlaşmanın Sovyetlerin Nahçıvan'ı Ermenistan üzerinden işgalini engellediği gibi, Şuşa Deklarasyonu da Azerbaycan'a karşı uluslararası güçlerin Ermenistan üzerinden Karabağ'a yönelik tehditlerini önlemeye hizmet edeceği düşünülmektedir.

Şuşa Deklarasyonu yeni bir tarihin, yeni bir gerçekliğin, yeni bir anlamın ve birliğin vücut bulmuş halidir. Bu açıdan beyanname, sadece Azerbaycan ve Türkiye'nin menfaatine olan genel bir anlaşma olarak ele

alınmamalıdır. Bu anlaşma, dar anlamda ilgili jeopolitik bölgeyi, geniş anlamda ise dünya güç dengesini doğrudan ilgilendiren hatta bu güçler dengesini yeniden şekillendirecek bir bildiri olma özelliğini taşımaktadır.

Deklarasyon ile gerçekleştirilen ittifak ilanı, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin gelecekteki çok boyutlu yönünü daha çok belirginleştirmektedir. Karabağ'ın fiziki, siyasi ve kültürel anlamdaki inşasında köklü ve çok yönlü bir birlikteliği de beraberinde getirmektedir. Örneğin deklarasyonda Karabağ'daki inşaat çalışmalarının ve bölgedeki güvenliğin Bakü ve Ankara'nın himayesinde oluşturulacağını belirtir. Bu durumun sahaya yansımaları ve etkileri son derece önemlidir. Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'nın ve Karabağ ayrılıkçılarının endişe verici açıklamaları, sürecin bu yönde ilerlediği konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır. Ermenistan Başbakan vekili Nikol Paşinyan'ın 10 Kasım 2021 tarihli çelişkili açıklamasıyla birlikte bu belgenin Ermenistan'ın kapitülasyonunu tamamen resmileştirdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Paşinyan'ın, "*Zangazur koridorundan bahsetmek mümkün değildir. 10 Kasım belgeleri tarafların eşit iletişim olanaklarına sahip olduğunu söylüyor*", şeklindeki tezi, Erivan'ın içinde bulunduğu zor durumdan çıkmak için son şansını denediğini ortaya koymaktadır. Şuşa Deklarasyonu'nun bölgedeki ulaşım ve iletişim bağlantılarının restorasyonunu ve uluslararası ulaşım koridorlarının geliştirilmesini desteklemektedir. Güç ve avantaj ortaya koyacak bu yeni durumun Ermenistan'ın tüm engelleme çalışmalarına rağmen değiştirilmeyeceği görülmektedir (İbrahimov, 2021).

Deklarasyon sadece Karabağ'ın yeniden imarını ele almamaktadır. Etnik, dini ve kültürel anlamda kardeş olan Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerini daha da çok perçinleştirilmesine olanak sağlamaktadır. Deklarasyonun maddelerinde belirtildiği gibi, iki kardeş ülke, yabancı güçlerin bölgedeki yaşanan gerçekleri suni olarak gündemden uzaklaştırma ya da gerçekliğinden kopartılarak değiştirmelerine, askeri dengesizliklere yol açmalarına ve Bakü-Ankara işbirliğini engelleme girişimlerine karşı ortaklaşa mücadele etme konusundaki birlikteliklerini de ortaya koymaktadır. Bu durum, Güney Kafkasya'nın gelecekteki kalkınması için önceliklerin Şuşa Deklarasyonu'na göre belirleneceği, Ağdam'da ortak bir izleme merkezinin Karabağ'da güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynayacağı ve bölgesel gelişmelerde Azerbaycan ile Türkiye'nin önemli bir rol üstleneceği sonuçlarını çıkarmaktadır. Deklarasyon, "*Kafkas Evi*" iddiasında önemli bir kilit rol oynamaktadır (Mammadov, 2021).

Bilindiği üzere yüz yıl önce (1921 tarihinde) Kars Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye, Nahçıvan'ın toprak bütünlüğünün garantörü olmuştur. 2021 yılında imzalan Şuşa Deklarasyonu ile de Türkiye, Karabağ'ın güvenliğini sağlamayı taahhüt etmiştir. Bu da Türkiye'nin Azerbaycan topraklarındaki korumacı ve garantörlük rolünü daha da çok arttırmıştır. Tarihsel köklerinden gelen yakın ilişkiler iki ülke arasındaki çok yönlü bağı daha da kuvvetlendirmeye devam etmektedir. Bu bağ hem resmi devlet ilişkilerinde, hem de iki ülke halkı arasındaki ilişkilerde artarak devam etmekte ve memnuniyetle karşılanmaktadır. Anlaşma sonrasında iki ülkenin cumhurbaşkanlarıncı yapılan "*21. yüzyılda özgürlüğüne kavuşan Şuşa'da İttifak Bildirgesi'ni imzalayarak atalarımıza olan bağlılığımızı gösteriyor ve gelecek nesillere yol gösteriyoruz*" (Prezident.az, 2021), şeklindeki ortak açıklama da bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Güney Kafkasya cumhuriyetleri ile Türkiye arasında Kars Antlaşması'nın imzalanmasının üzerinden 100 yıl geçmiştir. 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan ve Moskova Antlaşması hükümlerine göre imzalanan Kars Antlaşması, Türkiye ile Güney Kafkasya cumhuriyetleri arasındaki toprak ve sınır sorunu başta olmak üzere diğer sorunları da çözmüştür. Anlaşmaya göre Türkiye toprak verme konusunda hiçbir taviz vermeden kuzeydoğu sınırlarını korumuştur. Böylelikle Nahçıvan meselesi adil bir şekilde çözülmüştür (Mehman, 2014).

Ermenistan-Türkiye savaşında Taşnakların yenilmesinin bir sonucu olarak, Türkiye'nin bölgede artan askeri ve siyasi nüfuzu, Sovyet Rusya'yı yakın tarihlerde Ermenistan'ı Sovyetleştirmeye zorlamıştır. Ermenistan'ın Taşnak liderliği Nahçıvan'ı Azerbaycan'dan almak için her yolu denemiştir. Ermeniler, 1918-1920 yıllarında silahlı kuvvetlerini kullanarak Nahçıvan'da katliamlar yapmalarına rağmen, yerli Türk nüfusu üzerinde tahakküm kuramamışlardır. Sovyet Rusya ile Taşnak Ermenistanı arasında 28 Ekim 1920'de imzalanan anlaşma ile Zengazur ve Nahçıvan, Azerbaycan'ın görüşü dikkate alınmadan Ermenistan'a bırakılmıştır (Qeniyev, 2019). Akabinde 29 Kasım 1920'de de Ermenistan'da Bolşevik hükümeti kurulmuştur. Bu vesileyle Azerbaycan Askeri Devrimci Komitesi 1 Aralık 1920'de bir açıklama yapmıştır. Rusya tarafından dikte edilen açıklama "*iki Sovyet cumhuriyeti arasındaki toprak anlaşmazlıklarını Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarına karşı çözmeyi amaçlıyordu*", şeklinde olmuştur. Azerbaycan Askeri Devrimci Komitesi'nin açıklaması, Nahçıvan ve Zengazur'un Müslüman nüfusu arasında büyük bir memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Ermenilerin pratikteki kötü ve iyimser olmayan niyetlerinin farkında olan Nahçıvan halkı, bu toprakların Azerbaycan'dan alınmasını protesto etmişlerdir. Bu açıklama Türk yetkililerin protestolarıyla karşılanmıştır (Azerbaycan Tarihi, 2020).

26 Eylül - 13 Ekim 1921 tarihleri arasında bölgede Kars Konferansı yapılmıştır. Açılışta Kazım Karabekir Paşa, Yakov Ganetsky ve Askanaz Mravyan konuşmalar yapmıştır. Oldukça gergin geçen Kars görüşmelerinde

tarafklar çok sayıda yorum ve öneride bulunmuştur. İlk toplantıda Türkiye ile Güney Kafkasya cumhuriyetleri arasındaki anlaşmanın şekli ciddi bir tartışma konusu olmuştur. Türkiye heyeti her Türk devleti ile ayrı anlaşmalar imzalamayı teklif etmiştir. Kazım Karabekir Paşa bu bağlamda, “*Moskova hükümeti, Güney Kafkasya cumhuriyetlerini bağımsız olarak tanıdığını beyan ediyor. Bu nedenle her biri ile bağımsız bir devlet olarak ayrı bir anlaşma imzalamak istiyoruz*” (Hacıyev, 2019), şeklinde beyanda bulunmuştur. Paşanın bu açıklaması Sovyetlerin baskısı altında olan Türk devletlerinin bağımsızlığının gerçek anlamda tanınması yönünde önemli bir adım olmuştur. Türkiye'nin devam eden süreçlerde bu bağlamdaki katkıları devam etmiştir.

Nahçıvan bölgesinin Azerbaycan'ın bir parçası olarak kalmasında Türkiye'nin tarihsel rolü çok önemlidir. 9 Şubat 1924'te Azerbaycan Merkez Yürütme Komitesi, Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (NSSR) kurulmasına ilişkin bir kararname imzalamıştır. Özerk Cumhuriyetin toprakları 6.000 km² civarında olacak şekilde belirlenmiştir. Ancak Moskova'nın Azerbaycan karşıtı politikası sonucunda Nahçıvan'a ait birçok toprak Ermenistan'a bırakılmıştır. Özerk Cumhuriyetin toprakları 5,5 bin km²'ye kadar düşürülmüştür. Daha sonrasında da (1929-1930 yıllarında) Ordubad ve Zengilan kazalarının bazı köylerinden oluşturulan Mehri mahallesi de Ermenistan'a verilmiştir. Sonuç olarak, Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Azerbaycan'ın ana bölümünden kopartılmıştır. Hâlihazırda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, onun ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan ile doğrudan bir kara bağlantısı kalmamıştır (Nahçıvan-80, 2004). Azerbaycan ve Nahçıvan ilişkilerini zora sokan bu duruma rağmen ilerleyen dönemlerde aradaki bağ kuvvetlendirilmiştir. Nahçıvan, günümüz Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyetinin özerk bölgesi olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu bağlamda 100 yıllık Kars Anlaşması bugün de yürürlüktedir. Bununla birlikte 2021 yılında imzalanan Şuşa Anlaşması ile bu kez işgalden kurtarılan topraklar içinde bir güvence kazanılmıştır. Tarihçiler, Azerbaycan ile Türkiye arasında imzalanan Şuşa Deklarasyonu'nun Kars Anlaşması kadar önemli olduğunu bu sebeplerle ortaya koymaktadırlar (TRT.net, 2021). Şuşa Zirvesi ile taçlanan Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından iki ülke arasındaki tarihsel ilişkilerin “*Kars Antlaşması*” ve sonrası kısıtında kısaca ve dönemsel olarak ele alınması yararlı olacaktır.

2.1. Kars Anlaşmasından Günümüze Azerbaycan – Türkiye İttifakı

Uzmanlar, mevcut tarihsel aşamada devletlerarası ilişkilerde bu ilkeli noktanın önemi ortaya koymaktadırlar. Bakü ve Ankara arasındaki ilişkiler iki kardeş devlet arasında duygusal yakınlık temelinde kurulmasından ziyade uluslararası hukuk çerçevesinde tesis edilmektedir. Bunun için en iyi ve en etkili araç elbette diyalogdur. Bu bağlamda dünyanın herhangi bir bölgesinde bir çatışma veya yanlış anlaşılma olduğunda büyük güçlerin hemen “*siyasi diyalog*” vurgusu yapması tesadüf değildir. Ancak, çok azı bu ilkeyi takip eder. Büyük devletler bile genellikle çıkarlarını ve isteklerini “*diyalog kurma*” yerine kendi çıkarlarına hizmet edecek “*diyaloga zorlamayı*” seçerler. Bu arka plana karşı, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki diyalogun karşılıklı ilişkilerin ana mekanizması olarak sunulması, uluslararası hukuk ve hümanizm ilkeleri üzerinde çalıştıklarını göstermektedir. Bu örneğin tüm bölge için önemli olduğu ve gerçek süreçlerin dinamiklerini ciddi şekilde etkileyeceği şüphesizdir (Adigozelov, 2021). Bu bağlamda etnik ve kültürel anlamda kardeş olan, ancak birbirinin egemenliğine saygı duyarak uluslararası hukuk çerçevesinde ilişki kuran iki devlet arasındaki gelişmeleri kronolojik olarak ele almakta yarar vardır. Yakın tarihte bu sürecin ve etkileşimin temel dönüm noktalarından birisi de bilindiği üzere Kars Antlaşmasıdır.

Kars Anlaşması, tarihi önemi büyük bir uluslararası anlaşmadır. Bu anlaşma Nahçıvan'ın statüsünü belirlemiştir. Bu bağlamda taraflar Nahçıvan'ın Azerbaycan içinde özerk bir cumhuriyet olarak kalması konusunda anlaşmışlardır (Nahçıvan, 2012). Buradan hareketle akla şöyle bir soru gelebilmektedir: Rusya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 16 Mart 1921'de imzalanan antlaşmadan birkaç ay sonra, 13 Ekim 1921'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın katılımıyla Kars Antlaşması'nı imzalamaya ne gerek vardı?

Yirminci yüzyılın başlarında, Müttefik devletler Rusya ve Türkiye'ye karşı savaşmıştır. Bolşeviklerin Rusya'da iktidara gelmesi ve Türkiye'de bağımsızlık mücadelesi emperyalist devletleri rahatsız etmiştir. Bu devletler bu gelişmeleri kabullenmek istememişlerdir. Bu coğrafyadan Rus ve Türk hâkimiyetlerini tamamen kaldırmak isteyen itilaf devletleri soykırım sayılabilecek işgalleri ve bu amaca hizmet eden yerel isyan desteklerini başlatmışlardır. Özellikle Günümüz Türkiye'si (Osmanlı) ile Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin fiziksel bağlarını kesmek amacıyla Ağrı-Erivan, vb. bölgelerde Türklerin hâkim olmadığı yeni bir iskân ve siyasal yapı modeli oluşturmak istemişlerdir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul şehri bile İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Bu durum Rusya ve Türkiye'yi birlikte savaşmaya daha da yaklaştırmıştır. Bu kapsamda Şubat-Mart 1921'de Moskova'da bir Rus-Türk konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferans sonunda 16 Mart 1921 tarihinde 16 madde ve 2 ekten oluşan “*Moskova Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması*” kabul edilmiştir.

Antlaşma sadece Türkiye – Rusya ilişkilerini esas almıyordu. Her iki ülkenin de içinde yer aldığı jeo-politik bölge açısından da sonuçları vardı. Örneğin antlaşmanın 3. maddesine göre, Azerbaycan'ın herhangi bir üçüncü devlete taviz vermemesi koşuluyla Nahçıvan Eyaleti'nin bu Antlaşma'nın 1 (C) Ekinde belirtilen sınırlar içinde Azerbaycan'ın koruması altında özerk bir bölge olmasına karar verilmiştir. Moskova anlaşmasından sonra Türkiye, Güney Kafkasya cumhuriyetleriyle toprak ve sınır sorunlarını netleştirmeye çalışmıştır. Bilindiği gibi 19. yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarında Rusya ile Osmanlı devleti arasındaki savaş sonucunda Rusya bir takım Osmanlı topraklarını işgal etmiş ve ülkenin doğu kesiminde "Türkiye-Ermenistan" adında azınlık bir Ermeni devleti kurmak istemiştir. Ancak Türkiye'nin 1918-1920 dönemindeki sosyo-politik durumu nedeniyle Rus devleti geri adım atmak zorunda kalmış ve işgali altında bulunan toplam 22.000 m² civarındaki toprakları Türkiye'ye iade etmek zorunda kalmıştır.

Günümüz Türkiyesinin kuzey doğu bölgeleri, Karabağ ve Erivan bölgeleri hem Ruslar, hem de müttefik itilaf devletleri tarafından başta Ermeniler olmak üzere Kürtler, vd. bazı toplulukların nüfus yoğunluğunun artırılarak bu bölgede Türk devletlerinin bağıni kopartan ara devletciklerin kurulması amaçlanmıştır. Türk devletlerinin mücadeleleri ile bunların bazıları engellenmiştir. Örneğin Türkiye, İngilizlerin desteğiyle isyan sonucu kurulmaya çalışılan suni Ağrı Cumhuriyeti ile savaşarak topraklarını bu ayrılıkçı hareketten temizlemiştir. Yaşanan bu tür olaylar Türkiye'nin doğu sınırlarının netleştirilmesiyle ilgili sorunlarının sona ermediğini ortaya koymaktaydı. Her ne kadar Rusya ile Türkiye arasındaki toprak ve sınır sorunları netleştirilse de Türkiye ve Güney Kafkasya cumhuriyetleri, özellikle de Gürcistan ve Ermenistan ile olan sınırların netleştirilmesi gerekiyordu. Türkiye ile Ermenistan arasında 2 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmasına rağmen (bu antlaşma Taşnaklarla imzalanmıştır), ne Rusya ne de Sovyet Ermenistanı (Ermenistan zaten Sovyetleşmişti) antlaşmayı kabul etmemiştir. Ülkeler arasındaki tartışmalı konuların çözümü için bir Kars konferansı yapılması kararlaştırılmıştır (Rzayeva, 2021).

Türkiye-Azerbaycan sınırı ertesi yıl Bolşevikler tarafından Ankara Hükümetiyle 1921 Kars anlaşmasını tartışınca Nahçıvan meselesi yeniden gündeme gelmiştir. Türkiye'nin İğdir'i ilhak etmesi ve Azerbaycan'ın Nahçıvan üzerindeki egemenliği konusunda ısrar etmesi, Azerbaycan ile Türkiye arasında bir koridor açılmasını mümkün kılmıştır. Bu koridor tüm küresel güçler ve bölgesel aktörler (Rusya, İran) tarafından kesilmek istense de belirli ölçüde yeniden kurulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Türkiye ile Sovyet Azerbaycan'ı birbirine bağlayan kara şeridinde Zengezur bölgesinin de dâhil olacağı düşünülüyordu. Ancak bölgesel aktörlerin desteği ile Ermenilerin Nahçıvan ve Şarur bölgelerine ilişkin haksız egemenlik talepleri dillendirilmekteydi. Türkiye'nin sert tutumu ve vetosu ile bu talepler reddedilmiştir. Bolşevikler, bu dönemde Ankara hükümeti ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştılar. Sonuç olarak Moskova ve Kars anlaşmalarına göre bölge Sovyet Ermenistanı'na bırakılmadı. Bunun yerine Sovyet Azerbaycan'ın himayesinde özerk bir bölge yönetimi olarak varlığını devam ettirdi. Nahçıvan'ı Azerbaycan içinde özerk bir yapı haline getiren Kars Anlaşması'nın 5. maddesi, Sovyet Ermenistanı da dâhil olmak üzere tüm taraflarca tanındı. Başlangıçta Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kurulduğunda, Nahçıvan ile Türkiye arasında ortak bir sınır yoktu. Bu, Mustafa Kemal Atatürk'ün ileri görüşlü bir bakış açısıyla İran Şahı Rıza Pehlevi ile Türkiye topraklarını Nahçıvan olarak değiştirmek için anlaşmaya varmasından sonra mümkün oldu. Değişiklik, 1930'larda Türkiye ile Azerbaycan arasında 11 kilometrelik bir sınır çizgisinin oluşturulmasına yol açtı. Türkiye, bu amaçla güneydeki topraklarının bir kısmını İran'a tazminat olarak verdi. Böylece 1921'de imzalanan Kars Antlaşması, ortak bir Türkiye-Azerbaycan sınırının kurulması yolunda ilk adım oldu (Yılmaz, 2014). Ancak devam eden zaman diliminde Rusya ve İran başta olmak üzere küresel destekler ile İran topraklarındaki Ermeniler bu coğrafyaya yerleştirildi. Buradaki hâkim Türk nüfus baskı ve demografik yapıyı değiştiren politikalar ile azaltılmaya çalışıldı. Bu ve benzeri gelişmeler sınırların korunması konusundaki mevcudiyeti tehdit etmişlerdir.

Yaşanan tarihsel gelişmeler Rusya, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki 100 yıllık Kars Anlaşmasına ilişkin görüşlerin yenilenmesini gerekli kılmıştır. Kars anlaşmasından sonra Azerbaycan bu coğrafyada birçok kez toprak kaybetmiştir. Nahçıvan, Türkiye üzerinden tutulabilmiş olsa da Karabağ bölgesi etkin Rus ve üstü örtülü İran destekleriyle işgal edilmiştir. Batılı destekler ile de Ermenistan güçlendirilmiş ve haksız saldırı ve işgallerine uluslararası kamuoyunda gerçek anlamda ses çıkartılmamıştır. Ancak Türkiye ve Azerbaycan arasında çok yönlü destek ve işbirlikleri Azerbaycan'ın zamanla eski güç ve etkinliğini yeniden kazanmasına olanak tanımıştır. Bu olumlu gelişmeler bölgede yeniden ve gerçekliklere dayalı adil bir sınır anlaşmasının tekrarlanmasını ihtiyaç haline getirmiştir. Tarihi Kars Anlaşmasını yeniden şekillendirecek olan sürecin önemli bir adımı "*Şuşa Deklarasyonu*" olmuştur.

2.2. Şuşa Deklarasyonu

Bildiri, beyanname, deklarasyon, vb. adlar ile de ifade edilen Şuşa Antlaşması 15 Haziran 2021 tarihinde Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanmıştır. Deklarasyona ismini veren Şuşa, Azerbaycan'ın “*kültür başkenti*” ve 44 gün sürem “*Vatanseverlik Savaşı*”nın zafer yeridir. Bu anlaşma ile Şuşa, aynı zamanda Azerbaycan ve Türkiye halklarının dostluğunu, kardeşliğini ve dayanışmasını simgeleyen tarihi bir şehir haline de gelmiştir. Bu deklarasyon ile sadece Azerbaycan'ın değil, tüm dünyanın dikkati Şuşa'ya çevrilmiştir. Çünkü iki Türk devleti mevcut dostluk ve kardeşlik tarihinde yeni bir dönemi başlatıyorlardı. 8 Kasım 2020'de kadim Şuşa şehrinin Azerbaycan ordusu tarafından üstün muharebe teknikleri ve donanımlı teknolojik silahlar ile Ermeni işgalinden kurtarılmasından sonra, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev birkaç kez Şuşa'yı ziyaret ederek kültür merkezinin bir an önce restore edilmesi ve eski haline getirilmesi için talimatlar vermiştir. Çünkü Şuşa'da diğer Karabağ yerleşim yerleri gibi Ermeniler tarafından tahrip edilmiş, tarihi alanlar “Türk Tarihini” yansıttığı için mevcut formlarından uzaklaştırılmaya çalışılmış, yerine suni yapılar tesis etmek için uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu da tarihi ve kültürel anlamda zengin olan şehrin dokusuna önemli ölçüde zarar vermiştir.

Şuşa Deklarasyonu, 1980'li yıllar itibariyle önemli savunma sanayi yatırımları yaparak bu alanda başta SİHA'lar, güdümlü füzeler, elektronik harp sistemleri, vd. savunma mekanizmaları geliştiren Türkiye ile 2000'li yıllar ile birlikte ekonomik anlamda çok ciddi güç kazanmış ve önemli bir istikrar yakalamış olan Azerbaycan'ın bütünsel bir güç oluşturduğunu; hem hükümet yönetimleri, hem de kardeş ülke halkları arasında tam bir bütünleşmenin olduğunu ortaya koymuştur. Bu ilkeli duruş ve elde edilen güç her iki ülkede de coşku ve gurur duyguları yaşatmıştır. Karabağ'ın işgalden kurtulması Azerbaycan halkının güvenini tazelenmiş ve artırmıştır. Şuşa deklarasyonu bu güzel duyguların ve birlikteliğin sergilendiği, tüm dünyaya deklare edildiği bir platform ve araç olarak önemli bir tarihi misyon üstlenmiştir. Zira Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanları, Şuşa'da bir araya gelmişler, bütün dünyaya bu toprakların gerçek sahiplerinin kim olduğunu bildirmişlerdir. 30 yıldır işgal altında tutulan Azerbaycan eski yerleşim yerlerinin bir daha işgal edilemeyeceğini, hiçbir gücün bu bağlamda bir plan yapmaması gerektiğini, aksi halde sonuçlarına çok ağır bir şekilde katlanacağını bildirmişlerdir. Bu gelişmeler kültür başkenti olan Şuşa'yı yeniden canlandırmaya başlamış ve Türk dünyasının önemli merkezlerinden birisi olma yolunda güçlendirmeye başlamıştır. Şuşa'da yaşanan olumlu gelişmeler Azerbaycan ve Türk gelenekleri izlerinin bu topraklardan asla silinemeyeceğini bir kez daha ortaya koymuştur (Mammadov, 2021).

Şuşa deklarasyonu esnasında her iki ülke cumhurbaşkanları da yaşanan tarihsel gelişmeyi ve elde edilen başarıyı ortak açıklamalarında ifade ederek, konunun önemine dikkat çekmişlerdir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Şuşa Deklarasyonunu ve yaşanan gelişmelerin önemini şöyle ifade etmiştir (Prezident.az, 2021);

"Bugün, hayatımızın tarihinde önemli bir gündür. Türkiye tarafından yapılan bu ziyaretin tarihi bir önemi vardır. Bugün Türkiye ve Azerbaycan, dünyanın birbirine en yakın ülkeleridir. Mustafa Kemal Atatürk, yıllar öncesinde “Azerbaycan'ın sevinci, bizim sevincimizdir. Üzüntüleri, üzüntümüz ve kederimizdir”, demişti. 20. yüzyılın sonunda Haydar Aliyev de, “Türkiye ve Azerbaycan tek millet, iki devlettir”, demişti. 100 yıl sonra, kurtarılan Şuşa'da imzalanan ittifaka ilişkin ortak bildirge, gelecekteki işbirliğimizin yönünü gösteriyor. Bugün özgürleşmede buluşuyoruz. Şuşa. Bugün tüm Azerbaycan halkının gözü buradadır. Dünyanın gözü buradadır. Şuşa'da dalgalanan Azerbaycan ve Türk bayrakları bugün birliğimizi göstermektedir"

Türkiye cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da gündeme yaşanan gelişmelere ilişkin açıklamada bulunarak deklarasyonun önemine vurgu yapmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu konudaki açıklamaları şöyledir (APA.az, 2021);

"Elbette bugün farklı bir heyecan içindeyiz. Azerbaycan halkının Karabağ zaferini bir kez daha kutluyorum. Türkiye olarak kardeşlerimizin özgürlük ve imar mücadelesini destekliyoruz ve desteklemeye devam edeceğiz. Gelecekte sadece iki ülkeyi değil, bölgeyi de kapsayan bir kararlılık göreceğiz. Gücümüz Azerbaycan'ın gücü, Azerbaycan'ın gücü bizim gücümüzdür. Toplantıda aldığımız kararların hayırlı olmasını diliyorum"

Şuşa, tarihsel olarak 1980'den bu yana böyle bir törene ev sahipliği yapmamıştı. Azerbaycan ve Türk dünyası için yaşanan bu olay bir rüya değil, yaşanan bir gerçektir. Şuşa deklarasyonu, bağımsızlık sonrası savaş, işgal, katliam, soykırım ve sürekli sınır tacizlerine maruz kalan Azerbaycan'ın gerçek anlamda mutlu olmasına ve haklı gurur yaşamasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişme Azerbaycan halkının yüzünün gerçek anlamda

gölmesine ve 30 yıldır kanayan yaralarına merhem olmaya katkı sağlamıştır. Şuşa'daki yaşanan bu gelişmeler, ülke cumhurbaşkanlarının konuşmaları ve halkın sevinci Karabağ'ın hayatında yeni bir dönemin başladığının göstergeslerinden birisi olmuştur. Aynı zamanda da her iki ülkenin düşmanlarına karşı net bir duruş içeren sert bir mesaj olarak da kabul edilmektedir.

Karşılama töreni ve baş başa görüşmenin ardından Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanları, sadece Karabağ'ın değil, Güney Kafkasya bölgesinin gelecekteki kalkınmasında istisnai bir rol oynayacak olan "Müttefik İlişkiler Şuşa Deklarasyonu" adlı tarihi bir belgeyi imzaladılar. Bütünsel anlamda bu belge, Bakü ve Ankara arasındaki stratejik ilişkilerin ivme kazandığı ve daha da derinleşerek arttığı yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Şuşa anlaşması, Güney Kafkasya bölgesindeki yeni gerçekleri resmileştiren ve gelecekteki işbirliği için bir yol haritası oluşturan tüm öncelikleri yansıtmaktadır. Böylece, devlet başkanlarının ortak basın toplantısında belirttiği gibi, Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanları tarafından imzalanan ittifak beyanı, iki dost ülke arasında niteliksel olarak yeni ilişkilerin ve yeni işbirliklerinin kurulmasının garantörü olacaktır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bu hususta şunları beyan etmiştir (Prezident.az, 2021);

"Sevgili kardeşim birçok kez Azerbaycan'a geldi. Ama ilk kez Karabağ'dadır. Kendisiyle Şuşa'da beraberiz. Bu ziyaret tarihi bir önem taşıyor. Çünkü bugün imzalanan ortak bildirme, ittifak üzerine ilişkilerimizi en üst düzeye çıkarıyor. Bildirgenin adı ittifaktır. Kendi içinde her şeyi söylüyor. Bugün niteliksel olarak yeni bir ilişki kurduk ve bu bildirgenin tüm hükümleri gelecekteki işbirliğimizin garantörüdür"

Şuşa deklarasyonu misyon olarak Azerbaycan ve Türkiye'nin bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün, uluslararası kabul görmüş belgelerin dokunulmazlığının, devletlerin içişlerine karışmama, vb. uluslararası ilkelerin teminatlarından birisi olma konumundadır. Türkiye cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından bu deklarasyon siyasi iradeye dayandığı ve Türkiye tarafından tam olarak desteklenen tarihi bir belge olduğu yönünde açıklamada bulunulmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bu husustaki açıklaması şöyledir (Report.az, 2021);

"Kardeşim Aliyev ve ben, Azerbaycan Ordusunun 10 Aralık'ta Bakü'de Karabağ'da kazandığı zaferin sevincini paylaştık. O gün başka bir coşku vardı. Altı ay sonra, bu kez Şuşa antik kentinde onunla birlikte olmaktan çok memnunuz. Sözümüz gerçekleşti. Azerbaycan halkını Karabağ'daki zaferinden dolayı bir kez daha tebrik ediyorum. Tarihte birçok sanatçı yetiştirmiş Azerbaycan'ın kültür başkenti Şuşa'dan bölgemize ve dünyaya göndereceğimiz mesajların çok önemli olduğuna inanıyorum"

Belgenin incelenmesiyle birlikte şimdiye kadar imzalanan anlaşmaların niteliksel olarak yeni bir aşamaya girdiği, Türk halklarının daha yakın ve daha samimi entegrasyonunu hedeflediği sonuçları ortaya çıkmaktadır. Şuşa Deklarasyonu, Güney Kafkasya'da yeni jeo-politik gerçeklerin yaşandığını, güç dengelerinde değişikliklerin yaşandığını, dezavantajlı ve savunma konumunda olan Azerbaycan'ın 44 günlük savaşta tarihi bir zafer elde ederek avantajlı bir konuma kavuştuğunu, Azerbaycan'ın güçlü bir bölgesel aktör haline geldiğini, kardeş Türk Devletleri arasında mevcut halklar ve gelecek nesiller için sağlam bir bağ kurulduğunu, bu hususta hayata geçirilecek önceliklerin neler olduğunu resmi olarak ortaya koymaktadır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bu bağlamda, "Şuşa'da ittifak beyannamesini imzalayarak atalarımıza bağlılığımızı gösteriyoruz. Bugün niteliksel olarak yeni bir ilişki kurduk ve bu bildirgenin tüm hükümleri gelecekteki işbirliğimizin garantörüdür" (Prezident.az, 2021), ifadelerini kullanmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da bu bağlamda "Azerbaycan'ın güney Zengazur projesini çok önemli buluyor ve destekliyoruz" (Prezident.az, 2021), demiştir.

Şuşa Deklarasyonu ile ilgili bir diğer önemli nokta da, Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından deklarasyonun iki noktasında ifade edilen önemli görüşlerin hem ikili, hem de bölgede gelecekteki işbirliği için tam açıklık sağlamasıdır. Bunlardan biri de savunma alanında işbirliği meselesidir. Belgede, üçüncü bir devlet tarafından uluslararası kabul görmüş sınırlarının bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne, dokunulmazlığına veya güvenliğine yönelik bir tehdit veya saldırı olması durumunda, tarafların bu tehdidi veya saldırganlığı ortadan kaldırmak için ortak istişarelerde bulunacakları belirtilmektedir. BM Şartı'nın amaç ve ilkelerine uygun girişimlerde bulunmak ve BM Şartı uyarınca birbirlerine gerekli yardımı sağlamak üzere anlaşmaya varılmıştır. Bu hüküm, Azerbaycan ve Türkiye'nin askeri alanda her zaman birlikte olacaklarını açıkça göstermektedir. Ülkelerden birine yönelik herhangi bir tehdit olması durumunda karşılıklı güvenlik sağlanacaktır. Olgusal beyan, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki askeri ittifakın gerçekçi bir tanımıdır. İki ülkenin silahlı kuvvetlerinin modern ihtiyaçlara uygun olarak yeniden yapılandırılması ve modernizasyonu ile ilgili olaylar, kuşkusuz sürece

güçlü bir ivme kazandıracaktır. Belgede 1921'de imzalanan Kars anlaşmasına atıfta bulunulması, Azerbaycan'ın tarihsel geleneklere dayalı bölgesel işbirliği politikasında kesinlikle ulusal çıkarlara öncelik vereceğini kanıtlamaktadır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından yapılan bir diğer açıklama da yine şöyledir (Prezident.az, 2021);

"Ortak bildiride tarihi Kars anlaşmasına atıfta bulunuluyor. Tarihi Kars Antlaşması tam yüz yıl önce imzalandı. Bunun da büyük bir sembolik anlamı var. 100 yıl sonra özgürlüğüne kavuşan Şuşa'da imzalanan ortak ittifak bildirisi, gelecekteki işbirliğimizin yönünü gösteriyor. Deklarasyon birçok önemli konuyu kapsıyor. Uluslararası ilişkiler, siyasi ilişkiler, ekonomik ve ticari ilişkiler, kültür, eğitim, spor ve gençlik politikası alanlarındaki ortak işbirliğimiz hemen hemen tüm alanları kapsamaktadır. Enerji güvenliği, özellikle de Güney Gaz Koridoru'nun Türkiye, Azerbaycan ve Avrupa için önemi vurgulanıyor ve her konu çok önemli"

Uluslararası gözlemciler, anlaşmanın bölgedeki yeni ulaşım ve iletişim bağlantılarının haritasının oluşturulması üzerinde önemli bir etkisi olduğunu da kabul ediyorlar. Rusya, İran ve bölgedeki diğer ülkelerle birlikte tek yönlü yol fikrinin oluşturucusu olan Çin ve Hindistan gibi küresel güçler bu husustaki ilgili taraflardır. Müttefiklerin Şuşa'da imzaladıkları anlaşma, iki kardeş ülkenin gelecekteki stratejik hedeflerinin bu doğrultuda uyumlaştırılması açısından da oldukça önemlidir. Bu konudaki önemli bir uzman olan Tahir Mirkishili, AZTV'nin "Hafta" programına verdiği röportajda (Mammadov, 2021) şu beyanlarda bulunmuştur;

"Bugün Ermenistan'da dile getirilen iddiaları görüyorsunuz. Bazı revonist güçler arıyor. Tabi ki Azerbaycan Ordusu oldukça güçlü bir yapıdadır. Yeterince gücümüz var. Ancak, bir bütün olarak savaşın yeniden başlamayacağını garantisinin olması, bölgenin ekonomik kalkınmasında olduğu kadar, bölgeye büyük yatırımların çekilmesinde de büyük rol oynamaktadır. Özellikle Şuşa Deklarasyonu, bölgenin ekonomik kalkınması için çok önemlidir"

Deklarasyon, Güney Kafkasya'nın değişen jeopolitik ve jeoekonomik ortamında askeri-politik işbirliği konularında iki dost ülkenin konumunun oluşturulmasını öngörmektedir. Hiç şüphesiz Azerbaycan devletinin 44 gün savaşındaki zaferi, onu uluslararası çıkarların uzlaşma merkezi haline getiriyor. Türkiye'nin Azerbaycan'a manevi anlamda desteği, Azerbaycan'ın bölgesel bir güç olarak statüsünü de güçlendirmektedir. Şayet Ermenistan, Azerbaycan'a yönelik iddialarından vazgeçerse, Türkiye ile sınırlarını açarak ekonomik bataklıktan çıkabilecektir. Bu açıdan Ermenistan'ın geleceği ile ilgili doğru karar, bu ülkenin yeni hükümetinin vicdanına yazılacaktır. Şuşa'daki Türk Başkonsolosluğu'nun açıldığının duyurulması, Ermeni toplumuna nostaljik duygularının asla haklı çıkmayacağını anlatmak için son noktadır (Mammadov, 2021). Türkiye'nin eski Azerbaycan Büyükelçisi Hulusi Kılıç, Weekly'ye verdiği röportajda şu beyanlarda bulunmuştur (Mammadov, 2021);

"Şuşa Başkonsolosluğu'nun açılması bölgedeki kalkınmayı hızlandıracaktır. Konsolosluk, bölgedeki sorunların en kısa sürede çözümüne önemli katkılar sağlayacaktır. Bu çok önemli bir durumdur. Biliyorsunuz Türkiye'nin Nahçıvan ve Gence'de başkonsoloslukları var. Şuşa konsoloslugu da önümüzdeki aylarda açılacak. Bu, Karabağ'ın gelişmesinde büyük rol oynayacaktır"

Bugün Ermenistan, gösterdiği yaklaşım ve tavırlar ile barışçıl işbirliği ve kalkınma ilkelerinden ne kadar uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Zengazur meselesinin seçim kampanyasında hemen hemen tüm adaylar tarafından yaygın olarak kullanılması, zaten Ermeni tarafının çıkarlarına aykırı olan bu konudaki kararın belirli merkezlerde alınacağı korkusundan kaynaklanmaktadır. Böylece Zengazur güzergâhı, İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra oluşturulan yeni yapılanmanın mantıksal bir sonucu olmakla kalmayıp, aynı zamanda bölge ülkeleri arasında altılı formatta önemli işbirliği perspektifleri de açmaktadır. Bu hususta Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan şu açıklamaları yapmıştır (Prezident.az, 2021);

"Türkiye olarak coğrafi komşuluk bağlarımızı da daha derin iş ittifaklarına kaydırmak istiyoruz. Ermenistan'a kadar uzanan bu iyi niyet ve gelişmenin iyi değerlendirilmesini ve bu ülkenin mevcut fırsatı değerlendirmesini diliyoruz. Bildiğiniz gibi altı platformda Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve İran var. Aynı zamanda bölgenin barışçıl bir bölge olmasını istiyoruz"

Türkiye'nin yakın gelecekte açtığı perspektiflerin Güney Kafkasya'yı jeo-ekonomik güç merkezlerinden biri haline getireceği ve Azerbaycan ile Türkiye'nin bu süreçte belirleyici rol oynayacağı, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın görüşlerinde de açıkça ortaya konulmaktadır. Bu perspektiflerde, ulusal ekonomileri ve ihracatı büyütme yönelik çabaların artırılması, güney gaz koridorunun verimli kullanılması ve transit-ulaşım potansiyelinin daha da geliştirilmesi dâhil olmak üzere birçok ekonomik gelişme ve uygulama için transit-

ulaşım potansiyeline yönelik çabaların koordine edilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Azerbaycan ile Türkiye'yi birbirine bağlayan Zangazur koridorunun açılması, ulaşım ve bölgedeki iletişim bağlantıları aracılığıyla uluslararası ulaşım bağlantılarının geliştirilmesi ve restorasyonu gibi güncel konulara özel önem verilmektedir. Bu durum, Türkiye'nin kilit bir bölgesel aktör haline geldiğini gösteriyor. Kısacası Şuşa'dan dünyaya gönderilen mesajlar, bölgede yeni gerçekliklerin ve ilişkilerin oluşumunu tam anlamıyla teyit etmektedir (Alibeyli, 2021).

3. ŞUŞA ŞEHİRİ VE TARİHİNİN YENİDEN İNŞASI

Azerbaycan ve Türkiye'nin bölgesel planları ve bu planlara yasal statü kazandıran ittifak anlaşması, Şuşa ve beraberindeki jeo-politik bölgenin geleceğe yönelik stratejinin önemli bir parçasıdır. Bu sadece bölge ülkelerini değil, bölgede çıkarları olan ülkeleri de işbirliğine çağırılmaktadır. Bu da Şuşa'nın jeo-politik önemini daha da belirgin hale getirmektedir. Öyleyse Şuşa'nın yeniden bu jeo-politik öneme göre yeniden inşası gerekmektedir. Bu hususta öncelikle bazı sorular ön plana çıkmaktadır. Örneğin, “*Batı'nın desteklediği Kafkas Evi fikrinin, barış ve güvenliğe tehdit, provokasyon olarak gerçekleşmesine dayalı belgenin değerlendirilmesinin amacı nedir?*” yine “*Saldırgan politikasına yenik düşen Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanlarının Şuşa ziyaretini hangi saldırgan cesaretle bölgeye yönelik bir Türk-Azerbaycan saldırganlığı olarak nitelendiriyor?*”. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı'nın bu gelişmeler ve sorulara yönelik açıklaması şöyle olmuştur (Report.az, 2021);

“Komşu ülke liderlerinin ziyareti hakkında yorum yapmak Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'nın haddi değildir. Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'ndaki mevcut liderlik eksikliğini göz önünde bulundurarak, bu kurumda kalanların ve bu açıklamayı hazırlayanların dikkatine, ülkenin topraklarını işgal edemeyeceğini, sadece onları işgalden kurtardığını belirtmek isteriz. 44 gün süren savaş sonucunda Azerbaycan, kendi topraklarını işgalden kurtarmıştır”

Şuşa'da 15 Haziran'da yeni bir tarih yazılmıştır. Yazılan bu tarih, savaştaki zaferden daha az önemli olduğu düşünülemez. Şuşa'nın 8 Kasım 2020'de kurtarılması, Ermenistan'ın 30 yıllık işgaline son vermiş ve Ermenilerin “yenilmez ordu” dediği Ermeni ordusu sadece 44 günde imha edilmiştir. Savaş süreci ve kazanılan zafer sonucu imzalanan Şuşa Deklarasyonu Azerbaycan ve Türkiye arasında kardeşlik bağına büyük ölçüde derinleştirmiştir. Böylelikle Azerbaycan'ın sahip olduğu güç ve kazanılan özgüven çok daha üst seviyelere çıkmıştır. Bu durum halkın yaşam tarzına ve sosyo kültürel faaliyetlere de yansımıştır. Örneğin Haydar Aliyev Vakfı'nın kültür başkenti Şuşa'da hazırladığı “*Müzik Mirası ve Ovada Karabağ Atları*” adlı müzik bestesi ile Azerbaycan halkının haklı gururunu arttırma ve Azerbaycan halkının geçmişine olan bağının kuvvetini gösterme adına atılan birçok adımdan birisi olarak kayıtlara geçmiştir. Sembolik gibi görünen bu uygulamalar Şuşa'nın ve Azerbaycan halkının manevi zenginliğini geliştirme, moral ve motivasyonunu artırma noktasında önemli işlevler görmektedir. Bu sebeple de sayı ve çeşitliliği sürekli olarak arttırmaktadır. Bu etkinlikler başta 30 yıldır karanlığa gömülen Çıdır ovası olmak üzere dar anlamda Şuşa'ya, geniş anlamda ise tüm Azerbaycan topraklarına ışık tutmaktadır. Şuşa'nın kurtuluşu vesilesiyle Oğuz boylarının halk şenliklerinin yeniden canlandırılması, ülke kimliğine, geleneklerine ve zengin tarihine verilen değeri artırarak zenginleştirmektedir. Anlatılanlardan yola çıkılacak olursa, ortaya konulan kompozisyonun eğitici ve ideolojik özü, bu toprakların asla yabancılar tarafından çiğnenmeyecek olmasıdır. Çıdır ovasında düzenlenen konser programı ve diğer etkinlikler artık bu toprakların yeniden sahibinin Ermeniler değil, Türklerin olduğudur. Bu etkinlikler bir yandan Azerbaycan halkının ruhunda bu düşünceyi derinleştirirken, diğer yandan da fiilen gerçekleşen bu durumu tüm dünyaya ilan ve deklare etmektedir. Zaferden birkaç yıl önce Şuşa'da sarhoş bir şekilde dans eden Paşinyan ve bu düşüncedeki kişilerin yerine, neşe ile eğlenen ve kültürlerini tekrar bu coğrafyada yaşatan binlerce Azerbaycan halkı yaşanan dönüşümü fiziki olarak ortaya koymaktadırlar (Qarayeva, 2021).

Bir kentin ve ulusun yeniden inşası sadece manevi ve moral değerlerle olmamaktadır. Aynı zamanda bunları destekleyen maddi yani fiziki inşanın da gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu nedenle kültür kenti olan Şuşa'da sosyo-kültürel etkinliklerin yapılmasının yanı sıra bu kentin kültürel zenginliğini ortaya koyan fiziki yapıların ve kültürel değerlerin de yeniden eski haline getirilmesi gerekmektedir. Ermeni işgali kentin silüetinden silinmeye çalışılan, tahrip edilen, yok edilmeye çalışılan bu yapıların aslına uygun olarak restore edilmesi gerekmektedir. Bu zorunluluk hem kentin kültürel yönünün tekrar etkin hale gelmesi için, hem de Azerbaycan'ın bu topraklar üzerindeki hâkimiyetinin daha kesin ve keskin bir şekilde ortaya konulabilmesi için son derece önceliklidir. Azerbaycan devleti bu sebeplerle bu husustaki çalışmalarına hızla başlamıştır.

Restorasyon sürecinin en önemli noktalarından birisi kuşkusuz ki kültürel eserlere eski ihtişamlarını yeniden kazandırmaktır. Yıkılan tarihi ve dini anıtları restore etmek, kentin ve ulusun manevi ve moral değerlerini diri

tutmaya katkı sağlamaktadır. Şuşa'nın simgesi sayılan yerlere yeni bir soluk getirmektir. Cumhurbaşkanı'nın Şuşa ile ilgili özel talimatı, şehrin eski haline döndürülmesine dayanmaktadır. Çünkü Şuşa dünya tarafından bilinen ve takip edilen bir kenttir. Ermeniler tarafından silinmeye çalışılan tarihsel köklerin diri ve ebedi tutulmasının bir aracıdır. Bu hususlardan hareketle Şuşa kenti, Azerbaycan halkı için aynı zamanda manevi ve milli bir kale olma özelliğine sahiptir.

Şuşa'nın maddi ve manevi inşası için bir yandan restorasyon çalışmalarına başlanmış, diğer yandan da yoğun etkinlik ve organizasyonlar ile kentteki yaşam yoğunluğu artırılmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanı arasında Şuşa'da gerçekleşen tarihi görüşme bir dizi önemli an ile anılmıştır. Devlet başkanları, Azerbaycan milli kültürünün önde gelen temsilcileri Natavan, Bülbül ve Üzeyir Hacıbeyli'nin vurulmuş heykellerini ziyaret ediyor. Han'ın kızının pınarla ve diğer tarihi mekânlarla tanışması sırasında dile getirdiği görüşler, inşaatçı ile muhrip arasındaki farkı bir kez daha açıkça göstermiştir.

"*Müzik mirası ve ovalarda Karabağ atları*" adlı müzik kompozisyonu, tüm Türk dünyasının tarihi ve kültürel bir zaferi olarak hafızalara kazınmıştır. Kültürel meydan okumalara karşı zafer ve kahramanlık ruhunu yansıtan bu sanat sahneleri, sadece Azerbaycan'ın değil, tüm Türk halklarının ortak coşkularını ve sahip oldukları değerleri yansıtmaktadır. Şuşa etkinlikleri, bölgesel barışın, azmin ve zaferin bir simgesi haline gelmiştir. Bu etkinliklere katılan yerel, bölgesel ve küresel ziyaretçilere bu gerçeklerin anlatılması ve bu zenginliğin aktarılması açısından da önemli bir imkân ortaya koymaktadır. Azerbaycan halkının kardeşlik duyguları, barışseverlikleri, konukseverlikleri, paylaşım ruhu, vd. güzel özellikleri bu etkinlikler ile tanınma ve tanıtılma imkânlarına kavuşmaktadır (Mehdiyev, 2021). Gelen ziyaretçiler kendi ülkelerinde bu atmosferi dillendirmektedirler. Örneğin Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Milli Meclis'teki konuşmasında Şuşa şehri hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir (Prezident.az, 2021);

"Bugün Azerbaycan'ın kültür başkenti Şuşa'yı önümüzdeki yüz yıl boyunca Türk dünyasının kültür başkenti olarak görmekten mutluluk duyuyoruz. Türk dünyasının her yerinden geleceğin kültür ve sanat şahsiyetlerinin bu güzel şehirde buluşması, Şuşa'nın kadim tarihine verilecek en güzel selamlama olacaktır. Çünkü büyük Türklerin kültürel ve manevi değerlerinin korunmasına yönelik ortak faaliyetler ana hedefler arasındadır"

Bu açıklamalar ve yaşanan gelişmeler bölge halkı açısından büyük bir sevinç ve umutla karşılanmaktadır. Kişilerin ülke ve kent geleceği ile ilgili düşünceleri ve beklentileri olumlu anlamda artmaktadır. Örneğin Ganira Pashayeva, "Haftalık" programa verdiği röportajında, "Azerbaycan ve Türkiye, Türk devletleri arasındaki ilişkileri ve işbirliğini daha da güçlendirmek için çabalarını yoğunlaştıracaktır", şeklinde beyan da bulunmuştur (Mammadov, 2021). Türkiye ve Azerbaycan'a sorumluluk ve güven yükleyen bu ve benzeri açıklamaların sayısı oldukça fazladır.

Şuşa toplantısının manevi ve eğitsel önemi gerçekten çok büyük. Bu etkinlik, Türk halklarının sahip olduğu, dünya kültür mirasını eşsiz eserlerle zenginleştiren tarihi ve kültürel eserlerin ve yetiştirdikleri dehaların paha biçilmez koleksiyonlarının gelecek nesillere daha etkin bir şekilde aktarılacağını kanıtlamıştır.

Azerbaycan devleti, Ermenistan'ın Karabağ'da Azerbaycan'a ait maddi ve kültürel kaynaklara verdiği zararın boyutunu belirlemek için 30 yıldır aktif olarak uluslararası kuruluşlarda diplomasi yürütüyor. Şuşa Deklarasyonu'nun ana maddelerinde yer alan uluslararası örgütler çerçevesinde ortak çalışma, Ermeni vandalizminin ve intikamcı düşmanın absürt propagandasının ortadan kaldırılması açısından da oldukça önemlidir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan parlamentosunda yaptığı konuşmada bu konuya değinerek, dünyanın, topraklarını özgürleştiren insanları protesto etmek yerine, topraklarını yakan ve servetlerini yağmalayan Ermenilerin eylemlerini görmesi gerektiğini söylemiştir (Babaoğlu, 2021).

Elbette ki Azerbaycan'da gerçekleştirilen yeniden inşa ve ihya çalışmaları sadece Şuşa kenti ile sınırlı değildir. İşgalden kurtarılan tüm yerlerde benzeri çalışmalara devam edilmektedir. Örneğin 17 Ekim 2020'de Azerbaycan Ordusu hızlı bir taarruzla Fuzuli'yi işgalden tamamen kurtararak, 27 yıl sonra burada Azerbaycan bayrakları dalgalandırılmıştır. Bundan sadece 9 ay sonrasında inşa edilen Fuzuli'deki uluslararası havalimanı açılmıştır. Böylece 5 Eylül 2021'de Bakü'den havalanan Airbus A340-500 Karabağ yolcu uçağı, Karabağ'da yeni inşa edilen görkemli ilk havalimanına inmiştir. Karabağ'ın hava kapısı olarak bilinen Fuzuli Uluslararası Havalimanı, en modern seviyede inşa edilmiştir. Havalimanı her türlü uçağı kabul etme kapasitesine sahiptir. Ayrıca an itibarıyla Zengilan ve Laçın'da uluslararası havalimanları inşa edilmektedir. Bu havalimanlarının inşası ile bölgenin ulaşım kapasitesi daha da artacaktır (Zaman, 2021).

Siyasi yorumcu Aziz Alibeyli bizimyol.info'ya verdiği röportajda (Alibeyli, 2021), "Türkiye cumhurbaşkanının bölgeye yaptığı ziyaret, Şuşa'nın işgalinden bu yana bir yabancı cumhurbaşkanının ilk ziyaretidir. Bu durum

işgalden kurtuluşun yasallaşması ve dünyaca kabullenilmesi demektir. Yani Karabağ'da Türk askeri varlığının inşası anlamına geliyor", dedi ve Şuşa Deklarasyonunun Karabağ sorununu tamamen bitireceğini sözlerine ekledi.

26 Ekim 2021'de Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Azerbaycan'a resmi ziyareti sırasında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, kendisini Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nda karşıladı. Ardından Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nın resmi açılış töreni gerçekleşti. Azerbaycan ve Türkiye cumhurbaşkanları havalimanının açılışını simgeleyen kurdeleyi kesti. Her iki cumhurbaşkanına da Karabağ'ın hava kapısının sembolü olan bir anahtar verildi. Devlet başkanları havaalanında oluşturulan koşullar hakkında bilgi aldı (Modern.az, 2021).

4. SONUÇ

Bölgenin kadim ve köklü sahiplerinden olan Azerbaycan halkı tarihsel süreçte bağımsız bir devlet olmanın yanı sıra farklı ülke egemenlikleri altında da kalmıştır. Özellikle 1920'den 1991 yılına kadar SSCB egemenliğine maruz kalması uzun bir dönem baskı ve asimilasyon ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. 1991 yılında bağımsızlığına kazanmasına rağmen aynı yıl Rus destekli Ermeni işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. Ülke topraklarının yaklaşık üçte birisi işgal altında kalmıştır. Karabağ bölgesindeki bu işgalin boyutu her geçen süreçte daha kapsamlı bir hal almıştır. Bu durum ülke halkının moral değerlerine olumsuz etki etmiştir. Ancak aynı zamanda da halkın aynı amaç etrafında kenetlenmesi açısından da büyük bir motivasyonun oluşmasına neden olmuştur.

Azerbaycan, toprakları işgal edilen taraf olmasına ve uluslararası hukuka göre haklı olan taraf olmasına rağmen bölgesel barış ve iyi komşuluk ilişkileri açısından hep barışçıl bir yol izleyerek çözümün ortaya çıkması için çaba sarfetmiştir. Azerbaycan'ın bu iyi niyetine karşılık Ermenistan tarafından hep saldırgan ve haksız bir politika geliştirilmiştir. Haksız işgali sonlandırmak bir tarafa, işgal altındaki toprakları genişletmek üzerine davranışlar sergilemiştir. Şüphesiz buradaki en büyük avantajları başta Rusya olmak üzere küresel güçlerce kendilerine verilen büyük askeri ve ekonomik desteklerin olmasıdır. Ancak Azerbaycan, tüm bu olumsuzluklara rağmen haklı olan mücadelesinden hiçbir zaman geri adım atmamış ve mücadelesine çok yönlü olarak devam etmiştir. Bu hususta da Türkiye her aşama'da Azerbaycan'a karşılıksız ve koşulsuz tam destek olmuş ve Azerbaycan ile güçlü bir ittifak oluşturmuştur. Bu ittifak 2020 yılında meyvesini vermiş ve Karabağ işgalden kurtarılmıştır. Zafer sonrasında da hızlı ve etkin stratejiler geliştirilerek yaraların kapatılması ve mevcut siyasal-ekonomik gücün artırılması noktasında önemli adımlar atılmıştır.

Azerbaycan, diplomatik protokol kuralları çerçevesinde ulusal çıkarlara tehdit oluşturmayan stratejik projeleri adım adım uygulamaktadır. Azerbaycan Lideri'nin 44 günlük Vatanseverlik Savaşı'nın hemen ardından önümüzdeki birkaç yıl için açıkladığı eylem stratejisi, somut belgelere, anlaşmalara ve en önemlisi bu anlaşmaların mantıklı bir sonucu olarak uygulanan projelere yansımaktadır. Buradan hareketle ülke içerisinde birçok proje ve uygulama hayata geçirilmeye başlanmıştır. Azerbaycan hükümeti bölgesel ve küresel anlamda bir destek edinmek amacıyla ülke dışı faaliyetlere ve muhtelif ortaklıklara da sıcak bakmaktadır. Bu konuda Türkiye, Azerbaycan için çok önemli bir müttefik ve ortak olmaktadır. İki dost ülke arasında gerçekleşen yoğun ilişki ve ortaklıklar sağlam bir zemine ve karşılıklı nezakete dayanmaktadır. Bugün uluslararası süreçlerde ortaya çıkan olumsuz klişelerin arka planına karşı, işbirliği, dayanışma, karşılıklı anlayış, karşılıklı saygı, birbirlerinin içişlerine karışmama ve sağlam temellere dayalı ortak faaliyetler yapma gibi ilke ve uygulamalar ön plana çıkmaktadır.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 10 Mart 2022'de Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın davetlisi olarak Türkiye'ye yaptığı çalışma ziyareti iki ülke dayanışması açısından oldukça önemlidir. Bu ziyaret ile iki ülke arasındaki dayanışma ve bölgede gerçekleştirilecek yeni adımlar ile ilgili olarak dünyaya verilmiş muhtelif özel mesajlar vardır. İki devlet başkanının yaklaşık dört saat süren görüşmesi Çankaya Köşkü'nde gerçekleştirilmiştir. Görüşmede sadece Azerbaycan - Türkiye ilişkileri değil, dünyanın farklı yerlerindeki – özellikle de yakın ve uzak coğrafyadaki- olaylar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Toplantının geniş kapsamlı bir içeriğe sahip olmasının en önemli nedeni her iki ülkenin de sahip olduğu stratejik önem ve gücün ortaya koyduğu bölgesel aktör olma sorumluluğudur. Çünkü Azerbaycan ve Türkiye kendi etraflarında sıkışmış birer ada devletleri olmayıp, içinde yaşadıkları coğrafyanın sorunlarında çözüm unsuru olacak olan bölgesel, hatta küresel ölçekte aktör olma gücüne sahiptirler. Bu nedenle bölgede ihtiyaç duyulan güvenlik, barış ve karşılıklı anlayışın tesisi için her iki ülkenin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bölge barışı için varlığına ihtiyaç duyulan her iki ülkenin de stratejik olarak etkinliklerini ve siyasi nüfuzlarını artırmaları gerekmektedir. Bu nedenle de enerji, ulaşım, askeri, ekonomik ve teknolojik olarak etkin hamleler yapma zorunlulukları bulunmaktadır. Bu sebeplerle de birlikte stratejiler geliştirerek, bu stratejileri uygulamaya koymaktadırlar.

Bölge için yapılan en önemli çalışmalardan birisi hiç şüphesiz Zengazur koridorudur. Azerbaycan'ı hem Nahçıvan'a, hem de Türkiye'ye bağlayarak yakında bölgede bir ulaşım rotası haline gelecek olan Zengazur koridoru hayata geçmek üzeredir (Mammadov, 2022). Bu koridorun Azerbaycan üzerinden Hazar'a ve doğu Asya'ya uzanması etkin bir ulaşım sisteminin kilit parçalarına sahip olma avantajlarını ortaya koyacaktır. Sadece lojistik alanı ile sınırlı olmayan bir cazibe hattının ortaya çıkması söz konusu olacaktır. Elbette ki Azerbaycan'ın mevcut gücünü ve etkinliğini artıracak bu gelişmeler başta Ermenistan, İran ve Rusya gibi devletleri çok da memnun etmemektedir. Bu sebeple de çeşitli bahaneler ile hayata geçirilmesini engelleyecek ya da geciktirecek hamleler atma yoluna gitmektedirler. Ancak Türkiye ve Azerbaycan bu konudaki kararlılıklarını arttırarak devam ettirmektedirler.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bu hususta; "*Zangazur koridorunu hayata geçireceğiz. Ermenistan istese de, istemese de*", şeklinde beyanda bulunmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da aynı hususta, "*Bir gün Zengezur'dan ayrılıp İstanbul'a gideceğiz. Iğdır ve Kars'a gidebileceğiz. Böylelikle bölgenin transit ve lojistik merkezi olacağız. Bu gelişmeler de ülkelerimizin konumu ve sahip olduğu güç çok daha ikna edici olacaktır*", demiştir (Prezident.az, 2022).

11 Mart 2022'de Azerbaycan, Zengazur projesini uygulamak için Ermenistan'ın katılımı olmadan yeni bir ulaşım hattı üzerinde güney komşusu İran ile tarihi bir belge imzalamıştır. Bu imzalı belge, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in "*sözümüz imzamızdır*" diplomasisinin bir başka zaferidir (Hüseynov, 2022). Yani Cumhurbaşkanı hem dünyaya, hem de Hays'a (Ermenilere) yapacağını, başaracağını söylediği sözlerin arkasında olduğunu ve bu sözler doğrultusunda somut adımlar attığını ispat ve deklare etmiştir.

Azerbaycan – Türkiye ittifakının önemli sonuçları elbette ki Zengazur Projesi ile sınırlı değildir. Bu hususta başka önemli gelişmelerde yaşanmıştır. Bu kapsamda karşılıklı işbirliği ve dayanışmaya dayalı birçok yatırım hayata geçirilmiştir. Yine tüm bu adımların atılmasında her iki ülke de birlikte hareket etmişler ve moral değerlerin artırılması ve bunun tüm dünyaya deklare edilmesi açısından ortak etkinlikler gerçekleştirmişlerdir. Örnek olarak Azerbaycan ve Türkiye cumhurbaşkanlarının Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nın açılışına birlikte katılması iki ülkenin birlik ve gücünü bir kez daha ortaya koymuştur.

Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nın inşaatı sadece sekiz ay sürmüştür. Havalimanının yapımında Azerbaycan ve Türkiye firmaları birlikte çalışmışlardır. Dolayısıyla kısa sürede modern bir havalimanının yapılarak faaliyete geçirilmesi Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak başarısıdır. Bu proje ve benzeri diğer projelerde elde edilen ortak başarı iki ülkenin sosyo-ekonomik gücünü doğrudan artırmaktadır. Ancak burada elde edilen bir diğer önemli kazanım ise birlikteliğin ortaya çıkardığı büyük sinerjidir. Azerbaycan'ın her alanda ve konuda yalnız olmadığının, Azerbaycan – Türkiye ittifakının en üst düzeyde ve kesintisiz olarak devam ettiğinin tüm dünyaya deklare edilmesidir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ittifakın sözde kalmaması, hızlı ve etkin somut meyvelerini vermesi bölgedeki karşıt ülkelere verilmiş önemli ve güçlü bir mesajdır. Dolayısıyla verilen mesajlar ve yaşanan gelişmeler bölgede ortaya çıkacak yeni gelişmeler açısından belirleyici unsurlardan birisi olma gücünü ortaya koymaktadır. Bu durum hem Azerbaycan açısından, hem de bölge gelişmeleri açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Azerbaycan – Türkiye ittifakı ile ortaya çıkan projeler bölgenin kalkınmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle de bu ittifakın temel dinamiklerinden birisi olan Şuşa Deklarasyonu uluslararası hukuk ve siyaset açısından büyük bir öneme sahiptir. Şuşa deklarasyonu tarihsel anlamda ve bölgesel - küresel ölçekte bir siyasi ve hukuki temele dayanmaktadır. Bu belge, mevcut aşamada yaygın olarak kullanılan ve devletlerarası ilişkileri egemenlik, eşitlik, karşılıklı yarar sağlayan işbirliği çerçevesinde düzenleyen ilkelere dayanmaktadır. Şuşa Deklarasyonu, daha geniş jeopolitik alanda yeni bir istikrar, güvenlik, sosyo-kültürel ve ekonomik ilerleme aşamasına geçişi sağlayabilecek bir niteliğe sahiptir. Yine deklarasyon, bölgesel işbirliğinin yeni biçimini küresel düzeyde mevcut gerçeklere uyarlamak için tarihi bir fırsattır.

Şuşa deklarasyonu ile perçinleşen ve daha sağlam bir temele oturan Azerbaycan – Türkiye ittifakı sadece bir belge olarak kalmamıştır. İki ülke liderleri ve halkı bu ittifakın etkisini arttırmak amacıyla karşılıklı işbirliği ve ortak çalışmalarının yoğunluklarını arttırarak somut kazanımlar elde etmişlerdir. Bu bağlamda çok yönlü ve sayıda etkinler ve uygulamalar hayata geçirilmiştir. Örneğin ülkeler arası resmi ziyaretler daha da sıklaştırılarak küresel anlamda mesajlar verilerek, ittifakın yoğunluğu küresel anlamda daha belirgin deklara edilmiştir. Örnek olarak bu bağlamda 44 günlük Vatanseverlik Savaşı'nın ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan

Azerbaycan'ı üç kez, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de Türkiye'yi iki kez ziyaret etmişlerdir. Ayrıca son ziyarette Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı Azerbaycan'a davet etmesi, dost ülkeler arasındaki yoğun temasların başarıyla ve artan oranda edeceğini (Report.az, 2022) ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ADİGOZELOV, Kamal (2021), “*Şuşa Deklarasyonu: Yeni Bir İttifak Formatının Yolunu Açan Tarihi Bir Belge*”, **Newtimes.az Haber Sitesi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), (tarihsiz), <http://newtimes.az/en/organisations/7479/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- ALİBEYLİ, Aziz (2021), “*Erdoğan'ın Şuşa Ziyaretinin Sonucu Ne Olacak?: Kars Anlaşmasını Farklı Şartlarda Bekliyoruz*”, **Bizim Yol.info haber Web Sayfası** (E-Haber), (tarihsiz), <https://www.bizimyol.info/en/news/347311.html?fbclid=IwAR1UuXgiWMf7tw5gILRJRNU08D0g7XbhiEGUM3AQ8n0XUtXThRwfCSa-o> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- APA.AZ HABER AJANSI (2021), “*Azerbaycan ve Türkiye İttifakına İlişkin Şuşa Deklarasyonu*”, **APA.Az Enformasyon Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), (tarihsiz), <https://apa.az/en/xeber/resmi-xeber/azerbaycanla-turkiye-arasinda-muttefiqlik-haqqinda-susa-beyannamesi-tam-metn-648220> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- AZERBAYCAN CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (2021), “*Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Şuşa Deklarasyonu*”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 15 Haziran 2021, <https://president.az/articles/52116> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- AZERBAYCAN CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (2021), “*Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 'Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nın açılış törenine katıldı*”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 26 Ekim 2021, <https://president.az/articles/53734> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- AZERBAYCAN CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (2022), “*Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Görüştü*”, **Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 10 Mart 2022, <https://president.az/en/articles/view/55598> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- AZERBAYCAN CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (2021), “*Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı: Komşu Ülke Liderlerinin Ziyaretinin Ermenistan Dışişleri Bakanlığı ile Sınırlı Olmadığının Yorumlanması*”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 16 Haziran 2021, <https://report.az/xarici-siyaset/azerbaycan-xin-qonsu-olkelerin-rehberlerinin-seferini-serh-etmek-ermenistan-xin-in-heddi-deyil/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- BABAOĞLU, Hikmet (2021), “*Cumhurbaşkanlarının Dostluğu ve Kardeşliği Türk-Azerbaycan Kardeşliğinin Simgesi Haline Geldi*”, **Yap.org.az Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), (tarihsiz), <http://yap.org.az/en/view/interview/1155/prezidentlerin-dostlugu-ve-qardashligi-turkiye-azerbaycan-qardashliginin-simvoluna-chevrilip?YJinhGk3KjGPZzH5XYt97W4WaxZ8noOieh9HueReklamlarBIrzWZ0> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- HACIYEV, İsmayıl (2019), “*Kars Anlaşması ve Tarihi Önemi*”, **Nahçıvan Haber Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 13 Ekim 2019, <https://nuhcixan.az/news/siyaset/20964-qars-muqavilesinin-tarixi-ehemiyeti> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- HÜSEYNOV, Alisahib (2022), “*Bakü ve Tehran Tarihi Öneme Sahip Bir Belge İmzaladı*”, **Halk Qazetesi Haber Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 13 Mart 2022, <https://xalqqazeti.com/mobile/az/news/97766> (Erişim Tarihi: 13.03.2022).
- İBRAHİMOV, Natiq (2021), “*Tanık Olduğumuz Şanlı Tarih*”, **Azpost.info Haber Sitesi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 16 Haziran 2021, <https://azpost.info/sahid-oldugumuz-sanli-tarix/?fbclid=IwAR25JOsXtyS78FBtUMvgLofBdZRRrNkWrELr7prKJ-pDNT3LjyRIKbe-5c> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- MAHMUDLU, Yaqub, ƏLİYEV, Qabil, ABDULLAYEV, Mehman, HÜSEYNOVA, Leyla ve CABBAROV, Hafız (2020), **Azerbaycan Tarihi**, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Yayını, Bakü.

- MAMMADOV, Rovshan (2021), “*Azerbaycan Televizyonu “Hafta” Programı*”, **AZTV Haber Kanalı Kurumsal YouTube Kanalı** (E-Haber), 20 Haziran 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=BmeRSf7EMFo&feature=youtu.be> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- MAMMADOV, Rovshan (2022), “*Azerbaycan Televizyonu “Hafta” Programı*”, **AZTV Haber Kanalı Kurumsal YouTube Kanalı** (E-Haber), 13 Mart 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=CFaOLCHzNNc&t=1552s> (Erişim Tarihi: 13.03.2022).
- MECEK, Mehmet (2018), “*Azerbaycan’ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez – Yerel İlişkileri*”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.7(1), ss.51-77.
- MEHDİYEYEV, Elchin (2021), “*Şuşa Deklarasyonu, Azerbaycan ve Türk diasporalarının Ortak Faaliyetleri İçin Ciddi Yasal Zemin Oluşturuyor*”, **Trend.az Haber Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (F.Muradov Söyleşi), 19 Haziran 2021, <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/3442481.html?fbclid=IwAR3CEqMaxBv> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- MODERN.AZ HABER AJANSI (2021), “*Füzuli Uluslararası Havalimanı 2021’de Açıldı*”, **Modern.az Haber Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), (tarihsiz), <https://m.modern.az/en/news/313403/fuzuli-beynelxalq-hava-limaninin-acilisi-oldu> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ-80 (2004), **Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları**, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Yayını, Nahçıvan.
- NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ YÜKSEK MECLİSİ (2012), **Behbud Ağa Şaxtaxtinski və Qars Müqaviləsi**, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Yayını, Nahçıvan.
- NOVRUZOV, Kenan (2021), “*Hankendi ilçesinde havalimanı olacak*”, **Şerq.az Haber Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 30 Eylül 2021, <https://sherg.az/qarabag/176927> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- QARAYEVA, Aygül (2021), “*Erdoğan’ın Ziyaretiyle Azerbaycan-Türkiye İlişkileri 2021 Şuşa’da Yeni Bir Döneme Girecek*”, **Demokrat.Az Haber Web Sayfası** (E-Haber), 15 Haziran 2021, https://demokrat.az/en/news/79751/erdoganin-seferi-ile-mehz-susada-azerbaycan-turkiye-munasibetleri-yeni-bir-doneme-qedem-qoyacaq?fbclid=IwAR1i8VP5cNgipCCYY5xIsJ4_5vlsB4 (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- QƏNİYEV, Hasan (2019), **Azerbaycan Tarihi: En Kadim Zamanlardan 21. Yüzyılın İlk 10 Yıllarına Kadar**, İlim ve Tahsil Neşriyatı, Bakü.
- REPORT HABER AJANSI (2021), “*Şuşa Deklarasyonu*”, **Report.az Haber Sitesi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 16 Haziran 2021, <https://report.az/xarici-siyaset/susa-beyannamesinin-tam-metni/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- REPORT HABER AJANSI (2022), “*Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı Azerbaycan’ı Ziyaret Etmeye Davet Etti*”, **Report.az Haber Sitesi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 10 Mart 2022, <https://report.az/xarici-siyaset/prezident-ilham-eliyev-receb-tayyip-erdogan-azerbaycana-devet-edib/> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- RZAYEVA, Seide (2021), “*Kars Anlaşması ve Nahçıvan’ın Durumu*”, **Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 29 Mart 2021, <https://science.gov.az/ru/news/open/16456> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- SÜLEYMANOV, Mehman (2014), **Gülistan Mukavelesi**, İlim ve Tahsil Neşriyatı, Bakü.
- ŞİRİYEYEV, Fikret ve HACIYEVA, İlhame (2009), **Tarihsel Hafıza Büro Belgeleri (Metodik Yardımlar)**, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakü Devlet Üniversitesi Yayını, Bakü.
- TAN, Mehmet, ALİYEYEV, Pelin ve AYDIN, Abdullah (2013), “*Sivil Toplum Kuruluşları-Yerel Katılım İlişkisi: Azerbaycan Örneği*”, **Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar** (Ed. Yakup Bulut, Veysel Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın), Pegem Akademi Yayınları, Ankara, ss.526-536.
- TRT HABET AJANSI (2021), “*Kars Anlaşmasınının 100. Yıl Dönümü ve Şuşa Deklarasyonu*”, **TRT Haber Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 28 Ekim 2021, <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/turk-dunyasi/2021/10/28/qars-muqavil-sinin-100-yasi-v-susa-b-yannam-si-1725986> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).

YILMAZ, Harun (2014), “1921-ci Yılın Kars Sözleşmesi: Nasıl Oldu?”, **BBC Haber Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 14 Ekim 2022, https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2014/10/141014_kars_agreement (Erişim Tarihi: 03.01.2022).

ZAMAN, Elchin (2021), “Muhteşem Fuzuli Havalimanı”, **İkisahil.az Haber Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 07 Eylül 2021, <https://ikisahil.az/post/246273-mohteshem-fuzuli-hava-limani> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).

Mobil Belediye Aplikasyonlarında Hizmet Kalitesi: İzmir Örneği*

Service Quality in Mobile Municipality Applications: Example of Izmir

Berrin ONARAN

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir MYO,
Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, berrin.onaran@deu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-0349-0469>

Makale Başvuru Tarihi: 21.12.2021

Makale Kabul Tarihi: 28.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Kemal Kaan GENÇTÜRK

Bilim Uzm., Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE,
Bilgi Yönetimi A.B.D., kkgencturk@yandex.com
<https://orcid.org/0000-0001-7256-0072>

ÖZET

**Anahtar
Kelimeler:**

M-belediyeçilik,
Dijital Devlet,
Mobil Uygulama,
Hizmet Kalitesi,
Yerel Yönetimler,

Bilgi Çağı'yla beraber kamu alanı hızlı bir dijitalleşme sürecinden geçmektedir. Dijitalleşmenin önemli bir boyutunu oluşturan mobil yazılım sektörü de günden güne daha önemli bir hale gelmektedir. Buna göre Türkiye'de halka en yakın demokratik kamu kurumları olan belediyeler de mobil cihazlar ekseninde dijitalleşme çalışmaları yapmaktadır. Bu noktada uygulamaların kaliteli hizmet sağlaması büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın amacı İzmir örneğindeki m-belediyeçilik uygulamalarını hizmet kalitesi boyutlarıyla değerlendirmektir. Bu doğrultuda uygulama mağazalarındaki; "Acil İzmir", "Bizİzmir", "Eshot Mobil", "İzmir Büyükşehir Belediyesi" ve "İZUM" adlı m-belediyeçilik uygulamalarındaki kullanıcı yorumları üzerinde içerik analizi uygulanmıştır. Vatandaşların m-belediyeçilik uygulamalarının varlığından, hizmetlerin içeriğinden memnun olduğu görülmüştür. Tasarımsal açıdan ise kullanım kolaylığı beğeni kazanmıştır. Ancak asıl öne çıkan boyut olan güvenilirlikte vatandaşların algısı negatif yönelimli bulunmuştur. Ayrıca; duyarlılık, enformasyon, verim ve güvenlik konu başlıkları algılarının da negatif yönelimli olduğu tespit edilmiştir. Genel anlamda vatandaşların hizmet kalitesi algısının düşük olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırmada m-belediyeçilik uygulamalarının hizmet kalitesine yönelik önerilere yer verilmiştir. Bu yönüyle araştırmanın belediyeler için güncel bir rehber niteliği taşıması hedeflenmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

M-Municipality,
Digital Government,
Mobile Application,
Service Quality,
Local Governments,

With the Information Age, the public sector is going through a rapid digitalization process. The mobile software sector, which constitutes an important dimension of digitalization, is becoming more important day by day. Accordingly, municipalities, which are the closest democratic public institutions to the public in Turkey, also carry out digitalization studies on the axis of mobile devices. At this point, it is of great importance that applications provide quality service. The aim of the study is to evaluate the m-municipal practices in the sample of Izmir with service quality dimensions. In this direction, in the application stores; content analysis was applied on user comments in m-municipality applications named "Acil İzmir", "Bizİzmir", "Eshot Mobil", "İzmir Büyükşehir Belediyesi" and "İZUM". It has been observed that the citizens are satisfied with the existence of m-municipal practices and the content of the services. In terms of design, ease of use has been appreciated. However, in reliability, which is the most prominent dimension, the perception of citizens was found to be negatively oriented. Also; it has been determined that the perceptions of sensitivity, information, efficiency and security are also negatively oriented. In general, it was concluded that the service quality perception of the citizens is low. In the research, suggestions for the service quality of m-municipal practices are included. In this respect, it has been aimed that the research will be an up-to-date guide for municipalities.

* Bu makale Prof. Dr. Berrin ONARAN danışmanlığında, Kemal Kaan GENÇTÜRK tarafından hazırlanmış ve 2021 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilmiş olan "Mobil Belediyeçilik Uygulamalarında Hizmet Kalitesi Üzerine Bir Araştırma: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Bilgi toplumunun hızlı gelişimi günlük yaşantının her boyutunda dijitalleşme olarak karşılık bulmuştur. Küreselleşen dünyanın dijitalleşmesi kamu sektörünün de kendisini güncelleme gereksinimini meydana getirmiştir. Bundan dolayı mümkün olan her alandaki kamu hizmet sunumları; elektronik devlet (e-devlet), mobil devlet (m-devlet) gibi kavramlarla dijital ortamlara aktarılmaya başlanmıştır. Kamu sektöründe uygulanan bu dijital projelerle kamu kurumları ve vatandaşlar arasında doğrudan bir köprü kurulmuştur. Bu sayede kamu kurumları daha etkili, verimli, şeffaf, ulaşılabilir, duyarlı, sorumluluk sahibi ve vatandaşların katılımına açık bir hale gelmiştir (Demirkıran, 2020:48). Vatandaşların hizmetlere ulaşması kolaylaştırılmış ve vatandaş katılımının artmasıyla kurumlar daha demokratik bir hal almaya başlamıştır. Ayrıca kamu kurumlarındaki dijitalleşme işletme maliyetlerini azaltmış, bu konuda tasarruf edilmesine olanak tanımış ve kaynakların daha etkin kullanılmasına katkı sağlamıştır. Dünya genelinde yaşanan kamuda dijitalleşme eğilimi Türkiye’de de karşılık bulmuş ve Türkiye’nin bu konudaki en önemli adımı olan e-devlet kapısı 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. E-devletle beraber kamu hizmet sunumları ve vatandaşlar arasında yeni, dinamik, hızlı ve etkileşim bazlı bir iletişimin gerçekleştirilmesi mümkün hale gelmiştir.

TÜİK’in son paylaştığı Bilgi Toplumu İstatistiklerine göre Türkiye nüfusunun %79’u internet kullanıcısıdır (TÜİK, 2020). Bununla beraber WeAreSocial’ın 2021 yılında derlediği rapora göre Türkiye’deki mobil penetrasyon oranı %90’ı geçmiş durumdadır. Yine 2021 verilerine göre Türkiye’deki toplam web trafiğinin ise %70,5’ini mobil telefonlar, %27,8’ini laptop veya bilgisayarlar, %1,6’sını ise tabletler oluşturmaktadır (WeAreSocial ve Hootsuite, 2021). Mobil telefonların ise neredeyse tamamının akıllı telefon sınıfında olduğu görülmektedir. Buna göre Türkiye’deki kamu kurumlarının, G2C (devletten vatandaşa) boyutunu gerçekleştirebilmesi, her zaman ve her yerde hizmet sağlayabilmesi ve daha fazla vatandaşa ulaşabilmesi için hali hazırda devam eden dijital adaptasyon çalışmalarında mobil dönüşüme daha fazla kaynak aktarması gerekmektedir.

Kamu alanında yaşanan bu dijital dönüşüm yine kamu sektöründe yer alan ve Türkiye’de demokratik açıdan halka en yakın yönetim birimlerinden biri olan belediyeler açısından da önem verilmesi gereken bir alan olarak göze çarpmaktadır. Çünkü belediyelerin gerçekleştirdiği hizmet sunumları doğrudan halkın yaşam kalitesine etki etmektedir (Arslan, 2012:7). Türkiye’deki bilgi toplumu istatistikleri göz önünde bulundurulduğu takdirde belediyelerin mobil uygulamalar üzerinden vatandaşlara ulaşmasının, kullanıcıların yaşam kalitesini artırma konusunda büyük bir fırsat sunduğu görülmektedir. Ancak bu fırsatın iyi bir şekilde değerlendirilmesinde mobil belediyeçilik (m-belediyeçilik) hizmetlerinin sunuluyor olması tek başına yeterli değildir. Belediyelerin, sunulan m-belediyeçilik hizmetlerinde hizmet kalitesine de önem vermesi elzemdir.

2. M-BELEDİYEÇİLİK

Bir yerel yönetim birimi olarak görev yapan belediyeler, Belediye Kanunu’nun üçüncü maddesinde yer alan ifadeyle “*Belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi*”, olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere belediyelerin asli görevi vatandaşların gereksinimlerini yerine getirmekten geçmektedir. Tabii ki bilgi teknolojilerinin gelişimi önderliğinde kamu alanında yaşanmış her dönüşüm yerel yönetimleri de etkilemiş ve sonucunda belediye kavramı asli görevini yerine getirmek için bilgi toplumunun ihtiyaçları doğrultusunda e-belediye, m-belediye, ya da dijital belediye şeklinde adlandırılan kavramlarla desteklenmiştir. Bu durumda mobil belediyeçilik; kablosuz iletişim teknolojilerine dayalı bilgi teknolojisi araçlarının ve sistemlerinin, belediyelerin dijital ortamda gerçekleştirebileceği görev ve hizmet sunumlarında etkin ve aktif bir şekilde kullanılarak şehirdeki vatandaş ya da kullanıcılara kolay, kesintisiz ve kaliteli hizmet ulaştırılması olarak tanımlanabilmektedir. Aslında mobil kamu uygulamaları dijital kamu uygulamalarının bir tamamlayıcısı olarak görülmekte olsa da mobil teknoloji istatistiklerine bakıldığında olması gerekenin mobil uygulamaların her alanda esas temeli oluşturması olduğu fark edilmektedir. Gerek sahip olunan cihaz sayıları olsun gerek cihazlara göre ölçülen web trafikleri olsun gerekse de dijital beceri düzeyleri olsun mobil cihazlar her alanda ikamelerine göre avantaj sağlamaktadır. Bundan dolayı m-devlet ve m-belediyeçilik uygulamalarının hızlıca artmakta olduğu görülmektedir.

Bürokratik işlemler ve vatandaş arasında yeni bir köprü kuran m-belediye uygulamalarının başarılı olabilmesi ve sürdürülebilirliği sağlayabilmesi için karşılaması gereken ilkeler vardır. Tüm kamu kurumlarında geçerli olan

bu ilkeler OECD'nin "Digital Government Toolkit (Dijital Devlet Araçları)" değerlendirmesinde 12 başlık altında belirtilmiştir (OECD, 2016);

- Açıklık, Şeffaflık ve Kapsayıcılık
- Politika Oluşturma ve Vatandaş Odaklı Hizmet
- Kamuda Veriye Dayalı Bir Kültürün Oluşturulması
- Gizliliği Korumak ve Güvenliği Sağlamak
- Siyasi Bağlılık ve Liderlik
- Politika Alanında Teknolojinin Tutarlı Kullanımı
- Koordinasyon ve Yönetişim
- Uluslararası İş Birliği
- Net Senaryoların Geliştirilmesi
- Proje Yönetimi Yeteneklerinin Güçlendirilmesi
- Dijital Teknolojilerin Tedariki
- Yasal ve Düzenleyici Çerçevenin Hazırlanması

Dijital kamu uygulamalarının OECD'nin belirttiği ilkelere uygun kullanıldığı takdirde sağlayacağı avantajlar aşağıdaki Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Dijital Devlet Modelleri ve Avantajları

Devletten Vatandaşa (G2C)	Bilgilendirme, Vergi, Sağlık, Eğitim, Kültür vb.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Alternatif kanallar ✓ Kişiselleştirilmiş, hızlı ve kolay hizmet ✓ Şeffaflık ✓ Düşük İşlem Maliyeti
Devletten İşletmelere (G2B)	Destek Programları, Tavsiye ve Yol Gösterme, Düzenlemeler, Vergi vb.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Hızlı ve Etkin İletişim ✓ Kırtasiyeciliğin Azalması ✓ Düşük İşlem Maliyeti
Devletten Devlete, Devletten Çalışana (G2G, G2E)	Kamu Kurumları Arası İletişim, Merkezi ve Yerel Yönetimler Arası İletişim	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Verimlilikte Artış ✓ Etkin Bilgi Paylaşımı ✓ Esnek Çalışma Ortamı ✓ Nitelikli Personel
Devletten Tedarikçilere	E-satın alma işlemleri	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Verimlilikte Artış ✓ Düşük İşlem Maliyeti

Kaynak: Çukurçayır ve Eşki, 2001:103

Ancak dijitalleşmenin kamu sektöründeki bu avantajlarını göz ardı etmeme gerekliliğiyle beraber dezavantajlarına da değinmek gerekmektedir. Özünde toplum yararını güden kamu sektöründe dijitalleşmenin dezavantajlarına diğer sektörlerle kıyasla daha fazla dikkat edilmesi önem arz etmektedir. Başlıca dezavantajlar şu şekildedir (Joseph, 2015:29);

- Kamusal Erişimde Eşitlik Eksikliği
- Siber Güvenlik Sorunları
- Şüpheli Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik
- Maliyetli Altyapı
- Hiper Gözetim

2.1. Mobil Belediyecilikte Sunulan Hizmetler ve Tercih Nedenleri

Belediyelerin geleneksel olarak sunduğu hizmetler çoğunlukla vatandaşların fiziksel olarak kuruma ulaşmalarını gerekli kılmaktaydı. Belediyelerin yapacağı duyuru ve bilgilendirmeler ise geleneksel medya araçları (gazete, dergi vb.) üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Ancak günümüzde sanal ortamda hizmetlerin sunulması internete erişilen her yerden işlemlerin yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Türkiye'deki dijital belediyecilik hizmetleri kategorik olarak; e-sorgulama, e-bilgilendirme, e-ödeme, e-beyanname, e-başvuru ve beyaz masa (çözüm masası) başlıkları altında yoğunlaşmaktadır. Belediyelerin web siteleri ve mobil uygulamalarının incelenmesi sonucunda dijital belediyecilik çerçevesinde (*web sitesi ve mobil uygulamalar dâhil*) sunulmakta olan hizmetler şu şekilde sıralanabilmektedir;

- İhale ilanları duyuruları ve sorgulama işlemleri
- İmar planları sorgulama işlemleri
- Evrak takibi ve e-imzalı evrak sorgulama işlemleri
- Elektrik, su vb. kesinti veya arıza sorgulama, bilgilendirme işlemleri
- Mezarlık Bilgi Sistemi
- Adres Bilgi Sistemi
- Nöbetçi eczane bilgilendirmesi
- Hava durumu bilgilendirmesi
- Sebze ve balık hal fiyatları bilgilendirmesi
- Ücret tarifeleri bilgilendirmesi
- Çeşitli faaliyet raporlarının sunumu
- Yapılan hizmet ve çalışmaların sunumu
- Belediye meclislerinde alınan kararların duyurulması
- Kent içi sosyal tesis tanıtımları
- Kültür-sanat etkinlik duyuruları
- Kent tanıtım ve rehberi
- Ulaşım araçları, hat güzergahları, sefer durumları, trafik durumu sorgulama ve bilgilendirme işlemleri
- Ulaşım kartları vb. edinme başvuru ve kart bakiye sorgulama işlemleri
- MOBESE takip uygulaması
- İlan ve reklam vergisi beyanname işlemleri
- Yangın sigorta vergisi beyanname işlemleri
- Borç dökümü, borç ödeme ve borç yapılandırma işlemleri
- Sağlık hizmetlerinde randevu, başvuru, sonuç görme vb. işlemler
- Ruhsat başvuru işlemleri
- Web üzerinden canlı TV yayını
- Çevrim içi eğitim, çevrim içi kütüphane vb. sosyal uygulamalar
- Talep doğrultusunda tüm paydaşların başvurularına derhal çözüm üretmeye dayalı beyaz masa sistemi

Sunulmakta olan yukarıdaki hizmet modüllerine bakıldığında e-bilgilendirme kategorisinin dijital belediyecilik hizmetlerinde ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen hizmetlerin mobil belediye uygulamaları üzerinden gerçekleştirilmesi ise vatandaşların hizmetlere erişimini kolaylaştırmaktadır. Dijital dönüşümde akıllı cihazların büyük bir pay edindiği istatistiklere yansımaktadır. Mobil belediyeciliğin en büyük itici gücünü de hemen hemen herkesin bir akıllı cihaza sahip

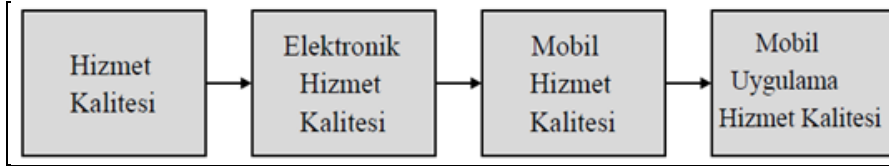
olması oluşturmaktadır. Bununla birlikte m-belediyeçilik uygulamalarının neden tercih edilmesi gerektiği şu sebeplerle açıklanabilmektedir (Rosenberg ve Lev-On, 2021:191);

- *Bilgi Paylaşımı*, mobil uygulamalarla bilgi paylaşmak ve duyuru yapmak kullanıcılar için izin verdiği takdirde daha kolaydır. Hedef kitle oluşturmak için gerekli profil bilgilerine erişim sağlanarak kişiye özel bilgiler paylaşılabilir.
- *Hız*, web sitesine göre mobil uygulamalarda bilgiler daha hızlı yayılmaktadır. Örneğin kent içindeki bir yol çalışması ya da şehirdeki etkinliklerin duyurulması vb. duyurular bir bildirimle paylaşılabilir. Kullanıcıların web sitesine girme gibi ek bir çaba göstermesine gerek kalmamaktadır.
- *Taşınabilirlik ve Konuma Dayalı Veri*, kişilerin üzerinde sürekli mevcudiyet gösteren mobil cihazlar her an ve her yerde bilgiye ulaşmayı sağlamaktadır. GPRS gibi konum teknolojileri barındıran bu cihazlarla kullanıcıların buldukları yere göre bilgi edinmesi ve paylaşması mümkün olmaktadır. Örneğin yoğun trafik olan bir yol kişiye bildirilebilmekte ya da kullanıcılar gördüğü bir sorunu anında konum etiketli bir şekilde ilgililerle paylaşabilmektedir. Acil durumlarda hızlı müdahale için de konum verileri avantaj sağlayabilmektedir.
- *Kamusal Görünmezlik*, belediyeler her ne kadar sosyal medya hesaplarına sahip olsalar da mobil uygulamalar vatandaşların muhataplarıyla birebir etkileşimi için gereklidir. Böylelikle iki tarafın da sosyal medyanın sebep olacağı açık alan maliyetinden (olumsuz yorum, küfür, kavg, troller vb.) kaçınmasına yardımcı olmaktadır.
- *Özel Popülasyonlar*, bazı hizmet sunumlarında m-belediyeçilik uygulamalarının geliştirilmesindeki motivasyon özel popülasyonlara yarar sağlamaktan geçmektedir. Bu gibi aplikasyonlarda erişilebilirlik en önemli çıkış noktasıdır. Engeli bulunan bireylerin mobil uygulamaları kullanarak hizmetlerden yararlanabilmesine olanak sağlamaktadır.
- *Bir Statü Göstergesi Olarak Mobil Belediye Aplikasyonu*, belediyenin mobil uygulamalarının olması kullanıcılara “Biz güncel ve daima teknolojik gelişmeleri takip eden bir belediyeyiz” imajı vermektedir. Ancak sadece statü uğruna mobil aplikasyonlar yapılmamalıdır. Aksi halde yeterli ilgi gösterilmeyen aplikasyonlar kullanıcıların negatif yorumlarına sebep olacak ve belediyenin var olan imajını zedeleyecektir.

3. MOBİL APLİKASYON HİZMET KALİTESİ

Kamu ya da özel sektörde birçok farklı şekilde karşılanan hizmetlerin, hizmetlerden yararlanan bireyleri tatmin etmesi gerekmektedir. Hizmet sunanların kullanıcılar üzerinde yüksek tatmin sağlayabilmesi rekabet ortamında kendilerine avantaj sağlamaktadır. Bundan dolayıdır ki sektördeki tüm aktörler hizmet sunumlarının belli bir düzeyde olmasına önem vermektedir. İşte bu noktada kalite kavramı, müşteri tatminini sağlayan ürün veya hizmetlerin ne kadar iyi performans gösterdiğine yönelik kullanıcıların son aşamada karar verdiği memnunluk düzeyi olarak tanımlanabilmektedir (Efil, 2016:12). Kalite, genel olarak bu şekilde tanımlanabilse de hizmet kavramının taşıdığı niteliklerden ötürü hizmet kalitesinin, ürün kalitesinden büyük farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Özellikle ürün kalitesinin belirlenmesi büyük ölçüde fiziksel ve somut ipuçlarına dayanmaktayken hizmet kalitesinde böyle bir ipucundan bahsedilememektedir. Genel haliyle hizmet kalitesi, hizmete dayalı sunum yapan kuruluşlar ile hizmet kullanıcıları arasında olan ve karşılaşma anı ya da canlı performans halinde ortaya çıkan bir değer olarak tanımlanabilmektedir. Bu değer artırılması ise hizmeti sunanla hizmeti kullanan arasındaki iletişimin etkisiyle ilişkilendirilmektedir (Ersöz ve Aktepe, 2018:153). Bundan dolayı hizmet kalitesinin ölçülmesi hizmet sunanlar için kullanıcılarla iletişim sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Yaygın olarak kullanılan hizmet kalitesi ölçüm modelleri ise SERVQUAL, SERVPERF ve GRÖNROOS olarak sayılabilmektedir. Özellikle Parasuraman ve arkadaşlarının geliştirmiş olduğu SERVQUAL modelinin kendisinden sonraki birçok çalışmaya ilham kaynağı olduğu görülmektedir. Ancak hizmet kalitesi kavramı sektörlere ve uygulanan döneme göre farklılık gösterebilmektedir. Bu sebeple temeli oluşturan çalışmalara ek olarak farklı dönemler ve farklı sektörler için hizmet kalitesi ölçüm modelleri geliştirilmektedir. Bunlardan biri de mobil uygulamalarda hizmet kalitesini ölçmek için Wulfert’in 2019 yılında yapmış olduğu MASQ modelidir. Mobil uygulamaların yaygınlaştığı günümüz koşullarında hizmet kalitesi ölçümünde geline son noktanın MASQ modeli olduğu söylenebilmektedir. Hizmet kalitesinin evrimi aşağıda bulunan Şekil 1’de daha net bir şekilde görülebilmektedir.

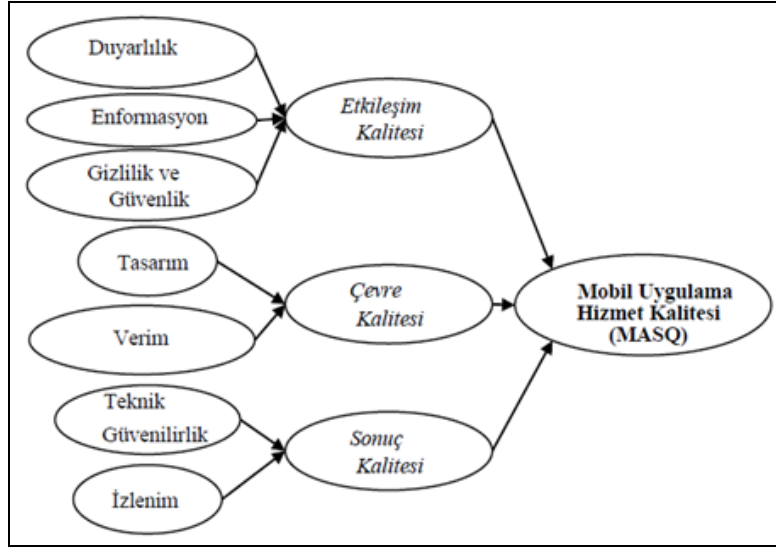
Şekil 1. Hizmet Kalitesinin Evrimi

Kaynak: Wulfert, 2019:343

Wulfert'in çalışmasında mobil uygulama hizmet kalitesi için üç başlık altında toplam yedi adet boyut tespit edilmiştir. Bu boyutlar aşağıdaki Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2. Mobil Uygulama Hizmet Kalitesi Boyutları

Kaynak: Wulfert, 2019:353.

Buna göre MASQ çerçevesinde ifade edilen boyutlara genel hatlarıyla bakmak gerekirse şu şekilde açıklanmaktadır;

- Etkileşim Kalitesi, kullanıcıların m-hizmet sağlayıcısı ile arasındaki etkileşimin tüm kalite özelliklerini betimleyen başlıktır.
- *Duyarlılık*; müşteri hizmetleri kullanılabilirliği, problem çözme yeteneği, personelin nezaketi, uygulama kullanımı hakkındaki rehber ve talimatlar
- *Enformasyon*; bilgi yeterliliği, bilgi yararlılığı, bilgi doğruluğu
- *Güvenlik ve Gizlilik*; bilgi güvenliği, veri koruma, veri toplama
- Çevre Kalitesi, mobil uygulamaların sunumunu ve sunumu etkileyen araçların kalitesini belirten başlıktır.
- *Tasarım*; görsel estetik ve düzen netliği, multimedya içerik kalitesi, kullanım ve gezinme kolaylığı, arama işlevi ve filtreler vb. araçlar
- *Verim*; işleme hızı, cihaz depolama kullanımı ve mobil ağ kullanımı
- Çıktı Kalitesi, hizmet sunumunun teknik kalitesini ve hizmet sonucunda müşterinin memnuniyetini yansıtan başlıktır.
- *Teknik Güvenilirlik*; mobil uygulama özelliklerinin güvenilirliği, m-hizmetlerin sürekli kullanılabilirliği, güncellemeden sonra sorunsuz çalışma
- *İzlenim*; m-hizmetlerden genel memnuniyet, hizmetlerin kapsamından duyulan memnuniyet

Hizmet kalitesinin en önemli çıktılarında biri ise müşteri memnuniyetidir. Müşteri memnuniyeti, “müşterinin bir mal veya hizmetten beklediği faydalara, müşterinin katlanılmaktan kurtulduğu külfetlere, mal ya da hizmetten beklediği performans ve sosyo-kültürel değerlere uygunluğuna bağlı bir fonksiyon” şeklinde tanımlanmaktadır

(Demir, 2006:18). Aynı tanım vatandaş memnuniyeti için de geçerli kabul edilebilmektedir. Çünkü Bilgi Çağı'yla beraber bilinçlenen bireyler özel sektörün yanı sıra kamu kurumlarından da kaliteli hizmet görmeyi beklemektedir. Kamu sektörünün ise Yeni Kamu İşletmesi (YKİ) ve dijital devlet kavramlarıyla sentezlenerek özel sektörün yönetim mottosuna yaklaştığı görülmektedir. Yeni paradigmlar ışığında “*kamu kurumu ne üretirse vatandaş onu tüketir*” görüşü, yerini “*vatandaş ihtiyacına yönelik üretim*” görüşüne bırakmıştır (Örselli ve Bayrakçı, 2016:2). Buna göre vatandaşlar; para, zaman, enerji ve zihinsel yorgunluk gibi ödemeler yaparak karşılığında; kaliteli hizmet, hizmet sonrası destek, iyi bir bireysel deneyim ve hizmetlerin imaj değeri katmasını istemektedir. YKİ yaklaşımından edinilen deneyimlere göre her ödemelerinden sonra vatandaşlar; verilen hizmetler üzerinde daha çok katılım talep etmekte, aldığı hizmetleri puanlamakta, kamu hizmetlerinin şeffaf olmasını istemekte ve hizmet sunumlarının dinamik olarak sürekli geliştirilmesini beklemektedir (Türkyılmaz, 2016:58; Bilgin, 2020:336).

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE UYGULANMASI

4.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Çalışmada her geçen gün artmakta olan mobil uygulama kullanımının kamu sektörünün önemli bir parçası olan belediyelerdeki durumu incelenmektedir. İzmir örneğinde yapılan araştırmada mobil belediyeçilik uygulamalarında öne çıkan hizmet kalitesi boyutlarının tespit edilmesi ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin mobil uygulama hizmet kalitesi kapsamında pozitif ve negatif yönlerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Yapılan analizlerin sonucunda vatandaşların mobil belediye aplikasyonlarından beklentileri üzerine bir literatür oluşturmak ve eksikliklerin giderilmesi için önerilerde bulunmak hedeflenmektedir.

Bu araştırma literatürde yeterli sayıda çalışılmamış olduğu görülen m-belediye veya m-devlet konu başlıklarında bilimsel araştırma tabanına katkıda bulunacaktır. Çalışma kapsamında m-belediyeçilik uygulamalarıyla ilgili vatandaşların beklentileri incelenecek ve önem verilen hizmet kalitesi boyutları ortaya konacaktır. Böylelikle konu hakkında nesnel ve nicel bir ölçek çalışması yapmak isteyen araştırmacılara da dayanak oluşturacaktır. Ayrıca İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne katkı sağlanmasının yanında mobil belediyeçilik konu başlığıyla ilgili sorunlara genel bir yaklaşımla öneriler geliştirilecektir. Bu açıdan çalışmanın mobil uygulama hizmet sunumlarında belediyeler için güncel bir rehber niteliği taşıyacağı da öngörülmektedir.

4.2. Araştırma Soruları ve Varsayımı

Bu çalışma kapsamında amaçlara ulaşmaya yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

S1: M-belediyeçilik uygulamalarında hangi hizmet kalitesi boyutları öne çıkmaktadır?

S2: Vatandaşlar m-belediyeçilik uygulamalarının varlığını nasıl karşılamaktadır?

S3: M-belediyeçilik uygulamalarında karşılaşılan sorunlar nelerdir?

S4: M-belediyeçilik uygulamalarından beklentiler nelerdir?

S5: M-belediyeçilik uygulamalarını vatandaşlar hangi amaçlarla kullanmaktadır?

S6: Kullanıcılar İzmir Büyükşehir Belediyesi aplikasyonlarının hizmet kalitesini nasıl değerlendirmektedir?

Bu araştırma yapılırken verilerin toplandığı Google Play ve App Store uygulama mağazalarında inceleme yapan bireylerin uygulamayı kullanarak samimi ve dürüst incelemeler yaptıkları ve araştırma evrenini temsil edebilecekleri varsayılmıştır.

4.3. Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi ve Sınırlılıkları

Bu araştırmada m-belediyeçilik aplikasyonlarında hizmet kalitesinin incelenmesi için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Geleneksel anlamda içerik analizi; sözlü, görsel veya yazılı verilerden belirli olguları tanımlamak, ölçmek ve geçerli çıkarımlar yapmak için sistematik ve nesnel bir araç sağlayan araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Downe-Wamboldt, 1992:314). Büyük veri kavramının yoğun olarak kullanıldığı Bilgi Çağı'nda ise web ortamı içerik analizi için gereken çok sayıda veri setini bünyesinde barındırmakta ve dolayısıyla içerik analizi yöntemi için büyük bir kaynak oluşturmaktadır (Herring, 2010:2; Lewis vd., 2013:36). Sosyal bilimlerde özellikle veri kaynağının artmasıyla daha sık tercih edilen içerik analizi yöntemi belirli aşamalardan oluşmaktadır. McMillan bu aşamaları beş adımda açıklamıştır (McMillan, 2000:81-82);

- Araştırma sorularının veya hipotezlerinin belirlenmesi
- Araştırmanın yapılacağı örneklemin seçilmesi
- Kodlamaya uygun kategorilerin tanımlanması
- Geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmesi yapılarak verilerin kodlanması
- Bulguların analizi ve yorumlanması

Araştırma kapsamında en çok kullanılan dijital uygulama mağazaları App Store ve Google Play uygulama mağazalarında yer alan İzmir Büyükşehir Belediyesi uygulamaları arasında kullanıcılardan en çok etkileşim alan beş uygulamada toplam 1697 adet yorum incelenmiştir. Bu uygulamalar “İzmir Büyükşehir Belediyesi”, “Eshot Mobil”, “Bizİzmir”, “İZUM – İzmir Ulaşım Merkezi” ve “Acil İzmir” uygulamalarıdır. Buna göre içerik analizi aşamalarından biri olan kategorilerin tanımlanması adına literatürde bulunan çok sayıda hizmet kalitesi ölçeği ve boyutları taranmıştır. Literatür araştırması boyunca tematik arka planın oluşturulması için hizmet kalitesi, e-hizmet kalitesi, m-hizmet kalitesi, e-devlet hizmet kalitesi, m-devlet hizmet kalitesi, mobil uygulama hizmet kalitesi gibi konuyla alakalı birçok çalışma incelenmiştir. Bunun sonucunda geçerliliği ve güvenilirliği hali hazırda test edilmiş olan Wulfert’in mobil uygulama hizmet kalitesi (MASQ) boyutlarının bu araştırmanın başlığına da uygun içerik analizi kategorilerini sunduğu kanısına varılmıştır. Ancak çalışmanın m-belediyeçilik alanında bulunan uygulamalarda da geçerli ve güvenilir olup olmadığı elde edilen verilerin bir bölümü üzerinde MASQ boyutlarına göre farklı çalışmacılar tarafından kodlanarak tekrar test edilmiştir. Daha sonra ise tüm veri seti MASQ boyutlarına göre kodlanmıştır. Kodlamanın ardından tüm veri setinin üstünden bir kere daha kodlama yapılmış ve aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre m-belediyeçilik uygulamalarında da geçerli ve güvenilir olduğu teyit edilmiştir.

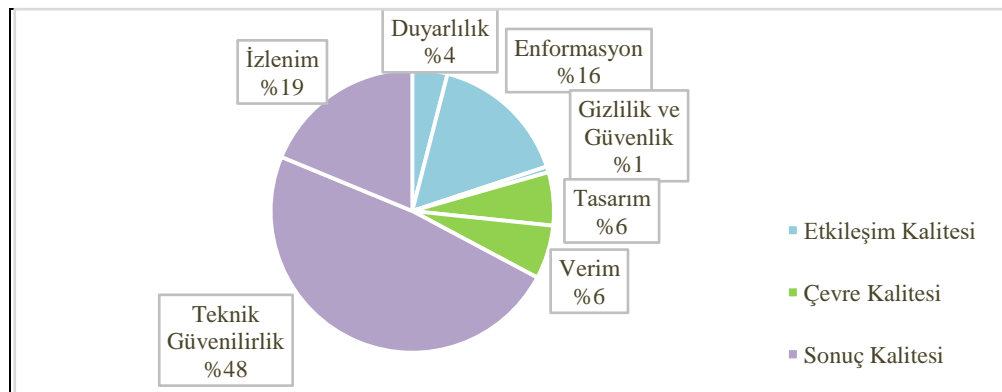
Tek kelimelik yorumlar, öneri ya da soru içeren uygulama incelemeleri boyutlandırılmamış ve manuel olarak elenmiştir. Bunun yanında mobil uygulama hizmet kalitesine girmeyen çevrim dışı hizmet kalitesiyle ilgili yorumlar da incelemelerin dışında bırakılmıştır. Çevrim içi yollarla elde edilen bu veriler Microsoft Excel 2019 programına manuel olarak girilmiştir. Yapılan kodlamaların sonucunda elde edilen bulgular DevExpress Dashboard 20.1 programında sentezlenerek hazır hale getirilmiş ve yine Microsoft Excel 2019 programı üzerinde görselleştirilmiştir.

Araştırma sonucunda yapılan öneriler nitel içerik analizinin doğası gereği bir miktar öznellik barındırmaktadır. Çalışmada uygulama mağazalarında yer alan İzmir’in m-belediyeçilik uygulamalarının 01 Haziran 2019 – 10 Haziran 2021 tarih aralığındaki kullanıcı yorumları veri setine dahil edilmiştir. Bununla beraber uygulama mağazalarında edinilen verilerin kişisel bilgileri göstermemesi nedeniyle demografik istatistik çıkarılamamıştır.

4.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında İzmir Büyükşehir Belediyesi’ne ait beş uygulamadan toplam 1697 adet yorum MASQ modeli kullanılarak incelenmiştir. Bu yorumların içerisinde 511’i App Store, 1367’si Google Play olmak üzere 1878 çıkarım yapılmış ve sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan çıkarımların 1647 adedi mobil uygulama hizmet kalitesi (MASQ) boyutlarıyla ilişkilendirilmiştir. 32 adedi çevrim dışı hizmet kalitesi olarak gruplandırılmış, geri kalan 199 adedi ise boyutlandırılmamıştır. MASQ boyutlarıyla sınıflandırılmayan çıkarımlar analiz kapsamına dâhil edilmemiştir. Aşağıdaki Grafik 1’de yorumların boyutlara göre dağılımı gösterilmektedir.

Grafik 1. Yorumların Boyutlara Göre Dağılımı

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin mobil uygulamalarının mağazadaki incelemelerinin %67'sini "Sonuç Kalitesi", %21'ini "Etkileşim Kalitesi", %12'sini ise "Çevre Kalitesi" oluşturmaktadır. Bunların alt boyutlara göre değerlendirilmesi durumunda ise incelemelerin %48 gibi büyük bir oranının "Teknik Güvenilirlik" ile açıklandığı görülmektedir. Teknik Güvenilirlik boyutunu sırasıyla %19'la "İzlenim", %16'yla "Enformasyon", %6'yla "Verim", %6'yla "Tasarım", %4'le "Duyarlılık" ve son olarak %1'le "Gizlilik ve Güvenlik" izlemektedir.

Tablo 2. Boyutlara Göre Kullanıcı Yorumlarının Yönelimleri

	Negatif Yorumlar	Pozitif Yorumlar	Yönelim Oranı (~)	Toplam
Duyarlılık	58	8	%88 Negatif	66
Enformasyon	189	73	%72 Negatif	262
Gizlilik ve Güvenlik	11	0	%100 Negatif	11
Tasarım	46	54	%54 Pozitif	100
Verim	81	20	%80 Negatif	101
Teknik Güvenilirlik	742	56	%93 Negatif	798
İzlenim	46	263	%85 Pozitif	309
Toplam	1173	474	%71 Negatif	1647

Yukarıdaki Tablo 2'de İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin m-belediyecilik uygulamalarına yapılan kullanıcı yorumlarının boyutlara göre yönelimleri görülmektedir. Yedi boyuttan beş tanesi negatif, iki tanesi ise pozitif ağırlıklıdır. Toplamda sınıflandırılmış 1647 incelemenin %71'i negatif yönelimlidir. Boyutlardaki ögelerin sıklığına göre sıralanmış hali ise aşağıdaki Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Ögelerin Çevrim İçi Yorumlardaki Sıklığı

Maddeler	Açıklama	Sıklık (%)
TEK1	Mobil uygulama ve özellik güvenilirliği	34,97%
İZL1	m-Hizmetlerden genel memnuniyet	14,39%
ENF3	Bilginin güncelliği ve doğruluğu	8,20%
TEK2	m-Hizmetlerin erişilebilirliği	6,74%
TEK3	Güncellemeden sonra sorunsuz çalışma	6,74%
VER1	İşleme hızı ve performans	4,43%
İZL2	Hizmetlerin kapsamından memnuniyet	4,37%
ENF2	Bilginin kullanılabilirliği	3,95%
ENF1	Bilginin yeterliliği	3,76%
TAS3	Kullanım ve gezinme kolaylığı	3,10%
TAS1	Görsel estetik ve düzen	2,49%
DUY1	Destek hizmetlerin kullanılabilirliği	1,70%
VER3	Cihaz ve bağlantı kalitesi	1,58%
DUY2	Personelin problem çözme yeteneği	1,34%
DUY4	Uygulama kullanımı için rehber ve talimatlar	0,73%
GİZ3	Veri toplama	0,43%
TAS2	Multimedya içeriğinin kalitesi	0,24%
TAS4	Arama fonksiyonu, filtreler, araçlar	0,24%
DUY3	Personel nezaketi	0,24%
GİZ1	Bilginin güvenliği	0,18%
VER2	Cihaz depolama ve mobil ağ kullanımı	0,12%
GİZ2	Verilerin korunması	0,06%

Sıklık tablosu vatandaşların hizmet kalitesi algılarına göre önem ve öncelik atfettikleri öge ve boyutların tespit edilmesi açısından önemli ipuçları taşımaktadır. Buna göre Tablo 3'te İzmir'in m-belediyecilik uygulamalarının yorumlarında bahsedilme sıklıklarına göre ögeler sıralanmıştır. Sıralamadaki ilk üç maddeyi oluşturan TEK1, İZL1 ve ENF3 ögelerinin yorumların yarısından fazlasını (%57,56) karşılaması dikkat çekmektedir. 22 öge arasında sıralamadaki ilk 10 öge ise bahsedilme sıklığına göre genel yorumların %90'ından fazlasını

oluşturmaktadır. En az yorum yapılan ögeler ise GİZ2, VER2, GİZ1, DUY3, TAS2, TAS4 ve GİZ3 olarak görülmektedir. Aynı öğelere tek tek yönelim bazında bakıldığında ise aşağıdaki Tablo 4 ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. İzmir Büyükşehir Belediyesi Mobil Aplikasyonlarında Hizmet Kalitesi Özeti

Boyutlar	Ögeler	Yönelim	Açıklama
Duyarlılık	DUY1	-	Aplikasyonlar “personel nezaketi” haricindeki; “destek hizmetlerin kullanılabilirliği”, “personelin problem çözme yeteneği” ve “uygulama kullanımı için rehber ve talimatlar” ögelerinde yeterli hizmet kalitesini gösterememektedir.
	DUY2	-	
	DUY3	+	
	DUY4	-	
Enformasyon	ENF1	-	Aplikasyonlar kullanışlı bilgiler sunuyor olsa da bu bilgilerin yeterliliği, doğruluğu ve güncelliği konusunda yeterli hizmet kalitesini gösterememektedir.
	ENF2	+	
	ENF3	-	
Gizlilik ve Güvenlik	GİZ1	-	Aplikasyonlara yapılan kullanıcı yorumları, gizlilik ve güvenlik algısının hizmet kalitesi yönünden negatif olduğunu göstermektedir.
	GİZ2	-	
	GİZ3	-	
Tasarım	TAS1	-	Aplikasyon tasarımları kullanım kolaylığı ile büyük bir artıya sahiptir. Ancak “görsel estetik ve düzen”, “multimedya içeriğinin kalitesi”, “arama fonksiyonu, filtreler, araçlar” başlıklarında yeterli hizmet kalitesini sağlayamamaktadır.
	TAS2	-	
	TAS3	+	
	TAS4	-	
Verim	VER1	-	Aplikasyonlar performans bakımından sınıfta kalmaktadır.
	VER2	-	
	VER3	-	
Teknik Güvenilirlik	TEK1	-	Aplikasyon kullanıcılarının teknik güvenilirlik konusunda çok fazla sorun yaşadığı görülmektedir.
	TEK2	-	
	TEK3	-	
İzlenim	İZL1	+	Belediyenin mobil uygulamalarda hizmet sunması ve hizmetlerin kapsamı konusunda vatandaş algısının pozitif olduğu sonucuna varılmaktadır.
	İZL2	+	

Tabloda ögelerin yönelimine göre vatandaşların hizmet kalitesi algısı ortaya çıkmaktadır. Buna göre 22 öğeden sadece beş öge pozitif yönelim göstermektedir. Burada kullanıcı yönelimlerinin belirlenmesi m-belediyeçilik uygulamalarındaki sorunların tespit edilmesi, sorunların önceliklendirilmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Buna göre İzmir’in m-belediyeçilik uygulamalarının genelinde negatif yönelime sebep olan önemli sorunlar şu şekilde toparlanabilmektedir;

- Uygulamanın kullanıcıların mobil cihazlarında açılmaması ya da açılma bile kendi kendini kapatması veya tamamen donması,
- Uygulamada sunulan bazı belediye hizmet araçlarının görevini görmemesi, yanlış görmesi veya hiç çalışmaması,
- Uygulamada sunulan belediye hizmetlerinden bazılarının istenilen anda işlem görmemesi ya da işlemlerin çok uzun zaman alması,
- Uygulamaya yapılan güncellemelerden sonra uygulamaların cihazlarda uyum sorunu çıkarması,
- Çalışan hizmet araç ve modüllerinin yapılan yazılım güncellemelerinden sonra bozulması,
- Çoğunlukla bilgilerin güncel tutulmamasıyla bağlantılı olarak kullanıcılara uygulama içerisinde yanlış bilgi aktarılması,
- Uygulamalarda paylaşılan bilgilerin sığ kalması ve kullanıcıların istediği yeterlilikte bilgiye erişememesi,
- Uygulamanın yavaş açılması ve menü geçişlerinin ağır olması ya da kasma,
- Uygulamada yer alan hizmet işlemlerinin yavaş gerçekleşmesi ve uzun süre bekletmesi,
- Cihazın mobil bir ağa bağlı olmasına rağmen uygulama içerisinde bağlantı hatası vermesi,
- Kullanıcıların karşılaştıkları sorunları bildirmek için destek personeline erişememesi

- Kullanıcıların sorunlarını bildirmelerine karşın muhatap bulamaması ya da cevapsız bırakılması,
- Kullanıcı algısına göre personelin bilgi ve becerisinin konu hakkında yetersiz kalması ve sorunları çözememesi,
- Uygulamadaki rehber ve talimatların kullanıcılar açısından yeterli ya da anlaşılır olmaması,
- Uygulamanın görsel ve estetik açıdan düzgün görüntülenememesi.

Tablo 5. Aplikasyonların Boyutlara Göre Pozitif Algı Oranları

	DUY	ENF	GİZ	TAS	VER	TEK	İZL	GENEL
Acil İzmir	%100	%83	-	%100	%100	%35	%100	%87
Bizİzmir	%36	%91	%0	%53	%20	%6	%90	%34
Eshot Mobil	%0	%28	%0	%58	%18	%8	%84	%25
İzmir BB	%16	%22	-	%30	%17	%5	%80	%21
İZUM	%0	%15	-	%50	%29	%1	%48	%15

Tablo 5 ise belediyeye ait beş aplikasyonun hizmet kalitesi boyutlarına göre genel görünüşünü oluşturmaktadır. Uygulamalar özelinde bakıldığında yorumlara göre en çok etkileşim alanlar sırasıyla: Eshot Mobil (%50), İzmir Büyükşehir Belediyesi (%18), Bizİzmir (%13), İZUM (%12), Acil İzmir (%7) şeklindedir. Ancak araştırma kapsamına giren m-belediyecilik uygulamalarına yönelim bazında bakıldığında hizmet kalitesi boyutunda en başarılı aplikasyon “Acil İzmir” olarak öne çıkmaktadır. Acil İzmir uygulaması hizmet kalitesi boyutlarına göre genel kapsamda %87’lik bir oranla pozitif yönelime sahiptir. Vatandaşların Acil İzmir uygulamasından beklentileri ise uygulamanın kullanılabilirliğinin ve güncelliğinin devam ettirilmesidir. Hizmet kalitesi boyutlarına göre en çok beğenilen ikinci uygulama olan Bizİzmir’in diğer uygulamalara göre hizmet yelpazesinin daha geniş ve çok amaçlı bir yazılım olduğu görülmektedir. Ayrıca yine diğer uygulamalara göre oldukça interaktif olması önemli bir artı olarak değerlendirilmektedir. Vatandaşlardan gelen yorumlara göre bilgi yeterliliği ve kullanılabilirliği sayesinde Enformasyon boyutunda pozitif yönelim oranı en yüksek olan uygulamadır. Ancak genel pozitif yönelim %34 gibi bir oranda kalmaktadır. Bunun en büyük sebepleri, uygulamanın Teknik Güvenilirlik yönünden sorunlar çıkarması ve Verim boyutu yönünden uygulamanın bazı cihazlarda düşük performans göstermesi şeklinde tespit edilmektedir. Araştırma kapsamındaki diğer üç aplikasyonun ise -genel amaçlı olan İzmir Büyükşehir Belediyesi aplikasyonu da dâhil- şehir içi ulaşım odaklı kullanıldıkları saptanmaktadır. Toplu taşıma araçlarının hat, sefer ve durak bilgileri kullanıcıların ana kullanım motivasyonunu oluşturmaktadır. Vatandaşların çoğunlukla bilgi edinme işlevi üzerine kullandıkları bu üç programın ise hizmet kalitesi boyutlarına göre pozitif yönelimleri Eshot Mobil uygulamasında %25’te, İzmir Büyükşehir Belediyesi uygulamasında %21’de ve İZUM uygulamasında %15’te kalmaktadır. Buradaki temel sebepler yine uygulamada yaşanan teknik sorunlar ve hizmetlerin çalışmaması ya da özellikle güncel olmayan yanlış bilgilerin paylaşılması olarak sıralanmaktadır.

5. SONUÇ

Son zamanlarda yaşanan teknolojik atılımlarla her zaman ve her yerden kullanılabilen mobil cihazlar, bilgisayarların yapabileceği birçok işlevi yerine getirebilen araçlar haline gelmiş ve bireyler için neredeyse ihtiyaç denebilecek seviyeye ulaşmıştır. Bu durum e-hizmetlerin de genel olarak m-hizmetlere adaptasyonunu beraberinde getirmiştir. Globalleşen dünyanın değişen sosyal ve ekonomik koşulları her sektörde olduğu gibi kamu sektöründe de yeni teknolojilerin kullanımını zorunlu kılmıştır. E-devlet ya da dijital devlet olarak ifade edilen yeni kamu paradigmasıyla kamu hizmetlerinin elektronik ortama yansması aynı şekilde mobil ortama da aktarılmaya başlanmıştır. Bu aktarım herhangi bir web sitesinin mobil cihaz üzerindeki bir tarayıcıdan açılmasından öte mobil yazılım sektörünün gelişmesi ve mobil aplikasyon şeklinde kullanıcılara sunulmasıyla daha kapsamlı bir hale gelmiştir. Ancak bu kapsamda kullanıcılara sunulan hizmetlerin belli kalite standartlarına ulaşması gerekmektedir. Bu sayede sunulan mobil uygulamalardaki yüksek hizmet kalitesi vatandaş memnuniyetini de sağlayacaktır.

Vatandaşlara mobil uygulamalar üzerinde kaliteli hizmetlerin sunulması hem teknolojik bir dönüşümün eşliğinde geçişi kolaylaştıran bir etken olacak hem de vatandaşların teknolojik kabul durumlarını arttıracaktır. Ayrıca demokrasi koşullarının hâkim olduğu ülkelerde vatandaş memnuniyetinin sağlanması politikacılara da artı puan kazandıracaktır. Bu durum yöneticiler arasında halka kaliteli kamu hizmetleri sunma konusundaki rekabeti

tetikleyecek ve hizmet kalitesinin sürekli artırılmasını teşvik edecektir. Sonuçta halkın sanal ortamda politika geliştirenleri derecelendirme fırsatına sahip olması ve bu şekilde bir baskı grubu oluşturabilmesi nitelikli yöneticilerin seçimini kolaylaştıracak ve halkın refah seviyesinin daha üst seviyelere taşınmasına yardımcı olacaktır.

Bu araştırma çerçevesinde de m-belediyeçilik kavramı üzerinde durulmuş, m-belediyeçilik uygulamalarında hizmet kalitesi konusu ele alınmış ve "MASQ" boyutları kullanılarak İzmir örneğinde bir uygulama yapılmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi uygulamalarında kullanıcılardan edinilen bulgular Teknik Güvenilirlik boyutunun büyük bir oranla öne çıktığını göstermektedir. Buna göre uygulama kullanıcılarının sunulan uygulamaların ve hizmetlerin doğru ve düzgün bir şekilde çalışmasına öncelik verdiği anlaşılmaktadır. İkinci sırada vatandaşların mobil uygulamaların varlığına yönelik tutumlarını ve uygulamadaki hizmetlerin kapsamına yönelik düşüncelerini açıkladıkları İzlenim boyutu yer almaktadır. Kullanıcıların en fazla üstünde durduğu üçüncü boyut ise m-belediyeçilik uygulamalarının temel görevlerinden biri olan ve bilgi paylaşımını içeren Enformasyon boyutu olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca kullanıcı verilerinin incelenmesiyle birlikte bilgi edinme işlevinin vatandaşların asıl kullanım amacını oluşturduğu da anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Enformasyon büyük önem kazanmaktadır. Diğer boyutlar ise sırasıyla; Verim, Tasarım, Duyarlılık ve Gizlilik ve Güvenlik şeklinde dağılmaktadır. Burada önceliklerin belirlenmesi alana özgü hizmet kalitesinin sağlanması için büyük önem taşımaktadır. Örneğin bu araştırmadaki m-belediye uygulamalarından elde edilen veriler ile Wulfert'in yapmış olduğu çalışmada mobil alışveriş uygulamalarından elde edilen veriler kıyaslandığında kullanıcı önceliklerinin farklılaştığı görülmektedir. Mobil alışveriş uygulamalarındaki kullanıcı yorumları (Walmart, M&S, Tesco) boyutlarına göre sırasıyla; Tasarım, Teknik Güvenilirlik, Verim, Enformasyon, Duyarlılık, Gizlilik ve Güvenlik, İzlenim şeklinde önceliklenmektedir (Wulfert, 2019:367). Doğal olarak bu iki alandaki farklı dinamikler kullanıcı önceliklerinin değişimine sebep olmaktadır.

Pozitif ve negatif yönelimlerin temelinde kullanıcılardan edinilen bulgular değerlendirildiğinde ise büyük oranda negatif yönelim ağırlık kazanmaktadır. Burada dikkat çekici nokta kullanıcıların üstünde en çok durduğu konu başlığı olan Teknik Güvenilirlik boyutunun çok yüksek bir oranla negatif yönelimli olmasıdır. Bu durum uygulamaların birçok kişi tarafından düzgün bir şekilde çalıştırılmadığını göstermektedir. Diğer boyutlara bakılacak olursa; Duyarlılık, Enformasyon, Gizlilik ve Güvenlik, Verim boyutlarının negatif yönelimli olduğu görülmektedir. Buna karşın Tasarım ve İzlenim boyutlarında yönelim ağırlığı pozitifdir. Boyutlar içerisindeki 22 ögede ise sadece beş adet öge pozitif yönelimlidir. Bunlar; personel nezaketi, bilginin kullanılabilirliği, kullanım ve gezinme kolaylığı, m-hizmetten genel memnuniyet ve hizmet kapsamından memnuniyet şeklindedir. Geri kalan ögelerde ise negatif yönelim ağır basmaktadır. Bu noktada varılan önemli sonuçlardan biri, bulgularda belirtilen sorunları açığa çıkaran negatif yönelimlerin aslında yapıcı eleştiriler olduğu ve düzeltilmesi gereken yönler vurgu yaptığıdır. İzlenim boyutunun yüksek oranda pozitif çıkmasına paralel olarak yapıcı eleştirilerin bulunması vatandaşların m-belediyeçilik uygulamalarının gerekliliğine katıldıkları çıkarımını desteklemektedir. Vatandaşların uygulamaların düzgün çalışması için çabaladıkları, fikir ve görüşlerini aktardıkları anlaşılmaktadır.

Uygulamaların tek tek incelenmesi halinde ise Acil İzmir uygulaması büyük oranda pozitif yönelime sahip ve beğenilen bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Bunun en büyük sebebi şehirde eksikliği hissedilmiş olan bir konuda vatandaşa değer katılmasıdır. Yaşanan büyük bir depremden sonra böyle bir uygulamanın ortaya çıkması kullanıcılar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bizİzmir uygulaması geniş hizmet yelpazesine İzmir'in temel uygulaması olma yönünde ilerlemektedir. Özellikle uygulamanın vatandaş odaklılık ilkesi çerçevesinde gönüllülüğü ve katılımcılığı teşvik ettiği söylenebilmektedir. Ancak yine de Teknik Güvenilirlik boyutunda yaşanan sorunlardan ötürü vatandaşlar tarafından eleştirilmektedir.

Eshot Mobil uygulamaları belediye uygulamaları arasında en çok kullanılan ve en çok etkileşime sahip uygulamadır. Ancak etkileşim ve kullanım çokluğuyla hizmet kalitesinin sağlanması arasında bir bağlantı kurulamamıştır. Uygulamanın yaygın kullanılmasının en büyük sebebi toplu taşıma hizmetiyle doğrudan ilişkili olmasından ileri gelmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi uygulamasının belediyenin resmi uygulaması olmasına rağmen Bizİzmir uygulamasının çıkarılmasından sonra yeteri kadar ilgilenilmeyen bir uygulama olduğu gözükmektedir. Aynı şekilde şehir içi ulaşım temalı İZUM uygulamasının da yeteri kadar ilgilenilmeyen ve güncellenmeyen bir uygulama olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum uygulamaların sadece yapılmış olmak için yapılmaması ve sürekli desteklenmesi gerekliliğini de kanıtlamaktadır. Aksi takdirde yalnızca kurum prestijinin artırılması düşüncesiyle yapılan uygulamalar olduğu izlenimini vermektedir.

İlgisiz bırakılan, güncellenmeyen ve düzgün biçimde çalışmayan uygulamaların kurum prestijini tam tersine negatif etkilediği çalışma dahilinde incelenen yorumlardan da anlaşılmaktadır. Bu tür uygulamaların hizmet kalitesi standartlarının yükseltilmesi ya da uygulama mağazalarından tamamen kaldırılması kurum saygınlığı açısından daha faydalı görünmektedir.

Edinilen bulguların ışığında; m-belediyeçilik uygulamalarından vatandaşların etkin bir şekilde yararlanması, uygulamalarda hizmet kalitesinin sağlanması ve kullanıcıların memnuniyet düzeylerinin artırılması için birtakım öneriler geliştirilmiştir. Ayrıca öneriler geliştirilirken dünya genelinde bu konudaki iyi uygulamalar incelenmiş ve fikir edinilmiştir. Bu önerilerin gerçekleştirilmesi doğal olarak uygun bir bütçenin bu alana ayrılmasından geçmektedir. Ancak dijitalleşen bir dünyada bu alana yapılan yatırımların hem hizmet sunanlara hem de hizmet alanlara her yönüyle yarar sağlayacağı ve kazandıracığı bir gerçektir.

İnceleme sonucunda duyarlılık boyutu için m-belediyeçilik uygulamalarında yapılması önerilenler;

- Öncelikle destek personele ihtiyacın en aza indirilmesi için uygulama içerisinde açık, anlaşılır yönerge ve talimatların bulunması (Örneğin 'Sıkça Sorulan Sorular' başlığı açılması vb.),
- Uygulamalarda yabancı dil desteğinin bulunması,
- Mobil uygulamalar içerisinde vatandaşların destek personeliyle iletişim kurabileceği bir alanın olması ve bu alanın düzgün bir şekilde çalışması,
- Vatandaşların farklı platformlar üzerinde de olsa sorun ve şikayetlerini istedikleri kanal üzerinden yapabilmemesi, bunun için belediyelerin kurumsal olarak her alanda bütünleşmesi ve çok kanallı hizmet (omnichannel) sağlaması,
- Arka planda vatandaşın talep, öneri ve şikayetlerine yetişebilecek sayıda yeterli personelin bulunması,
- Destek personelinin vatandaşlarla sürekli ilgilendiğini hissettirmesi,
- Destek personelinin iletişim esnasında nazik ve ilgili bir dil kullanması,
- Yapılan iş hakkında yeterli bilgi ve beceriye sahip personelin varlığı ve personelin sürekli kendini geliştirebileceği eğitim ve seminerlerin sağlanması şeklinde söylenebilmektedir.

İncelemeler sonucunda m-belediyeçilik uygulamalarının Enformasyon boyutunda vatandaşların beklentilerine cevap verilebilmesi için yapılması önerilenler;

- Platformda sağlanan bilgilerin kesinlikle doğru olması,
- Platformda sağlanan bilgilerin kesinlikle sürekli güncel tutulması ve güncelliğinin sürekli kontrol edilmesi,
- Sunulan bilgi setinde eksikliklerin olmaması ve hizmet kapsamındaki her alan için bilgi sunulması (Örneğin bazı bölgelerdeki otobüs hatlarının eksikliği vb.),
- Vatandaşların günlük hayatına etki edecek olan pratik, kullanışlı bilgilere öncelik verilmesi ve bunların sürekli paylaşılması,
- Bazı önemli ve gündelik hayatı etkileyecek bilgilerin vatandaşların özellikle kontrol etmelerine gerek kalmadan bildirim şeklinde gönderilmesi (örneğin su kesintileri vb.),
- Vatandaşların edinmek istedikleri bilgilere erişme konusunda kişiselleştirebilme seçeneklerinin sunulması,
- Açıklık ve şeffaflık ilkesi bakımından paylaşılması gerekli bilgilerin ilgili zaman içerisinde paylaşılması şeklinde söylenebilmektedir. (Örneğin belediye meclis kararlarının alındığı tarihte paylaşılması),

Gizlilik ve Güvenlik boyutuyla ilgili olarak m-belediyeçilik uygulamalarında yapılması gerekenler önerilmeden önce veri seti baz alındığında diğer boyutlara göre yorum oranının düşük olduğunu söylemek gerekmektedir. Bunun olası bazı sebepleri ise; vatandaşların konu hakkında yeterli bilgi ve duyarlılığa sahip olmaması, vatandaşların kamu kurumlarıyla bilgi paylaşımından çekinmemesi, vatandaşların İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne güvenmesi, kullanıcıların kişisel verilerini paylaşma konusunu kanıksamış olması ya da bireylerin gizlilik ve güvenlik konusunda bir ihlale karşılaşmadığı için görüş beyan etmemesi şeklinde açıklanabilmektedir. Ancak yine de gizlilik ve güvenlik konusunun halkın talebine bakılmadan değerlendirilmesi önemlidir. Buna göre gizlilik ve güvenlik için yapılması önerilenler;

- Uygulamalarda oluşabilecek güvenlik ihlallerinin önüne geçmek için uzman yazılımcılarla ya da siber güvenlik sağlayabilecek şirketlerle birlikte çalışılması,
- Vatandaşların kendi profil güvenliklerini sağlayabilmeleri açısından şifre değiştirebilme, iki faktörlü doğrulama, güvenlik sorusu tanımlama vb. araçların uygulamada bulunması,
- Mobil belediyeçilik uygulamalarının topladığı veya kullandığı kişisel verilerin neden gerektiğinin kullanıcılara açık bir şekilde belirtilmesi,
- Kullanıcıların kişisel bilgilerini verme konusunda mecbur bırakılmadan uygulamaları kullanabilmeye devam edebilmesi ve eğer kişisel veri toplanmadan hizmet gerçekleştirilemiyorsa bunun açıkça bildirilmesi şeklindedir.

Tasarım boyutunda vatandaşların isteklerinin karşılanabilmesi için m-belediyeçilik uygulamalarında yapılması önerilenler;

- Mobil belediyeçilik uygulama tasarımlarında kullanım ve gezinme kolaylığının ön planda tutulması ve buna yönelik çalışmalar yapılması,
- Kullanıcıları yoran, karmaşık tasarımlar yerine sade ve basit tasarımlı arayüzlerin tercih edilmesi,
- Uygulamalarda kullanılacak renk skalasının içeriğe engel teşkil etmeyecek şekilde seçilmesi (Örneğin koyu tema kullanımında siyah yazıların olmaması),
- Arayüz tasarımlarında yeni nesil modelleme ve grafik tasarımlarının takip edilmesi ve bir nevi bu konudaki moda uyulması,
- Arayüz yapılırken işlevsellikten ödün verilmeyerek etkin arama ve filtreleme araçlarının ve de işlemi kolaylaştırıcı butonların yerleştirilmesi,
- Uygulama içerisinde sağlanan fotoğraf, video, yayın ve benzeri multimedya içeriklerinin kalitesine önem verilmesi,
- Kullanıcılara kendi temalarını ve arka planlarını seçebilmeleri için kişiselleştirme seçeneklerinin sunulması şeklinde belirtilebilmektedir.

Mobil belediyeçilik uygulamalarında Verim boyutunda hizmet kalitesinin sağlanması için yapılması önerilenler;

- Aplikasyonların her mobil cihaz ve işletim sisteminde hızlı ve stabil çalışması için optimize edilmesi,
- Bağlantı hataları mobil uygulamadan kaynaklı ise uygulamaların teknik kapasitelerinin artırılması,
- Bağlantı hataları şahıs ve GSM bağlantılı ise mobil belediyeçilik uygulamalarının çevrim dışı kullanılabilir özelliklerinin geliştirilmesi ve açık alanda belediyelere ait Wi-Fi bağlantı noktalarının artırılması,
- Mobil uygulamaların vatandaşların cihazlarında fazla hafıza kaplamaması ve cihaz kapasitesini verimli kullanmasının sağlanması,
- Uygulamanın mobil paket veri tüketiminin optimize edilerek fazla harcama yapmasının önüne geçilmesi ve eğer çok veri tüketmesi gereken bir uygulama ise veri tasarrufu özelliğinin uygulamalarda bulunması şeklinde söylenebilmektedir.

Kullanıcı yorumları üzerinde yapılan analizler neticesinde Teknik Güvenilirlik boyutu için mobil belediyeçilik uygulamalarında yapılması önerilenler;

- Mobil belediyeçilik aplikasyonunun uygulama mağazalarına konulmadan önce kesinlikle test edilmesi ve çalıştığından emin olunması,
- Uygulama içerisindeki tüm özelliklerin sorunsuz çalıştığı test edilmesi ve sürekli denetlenmesi,
- Kullanıcıların teknik güvenilirlik ile ilgili sorun yaşadığında bu sorunların anında rapor edilebilmesi (Uygulamanın hata vermesi ya da çökmesi sonucunda hata bildiriminde bulunabilme özelliği),
- Uygulamaların bakım, onarım veya güncelleme gibi devre dışı kalmasını gerektirebilecek durumların yoğun kullanım saatlerine denk getirilmemesi,

- Uygulama bakımlarının uzun sürelerle yayılmaması, eğer mecburi bir durum varsa uygulama kullanıcılarına önceden bildirilmesi,
- Uygulamalarda hata gidermeye veya her mobil cihaza uyum sağlayabilmeye yönelik sık sık güncellemelerin yapılması,
- Mobil uygulamada yapılacak geliştirme ve güncellemelerin nispeten düşük model cihazlar üzerindeki etkilerinin ölçülmesi,
- VoiceOver vb. erişilebilirlik yazılımlarının m-belediyeçilik uygulamalarında desteklenmesi olarak betimlenebilmektedir.

Mobil belediyeçilik uygulamalarında vatandaşların yorumlarına göre olumlu izlenimin alınması için yapılması önerilenler;

- Mobil belediyeçilik uygulamasının ihtiyaç olan bir konuda ya da şehirde eksikliği hissedilen bir alanda vatandaşa değer katması,
- Uygulamaların mümkün olduğunca kullanıcı katılımını sağlamaya yönelik sunumlara ve sosyal etkinliklere sahip olması,
- Mobil uygulamaların sektördeki diğer uygulamalardan geride kalmaması ve m-hizmet sunumundaki standartların takip edilmesi ve tutturulması,
- Belediyelerin mobil belediyeçilik uygulamalarındaki sunum ve hizmetlerinde yerel ekonomik, sosyal ve kültürel değerlere uygun çalışmalar yapması,
- Uygulamaların hizmet kapsamında taahhüt edilen çıktıları sorunsuz bir şekilde sonuçlandırması,
- Uygulamaların yaratıcı özelliklerle donatılarak yine vatandaşa yarar sağlayacak çalışmaların gerçekleştirilmesi (Örneğin oyunlaştırma yöntemiyle kazanılan puanlarla sokak hayvanları için mama veya ağaçlandırma çalışması için fidan vb. bağıışı) biçiminde açıklanabilmektedir.

Yukarıdaki önerilerin yerine getirilmesi hem hizmet kalitesini arttırmak hem de kamunun nesnellik ilkesini sağlayarak sayısal uçurumun önüne geçmek açısından önem taşımaktadır. Diğer bir konu ise m-belediyeçilik yazılımları üreten şirketlerin uygulamaların basitleştirilmesi ve kullanım kolaylığının sağlanması adına farklı konu başlıklarına farklı uygulamalar yapılmasını önerdiği görülmektedir. Bu önerme bir yere kadar doğru kabul edilebilmekle beraber kullanıcıların fazla sayıda m-belediyeçilik uygulamasını cihazlarına yükleme konusunda istekli olmadıkları ve hatta kafa karıştırıcı buldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Bundan dolayı çok amaçlı uygulamaların kullanım kolaylığını arttırmaya yönelik çalışmalar devam etmelidir. Hizmet sunanların bu dengeyi göz ardı etmemesi gerekmektedir.

Gelecekte farklı örneklemeler üzerinde de m-devlet ya da m-belediyeçilik aplikasyonlarında hizmet kalitesi çalışmalarının genişletilmesi önerilmektedir. Böylelikle edinilecek yeni verilerin ışığında bu çalışmada varılan sonuçların kıyaslanabilmesi ve güncellenebilmesi mümkün hale gelecektir. Ayrıca çalışmanın gelecekte; akıllı şehir, AI, IoT vb. kavramlarla beraber ele alınarak geniş ölçekli bir perspektiften incelenmesi de yararlı olacaktır.

Sonuç olarak İzmir örneği üzerinden m-belediyeçilik uygulamalarında hizmet kalitesinin sağlanmasına yönelik öneriler ortaya konmuştur. Buna göre belediyeler vatandaşların istek, öneri ve şikâyetlerine daha fazla dikkat etmeli ve mobil uygulama kullanıcılarını dinlemelidir. Halka en yakın demokratik kurumlar olan yerel yönetimlerin vatandaşlarla sanal alandaki etkileşimini arttırması ve dijital ortamdaki sorunlara yönelik politikaları zaman kaybetmeden üretmesi ve uygulaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Aykut (2012), "*Türk Belediyelerinde M-devlet Hizmeti Uygulamaları*", **İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi**, S.3(2), ss.5-26.
- BİLGİN, Didem Hatice (2020), "*Yeni Dünya Düzeninde 'Vatandaş Memnuniyeti'*", **Kesit Akademi Dergisi**, S.6(23), ss.329-340.
- ÇUKURÇAYIR, Mehmet Akif ve EŞKİ, Hülya (2001), "*Kamu Hizmeti Sunumunda Yeni Yöntemler* ", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S.1(2), ss.88-109.
- DEMİR, Müge (2006), "*Otel İşletmelerinde Müşteri Memnuniyetinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Alan Araştırması (Bartın İli Örneği)*", **Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- DEMİRKIRAN, Senem (2020), "*Dijital Kamu Yönetimini Anlamak*", **Yönetim, Liderlik ve Pazarlama** (Ed. Serkan Gün), İksad Yayınevi, Ankara, ss.37-58.
- DOWNE-WAMBOLDT, Barbara (1992), "*Content analysis: Method, Applications, and Issues*", **Health Care for Women International**, S.13(3), ss.313-321.
- EFİL, İsmail (2016), **Toplam Kalite Yönetimi**, Dora Yayıncılık, Bursa, 8. Baskı.
- ERSÖZ, Süleyman ve AKTEPE, Adnan (2018), **Hizmet/Servis Sistemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- HERRING, Susan C. (2010), "*Web Content Analysis: Expanding the Paradigm*", **Journalism & Mass Communication Quarterly**, S.77(1), ss.80-98.
- JOSEPH, Sethunya Rosie (2015), "*Advantages and Disadvantages of E-Government Implementation: Literature Review*", **International Journal of Marketing and Technology**, S.5(9), ss.18-34.
- LEWIS, Seth C., ZAMITH, Rodrigo ve HERMIDA, Alfred (2013), "*Content Analysis in an Era of Big Data: A Hybrid Approach to Computational and Manual Methods*", **Journal of Broadcasting and Electronic Media**, S.57(1), ss.34-52.
- McMILLAN, Sally J. (2000), "*The Microscope and the Moving Target: The Challenge of Applying Content Analysis to the World Wide Web*", **Journalism and Mass Communication Quarterly**, S.77(1), ss.80-98.
- OECD (2016), "*Digital Government Toolkit*", **OECD**, <https://www.oecd.org/governance/digital-government/toolkit/12principles/> (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- ÖRSELLİ, Erhan ve BAYRAKCI, Erdal (2016), "*Vatandaş Karnesi: Yerel Hizmetlerde Vatandaş Memnuniyeti Nasıl Sağlanır?*", **Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.1(4), ss.1-14.
- ROSENBERG, Hananel ve LEV-ON, Azi (2021), "*Mobile Applications in Local Government*", **Electronic Government**, S.17(2), ss.183-198.
- TÜİK - TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2020), "*Bilgi Toplumu İstatistikleri*", **TÜİK Kurumsal Web Sayfası**, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=bilgi-teknolojileri-ve-bilgi-toplumu-102&dil=1> (Erişim Tarihi: 24.01.2021).
- TÜRKYILMAZ, Atila (2016), "*Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Vatandaş/Müşteri Odaklı Yaklaşım*", **Denetim Dergisi**, S.11, ss.49-63.
- WEARESOCIAL & HOOTSUİTE (2021), "*Digital 2021 Turkey*", **Datareportal**, <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey?rq=turkey> (Erişim Tarihi: 09.05.2021).
- WULFERT, Tobias (2019), "*Mobile App Service Quality Dimensions and Requirements for Mobile Shopping Companion Apps*", **Junior Management Science**, S.4(3), ss.339-391.

Turizm Coğrafyası Perspektifinden Mindanao Adasının Kuzey Turizm Bölgeleri¹

The Northern Tourism Regions of the Island of Mindanao from the Perspective of Tourism Geography

Emin ATASOY

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, eatasoy@uludag.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6073-6461>

Makale Başvuru Tarihi: 27.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 12.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Yerlan KABIYEV

Doktorant, Senior Lecturer of the Department of Geography, Tourism and Water Resources,
Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, yerlanustaz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4600-6550>

Duman Toktaruli ALIASKAROV

Dr., Abai Kazakh National Pedagogical University,
Institute of Natural Sciences and Geography, dumanaliaskarov@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7628-1246>

Kulyash Duisenbaevna KAIMULDINOVA

Prof. Dr., Abai Kazakh National Pedagogical University,
Institute of Natural Sciences and Geography, kulash_kaymuldin@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-7352-5586>

Asset SERALIYEV

Doktorant, Head of Educational Programs in Geography,
Environment and Field of Activity, seraliev_81@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-6996-0830>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Filipinler
Cumhuriyeti,
Mindanao Adası,
Coğrafya,
Turizm,

Mindanao, Luzon adasından sonra Filipinler Cumhuriyeti'nin hem ikinci en büyük hem de ikinci en kalabalık nüfuslu adasıdır. Görkemli şelaleleriyle, ürkütücü volkanlarıyla, ıssız tropikal plajlarıyla, yoğun yağmur ormanlarıyla ve benzersiz doğal koruma alanlarıyla dikkat çeken Mindanao, Türkiye'den gelen turistlerin en az ziyaret ettikleri ve en az bilgi sahibi oldukları Filipin adasıdır. Dünyanın en büyük ve en yoğun nüfuslu adalarından biri olan Mindanao, dört denize kıyısı olan Filipinler'in en büyük güney adasıdır. Dünyanın en kalabalık nüfuslu yedinci adası olan Mindanao aynı zamanda da en çok Müslüman kökenli nüfus barındıran Filipinler adasıdır. Bu büyük adanın bölgesel turizm özelliklerini irdeleyen bu çalışmada; Türkiye'de ilk kez bir Filipinler adasının hem detaylı bölgesel coğrafi özellikleri irdelenmiş, hem de ayrıntılı turizm rehberi oluşturulmaya çalışılmıştır. Turistik rehber özelliklerini taşıyan bu bölgesel coğrafya çalışmasının öncelikli amacı bu adayı ziyaret eden yatırımcılara, öğrencilere, bilim uzmanlarına, iş adamlarına ve turistlere detaylı coğrafi ve turizm bilgileri sunması ve her bir bölgenin bir yandan coğrafi ve turizm potansiyelini diğer yandan da kültürel turistik mekânlarını ve doğal turizm çekiciliklerini tanıtmasıdır. Çalışmada Surigao, Butuan, Kagayan-de-Oro, Iligan, Valencia ve Dipolog, yani toplam 6 bölgenin coğrafi özellikleri, turizm merkezleri ve turizm potansiyelleri irdelenmiştir. Türkiye'de yapılan bilimsel araştırmalar arasında, büyük bir tropikal adanın çok boyutlu turizm portresi farklı coğrafi bölgeleri kapsayacak şekilde detaylı irdelenmediği için Kuzey Mindanao olarak ele alınan bu çalışmanın, ülkemizde ilk kez kaleme alınan araştırma örneği olduğu söylenebilir. Mindanao adasının kuzey bölgelerinin coğrafi ve turizm potansiyeli ile ilgili Türkiye'de detaylı bir araştırma olmadığına göre, bu çalışma ile önemli bir bilgi boşluğunun doldurulması beklenmektedir.

1 Bu çalışma "2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı" kapsamında TÜBİTAK – BİDEB tarafından 2020 yılında kabul edilen "Siyasi, İktisadi ve Beşeri Coğrafya Perspektifinden Filipinler Cumhuriyeti ve Türkiye-Filipinler Etkileşimi" başlıklı araştırma programının bilimsel çıktılarından biridir.

ABSTRACT**Keywords:**

Republic of
Philippines,

Mindanao Island,

Geography,

Tourism,

Mindanao, after the island of Luzon, is both the second largest and the second most populated island in the Republic of the Philippines. Mindanao that stands out with its majestic waterfalls, eerie volcanoes, deserted tropical beaches, dense rainforests and unique natural protection areas is a Philippine island that is the least known and least visited by the Turkish tourists. Mindanao, which is one of the largest and most densely populated islands in the world, is the southernmost island of the Philippines, has a coast on four seas. As the seventh most populated island in the world, Mindanao, is also the island of the Philippines with the largest Muslim population. In this study, which examines the regional tourism characteristics of a large island, we have attempted to create both detailed regional geographical features and a detailed tourism guide of a Philippines island for the first time in Turkey. The primary purpose of this regional geography study, which has the characteristics of a tourist guide, is to provide detailed geographical and tourism information to investors, students, scientists, businessmen and the tourists visiting this island and reveal the geographical and tourism potential of each region on the one hand, and promote the cultural touristic places and natural touristic attractiveness on the other. In the present study; Surigao, Butuan, Kagayan-de-Oro, Iligan, Valencia and Dipolog, namely the geographical features, tourism centers and tourism potentials of 6 regions, were investigated. Since the multidimensional tourism portrait of a large tropical island has not been examined in detail covering different geographical regions, among the scientific studies carried out in Turkey, it is possible to say that this study which was carried out with the title "Northern Mindanao" is a research which was drawn up for the first time in our country. Since there is no detailed research in Turkey regarding the geographical and tourism potential of the northern regions of the island of Mindanao, it is expected that a significant void of information is filled via this study.

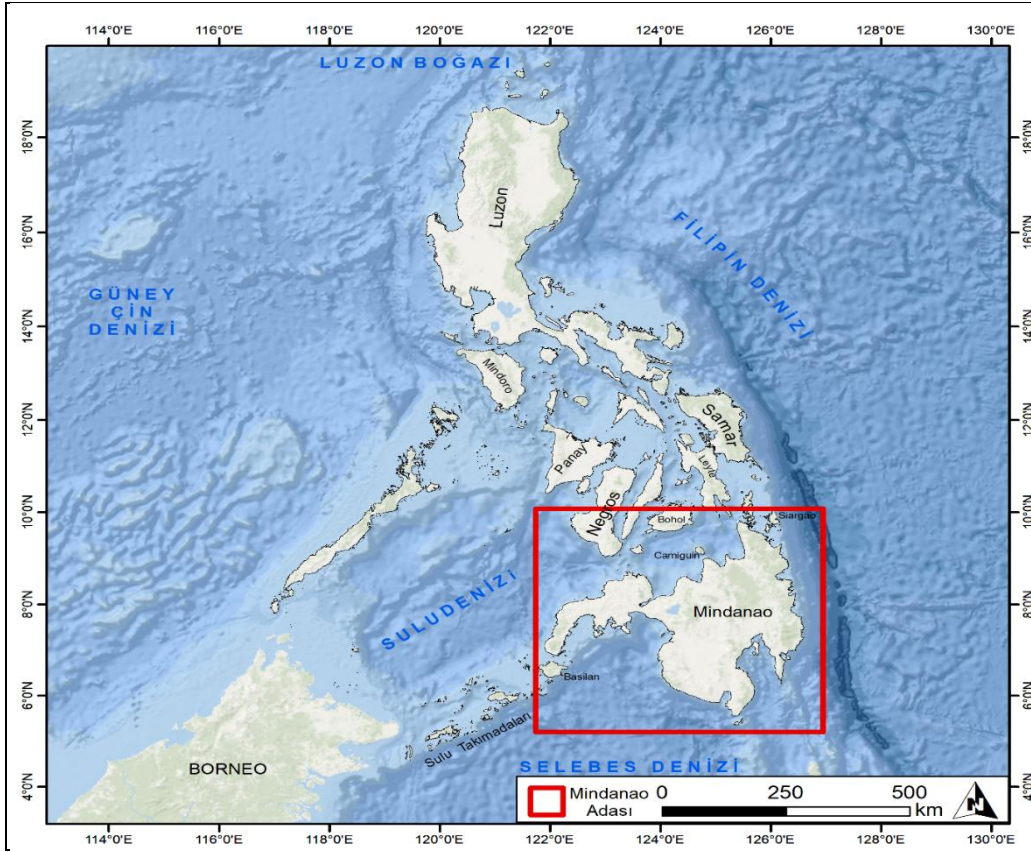
1. GİRİŞ: MİNDANAO ADASININ COĞRAFİ KONUMU VE GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Küresel ölçekte Mindanao adası Borneo adasının kuzeydoğusunda, Sulawesi adasının kuzeyinde, Palawan adasının güneydoğusunda, Palau Cumhuriyeti'nin batısında ve Yeni Gine adasının kuzeybatısında yer almaktadır. Bu nedenle Mindanao, Malezya, Endonezya, Palau ve Papua Yeni Gine gibi devletlere en yakın büyük Filipin adasıdır (Harita 1). Mindanao takımadaları içinde yer alan en büyük ada olan Mindanao bu takımadalarına adını vermiştir. Bu nedenle Filipinler coğrafi terminolojisinde Mindanao adını taşıyan hem bir vadi hem bir deniz hem bir ada hem bir kent hem bir akarsu hem de bir takımada yer almaktadır. Coğrafi konum olarak Mindanao adası kuzeyde Mindanao Denizi (Bohol Denizi olarak da bilinir), doğuda Filipin Denizi, güneyde Selebes Denizi (Sulawesi Denizi olarak da bilinir), batıda ise Sulu Denizi ile çevrilidir (Harita 1). Girintili çıkıntılı kıyılara, geniş volkanik arazilere, çok sayıda yarımada ve körfeze sahip olan bu büyük ada yüzlerce koy, burun, falez, körfez ve yarımada sahiptir. Mindanao, Filipinler'in en zengin maden, orman, su ve enerji kaynaklarına sahip adalardan birisi olmasına rağmen ülkenin en yoksul topluluklarını barındırır. Büyük çeşitlilik gösteren doğal zenginlikler ile geniş halk kitlelerinin fakirliği ve çaresizliği adanın en büyük tezat durumunu oluşturmaktadır (1949:150-160; Ness, 2003; Taya, 2008; Henderson, 2011:159-173; Stitt, Hutchcroft, 2018).

Dünyanın en büyük 20. adası olan Mindanao'nun toplam yüzölçümü 97.530 km² olup Luzon'dan sonra da Filipinler Cumhuriyeti'nin ikinci büyük adasıdır (Tablo 1). Yaklaşık olarak Bulgaristan büyüklüğünde topraklara sahip olan Mindanao adasının, Bulgaristan'dan yaklaşık 4 kat daha fazla nüfus barındırması, bu tropikal adadaki verimli volkanik arazilere ve yüksek aritmetik nüfus yoğunluğuna işaret etmektedir. Geniş tarım arazileri, verimli akarsu vadileri, yüksek doğal nüfus artışı, zengin volkanik araziler ve kaliteli tarımsal üretim adadaki nüfus yoğunluğunu arttıran en önemli etkenlerdir. Bu nedenle dünyanın en büyük adaları arasında yer alan Mindanao aynı zamanda dünyanın en yoğun nüfuslu ilk 10 ada grubunda yer almaktadır (Efe ve Atasoy, 2021:399).

Adanın orta kesimleri, Zamboanga yarımadasının iç kesimleri, Milli Park Sahaları, Lanao, Pulangi ve Buluan göllerinin yakın çevresi, ayrıca dağlık ve engebeli araziler Mindanao'nun en seyrek nüfuslu sahalarını oluşturmaktadırlar. Rio Grande de Mindanao ve Agusan vadileri, Davao, Zamboanga, Kagayan-de-Oro, Cotabato, Tagum, Mati, Malaybalay, Gingoong, Surigao City, Dipolog ve Pagadian yöreleri adanın en yoğun nüfuslu yörelerini oluşturmaktadırlar. Denize uzaklık, tarımsal verimlilik, yükseklik ve engebe ada genelindeki nüfus yoğunluğunu belirleyen başlıca etkenler oldukları söylenebilir (Chirikov vd., 2008).

Harita 1. Mindanao Adası Lokasyon Haritası

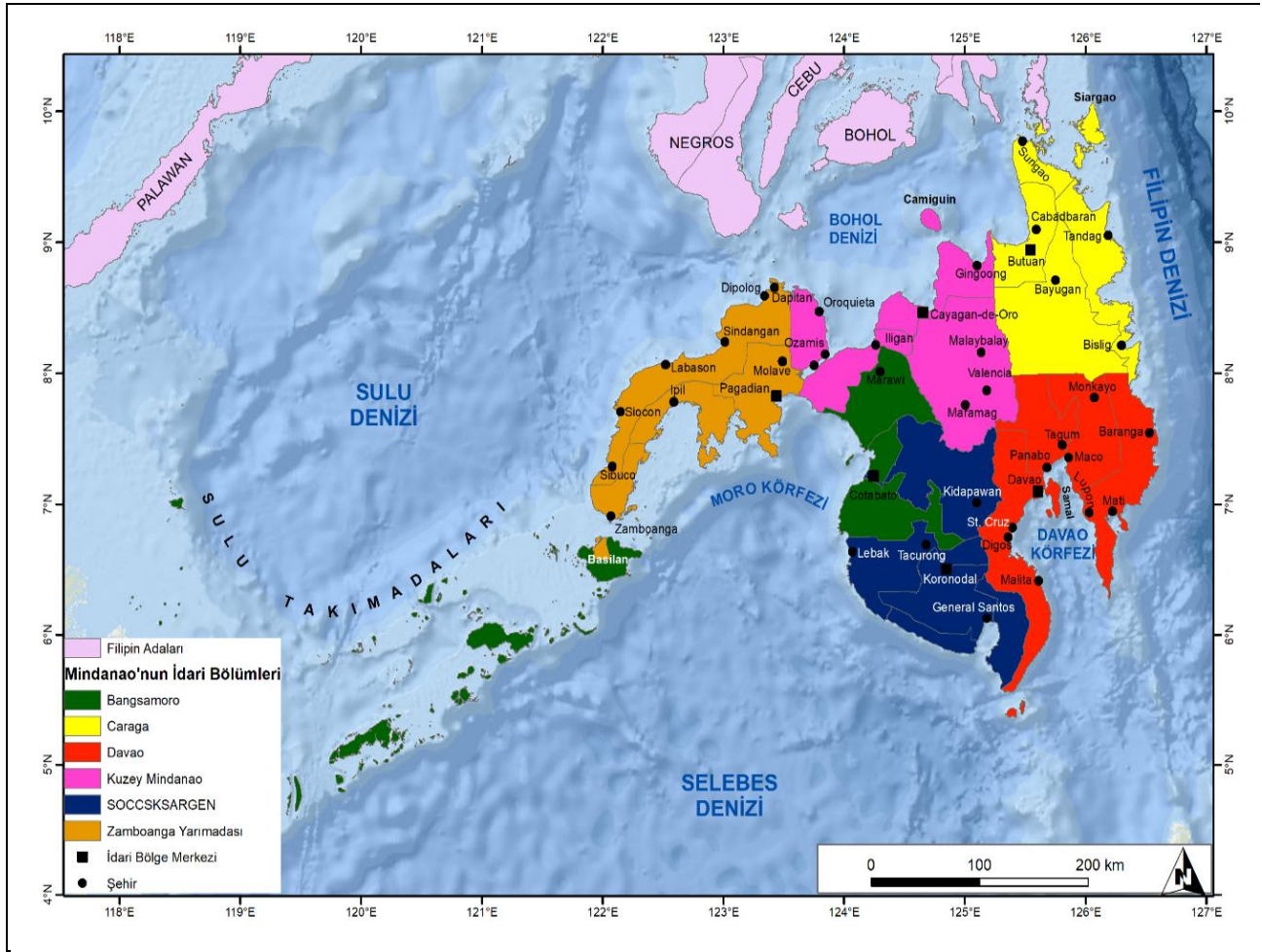
Mindanao'nun toplam ekonomi üretimi, ülkenin gayri safi yurtiçi hâsılasının %14'ünü oluşturmaktadır. Bu nedenle Luzon adasından sonra Filipinler Cumhuriyetine en büyük iktisadi katkısı olan ada olduğu söylenebilir. Filipinler Cumhuriyeti nüfusunun en az dördte biri Mindanao'da yaşamasına rağmen ulusal ekonomideki payının %15'in altında kalmış olması, adanın ekonomik gelişme bakımından istenilen hedeflere ulaşamadığını ve yeterince kalkınmadığını göstermektedir (Taya, 2008).

Avusturya Cumhuriyeti'nden daha geniş topraklara sahip olan Mindanao'nun bazı yörelerinde görülen yoğun tropikal ormanlar, internet, ulaşım ve haberleşme yetersizliği, aşırı yüksek ve engebeli araziler ile seyrek nüfuslu ve yoksul yörelerin yaygınlığı adadaki iktisadi gelişmeyi ve ekonomik kalkınmayı frenleyen en önemli olumsuz unsurlardır. Merkezi Filipin Hükümeti ile Müslüman toplumlar arasında 1960 - 2010 döneminde yaşanan ayrılıkçı girişimler, bölgesel çatışmalar ve terör olayları, yarım asır boyunca adanın kalkınmasını ve zenginleşmesini engelleyen bir diğer önemli etkidir².

Balıkçılık, ormancılık, madencilik, turizm, tarım, inşaat, sanayi ve ticaret Mindanao adasının başlıca gelişmiş iktisadi kollarıdır. Mindanao adasındaki ekonomik gelirin %40'tan fazlasını balıkçılık, ormancılık ve tarımsal üretim oluşturmaktadır. Özellikle ananas, Hindistan cevizi, pirinç, kahve, mango, muz ve mısır üretiminde son çeyrek yüzyılda adada büyük bir üretim artışı gözlenmektedir. Mindanao, Filipinler'in en büyük tarımsal üreticisi olarak kabul edilmektedir.

Filipinler Cumhuriyeti'nden ihraç edilen en büyük 10 tarım ürününden sekizi adanın ekili-dikili arazilerinde yetiştirilmektedir. Adanın ekonomi lideri olan Davao yöresi, Filipinler'in beşinci en büyük iktisadi üretimini gerçekleştirmektedir. Cagayan de Oro, Zamboanga, Cotabato, Pagadian, Malaybalay, Tandag, Butuan, Tagum, General Santos ve Koronadal adanın diğer büyük iktisadi merkezleridir. Gıda, mobilya, tekstil, konserve, balık ürünleri endüstrisi, toprak ve maden ürünleri endüstrisi, seramik ve orman ürünleri işleme adanın en gelişmiş sanayi kollarıdır.

² Merkezi Filipin Hükümeti ile Müslüman toplumlar arasında 1960 – 2010 döneminde yaşanan ayrılıkçı girişimler, bölgesel çatışmalar ve terör olayları ile ilgili daha detaylı bilgiler edinmek için bakınız: Schiavo-Campo ve Judd, 2005; Atasoy, 2018; Palanca-Tan vd., 2015:565-580; Panarina ve Petrov, 2019:65-73.

Harita 2. Mindanao Takımadaları İdari Haritası

Mindanao takımadaları ile Mindanao adası farklı coğrafi kavramlardır. Mindanao takımadaları içinde yer alan en büyük adalar şunlardır: Mindanao, Kamiguin, Dinagat, Siargao, Poneas, Daco, Samal, Maanac, Bilabid, Bayagnan, Masapelid, Talavera, Hinatuan, Hikdop, Aligbay, Olutanga, Pangutaran, Talicud, Sarangani, Malanipa, Sacol, Tictabon, Tumulutap, Lutangan, Ticala, Silagui, Bongo, Balut adası, Basilan ve Sulu takımadaları, Pulao ve Bucas Grande takımadaları (Chirikov vd., 2008).

Mindanao takımadaları içinde yer alan ve hem yerli hem de yabancı turistler tarafından en çok ziyaret edilen adalar ise şunlardır: Siargao, Kamiguin, Samal ve Daco. Mindanao adalar grubu kendi içinde Zamboanga Yarımadası, Kuzey Mindanao, Caraga, Davao, SOCCSKSARGEN ve Bangsamoro olmak üzere 6 idari bölgeye bölünmüştür (Harita 2).

Mindanao İdari Bölgesinin toplam alanı 128 110 km² olup, bölge sınırları içinde 26,2 milyondan fazla insan yaşamaktadır. Mindanao İdari Bölgesi 27 Eyalet, 422 Belediye, 33 Şehir ve 10 084 Barangay'dan³ oluşmaktadır⁴. Bölge sınırları içindeki şehirlerden sadece 4'ü Mindanao adası dışında yer alır. Mindanao İdari Bölgesinin 1918 yılındaki nüfusu 1,1 milyon iken 1948 yılında 2,9 milyona, 1970 yılında 7,9 milyona, 1990 yılında 14,3 milyona, 2010 yılında 21,9 milyona ve 2020 yılında da 26,2 milyona yükselmiştir (<https://www.philatlas.com/mindanao.html>; <https://psa.gov.ph/>). Bir başka anlatımla son yarım yüzyılda nüfusunu 3,2 kat artırmayı başarmıştır (<https://psa.gov.ph/>).

3 Barangay (Tagalogca=baranggay), geçmişte Filipinler'deki idari bölümdeki en küçük yönetim birimini ifade eden "barrio" (İspanyolca: barrio "çeyrek") olarak da bilinen bir siyasi-idari terimdir. Filipinlerde her şehir, kasaba veya köy farklı sayıdaki barangaylardan oluşmaktadır. Kentsel ve kırsal yerleşmeler ile birlikte belediyeler de barangaylardan oluşmaktadırlar. Barangay kavramının Türkçe tam karşılığı olmasa da "mahalle" terimine en yakın kavram olduğu söylenebilir. 1 Mart 2021 itibarıyla Filipinler Cumhuriyeti sınırları içinde toplam 42 046 barangay yer almaktadır.

4 Filipinler Cumhuriyeti 18 Coğrafi Bölgeden ve 81 Eyaletten oluşmaktadır. Bazı şehirler eyalet sınırları içinde yer alsalar da idari olarak eyalete bağlı olmayıp "bağımsız şehirler" grubunda yer almaktadırlar. Mindanao adasında yer alan Davao, Zamboanga ve Kagayan-de-Oro bu bağımsız kentlere örneklerdir.

Tablo 1. Mindanao Adasının Başlıca Özellikleri

Yer Aldığı Adalar Grubu: Mindanao Takımadaları	Toplam Nüfus: 26 milyon
Yüzölçümü: 97 530 km ²	Aritmetik Nüfus Yoğunluğu: 268 kişi/km ²
Adanın En Büyük Körfezleri: Davao, Sibuguey, Pagadian, İgat, Tantanang, Dapulisan, İlana, Malalag, Sarangani, Moro, Butuan, Gingoog, Macajalar, Iligan, Lanuza, Carrascal, Canal, Panquil, Cateel, Murcielagos, Bislig, Hinatuan, Lianga, Baganga, Baculin, Sugut, Caraga, Manay, Mayo ve Pujada.	Adanın En Büyük Şehirleri: Davao, Zamboanga, Kagayan-de-Oro, Tandag, Bislig, Marawi, Dipolog, Cotabato, Tagum, Mati, Valencia, Malaybalay, Gingoong, Surigao City, Bayugan, Oroquieta, Pagadian, Tacurong, Koronadal, General Santos, Kidapawan, Maramag, Iligan, Sta. Cruz, Monkayo, Ipil, Sibuco, Dapitan, Silocon, Labason, Sindangan, Molave, Panabo, Tangub, Butuan, Lebak, Digos, Maco, Ozamiz ve Malita.
Adanın Milli Parkları: <ul style="list-style-type: none">• Sacred Dağı Milli Parkı• Butig Gölü Milli Parkı• Dapao Gölü Milli Parkı• Pantuwaraya Gölü Milli Parkı• Salikata Milli Parkı• Rungkunan Milli Parkı	Adanın Tabiat Parkları <ul style="list-style-type: none">• Pasonanca Tabiat Parkı• Kalatungan Dağı Tabiat Parkı• Apo Dağı Tabiat Parkı• Balatukan Dağı Tabiat Parkı• Kitanglad Dağı Tabiat Parkı• Malindang Dağı Tabiat Parkı
En Yüksek Nokta: Apo Volkanı (2954 m.) Matematik Konum: 5° 30' - 9° 48' kuzey enlemi ve 121° 54' - 126° 35' doğu boylamı.	En Uzun Akarsu: Rio Grande de Mindanao En Büyük Göl: Lanao En Büyük Yarımada: Zamboanga En Büyük Kent: Davao

Tablo 1’de de görüldüğü gibi Mindanao adasının en büyük gölünü Lanao, en kalabalık nüfuslu kentini Davao ve en yüksek zirvesini volkanik kökenli Apo Dağı oluşturmaktadır. Adanın en uzun ırmağını oluşturan Rio Grande de Mindanao hem en geniş su toplama havzasına hem de en uzun vadiye sahip akarsuyudur (Tablo 1). Yaklaşık olarak Macaristan ile eşit yüzölçümüne sahip olan Mindanao, çok sayıda doğa koruma bölgesine sahip yoğun nüfuslu bir ada olarak dikkat çekmektedir.

2. MİNDANAO ADASININ BAŞLICA KENTLERİ

Mindanao adasında nüfusu 1 milyondan fazla olan sadece 1 kent (Davao) ve nüfusu 300 000’den fazla olan sadece 7 şehir yerleşmesi yer almaktadır. Davao (1,8 milyon), Zamboanga (1,0 milyon), Kagayan-de-Oro (0,7 milyon), General Santos (0,7 milyon), Butuan (0,4 milyon), Iligan (0,4 milyon) ve Cotabato (0,3 milyon) Mindanao adasında yer alan ve her birinin nüfusu 300 000’den fazla olan kentlerdir (Tablo 2). Adanın en büyük kenti olan Davao City, Mindanao’nun en büyük ve en önemli sanayi, ticaret, ulaşım, bilim, spor, turizm, eğitim ve kültür merkezidir.

Adanın en büyük metropol kentleri olan Davao, Zamboanga ve Kagayan-de-Oro Filipinler Cumhuriyetinin en büyük 20 kenti arasına giren yerleşmelere örnektirler. Adada yer alan diğer kent yerleşmelerinin nüfusu 300.000’den az olup bunlar arasında en büyük olanlar şunlardır: Tandag, Bislig, Marawi, Dipolog, Tagum, Mati, Valencia, Malaybalay, Gingoong, Surigao City, Bayugan, Oroquieta, Pagadian, Tacurong, Koronadal, Kidapawan, Maramag, Monkayo, Ipil, Sibuco, Dapitan, Silocon, Labason, Sindangan, Molave, Lebak, Ozamiz, Malita ve Panabo (Harita 2). Mindanao adasındaki büyük kentlerin %80’den fazlası deniz kıyısında yer aldıklarından dolayı aynı zamanda işlek birer liman kenti ve önemli birer deniz turizm merkezidirler (Sexton, 1967; Efe ve Atasoy, 2021; Düzyol, 2016; Lavrov ve Kaledin, 2003; Lukanov vd., 2005; Timor, 2002). Bu nedenle adadaki turizm bölgelerin oluşmasında ve gelişmesinde bu kentsel merkezlerin çok büyük rolü ve işlevi vardır.

1520 yılında kurulmuş olan Cotabato Mindanao adasının en eski kentidir oysa 1956 yılında kurulmuş olan Maramag adanın en genç kentidir. Ayrıca, Mindanao ada sınırları içinde nüfusu 100 000’den fazla olan 24 kent yerleşmesi yer almaktadır (Tablo 2). Bunlar arasında Iligan (1609 yılı), Kagayan-de-Oro (1626 yılı), Marawi

(1639 yılı) ve Zamboanga (1635 yılı) gibi İspanyol sömürge döneminde XVII. yüzyılda kurulmuş tarihi ve çok eski kentler de var, Tacurong (1951 yılı), Maramag (1956 yılı) ve Valencia (1959 yılı) gibi İkinci Dünya Savaşından sonra XX. yüzyılda kurulmuş olan çok yeni kentler de vardır. Mindanao ada sınırları içinde nüfusu 100 000'i aşan metropol kentler arasında Marawi (2400 kişi/km²) en yoğun nüfuslu, oysa Malita (130 kişi/km²) en seyrek nüfuslu olanıdır. Adanın hem iktisadi potansiyel hem de nüfus bakımından en büyük kentleri olan Davao ve Zamboanga aynı zamanda Mindanao'nun en geniş alana sahip metropol kentleridir (Tablo 2).

Tablo 2. Mindanao Adasında Nüfusu 100 000'i Aşan Kentler ve Başlıca Özellikleri (2020 Yılı)

Kent Adı	Kentsel Nüfus	Kentsel Alan (Km ²)	Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	Deniz Seviyesinden Ortalama Yüksekliği (m.)	Yerleşim Kuruluş Tarihi
Davao	1 776 949	2 444	730	13	1848
Zamboanga	977 234	1 483	691	96	1635
Kagayan-de-Oro	728 402	489	1800	428	1626
General Santos	697 315	493	1400	15	1947
Butuan	372 910	817	460	144	1901
Iligan	363 115	813	450	262	1609
Cotabato	325 079	176	1800	102	1520
Tagum	296 202	196	1500	117	1941
Valencia	216 546	587	370	634	1959
Pagadian	210 452	379	560	187	1937
Panabo City	209 230	251	830	74	1949
Marawi	207 010	87	2400	710	1639
Koronadal	195 398	277	710	333	1939
Malaybalay	190 712	969	200	828	1907
Surigao City	171 000	245	700	43	1655
Kidapawan	160 791	358	450	491	1914
Mati	147 547	589	250	98	1861
Ozamiz City	140 334	170	830	216	1757
Dipolog	138 141	241	570	49	1834
Malita	118 197	883	130	197	1937
Gingoong	136 698	568	240	476	1908
Tacurong	109 319	153	710	71	1951
Maramag	108 293	447	240	304	1956
Sindangan	103 952	451	230	39	1936

Kaynak: Yazarlar tarafından <https://psa.gov.ph/> 'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

3. MINDANAO ADASININ KUZEY TURİZM BÖLGELERİ

Diğer Filipin adalarıyla kıyaslandığında Mindanao adasında hem turizm tesisleri daha geç kurulmuş hem de uluslararası turizm faaliyetleri daha geç başlamıştır. Aşağıdaki satırlarda Mindanao adasının kuzey kesimlerinde yer alan başlıca büyük kent yerleşmelerin etrafında oluşan turizm bölgeleri örnekler verilerek irdelenmiştir. Araştırmada her turizm bölgesinin coğrafi konumu, başlıca coğrafi, demografik ve iktisadi özellikleri ele alınmış ayrıca her bölgenin turizm potansiyeli ile turizm çekicilikleri özetlenerek açıklanmıştır. Böylece Kuzey Mindanao sınırları içinde yer alan turizm bölgelerinin başlıca turizm merkezleri ve turizm kaynakları ortaya konularak bu bölgeleri ziyaret edecek bilim uzmanlarına, iş adamlarına, araştırmacılara, öğrencilere, yatırımcılara, gazetecilere ve turistlere bir gezi turistik rehber oluşturulmaya çalışılmıştır. Makalede ele alınan 6 büyük kent ve 6 turizm bölgesi Mindanao adasının sadece kuzey kesimlerini kapsadığından dolayı, tüm adanın turizm potansiyelinin de resmedildiği iddia edilemez. Bölgesel coğrafya ve turizm coğrafyası merkezli bu çalışmada, her turizm bölgesinin bir yandan coğrafi, demografik, ekonomik ve turizm potansiyeli diğer yandan da kültürel turistik mekânları ve doğal turizm çekicilikleri irdelenerek Mindanao adasının kuzey kesimlerinin turistik tanıtımı yapılmıştır (Stiti, 1949:150-160; Shah ve Gupta, 2000; Ness, 2003; Taya, 2008; Henderson, 2011:159-173; Kristev, 2014; Hutchcroft, 2018;). Aşağıdaki sayfalarda Mindanao adasının kuzey kesimlerinde

yer alan altı turizm bölgesi (Surigao, Butuan, Kagayan-de-Oro, Iligan, Valencia ve Dipolog) detaylı bir şekilde ayrı ayrı irdelenmiştir.

3.1. Surigao Bölgesi

Filipinler Cumhuriyeti coğrafi terminolojisinde Surigao ırmağı, Surigao kenti ve Surigao boğazı kuşkusuz aynı adı taşıyan ama farklı coğrafi unsurlara atıfta bulunan özel mekânsal kavramlardır. Bu nedenle “Surigao” çok boyutlu ve çok anlamlı bir coğrafi kavram olduğu baştan altı çizilmelidir. Mindanao adasının kuzeydoğu ucunda Bilang-Bilang körfezi kıyısında yer alan Surigao City, bu adanın en kuzey metropol kentidir. Panaon adasının güneydoğusunda, Hikdop, Dinagat ve Nonoc adalarının güneybatısında yer alan kent, Mainit göl havzasının kuzeyinde bulunmaktadır. Surigao del Sur eyaleti sınırları içindeki Surigao kentinin batısında aynı adı taşıyan Surigao vadisi yer almaktadır, doğusunda ise Bilang-Bilang körfezi uzanmaktadır (Chirikov, 2008).

Aslında Surigao City, Surigao ırmağının delta bölgesinde yer aldığı için verimli alüvyal araziler üzerinde kurulmuştur. Mindanao adasının nüfus bakımından 15. en büyük kenti olan Surigao City, 245 km²'lik şehirsal alana ve 171.000 kişilik nüfusa sahiptir. 1655 yılında İspanyol askerler tarafından kurulmuş olan bu tarihi kent, deniz seviyesinden sadece 43 metre yükseklikte yer almaktadır. Mindanao adasının en eski limanı ve en eski askeri kentlerinden biri olan Surigao, 1750 -1911 döneminde aynı adı taşıyan devletin başkentliğini yapmıştır. Surigao yöresi maden kaynakları bakımından Filipinler Cumhuriyeti'nin en zengin yörelerinden biridir. Yörede zengin altın, demir, manganez, silis, kobalt, bakır ve kromit rezervleri yer aldığı gibi Nonok adasında çok zengin nikel yatakları da bulunmaktadır (<https://surigaodelnorte.gov.ph/>; <https://www.tripexpress.org/city-surigao-city-2919754/>; <https://filipinohomes.com/blog/10-things-to-do-in-surigao-city/>).

Mindanao Takımadaları ile Visay Takımadaları arasında köprü konumunda yer alan Surigao bölgesi, elverişli ve stratejik coğrafi konumuyla, Dinagat, Bucas Grande, Panaon, Siargao, Bohol ve Leyte adalarına geçiş için bir sıçrama noktası ve önemli bir kavşak noktası üzerinde yer almaktadır. Surigao del Norte eyaleti sınırları içinde yer alan Surigao City, Filipinler Cumhuriyeti'nin en hızlı gelişen, en yüksek gelire sahip ve iktisadi yapı olarak en hızlı kalkınan kentlerinden biridir. Bu nedenle şehir ekonomisi yerli ve yabancı yatırımcılarından büyük finansal ve ekonomik destek görmektedir. İdari yönetim bakımından Surigao Kenti 33'ü karada ve 21'i adalar üzerinde olmak üzere toplam 54 Barangay'dan oluşmaktadır.

Surigao, hem etnik ve dinsel yapı itibarıyla, hem de ırksal ve kültürel özellikleriyle heterojen bir nüfus yapısına sahiptir. Şehir sınırları içinde Butuanons, Boholanos, Cebuanos, Ilonggos, Warays ve Tagal toplulukları yaşadıkları gibi Malay ve Çinli göçmen toplulukları da yaşamaktadır. Surigao bölgesinde yaşayan en eski yerli milletlerin başında “Mamanwas” adını taşıyan yerel ilkel topluluklar gelmektedir. Surigaonon, Tagalog ve İngilizce Surigao yöresinde konuşulan en yaygın dillerdir. Çimento sanayi, metalürji, ticaret, turizm, maden sanayi, gıda endüstrisi, nikel üretimi ve deniz ürünleri üretimi Surigao kentinin en gelişmiş iktisadi kollarıdır. “Lipata” ve “Verano” Surigao yöresinin en büyük ve en işlek deniz limanlarıdır. Luna belediyesi sınırları içinde yer alan ve Surigao kent merkezinin hemen güneyinde bulunan “Surigao Airport” bölgenin en önemli hava limanıdır. “St. Paul University Surigao”, “Surigao del Norte State University”, “Surigao City National High School”, “Surigao State College of Technology”, “Surigao Doctor's College”, “Northeastern Mindanao Colleges” ve “Caraga Regional Science High School” kentin en önemli eğitim ve bilim kurumlarıdır (<http://www.surigaocity.gov.ph/>).

3.1.1. Surigao Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Elverişli coğrafi konumuna rağmen, Surigao, Filipin adalarının en popüler turistik bölgelerinden biri değildir. Her yıl 200.000 ile 300.000 arasında turist bölgeyi ziyaret etmektedir. Fakat son çeyrek yüzyılda bölgedeki konaklama tesis sayısında adeta bir patlama yaşanmaktadır. Şelaleler, yanardağlar, tropikal plajlar, ıssız küçük adalar, kanyon vadileri, göller ve doğa koruma alanları Surigao yöresinde yer alan ve en çok ziyaret edilen başlıca doğal turistik çekiciliklerdir. Müzeler, kaplıcalar, alışveriş merkezleri, mimari eserler, park alanları, turistik tarım çiftlikleri ve kiliseler ise Surigao yöresinde yer alan ve en çok ziyaret edilen başlıca kültürel turistik çekiciliklerdir (Stitt, 1949:150-160; Hutchcroft, 2018; Taya, 2008). Aşağıda Surigao bölgesinde yer alan ve en çok ziyaret edilen başlıca doğal ve kültürel turizm çekicilikleri sıralanmıştır.

- **Surigao bölgesinde yer alan başlıca doğal turizm çekicilikleri şunlardır:** Kundiman - Haribon Sanctuary, Silop Mağarası, Viewing Point Surigao, Looc Rock Formations, Surigao Watershed Forest Reserve, Togonan Şelalesi, Pako Yanardağı, Mahucdam Gölü, Cantugas Hidden Şelalesi, Kitcharao

Viewing Deck, Malinawa Spring Sapa Claver, Lu Mundo Şelalesi, Mamkas Vadisi, Tatay Juan's Şelalesi, Sugba Lagünü, Day-Asan Floating Villages, Mainit Gölü ve Ave Maria Şelalesi (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).

- **Surigao bölgesinde yer alan başlıca tarihsel-kültürel turizm çekicilikleri şunlardır:** Silop Cold Spring Resort, Battle of Surigao Strait Müzesi, Angel's Home Garden, Mt. Carmel Spring Resort, Surigaonon Arts Mini-Museum, Anaoon Park, Punta Bilar Deniz Feneri, Sukailang Eco Park, Villa Corito Park, Surigao del Norte Provincial Capitol, Capitol Park, Surigao Spor Kompleksi, Luneta Park, Surigao City Hall, Boulevard I Love Surigao, St. Paul University Surigao, Manuel G. Zamora Mineral and Rock Museum, Grove Garden Farm Resort, Mapaso Hot Spring, Farmers Hill Garden, Mapaso Wellness Spring, Bislig Hotspring, Bacuag Octopus Islet Adventure, Bacuag Park ve Jabonga Mini Plaza (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).

Bataklık alanlar, kayalık sahiller, mangrov ormanları, falezli sahiller ve kumsallar Surigao bölgesinde en sık görülen deniz kıyı oluşumlarıdır. Surigao bölgesinde yer alan, Mabua Pebble Beach, Looc Beach ve Nana's Beach batı kıyılarının en popüler turistik plajlarıdır, oysa Sabang Beach, SRBC Beach Resort, Cagbantoy Beach ve Bacuag Beach doğu kıyılarının en popüler turistik plajlarıdır. Surigao bölgesinde yer alan ve deniz turizmi açısından en popüler turistik plajlar şunlardır: Banbanon Beach, Nana's Beach, Mabua Pebble Beach, Looc Beach, Simply Amazing Beach Resort, La Bamba Pebble Beach Resort, Sabang Beach, Punta Beach, Dela Serna's Beach, Banban Beach, Camille Ann Islet Resort, Hideaway Beach, SRBC Beach Resort, Cagbantoy Beach ve Bacuag Beach (<https://www.tripadvisor.com.tr/>; <https://www.hometogo.com/hotel/>; <https://www.agoda.com/>; <https://www.booking.com/>).

Presbyterian, Adventist, Protestan ve Katolik kiliseler Surigao bölgesinin başlıca Hristiyan kökenli inanç merkezlerini oluşturmaktadırlar. Surigao bölgesinde yaşayan Müslüman nüfus çok az olduğundan dolayı Müslüman inanç merkezleri ile cami sayısının da Mindanao adasının diğer yörelerine göre daha az olduğu bilinmektedir. "Cathedral of San Nicolas de Tolentino" Hristiyan turistlerin oysa "Surigao del Norte Muslim Association Mosque" Müslüman turistlerin en sık ziyaret ettikleri inanç merkezleridir. Surigao kenti ve yakın çevresinde yer alan başlıca inanç merkezleri şunlardır: San Pedro San Pablo Chapel, San Juan de Bautista Chapel, Cathedral of San Nicolas de Tolentino, Our Lady of Manaoag Shrine, Pepang Chapel, Iglesia Ni Cristo - Lokal ng Mabuhay, San Isidro Labrador Chapel, Surigao del Norte Muslim Association Mosque, Seventh Day Adventist Church, Virgin Dela Paz Y Buen Viaje Parish, Divine Mercy Chapel, IFI Sta. Cruz Parish Church, IFI Mabini Church ve Himamaug Presbyterian Church (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).

Surigao bölgesinin doğa mucizesi kabul edilen "Hinatuan Kutsal Irmak" veya "Hinatuan Büyülü Nehir" (Enchanted River), bölgenin en çok merak edilen ve en ünlü turizm merkezidir. Hinatuan körfezinin ve Hinatuan kasabasının kuzeyinde yer alan bu ilginç akarsu, berrak ve serin turkuaz renkli sularıyla ve akarsu mağaralarıyla dünyaca ünlü olmuştur. Surigao del Sur eyaleti ve Talisay barangay sınırları içinde yer alan bu ırmak, Kuzey Mindanao'nun en popüler turistik destinasyonlarından biridir. Turkuaz renkli bu akarsu yüzlerce tropikal balık türü, ilginç su altı mağaraları ve tuzlu su lagünüyle turistleri adeta büyülediği için "Büyülü Nehir" veya "Büyülü Irmak" olarak da adlandırılır. Gerçekten de karstik arazide akan ırmağın tatlı suları adeta bir renk karnavalı oluşturmakta ve bazı yerlerde akarsu yatağındaki mağara sistemlerinin derinliği 82 metreye ulaşmaktadır. Kısa bir dere olarak tanımlanan "Büyülü Irmak" sadece 270 metre uzunluğunda olup 10 metre genişliğini aşmayan vadisinde tuzlu deniz suları ile tatlı ırmak suları karışmaktadır. Bu kısa boylu dere, arazinin, bitkilerin, balıkların ve kayaların renkleri adeta iç içe geçmiş renkli bir gökyüzü çağrıştırmaktadır. Iрмаğının serin sularında yüzmek isteyenler veya dere kıyısında piknik yapmak isteyenler için bu ilginç akarsu dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan doğal güzellikler sunmaktadır. Ama yörenin ana yollardan uzakta çok sapa bir yörede kalması ve yetersiz ulaşım bağlantıları, yabancı turist akınını bir nebze önlemiştir. Bu büyüleyici ırmağın sıra dışı renkleri ve keşfedilmemiş mağara boşlukları, çeşitli yerel efsanelere ilham kaynağı oluşturmuştur. Bir yerel halk hikâyesinde, eşsiz gölgesini yapmak için dereye safır ve yeşim renklerini ekleyen perilerden bahsederek Hinatuan'a mistik bir yön eklemektedir. Yerel balıkçılar da ırmağın berrak sularında hiçbir şekilde yakalanamayan balıklar gördüklerini kulaktan kulağa fısıldadıkları için Enchanted River "Büyülü Nehir" adını almıştır (<https://www.travelingmorion.com/>; <https://rove.me/>; <https://cattur.ru/>; <https://travel.earth/>).

Sonuç olarak, Hinatuan Büyülü Nehir, kuşkusuz hem Filipinler Cumhuriyeti'nin hem de Mindanao adasının en çok merak edilen ve en turistik akarsuların başında gelir. "Hinatuan Büyülü Nehir" sularında serinleyen turistler

genelde “*Hinatuan Adventure Park*”, “*Enchanted River Rock Island Resort*”, “*White Blue Resort*” ve “*Mamaon Beach Resort Sunview*” konaklama tesislerinden birinde dinlenmektedirler.

3.2. Butuan Bölgesi

Butuan körfezinin güneyinde ve Mindanao adasının kuzey kesimlerinde yer alan Butuan kenti, Mindanao adasının en büyük ve en önemli şehirlerinden biridir. Agusan ırmağının denize sularını boşalttığı alanda kurulmuş olan Butuan, nüfus bakımından Mindanao adasının beşinci büyük kentidir. Aslında Agusan ırmağı Mindanao adasının en geniş akarsuyu olup kısmi nehir ulaşımına müsait olan adanın nadir akarsularından biridir. 2000 yılına kadar Agusan del Norte eyaletinin başkenti olan Butuan, bu tarihten sonra eyalet başkenti Kabadbaran kenti olmuştur. 1901 yılında kurulmuş ve 1950 yılında da kent statüsü kazanmış olan Butuan, kuzey Mindanao bölgesinin en işlek havalimanına ve deniz limanına sahip yerleşmesidir. Kent merkezinin kuzeyinde Butuan körfezi, kuzeydoğusunda Hilong Dağı ve Cabadbaran Vadisi, batısında Mangabon Dağı ve “*Mount Balatukan Range Natural Park*” doğa koruma alanı yer almaktadır (Chirikov, 2008).

2020 yılında 87 barangay kapsayan Butuan kentinin nüfusu 372 910, kapladığı şehirsiz alan da 817 km²'dir (<https://psa.gov.ph/>). Masao, Ambago, Banza, Tumampit ve Agusan Peguento ırmakları kent merkezinden geçen başlıca akarsulardır. Deniz seviyesinden sadece 144 metre yüksekliğinde yer alan kent merkezinin güneybatısında Kagayan-de-Oro, kuzeydoğusunda ise Surigao City yer almaktadır. Böylece Kagayan-de-Oro ve Surigao City, Butuan kentine en yakın mesafede bulunan büyük metropol şehirler oldukları anlaşılmaktadır. 1903 yılında 8000 nüfuslu küçük bir kasaba olan Butuan, hızlı nüfus artışı sonucunda nüfusunu 1948 yılında 32 000'e, 1960 yılında 83 000'e, 1990 yılında 228 000'e, 2010 yılında 310 000'e ve 2020 yılında da 373 000'e yükseltmeyi başarmıştır (<https://lgu201.dilg.gov.ph/>; <https://www.mindat.org/>; <https://www.butuan.gov.ph/>; <https://whc.unesco.org/>; <https://wikitravel.org/>).

Caraga bölgesinin idari merkezi olan Butuan kenti, aynı zamanda bu bölgenin en önemli sanayi, ticaret, eğitim, kültür ve ulaşım merkezidir. Kent merkezi yakınlarında yer alan “*Bancasi Airport*”, Mindanao adasının en işlek ve en yoğun hava alanlarından biri olup yılda 500.000 ile 600.000 arasında yolcuya hizmet vermektedir. Filipinler'in en büyük havayolu şirketlerinin başında olan “*Cebu Pacific*” ve “*Philippine Airlines*” Bancasi hava limanına hizmet vermektedir. Agusan ırmağın denize döküldüğü yerin hemen batısında yer alan “*Masao Port*” Butuan kentinin hem en büyük limanıdır hem de diğer Filipin limanlarına açılan en işlek deniz kapısıdır. Özetle, Butuan kenti Caraga bölgesinin en önemli ulaşım merkezi olup, bölgenin en işlek karayolu, denizyolu ve havayolu bağlantılarının düğümlendiği yerleşmedir. Butuan bölgesinde yetiştirilen başlıca tarımsal ürünlerinin başında pirinç, muz, hindistancevizi ve kakao yer almaktadır. Ayrıca yörede kümes hayvancılığı, karides avcılığı, büyük baş hayvancılık ve balıkçılık çok gelişmiştir. Butuan bölgesinde gelişmiş olan başlıca endüstri kolları şunlardır: gıda işleme, ağaç işleme, mobilya sanayi, petro-kimya sanayi, tekstil sanayi, gemi yapımı ve inşaat. Butuan bölgesinde çok sayıda orman sanayi tesisi faaliyet gösterdiğinden dolayı, şehir “*Mindanao Adasının Ormanlık Başkenti*” olarak ünlenmiştir (<https://www.butuan.gov.ph/>).

3.2.1. Butuan Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Kuşkusuz Butuan Mindanao adasının en popüler ve en gelişmiş turistik bölgesi değildir. Ama meraklı turistler için yörede yer alan bazı ilginç doğal ve kültürel turizm çekicilikleri yer almaktadır. Örneğin, Guingona Park, Bood Eco Park, St. Joseph Cathedral, Delta Adventure Park, Butuan Milli Müzesi, Manlangit Nature's Park, Robinsons Place Butuan ve Mayapay Dağı, Butuan bölgesinin en popüler ve en çok ziyaret edilen turistik mekânlarıdır (<https://ru.trip.com/>; <https://angelotheexplorer.com/>; <https://filipinohomes.com/>; <http://www.lovemindanao.com/>).

Butuan aynı zamanda festivaller kenti olarak bilinmektedir. 19 Mayıs tarihinde düzenlenen “*Butwaan Festivali*”, Haziran ayında düzenlenen “*Unaw Festivali*”, Ocak ayında düzenlenen “*Kahimunan Festivali*”, Mayıs ayında düzenlenen “*Nilubid Festivali*” ve “*Balangay/Balanghai Festivali*”, Temmuz ayının son haftasından 2 Ağustos'a kadar süren bir haftalık kültürel etkinlikler çerçevesinde düzenlenen “*Abayan Festivali*” ve “*Palagsing Festivali*” Butuan kentinin en önemli kültürel organizasyonlarıdır. Her yıl binlerce yerli ve yabancı turist bu festivallere katılmak için Butuan kentini ziyaret etmektedir.

Butuan kentinde iki üniversite faaliyet göstermektedir: 1901 yılında kurulmuş olan özel statüdeki “*Fr. Saturnino Urios Üniversitesi*” ve 1918 yılında kurulmuş olan “*Caraga Devlet Üniversitesi*”. “*Butuan City School of Arts and Trades*” kentin en popüler eğitim kurumlarının başında gelir (<https://tochka-na-karte.ru/>;

<https://www.butuan.gov.ph/>). Aşağıdaki satırlarda Butuan bölgesinde yer alan ve en çok ziyaret edilen başlıca doğal ve kültürel turizm çekicilikleri irdelenmiştir.

- **Butuan bölgesinde yer alan başlıca doğal turizm çekicilikleri şunlardır:** Altar Şelalesi, Uraya Gölü, Mayapay Dağı, Paradise Beach, Centenial Tree, Mt. Mayapay View Deck, Langihan Gölü, Manapa Plajı, Pandong Bato Rock Formation, Simbalan Hidden Paradise, Casiklan Balet Tree, Dagangdang Şelalesi, Mangabon Dağı, Mount Balatukan Range Natural Park, Catian Plajı ve Tagnote Şelalesi. Görüldüğü gibi plajlar, şelaleler, dağlar ve zirveler, göller ve akarsular, jeomorfolojik ve kıyı oluşumları Butuan kenti ve yakın çevresinde yer alan en yaygın doğal turizm çekiciliklerini oluşturmaktadırlar (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).
- **Butuan bölgesinde yer alan başlıca tarihsel-kültürel turizm çekicilikleri şunlardır:** Butuan Milli Müzesi, Saturnino Üniversite Müzesi, Balangay Shrine Müzesi, Bood Eco Park, House of Wisdom, Manlangit Nature's Park, Al Grace Farm, Malapong Water Park, Delta Adventure Park, Butuan Plants Collection, Magellan's Anchorage Park, Buenavista Jurassic Park, Narwhal Park, Rizal Monument, Magallanes Municipal Park, GreenHaven Adventure Farm, Jovenica's Agritourism Park, Tonybee Farm, Roger Reveche Eco Farm, Mangala's Tabpool & Nature Resort, The Holy Shepherd's Park, Guingona Park, Agusan del Norte Provincial Capitol, Jane's Orchid Garden, Diosdado Macapagal Köprüsü, Robinsons Place Butuan, Bequibel Shell Midden ve Balangay Boats arkeolojik kalıntıları (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>). Görüldüğü gibi park alanları, mimari ve tarihi eserler, termal merkezler ve kaplıcalar, müzeler ve dağcılık merkezleri Butuan bölgesinde yer alan en yaygın beşeri turizm çekiciliklerini oluşturmaktadırlar.

Hem doğal hem de tarihsel-kültürel turizm çekicilikleri bakımından yüzlerce seçenek sunan Butuan bölgesinde her meraklı turist için alternatif bir turistik seçenek ve ilginç bir turistik destinasyon bulunmaktadır. Tarihsel-kültürel çekiciliklere ilgi duyanlar Magellan's Anchorage Park, Malapong Water Park, Agusan del Norte Provincial Capitol, birini tercih edebilir. Yüksek dağları, tropikal ormanları, serin havuzları ve bakir doğal ortamda piknik yapmayı sevenler veya doğa ile iç içe tatil yapmak isteyenler “Giby's Resort”, “Veranda 1 Beach Resort” ve “Paradise Tourist Inn” gibi turistik konaklama tesislerinden birini ziyaret edebilirler (<https://www.booking.com/>; <https://www.trivago.com.tr/>; <https://www.tripadvisor.com.tr/>; <https://www.agoda.com/>).

Bunaltıcı yaz sıcaklıklarında görkemli şelalelerin serin suları altında serinlemek isteyenler Tagnote, Altar, Dagangdang ve Bega Şelalesi gibi doğa çekiciliklerinden birini tercih edebilirler. Bölgede 20'den fazla turistik şelale, 80'den fazla plaj alanı ve 30'tan fazla havuzlu dağ tesisi faaliyet göstermektedir (<https://psa.gov.ph/>). Yüksek zirveleri fethetmek isteyenler, Alpinizm ve dağcılık tutkunları Mayapay, Hilong, Sipaypay ve Balatukan dağlarına tırmanabilirler. Butuan bölgesinde gölde balık avlamak, göl kıyılarında piknik yapmak veya yaz günlerinde göl sularında yüzmek isteyenler Uraya ve Langihan göllerinden birini tercih edebilirler. Tropikal ekolojik ortamın ve ekosistemlerin yarattıkları doğa mucizelerini yakından incelemek isteyenler Alicia's Ridge, Tapnigue View Park, Simbalan Hidden Paradise, Jovenica's Agritourism Park, Nabitoy Rock Formation, Delta Discovery Park ve Manlangit Nature's Park gibi doğa koruma alanlarından birini ziyaret edebilirler. İlginç bir müzede zaman geçirmek isteyenler “Butuan Milli Müzesi”, “Saturnino Üniversite Müzesi” veya “Balangay Shrine Müzesi”nden birini ziyaret edebilirler. Deniz kıyısında yüzmek, dalış eğitimi almak veya sörf yapmak isteyenler, bölgenin en popüler plajlarının başında olan Catian, Paradise, Lariosa Beach Resort, Jofraisah Resort, Hio'Lani Beach Manapa veya Calo Beach'ten birini deniz tatili için seçebilirler (<https://www.trivago.com.tr/>; <https://www.tripadvisor.com.tr/>; <https://www.agoda.com/>; <https://www.booking.com/>).

Butuan kentinde nüfusun büyük bir bölümünü Katolik Hristiyanlar oluştursa da küçük ölçekli Protestan, Hindu ve Müslüman topluluklar da yer almaktadır. Kent merkezinde 120'den fazla kilise ve 15'ten fazla cami yer almaktadır. Filipinler Cumhuriyeti sınırları içinde her şehirde olduğu gibi Butuan kentinde de çok sayıda kilise ve cami gibi dinsel yapıtlar yer almaktadır. Butuan bölgesinde yer alan başlıca inanç merkezleri şunlardır: Ar-Rahmah Camisi, Langihan Camisi, Fatima Church, St. Joseph Cathedral, Butuan City Alliance Church, Holy Redeemer Church, Nuestra Señora Del Rosario Parish Church of Magallanes, Immaculate Conception Parish, Butuan Gospel Church, United Church of Christ in the Philippines, Free Methodist Church, San Vicente Ferrer Parish, Banza Church Ruins ve Santo Nino Diocesan Shrine (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps/>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).

3.3. Kagayan-de-Oro Bölgesi

Misamis Oriental eyaletinin başkenti olan Kagayan-de-Oro 1626 yılında kurulmuş olan Mindanao adasının en eski kent yerleşmelerinden biridir. Davao ve Zamboanga şehirlerinden sonra Mindanao adasının üçüncü büyük kenti olup 728.000'den fazla insan barındırmaktadır. Bohol Denizi'nin güney kıyılarında ve Mindanao adasının kuzey kesimlerinde yer alan Kagayan-de-Oro, Macajalar körfezine kıyısı olan bir sahil kentidir (Chirikov, 2008; <http://cagayandeoro.gov.ph/>; <https://web.archive.org/>; <https://lgu201.dilg.gov.ph/>; <https://www.britannica.com/>; <https://philippines.travel/>; <https://www.visitregion10.com/>).

Filipinler'in onuncu en büyük kenti olan Kagayan-de-Oro, rafting sporlarıyla ünlü ve aynı adı taşıyan Kagayan-de-Oro ırmağının denize döküldüğü yerde kurulmuştur. Macajalar körfezine 25 kilometrelik kıyısı olan şehir, işlek bir deniz limanına ve modern bir hava alanına sahiptir. Siyasi yönetim ve idari yapılanma olarak Kagayan-de-Oro kenti 23 kırsal barangay ve 57 kentsel barangay olmak üzere toplam 80 barangay barındırmaktadır. Iponan, Kagayan-de-Oro, Buncacalan, Sapang, Bitan-ag ve Bigaan kent merkezini sulayan en büyük akarsulara örnektir. 1903 yılında 11.000 nüfuslu küçük bir sahil kasabası olan Kagayan-de-Oro hızlı nüfus artışı sonucunda 1948 yılında nüfusunu 54.000'e, 1970 yılında 128 000'e, 2000 yılında 462.000 ve 2020 yılında da 728.000'e yükseltmeyi başarmıştır. Kent nüfusunun yaklaşık %70'ini Katolik Hristiyanlar, %3'ünü Protestan Hristiyanlar ve en az %20'sini Müslümanlar oluşturmaktadırlar. Diğer dinsel azınlıklara örnek olan Budistlerin, Sihlerin ve Daoistlerin kent nüfusundaki toplam payı %5'ten azdır (<https://psa.gov.ph/>).

Kagayan-de-Oro kenti Mindanao adasının en önemli ticaret, sanayi, bankacılık ve ulaşım merkezlerinden biridir. Sanayi, tarım, madencilik, turizm ve ticaret Kagayan-de-Oro yöresinin en gelişmiş iktisadi kollarıdır. "Del Monte", "Nestle", "Liwayway Marketing Corporation", "Unipace Corporation" ve "Philip Morris Fortune Tobacco" şehirde faaliyet gösteren en büyük uluslararası şirketlerdir. Kentin en büyük alışveriş merkezlerini "Limketkai Mall", "SM City Uptown", "Ayala Centrio Malls", "SM Cagayan de Oro Downtown Premier", "Savemore Market Capistrano", "Gaisano City Malls" ve "Robinsons CDO Mall" oluşturmaktadırlar.

Kentin tek büyük uluslararası havaalanı olan "Cagayan de Oro's Laguindingan Airport", 2013 yılından beri faaliyet göstermekte ve Kagayan-de-Oro kentinin 46 km. kuzeybatısında yer almaktadır. "Cebu Pacific Airlines" şirketi Kagayan-de-Oro kenti ile Manila, Cebu City, Iloilo City, Davao City, Bacolod, Zamboanga City, Dumaguete, Tagbilaran ve Angeles City gibi Filipinler'in diğer büyük kentleri arasında hava ulaşım bağlantılarını sağlamaktadır. Kagayan-de-Oro kenti Filipinler'in en işlek deniz limanlarından birine sahiptir. "The Port of Cagayan de Oro" (Macabalan Limanı) ile Manila, Cebu City, Tagbilaran, Bacolod, Dumaguete, Iloilo City ve Bohol adası arasında düzenli yolcu gemileri çalışmaktadır. Tüm bu ulaşım bağlantıları bölgede turizmin gelişmesi için önemli avantajlar olarak görülmektedir.

Kagayan-de-Oro aynı zamanda Mindanao adasının en önemli bilim, sanat, kültür ve eğitim merkezlerinin başında gelir. Kagayan-de-Oro kentinde 5 büyük özel üniversite eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir: "Xavier University – Ateneo de Cagayan", "Capitol University", "Liceo de Cagayan University", "Lourdes College" ve "Cagayan de Oro College". Ayrıca "The University of Science and Technology of Southern Philippines" kentin tek devlet üniversitesidir. Şehir sınırları içinde çok sayıda lise ve kolej faaliyet göstermektedir (<http://cagayandeoro.gov.ph/>).

"Altın Nehir Kıyısındaki Şehir" olarak tercüme edilen Cagayan-de-Oro adı eski Malay-Polinezya ve İspanyol dillerinin etkisi ile ortaya çıktığı bir coğrafi kavram olduğu söylenilebilir. İspanyol askerler ve Hristiyan misyonerler tarafından 1626 yılında kurulan bu tarihi kent, Filipinler'in en yoğun nüfuslu şehirlerinden biridir. 1872'de şehir Misamis eyaletinin başkenti ilan edilmiş ve 1883 yılında da tüm Mindanao adasının İspanyol yönetim merkezi olmuştur.

Yerel halkının dostluk ve misafirperverlik ruhundan dolayı, Kagayan-de-Oro "Dostluk Şehri" adını almıştır. Bu kentin en önemli özelliklerinin başında ulaşım erişilebilirliği, turistik zenginliği ve yatırımcılar için de mükemmel iş fırsatları gelmektedir. Güvenlik sorunlarının olmaması, terör olaylarının yaşanmaması, sakin ve güvenilir bir kent olması, ayrıca doğal afetlerin ve tropikal siklonların pek görülmemesi Kagayan-de-Oro kentinin diğer turizm artıları sayılabilir.

3.3.1. Kagayan-De-Oro Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Mindanao adasında merkezi bir konuma sahip olması, ulaşım ve coğrafi konum avantajı, zengin tarihsel-kültürel miras, çok sayıda doğal çekicilik, gelişmiş bir deniz limanı ve modern bir hava alanına sahip olması Kagayan-de-Oro bölgesinde turizm faaliyetlerin hızla gelişmesine neden olan başlıca faktörler olarak sıralanabilir. Kagayan-de-Oro kenti ve yakın çevresinde çok sayıda şelale, dağ, göl ve mağara, çok sayıda plaj, kaplıca ve kanyon yer aldığı gibi ilginç mimari eserler, tarihi kiliseler ve camiler, şehirselpark alanları da yer almaktadır. Doğa koruma alanları, kanyon vadiler ve deniz turizm merkezleri bölgenin en büyük turistik zenginliğini oluşturmaktadırlar. Aşağıdaki satırlarda Kagayan-de-Oro kenti ve yakın çevresinde yer alan başlıca beşeri ve doğal turizm çekicilikleri açıklanmıştır.

Kagayan-De-Oro Bölgesinde Yer Alan Başlıca Turistik İnanç Merkezleri şunlardır (Kagayan <https://guidetothephilippines.ph/>; <https://www.expedia.com/>; <https://www.arrivalguides.com/>; <https://travel.sygi.com/>; <https://www.votpusk.ru/>; <https://en.wikivoyage.org/>);

- **Aziz Augustine Metropolitan Katedrali:** Gaston Park'ın karşısında yer alan Aziz Augustine Metropolitan Katedrali Kagayan-de-Oro kentinin en çok ziyaret edilen inanç merkezlerinin başında gelir. Gotik mimariyi yansıtan bu katedral Kagayan de Oro'nun Katolik Başpiskoposluğunu barındırmaktadır. Bugünkü katedral, İkinci Dünya Savaşı sırasında yıkıldıktan sonra 1946 yılında onarılarak tekrar inşa edilmiş. Katedralin ana girişinin dışında Augustinian Recollect misyonerleri tarafından dikilmiş 1888'den kalma bir tahta haç yer almaktadır.
- **Kara Nazarene Başpiskoposluğu Kilisesi:** Claro M. Recto Bulvarı üzerinde Gaisano City Alışveriş Merkezi'nin yanında ve Centrio Alışveriş Merkezi'nin karşısında yer alan “Kara Nazarene Başpiskoposluğu Kilisesi” Kagayan de Oro'nun kentsel kalbinde bulunan ve Kara Nazarene'ye adanmış kutsal bir türbe barındırmaktadır. Quiapo Kilisesi'nde yer alan Kara Nazarene heykelini Nazarene Kilisesi'ne taşımaya karar vermenin nedeni ise Mindanao'daki inançlı Hristiyanların yıllık hac için Manila'ya seyahat etmek zorunda kalmayıp Kagayan de Oro'da hac yapma olanağına kavuşma isteğinden ortaya çıkmıştır.
- **Santuario Eucaristico Kutsal Kalp Kilisesi:** R. N. Pelaez Bulvarı üzerinde yer alan “Santuario Eucaristico Kutsal Kalp Kilisesi”, önceki dönemlerde “Kutsal Eucaristico Başpiskoposluğu Kilisesi” olarak adlandırılmıştır. Bu tarihi kilisede Santuario Eucaristico'nun kutsal türbesi yer almaktadır. Kilise içinde yer alan karmaşık tasarımlı Haç Mozaikleri, inanç sembolleri ve vitray pencereler Filipinler'de yer alan türünün tek örneğini oluşturdukları için her yıl binlerce Hristiyan tarafından ziyaret edilmektedir.
- **Karmelit Kilisesi:** Ruhban Tepesinde ve Karmelit Manastırı'nın hemen yanında yer alan “Karmelit Kilisesi”, Kagayan-de-Oro kentinin en ilginç inanç merkezlerinden biridir. Manastırı çevreleyen alan aynı zamanda Discalced Karmelitlerin yanı sıra St. John Vianney İlahiyat Fakültesi de dâhil olmak üzere çeşitli dini kurumlarının ikametgâhını kapsamaktadır. Karmelit Kilisesi, Santo Niño'nun veya mucizevî olduğu söylenen Kutsal Çocuk'un (Holy Child) bir görüntüsünü içerir.
- **İlahi Merhamet Başpiskoposluğu Kilisesi:** İlahi Merhamet Tepesinde yer alan “İlahi Merhamet Başpiskoposluğu Kilisesi” (Archdiocesan Shrine of the Divine Mercy), Kagayan-de-Oro kentinin 21 kilometre kuzeybatısındaki El Salvador kentinde faaliyet göstermektedir. Macajalar Körfezi'ne bakan devasa bir Hz. İsa heykeli bu inanç merkezinin en popüler turistik çekiciliğidir. Her yıl düzenlenen Katolik törenlerde ve diğer Hristiyan bayram günlerinde birçok kişi hac için bu kiliseyi ziyaret etmektedir.

3.3.2. Kagayan-De-Oro Bölgesinde Yer Alan Başlıca Müzeler

Kagayan-De-Oro kenti ve yakın çevresinde yer alan çok sayıda müze olmasına rağmen, bu çalışmada sadece turistler tarafından en çok ziyaret edilen ve en popüler olanlar açıklanmıştır (<https://guidetothephilippines.ph/>; <https://www.expedia.com/>; <https://www.arrivalguides.com/>; <https://travel.sygi.com/>; <https://www.votpusk.ru/>; <https://en.wikivoyage.org/>).

- **Museo de Oro:** Kent merkezinde, Corrales Caddesi üzerinde yer alan ve Xavier Üniversitesi-Ateneo de Kagayan sınırları içinde faaliyet gösteren “Museo de Oro”, Mindanao adasının en çok ziyaret edilen müzelerinden biridir. Önemli sanatsal, tarihsel ve arkeolojik işlevi olan müze, Huluga Mağarası'ndaki

kazılarda ortaya çıkarılan Bukidnon ve Maranao kültürlerinin tarihsel kalıntılarını ve sanat eserlerini sergilemektedir.

- **Üç Kültür Müzesi:** Capitol Üniversitesi sınırları içinde faaliyet gösteren “*Üç Kültür Müzesi*” (Museum of Three Cultures), kentin en popüler müzelerinden biridir. Bu tarihi müze, Tugaya, Lanao del Sur ve Maranao tarihsel eserlerine ait zengin bir galeriye ev sahipliği yapmaktadır. Müzenin değerli eserleri Cagayan de Oro tarihini, Butuan arkeolojik eserlerini, Hiligaynon ve Manobo kültürlerindeki sanat eserlerini ve zanaatlarını yansıtmaktadır. Ayrıca Kuzey Mindanao Bölgesinin Hristiyan kültür eserlerinden oluşan bir hazineyi ve Mindanao'nun yerel el sanatlarını tanıtan bir sanat galerisini de kapsamaktadır.
- **Cagayan de Oro Şehir Müzesi:** Gaston Parkı'nın karşısında Fernandez Caddesi üzerinde yer alan “*Cagayan de Oro Şehir Müzesi*” (City Museum of Cagayan de Oro) çok yeni olup 2008 yılında faaliyete başlamıştır. Bu ilginç müzede, Cagayan de Oro kentine emeği geçen insanların fotoğrafları sergilendiği gibi kentin tarihsel geçmişini yansıtan eserler, fotoğraflar, haritalar ve tarihi eşyalar da yer almaktadır.
- **La Castilla Müzesi:** R.N. Pelaez Bulvarı üzerinde yer alan “*La Castilla Müzesi*”, Liceo de Cagayan Üniversitesi sınırları içinde hizmet vermektedir. Filipin tarihi ev aletleri ve antika eşyalarını sergileyen müze, bir zamanlar Liceo de Cagayan Üniversitesi yöneticisi olan Rodolfo Pelaez ve Elsa Pelaez'in değerli aile eşyalarını ve sanat eserlerini sergilemektedir.

3.3.3. Kagayan-de-Oro Bölgesinde Yer Alan Başlıca Doğal Turizm Çekicilikleri

Kagayan-de-Oro kenti ve yakın çevresinde yer alan, yerli ve yabancı turistlerin en çok ziyaret ettikleri başlıca şelaleler şunlardır: Sinulom, Poldo, Dodiongan, Nalra, Hangak, Mambuntan, Bolyok, Pampam, Kalubihon, Hindang, Ubol-ubol Tuluhan, Limunsudan, Catanico, Man-ibay, Macahambus, San Roque, Sagpulon, Mambantun, Lubilan, Bagyangon ve Linanut. Aslında Kagayan-de-Oro kentinin hemen doğusunda yer alan Catanico Şelalesi hem Mindanao adasının hem de Filipinler'in en güzel ve en çok ziyaret edilen şelalelerin başında gelir. Kagayan-de-Oro kenti ve yakın çevresinde yer alan ve turizme açık olan başlıca mağaralar; Sikyop Underground River, Monigue Crystal, Sumalsag, Pagangon ve Kalubihon'dır (<https://www.openstreetmap.org/>; [https://www.google.com/maps](https://www.google.com/maps;); <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).

Kagayan-de-Oro kenti ve yakın çevresinde yer alan, yerli ve yabancı turistlerin en çok ziyaret ettikleri plajlar şunlardır: Gimaylan Beach, Naawan, Kawayan Cliff Resort, Mantra Cliff Resort, Matangad Beach, Pangayawan Beach, Hana Beach, Serendipity by the Sea, Kix White Beach, Balsa De Agua, Yucca Garden By The Beach, Miramar Beach, Raagas Beach, Jesper Beach, El Dorado Beach Resot, Sonrisa Vista Resort, Roux Beach, Labis Beach Resort, Benraves Private Beach Resort, Opol Beach, Bridgestone Member's Only Beach, Boracay Beach ve NFA Beach Front. Bunların bir kısmı ücretsiz halk plajı bir kısmı ise ücretli özel plajlar olarak deniz turizmine hizmet vermektedir.

Kagayan-de-Oro kenti ve yakın çevresinde yer alan başlıca kaplıcalar, şehirsiz park alanları, rekreasyon alanları, spor merkezleri, ekolojik ve botanik parklar şunlardır: Gaston Park, Labigong Nasuli Spring Resort, Lugait Eco-Tourism Park, Alubijid Hot Spring, Precious Overview Farm Resort, Taparak Pools and Nature Park, Pueblo de Oro Golf and Country Club, Xavier Sports & Country Club, Camp Evangelista Golf Club, Opol Ostrich and Crocodile Farm, Seven Seas Waterpark and Resort, Larry's Hill Adventure Hub, Sinulom Falls and Bolao Cold Spring, Morning Mist Village Park, Golden Glow Village Park, Golden Haven Memorial Park, Colonia Hidden Valley Park, Cagayan de Oro Eco Park, Cakampi Agriezone, Tabocaya Corralmo Farm Ranch, CDO White Water Rafting, Tambayan sa Suba at Langag, Villa Teresa Farm & Resort, Ultrawinds Swimming Pool, Eden's Solace, Gaston Park, Duaw Cagayan Park, Vicente de Lara Park, Golden Friendship Park, Veteran's Park, Libona Family Park, Mt. Pines Spring Resort, Dahilayan Forest Park, Manolo Fortich Centennial Plaza, Mangima Canyon Springs and Country Park, Lawis Grand Canyon, Coging Nature Park ve Morning Mist Village Park ([https://www.trivago.com.tr](https://www.trivago.com.tr;); [https://www.tripadvisor.com.tr](https://www.tripadvisor.com.tr;); [https://www.booking.com](https://www.booking.com;); <https://www.agoda.com>).

3.4. Iligan Bölgesi

1609 yılında kurulmuş olan Iligan, 363.115 kişilik nüfusuyla Mindanao adasının altıncı en büyük kentsel yerleşmesidir. Deniz seviyesi ile 290 metre yükseklikleri arasında yer alan kent, 813 km²'lik şehrsel alana sahiptir. Bu şirin sahil kenti, Mindanao adasının kuzeybatısında, Bohol denizinin güneyinde, Lanao göl havasının kuzeyinde ve aynı adı taşıyan Iligan körfezinin doğu kıyılarında yer almaktadır. Iligan şehir arazilerini sulayan başlıca ırmaklar arasında Tubod, Mandulog ve Agus ırmakları yer almaktadır. Bu üç büyük ırmak sularını Bohol denizinin güneyinde yer alan Iligan körfezine boşaltmaktadırlar (Chirikov vd., 2008).

Iligan kenti coğrafi konum olarak Lanao del Norte eyaleti sınırları içinde yer almaktadır, ancak eyaletten bağımsız olarak yönetilmektedir. Filipinler'in başkenti Manila'ya yaklaşık 800 kilometre uzaklıkta olan Iligan kenti 44 barangayı kapsamaktadır. 1918 yılında 10.000 nüfuslu küçük bir sahil kasabası olan Iligan, hızlı nüfus artışı sonucunda 1960 yılında nüfusunu 58.000'e, 1990 yılında 226 000'e, 2010 yılında 322.000'e ve 2020 yılında da 363.115'e yükseldiği görülmektedir. 2030 yılına kadar kent nüfusunun 450.000'i aşması beklenmektedir (<https://lgu201.dilg.gov.ph/>; <https://www.iligan.gov.ph/>; <https://philippinescities.com/>; <https://www.philatlas.com/>).

Iliganons, Kebuano, Maranao, Higaonon, Ilocano, Tagalog ve Bukidnon toplulukları kentin en kalabalık etnik gruplarını oluşturmaktadırlar. Kent nüfusunun yaklaşık %92'si Kebuano (Cebuano) dili konuşmaktadır. Ayrıca şehirde Maranao, Hiligaynon, Ilocano, Chavacano ve Waray dilleri de konuşulmaktadır. Bütün Filipinlerde olduğu gibi Iligan kenti okullarında da Tagalog (Filipino) ve İngilizce öğretilmektedir bu nedenle lise mezunu herkes bu dilleri konuşmaktadır. Iligan kentsel nüfusunun %65'ten fazlası Katolik Hristiyan ve %12'den fazlası da Müslümandır (<https://psa.gov.ph/>). Bu nedenle kent sınırları içinde en yaygın inanç merkezlerinin başında kiliseler ve camiler gelmektedir. "*The Cathedral Of St. Michael The Archangel*" kentin en ünlü ve en büyük kiliselerin başında gelir.

Iligan kenti Mindanao adasının en önemli endüstri ve enerji üretim merkezlerinden biridir. Makine ve metalürji sanayi, elektroenerji ve hidrolik enerji, konserve ve gıda sanayi, çelik ve çimento sanayi, turizm ve ticaret kentin en önemli iktisadi kollarını oluşturmaktadır. "*Maria Cristina Hdroelektrik Santrali*" hem bölgenin hem de Mindanao adasının en büyük elektrik üretim merkezlerinden biridir. Kümes hayvancılığı, balıkçılık ve büyük baş hayvancılığın gelişmiş olduğu Iligan bölgesinde, mısır, muz, kahve ve Hindistan Cevizi yaygın olarak yetiştirilmektedir (<https://www.iligan.gov.ph/>).

Iligan körfezi kıyılarındaki en büyük ve en işlek limanı Iligan oluşturmaktadır. Lanao del Norte, Lanao del Sur ve Misamis Oriental eyaletlerine hizmet veren Iligan limanı, geniş bir hinterland alanına sahiptir. Iligan kentinde faaliyet gösteren ve ağır sanayi şirketleri tarafından işletilen yedi özel liman faaliyet göstermektedir. Bu özel limanlar Maria Cristina, Suarez, Tomas L. Cabili, Santa Filomena ve Kiwalan barangay sınırları içinde yer almaktadırlar. Laguindingan Barangay sınırları içinde yer alan Laguindingan havaalanı bölgenin en büyük hava ulaşım merkezini oluşturmaktadır. Laguindingan havaalanı Manila, Cebu, Davao, Zamboanga, Tagbilaran, Iloilo, Bacolod, Caticlan ve Dumaguete kentleri ile hava ulaşım bağlantılarına sahiptir. Iligan nüfusunun %95'i okuma yazma bildiği için Mindanao adasının en yüksek okuma-yazma oranlarına sahip şehirlerinden biridir. Iligan kenti, kuzey Mindanao'nun en önemli eğitim ve bilim merkezlerinden biridir. Şehir sınırları içinde bir devlet üniversitesi (Mindanao State University), yedi özel kolej ve 181 okul faaliyet göstermektedir (<https://lgu201.dilg.gov.ph/>; <https://www.iligan.gov.ph/>; <https://philippinescities.com/>; <https://www.philatlas.com/>).

3.4.1. Iligan Kentinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Marawi kentinin kuzeyinde ve Cagayan-de-Oro kentinin güneybatısında yer alan Iligan, görkemli şelaleleriyle, çok sayıda doğa koruma alanıyla, ıssız plajlarıyla, gizemli gölleriyle, kaplıca merkezleriyle ve kanyon vadileriyle ünlüdür. Kent merkezine yakın mesafede yer alan "*Mount Kitanglad Range Natural Park*", "*Rungkunan National Park*", "*Mount Malindang Range Natural Park*" ve "*Sacred Mountain National Park*" gibi doğa koruma alanlarının yer alması, ayrıca Lanao, Basak ve Baloi göllerine yakın mesafede bulunması Iligan'ın turistik önemini daha da arttırmaktadır. Şehirde her Eylül ayında "*Diyandi Festivali*" düzenlenmektedir (Taya, 2008; Stitt, 1949:150-160; Hutchcroft, 2018).

Tablo 3. Iligan Bölgesinde Yer Alan Başlıca Doğal Turizm Çekicilikleri

Mount Kitanglad Range Natural Park	Mimbalut Şelalesi	Lanao Gölü
Sacred Mountain National Park	Limunsudan Şelalesi	Linanut Şelalesi
Pantuwaraya Lake National Park	Pindolonan Mağarası	Hangak Şelalesi
Ubol-Ubol Tuluhan Şelalesi	Maria Cristina Şelalesi	Tinago Şelalesi
Buak na Bato Doğa Koruma Alanı	Hindang Mağarası	Basak Gölü
Bangko-Bangko Mountain View	Aya-Aya Şelalesi	Abaga Şelalesi
Kemda Coral Mountain Peak	Pagayawan Şelalesi	Baloi Gölü
Sikyop Underground River Mağarası	Agus Kanyon Vadisi	Sinai Dağı
Corralmo Doğa Koruma Alanı	Pagangon Mağarası	Poldo Şelalesi
Tabocaya Doğa Koruma Alanı	Dodiongan Şelalesi	Nalra Şelalesi
Maejo Nature Park Resort	Mambantun Şelalesi	Anggas Dağı
Hindang Layer 1 Şelalesi	Pampam Şelalesi	Kalayo Şelalesi
Lugait Eco-Tourism Park	Kalubihon Şelalesi	Bolyok Şelalesi
Rungkunan National Park	Dalipuga Şelalesi	Lubılan Şelalesi
Binuni Demologan Mangrov	Lasang Cliff Resort	Agad-Agad Dağı
Initao-Libertad Landscape and Seascape	Sapang Blue Şelalesi	Mandulog Kanyonu

Kaynak: <https://www.openstreetmap.org>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com>; <http://www.mappery.com>

Iligan bölgesinde 24 şelale yer aldığından dolayı, "*City of Majestic Waterfalls*" yani "*Görkemli Şelaleler Kenti*" olarak adlandırılır. Barangay Buru-un'daki "*Mimbalut Şelalesi*", Barangay Suarez'deki "*Abaga Şelalesi*", Barangay Rogongon'daki "*Limunsudan Şelalesi*", Barangay Bonbonon'daki "*Dodiongan Şelalesi*" yöresinin en görkemli doğa yapıtlarını ve en popüler doğal turizm çekiciliklerini oluşturmaktadırlar (Tablo 3). Barangay Maria Cristina sınırları içinde ve Agus ırmağı üzerinde yer alan "*Maria Cristina Şelalesi*", Iligan Şehri'nin turizm simgesi olup hem bölgenin coğrafi gururudur hem de en çok ziyaret edilen turistik çekiciliğidir. Iligan kent merkezinin 9,3 kilometre güneybatısında yer alan bu ünlü şelale 98 metre yüksekliğinde olup, Filipinlerin en yüksek şelalelerinden biridir (<https://www.votpusk.ru/>; <https://ru.knowledgr.com/>; <https://guidetothephilippines.ph/>; <https://www.trip.com/>; <https://outoftownblog.com/>).

Maria Cristina Şelalesi, Pampam Şelalesi, Lanao Gölü, Tinago Şelalesi ve Dodiongan Şelalesi Iligan yöresinin en popüler ekolojik kökenli destinasyonları ve turistler tarafından en çok ziyaret edilen doğal çekicilikleridir (Tablo 3). St. Michael's Cathedral, Paseo De Santiago, NPC Nature's Park, Gaisano Iligan, Iligan City Wet Park, Robinsons Place Iligan, City Hall Park, Iligan City Public Plaza, Paseo De Santiago, Timoga Swimming Pool, Maze Park and Resort ve Taytay Swimming Pool Iligan yöresinde yer alan en popüler beşeri kökenli destinasyonlar ve turistler tarafından en çok ziyaret edilen beşeri çekiciliklerdir (Tablo 4). Şehir merkezinde çok sayıda müze yer alması da Doğa Bilimleri Müzesi, Mikee's Bird And Aquatic Sanctuary, MVC Pag-ibig Compound ve Museum Nearby Benjamin B. Andrada Building kentin en popüler müzeleridir (<https://www.votpusk.ru/>; <https://ru.knowledgr.com/>; <https://guidetothephilippines.ph/>; <https://www.trip.com/>; <https://outoftownblog.com/>).

Tablo 4. Iligan Bölgesinde Yer Alan Başlıca Beşeri Turizm Çekicilikleri

Hacienda De Olympia Swimming Pool	Iligan City Wet Park	City Hall Park
Taparak Pools and Nature Park	St. Michael's Cathedral	Reid's Garden
Precious Overview Farm Resort	Miguel Sheker Park	Esplanade Park
Gloria and Felix Bandojo Farm	Dalipuga Centennial Park	Elson's Peak
Casa De Jorge And Balete Park	Mahanggob Waterpark	Blue Lagoon
Golf and Country Club of Iligan	Iligan City Public Plaza	Rotonda Park
Villagracia Whitewater Raft Resort	Paseo De Santiago	GJ's Lil Garden
Anak Zoling Diversion Resort	Taytay Swimming Pool	NPC Nature's Park
Tibanga Boulevard Park	Rabago Villa Verde Park	Jardin de Rachma
Anahaw Open Ampitheater	Ditucalan Baraj Gölü	Alubijid Hot Spring
Sta. Elena Community Park	Timoga Swimming Pool	Longest Boardwalk
Garden Park Residence	Robinsons Place Iligan	Siony's Garden
Timoga Gold Spring	Nervie Swimming Pool	Freshour Resort

Kaynak: <https://www.openstreetmap.org>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com>; <http://www.mappery.com>

Tablo 4'te de görüldüğü gibi park alanları, şifalı su kaynaklar sunan turistik tesisler, turistik çiçek bahçeleri ve tarım çiftlikleri, spor tesisleri ve havuzlar Iligan Bölgesinde en sık görülen beşeri turizm çekiciliklerini oluşturmaktadırlar.

3.5. Valencia Bölgesi

Mindanao adasının dokuzuncu en büyük kenti olan Valencia, 1959 yılında kurulmuş çok genç ama hızla gelişen bir şehirselle yerleşmedir. Pulangi ırmağı vadisinde kurulmuş olan kent, 216.546 kişilik nüfusa ve 587 km²'lik şehirselle alana sahiptir. Deniz seviyesinden 634 metre yüksekliğindeki kent, Bukidnon eyalet sınırları içindeki en kalabalık nüfuslu yerleşmeyi oluşturmaktadır. Valencia City sınırları içinde 31 barangay yer almaktadır. Pulangi ırmağının kollarını oluşturan Malingon, Panlibatuhan, Batangan ve Manupali dereleri kent merkezinden geçmektedirler. 2001 yılında şehir ilan edilen Valencia, Malaybalay kentinin güneyinde, Davao kentinin kuzeybatısında, Mount Kitanglad Range Natural Park'ın güneydoğusunda ve Pulangi gölünün kuzeydoğusunda yer almaktadır (Chirikov vd., 2008).

Valencia, denize kıyısı olmayan Mindanao kentleri arasında en yoğun nüfuslu olanıdır ve şehirde km²'ye ortalama 370 insan düşmektedir. Bukidnon eyaletinin merkezi kesimlerinde yer alan Valencia, eyaletin idari merkezi olan Malaybalay kentinden sadece 27 km. uzaklıkta, ayrıca Kagayan-de-Oro kentinin de 118 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Valencia yöresinin denize kıyısı yoktur ama denize en yakın liman kentlerini, Davao ve Kagayan-de-Oro oluşturmaktadırlar. Valencia bölgesinde, düzlükler, akarsu vadileri, platolar ve tepelik sahalarda en yaygın jeomorfolojik şekiller olup, bölgenin en yüksek noktasını 2860 metre yüksekliğindeki Kalatungan Dağı oluşturmaktadır (<http://www.cityofvalencia.gov.ph/>; <https://www.philippines.travel/>; <https://psa.gov.ph/>; <http://www.cityofvalencia.gov.ph/>).

1960 yılında sadece 14.000 nüfusa sahip olan Valencia, 1970 yılında 40.000'e, 1980 yılında 81.000'e, 2000 yılında 148.000'e ve 2020 yılında da 216.000'e nüfusunu yükseltmeyi başarmıştır (<https://psa.gov.ph/>). Son yarım yüzyılda şehirdeki hızlı nüfus artışı dikkat çekicidir. Kaliteli pirinç üretimi ile ünlenmiş olan Valencia, Orta Mindanao Bölgesinin en hızlı gelişen ve en hızlı büyüyen kentidir. “Robinsons Place Valencia”, “Alkuino Emporium”, “Fiesta Shopping Center”, “Gaisano Valencia”, “NVM Mall”, “Puregold”, “Plaza Villahermosa”, “Roy Plaza”, “Robinsons Supermarket” ve “Trendline” kentin en büyük ticaret ve alışveriş merkezleridir (<http://www.bukidnon.gov.ph/>; <https://lgu201.dilg.gov.ph/>; <https://www.psa.gov.ph/>; <https://psa.gov.ph/>; <https://www.officialgazette.gov.ph/>; <https://www.mindanews.com/>; <http://122.54.214.222/population/>; <https://psa.gov.ph/>).

3.5.1. Valencia Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Mindanao adasının merkezi kesimlerinde yer alan Valencia bölgesi, dağ otelleriyle, turistik doğa koruma alanlarıyla, derin kanyon vadileriyle, görkemli şelaleleriyle, volkanik arazileriyle, süslü bitki bahçeleriyle, havuzlu konaklama tesisleriyle, termal ve kaplıca merkezleriyle meşhurdur. Şelaleler ve mağaralar, göller ve akarsu vadileri, doğa koruma alanları ve milli parklar, ormanlar, volkanlar ve dağlar, Valencia yöresinin başlıca doğal turizm kaynaklarını oluşturmaktadırlar. Denize kıyısı olmadığından dolayı, Valencia bölgesinde deniz turizmi gelişmemiştir.

Pulangi Gölü, Vicktoria Şelalesi, Twin Falls Maramag, Kimatahay Şelalesi, Mount Kalatungan Range National Park, Apo Gölü, Mount Kitanglad Range Natural Park, Agusan Marsh Wild Life Sanctuary, Muleta Şelalesi, Manipulagi Vadii, Putian Gölü, Kalayo Dağı, Salawao Mağarası ve Sagumata Şelalesi Valencia bölgesinde yer alan en popüler doğal turizm çekicilikleridir (Tablo 5).

Valencia City Hall, Plaza Rizal, Pulangi Riverside Boulevard, Valencia City Oval Grounds, City Hall Tree Park, Dahilayan Adventure Park, Jocel's Garden ve Musuan Peak Zoological and Botanical Garden, Valencia kent merkezinde yer alan ve turistler arasında en popüler olan beşeri turizm çekicilikleridir (Tablo 5).

Tablo 5. Valencia Bölgesinde Yer Alan Başlıca Doğal Turizm Çekicilikleri

Mount Kalatungan Range National Park	Kimatahay Şelalesi	Kitanglad Dağı
Mount KATFC National Park	Salimbal Yanardağı	Putian Gölü
Mount Kitanglad Range Natural Park	Tigva Kanyon Vadisi	Sagumata Şelalesi
Mabagsik Espi Hill National Forest Reserve	Haribon Sanctuary	Kalatungan Dağı
Mt. Pines Spring Resort	Sagumata Şelalesi	Muleta Şelalesi
Dahilayan Forest Park	Migtambol Şelalesi	Napait Gölü
The Cliff Café and Adventure	Capistrano Dağı	Alig Dağı
Amer Crispo Mountainside	Twin Falls Maramag	Muleta Vadisi
Kidangin Hot Spring	Salawao Mağarası	Pinamaloy Gölü
Manupali Kanyon Vadisi	Vicktoria Şelalesi	Kalayo Dağı
Juanilla Pine Tree Cove	El Roi Tubigan	Maapag Vadisi
Agusan Marsh Wild life Sanctuary	Maramag Şelalesi	Apo Gölü
Malingon Şelalesi	Kasanayan Mağarası	Palabs Şelalesi

Kaynak: <http://www.cityofvalencia.gov.ph>; <https://trip101.com>; <https://www.trip.com>; <https://www.destimap.com>;
<https://www.thingstodopost.org>

Valencia kentinde en büyük turistik hareketlilik ve konaklama tesislerinde en büyük doluluk oranları festival günlerinde yaşanmaktadır. Kentin turizm gelirlerini, doğrudan etkileyen 4-5 büyük festival vardır. Her yılın 28 Ağustos tarihinde organize edilen “The Valencia City Parochial Fiesta” kentin en meşhur ve en renkli festivalidir. Her yılın 6 Ocak tarihinde organize edilen “Altın Hasat Festivali” (The City Charter Day) Valencia kentine adanmış bir yerel bayram olup, her yıl büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır. Her yılın Ocak ayında organize edilen dört günlük “The Panlalawaig Ta Pulangi Festival” Valencia halkını besleyen Pulangi ırmağının su ve toprak bereketini kutlamak, ayrıca verimli ekili-dikili araziler ile insanlar arasındaki tarımsal etkileşimi ön plana çıkarmak amacıyla yapılan bir yerel festivaldir. Bu festival günlerinde kente pek yabancı turist gelmese de Mindanao adasının diğer bölgelerinden çok sayıda meraklı turist Valencia kentini ziyaret etmektedir. Özetle, Valencia kentinde uluslararası turizmden çok iç turizm gelişmiştir (Taya, 2008; Stitt, 1949; Hutchcroft, 2018).

Tablo 6. Valencia Bölgesinde Yer Alan Başlıca Beşeri Turizm Çekicilikleri

Talakag Bonseta's Fun Fun Rides	Hagwangan ta Tugasan	City Hall Tree Park
Cinchona Forest Reserve Station	Valencia City Oval Grounds	Valencia City Hall
Iglesia Sa Dios Espiritu Santo Kilisesi	Valencia City Grand Mosque	Garry LYn's Garden
Pulangi Riverside Boulevard	SOL Backyard Farm	Bonsetas
La Samantha Spring Resort	Heal Thy Self Farm	Jocel's Garden
Secret Haven Private Resort	Masjid Al Noor Camisi	Pico's Spring
Waig Crystal Spring Resort	Queen Heart Resort	Plaza Rizal
Philippine Carabao Center	BDS Heritage Farm	Jamyu's Garden
San Fernando Eco-Adventure Park	Bamboo Springs Park	Matin-aw Spring
Growganic Botanik Bahçesi	Splash-O Resort	El Presco
Musuan Botanical Garden	Sepak Takraw Court	Carmel Waters
San Agustin Parish Kilisesi	RR Family Spring Resort	Lumbayao Dam
Nuach Spa and Tea Garden	DRV Family Resort	Kaamulan Park
Central Mindanao University	Carmel's Memoir Garden	MGM Resort
San Isidro Labrador Parish	National Coconut Project	Linkin Park
Halasan Aviary and Bombels	Luyo San Miguel Camisi	Nasuli Spring
Dahilayan Adventure Park	Lirongan Peoples Park	Jubilee Park

Kaynak: <https://www.philippines.travel>; <https://www.trip.com>; <https://www.destimap.com>; <https://www.thingstodopost.org>

Valencia kenti çok büyük ve çok eski inanç merkezlerine sahip değildir. Ancak “*San Agustin Parish Church*”, “*Valencia Baptist Church*” ve “*Iglesia Sa Dios Espiritu Santo*” kentin en büyük ve turizm bakımından en popüler kiliselerini oluşturmaktadırlar. Valencia’da yer alan başlıca Hristiyan inanç merkezleri şunlardır: Iglesia Sa Dios Espiritu Santo, Liberty Bible Baptist Church, Valencia Foursquare Church, San Francisco de Assisi Chapel, The Jesus Church, San Agustin Parish Church, Methodist Church, Christian Refuge Church, City Worship PCGAMI Valencia, Hindangon Church, Sword Shield Discipleship Ministry, Mother of Good Counsel Parish, San Jose Parish, Immaculate Conception Parish, Our Mother of Perpetual Help Sub-Parish, Saint Bernadette Sub-Parish, San Isidro Sub-Parish, Jesus Is Lord Church Valencia City, Christ's Commission Fellowship – Bukidnon ve Valencia Baptist Church. Valencia kenti sınırları içinde sadece 5-6 cami yer almaktadır. Şehirdeki Müslüman topluluklarının en ünlü İslami inanç merkezlerinin başında Valencia City Grand Mosque, Lavina Mosque ve Luyo San Miguel Camisi gelir (<https://www.openstreetmap.org>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com>; <http://www.mappery.com>).

3.6. Dipolog Bölgesi

Mindanao adasının en büyük 20 kentinden biri olan Dipolog, Kuzey Zamboanga (Zamboanga del Norte) eyaletinin başkentidir. 1 Temmuz 1913 yılında kurulmuş olan bu liman kenti, 1970 yılından beri şehir statüsündedir. Mindanao adasının kuzeybatısında, Sulu denizinin doğu kıyılarında yer alan Dipolog, Pagadian kentinin kuzeyinde, Zamboanga kentinin kuzeydoğusunda ve Cagayan-de-Oro kentinin batısında yer almaktadır (Chirikov vd., 2008). Mupitak ve Olingan ırmaklarının denize döküldükleri alüvyal topraklarla kaplı düzlükler üzerinde kurulmuş olan Dipolog, 241 km²’lik şehirsiz alana ve 138.141 kişilik nüfusa sahiptir. Sindangan kentinin kuzeydoğusunda ve Dapitan kentinin hemen güneybatısında yer alan Dipolog, 1834 yılında İspanyol sömürgeciler tarafından kurulmuş ve bugün 21 barangayı kapsayan tarihi kökleri olan bir sahil yerleşmesidir. Dipolog bölgesi, çok sayıda yabancı orkideye ev sahipliği yaptığı için "Orkideler Şehri" olarak da bilinir. Kıyı suları deniz canlıları bakımından oldukça zengindir, bu nedenle Dipolog kenti "*Filipinler'in Balık Konserve Merkezi*" ve "*Kuzey Mindanao Adasının Kapısı*" olarak da adlandırılır (<https://philippinescities.com/>; <https://psa.gov.ph/>; <http://www.dipologcity.gov.ph/>).

1903 yılında 5000 nüfuslu küçük bir kırsal yerleşme olan Dipolog, nüfusunu 1960 yılında 32.000’e, 1980 yılında 62.000’e, 2000 yılında 99.000’e ve 2020 yılında da 138.141’e yükseltmiştir (<https://psa.gov.ph/>). 2040 yılında kadar kent nüfusunun 200.000’e ulaşması beklenmektedir. Hayvancılık, balıkçılık, madencilik, ticaret, tarım ve sanayi Dipolog bölgesinin en gelişmiş iktisadi kollarıdır. Çin, Endonezya, Japonya ve Hindistan şirketlerinin bölgeye önemli yatırımlar yaptıkları bilinmektedir. Bölgedeki balık ve konserve fabrikalarında yaklaşık 56 balık türü işlenmektedir. Dipolog City, Filipin takımadalarında en kaliteli şişelenmiş sardalye

ürünleriyle ile tanınmaktadır bu nedenle de “*Sardalya Başkenti*” olarak ta ünlenmiştir. Kümes hayvancılığı, kültür balıkçılığı, deniz ürünleri üretimi, domuz, keçi ve sığır besiciliği, pirinç, mango ve hindistancevizi üretimi Dipolog bölgesinde en gelişmiş tarım faaliyetleridir. Gıda ürünleri ve konserve sanayi, et, meyve suyu ve balık üretimi, mermer ve mobilya sanayi yöredeki başlıca endüstri faaliyetlerdir. Kişi başına düşen gelir bakımından Zamboanga bölgesinde birinci sırada yer alan Dipolog, Batı Mindanao bölgesinin en zengin kenti sayılmaktadır. “*City Mall Dipolog*”, “*Roy Plaza*”, “*MGM Square*”, “*Lee Plaza City Central*”, “*Dipolog Shopping Center*” ve “*RCBC ATM Lee Plaza Dipolog*” kentin en büyük ticaret ve alışveriş merkezleridir (<http://www.dipologcity.gov.ph/>; <https://filipinohomes.com/>; <https://web.archive.org/>; <https://psa.gov.ph/>; <https://lgu201.dilg.gov.ph/>; <https://cmci.dti.gov.ph/>).

3.6.1. Dipolog Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Dipolog, ulaşım ve turizm merkezlerine yakınlık bakımından çok elverişli bir coğrafi konuma sahiptir. Dipolog kentinin Iligan, Murcielagos ve Panguil körfezlerine; Malindang Dağı Tabiat Parkına, Layawan ve Dipolog vadilerine; Sinipay, Cabgan ve Naburos adalarına yakın mesafede bulunması ona büyük bir turistik avantaj sağlamaktadır. Dipolog City ve yakın çevresinde 20’den fazla şelale, 60’tan fazla turistik plaj, 20’den fazla adanın, 10’dan fazla gölün ve 120’den fazla konaklama tesisinin yer alması kentin turizm seçeneklerini daha da zenginleştirmektedir (<https://psa.gov.ph/>). Dipolog bölgesinde yer alan ve mutlaka görülmesi gereken doğal turizm çekiciliklerinin başında “*Piduan Şelalesi*”, “*Tinaguan Beach*”, “*Duminagat Gölü*”, “*Sam Niza Beach*”, “*Cabgan Adası*”, “*U River View Deck*”, “*Sungkilaw Şelalesi*”, “*Pandanán Secret Paradise*”, “*Inday-inday Beach Resort*”, “*Canon Şelalesi*”, “*Aliguay Adası*”, “*Libuton Mağarası*”, “*Selinog Island Beach*”, “*Harohoy sa Baybayon*”, “*Linabo Tepesi*”, “*Napo Beach*” ve “*Sidlakan Mağarası*” gelir (Tablo 11).

Dipolog City ve yakın çevresinde yer alan ve mutlaka görülmesi gereken beşeri turizm çekiciliklerinin başında “*Dakak Park Beach Resort*”, “*Ambakon Spring*”, “*Giant Chicken Statue*”, “*Cogon Eco-Tourism Park*”, “*Our Lady Of The Most Holy Rosary Cathedral*”, “*Sultan’s Farmville*”, “*Villa Pablea*”, “*Hoyohoy Highland Stone Chapel Adventure Park*” ve “*Jose Dalman Municipal Building*” gelir (Tablo 12). Sonuç olarak, kent dışındaki turistik merkezler ve doğal güzellikler hem sayıca çok daha fazladır hem de daha ilginç ve çarpıcı özelliklere sahiptirler. Bu nedenle Dipolog kentini ziyaret eden turistler, yakın çevredeki şelaleleri, vadileri, gölleri, koyları, adacıkları, mağaraları, plajları ve kaplıca merkezlerini ziyaret etmeden bölgenin zengin turizm potansiyelini idrak edemezler (<https://filipinohomes.com/>; <https://outoftownblog.com/>; <https://www.traveloka.com/>; <https://www.gildshire.com/>; <https://philippinescities.com/>).

Tablo 11. Dipolog Bölgesinde Yer Alan Başlıca Doğal Turizm Çekicilikleri

Malindang Dağı Tabiat Parkı	Naburos Adası	Ikogan Mağarası
Mialen River Resort	Ajero Beach Resort	Galas Beach
Siloy Man Made Gölü	Sungkilaw Şelalesi	Lantay View
Tar’s Riverside Garden	Sam Niza Beach	Cabgan Adası
Inday-inday Beach Resort	U River View Deck	Sinipay Adası
Bless Amare Sunrise Resort	Daro Viewing Deck	Sidlakan Mağarası
Ilaya Forever Standee	Panganuran Beach	Sıbutad Point
3003 Steps Linabo Peak	Puting Bato Peak	Tamban Beach
San Isidro Şelalesi	Baylimango Beach	Lab Tepesi
Mt. Danao - Sea of Clouds	Pinahon Adası	Bitoon Beach
Tulbong Falls Manukan	Piduan Şelalesi	Linabo Dağı
Pandanán Secret Paradise	Duminagat Gölü	Linay Şelalesi
Ilaya Man-Made Forest	Tulbong Şelalesi	Canon Şelalesi
Bawbawon Adası	Harohoy sa Baybayon	Baga Şelalesi
Subanen Kanyon Vadisi	Selinog Adası	Aliguay Adası
Selinog Island Beach	Libuton Mağarası	Sicayab Cliffs

Kaynak: <https://trip101.com/>; <https://philippinescities.com/>; <https://outoftownblog.com/>; <https://www.destimap.com/>;
<https://www.vivomigsgee.com/>; <https://www.discoverthephilippines.com/>

1958 yılında açılışı yapılan ve 344 hektarlık alan kaplayan “*Cogon Eco-Tourism Park*”, Dipolog yöresinin en ilginç doğal alanlarından birini barındırır. Tropikal flora ve fauna zenginliği keşfetmek isteyen meraklı turistler

için park alanı birçok sürpriz barındırmaktadır. Dağcılık sporları, trekking ve piknik için parkın yakın çevresi çok güzel doğal ortamlar sunmaktadır. Cogon Eco-Tourism Park alanını ziyaret eden turistler yakın mesafede bulunan “*Dipolog OISCA Children's Forest Park*”, “*Ikogan mağarasını*” ve bölgenin en görkemli doğal yapıtı olan Sungkilaw şelalesini de mutlaka görmelidirler (Stitt, 1949:150-160; Hutchcroft, 2018; Manuela ve Vera, 2015; Taya, 2008).

Dipolog kent merkezinde 80’den fazla inanç merkezi, kilise ve cami yer almaktadır. Şehir merkezinde yer alan başlıca Hristiyan inanç merkezleri şunlardır: Our Lady Of The Most Holy Rosary Cathedral, The Church in Dipolog City Meeting Hall, Dipolog Christian Fellowship, Parish Pastoral Council, Diocese of Dipolog Chancery, Senior San Miguel Chapel, United Pentecostal Church, Bulicon Seventh-Day Adventist, Metro Dipolog Bible Baptist Church, Kingdom Hall of Jehovah's Witnesses, Our Lady of Fatima Parish, Sanctuary Christian Fellowship Church, Dipolog Alliance Evangelical Church, Jesus Is Lord Church Dipolog City, Our Lady of Fatima, Win Dipolog City, St Joseph the Spouse of Mary Parish Church, Christ-Latter Day Saint the Church of Jesus, Iglesia Sa Dios Espiritu Santo, Victory Christian Fellowship – Dipolog, Fundamental Grace Gospel Church of Christ in the Philippines, Sr. Sto. Nino, Divine Mercy Chapel, Olingan Seventh-Day Adventist Church ve Jehovah's Witness (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps/>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>). Hem Mindanao adasının hem de Filipinlerin en ihtişamlı Katolik kiliselerinden biri olan “*Our Lady Of The Most Holy Rosary Cathedral*” kentin en ilgi çeken dinsel merkezidir ve Dipolog’un adeta turizm sembolüdür. “*Sultan Abdul Taher Mosque Islamic Center Dipolog City*” ile “*Sultan's Farmville*” camisi kentin en popüler Müslüman inanç merkezlerinin başında gelirler (Tablo 12). Dipolog kent merkezinde mutlaka görülmesi gereken diğer turistik çekiciliklerinin başında “*ONAY Müzesi*”, “*Tarihi Casa Bernedo Ev*”, “*Dipolog Belediye Binası*”, “*Sultan Abdul Taher Mosque Islamic Center Dipolog City*”, “*MGM Square*”, “*Plaza Magsaysay*”, “*Dipolog Bulvarı*” ve Dipolog Rotonda’da yer alan “*Bereket Çeşmesi Heykeli*” gelir (<https://filipinohomes.com/>; <https://outoftownblog.com/>; <https://www.traveloka.com/>; <https://www.gildshire.com/>; <https://philippinescities.com/>).

Tablo 12. Dipolog Bölgesinde Yer Alan Başlıca Beşeri Turizm Çekicilikleri

Our Lady Of The Holy Rosary Cathedral	Lee Plaza City Central	Plaza Magsaysay
RCBC ATM Lee Plaza Dipolog	Bay-Bay Galas Camisi	Aliyah's Garden
Walkway Dipolog Boulevard	Dipolog City River Park	Dipolog Rotonda
Cogon Eco-Tourism Park	Explore Dipolog Signage	Ambakon Spring
Pamana Nature Camping Resort	Dipolog City Watchtower	Gloria Fantasyland
Te Cheng Pots and Garden	Barko - Barko House	Sta. Cruz Marker
Rizal Park and Shrine Dapitan	Sultan's Farmville Camisi	City Mall Dipolog
Dakak Park Beach Resort	Beach Head Game Farm	Royal Farm Resort
Hi-Lander Farm Mountain Resort	Ilaya Forever Standee	Gantao Hills
James Mountain View Resort	Giant Chicken Statue	Villa Pablea
Penacio Mountain View Park	Butanas Swimming Pool	Velwoods Ranch
Steps to Christ Lookout Mount. View	Barangay Quirino Park	Jconfarm
La Presa-Strawberry Farm	Masjid Shabab Al-Khair	ONAY Müzesi
Casa Bernedo Tarihi Ev	Baliangao Town Park	Villa-Valle Spring
Sultan Abdul Taher Islamic Center	City Hall of Dipolog	Sta. Cruz Marker
Dipolog Sunset Boulevard	Dipolog Deniz Kulesi	MGM Square

Kaynak: <https://trip101.com/>; <https://www.discoverthephilippines.com/>; <https://philippinescities.com/>; <https://outoftownblog.com/>; <https://www.destimap.com/>; <https://www.vivomigsgee.com/>

Dipolog kent merkezinde 70’ten fazla otel ve konaklama tesisi yer almaktadır. Bunların arasında motel, hostel, aile oteli, süit hoteli, pansiyon, kiralık ev, biznes hoteli, havuzlu lüks hotel ve kiralık villa gibi konaklama tesisleri de vardır. “*C&L Sea View Hotel*”, “*D’Hotel & Suites*”, “*Villa Marii - Dipolog City*”, “*Mibang Hotel*”, “*B&S Orchids Suites Hotel*”, “*Ariana Hotel*”, “*Gwandalan House*”, “*Hotel Camila 2*”, “*Powers Holiday Vacations*” ve “*Royal Farm Resort*” gibi hoteller Dipolog kent merkezinde yer alan en prestijli ve en kaliteli konaklama tesisleri arasında yer alır (<https://www.trivago.com.tr/>; <https://www.tripadvisor.com.tr/>;

<https://www.agoda.com/>; <https://www.booking.com/>). Aslında şehirde her zevke ve her bütçeye uygun konaklama tesisi bulunduğundan dolayı gelen turistler hotel seçiminde pek sıkıntı çekmeyecekleri söylenilebilir. Hem Dipolog hem de Dapitan kentlerini görmek isteyen turistler Linabo Tepesine tırmanabilirler ve bu zirveden her iki kentin nefes kesen panoramik manzarasını doyasıya izleyebilirler. Bu nedenle “3003 Steps Linabo Peak” bölgenin en popüler turistik atraksiyonlarının başında gelir.

4. SONUÇ

Mindanao Adası Filipinler Cumhuriyeti’nin ne en zengin adası ne en popüler turistik adası ne de en çok ziyaret edilen coğrafi mekânların başında gelir. Ama adanın benzersiz coğrafi ve ekolojik zenginliği, gelecekte turizm sektöründe hızlı bir yükselişi olacağına ipuçlarını şimdiden vermektedir. Yüzlerce mercan resifi ve atol, yüzlerce tarihi cami ve kilise, ilginç mağaralar ve mangrov ormanları, sayısız gizemli koy, göl ve plaj, çok sayıda görkemli şelale ve sönmüş yanardağı, yüzlerce şifalı su kaynağı ve kaplıca merkezi, sıra dışı eğlence mekânları ve tematik müzeler, derin kanyon vadileri ve ilginç kıyı oluşumları, İspanyol sömürge dönemini hatırlatan Katolik kiliseler, askeri kaleler ve saat kuleleri, sıra dışı volkanik ve karstik araziler, huzurlu ve havuzlu dağ otelleri, yüzlerce endemik bitki ve hayvan barındıran doğa koruma bölgeleri, zengin İslami eserleri ve romantik sahil kentleri, süslü bitki bahçeleri ve turistik tarım çiftlikleri Mindanao Adasını keşfetmek isteyen meraklı turistleri beklemektedir (<https://mindanaotourism.com/>; <https://www.roughguides.com/>; <https://guidetothephilippines.ph/>). Bu çalışmada adanın 12 turizm bölgesi detaylı tartışılmış ve bu bölgelerin hem turizm potansiyeli hem de başlıca turizm çekicilikleri irdelenmiştir. Böylece meraklı Türk turistler için adanın coğrafi ve turizm portresi çizilmeye çalışılmıştır.

Mindanao Adasındaki benzersiz güzellikteki göllerin, plajların, akarsuların, kıyıların ve tropikal ormanların korunması; çevre sorunlarının, kaçak avcılığın, orman tahribatının ve erozyonun önlenmesi; deniz kıyılarındaki betonlaşmanın ve çirkin yapılaşmanın frenlenmesi; yasa dışı balıkçılık ve madencilik faaliyetlerinin durdurulması, yerel halkın mutluluğunu ve adanın uzun vadeli turizm başarısını önümüzdeki dönemde belirleyecek en önemli faktörler olarak görülmektedir. Aşağıdaki satırlarda bu büyük adanın hem turizm avantajları hem de turizm dezavantajları özetlenerek irdelenmiştir.

Mindanao adasının başlıca coğrafi, iktisadi ve jeopolitik avantajlarıyla ada genelinde turizm faaliyetlerini olumlu etkileyen başlıca faktörler şunlardır;

- Malezya, Yeni Gine, Endonezya gibi ülkelere en yakın büyük Filipin adası olması, hem ulaşım, balıkçılık ve ticareti hem de deniz taşımacılığı ve uluslararası turizm faaliyetleri açısından Mindanao adasına büyük bir avantaj sağlaması,
- Filipinlerin hem yüzölçümü hem de nüfus bakımından en büyük ikinci adası olması, ayrıca hem sanayi, tarım, ticaret, ulaşım ve madencilik hem de ormancılık ve balıkçılık bakımından Luzon’dan sonra ülkenin en önemli ikinci adası olması,
- Yıl boyunca sıcaklık değerlerinin yüksek olmasından dolayı, 365 gün boyunca deniz turizmüne müsait olması ve bunun sonucunda dört mevsim kıyı kesimlerinin ve plajların turistlere açık olması. Ada kıyılarında çok sayıda dalış, sörf ve su sporları merkezinin faaliyet göstermesi,
- Filipinlerin diğer adalarıyla karşılaştırıldığında, deprem, tsunami, yanardağ patlaması ve tropikal siklon gibi doğal afet olasılıklarının çok daha az olması,
- Binlerce hektarlık el değememiş tropikal yağmur ormanlarına ve çok geniş mangrov orman arazilerine sahip olması. Ayrıca büyük kentlerden ve sanayi tesislerinden uzak, sakin, temiz ve huzurlu deniz kıyılarına sahip olması,
- Camiguin, Siargao, Dinagat, Samal, Cebu, Siquijor, Bohol, Leyte ve Negros adalarına çok yakın mesafede bulunması ve bu komşu adalarla düzenli deniz ulaşımı ve feribot bağlantılarına sahip olması,
- Zengin tarihsel-kültürel miras, zengin doğal çeşitlilik, ucuz ekonomik konaklama olanakları ve çok seçenekli tatil tercihlerine sahip olması,
- Görkemli şelaleleriyle, ürkütücü volkanlarıyla, ıssız tropikal plajlarıyla, yoğun yağmur ormanlarıyla ve benzersiz doğal koruma alanlarıyla dikkat çeken Mindanao, çok zengin rekreasyon ve turizm potansiyeline sahip olması,

- Luzon adasından sonra, ülkenin en çok hotel, kaplıca, pansiyon, bar, dalış merkezi, SPA merkezi, restoran, tatil köyü ve alışveriş merkezi gibi turistik tesisler barındıran adası olması,
- Yüzlerce endemik bitki ve hayvan türü barındıran eşsiz 6 milli park alanına ve 6 tabiat parkına sahip olup, Filipinlerin en geniş ve en zengin doğa koruma arazilerine sahip ada özelliğini göstermesi,
- Ada genelinde gözlenen kültürel ve etnik çeşitlilik, dil ve inanç çeşitliliği etnoturizm ve kültür turizmi için büyük fırsatlar oluşturması,
- Ada genelinde yüzlerce koy ve körfeze, yüzlerce kıyı oku ve deniz mağarası, yüzlerce falez ve atol oluşumu, yüzlerce burun ve yarımada, yüzlerce ilginç volkanik ve kıyı oluşumu, yüzlerce mağara, şelale, kaplıca ve plaj alanına, yüzlerce mercan resifi ve ıssız adaya, çok sayıda doğa koruma alanı ve yanardağına sahip olması doğal çekicilikler ve turizm potansiyeli bakımından Mindanao'yu Filipin takımadalarında rakipsiz kılması.

Mindanao adasının iktisadi gelişmesini ve turizm faaliyetlerini olumsuz etkileyen başlıca faktörler şunlardır;

- Yakın tarihlerde yaşanan iç savaş, çatışma ve terör olaylarının hem ada halkının hem de yabancı turistlerin hafızasında hala canlı olması,
- Yoğun ormanlarla veya engebeli arazilerle kaplı seyrek nüfuslu, yoksul ve ıssız yörelerin adanın iç kesimlerinde geniş araziler kaplaması. Yetersiz eğitim ve sağlık kurumu, yetersiz alt yapı ve işsizlik bu yoksul yörelerin en büyük sorunları olarak turizm faaliyetlerini de olumsuz etkilemesi,
- Ada genelinde yaygınlaşan ve önlenemeyen iç göç, gecekondulaşma ve hızlı nüfus artışı. Adada yaşayan farklı etnik toplulukların genelde düşük yaşam kalitesine, kötü barınma ve çalışma koşullarına ve düşük gelire sahip olmaları, gelen yabancı turistleri ürkütmesi,
- Ada kıyılarındaki yerleşmelerde su arıtma sistemlerinin yok denecek kadar az olması sonucunda, kanalizasyon ve atık su sorunlarının tüm adada ciddi bir ekolojik problem oluşturması,
- Ada kıyılarındaki yerleşmelerde kaçak turistik tesislerinin, kanunsuz arsa satışlarının, kaçak mal satışlarının ve izinsiz bina inşaatlarının sürdürülmesi,
- Birçok yörede sağlık merkezi, spor tesisi, AVM, banka ve modern ulaşım yolları gibi alt ve üst yapı yatırımlarının eksik olması,
- Birçok yörede tropikal ormanların ve doğal ekosistemlerin tahrip edilmesi sonucunda, çok sayıda bitki ve hayvan türünün yok olması,
- Bazı yörelerde doğal kaynaklarının, su havzalarının ve orman arazilerinin tahrip edilmesi veya aşırı tüketilmesi,
- Bazı yörelerde yabancı turistler için serbest dolaşım ve can güvenliği sorunlarının hala devam etmesi,
- Bölgeler ve yöreler arasındaki ulaşım, haberleşme ve taşımacılık sorunlarının hala çözülememiş olması. Özellikle de turistik yörelerde, internet, bankacılık, sağlık kuruluşları ve alt yapı sorunlarının çözülememiş olması,
- Turistik yörelerde, kaliteli hotel, restoran, bar, tatil köyü ve lüks konaklama tesis sayısının çok yetersiz olması,
- Bazı turistik yörelerde, Avrupa standartlarında sağlık ve turizm hizmetleri, yüksek gıda kalitesi, hızlı internet ve kaliteli servisin olmaması,
- Birçok yoksul yörede temiz içme suyu, kesintisiz elektrik, modern sağlık ve eğitim kurumlarının bulunmaması,
- Bazı yörelerde yasa dışı avcılık ve balıkçılık, planlı orman tahribatı, ağaç kesimi ve erozyon sorunlarının sürmesi,
- Bazı yörelerde insan kaçakçılığı, fuhuş ve kadın ticaretinin sürdürülmesi, çocuk istismarı ve cinsiyet eşitsizliğinin var olması,
- Birçok yörede evsel, tarımsal ve endüstriyel atıkların doğrudan göl ve akarsu havzalarına veya denizlere bırakılarak ciddi çevre sorunlarına zemin hazırlaması,

- Bazı yörelerde gözlenen plansız yapılaşma, hızlı kentleşme, çirkin betonlaşma, deniz kıyılarının yağmalanması ve gecekondulaşma sorunlarının sürmesi.

KAYNAKLAR

- ATALAY, İbrahim (2001), **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- ATALAY, İbrahim (2007), **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası**, META Basım Yayın, İzmir.
- ATASOY, Emin (2010), **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- ATASOY, Emin (2013), **Demografi Yazıları**, MKM Yayınları, Bursa.
- ATASOY, Emin (2018), “*Muslim Communities in the Philippines from the Perspective of Political Geography and Ethnogeography*”, **Journal of History Culture and Art Research**, S.7(2), ss.533-566.
- ATASOY, Emin (2020), “*Bohol Denizinin Gizemli İncisi: Panglao Adası*”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.22(2), ss.697-716.
- ATASOY, Emin (2020), “*Filipinler Cumhuriyeti Turizm Coğrafyasından Bir Kesit: Leyte Adası*”, **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.6(2), ss.395-415.
- ATASOY, Emin (2020), “*Filipinler Cumhuriyetinin Turizm Başkenti: Boracay Adası*”, **Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, S.5(6), ss.68-80.
- ATASOY, Emin, KIZILÇAOĞLU, Alaattin ve İNAN, Furkan (2021), “*A Section of Tourism Geography of The Republic of The Philippines: Samar Island*”, **International Journal of Social Inquiry**, S.14, ss.475-507.
- ATASOY, Emin, KIZILÇAOĞLU, Alaattin ve İNAN, Furkan (2021), “*Turizm Coğrafyası Perspektifinden Romblon Eyaleti (Filipinler)*”, **International Academic Social Resources Journal**, S.6(23), ss.478-495.
- ATASOY, Emin, ÖNAL, Hakan ve TOKPANOVA, Erkin (2021), “*A Section From The Tourism Geography of The Philippines Republic: The Negros Island*”, **International Social Sciences Studies Journal**, S.7(81), ss.1687-1712.
- ATASOY, Emin, ÖNAL, Hakan ve TOKPANOVA, Erkin (2021), “*The Tourisi Queen of The Visayas Islands: Cebu Island*”, **The Journal of International Social Research**, S.14(77), ss.265-289.
- ATASOY, Emin, ÖNAL, Hakan ve TOKPANOVA, Erkin (2021), “*Tourism Symbol of Philippines: Palawan Island*”, **The Journal of Kesit Academy**, S.7(26), ss.330-375.
- ATASOY, Emin ve ATIŞ, Evren (2020), “*Tourism Potential of The Bohol Island*”, **Idea Studies Journal**, S.6(23), ss.759-774.
- ATASOY, Emin ve ATIŞ, Evren (2021), “*Turizm Coğrafyası Perspektifinden Panay Adası*”, **International Academic Social Resources Journal**, S.6(20), ss.77-96.
- ATASOY, Emin ve ORTEGA ESPALDON, Maria Victoria (2020), “*Bir Küçük Adanın Büyük Turizm Başarısı: Camiguin Adası Örneği*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.3(2), ss.310-319.
- ATIŞ, Evren ve ATASOY, Emin (2021), “*Turizm Coğrafyası Perspektifinden Luzon Adasının Doğal Turizm Çekicilikleri*”, **International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal**, S.7(43), ss.677-717.
- BAYAR, Sevilay (2011), **Filipinler Ülke Raporu**, T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Merkezi Yayını, Ankara.
- CHIRIKOV, A. L., POZDNYAK, G. V. ve KAMENSKAYA, I. Yulia (2008), **Atlas Mira**, İzdatelstvo Oniks Publisher, Moskova.
- DIKAREV, Andrey (2017), “*Separatism in the Philippines: Islamist Terrorism, National Liberation or the Struggle for Resources?*”, **Journal of International Analytics**, S.4, ss.46-52.
- DÜZYOL, Tamer (2016), “*Filipinler*”, **Dünya Siyasetinde Doğu Asya** (Ed. İsmail Armağan), Nobel Yayınları, Ankara.
- EFE, Recep ve ATASOY, Emin (2021), **Dünya ve Ülkeler Rehberi**, Ekin Yayınları, Bursa.

- GEORGIEV, P. (2005), “*Filipinite i Evraziyskata Dıga na Nestabilnost*”, **Spisanie “Geopolitika”**, Broy 6, Sofya.
- HENDERSON, Joan C. (2011), “*Tourism Development and Politics in The Philippines*”, **Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism**, S.6(2), ss.159-173.
- HUTCHCROFT, Paul (2018), **Mindanao: The Long Journey to Peace And Prosperity**, World Scientific Publishing & Anvil Publishing, Singapore.
- KRISTEV, V. (2014), **Geografiya na Turizma: İzdatelstvo “Nauka i İkonomika”**, İkonomiçeski Universitet, Varna.
- KRISTEV, V. (2016), **Geopolitika i Geostrategiya na Turizma: İzdatelstvo “Nauka i İkonomika”**, İkonomiçeski Universitet, Varna.
- LAKOST, İ. (2005) **Geopolitiçeski Reçnik na Sveta**, Izdatelska Kařta Trud, Sofiya
- LAVROV, S. B. ve KALEDIN, N. V. (2003), **Ekonomiçeskaya, Sotsialnaya i Polititiçeskaya Geografiya Mira, Regioni i Strani**, İzdatelstvo Gardariki, Moskova.
- LOPEZ, Mellie Leandicho (2006), **A Handbook of Philippine Folklore**, The University of the Philippines Press, Quezon City.
- LUKANOV, A., BOJINOV, N. ve DIMITROV, S. (2005), **Stranite v Sveta 2005-2006**, İzdatelstvo Gloriya Palas Publisher, Sofya.
- MANUELA, Wilfred S. ve VERA, Manuel J. de (2015), “*The İmpact of Government Failure on Tourism in The Philippines*”, **Transport Policy**, S.43, ss.11-22.
- NESS, Sally Ann (2003), **Where Asia Smiles: An Ethnography of Philippine Tourism**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia (US).
- ÖZEY, Ramazan (2008), **Asya Coğrafyası**, Aktif Yayınları, İstanbul.
- ÖZGÜÇ, Nazmiye (2011), **Turizm Coğrafyası: Özellikler ve Bölgeler**, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- PALANCA-TAN, Rosalina, GARCES, Len Patrick Dominic M., PURISIMA, Angelica Nicole C. ve ZARATAN, Angelo Christian L. (2015), “*Tourism and Crime: Evidence from the Philippines*”, **Southeast Asian Studies**, S.4(3), ss.565-580.
- PANARINA, Daria ve PETROV, Kirill (2019), “*Autonomous Region in Muslim Mindanao – Bangsamoro Republic*”, **Journal of International Analytics**, S.1(2), ss.65-73.
- SCHIAVO-CAMPO, Salvatore ve JUDD, Marry (2005), **The Mindanao Conflict in the Philippines: Roots, Costs, and Potential Peace Dividend**, The World Bank Publisher, Washington D.C. (US).
- SEMENENKO, Dmitri (2021), “*Religioznaya Situatsiya na Philippines: Sotsialniy i İstroriçeskiy Analiz*”, **Bogoslovskiy Vestnik**, S.3(42), ss.170-188.
- SEXTON, Colleen A. (1967), **Philippines in Pictures**, Library of Congress Cataloging, Manila, Cilt 1.
- SHAH, Kishore ve GUPTA, Vasanti (2000), “*Tourism, the Poor and Other Stakeholders: Experience in Asia*”, **Overseas Development Institute, Fair Trade in Tourism Project** (Ed. Charlotte Boyd), University of North London, Printed by Russell Press Ltd, Nottingham (UK).
- STITT, R. E. (2008), “*Mindanao: Key to the Philippines' Future*”, **Journal of Geography**, S.48(4), ss.150-160.
- TAYA, R. K. D. (2008), “*Mindanao and Promotion of Local and Regional Economic Development*”, **8th ASEAN Inter-University Conference**, May 28-31 2008, Manila (Philippines), ss.??-??.
- TIMOR, Ayşe Nur (2002), **Güneydoğu Asya: Özellikler, Ülkeler**, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- ZOLOTUHIN, I. N. (2009), “*The Philippine Archipelago in the Aspect of the Ethnic Situation*”, **Journal of Oykumena**, S.3, ss.71-85.

<http://122.54.214.222/population/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<http://cagayandeoro.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<http://crocodilepark.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<http://davao.da.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<http://davaocitybybattad.blogspot.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<http://www.bukidnon.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<http://www.cityofvalencia.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<http://www.dipologcity.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<http://www.lovemindanao.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<http://www.mappery.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<http://www.mati.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<http://www.openarium.ru/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<http://www.pagadian.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<http://www.prostotourist.com.ua> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<http://www.prostotourist.com.ua/spravochniki/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<http://www.surigaocity.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://angelotheexplorer.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://cattur.ru> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://cmci.dti.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://czechtheworld.com/beautiful-tourist-spots-in-mindanao/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://danielsecotravels.com/tourist-spot-in-mindanao/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://en.wikivoyage.org/wiki/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://eportal.gensantos.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://filipinohomes.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://geosfera.org/aziya/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://guidetothephilippines.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://jontotheworld.com/best-tourist-spots-mindanao/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://lgu201.dilg.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://mapcarta.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://mindanaotourism.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://outoftownblog.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://philippines.travel/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://philippinescities.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://psa.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://ro12.doh.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://ro9.doh.gov.ph/index.php/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://rove.me/to/philippines/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://ru.knowledgr.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://ru.trip.com/travel-guide/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://surigaodelnorte.gov.ph/> (Erişim tarihi: 05. 12. 2021)

<https://thehappytrip.com/2019/10/tourist-spots-in-mindanao/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://thetravellingfeet.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://tochka-na-karte.ru/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://tonkosti.ru/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://tourism.davaocity.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://travel.earth/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://travel.sygic.com/ru/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://traveltriangle.com> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://trip101.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://trip101.com/article/things-to-do-mindanao-philippines> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
https://unjobs.org/field_locations/ (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://vismin.ph/2021/famous-attractions-mindanao/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://web.archive.org/web/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://whc.unesco.org/en/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://wikitravel.org/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.agoda.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.arrivalguides.com/en/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.booking.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.britannica.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.butuan.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.davaocity.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.davaoeagle.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.destimap.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.detourista.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.discoverthephilippines.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.edennaturepark.com.ph> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.expedia.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.gildshire.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.globalforestwatch.org/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.google.com/maps> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.happyphilippines.org/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.hometogo.com/hotel/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.iligan.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.intergid.ru/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.lakwatsero.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.mindanews.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.mindat.org/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.officialgazette.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.openstreetmap.org/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.philatlas.com/mindanao.html> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.philippinesinsider.com/mindanao/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<https://www.pinoyadventurista.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<https://www.sabaiasia.ru/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.taraletsanywhere.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.thecrazytourist.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.thepinaysolobackpacker.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.thingstodopost.org/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<https://www.tostay.ru/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<https://www.travelingmorion.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.travelocity.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.traveloka.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.trip.com/travel-guide/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.tripadvisor.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.tripexpress.org/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<https://www.trivago.com.tr/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<https://www.vigattintourism.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<https://www.visitregion10.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<https://www.visitsoutheastasia.travel/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.vivomigsgee.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.votpusk.ru> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.worldatlas.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.zamboangacity.gov.ph/city/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.zamboangadelsur.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<https://www.zenrooms.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

Yeşil Kent Ekonomisi ve Sakin Şehirlerde Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi*

Green City Economy and Evaluation of its Applicability in Cittaslow

Tuğçe DAĞDEVİREN

YL Öğr., Kırıkkale Üniversitesi, SBE,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.,
dagdevirentugce684@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6710-0688>

Makale Başvuru Tarihi: 10.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 06.05.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Hasan YAYLI

Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
hyayli@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9567-6382>

Anahtar Kelimeler:

Yeşil Ekonomi,
Yeşil Kent
Ekonomisi,
Avrupa Yeşil
Mutabakatı,
Sakin Şehir,

ÖZET

Ekolojik kurtuluşları ve çevresel riskleri azaltmaya bunun yanında, refahı ve sosyal eşitliği destekleyen yeni ve yeşil bir sosyo-ekonomik sisteme vurgu yapan yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma kavramının tamamlayıcısı olarak son yıllarda daha sık ele alınmaya başlanmıştır. Paris Anlaşması ve ardından daha uzun vadeli bir adımı içeren Avrupa Yeşil Mutabakatı kabul edilmiş ve Türkiye’de de iklim duyarlı adımlar hızlandırılarak Yeşil Mutabakat Eylem Planı yayımlanmıştır. Bu çalışmada hem eylem planlarından hem de yeşil ekonomi kavramından hareketle kentsel alanların yeşil ekonomi açısından önemini vurguladığı çeşitli kaynaklardan yola çıkılarak yeşil kent ekonomileri incelenmiştir. Yeşil kent ekonomilerin vurguladığı temel hedefler ve vurgular belli başlıklar halinde bir araya getirilerek sakin şehir kriterleri ile bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada yeşil kent ekonomilerinin sakin şehirlerde uygulanabilirliği irdelenmiştir. Çalışma akademik yazına katkı sağlayacaktır.

Keywords:

Green Economy,
Green Urban
Economy,
European Green
Deal,
Cittaslow.

ABSTRACT

The concept of a green economy, which is complementary to the concept of sustainable development, has started to be discussed more frequently in recent years. The European Green Deal, which includes a longer-term step, was accepted after the Paris Agreement and the Green Deal Action Plan was published by accelerating climate-sensitive steps in Turkey. In this study, based on action plans, green urban economies were examined based on various sources emphasizing the importance of urban areas as the applicable field of green economies. The main goals and emphasis of green city economies have been brought together under certain headings and tried to be reconciled with the cittaslow criteria. Consequentially, the applicability of green city economies in cittaslows has been scrutinized. The article will contribute to the academic literature.

* Bu makale Prof. Dr. Hasan YAYLI danışmanlığında, Tuğçe DAĞDEVİREN tarafından hazırlanmakta olan ve 2022 yılı içerisinde Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde sunulması planlanan “Yeşil Kent Ekonomisinin Sakin Şehirlerde Uygulanabilirliği: Ankara – Gündül Örneği” adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Limitsiz ilerleme düşüncesi sonucunda 1970'lere kadar sürdürülen kalkınma anlayışı, 1970'li yıllarda toplumsal, beşeri, sosyal, çevresel kalkınmanın en az ekonomik kalkınma kadar mühim olduğunun anlaşılması ve bu yönde getirilen eleştirilerle bir değişime uğramıştır. Nüfus artışı ve kaynakların hızlı bir şekilde tüketimi, gelir düzeyinin azalması gibi etkenler yeni bir kalkınma düşüncesinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015:307). 1972 yılında Roma Kulübü tarafından yayımlanan "Büyümenin Sınırları" raporu, sürdürülebilirliğin tüm dünyada kullanılan bir kavram haline gelmesinde ilk adım olarak görülmektedir (Dobson, 2016:103). Çevre sorunlarının uluslararası düzeyde tartışılmaya başlanması ise 1972 yılında yapılan Stockholm Çevre Konferansı (Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı) ile olmuştur. Bu konferansta kar elde etmek amacıyla fiziki, sosyal ve çevresel kirliliği yaratanın insan olduğu, çevresel bozulmanın önlenmesi koşulu ile insanlığın daha iyi bir yaşam süreceği ve ekonomik gelişmenin sağlanabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca çevreyi korumanın ve geliştirmenin tüm insanlığın sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir (Görmez, 2010: 72-74).

1992 yılında Rio Konferansı'nda küresel gündemde yer bulan sürdürülebilir kalkınma kavramı, 1987 yılında yayımlanan Ortak Geleceğimiz (Brutland) raporunda gelecek nesillerin gereksinimlerinin göz ardı edilmeden bugünkü ihtiyaçların karşılanabileceği temkinli bir kalkınma anlayışına işaret etmiştir. 20 yıl sonra Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+ 20) ile sürdürülebilir kalkınma kavramının yanında ve onunla birlikte sıklıkla anılan "Yeşil Ekonomi" kavramı ortaya atılmıştır (Barbier, 2012:887). Yeşil ekonomi kavramı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların sürdürülebilirliğe açılan bir yol olarak algılamasının bir sonucudur (Loiseau vd., 2016:2). Yeşil ekonomi, düşük karbonlu, kaynakları verimli kullanan ve sosyal olarak kapsayıcı bir ekonomi anlayışıdır. Buradan hareketle gelirin ve istihdamda artışın görülebileceği, sera gazı emisyonlarının ve çevre kirliliğinin azaltılabileceği, biyoçeşitliliğin korunabileceği ve kaynakların verimli kullanılabilmesi bir ekonomi anlayışına işaret etmektedir (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015:313; UNEP, 2011:9).

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve ardından Paris Anlaşması gibi uluslararası alanda sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği politikalarını içine alan girişimlerin ardından Avrupa Yeşil Mutabakatı kabul edilmiştir. Bu mutabakat ile AB ülkeleri 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarını azaltmayı ve kaynak açısından verimli ve rekabetçi bir ekonomiye sahip adil ve müreffeh bir topluma geçişi taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede Türkiye'de de çok geçmeden bir Avrupa Yeşil Mutabakat Eylem Planı oluşturulmuştur.

Ulusal ve uluslararası alanda atılan önemli adımlar, yeşil ekonomiye geçiş için kentsel alanların öneminin üzerinde durulmasını gerektirmektedir. Bu açıdan bu çalışmada yeşil kent ekonomisinin amaç ve duyarlılıkları üzerinden temel vurguları belirlenerek başlıklar oluşturulmuş ve sakin şehirler ile uyumu irdelenerek sakin şehirlerin yeşil kentsel ekonomiler için uygulama alanları olup olmadığı tartışılmıştır.

2. YEŞİL EKONOMİ

Birleşmiş Milletler Çevre Programı yeşil ekonomiyi "çevresel riskleri ve ekolojik kırılganlıkları önemli ölçüde azaltırken, insan refahını ve sosyal eşitliği iyileştiren bir ekonomi" olarak tanımlamıştır (UNEP, 2011:9). Ancak yeşil ekonomi kavramının ilk kullanımı 1972 tarihinde yapılan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Çevre Konferansı'nda olmamıştır. Bu kavram akademide 1989 yılında Pearce ve diğerleri tarafından yazılan "Blueprint for a Green Economy" adlı kitapta kullanılmıştır (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015:320).

Yeşil ekonomi kavramının popüler hale gelmesi 2008 krizinden sonrasına denk gelmektedir. Bu kriz ABD'de yeşillere göre sosyal, çevresel ve ekonomik boyutu kapsayan üç dayanaklı bir kriz olma niteliği taşıymaktaydı. 2008 krizi, 1929 ekonomik buhranı gibi düşünülmüş ve bu krizden çıkış için keynezyen ekonomik düzene alternatif olarak yeşil yeni düzen önerilmiştir (Şahin, 2017:30).

İnsan faaliyetlerinin doğa üzerindeki yıpratıcı etkilerinin giderilmesi, kaybolan doğal zenginliklerin mümkün olabildiği kadarının yeniden kazanılması (ormanlaştırma, ağaçlandırma, vb.), atıkların zararsızlaştırılması, doğal yaşam alanlarının genişletilmesi ve çeşitli düzenlemelerle buraların yerleşim yerine açılmasının engellenmesi, tahrip edilen orman ve kıyı bölgelerinin yeniden eski haline getirilmesi, ekolojik mimarinin yaygınlaştırılması, kentsel alanlarda yaya ve bisiklet yollarının artırılarak karbon salınımının azaltılması, yeşil teknolojilerin kullanılması, temiz ve organik gıda üretimi için organik tarımın yaygınlaştırılması ve bunun için yapılacak

düzenlemelerin küçük tarım zanaatkarları lehine sonuçlanmasının sağlanması (Şahin, 2017:28-33) ve bunun gibi pek çok yeşil adım, yeşil ekonomi adı altında incelenmektedir.

Yeşil ekonomi her açıdan sürdürülebilir bir yaşam için yapılması gerekenleri içeren, gelecek nesillere bırakılacak dünyaya erişimde beşeri, çevresel ve ekolojik yol haritasının tartışılarak çözüme kavuşturulması gerektiğini savunan bir yaklaşımdır (Aşıcı, 2017b:55). Kalıcı yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, sosyal adaletin sağlanmasını, aşırı üretim ve tüketim davranışının azaltılmasını, yerel üreticinin desteklenmesini ve böylece kırsal alanda kalkınmayı, insan haklarını ve sosyal politikaları, kamusal eğitim ve hizmetin herkes için erişilebilir hale getirilmesini ve istihdam artışını da içerir (Şahin, 2017:28). Lawson (2006:24) yeşil ekonomi tanımını üç temele dayandırır;

- *Sonlu bir uzaya sonsuza kadar genişlemek imkânsızdır.*
- *Sonlu bir kaynaktan sonsuza kadar almak imkânsızdır.*
- *Her şey birbirine bağlıdır.*

Yeşil ekonominin bu üç temele dayandırılması, insanların ekonomik faaliyetlerinin ekosistem ve canlı yaşamı ile uyumlu olması anlamına gelir (Lawson, 2006:24).

Loiseau ve diğerleri (2016), yaptıkları çalışmada yeşil ekonominin anahtar kavramlarını (ekonomik teoriler, sektörler, sürdürülebilirlik, gereçler, eşanlamlı sözcük, sosyal boyut, coğrafi alanlar, yönetim / kurum, ekonomik boyut, pratik uygulama, çevresel boyut) analiz ederek bu kavramın sürdürülebilir kalkınma ile olan ilişkisini tesis etmeye çalışmışlardır. Buna göre yeşil ekonominin; iklim değişikliği, kaynakların yenilenebilirliği, enerji ve doğal sermayeyi içeren bir çevresel boyutu; kalkınmayı, büyümeyi ve rekabeti içeren ekonomik boyutu ve sosyal yaşanabilirliği, yaşam kalitesini içeren ve görece daha az temsil edilen sosyal boyutu içerdiği ortaya koyulmaktadır. Bu kavramların analizinden yola çıkarak yeşil ekonomi ile sürdürülebilir kalkınmanın ortak hedef ve idealleri taşıdığı söylenmektedirler.

Yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada bir araç olarak görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma; “*kahverengi ekonomi*”nin benimsediği (UNEP, 2011:46) klasik kalkınma olgusunun doğal kaynaklar üzerinde yarattığı baskının, refah artışı ile birlikte gelen gelir adaletsizliğinin, ekolojik kıtlığın ve çevre sorunlarının farkında olarak ona getirilen bir alternatiftir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, ekonomi politikaları ve aktivitelerinde çevrenin temel alınmasını önceleyen çok yönlü bir kalkınma anlayışıdır (Yalçın, 2016:755). Yeşil ekonomi ise sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı kolaylaştıracak, kavramları açıklığa kavuşturacak, gerek kamu sektörü gerekse de özel sektörünün bu hedeflere ulaşması için yeşil hedeflerin açık bir şekilde ortaya konulmasını sağlayacak yardımcı bir kavramdır (Kuşat, 2013:4904).

Yeşil ekonominin iktisadi çerçevesini açıklamak için kullanılan Yeşil Yeni Düzen (Yalçın, 2016:769), Amerika’da 1929 ekonomik buhranının ardından F. D.Roosevelt’in 1933’te Yeni Düzen (New Deal) olarak uygulamaya konmuş politikalar dizgesinin, bugünkü ihtiyaçlara uyarlanmış halidir (Aşıcı, 2017c:106). Yeşil Yeni Düzen’in üç amacı vardır. Bunlar (Barbier, 2010:28):

- Dezavantajlı grupların korunması, istihdam fırsatlarının yaratılması ve dünya ekonomisinin canlı tutulması,
- Karbon emisyonlarının azaltılarak, ekosistemin korunmasının sağlanması ve su kıtlığının giderilmesi için gerekli önlemlerin alınması,
- 2015 yılına kadar aşırı yoksulluğu sona erdirerek Binyıl (Milenyum) Kalkınma Hedefleri’nin ilerisine adım atılması.

Yukarıdaki hedeflere ulaşmak için ulusal ve uluslararası çalışmaların birbiri ile uyumlu şekilde ve işbirliği ile gerçekleşmesi gerekmektedir. Çünkü Yeşil Yeni Düzen, uluslararası ekonomiyi canlandırmaya hizmet ederken, ekolojik kıtlıkların giderilmesi için çabalar; işçilere yeni istihdam olanakları sunar ve karbon salınımını azaltmayı amaçlar (Barbier, 2010:29).

3. AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI İLE TÜRKİYE’DEKİ YEŞİL MUTABAKAT EYLEM PLANI’NIN YEŞİL EKONOMİ AÇISINDAN GELECEĞİ

Son zamanlarda tüm dünyada sürdürülebilir bir küresel düzenin gerçekleştirilmesi amacıyla iklim değişikliği, plan ve politikalarının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Paris Anlaşması gibi uluslararası girişimler gerçekleştirilmiştir. İklim değişikliğinin meydana

getirmiş olduğu olumsuzluklar küresel bir nitelik taşıdığından uluslararası girişimler ve küresel politikalarda da küresel bir bakış açısı zorunlu hale gelmiştir (Ecer vd., 2021:125-126).

2019 yılının Aralık ayında Avrupa Komisyonu, Avrupa Yeşil Mutabakatı ile iklim ve çevreyle ilgili zorluklarla mücadele edilmesi için kararlılığını gösteren bir strateji belirlemiştir. Avrupa Yeşil Mutabakatı “2050 yılına kadar AB’yi net sera gazı emisyonlarının olmadığı ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıştırıldığı modern, kaynak açısından verimli ve rekabetçi bir ekonomiye sahip adil ve müreffeh bir topluma dönüştürmeyi amaçlayan yeni bir büyüme stratejisidir” (The European Green Deal, 2019).

Avrupa Birliği ülkeleri bu mutabakat ile 2030 yılına kadar karbon emisyonlarını %55 azaltmayı ve 2050 yılına kadar da karbon nötr olmayı hedeflemektedirler (The European Green Deal, 2019). Mutabakatın en önemli iddiası “iklim nötr olma hedefi”dir. Bununla beraber tarihsel çizgide pek çok kez ele alınan iklim değişikliğine bağlı çevresel ve ekosistemsel sorunları ortadan kaldırmak üzere gerekli dönüşümü hızlandırma açısından da önemli bir adım olarak görülmektedir (Ersoy Mirici ve Berberoğlu, 2022:157).

Avrupa Yeşil Mutabakatı; 2030 ve 2050 yılları için Avrupa Birliği’nin iklim hedeflerini arttırmayı, temiz, ulaşılabilir ve güvenli enerjiyi sağlamayı, temiz ve döngüsel bir ekonomi için endüstriyi harekete geçirmeyi, inşaat ve yenilemede enerji ve kaynak verimli bir yolu, sürdürülebilir ve akıllı hareketliliğe geçişin hızlandırılmasını, “tarladan sofraya”: adil, sağlıklı ve çevre dostu bir gıda sistemi tasarlamayı, ekosistemleri ve biyoçeşitliliği korumak ve iyileştirmeyi, zehir içermeyen bir çevre için sıfır kirliliği hedeflemektedir (The European Green Deal, 2019).

Avrupa Yeşil Mutabakatı, yeşil bir dünya için sanayi, ticaret, tarım, gıda ve dijital teknolojilerde ilerlemelerde atılacak adımların yeşillendirilmesi amacıyla köklü değişim ve dönüşümleri içerdiğinden yeni bir büyüme stratejisi olarak görülmekte ve yeni bir sanayi devrimini getireceği düşünülmektedir (Sak, 2022).

Covid-19 küresel salgınından sonra kahverengi ekonomi anlayışının iklim değişikliği, biyoçeşitlilik ve ekosistem üzerinde ortaya çıkardığı can sıkıcı tehlike daha da görünür boyutlara ulaşmıştır. İklim değişikliği ile ilgili önemli veri ve analizler paylaşan İngiltere merkezli internet sitesi Carbonbrief’in yaptığı kapsamlı araştırma kasırgalar, seller, şiddetli yağışlar ve sıcaklıklar gibi ekstrem hava olaylarının insan etkinlikleri dolayısıyla tetiklendiğini ortaya koymuştur. 357 bilimsel araştırmadan yararlanılan bu çalışma insan etkinliklerinin ekstrem hava olaylarını tetiklediği ve/veya bu hava olaylarının şiddeti üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir (Carbon Brief, 2021).

Yaşanan ekstrem hava olayları ve çevre felaketlerinin ardından 2020 yılında Covid-19 salgını ile tüm dünya ekonomik ve sosyal güçlükler ile karşı karşıya kalmıştır. Bu salgının ardından yaşanan zorlukların üstesinden gelmek için sürdürülebilir ve yeşil bir ekonomi anlayışına duyulan ihtiyaç daha da belirginleşmiştir. Ekonomik çıkarlar doğrultusunda karbon salınımını azaltmaya yönelik politikaların yanında yeni bir ekonomik sistem önerilmiş, uluslararası ticaretin sınır ve boyutlarından sağlık, güvenlik ve göç gibi pek çok alana kadar yeni siyasalar üretilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021).

Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın ortaya koymuş olduğu hedeflere uyum sağlamak için Türkiye’nin de birçok plan ve politika ile harekete geçmesi gerekmektedir. Mutabakatın ortaya koyduğu doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçiş süreci, yeni bir yeşil sanayi devriminin ortaya çıkabileceği şeklinde iddialı bir düşüncüyü de beraberinde getirmiştir. Türkiye’nin de bu ihtimal için altyapısını, şartlarını ve planlarını uyumlulaştırması hem küresel sahada hem de iç piyasada oldukça önemli hale gelebilecektir (Ecer vd., 2021:135).

16 Temmuz 2021’de T.C. Ticaret Bakanlığınca “Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021” yayımlanmıştır. Bu eylem planı 9 başlık altında 32 hedefi ve 81 eylemi içermektedir. Bu başlıklar (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021):

- Avrupa Yeşil Mutabakatı ile belirlenen hedefler doğrultusunda, Türkiye’de belirli sektörlerde ithalat fiyatının, karbon içeriği dikkate alınarak belirlenmesi anlamına gelen *sınırda karbon düzenlemeleri*,
- Bir ürünün üretimi, tüketimi ve atık haline getirilmesi süreçleri ile tanımlanan, salt tüketim anlayışını yücelten materyalist bir bakış açısına sahip doğrusal ekonomi modelinin yerine, kaynak ve malzemelerin kullanıldıktan sonra geri dönüştürülerek ürünün değerinin korunduğu, kaynak verimliliğinin arttırıldığı ve hammadde maliyetinin azaltıldığı *yeşil ve döngüsel bir ekonomiye geçiş*,
- İklim değişikliği ve çevre politikaları detaylı plan ve politikaları içerdiğinden, tüm bunların gerçekleşmesi için gerekli olan *yeşil finansmanın sağlanması*,

- İklim değişikliği ile mücadele politikaları ve enerji politikalarının eş güdümlü ilerlemesi amacıyla *temiz, ekonomik ve güvenli enerji arzının* sağlanması,
- 11. Kalkınma planında da belirtildiği üzere artan gıda telabının karşılanması yanında teknolojiye dayalı, verimliliği fazla, çevresel ve sosyal açıdan *sürdürülebilir tarımın* sağlanması,
- Sera gazı emisyonlarının azaltılması hedefi ekseninde, değerler zincirinin kesintiye uğramadan sağlanması ve etkin-etkili bir biçimde devam edebilmesi amacıyla *sürdürülebilir akıllı ulaşımın* geliştirilmesi,
- Çevre, doğal kaynak kirliliği, ormansızlaşma, çölleşme, kuraklık, sel, biyolojik çeşitliliğin tahribatı gibi problemlere yol açan *iklim değişikliği ile mücadele*,
- İklim değişikliği ile mücadele ve çevre gibi konularda tüm dünyada toplumlar, devletler ve sektörler arasında iş birliğinin gerçekleştirilmesi ve *diplomasi kanallarının* etkinleştirilmesi,
- Avrupa Birliği'nin politikalarında belirlenen çerçeve noktaların Türkiye'deki tüm kamu kurum ve kuruluşlarının vatandaş ve sivil toplum ile entegre şekilde yürütülmesi amacıyla *Avrupa Yeşil Mutabakatı bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetlerinin* yürütülmesini içermektedir.

Bu eylem planı ile Türkiye, ekonomik ve ticari faaliyetlerinin merkezine iklim değişikliği ile mücadeleyi koymuştur. Ekonomik ve ekolojik faaliyetleri iç içe geçirmek için politikalar oluşturarak iş birliğinin önemini kanıksamıştır. Bu nedenle Yeşil Mutabakat Eylem Planı, iklim ve çevre açısından umut verici görülebilmektedir (Ersoy Mirici ve Berberoğlu, 2022:162).

Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığınca hazırlanan Orta Vadeli Plan'da “*Yeşil Dönüşüm*” ile AB ve diğer pazarlardaki etkinliğini yitirmemek adına ekonomik ve endüstriyel bir dönüşümün gerekli olduğu ifade edilmiştir (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021). Ancak bu dönüşüm yalnızca kalkınma ilkelerinin bir gereği olarak değil, başta çevre korumanın, geleceği planlamanın, yenilenebilir enerjinin ve atık politikalarının gerçekleştirilmesini içeren “*Yeşil Kalkınma Devrimi*” ile kapsamlı hale getirilmiştir (T.C. İletişim Başkanlığı, 2021:106). Yeşil Kalkınma Devrimi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin iklim değişikliği, çevresel politikalar ve kalkınma ile ilgili alanlarda köklü birtakım değişiklik adımlarını atılmasındaki kararlılığına vurgu yapılmaktadır.

Yeşil ekonomiye geçiş süreci, sürdürülebilir kalkınma düşüncesinden ayrı tutulmamalıdır. Bunun daha detaylı çerçevesini oluşturan yeşil ekonomi anlayışı sürdürülebilirlik, ekolojik ve çevresel uygulamalar ve sosyal adaletin sağlanması açısından teoride oldukça önemli bir adımdır. Klasik “kahverengi kalkınma anlayışı”nın, yeşil bir kalkınma anlayışı ile değiştirilmesi kısa vadede oluşturulmuş, geleceği ön görülemeyen, yüzeysel ulusal ya da uluslararası ekonomi planları ile gerçekleştirilemeyeceğinin bilinmesi ile beraber yeşil ekonomiye geçişin gereklerinin pratikte uygulanması noktası da mühimdir. “*Yeşil Kalkınma Devrimi*” kavramının içinin doldurularak buna uygun siyasaaların gerçekleştirilmesi ve politika uygulamalarının denetlenmesi de atılan imzalar kadar önem taşımaktadır.

4. YEŞİL KENT EKONOMİSİ

Literatürde yeşil kent ekonomisi altında Türkçe kaynakların kısıtlı olmasının yanında yabancı dilde pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Yeşil kent ekonomisi, yeşil ekonomiye nazaran daha kısıtlı bir kaynağa sahiptir. Yeşil kent ekonomisi kavramı için 2011 yılında Sürdürülebilirlik için Yerel Yönetimler (ICLEI) ile uluslararası alanda kullanılmaya başlanmış ve yerel yönetimlerin bilgilendirilmesi yoluyla eylemlere ilişkin yol haritaları çizilmiştir. Böylece yeşil ekonomi, yeşil kent ekonomisi adı ile kent merkezlerine, kasabalara ve mega kentlere kadar ulaşmıştır (Simpson ve Zimmermann, 2013:3).

Yeşil ekonominin “*Yeşil Kent Ekonomisi*”ne dönüşmesinde referans olarak 2011 yılında UNEP'in çıkardığı “Towards A Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication” rapor alınmıştır. Bu raporda şehirlerin yeşil ekonominin temel noktalarının geliştirilmesi açısından gerekli fırsat ve imkânlarla sahip olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin şehirler enerji verimliliğini arttırma, atıkları azaltma, düşük karbonlu ulaşım araçlarını teşvik etme ve bunları yaparken de mali tasarruf sağlama gibi imkanlara sahiptir (UNEP, 2011:20).

Yeşil ekonomiye geçişte kentsel alanlar bir ateşleyicidir (GIZ ve ICLEI, 2012:25). Şehirlerin niteliksel ve niceliksel olarak büyümesi yeşil ekonomiyi teşvik etmektedir. Çünkü kentler ölçek ekonomisi yaratabilmekte ve

ekonominin karar verme gücünü üstelenebilmekte, köklü değişiklikler için baskı mekanizması görevini üstlenebilmektedirler (Puppim de Oliveira vd., 2013:140).

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) ve Local Governments for Sustainability (ICLEI) tarafından 2012 yılında yazılan “*Green Urban Economy: Conceptual Basis And Courses For Action*” adlı tartışma makalesinde yeşil kent ekonomisinin dokuz hedefinden bahsedilmektedir. Bu hedefler (GIZ ve ICLEI, 2012);

1. Eko-etkin ve eko-verimli bir ekonomik yapı
2. Yeşil işlerin yaratılması
3. Yoksulluğun ortadan kaldırılması ve kapsayıcılık
4. Eko-etkili altyapılar için kentsel biçim ve tasarım
5. Fiziki altyapıda enerji ve kaynak verimliliği
6. Yenilenebilir enerji üretimi ve kaynak kullanımı
7. Değerli bir kentsel ekosistem
8. Yenilik, araştırma ve geliştirme
9. Paydaş katılımı olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmada yeşil kent ekonomisinin yukarıda verilen hedeflerinin içerikleri genişletilerek ve birtakım eklemeler yapılarak vurgulanan temel noktalar tespit edilmiştir. Bunlar;

- ***Ekonomik Yapının Eko-Verimliliği:*** Kentsel alanlarda ekonomik yapı üretim, tüketim ve dağıtım-bertaraf olmak üzere üç ana sürece ayrılmaktadır. Üretim süreci geleneksel üreticilerin temiz ve eko-etkin üretim teknolojilerini kullanılmasını ve karbon yoğun olmayan üretimi teşvik etmektedir. Tüketim süreci kentte tüketim kararlarının çevresel kriterler ekseninde alınmasına katkı sağlayarak çevresel maliyetlerin hesaba katılmasını içermektedir. Dağıtım ve bertaraf süreci ise yerel ekonomilerin ürettiği atıkların yeniden dönüşüme kazandırılmasını, bunun için gerekli politikaları, teşvikleri ve kentsel eylem planlarını içermektedir. Sürdürülebilir ve yeşil bir ekonomi anlayışının benimsenmesi, devlet politikalarında olduğu gibi (Kuşat, 2013:4912) gibi kentsel alanda da çevresel kalkınmanın daha aktif hale getirebilmesini sağlayabilmektedir.
- ***Atık Politikası:*** Kentsel atıkların geri dönüştürülmesi ve üretime kazandırılması ekolojik ayak izine oldukça önemli bir katkı sağlamaktadır. Atık oluşumunu üretim model ve şekilleri açısından ele almak gerekirse doğal kaynakların üzerinde en az baskı yapacak, atık oluşumunu en aza indirecek ve oluşan atıkların geri dönüşüm süreçlerine kazandırılmasını mümkün kılacak üretim süreçlerinin tasarlanması gerekmektedir (Şahin, 2017:25). Bunun yanında tüketim davranışlarının dönüştürülmesi gerekliliği önem kazanmaktadır. Bu nedenle tüketim kalıplarının dönüştürülmesi atık üretiminin azaltılması ile doğrudan ilişkili görülmektedir.
- ***Kentsel Tasarım Politikaları:*** Kentsel tasarım politikaları kentlerin fiziksel yapısı, nüfusun hizmetlere erişimini, enerji verimliliğini ve kaynak tüketimini etkileyen önemli bir faktördür. Kentsel tasarım ve kaynak verimliliği arasında ilişkinin anlaşılması kentlerin yapısal, teknolojik ve entegre edici özelliğinin de anlaşılmasını sağlamaktadır. Kentler nüfus yoğunluğuna, yayılımına ve kaynak kullanımının kontrolüne ve karbon emisyonlarının azaltılması amacına uygun şekilde tasarlanabilmektedir (GIZ ve ICLEI, 2012:35). 1988 yılında Alman Konut ve Çevre Enstitüsü’nden Wolfgang Feist ile İsveç Lund Üniversitesi öğretim üyesi Bo Adamson’ın aralarındaki konuşmalarda ortaya attıkları “*Pasif Ev*”lerin, yeşil kent ekonomisine geçişte oldukça önemli bir dönüşümü meydana getirebileceği tahmin edilmektedir. İlk kez 1991 yılında Almanya’da inşa edilen pasif evler, yüksek miktarda enerji tasarrufu sağladığından kent ekonomisi ve kentsel tasarım noktasında büyük bir öneme sahiptir. Pasif evlerdeki iç ve dış yalıtım, kapı ve pencere için kullanılan özel malzemeler sayesinde ev içi ısıtma ve soğutma için kullanılan enerjinin %90 oranında düşürülebileceği belirtilmektedir (Aşıcı, 2017a:27-28).
- ***Ekosisteme Duyarlı ve Yaşam Kalitesini Arttırıcı Politikalar:*** Yeşil yeni bir ekonomik düzene geçişin üç temel aracından birisi karbon bağımlılığını azaltmak ve ekosistemi korumaktır (Barbier, 2010:28-29). Yeşil kent ekonomisi ise şehrin sınırları içinde ve dışındaki ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmelidir. Kirliliğin önemli bir bölümünün kentsel alanlarda üretildiği düşünüldüğünde kentlerin doğal çevre üzerindeki olumsuz ve yıkıcı etkilerin

azaltılması ve atık politikalarının doğru bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir (Puppim de Oliveira vd., 2013:143). Kentlerde ekosistemin korunması ve yerel düzeyde ekosistem hizmetlerinin gelişmesi hem kentsel yaşanabilirliğe hem de sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Kuo ve diğerlerinin (1998) yaptığı çalışma, yeşil alanların fazla olduğu kentlerde sosyal olarak daha sıkı ilişkiler kuran kent sakinlerinin, komşuluk ilişkilerine de daha açık olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanında yeşil alan ve ekosistemin korunması, kentlileri daha hareketli bir yaşam için teşvik eder.

Şehirler ekonomik, siyasi ve sosyal pek çok politika ile insanların yaşam tarzlarında değişikliklere neden olarak daha arzu edilebilir ve çekici yaşam merkezleri haline gelebilirler. Mekanik kentlerden ziyade yaya ve bisikletliyi önceleyen yollar inşa eden, enerji tasarruflu binaların bulunduğu, yeşil alanları ve ekosistemi koruyan, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanabilen daha yeşil ekonomilere sahip kentlerin, yaşam kalitesini arttırdığı düşünülmektedir (Puppim de Oliveira vd., 2013:150). Çoğunlukla ve özellikle kapitalist ideolojilerde kullanılan ve yalnızca paranın global piyasada ne kadar hızlı ve çok el değiştirdiğine odaklanan “*Yaşam Kalitesi*” kavramının aksine (Cato, 2009:9-10) “*Yaşam Standardı*” kültürel, dini, sosyal ve çevresel pek çok kriteri içine alan geniş bir kavramdır. Bir etiketi yoktur, fiyatlandırılmaz ve ölçülemezdir (Ioncica ve Petrescu, 2016:93-102).

- **Teknoloji Kullanımı:** Kentler çevre ile dost üretim, altyapı ve ulaşım teknolojilerini kullanabilmektedirler. Yakıt tasarrufu sağlayan araçlar, alternatif güç kaynakları gibi teknolojilerle karayolu araçlarının verimliliği arttırılmaktadır. Ek olarak bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte sürdürülebilir altyapı yatırımları ve hizmetleri için en uygun alanlar kentlerdir. Yoğun internet kullanımı veri akışını hızlandırarak insan-insan, insan-şehir ve şehir-şehir arası bağları kurmaktadır (Rode, 2013:89).
- **Ulaşım Uygulamaları:** Yeşil kentlerde ulaşım, yürümeyi ve bisiklete binmeyi mümkün kılmaktadır. Böylece hem yaşam kalitesini artırıcı fiziksel aktiviteyi teşvik eder, hem de motorlu taşıtlar dolayısıyla ortaya çıkan karbon salınımını azaltır (Rode, 2013:85). Kentlerde bisiklet kullanımı için bisiklet yollarının tasarlanması, yayalara göre ulaşım sistemlerinin kurulması, toplu taşımının geliştirilmesi ve kullanımının teşviki gibi ekolojik ayak izini azaltacak her türlü hizmet sunumu, yeşil kent ekonomisi içinde yer almaktadır (Şahin, 2017:26).
- **Gıda Politika ve Uygulamaları:** Yeşil ekonomilerin uygulanabildiği kentlerde gıdaların yerel üreticiler tarafından üretilerek yine yerel tüketiciler tarafından tüketilmesi, üretici ve tüketici arasındaki sosyal bağları kuvvetlendirebilmekte, çiftlikten sofraya uzanan yolu kısaltmakta, çiftçiler için adil ve katma değerli üretim olanaklarını sağlama gibi avantajları içermektedir (Connelly vd., 2013:200). Tüm bunlar üretim, dağıtım ve tüketim sürecinde üretilen karbon miktarını azaltabilecek, sürdürülebilir bir çevreyi mümkün kılacak ve ekonomilerin daha yeşil ve kentlerin daha yaşanabilir hale gelmesini sağlayacak uygulamalar olarak görülmektedir.
- **Yeşil İşler:** Yeşil ekonomi, iklim değişikliği ve çevresel kirliliğin azaltılması noktasında hayata geçirdiği veya geçirmeyi planladığı pek çok uygulamanın yanında yeni istihdam alanları yaratmış ve bu meslek gruplarını günümüz ekonomi anlayışı ile icra edilen meslek gruplarından farklılaşması için “*Yeşil İşler*” olarak adlandırmıştır (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015:317). Yeşil işler, “*çevresel kalitenin korunmasına veya eski haline getirilmesine ve dünyanın ekosistemlerine gelecekte zarar gelmesinin önlenmesine önemli ölçüde katkıda bulunan işlerdir*” (UNEP/ILO/IOE/ITUC, 2008:35). Yeşil işler, kentteki işletmelerin üretim ve dağıtım sürecinde ortaya çıkan olumsuz etkilerini sürdürülebilirlik ekseninde daha uygun seviyelere indirmeyi, üretim sürecinde yer alan her çalışanın, insana ve insani yaşama uygun koşullar altında çalışmasını sağlamayı hedefleyen işlerdir (GIZ ve ICLEI, 2012:37). Yeşil işler, güvenli çalışmayı, adil işi, işçi haklarını ve sosyal güvenceyi de öncelemektedir (ITUC, 2012:3).
- **İşbirliği, Katılım ve Yönetişim:** Yeşil kent ekonomileri, kentlerin ekonomik faaliyetlerinin küresel alandaki değerini, sürdürülebilirlik gayesini ve kendine özgü üretim biçimlerini de içerecek şekilde, birbirine bağlamaktadır. Bunu yaparken de politika ve uygulamaların işbirliği ile yapılmasına odaklanmaktadır. Yerel yönetimler bu noktada önemlidir. Çünkü tüketen vatandaşa ve şirketlere daha yakın olarak konumlanmıştır. Bu konumlandırılış yerel yönetimlere şehir planlama ve gelişim rotasını belirleme açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır (Simpson ve Zimmermann, 2013:4). Yeşil kentsel ekonomiler açısından etkili bir yönetim stratejisi, uzun dönemde yeşil bir çevresel ve mekânsal planlama için tetikleyici olabilmektedir (Rode, 2013:91-92). Kentleri ve kent ekonomilerini yeşillendirmek için alınacak karar ve yapılacak uygulamaların gerçekleştirilmesi için deneyim ve

görüşlerin paylaşılması, yönetişimi kentsel alanlar için hem bir zorunluluk, hem de bir ihtiyaç haline getirebilmektedir.

- **Su:** Ekolojik yıkımın durdurulması ve yeşil kent ekonomisinin sağlanabilmesi için başta su olmak üzere diğer pek çok kaynağın korunması gerekmektedir (Şahin, 2017:33). Su, ekosistemlerin desteklenmesi ve insan sağlığı için hem nitelik, hem de nicelik açısından oldukça önemlidir. Bu nedenlerle suyun daha sürdürülebilir şekilde yönetilmesi ve kullanılması gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için suyun doğal akışının ve döngüsünün bilinmesi, suyun değerinin anlatılması ve anlaşılması, insan ve ekosistemlerin suya olan ihtiyaç ve bağımlılıklarının derecesi ve sel ve kuraklığın meydana getirebileceği çevresel, beşeri ve fiziksel etkilerin anlaşılması gerekmektedir (Barbier, 2013:216).
- **Sosyal Politikalar:** Yeşil kent ekonomisi, kentsel ekonomileri çevresel olduğu kadar sosyal olarak da yaşanabilir hale getirmeyi, sosyal ve kentsel adaleti sağlamayı da amaçlamaktadır (Simpson ve Zimmermann, 2013:5).

Otomobil kullanımı daha fazla olan varlıklı kesimin kentin belli bölgelerine yayılması, kentteki gelir düzeylerinin farklılaşmasının kanıtıdır. Güvenlikli sitelerin, alışveriş ve iş merkezlerinin varlıklı kesimin yaşadığı yerlere daha yakın olması bu kesimi yoksul kesimden keskin şekilde ayırmaktadır. Gecekondu bölgelerinde yaşayan kesim ise birçok temel kentsel hizmete ulaşmada güçlü çekebilmektedir. Bu açıdan nüfus artışı ve sosyal ayrışma belirgin hale gelmektedir. Nüfus artışı, hızlı ve plansız büyüme ve yönetim mekanizmasının sosyal boyutu önemsendiği durumlarda, içme suyu, elektrik, altyapı, ulaşım gibi pek çok sıkıntı kentte en çok kentsel yoksulları etkilemektedir (Rode, 2013:81).

Yeşil ekonomilerde eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimde herkesin eşit konumda olması odaklanılan bir diğer noktadır. Kamusal eğitim ile uzun orta-uzun vadede ekonomilerin iyileşeceği bu sayede istihdamın artacağı iddia edilmektedir (Şahin, 2017:28). Çevre, atık ve tüketim eğitimleri ile kentlerin bireysel ve toplumsal davranışlarının dönüştürülebileceği öne sürülmektedir (Puppim de Oliveira vd., 2013:149).

Yeşil ekonominin uygulanması için kentler adeta pilot bölgeler olarak seçilmektedir. Bunun sebebi, yukarıda açıklandığı gibi kentin nitelik ve nicelik açısından sahip olduğu özellikler, işlevsel olarak benzersiz olmaları, sosyoekonomik farklılıklar sebebiyle sosyal fırsatlara erişimin ve yoksulluğun yoğunlaştığı alanlar olmaları ve idari yapının çok katmanlılığıdır (GIZ ve ICLEI, 2012:25-32). Kentler bu nedenlerle yeşil ekonomilerin uygulanma alanları olarak görülmekte ve kentsel ekonomiler yeşillendirilmektedir.

5. SAKİN ŞEHİRLERİN YEŞİL KENT EKONOMİSİNE UYGUNLUĞU

Sakin şehirler veya Cittaslow kapitalist küreselleşmeye karşı çıkan, yerel sürdürülebilirliğe ve yerel değerlerin farklılığına odaklanan geniş ideallere sahip bir felsefenin kente yansımadır (Pink, 2009:455). Cittaslow kavramı İtalyanca'da şehir anlamına gelen "*citta*" ve İngilizce'de yavaş anlamına gelen "*slow*" kelimelerinden türetilmiştir. Türkçe literatüre "*Sakin Şehir*", "*Yavaş Şehir*" veya "*Yavaş Kent*" olarak çevrilmiştir. Bu çalışmada "*yavaş*" kelimesinin negatif bir anlamı çağrıştırmaması amacıyla "*Yavaş Şehir*" ya da "*Yavaş Kent*" yerine "*Sakin Şehir*" ifadesi kullanılmıştır. Küresele karşı yerel ve geleneksel olanı, insanlar arası iletişim ve bağların sürdürülebilirliğini ve yaşam kalitesinin artırılabilirliğini savunurlar. Hem çevresel hem de kültürel sürdürülebilirliği ifade etmede her ne kadar benzeşmeler de siyasi bir gaye benimsemezler (Knox, 2005:6-7). Bu nedenle Sakin Şehir fikrinin uygulanması politikadan ziyade insan ve çevre faktörlerinin ön planda tutulması ile ilgilidir (Özmen ve Can, 2018:92).

İtalya'da 1986 yılında Piazza di Spagna kentinde McDonalds dükkânının açılmasına karşı yapılan protestolarla başlayan Yavaş Yemek Hareketi, Sakin Şehir Hareketi'nin ilham kaynağıdır (Sırım, 2012:121). İyi, temiz ve adil gıdaya erişimin hayati bir önem taşıdığı Yavaş Yemek Hareketi, kentleri de kapsayacak şekilde genişletilerek mekansal ve sosyal bir ağ haline gelerek Sakin Şehir Hareketi'ni oluşturmuştur (Radstrom, 2011:92).

Nüfusu 50.000'in altında kalan küçük yerleşim birimlerinin oluşturduğu uluslararası bir ağ olan sakin şehirler (Cittaslow), yerleşim yerlerinin kendine özgü değerlerini muhafaza ederek yerel kimliğin öne çıkarılmasını, tarihsel ve kültürel değerleri, doğal çevrenin ve ekosistemin devamlılığını önceleyen tekdüzeliğe karşı geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan kentsel bir ağıdır (Radstrom, 2011:91). Sakin şehirler yavaş ve temkinli bir yaşamı, sürdürülebilir çevreyi, kentsel adalet ve aidiyeti ve yaşayan tarihi içerisinde barındıran alternatif bir kent modelidir (İnce, 2019:211; Nilsson vd., 2011:381).

Sakin Şehir ağı, küreselleşmenin şehirler üzerindeki tahrip edici etkisini ortadan kaldırmayı hedefleyen bir yerel yönetimler birliğidir. Küreselleşmenin aynılaştırdığı kentlere meydan okuyan, kendisine özgü niteliklerini korumayı hedefleyen kentler, Sakin Şehir ağına katılmaktadırlar (Ünüvar ve Sezgin, 2011:128). Üye olan kentler, standart bir kent olmamak için geçmişlerinden ve sahip oldukları yerel değerlerden destek alarak kendi geleceklerini şekillendirmeyi hedeflemektedirler (Radstrom, 2011:91). Sakin Şehir ağı, şehirlerin dokusunun ve değerlerinin korunması, sakin bir yaşam perspektifinin oluşturulması amacıyla küreselleşmenin tekdüzeliği ile mücadele eden kentler birliğidir (Nilsson vd., 2011:375).

Sakin Şehir Birliği'nin, zorunlu ve perspektif olarak ikiye ayrılan toplam 7 başlık altında toplam 72 kriteri bulunmaktadır. Bu başlıklar;

1. Çevre Politikaları,
2. Altyapı Politikaları,
3. Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları,
4. Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkarlara Dair Politikalar,
5. Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar,
6. Sosyal Uyum
7. Ortaklıklardır

Sakin Şehir Birliği'ne katılmak isteyen belediyelerin üyelik sürecinde uyguladığı plan ve projeler, bir puanlama sistemine tabi tutulmaktadır. Bu puanlama sistemine göre Sakin Şehir Birliği'ne üye olmak için bir kent 50 puan ve üzerinde puan almak zorundadır (Cittaslow Türkiye, 2022). Sakin şehir olmak kentsel yaşam kalitesinin artırılmasından yerel kalkınmaya, değerlerin muhafazasından gelecek nesillere aktarılmasına, çevre ile uyumlu teknolojilerin kullanılmasından aynılaşmanın engellenmesine kadar pek çok değişim ve dönüşümü barındırmaktadır.

Yeşil kent ekonomilerinin değişim ve dönüşüm getirmeyi hedeflediği alanlar incelendiğinde sakin şehirlerin, yeni yeşil ekonomi sistemine uygun olup olmadığı bu bölümde tartışılmaktadır. Zira yeşil ekonomilerin ekoloji, ekonomi ve sosyal adalet gibi önemli temel etmenleri vurguladığı pek çok alan sakin şehirlerin politika ve kriterleri ile bağdaşmaktadır.

Tablo 1. Yeşil Kent Ekonomisinin Vurguladığı Noktalar ve Sakin Şehir Kriterlerinin Karşılaştırılması

Yeşil Kent Ekonomisinin Temel Vurguları	Sakin Şehir Kriterleri
Ekonomik Yapının Eko-Verimliliği	3.15.Yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların yaratılması
	3.16.Atölyelerin korunması ve değerlerinin artırılması – doğal/yerel alışveriş merkezlerinin yaratılması (Tarihi kent merkezlerinde yer alan geleneksel kasap, fırın, bakkal vb. dükkânların desteklenmesi)
Atık Politikası	1.4.Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması
	1.5.Endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi
	1.6.Kentsel ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması
Kentsel Tasarım Politikaları	1.7.Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufu
	1.8.Kamunun yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi
	1.11.Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi
	2.5.Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması
	2.6.Aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler (Kent merkezlerinde ve/veya hastanelerde hamileler için özel park yeri ayrılması gibi)
	3.5. Marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanılması
3.7. Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması (Biyomimari vb.)	

	3.9. Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması
	3.11. Kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki (Pasif Ev vb.)
	3.13. Kamusal sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki (Pasif ev vb.)
	3.17. Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı (metreküp olarak)
Ekosisteme Duyarlı ve Yaşam Kalitesini Arttırıcı Politikalar	1.9. Görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması
	1.10. Kamusal ışık kirliliğinin azaltılması
	1.12. Biyoçeşitliliğin korunması
	3.3. Verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi ve/veya oluşturulması
	3.4. Kentsel yaşanabilirliğin artırılması (Kentin daha yaşanabilir olması için çalışmalar yapmak. Örnek olarak işe gidiş ve çıkış saatlerinde oluşan trafik sıkışıklığını azaltmak için okulların veya kamu kurumlarının mesai saatlerini kaydırmak. İş yerlerinde kreş açılmasını teşvik etmek de örnek verilebilir.)
	3.14. Kent içindeki kullanışlı yeşil alanların verimli bitkiler ile değerlendirilmesi
Teknoloji Kullanımı	3.6. Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması
	3.8. Kentin internet ağına sahip olması
	3.10. Tele çalışmanın geliştirilmesi (Bilgisayar bağlantısıyla evden çalışma)
Ulaşım Politikaları	2.1. Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları
	2.2. Mevcut bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması
	2.3. Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri
	2.4. Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması
	2.8. Kent merkezlerinde malların sürdürülebilir dağıtımı (Tarihi kent merkezlerinde mal dağıtımı için havayı kirlüten araçlar yerine elektrikli veya motorsuz taşıtlar gibi kirlilik yaratmayan taşıtların tercih edilmesi)
	2.9. Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı
Gıda Politikaları	4.5. Kamuya ait restoranlarda (okul kantinleri, aş evleri vb) yerel, mümkünse organik ürünlerin kullanılması
	4.6. Kişisel kullanımda ve yemek sektöründe tat eğitimlerinin verilmesi ve mümkünse organik yerel ürünlerin kullanılmasının teşvik edilmesi
	4.9. Tarımda GDO kullanımının yasaklanması
Yeşil İşler	4.1. Agroekolojinin geliştirilmesi (Yerel ürünlerin sertifikalandırılması, kültür müzeleri kurulması) (Agroekoloji'den kastedilen tarımda ekolojik prensiplerin uygulanması)
	4.2. El yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunması
	4.3. Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılması

	4.10.Önceden tarım için kullanılmış alanların kullanımı hakkındaki imar planları için yeni fikirlerin varlığı
İşbirliği, Katılım ve Yönetişim	5.4.Önemli yönetsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi
	5.8.Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı
	6.7.Toplumsal ortaklıklar/sivil toplum kuruluşların mevcudiyeti
	6.9.Politikaya katılım
	7.1.Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek
	7.2.Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek
	7.3.Eşleştirme projelerini desteklemek ve geliştirmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeleri için işbirliği yapmak
Su Politikaları	1.2.Su temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi
	1.3.Halkın içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması
Sosyal Politikalar (Hizmetlere eşit erişim, eğitim, sağlık vb.)	2.7.Sağlık hizmetlerine onaylanmış ulaşılabilirlik
	4.4.Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini artırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak (Bölgedeki halkın hizmetlere ulaşımını arttırmak)
	5.5. Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi
	5.6.Sağlık eğitimleri (Obezite, diyabet vb. sorunlara yönelik çalışmalar)
	5.7.Yöre halkına Cittaslow'un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim vermek
	6.1.Azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çalışmalar
	6.2.Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşaması
	6.3.Engelli kişilerin entegrasyonu
	6.4.Çocuk bakımının desteklenmesi
	6.5.Genç neslin istihdam durumu
	6.6.Yoksulluk
	6.8.Farklı kültürlerin entegrasyonu
	6.10.Belediyenin kamu konut yatırımı
6.11.Gençlik faaliyetlerinin yürütüldüğü bir alanların ve bir gençlik merkezinin mevcudiyeti	

Kaynak: Rode, 2013; GIZ ve ICLEI, 2012'den derlenerek ve Cittaslow Kriterleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1.'de yeşil kent ekonomilerinin temel vurguları ile sakin şehir kriterleri, (yer aldığı başlık numaraları ile birlikte) ilişkilendirilmiştir. Buradan anlaşıldığı üzere yeşil kent ekonomilerinin vurguladığı ve yeni bir ekonomik sisteme geçişte hayati olduğu düşünülen politika ve uygulamalar, sakin şehir kriterleri ile örtüşmektedir.

Kentlerde yeşil ekonomiye geçiş ile birlikte kaynak ve enerji kaynaklarının kullanımının verimli hale getirileceği ve azaltılacağı öngörülmektedir. Sakin şehirler de, kamu binalarında ve diğer binalarda kullanılan enerji miktarının azaltılması, elektrik kullanımının kontrol altında tutulması, kimyasallara ve fosil yakıtlara olan ihtiyacın azaltıldığı agroekolojik tarım uygulamalarının işlerliğinin sağlanması ile su ve enerji kullanımının azaltılması gibi enerji ve kaynak kullanımı ile ilgili pek çok kritere sahiptir.

Yeşil kent ekonomilerinde olduğu gibi sakin şehirlerde de doğa ile uyumlu, sürdürülebilir üretim ve tüketim uygulamaları önemsenmektedir. Yerli üreticiye destek verilmekte, üretim-dağıtım-tüketim zincirini birbirinden uzaklaştırmadan ekonomi döngüsünü gerçekleştirmek önemsenmektedir. Tüketim noktasında önem verdiği politikalarından birisi atık politikasıdır. Atıkların geri kazanılmasına ilişkin birden fazla kriter sakin şehirlerde de yer almaktadır.

Yeşil kent ekonomilerinde çevre kaynak ve sosyal adalet sağlanması amacıyla önem kazanan bir diğer kentsel uygulama kent tasarımı ve planlamasıdır. Sakin şehirlerde kentsel yaşam politikaları başlığı altında görülen maddeler, hem ulaşım teknolojilerinin kullanılarak çevrenin daha temiz ve yaşanabilir hale getirilmesini hem de sürdürülebilir kent tasarımlarının oluşturulabilmesini, yeşil alanların artırılmasını veya var olanların korunmasını içermektedir. Bu nedenle yaşanabilirlik noktasında yeşil kent ekonomisi ve sakin şehir kriterleri birbiri ile örtüşmektedir.

Sakin Şehir kriterlerinin üçüncü başlığı olan kentsel yaşam kalitesi politikalarının altında yer alan kentin direnci için planlama kriteri, yeşil kent ekonomisinde yer alan pek çok düzenlemeyi içinde barındırmaktadır. Oluşturulmuş tüm başlıklar ile ilişkili olduğundan ve tümünü içerdiğinden yukarıdaki tabloda yer almamaktadır

Yeşil işler, sakin kentlerde genellikle tarım ile vurgulanmaktadır. Agroekolojinin geliştirilmesi ve tarım alanlarının kullanımı için duyulan hassasiyet; yeşil işler ile sakin şehirlerdeki zanaatlerin toprağa ve doğaya olan saygı ekseninde icra edilmesine verilen öneme örnek olarak gösterilebilmektedir. Kooperatifler, yerel gıda inisiyatifleri ve çiftçi pazarları ile sakin şehirlerde üretilen ürünlerin yerel üreticiden tüketiciye aracısız aktarılması hem çevresel kirlenmeyi ve gıda ayak izini azaltmaya fayda sağlamakta hem de yerel ekonomileri canlandırmaktadır.

Yeni yeşil bir kentsel ekonomiye geçişte ulusal hükümetler, uluslararası aktörler, özel sektör sivil toplum, araştırma-geliştirme uzmanları, bilim çevreleri ve yerel yönetimler ile bilgi alışverişi yapılmaktadır (GIZ ve ICLEI, 2012:62). Özellikle yerel yönetimler kent ekonomilerini yeşillendirmede ortak payda konumunda bulunmaktadırlar. Bu amaçla ortaklıklar, işbirlikleri ve yerel katılıma yerel yönetimlerce önem verilmektedir. Sakin şehirlerde de yerel politikalara, çevre ile ilgili alınacak kararlara yerel halkın ve sivil oluşumlarının katılımlarının yanında Uluslararası Slow Food ve Uluslararası Cittaslow Birliği ile kontakt kurulmaktadır.

Yeşil kent ekonomileri, yalnızca çevresel, ekolojik ve ekonomik hedefleri değil; aynı zamanda onlarla iç içe geçmiş olan sosyal hedefleri de içermektedir. Sosyal politikaların yeşil ekonomilerle yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015:315). Sakin şehir kriterlerinde de yer alan azınlıklara yapılan ayrımcılıkların önlenmesi, çocuk, genç katılımının önemsenmesi, çocuk bakımının desteklenmesi, yoksulluğun önlenmesi, kültürlerin birbiri ile uyumlulaştırılması gibi pek çok sosyal konuda yeşil kent ekonomileri ile uyduğu görülmektedir.

6. SONUÇ

Yeşil ekonomi, ekonomik etkinliklerin çevre ve insanlar üzerinde yol açtığı olumsuz etkilere odaklanan alternatif bir ekonomi anlayışıdır. Kirliliğin, çevresel zararların, doğal kaynakların aşırı tüketiminin ve sosyal adaletsizliğin sebebi olarak gösterilen kahverengi, büyüme odaklı kalkınma anlayışının değişmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Yeni yeşil ekonomi anlayışına geçişte yapılması önerilen pek çok düzenleme bulunmaktadır. Yeşil ekonominin kentsel alanda uygulanmasının, yeni ekonomi anlayışı açısından önemi ve başarıya ulaşma ihtimalinin yüksekliği, yeşil kent ekonomisinin giriş kapıları olarak kentlerin seçilmesi ile sonuçlanmıştır. Kentin nitelik ve niceliksel özellikleri, işlev açısından çok yönlülüğü, sosyoekonomik farklılıkları içermesi dolayısıyla sosyal fırsatlara erişimin ve yoksulluğun yoğunlaştığı alanlar olmaları ve idari yapının çokluğu yeşil ekonomilerin uygulama alanları olarak kentleri ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenlerle kentler yeşil ekonomilerin uygulanma alanları olarak görülebilir. Kentlerde ekonomik ve sosyal değişkenlerin tümünde yapılacak köklü dönüşümle veya düzenlemelerle, kent ekonomisi yeşillendirilebilir, biyoçeşitlilik korunabilir ve sosyal eşitlik sağlanabilir.

2019 yılında kabul edilen ve 2030 ve 2050 yıllarını kapsayacak şekilde iklim ev karbon hedeflerini, güvenli enerjiyi, temiz, yeşil ve döngüsel bir ekonomiyi adil ve güvenli gıdayı, ekosistemin ve çevrenin korunmasını içeren Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ardından Türkiye'de de 2021 yılında yayımlanan Yeşil Mutabakat Eylem Planı yayımlanmıştır. Bu eylem planı ile iklim değişikliği ile mücadele ve çevre politikalarının önemi, doğrusal ekonomi yerine döngüsel ekonominin öneminin vurgulanması teorik çerçevede heyecanlandırıcı görülmektedir. Tüm bu plan ve programlar, istikrarlı bir şekilde yürütüldüğü takdirde başarıya ulaşılabilir. Eylem Planı ile

üretim, ihalat, ihracat ve diğer tüm sektörlerde iklim duyarlı adımların planlanmasının ardından 2053 yılına kadar uzun vadeli belirlenmiş net sıfır emisyon hedefi Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından ifade edilmiştir (T.C İletişim Başkanlığı, 2021:12-13). Bu hedeflere ulaşılmasında yeşil ekonominin temkinli ve etkin araçlarından birisi yeşil kentsel ekonomi olabilir.

Yeşil kent ekonomilerinin değişim ve dönüşüm getirmeyi hedeflediği alanlar incelendiğinde sakin şehirlerin, yeni yeşil ekonomilerin ekoloji, ekonomi ve sosyal adalet gibi önemli temel değişkenleri vurguladığı pek çok alan sakin şehirlerin politika ve kriterleri ile bağdaşmaktadır.

Yeşil kent ekonomilerinde üretim, tüketim, dağıtım-bertaraf süreçlerini içeren ekonomik yapının eko-verimliliği ile sakin şehirlerdeki yerel ürünlerin ticarileşmesi, yerel ve organik ürünlerin bulunduğu alışveriş merkezlerinin kurulması gibi kriterlerin birbiri ile uyumlu olduğu görülmektedir. Yeşil ekonominin atık politikaları, atıksız ya da en az atığın ortaya çıktığı veya bu atıkların geri dönüşüm yoluyla yeniden üretime kazandırıldığı süreçleri gerektirmektedir. Sakin şehir kriterlerinde de atık politikaları ile ilgili birden fazla kriter yer almaktadır. Katı atık toplama kutuları, evsel ve endüstriyel atıkların kompostlanması ve atık su politikaları bunlar arasındadır.

Kentsel adalet ve hizmetlere erişim ile yakından ilişkili olan kentsel tasarım politikaları sakin şehirlerde çevre politikaları, altyapı politikaları ve kentsel yaşam kalitesi politikaları başlığı altında bulunan yaşanabilirlik ve kent hizmetlerine eşit ve adil erişimi içeren pek çok kriterler ilgilidir. Ekosistemi önceleyen ve yaşam kalitesini artırıcı politikaları ise sakin şehir kriterlerinde çevre politikaları ve kentsel yaşam kalitesi politikaları başlığı altında görülebilmektedir. Öncelikle ekosisteme ve onun kirletilmesine odaklanan bu kriterler yeşil kentlerin ekolojik önceliğini ön plana çıkarmakta ve kent içi yeşil alanların korunmasını teşvik etmektedir.

Temiz teknolojilerin kullanılması yeşil kent ekonomileri tarafından öncelenmektedir. Yeşil bir kent ekonomisine geçişte oldukça önemli olan teknolojik gelişmeler sakin şehirlerde hem dijital sosyal altyapının (uzaktan çalışma, turistler için interaktif hizmetler) hem de ulaşım altyapısının geliştirilmesini içermektedir. Ulaşım politikaları ise yeşil kentler için motorsuz alternatif ulaşım yöntemlerini içermektedir. Yayalar ve bisikletlilerin öncelikli olduğu, toplu taşımanın geliştirildiği bir kentsel ulaşım ağı, yeşil kent ekonomilerinde üzerinde sıkça durulan bir noktadır. Benzer şekilde sakin şehirlerde de iş-yaşam alanlarının birbirine yakınlığı, eko-ulaşımın planlanması ve bisiklet ve motorlu araç yollarının karşılaştırılması kriterleri, yeşil kent ekonomileri ile örtüşmektedir.

Yerel gıda girişimleri ve üretici pazarlarının gıda ayak izini azaltmadaki önemi yeşil kent ekonomileri için oldukça önemlidir. Aynı hedefler, yerel ekonominin geliştirilmesine katkı sağlaması dolayısıyla da sakin şehir kriterlerinde de yer almaktadır.

Çevrenin korunmasına, eski haline getirilmesine ve gelecekte de dünyadaki ekosisteme zarar vermeyecek şekilde icra edilmesine olanak sağlayan yeşil işler imalat, inşaat, tarım, bilimsel teknik ve idari hizmetlerle ilgili olabilmektedir. Yeşil kent ekonomilerinde, kentlerde kaynak verimli işlere, verimli altyapı hizmetlerine ve/veya yenilenebilir enerji üretebilme imkanı sağlayan işlere işaret etmektedir. Sakin şehirlerde yeşil işler genellikle tarım ve agroekolojik ilkelerin uygulanması noktasında görülmektedir. Kooperatifler, yerel gıda inisiyatifleri ve çiftçi pazarları ile sakin şehirlerde üretilen ürünlerin yerel üreticiden tüketiciye aracısız aktarılması, gıda ayak izini ve çevresel kirlenmeyi azaltmakta ve yerel ekonomileri canlandırmaktadır. Ek olarak hem yeşil kent ekonomileri hem de sakin şehir kriterleri temiz suya erişim üzerinde de durmuşlardır.

Sakin şehirlerde de yeşil kent ekonomilerinde de yerel halkın katılımı, iş birliği ve yönetişimi içeren yeşil yönetsel bir mekanizmaya işaret edilmektedir. Uluslararası örgütler ile işbirliği, yerel katılım ve yönetişim gibi fonksiyonlar ile yeşil ekonomilere geçişte veya yeşil ekonomilerin uygulanmasında yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya doğru yönetim döngüsü gerçekleşebilecek ve sistemsel dönüşümlerin benimsenmesini kolaylaşabilecektir.

Yeşil kent ekonomileri yalnızca ekolojik ve ekonomik politikaları incelememektedir. Bunun yanında sosyal politikaların, diğerleri ile iç içe geçmiş hayati rolünü de göz önünde bulundurmaktadır. Sakin şehir kriterleri de benzer biçimde, yalnızca ekonomik veya ekolojik konuları ele alamamakta sosyal altyapıyı, kırsal alan hizmetlerini, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimi, yoksulluğu, azınlıkları ve engellileri içerecek politikaları da içermektedir. Sosyal politikalar açısından da yeşil kent ekonomileri ve sakin şehirler birbiri ile örtüşmektedir.

Sakin şehirler yukarıda belirtilen hedef, önem ve kriterlerden hareketle yeşil kent ekonomilerinin uygulanabileceği alanlar olarak görülebilir. Nüfusu 50.000'in altında kalan sakin şehirlerin küçük yerleşim alanları olmaları, onları kentlerin ekonomik yeşillendirilmesi açısından önemli bölgeler yapabilecektir. Karbon-nötr hedefinin adım adım uygulanması ulusal ve uluslararası alanda bir başarı yakalayabilmelerine ve daha fazla kentin sakin şehir olarak yeşil kent ekonomilerinin uygulayıcısı konumuna gelmelerine olanak sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- AŞICI, Ahmet Atıl (2017a), **İklim İçin Yeşil Ekonomi Politikaları**, Yeşil Düşünce Derneği Yayını, İstanbul.
- AŞICI, Ahmet Atıl (2017b), "*İktisadi Düşüncede Çevrenin Yeri ve Yeşil Ekonomi: Karşılaştırmalı Bir Analiz*", **Yeşil Ekonomi** (Ed. Ahmet Atıl Aşıcı, Ümit Şahin), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, ss.35-57.
- AŞICI, Ahmet Atıl (2017c), "*Sürdürülebilir Yaşam İçin Bir Dönüşüm Önerisi: Yeşil Yeni Düzen*", **Yeşil Ekonomi** (Ed. Ahmet Atıl Aşıcı, Ümit Şahin), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, ss.105-133.
- BARBIER, Edward (2010), **A Global Green New Deal: Rethinking the Economic Recovery**, Cambridge University Press, Cambridge.
- BARBIER, Edward (2012), "*The Green Economy Post Rio+20*", **Science**, S.338(6109), ss.887-888.
- BARBIER, Edward ve MARKANDYA, Anil (2013), **A New Blueprint for A Green Economy**, Routledge Publishing, Oxfordshire (UK).
- CARBON BRIEF (2021), "*Mapped: How Climate Change Affects Extreme Weather around the World*", **Attribution** (E-Article), 25.02.2021, <https://www.carbonbrief.org/mapped-how-climate-change-affects-extreme-weather-around-the-world> (Erişim Tarihi: 03.03.2022).
- CATO, Molly Scott (2009), **Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice**, Earthscan Press, London (UK).
- CITTASLOW TÜRKİYE (2022), "*Cittaslow Türkiye, Üyelik Süreci ve Kriterler*", **Cittaslow Türkiye**, <https://cittaslowturkiye.org/uyelik-sureci-ve-kriterler/> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- CONNELLY, Sean, MARKEY, Sean ve ROSELAND, Mark (2013), "*We Know Enough: Achieving Action Through the Convergence of Sustainable Community Development and the Social Economy*", **The Economy of Green Cities: A World Compendium on the Green Urban Economy**, Springer Netherlands Publisher, Dordrecht, ss.191-203.
- ECER, Kübra, GÜNER, Oğuz ve ÇETİN, Murat (2021), "*Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye Ekonomisinin Uyum Politikaları*", **İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi**, S.9(2), ss.125-144.
- ERSOY MİRİCİ, Merve ve BERBEROĞLU, Süha (2022), "*Türkiye Perspektifinde Yeşil Mutabakat ve Karbon Ayak İzi: Tehdit Mi? Fırsat Mi?*", **Doğal Afetler ve Çevre Dergisi**, S.8(1), ss.156-164.
- GIZ - ICLEI (2012), **Discussion Paper: Green Urban Economy – Conceptual Basis and Courses for Action**, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit Publisher, Bonn (Germany).
- IONCICA, Diana Eugenia ve PETRESCU, Eva Cristina (2016), "*Slow Living and The Green Economy*", **The Journal of Philosophical Economics: Reflections on Economic and Social Issues**, S.11(2), ss.85-104.
- ITUC (2012), "*Growing Green and Decent Jobs*", **Economic Analysis by The Millennium Institute**, ITUC E-Press, https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/ituc_green_jobs_summary_en_final.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- İNCE, Ecem (2019), "*Yerel Halkın Bakış Açısıyla Sakin Şehir (Cittaslow) Anlayışının Kırsal Kalkınma Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi : KKTC/Mehmetçik Örneği*", **Kırsal Kalkınma ve Kooperatifçilik** (Ed. Ayşegül Mengi, Deniz İşçioğlu), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, ss.207-217.
- KNOX, Paul (2005), "*Creating Ordinary Places: Slow Cities in a Fast World*", **Journal of Urban Design**, S.10:1, ss.1-11
- KUO, Frances E., SULLIVAN, William C., COLEY, Rebekah Levine ve BRUNSON, Liesette (1998), "*Fertile Ground for Community: Inner-City Neighborhood Common Spaces*", **American Journal of Community Psychology**, S.26(6), ss.823-851.
- KUŞAT, Nurdan (2013), "*Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajları: Türkiye İncelemesi*", **Journal of Yaşar University**, S.29(8), ss.4896-4916.
- LAWSON, Richard (2006), "*An Overview of Green Economics*", **International Journal of Green Economics**, S.1(2), ss.23-36.

- LOISEAU, Eleonore, SAIKKU, Laura, ANTIKAINEN, Riina, DROSTE, Nils, HANSJURGENS, Bernd, PITKÄNEN, Kati, LESKINEN, Pekka, KUIKMAN, Peter ve THOMSEN, Marianne (2016), "*Green Economy and Related Concepts: An Overview*", **Journal of Cleaner Production**, S.139, ss.361-371.
- NILSSON, Jan Henrik , SVÄRD, Ann-Charlotte, WIDARSSON, Åsa ve WIRELL, Theres (2011), "'Cittaslow' Eco-Gastronomic Heritage as a Tool for Destination Development", **Current Issues in Tourism**, S.14(4), ss.373-386.
- ÖZÇAĞ, Mustafa ve HOTUNLUOĞLU, Hakan (2015), "*Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi*", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.13(2), ss.303-324.
- ÖZMEN, Ayça ve CAN, Mehmet Cengiz (2018), "'Cittaslow Hareketi'ne Eleştirel Bir Bakış", **Journal of Planning**, S.28(2), ss.91-101.
- PINK, Sarah (2009), "*Urban Social Movements and Small Places*", **Analysis of Urban Change, Theory, Action**, S.13, ss.451-465.
- PUPPIM DE OLIVEIRA, Jose, DOLL, Christopher, BALABAN, Osman, JIANG, Ping, DREYFUS, Magali, SUWA, Aki, MORENO-PEÑARANDA, Raquel ve DIRGAHAYANI, Puspita (2013), "*Green Economy and Governance in Cities: Assessing Good Governance in Key Urban Economic Processes*", **Journal of Cleaner Production**, S.58, ss.138-152.
- RADSTROM, Susan (2011), "*A Place-Sustaining Framework for Local Urban Identity: An Introduction and History of Cittaslow*", **Italian Journal of Planning Practice**, S.1, ss.90-113.
- RODE, Philipp (2013), "*Cities and the Green Economy*", **The Economy of Green Cities: A World Compendium on the Green Urban Economy**, Springer Publisher, Netherlands, ss.79-98.
- SAK, Güven (2022), **Yeşil Sanayi Devrimini Kaçırılmamak Elimizde**, TEPAV Yayını, Ankara, https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2022/notlar/yesil_sanayi_devrimini_kacirmamak_elimizde.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- SIMPSON, Richard ve ZIMMERMANN, Monika (2013), "*The Economy of Green Cities: A World Compendium on the Green Urban Economy*", **The Economy of Green Cities: A World Compendium on the Green Urban Economy** (Ed. Richard Simpson, Monika Zimmermann), Springer Publisher, Netherlands, ss.3-10.
- SIRIM, Veli (2012), "'Çevreyle Bütünleşmiş Bir Yerel Yönetim Örneği Olarak Sakin Şehir Hareketi Ve Türkiye'nin Potansiyeli'", **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, S.1(4), ss.119-131
- ŞAHİN, Ümit (2017), "*Yeşil Düşünceden Yeşil Ekonomiye*", **Yeşil Ekonomi** (Ed. Ahmet Atıl Aşıcı, Ümit Şahin), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, ss.22-35.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI (2021), **Türkiye's Green Development Initiative**, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayını, Ankara.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI (2021), **Orta Vadeli Program (2022-2024)**, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayını, Ankara.
- T.C. TİCARET BAKANLIĞI (2021), **Yeşil Mutabakat Eylem Planı**, T.C. Ticaret Bakanlığı Yayını, Ankara.
- THE EUROPEAN GREEN DEAL (2019), **The European Green Deal (Avrupa Yeşil Mutabakatı)**, <https://api.izto.org.tr/storage/Documents/original/XqMKcb6iZrvhi22m.pdf> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- UNEP - UNITED NATIONS ENVIRONMENT PROGRAMME (2011), **Towards A Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication**, UNEP Publisher, St-Martin-Bellevue (France), https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- UNEP/ILO/IOE/ITUC (2008), **Green Jobs: Towards Decent Work in a Sustainable, Low-Carbon World**, UNEP Publisher, St-Martin-Bellevue (France),
- ÜNÜVAR, Şafak ve SEZGİN, Mete (2011), "'Sürdürülebilirlik ve Şehir Pazarlaması Ekseninde Yavaş Şehir'", Çizgi Kitabevi, Konya.
- YALÇIN, Arman Zafer (2016), "*Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yeşil Ekonomi Düşüncesi ve Mali Politikalar*", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.6(1), ss.749-775.

Bosna Hersek Devletinin Yönetimsel Yapısı

Administrative Structure of the State of Bosnia and Herzegovina

Mustafa LAMBA

Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mlamba@mehmetakif.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7406-6112>

Makale Başvuru Tarihi: 16.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 21.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Tuğçe HİSOĞLU KOÇ

Arş. Gör., Bayburt Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, tugcehisogl@bayburt.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9591-6120>

ÖZET

**Anahtar
Kelimeler:**

Bosna Hersek
Anayasası,

Yönetimsel Yapı,

Parçalı İktidar,

Kamu Yönetimi,

Tarihsel olarak, Bosna-Hersek'te üç büyük etnik grup bulunmaktadır. Bunlar: Boşnaklar (Müslümanlar), Hırvatlar (Katolik Hıristiyanlar) ve Sırpalar (Ortodoks Hıristiyanlar)'dır. Bölgede bu üç etnik grup arasındaki gerilim hiç sona ermemiş ve oldukça kanlı savaşlara neden olmuştur. Gerilimin sona ermesi için uluslararası baskılar sonucu üç etnik grup arasında Dayton Barış Anlaşması imzalanmıştır. Dayton Barış Anlaşmasıyla; mevcut anayasal düzen, oldukça parçalanmış, güçlü etnik güç paylaşımı hükümlerine sahip " karmaşık federalist" bir sistem haline gelmiştir. Oluşturulan bu sistemle Bosna Hersek içerisinde; Bosna Hersek Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti ve Brčko özerk bölgesi yer almaktadır. Bosna Hersek'te ki karmaşık etnik yapı sebebiyle çözüm olarak görülen yeni yönetimsel yapı yönetimsel sorunları da beraberinde getirmektedir. Çünkü oluşturulan bu yönetimsel yapı parçalı ve karmaşık iktidar yapısıdır. Çalışmanın temel amacı Bosna Hersek'te, Dayton Barış Anlaşması öncesi sürece de yer vererek, oluşturulan yeni yönetimsel yapı hakkında bilgi vermek ve bu anlaşmanın yönetimsel yapı üzerindeki etkileri üzerine bir değerlendirme yapmaktır. Bu değerlendirme neticesinde Bosna Hersek'te siyasi makamların sayısının aşırılığı ve yönetimsel yapıya önemli müdahalelerde bulunabilecek Yüksek Temsilciler Ofisinin varlığının yönetimsel yapıda büyük bir sorun teşkil ettiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, halkın üzerinde anlaşarak kabul ettiği bir Anayasa'ya sahip olmaları sorun çözmekten ziyade sorun yaratan bir yönetimsel yapı ortaya çıkarmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Constitution of
Bosnia and
Herzegovina,

Administrative
Structure,

Fragmented Power,

Public
Administration,

Historically, there have been three major ethnic groups in Bosnia and Herzegovina. These are Bosnians (Muslims), Croats (Catholic Christians), and Serbs (Orthodox Christians). The tension between these three ethnic groups in the region never ended and caused quite bloody wars. As a result of international pressure to end the tension, the Dayton Peace Agreement was signed between the three ethnic groups. With the Dayton Peace Agreement; The current constitutional order has become a highly fragmented "complex federalist" system with strong ethnic power-sharing provisions. With the system created in Bosnia and Herzegovina, the Federation of Bosnia and Herzegovina, Republika Srpska, and Brčko autonomous region formed. The new administrative structure, which is seen as a solution due to the complex ethnic structure in Bosnia and Herzegovina, also brings administrative problems because of administrative structure is a fragmented and complex power structure. The study's primary purpose is to give information about the new administrative structure created in Bosnia and Herzegovina, including the process before the Dayton Peace Agreement, and to assess the effects of this agreement on the administrative structure. As a result of this evaluation, it was concluded that the excessive number of political authorities in Bosnia and Herzegovina and the existence of the Office of High Representatives, which can make significant interventions in the administrative structure, constitute a significant problem in the administrative structure. In addition, the fact that they do not have a Constitution that is accepted by the people by consensus has created an administrative structure that creates problems rather than solving problems.

1. GİRİŞ

Birden fazla nesnenin ya da yapının birbirlerine karşı durumlarını ortaya kaymayı amaçlayan karşılaştırma yöntemi, özellikle ülkelerin siyasal ve yönetsel yapılarının anlaşılmasında sıkça başvurulan bir yöntemdir. Karşılaştırmalı siyaset ve yönetim alanında ülkelerin merkezi yönetim yapıları, devlet şekilleri, siyasal rejim, personel sistemleri, yargı sistemleri, yerel yönetim yapıları gibi çok sayıda başlık altında incelemeler yapılabilmektedir. Herhangi bir ülkenin yönetsel yapısının anlaşılmasında o ülkenin anayasası veya temel yasal düzenlemelerinden yararlanılmaktadır. Anayasaların başlangıç kısımlarında ise genellikle ilgili ülkenin devlet şekli ve siyasi rejimine yer verilir.

Bosna Hersek Anayasası'nın önsözünde de benzer şekilde Bosna Hersek'in "*demokratik, çok ırklı bir devlet*" olduğu belirtilmiştir. Bu ifadeden yola çıkarak Bosna Hersek Anayasası'nın özellikle etnik yapısı ile bağlantılı bir anayasa olduğu ve bu sebeple karmaşık siyasi ve kurumsal yapılara sahip olduğu aşikârdır. Anayasalar genellikle ülkelerin kendi yasama organları tarafından hazırlanarak halkın onayına sunulduğu halde Bosna Hersek Anyasası, Dayton Barış Anlaşması ile inşa edilmiş ve ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından hazırlanmıştır.

Dayton Anlaşması'nın amacı, Bosna'daki savaşı durdurmak ve barışı sağlamaktır ve bu amaca ulaşıldı. Ancak, hazırlanan Bosna Hersek anayasası uluslararası toplumun güçlü baskısı altında yapılan siyasi bir tavizdir. Toplumun etnik yapısı dâhil edilmeye çalışılarak yapılan bir anlaşma olmasına karşın toplumdaki etnik yapıları bağdaştırmak yerine uçurumun daha da genişlemesine sebep olmuştur. Bu çatışmalara çözüm yolu olarak görülen reform girişimleri de çıkmaza girmiş ve özellikle yerel siyasi kurumlar tarafından engellenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, üç kurucu etnik kimlik ve bu etnik kimliklerin oluşturduğu özerk bölgelerden oluşan Bosna Hersek'in anayasası ve yönetsel yapısı hakkında bilgi vermeye çalışmaktır. Bu maksatla çalışmanın birinci bölümünde; Bosna Hersek hakkında tarihi ve genel bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde ise Bosna Hersek'in kurucu metni olarak kabul edebileceğimiz Dayton Barış Anlaşması'na giden süreç ve süreç sonunda imzalanan anlaşma incelenmeye çalışılmaktadır. Bu bölümün devamında Dayton Barış Anlaşması'na getirilen eleştiriler ve bu eleştiriler sebebiyle gerçekleştirilmeye çalışılan reform girişimleri incelenmektedir. Üçüncü ve son bölümde ise Bosna Hersek'in günümüzde sahip olduğu yönetim yapısı incelenmektedir. İki entite ve özerk bölgenin ayrı anayasaları olması sebebiyle bu bölümde merkez yasama, yürütme ve yargı erklerini incelenirken entite düzeyinde ve Brčko Bölgesindeki yasama, yürütme yargı erkleri de ayrıca incelenmeye çalışılmaktadır.

2. JEOPOLİTİK AÇIDAN BOSNA HERSEK

Balkan Yarımadası; kuzeyde Orta Avrupa ovası, güneyde Ege, batıda Adriyatik ve doğuda Karadeniz ile çevrilidir. Balkan yarımadası jeostratejik önemi sebebiyle tarih boyunca birçok farklı etnik grupları bünyesinde barındıran önemli bir coğrafyadır (Kodal, 2018:413). Sadece coğrafi konumu itibarıyla değil aynı zamanda verimli toprakları ile de dikkatleri üzerine çeken Balkan Yarımadası; 18. yüzyıla kadar çeşitli dini ve kültürel grupların heterojen bir karışımını ifade etmektedir. 18. yüzyılın sonunda imparatorlukların çöküşü ve ulus-devletin yükselişi sonucunda bu heterojen yapı azalmış olmasına rağmen halen Balkan ülkeleri heterojenlikten kaynaklı çatışmalar yaşamaktadır (Biondich, 2011:1-3).

Jeopolitik açıdan çok önemli bir coğrafyada yer alan Bosna Hersek 51.197 km² yüzölçümü ile Avrupa'nın güney doğusunda, Balkan yarımadasının ise kuzey batısında yer almaktadır. Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan ile komşu olan Bosna Hersek'in Adriyatik Denizi'ne 20 km uzunluğunda bir sahil şeridi mevcuttur (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021). Ülkenin iklimi güneybatı tarafında Akdeniz iklimi iken genelinde karasal iklim hâkimdir (İnsanmer, tarihsiz). Kodal'a (2018:413) göre ise Bosna Hersek bulunduğu coğrafi konumu sebebiyle Balkan yarımadasındaki diğer bölgelere nispeten daha az öneme sahip bir konumdadır. Ancak buna rağmen tarihte birçok kavmin ve toplumun istilasına maruz kalan Bosna Hersek günümüzde farklı dini ve etnik toplulukları bünyesinde barındırmaktadır (Pulat, 2015:1).

Bosna Hersek'in son resmi nüfus sayımı 1991 yılında yapılmıştır. Bu nüfus sayımında ülkenin nüfusu 4,37 milyondur. Ancak 1990'larda yaşanan soykırım sebebiyle ülkenin nüfusunun yaklaşık üçte biri kaybedilmiştir. Günümüzde Bosna Hersek nüfusu, IMF (Nisan, 2021) tahmini rakamlarına göre 3,26 milyon; CIA (2021, Temmuz) tahmini rakamlarına göre ise 3,82 milyondur. Yine CIA, 2013 verilerine göre nüfusun etnik köken dağılımı ise %50,1 Boşnak, %30,8 Sırp, %15,4 Hırvat, geri kalan kısmı ise diğer kategorisinde yer almaktadır.

Yapılan arkeolojik kazılar sonucu tarihi Taş Devri'ne kadar dayandırılabilen Bosna Hersek; İliiryalılar sonrasında Romalıların yönetimi altında yaşamıştır. 4. yüzyılın sonlarında ise Slav kabilelerinin göçü ile Slav

ırkının temsilcisi bir toprak haline gelmiştir. Ardından 7. yüzyılın sonlarına kadar Avar Türklerinin yönetimi altında kalmış olan Slav kabileleri sonrasında 12. yüzyıla kadar Doğu Roma İmparatorluğu, 12. yüzyıl sonrası ise Macarların yönetimi altında bulunmuşlardır (Kodal, 2018:414).

1463 yılından itibaren Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Bosna Hersek, bu dönemde Müslüman Türkler vasıtasıyla İslamiyet ile tanışmıştır (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992:8-10). Tam 415 yıl boyunca Osmanlı Devlet'i hâkimiyeti altında kalan Bosna Hersek, 1878 Berlin Antlaşmasıyla birlikte Avusturya-Macaristan monarşisine geçmiştir. 1878-1908 yılları arasında Bosna, Avusturya yönetimi altında bir Osmanlı toprağı olarak kalmıştır. Ancak Osmanlı'nın zayıflaması sebebiyle 1908 yılında Bosna Hersek tamamen Avusturya-Macaristan'ın idaresi altına girmiştir. Balkan Savaşlarının ardından Balkanlardaki Osmanlı gücü tamamen sone erdirilmiştir (Mataraci, 2016:30).

1919 yılına kadar Avusturya Macaristan ve Sırbistan arasındaki ilişkiler toprak kazanımları sebebiyle zaten gerilimliydi. Ancak, 1919 yılında Dük Franz Ferdinand'ın öldürülmesiyle bu gerilim daha da artmış ve I. Dünya Savaşı'nın ilk kıvılcımı bu topraklarda ortaya çıkmıştır (Azarkan, 2011:81). I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya Macaristan'ın dağılmasıyla birlikte Sırp, Hırvat ve Sloven liderler tarafından on yıl sonra Yugoslavya olarak anılacak olan Sırp, Hırvat ve Sloven Ulusal Konseyi kurulmuştur (Mataraci, 2016:35).

Kurulan yeni devlet Sırp, Sloven, Karadağ, Bosna-Hersek, Makedonya ve Hırvatistan'dan oluşan 6 federe devletten oluşmaktaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman-İtalyan işgalinden kurtulan Yugoslavya federal bir cumhuriyet olarak Tito yönetiminde yeniden kuruldu. Bu dönemde Bosna-Hersek, Yugoslavya Federal devletinde eşit haklara sahip iki federe devletten biri olarak yer aldı. Yugoslavya'nın anayasasında inançlara saygılı ve laik bir devlet olacağı belirtilmiş olsa da bu hükümden bahsetmek mümkün olmamıştır (Yenigün ve Hacıoğlu, 2004:4-5; Azarkan, 2011:82).

1963 yılından itibaren kurulan Yugoslavya Federal Ulusal Cumhuriyeti, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür. Bosna Hersek bu dönemde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuştur (Banović vd., 2020:15). Tito'nun kurduğu milli komünizm döneminde "*heterojenite politikası*" adı altında Bosna Hersek'e birçok Sırp köylüsü göç ettirilmiştir. Böylelikle Boşnaklarla diğer Müslümanların bağlantıları kesilerek, Boşnakların dini yaşantısı kısıtlanmaya çalışılmıştır (Yenigün ve Hacıoğlu, 2004:5). 1980'lerde Tito'nun ölümü ve yaşanan ekonomik kriz Yugoslavya'nın dağılma sürecini hızlandırmıştır. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Avrupa sosyalist rejimleri çöküp kapitalizmi benimserken Yugoslavya kanlı bir dağılma sürecine girmiştir (Sancaktar, 2018:212).

15 Ekim 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanlarının ardından Saraybosna'daki parlamento da Yugoslavya'dan ayrılma kararı almıştır. Avrupa Birliği'nin talebi üzerine ayrılma kararı almak için düzenlenen referandumla nüfusun %99,4'ü bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Böylelikle Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri 17 Nisan 1992'de Bosna-Hersek'i bağımsız bir devlet olarak tanımıştır. 22 Mayıs 1992 yılında ise Bosna-Hersek Birleşmiş Milletlere üye olmuştur (Banović vd., 2020:16). Bosna sorununun uluslararasılaşması da Nisan 1992'de Yugoslavya'dan bağımsızlığını talep etmesiyle başlamıştır. 1992 yılından beri uluslararası aktörler Bosna'nın siyasi sisteminde ve gelişiminde kilit bir rol oynamaktadır (Keil, 2013:116).

Bosnalı Sırp'lar tarafından boykot edilen Yugoslavya'dan bağımsızlık ilanı silahlı bir çatışmaya yol açmış ve üç etnik grup arasında gerçekleşen Bosna Savaşı bu dönemde patlak vermiştir (Banović vd., 2020:16). Tarihsel olarak, Bosna-Hersek'te üç büyük etnik grup oluşmuştur. Bunlar: Boşnaklar (Müslümanlar), Hırvatlar (Katolik Hıristiyanlar) ve Sırp'lar'dır (Ortodoks Hıristiyanlar). 1992-1995 Bosna Savaşı ise bu üç etnik grup arasında patlak vermiştir. Bosna Savaşı; %65,8'i Boşnaklar, %25,6'sı Sırp'lar ve %8,01 Hırvatlar olmak üzere yaklaşık 113.000 kişinin ölümüne neden olmuştur (Zupcevic ve Causevic, 2009:11). Bu kanlı ve yıkıcı savaş, özellikle ABD, Almanya, İngiltere, Fransa gibi devletlerin dış müdahalesiyle, 1995 yılında imzalanan ve Bosna Hersek kurucu metni olarak da bilinen Dayton Barış Anlaşmasıyla sona ermiştir (Sancaktar, 2018:212).

3. DAYTON BARIŞ ANLAŞMASI VE ANAYASAL REFORM GİRİŞİMLERİ

Bosna Savaşı, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Boşnak ve Hırvat politikacıların bağımsız Bosna Hersek devleti fikrini desteklerken, Sırp politikacıların ise Sırp'ların çoğunlukta olduğu Yugoslav Federasyonunda kalmayı tercih etmeleri sebebiyle meydana gelmiştir. 1992 yılından, 1995 yılına kadar Bileşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ve ABD tarafından bölgede çeşitli barış planları yapılmış hatta uygulanmış olsa da hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Korkut ve Mulalic, 2012:108-110).

Dayton Barış Anlaşması ülkedeki savaşı sona erdiren ve savaş sonrası Bosna için anayasa içeren bir anlaşmadır (Keil, 2013:117). Bosna-Hersek Devletinin Anayasası, 21 Kasım 1995'te Dayton'da paraflanan ve 14 Aralık 1995'te Paris'te onaylanan Bosna-Hersek'te Barış İçin Genel Çerçeve Anlaşmasının Ek 4'ü olarak kabul edilmiştir. Bir barış anlaşmasının parçası olması nedeniyle Anayasa, Bosna Hersek vatandaşlarını dahil etmeden ve demokratik meşruiyet sağlayabilecek prosedürler uygulanmadan hazırlanmış ve kabul edilmiştir (Branković, 2016:11).

Anlaşma, ABD'nin üç tarafın devlet başkanlarını da Ohio'ya çağırmasıyla ortaya çıkmış, 14 Aralık 1995'te Aliya İzetbegovic (Boşnak), Franjo Tuđman (Hırvat) ve Slobodan Milosevic (Sırp) tarafından tekrar gözden geçirilerek Paris'te resmen kabul edilmiştir (Yazıcı, 2018:99). Ana metin ve 11 ek maddeden oluşan Anlaşma iki entiteden oluşan ve merkezi olmayan bir devlet çerçevesi çizerek üç taraf içinde bölgesel bir çözüm sağlamıştır (Caplan, 2000:216). Korkut ve Mulalic'e (2012:110) göre Dayton Barış Anlaşmasının amacı;

- Temel insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesini sağlamak için savaşın parçaladığı bir toplumun yeni çok etnikli ve demokratik kurumlarını yaratmak,
- Bosna ve Hersek için sürdürülebilir barışa yönelik çatışma sonrası yeniden yapılanmayı sağlamak,
- Çatışmanın tekrarını önlemek veya bölgede potansiyel çatışmaları engellemektir.

Bu amaçlar doğrultusunda Dayton Barış Anlaşması ile Bosna Hersek; Sırp Cumhuriyeti ve Boşnak-Hırvat Federasyonu olarak ikiye bölündü. Sırpların çoğunlukta olduğu Sırp Cumhuriyeti, bölgenin %49'unu kontrol etmekte iken Boşnak ve Hırvatların çoğunlukta olduğu Bosna-Hersek Federasyonu bölgenin %51'ini kontrol etmektedir (Sebastián, 2012:597). Bosna Hersek Federasyonunda iki etnik (Boşnak ve Hırvat) grubun barışı sonucu kabul ettiği 1994 yılı Washington Anlaşmasına bağlı kalmarak 10 kanton tarafından yönetilmeye devam edecektir. Bahsi geçen bu 10 kanton bölgenin her biri kendi anayasasına, federasyon seçmenleri tarafından doğrudan seçilen bir meclise, bir başbakana ve bakanlıklara sahip olarak yönetilmektedir. Bu anlaşma ile çözüme kavuşturulamayan bölge olan Brčko bölgesi ise 1999 yılında özerk bölge olarak ilan edilmiştir. Böylelikle Dayton Anlaşmasıyla beraber Bosna Hersek geniş egemen imtiyazları olan iki entite ve bir özerk bölge olarak kurulmuştur (Belloni, 2009:359; Ekinci, 2014:17-18).

Dayton Barış Anlaşmasının askeri yönlerini izlemek için NATO liderliğindeki 60.000 askerden oluşan bir barışı koruma kuvveti (IFOR) oluşturulmuştur. Bu kuvvetin yerini 1996 yılından sonra asker sayısı düşürülerek yine NATO liderliğinde farklı bir kuvvet (SFOR) almıştır. 2004 yılında AB'nin Bosna Hersek misyonunu devralmasıyla NATO kuvvetlerinin yerini AB'ye bağlı EUFOR kuvveti almıştır. Ayrıca anlaşmanın sivil yönlerinin uygulanmasını izlemek için Yüksek Temsilciler Ofisi (YTO) kurulmuştur. YTO, Bosna Hersek'teki en yüksek uluslararası sivil otorite olarak kabul edilmektedir (Caplan, 2004:54).

Yüksek temsilci, BM Barış Uygulama Konseyi tarafından hazırlanan hükümlere göre atanmıştır. 1997 Bonn Konferansı sonrasında yüksek temsilci, yasama ve siyasi alanda artan yetkiler elde etmiştir (Dalar, 2008:99; Ekinci, 2014:18). "*Bonn Yetkileri*" olarak adlandırılan bu yetkilerle birlikte yüksek temsilci; bağlayıcı kararlar verebilen, yerel partiler anlaşmaya varamadıklarında çözüm sunabilen ve en önemlisi de Dayton Barış Anlaşması kapsamındaki yasal taahhütlerini ihlal eden veya anlaşmanın uygulanmasını engelleyen kişileri kamu görevinden uzaklaştırabilen yetkiler elde etmiştir (Caplan, 2004:56). Yüksek Temsilciler Ofisi'nin (YTO) rolü, Dayton Anlaşması'nın en tartışmalı kısmıdır. Başlangıçta bu kurum, Bosna Hersek'in, nasıl yönetileceğine ilişkin tavsiyeler verip uygulanmasını sağlarken, yüksek temsilciye tanınan "*Bonn Yetkileriyle*" demokratikleşme için bir engel haline dönüşmüştür (Zupcevic ve Causevic, 2009:12).

Dayton Anlaşması, getirdiği yönetim kademeleri sebebiyle yarattığı karmaşık siyasi ve kurumsal yapılardan dolayı "*Frankenstein Anayasası*" olarak adlandırılmıştır. Devletin resmî kurumlarının varlığına rağmen yönetim kademeleri kendi paralel kurumlarını oluşturmuştur. Dört milyondan az nüfusuyla Bosna-Hersek devlet düzeyi, iki entite (Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti), 10 kanton bölge (Bosna-Hersek Federasyonu içerisinde), bir özerk bölge (Brčko) ve bir belediye düzeyi gibi 14 farklı hükümet düzeyine sahiptir. Bu kurumsal yapılar farklıdır. Ancak yetki alanları örtüşmektedir. Bosna-Hersek Federasyonu, 10 kanton ve bir belediye düzeyinden oluşan merkezi olmayan bir hükümet sistemine sahiptir. Her kantonun kendi hükümeti, parlamentosu ve eğitim, sağlık hizmetleri, polis ve mahkemeler üzerinde yargı yetkisi vardır. Sırp Cumhuriyeti ise, yalnızca belediye düzeyinde olmak üzere çok daha merkezi bir hükümet sistemine sahiptir. Böylelikle Bosna Hersek; 14 başbakan ve hükümet tarafından yönetilen beş yönetim katmanı ile dünyada en yüksek sayıda cumhurbaşkanı ve başbakana sahip devlet olmaktadır (Belloni, 2009:359; Korkut ve Mulalic, 2012:111).

Eski Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzetbegovic de dâhil olmak üzere birçok kişiye göre Dayton Anlaşması adil bir barış oluşturmuyordu. Ancak savaşı bitirmeyi amaçlayan bir barış anlaşmasıydı. 1995'ten

sonra şiddetli bir çatışma olmamasına rağmen Dayton Anlaşması'na yönelik ortak birçok eleştiri mevcuttur. En önemlisi ise Anlaşma'nın, savaştan kaynaklanan etnik bölünmeleri kurumsallaştırmaya hizmet ettiği (Sebastián, 2012:597; Korkut ve Mulalic, 2012:110).

Caplan'a (2000:222-223) göre; Dayton Anlaşması'nın dört geniş yapısal zayıflığı vardır. Birincisi, Anlaşma görünüşte üniter bir Bosna devletini desteklese de hükümleri etkili bir bölünme teşkil etmektedir. Bu nedenle anlaşma hükümleri, yeniden bütünleşme görevini başarmayı zorlaştırmaktadır. İkincisi; Anlaşma etnik siyasi örgütlenme ilkelerini yeniden teyit etmekte ve bu da savaşı sürdüren mantığı güçlendirmektedir. Üçüncüsü, Anlaşma barışın sivil zorunluluklarından çok askeri yönlerine daha fazla vurgu yaparak çatışma sonrası barış inşasını engellemektedir. Son olarak, Anlaşma'nın öngördüğü siyasi, sosyal ve ekonomik yeniden yapılanma süreci o kadar hızlanmış ki, kendi hedeflerini baltalamakla tehdit etmektedir.

Dayton anlaşması bölgede ki milliyetçi çatışmaları yok etmeye yönelik olarak hazırlanmış bir anlaşma olmasına rağmen bunu başaramamış ve savaş döneminde hâkim olan milliyetçilik anlayışı anlaşma sonrasında da devam etmiştir. Diğer bir ifadeyle Dayton Barış Anlaşması herhangi bir "*ulusal konsensüs*" yaratamamış, önceden var olan farklılıkları kurumsallaştırmıştır. Oluşturulan karmaşık siyasi yapı; askeri çatışmanın siyasi çatışmaya yönelmesine sebep olmuştur. Bu nedenle de anayasal reform ihtiyacı artmıştır (Zupcevic ve Causevic, 2009:14-15).

2000'lerin başında hem yerel halk hem de uluslararası yetkililer arasında anayasa reformu lehinde sesler yükselmeye başlamıştır. İlk reform talepleri YTO üzerinde olmuştur. Ancak uluslararası ve ulusal taraflarca yapılan talepler taban tabana zıt yöndedir (Korkut ve Mulalic, 2012:110). İlk reform girişimi Amerika'nın önderliğinde ve AB'nin sınırlı katılımıyla gerçekleşmiştir. 2006 yılında gerçekleşen ve "*Nisan Paketi*" olarak adlandırılan bu reform paketinde, sekiz büyük parti bir dizi reform üzerinde geçici olarak anlaşmaya varmıştır. Bakanlar Kurulu'nun güçlendirilmesi, yeni devlet başkanlığının oluşturulması gibi hükümler içeren bu anayasa reform paketi Bosna Parlamentosu tarafından Nisan 2006'da tartışılmış, ancak kabul edilmesi için gereken üçte iki çoğunluğa az farkla ulaşamamıştır. Hayır oylarının çoğunluğu reform paketinin Sırp Cumhuriyeti'nin varlığını pekiştireceğini savunan Boşnakların çoğunlukta olduğu Bosna Partisi tarafında verilmiştir (Belloni, 2009:361). Bu başarısız girişimi 2008 yılında "*Prud Süreci*" olarak bilinen anayasal reform girişimi izlemiştir.

"*Prud Süreci*", Bosna Hersek'te ki üç baskın etnik partinin liderleri arasında, Bosna-Hersek Anayasası'nın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmesi ve Bosna Hersek kurumlarının daha işlevsel hale dönüştürülmesi gibi anayasa reform çağrılarını içeren çok genel bir anlaşma öngörmüştür. Ancak başarılı olamamıştır (Kulenovic ve Hasic, 2016:80). İkinci büyük uluslararası anayasal reform çabası ise 2009 yılında bir ABD girişimi olan "*Butmir Sürecidir*". Bu reform paketi birkaç değişiklikle Nisan Paketi'ni andıran bir anayasa paketi olduğu gerekçesiyle Boşnak Demokratik Hareket Partisi dışında tüm partiler tarafından reddedilmiştir (Sebastián, 2012:602).

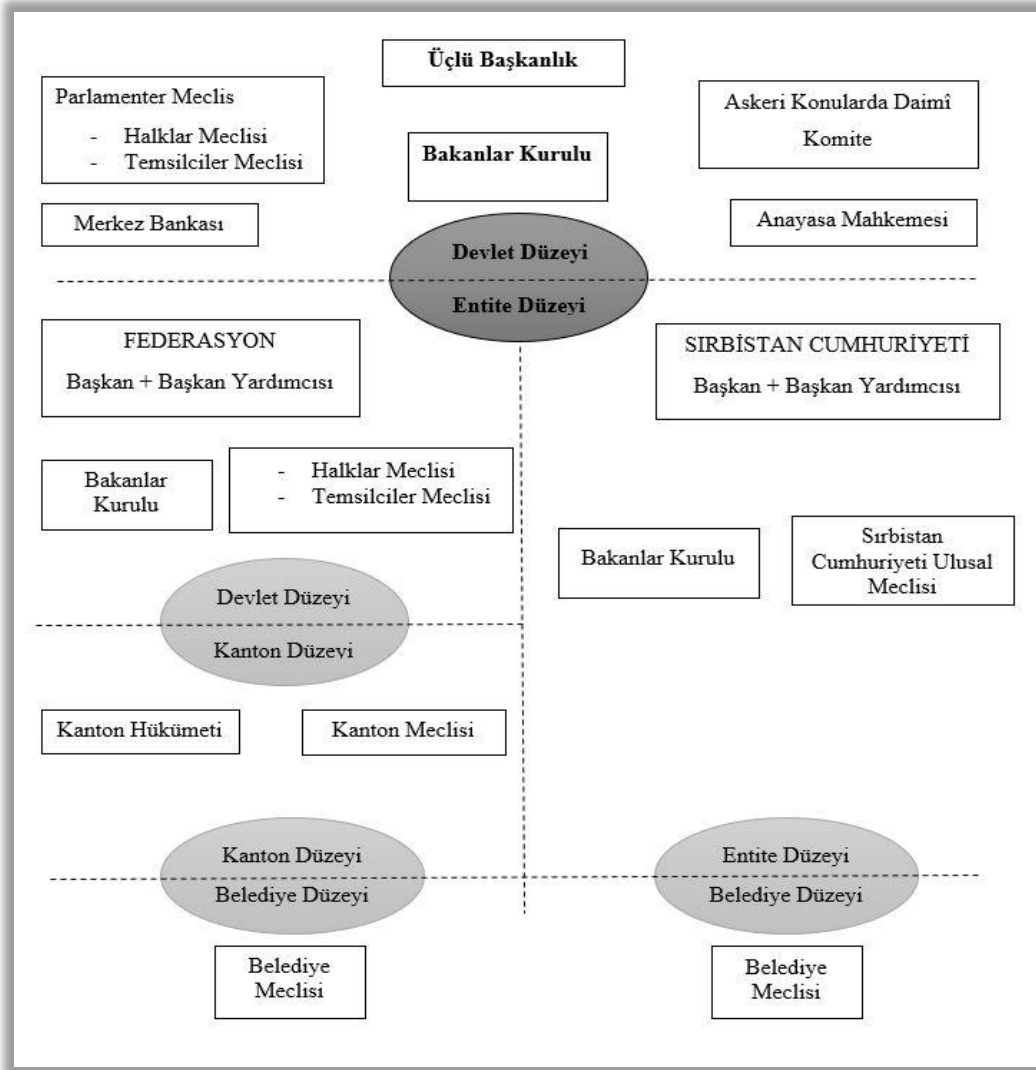
4. BOSNA HERSEK DEVLETİNİN ANAYASAL YAPISI

Bosna Hersek'te, Anayasa birincil yasadır. Ülkenin resmi dili Sırpça, Boşnakça ve Hırvatçadır. Anayasa'da başkent Saraybosna olarak belirtilmiştir. Bosna Hersek'teki çağdaş anayasal düzen; oldukça parçalanmış, güçlü etnik güç paylaşımı hükümlerine sahip "*karmaşık federalist*" bir sistemdir. İktidar merkezlerinden yetkisini kapsayıcı olarak kullanabilen federeral yönetimdir (Bosna Hersek). Diğer üçü (Sırp Cumhuriyeti, Bosna Hersek Federasyonu ve Brčko Bölgesi) yetkilerini ülkenin belirli kısımlarında kullanabilmektedir. Kısaca Bosna Hersek Devleti Şekil 1'de görüldüğü gibi bir federasyon (Bosna Hersek Federasyonu), bir cumhuriyet (Sırp Cumhuriyeti) ve bir eyalet bölgeden (Brčko) oluşmaktadır. Bosna Hersek sahip olduğu çoğulcu toplum yapısı sebebiyle, siyasal sistemin temelini üç "*kurucu halkın*" (Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlar) oydaşması veya uzlaşması esasına dayandırarak Anayasa'da "*konsensus demokrasisi*" modelini benimsemiştir (Uygun, 1998:149). İlgili tüm kamu kurumlarında, ülkenin üç kurucu halkı siyasi önceliğe sahiptir ve beyan ettikleri etnik-millî kimliklerine göre atanır ve seçilirler. Devlet; birim ve kanton düzeyindeki tüm kurumlar, resmi ve gayri resmi etnik anahtarlar ve kotalar kullanılarak kadrolandırılmaktadır (Mujanović, 2021:3).

Bosna Hersek yönetel yapısı yasama organı, yürütme organı ve yargı organı arasındaki dengeye dayanmaktadır.

- Yasama organı (Çift meclisli parlamento)
- Yürütme organı (Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlar Kurulu)
- Yargı şubesi (Anayasa Mahkemesi ve Devlet Mahkemesi)

Şekil 1. Bosna – Hersek Siyasi Sistemi

Kaynak: Domin, 2001 (<https://www.nato.int/sfor/indexinf/125/p03a/b01031a.htm>)

Bosna-Hersek devletinin sorumlulukları, diğer federal devlet sistemleri ile karşılaştırılmamalıdır. Çünkü federal sistemlerde yasama, yürütme, yargı yetkileri esas olarak federal düzeyde yoğunlaşırken Bosna Hersek'te bu durum söz konusu değildir (Branković, 2016:13).

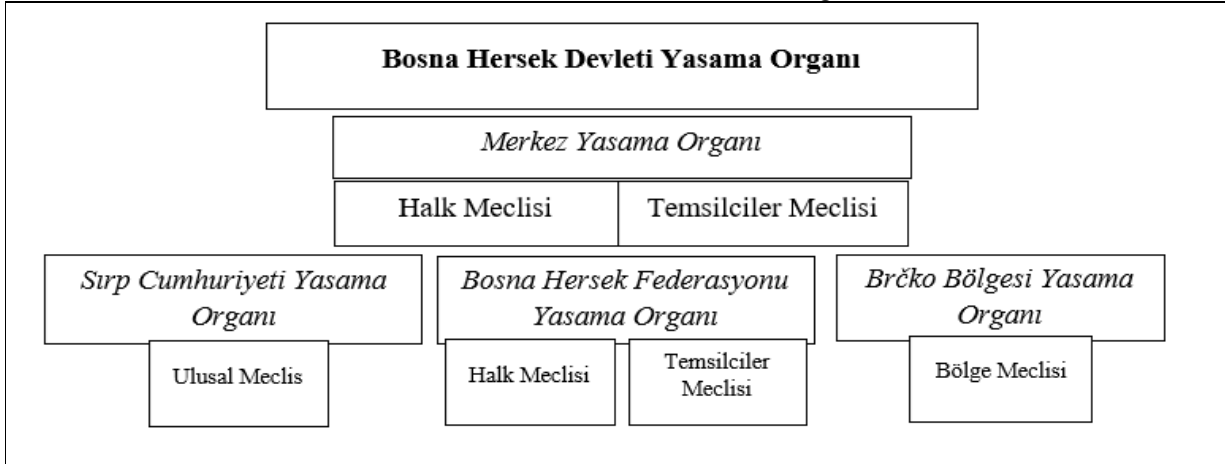
Dayton Barış Anlaşmasıyla, Bosna Hersek'in devlet anayasasının yanı sıra Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti kendi ve ayrı anayasalarını ilan etmeye karar vermişlerdir. Bu durum entitelerin farklı idari ve siyasi sisteme sahip olmalarına sebep olmuştur (Keil, 2013:118).

Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Anayasası ile uyumlu olması gereken kendi anayasalarına sahip kuruluşlardır. Sırp Cumhuriyeti merkezileştirilmiş bir hükümete sahipken, Bosna Hersek Federasyonu hükümeti ademi merkezîyetçi bir yapıya sahiptir (EU, 2021). Bu nedenle çalışmada; yasama, yürütme ve yargı erkleri hem merkez hem de entiteler düzeyinde ayrı ayrı ele alınacaktır. Çalışmanın devamında, Dayton Barış Anlaşmasının imzalanmasıyla önemli bir otorite haline gelen Yüksek Temsilcilik Ofisine de yer verilecektir.

4.1. Bosna Hersek Devleti Yasama Organı

Bosna Hersek'te yasama organı Şekil 2'de belirtildiği gibi merkezi düzeyde, entite düzeyinde ve Brčko Bölgesinde yasama organı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 2. Bosna Hersek Devleti Yasama Organı

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4.1.1. Merkez Yasama Organı

Bosna Hersek merkez yasama organı Parlamenter Meclisi'tir. Parlamenter Meclis, Şekil 2'de belirtildiği gibi iç yapı olarak "Halk Meclisi" ve "Temsilciler Meclisi" şeklinde iki kamaradan oluşmaktadır (EU, 2022).

- *Halk meclisi*, federasyonun üçte ikisi (beş Hırvat ve beş Boşnak) ve Sırp Cumhuriyeti'nin üçte biri (beş Sırp) olmak üzere 15 delegeden oluşur. Söz konusu meclis 2 yıllık süreyle görev yapmaktadır. Federasyon delegeleri, federasyonun halklar meclisinden seçilirken; Sırp Cumhuriyeti delegeleri ise Sırp Ulusal meclisi tarafından seçilmektedir. Halk meclisi yeter sayısına en az üçer (üç Boşnak, üç Hırvat, üç Sırp) delegenin katılımıyla ulaşabilmektedir (Caplan, 2000:220). Halk Meclisi'ni feshetme kararı Boşnak, Hırvat veya Sırp halklarından en az ikisinden gelen delegelerin çoğunluğunu içeren bir taleple başkanlık veya meclisin kendisi tarafından alınabilmektedir (Bosna Hersek Anayasası, md.4/3.Kısım).
- *Temsilciler meclisi*, üçte ikisi Bosna Hersek Federasyon'undan ve üçte biri Sırp Cumhuriyeti'nden oluşan 42 kişilik alt meclisten meydana gelmektedir. Meclis üyeleri halk tarafından 4 yıllığına seçilmektedir. Temsilciler Meclisi üyeleri, Parlamenterler Meclisi tarafından kabul edilecek bir seçim yasasına uygun olarak kendi entitelerinde doğrudan seçilmektedir. Temsilciler Meclisi'nde karar yeter sayısı seçilen tüm üyelerin çoğunluğudur (Bosna Hersek Anayasası, md.4/2. Kısım).

Parlamenter Meclisinin temel yetkileri (OECDa, 2014:13);

- Cumhurbaşkanlığı kararlarını uygulamak veya Anayasa'da belirtilen sorumlulukları yerine getirmek için yasa çıkarmak
- Devlet bütçesini kabul etmek
- Devlet kurumlarının işleyişi ve dış borcun ödenmesi için finansman kaynaklarını belirlemek
- Anlaşmaların onaylanması için onay vermektir.

4.1.2. Entite Düzeyinde ve Brčko Bölgesinde Yasama Organı

Entiteler ve özerk bölge ayrı anayasaya sahip olmaları sebebiyle yasama organları da tamamen farklıdır. Bosna Hersek Federasyonu yasama organı, halk meclisi ve temsilciler meclisi gibi merkez yasama organıyla aynı plana sahiptir. Temsilciler meclisi 140 üyeden oluşmaktadır ve görev süreleri 4 yıldır. Bir partinin temsilciler meclisinde yer alması için oyların en az %5'ini almış olması gereklidir. Halk meclisi ise, doğrudan parlamento tarafından atanan 60 delegeden oluşmaktadır. Halk meclisinde görev süresi 4 yıldır (Bosna Hersek Federasyonu Anayasası 4. Bölüm md.1-2-6).

Bosna Hersek Federasyonu Parlamenter Meclisin temel görevlerinden birkaçına yer verilecek olursa: Federasyon Başkanını ve Başkan Yardımcısını seçmek, Anayasa Mahkemesinin Başkan veya Başkan

Yardımcısının görevden alınmasına karar vermesini talep etmek, Federasyon Hükümetine tahsis edilen sorumlulukları yerine getirmek için, burada belirttiği şekilde, ancak Resmî Gazetede yayımlandığı tarihten önce yürürlüğe girecek olan yasaları çıkarmak, Federasyon tarafından herhangi bir askeri güç kullanımına izin verilmesi, Kantonlara, eğer varsa, devletler ve uluslararası kuruluşlarla anlaşmalar akdetme yetkisi vermek; Federasyonun bütçesini kabul etmek ve vergi toplamak ve gerekli finansmanı sağlamak için yasa çıkarmak olarak çeşitlenmektedir (Bosna Hersek Federasyonu Anayasası 4. Bölüm md. 20).

Bosna Hersek Federasyonu'nu diğer entiteden ayıran en önemli fark ise kantonlara ayrılmış ademi merkeziyetçi bir devlet olmasıdır. Şekil 1'de görüldüğü gibi kantonların da Federasyon Anayasası'yla çelişmemek koşuluyla kendi anayasaları mevcuttur. Bu nedenle 10 kantonun kendine ait ayrı bir yasama erki bulunmaktadır. Her Kanton, nüfusuyla orantılı olarak belirlenen, ancak otuzdan az ve elliden fazla olmayan bir dizi yasama üyesinden oluşan ve halk tarafından doğrudan seçilen bir Yasama Meclisine sahiptir. Kanton Yasama Meclisleri; kanton anayasasını hazırlamak, kanton başkanı seçmek, kantonda yasalar yürürlüğe koymak ve kanton bütçesini onaylamak gibi görevlere sahiptirler (Bosna Hersek Federasyonu Anayasası 5. Bölüm md. 6).

Sırp Cumhuriyeti ise merkeziyetçi bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Ulusal Meclis adlı tek bir yasama organına sahiptir. Ancak bu yasama organının faaliyetlerine yardımcı olan Halklar Şurası ve Senato adlı iki organ daha mevcuttur. Ulusal Meclis doğrudan halk tarafından seçilen 250 milletvekili ve bu milletvekilleri tarafından seçilen Başkan ve başkan yardımcısından oluşmaktadır. Ulusal Meclisin temel görevleri arasında: Anayasayı kabul etmek ve değiştirmek, Sırbistan Cumhuriyeti sınırları ile ilgili değişikliklere karar vermek, Cumhuriyet referandumu çağrısında bulunmak gibi yetkiler yer almaktadır (Sırp Cumhuriyeti Anayasası 5. Bölüm md. 99-100). Sırp Cumhuriyeti'nde merkezi hükümet ile belediyeler arasında araçlar bulunmadığı için sistem daha basittir.

Son olarak, Brčko bölgesinin yasama organı 4 yılda bir seçilen 29 üyeli bir meclistir. Brčko 'nun ilk seçim süreci 2004 sonbaharında gerçekleşti. Bundan önce meclis, bölgenin uluslararası denetçisi tarafından atanan üyelerden oluşmaktaydı (Markovich ve Tzifakis, 2016:152).

4.2. Bosna Hersek Devleti Yürütme Organı

Yasama organında olduğu gibi yürütme organında da parçalı bir yapı göze çarpmaktadır. Merkezi düzeyde, entite düzeyinde ve Brčko Bölgesinde ayrı yürütme organları yer almaktadır.

4.2.1. Merkez Yürütme Organı

Bosna Hersek merkez yürütme organı Üçlü Başkanlık Konseyi (Cumhurbaşkanlığı) ve Bakanlar Kurulundan oluşmaktadır. Üçlü Başkanlık Konseyi (Cumhurbaşkanlığı); Bosna Hersek Başkanlığı, her biri doğrudan Federasyon topraklarından seçilen bir Boşnak ve bir Hırvat ve doğrudan Sırp Cumhuriyeti topraklarından seçilen bir Sırp olmak üzere üç üyeden oluşmaktadır (Anayasa, md.5). Başkanlık üç üye arasında rotasyon esasına göre sekiz ayda bir değişir ve toplamda süre 4 yıldır. Görev yapan kişinin iki kez üst üste seçimi mümkündür. Ancak sonraki 4 yıl tekrar seçilemez. Kolektif Başkanlık sistemi işlevsel ve verimli bir sistem olmamasına rağmen kurucu halklardan temsilcilerin katılımını sağlama ihtiyacı sebebiyle oluşturulmuştur (Branković, 2016:16). Anayasaya göre Üçlü Başkanlık Konseyinin temel yetkileri şunlardır (OECDa, 2014:9-10);

- Bosna Hersek dış politikasını yürütmek,
- Bosna Hersek büyükelçilerini ve diğer uluslararası temsilcileri atamak,
- Uluslararası alanda ve Avrupa kuruluşlarında Bosna Hersek'i temsil etmek,
- Bosna-Hersek anlaşmalarını müzakere etmek, feshetmek ve Parlamentonun rızasıyla onaylamak,
- Parlamento kararlarını uygulamak,
- Bakanlar Kurulu'nun tavsiyesi üzerine Parlamento'ya yıllık bir bütçe önermek,
- Başkanlığın harcamaları hakkında yıllık olarak Parlamento'ya rapor vermek,
- Bosna-Hersek uluslararası ve hükümet dışı kuruluşlarla gerektiğinde koordinasyon yapmak,

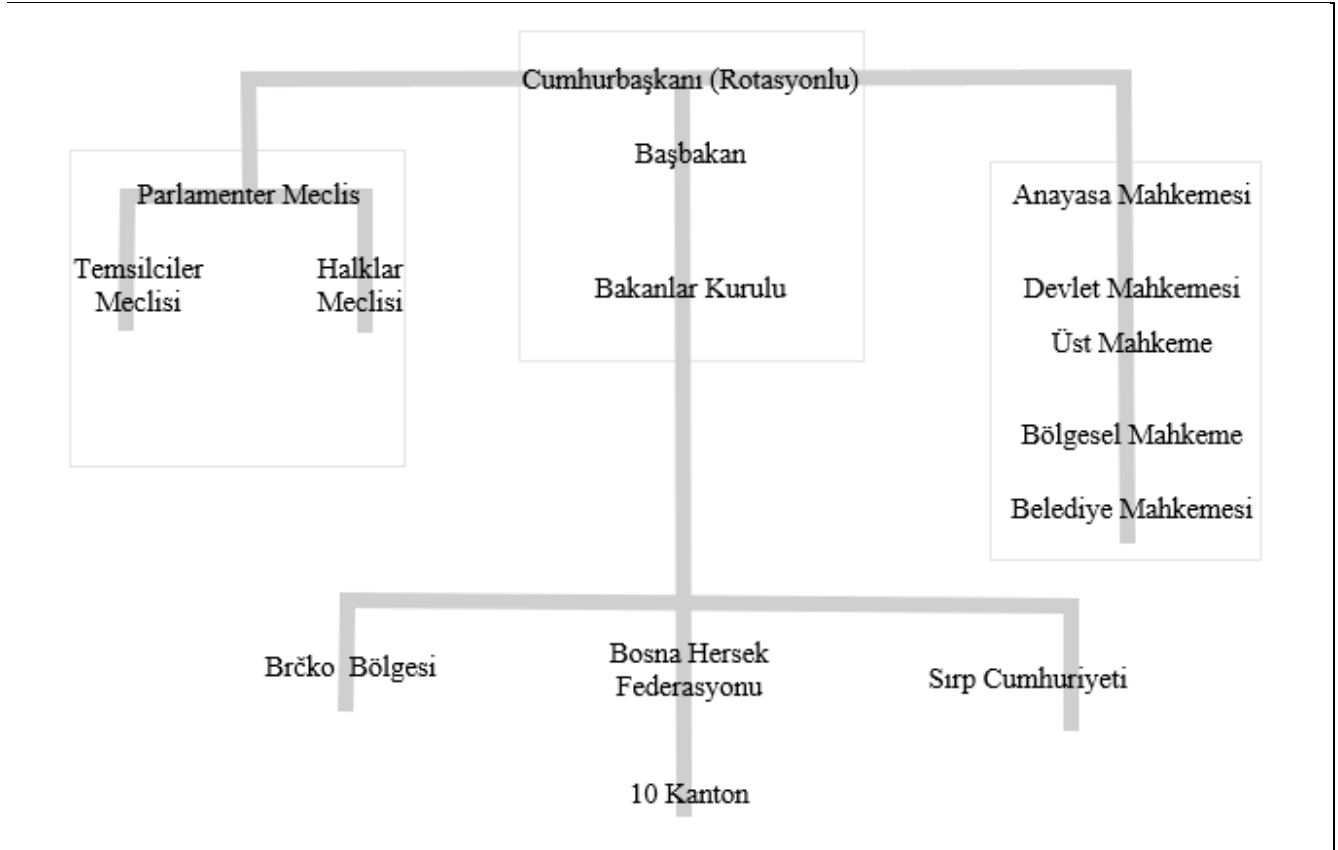
- Parlamento tarafından verilen veya kuruluşlar tarafından kararlaştırılan görevlerini yerine getirmek için gerekli olabilecek diğer işlevleri yerine getirmektedir.

Bakanlar Kurulu; başkan ve bakanlardan oluşmakta olup görev süresi 4 yıldır. Bakanlar Kurulu başkanı Cumhurbaşkanlığı tarafından aday gösterilmekte ve Parlamento tarafından onaylanmaktadır (Anayasa, md.5/4. Kısım). Başkan seçildikten sonra, farklı kurucu halklardan iki başkan yardımcısı ve adaylığı Parlamento tarafından onaylanması gereken bakanları atamaktadır (Bosna Hersek Anayasası 5. Bölüm md.4).

Bakanlar kurulu; dış politika, dış ticaret politikası, gümrük politikası, para politikası, kurumların finansmanı ve uluslararası yükümlülükler ile kurumlar arası koordinasyonun kolaylaştırılması gibi politika ve kararların yürütülmesinden sorumludur (Anayasa, md.5/3. Kısım).

Bakanlar Kurulu dokuz bakanlıktan oluşmaktadır. Bunlar: Dışişleri Bakanlığı, Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı, Maliye ve Hazine Bakanlığı, İletişim ve Ulaştırma Bakanlığı, Sivil İşler Bakanlığı, İnsan Hakları ve Mülteciler Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Güvenlik Bakanlığı ve Savunma Bakanlığıdır. Bakanlar Kurulu'nun daimî organları ise: Genel Sekreterlik, Ekonomi Müdürlüğü, İç Politika Müdürlüğü, Bosna-Hersek'in Avrupa Entegrasyonu Müdürlüğü, Hukuki Konular Bürosu ve Brčko bölgesi koordinatörlüğü olarak sıralanmaktadır. Bakanlar Kurulu'nun yapısı mevcut meclis çoğunluğunu yansıtır ve çalışmalarından dolayı Bosna Hersek Parlamenterler Meclisine karşı sorumludur (Branković, 2016:12-13).

Şekil 3. Bosna Hükümeti Organizasyonu

Kaynak: Markovich ve Tzifakis, 2016:151.

Genel olarak Şekil 3'te görüldüğü gibi Bosna Hersek hükümeti organizasyonu, üç kurucu halkın seçtiği "Üçlü Cumhurbaşkan (kolektif başkanlık) Sistemi" ve yine halk tarafından seçilen Parlamenter Meclisten oluşmaktadır. Başbakan, kolektif başkanlık tarafından aday gösterilmekte ve parlamento tarafından onaylanmaktadır. Bakanlar kurulu ise Başbakan tarafından aday gösterilmekte ve yine parlamento tarafından onaylanmaktadır. Bununla birlikte Bosna Hersek Anayasası bir Anayasa Mahkemesi oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi, taraflar ve Bosna Hersek arasında, tarafların kendi aralarında veya Bosna Hersek'in kurumları arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda yargı yetkisine sahiptir. Ayrıca, Bosna Hersek'teki herhangi bir mahkemenin talebi üzerine Anayasa Mahkemesi, herhangi bir yasanın (Entite Düzeyi ve Brčko Bölgesi yasaları dahil) anayasaya uygunluğunu veya uluslararası kamu hukukunun uygulanabilir kuralları ile uyumluluğunu incelemektedir. Bosna Hersek hükümeti organizasyonu için bahsedilen üç organda (Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanlığı ve Parlamenterler Meclisi) devlet bütçesini belirlemek gibi devlet politikalarını etkileyen bir

öneme sahiptir. Devlet bütçesinin üç organdan geçmesi gerekmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Bosna Hersek karar verme mekanizmaları verimsiz ve hantaldır. Bu sebeple Bosna Hersek kamu yönetiminde karar verme süreçleri oldukça yavaştır. Farklı kamu yönetimi organlarının yapısı ve yetkileri, birbirleriyle örtüşen ve net olmayan yasal çerçeve ile düzenlenmektedir. Bu nedenle de aşırı kamu yönetimi, ekonominin kötüleşmesine sebep olmaktadır (European Bank, 2014:2; Markovich ve Tzifakis, 2016:151).

4.2.2. Entite Düzeyinde ve Brčko Bölgesinde Yürütme Organı

Bosna Hersek Federasyonu'nda yürütme organı Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulundan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı, doğrudan halk tarafından seçilmekte ve 4 yıl süreyle görev yapmaktadır. Bakanlar kurulu ise başbakan ve başbakan yardımcısı ile 15 bakandan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı, Federasyonun yürütme organının başı ve Federasyon ordusunun başkomutanı olarak görev yapmaktadır. Ayrıca yasama organı kararlarını, yasama organı tarafından yasama organına uygun olarak yürürlüğe girdikten sonra imzalamak, Federasyon adına uluslararası anlaşmaların imzalanması ve onaylanmak gibi önemli görevleri bulunmaktadır. Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisi tarafından ortaklaşa bir Boşnak ve bir Hırvat olmak üzere bir başbakan ve bir başbakan yardımcısı atanmaktadır. Bunlar 1'er yıl dönüşümlü olarak toplamda 4 yıl görevde kalmaktadır (European Bank, 2014:3).

Başbakanın temelde Federasyon Hükümeti politikalarını ve yasalarını uygulamak ve Yasama Meclisinin bütçe tekliflerini hazırlamak gibi yetkileri bulunmaktadır. Ayrıca federasyonda yer alan 10 kantonun da ayrı hükümetleri mevcuttur (OECD, 2014:19). Her kanton, kanton yasama meclisinin çoğunluğu tarafından seçilen ve 2 yıl süreyle görev alan bir başkan seçmektedir. Başkan, kanton politikaları ve yasalarından sorumludur (Bosna Hersek Federasyonu Anayasası 5. Bölüm md. 8-9).

Sırbistan Cumhuriyeti yürütme organı da Bosna Hersek Federasyonu ile aynı nitelikleri taşımaktadır. Sırp Cumhuriyeti'nde yürütme organının başı 5 yıllık süreyle doğrudan seçilmiş Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı, Sırbistan Cumhuriyeti'ni yurt içinde ve yurt dışında temsil eder, kanunlar çıkarır, büyükelçileri atar ve anayasanın öngördüğü işleri yürütür. Cumhurbaşkanı aynı zamanda silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır ve ulusal meclis tarafından atanmak üzere başbakanı aday olarak göstermektedir (SC Anayasası, 5. Bölüm md. 112).

Başbakan ve bakanlar millet meclisi tarafından 4 yıllık süre için atanırlar. Başbakan Millet Meclisini temsil eder, toplantılarını yapar, onlara başkanlık eder ve anayasa, kanun ve Millet Meclisi İçtüzüğü'nün öngördüğü diğer işleri yapar (SC Anayasası 5.Bölüm md. 104).

Brčko bölgesindeki yürütme organı ise hükümet başkanı ve başkan yardımcısı ile genel koordinatör ve 11 bakandan oluşmaktadır. Başkan ve başkan yardımcısı bölge meclisi tarafından seçilmektedir (Brčko Bölgesi Tüzüğü md. 29-30-31).

4.3. Bosna Hersek Devleti Yargı Organı

Yasama ve yürütme organlarında olduğu gibi yargı organında da parçalı bir yapı göze çarpmaktadır. Merkezi düzeyde bir yargı organının yanı sıra entite düzeyinde ve Brčko Bölgesinde de ayrı bir yargı organı yer almaktadır. Mevcut yasaların çoğu 2002 yargı reformuna kadar Yugoslavya'da yürürlükte olan yasalardır. 2002 yılından sonra Yüksek Temsilcinin girişimiyle yargı reformu yapılmıştır (European Bank, 2014:2).

4.3.1. Merkez Yargı Organı

Bosna Hersek merkez yargı organı Anayasa Mahkemesi ve 2002'de kurulan Bosna Hersek Devlet Mahkemesinden oluşmaktadır. Anayasa Mahkemesi, 9 üyeli olup; dört üye Federasyon tarafından, iki üye de Sırp Cumhuriyeti tarafından seçilmektedir. Kalan üç üye ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı tarafından seçilmektedir (Anayasa md.6/1. Kısım). Anayasa mahkemesinin temel yetkisi entiteler ve merkezi hükümet arasındaki anlaşmazlıkları karara bağlamaktır (Anayasa, md.6/3. Kısım). Anayasa Mahkemesi, "*üç etnik grubu ülkenin tamamında kurucu halk olarak tanımak*" gibi kilit kararlar olarak Bosna siyaseti üzerinde doğrudan etkisi olan güçlü bir merkezi kurumdur. Anayasa mahkemesinin yetkileri:

- Devlet ve kuruluşlar arasında Anayasa kapsamında ortaya çıkan herhangi bir anlaşmazlığa karar verir.
- Bosna Hersek'deki başka herhangi bir mahkemenin kararından kaynaklanan Anayasa kapsamındaki konularda temyiz yetkisine sahiptir

- Bir kanunun Anayasa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi veya Bosna Hersek kanunları ile uyumlu olup olmadığı veya uluslararası kamu hukuku genel kuralının varlığı veya kapsamı ile ilgili olarak Bosna-Hersek'teki herhangi bir mahkeme tarafından atıfta bulunulan konularda yargı yetkisine sahiptir

Bosna Hersek Devlet Mahkemesi, kuruluş kararının alınmasından iki yıl sonra, Haziran 2002'de açıldı. Cezai, idari ve temyiz olmak üzere üç bölüm ile organize suç, ekonomik suç ve yolsuzluk gibi konular için bir dizi özel panelden oluşmaktadır. Mahkemenin görevi; pasaportlar, kimlik kartları, yasadışı göç, insan kaçakçılığı ve kurumlar arası yasal sorunlar gibi devletin yetkisi altındaki sorunlarla ilgilenmektir (OECDa, 2014:8).

4.3.2. Entite Düzeyinde ve Brčko Bölgesinde Yargı Organı

Bosna Hersek Federasyonu yargı erki; Anayasa Mahkemesi ve Bosna Hersek Devlet Mahkemesinden ayrı olarak 10 kanton mahkemesi ve 57 Belediye Mahkemesinden oluşmaktadır. Belediye Mahkemeleri, ilk derece mahkemeleri veya hukuk ve ticaret mahkemeleridir. Kanton Mahkemeleri normalde temyiz mahkemeleri olarak hizmet eder, ancak daha ciddi konularda doğrudan yargı yetkisini kullanabilmektedir. Bosna Hersek Devlet Mahkemesi, federasyondaki yargı piramidinin zirvesini oluşturur. Anayasa Mahkemesi, idarenin çeşitli kademeleri (Belediyeler, Kantonlar ve Federasyon) arasındaki ve Federasyonun kurumları arasındaki uyuşmazlıkları çözmektedir. Ayrıca, Federasyon Parlamenter Meclisi tarafından kabul edilen yasaların anayasaya uygunluğunu da incelemektedir (European Bank, 2014:4; Markovich ve Tzifakis, 2016:153).

Sırp Cumhuriyeti yargı erkinde ise Belediye Mahkemeleri, Bölge Mahkemeleri, Yüksek Mahkeme ve Anayasa Mahkemesi bulunmaktadır. Bölge Mahkemeleri ilke olarak, belediye düzeyindeki kararlar için temyiz mahkemeleri olarak hizmet eder, ancak ciddi ceza gerektiren suçlar için orijinal yargı yetkisine sahiptirler. İdari davalar için özel bir dairesi olan Yüksek Mahkeme, en yüksek hukuk mahkemesidir. Hem hukuk hem de ceza davalarına bakmaktadır. Anayasa Mahkemesi ise kanun, yönetmelik ve kararnamelerin anayasaya uygunluğu, yönetmelik ve kararnamelerin kanuna uygunluğunu incelemekte ve hükümetin üç erki veya devlet ile belediye kurumları arasındaki yargı uyuşmazlıklarını çözümlenmektedir (European Bank, 2014:4). Brčko Bölgesinde yargı organı kapsamında ise asliye ve temyiz mahkemeleri yer almaktadır (Ekinci, 2014:28).

4.4. Yüksek Temsilcilik Ofisi (YTO)

Yüksek Temsilcilik Ofisi, Barış Uygulama Konseyine sorumlu olarak, Dayton Barış Anlaşması'nın sivil bileşeninin uygulanmasını denetlemek üzere 1995 yılında geçici olarak kurulmuştur. Yüksek Temsilci, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından seçilmektedir. 1997 yılında Yüksek Temsilcilik Ofisine doğrudan yasaları uygulama ve Dayton Barış Anlaşması'nın uygulanmasını engellediği tespit edilen seçilmiş yetkilileri görevden alma yetkisi verilmiştir. Bu yeni otorite, barış sürecini hızlandırma maksadıyla güvenlik alanıyla önemli kararlar alarak, ilgili devlet düzeyinde yeni kurumlar kurmuştur (Branković, 2016:22).

Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin doğrudan yasa dayatarak veya dolaylı olarak önemli baskıları yoluyla, Bosna Hersek'te siyasi aktörler arasında uzlaşma sağlanmaya çalışılmıştır. Yüksek Temsilci'nin çabaları sonucu başarılı yargı reformlarından biri yürütülmüş ve tek ordu, tek güvenlik teşkilatı, tek sınır servisi ve birleşik gümrükler yine bu çabalar sonucu kurulmuştur (Hadžović, 2009:7).

1997 yılından itibaren 2002 yılına kadar yetkisini yoğun bir şekilde kullanan Yüksek Temsilci'nin önemli yasama, yürütme ve yargı yetkileri bulunmaktadır. Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin yerel mahkemelerin ve kişilerin kararlarına karşı temyiz hakkı bulunmamaktadır. Ancak, seçilmemiş bir yabancı'nın demokratik ve egemen bir devlette bu tür yetkileri kullanması doğal değildir. Yüksek Temsilci tarafından dayatılan mevzuat miktarı 2002'den bu yana önemli ölçüde azalmıştır. Günümüzde Yüksek Temsilci'nin yetkisi açıklamalarla sınırlıdır ve daha önce olduğu gibi yetkisini doğrudan kullanmamaktadır (Arapovic ve Brljavac, 2013:23).

5. SONUÇ

Anayasalar, ülkelerin kendilerine özgün ve halkın üzerinde konsensüs sağladığı metinler olduğu takdirde işlevini daha başarılı bir şekilde yerine getirebilmektedir. Bosna Hersek Anayasası da Lübnan Anayasası'nda olduğu batılı ülkeler tarafından ülkedeki farklı kimlikler ekseninde oluşturulmuştur. Ancak bu farklılıkları temsil eden vatandaşların üzerinde anlaşarak benimsedikleri bir metin halien gelememiştir. Bundan dolayı da sorun çözen değil, sorun yaratma potansiyeli yüksek bir yönetsel sistem ortaya çıkarmıştır.

Dayton Barış Anlaşmasıyla, eyalet düzeyindeki anayasanın kabul edilmesinden sonra, Bosna Hersek'te birçok idari düzeyi içeren karmaşık ve hantal bir yapı ortaya çıkmıştır. Güç, çok fazla düzey arasında dağıtmakta ve genellikle işlevlerini etkin bir şekilde yerine getiremeyecek kadar küçük idari düzeyler tarafından kullanılmaktadır. Politikacılar için çok fazla bürokrasi ve çok fazla pozisyon bulunmaktadır. Kısaca Bosna Hersek Anayasası zayıf devlet ve güçlü yerel oluşumlar yaratmıştır.

Anayasada, varlığı kabul edilen üç kurucu halkın dışında, farklı etnik kökene sahip vatandaşlara aynı haklar verilmemiştir. Dolayısıyla bu vatandaşlara karar alma süreçlerinde de yer verilmemiştir. Bu nedenle kabul edilen Bosna Hersek Anayasası demokratik ilkelere değil, etnik kökene dayanmaktadır. Bu durum da etnik bölünmeyi ve anlaşmazlıkları arttırmaktadır.

Çalışma neticesinde Bosna Hersek Anayasası'nın rasyonel ve demokratik olmaması sebebiyle değiştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu kapsamda Bosna Hersek vatandaşlarının taleplerini temsil eden birleştirici bir anayasa hazırlanmalı ve halk tarafından seçilen bir organ tarafından uzlaşma yoluyla kabul edilmelidir. Hazırlanacak yeni Anayasa, Avrupa Birliği temel ilkelerini ve değerlerini esas alan vatandaş odaklı bir yaklaşıma sahip olmalıdır. Devlet, kurucu halklar yerine Bosna Hersek vatandaşlarının tümünü temsil etmeli ve parçalanmış otoritelerin yerine demokratik temelde tek bir otorite tarafından temsil edilmelidir. Bu bağlamda etnik kimlik yerine vatandaşlık esas alınmalıdır. Siyasi makamların sayısı azaltılmalı, politikacılar kendi ülkelerine liderlik etme konusunda tam sorumluluk almalıdır. Ayrıca Yüksek Temsilciler Ofisi'nin de yeni anayasada varlığı sona erdirilmelidir.

KAYNAKÇA

- ARAOVIĆ, Adis ve BRLJAVAC, Bedrudin (2013), “*Election System of Bosnia and Herzegovina: Catalyst of Unsuccessful Democratization*”, **Khazar Journal of Humanities and Social Sciences**, S.16(1), ss.18-37.
- AZARKAN, Ezeli (2011), “*Slovenya, Hırvatistan ve Bosna'nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya'nın Dağılışı*”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, S.2(8), ss.53-91.
- BANOVIĆ, Damir, GAVRIĆ, Sasa ve MARIÑO, M. Barreiro (2020), **The Political System of Bosnia and Herzegovina: Institutions–Actors–Processes**, Springer Nature Publisher, Switzerland.
- BELLONI, Roberto (2009), “*Bosnia: Dayton is Dead! Long Live Dayton!*”, **Nationalism and Ethnic Politics**, S.15(3-4), ss.355-375.
- BIONDICH, Mark (2011), **The Balkans: Revolution, War, and Political Violence Since 1878**, Oxford University Press, New York (US), 3. Baskı.
- BRANKOVIĆ, Azra (2016), “*Administrative Structure of Bosnia and Herzegovina*”. **Bosnia And Herzegovina: Law, Society And Politics** (Ed. Yücel Oğurlu, Ahmed Kulanić), International University of Sarajevo Publisher, Bosnia and Herzegovina, ss.10-27.
- CAPLAN, Richard (2000), “*Assessing The Dayton Accord: The Structural Weaknesses of The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*”, **Diplomacy and Statecraft**, S.11(2), ss.213-232.
- CAPLAN, Richard (2004), “*International Authority and State Building: The Case of Bosnia and Herzegovina*”, **Global Governance**, S.10(1), ss.53-66.
- CIA (2021), “*Bosna Hersek Nüfus Dağılımı*”, **CIA Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bosnia-and-herzegovina/> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- DALAR, Mehmet (2008), “*Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği*”, **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.16(1), ss.91-123.

- DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (1992), **Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)**, T. C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 7. Baskı.
- DOMIN, Thierry (2001), “*Political System of Bosnia and Herzegovina*”, **SFOR Informer**, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/125/p03a/t0103a.htm> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- EKİNCİ, M. Uğur (2014), **Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu**, SETA Yayını, Ankara.
- EU – EUROPEAN COMMITTEE (2021), “*Bosnia and Hezegovina*”, **EU Kurumsal Web Sayfası**, <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Bosnia-Herzegovina.aspx> (Erişim Tarihi: 12.02.2022).
- EUROPEAN BANK (2014), **Commercial Laws of Bosnia and Herzegovina**, European Bank Publisher, Frankfurt.
- HADŽOVIĆ, Denis (2009), **The Office of the High Representative and Security Sector Reform in Bosnia and Herzegovina**, Center for Security Studies Publisher, Sarajevo.
- IMF (2021), “*Bosna Hersek Nüfusu*”, **IMF Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.imf.org/en/Countries/BIH> (Erişim Tarihi: 02.01.2022).
- İNSANMER (tarihsiz), “*Bosna – Hersek Ülke Profili*”, **İnsamer Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-bosna-hersek/> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- KEIL, Soeren (2013), “*Building A Federation Within A Federation*”, **L'Europe en Formation**, S.3, ss.114-125.
- KODAL, Tahir (2018), “*Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye (1990-1992)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.34(98), ss.411-444.
- KORKUT, Hasan ve MULALIĆ, Muhidin (2012), “*Implications of Dayton Peace Agreement on Current Political Issues in Bosnia-Herzegovina*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.2, ss.107-117.
- KULENOVIĆ, Nedim ve HASIĆ, Jasmin (2016), “*The Influences of Dayton Agreement on Institutions: Legislatures in Bosnia and Herzegovina*”, **Proceedings of the Conference Twenty years after Dayton: The Constitutional Transition of Bosnia and Herzegovina** (Ed. Ludovica Benedizione, Valentine Rita Scotti), LUISS Academy Publisher, Roma, ss.61-81.
- MARKOVICH, C. Stephen ve TZIFAKS, Nikolaos (2006), “*Bosnia and Herzegovina*”, **World Encyclopedia of Political Systems and Parties** (Ed. Neil Schlager, Jayne Weisblatt), Facts on File, USA, ss.150-158.
- MATARACI, F. Aliye (2016), “*Bosnia-Herzegovina During The Balkan Wars and World War I*”, **Bosnia And Herzegovina: Law, Society And Politics** (Ed. Yücel Oğurlu, Ahmed Kulanić), International University of Sarajevo Publisher, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina), ss.29-37.
- MUJANOVIĆ, Jasmin (2021), “*Bosnia and Herzegovina's Eroding Dayton Constitutional Order*”, **SEER Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe**, S.23(2), ss.145-164.
- OECD (2004a), “*Bosnia and Herzegovina - State Level*”, **Sigma Public Management Profiles, No. 16**, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2004b), “*Bosnia and Herzegovina - Federation*”, **Sigma Public Management Profiles, No. 17**, OECD Publishing, Paris.
- PULAT, Tunç (2015), “*Bosna-Hersek'te Devlet İnşa Süreci: 1996-2013 Dayton Antlaşması Sonrasında Bosna-Hersek*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SANCAKTAR, Caner (2018), “*Political and Economic Reconstruction in Bosnia-Herzegovina*”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, S.7(1), ss.211-237.
- SEBASTIÁN, Sofía (2012), “*Constitutional Engineering in Post-Dayton Bosnia And Herzegovina*”, **International Peacekeeping**, S.19(5), ss.597-611.
- T. C. TİCARET BAKANLIĞI (2021), “*Bosna Hersek Ülke Profili*”, **Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı Kurumsal Web Sayfası**, https://ticaret.gov.tr/data/5ef328d713b876a1ec56ad8b/BOSNAHERSEK-C3%9Cİke%20Profili_2021.pdf (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- UYGUN, Oktay (1998), “*Bosna-Hersek: İç Savaştan Konsensüs Demokrasisine*” **Journal of Istanbul University Law Faculty**, S.56(1-4), ss.141-184.

YAZICI, İ. Gülnihal (2018), “*Dayton Barış Antlaşması'nın Günümüzde Bosna-Hersek'te Demokratikleşme Sürecine Etkisi*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.1(1), ss.97-105.

YENİGÜN, Cüneyt ve HACIOĞLU, Ümit (2004), “*Bosna Hersek: Etnik Savaş - Eksik Antlaşma*”, **Dünya Çatışma Bölgesi** (Ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman), Nobel Yayınları, Ankara, ss.211-224.

ZUPCEVIC, Merima ve CAUSEVIC, Fikret (2009), “*Case Study: Bosnia and Herzegovina*”, **Centre for Developing Area Studies**, McGill University and the World Bank Publisher, <http://web.worldbank.org/archive/website01241/web/images/bosniafi.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2022).

Bosna-Hersek'in Brcko Bölgesi Tüzüğü (1999),

<https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/79577/85707/F241509038/BIH79577.htm> (Erişim Tarihi: 06.04.2022).

Bosnia and Herzegovina's Constitution of 1995 with Amendments Through 2009,

https://www.constituteproject.org/constitution/Bosnia_Herzegovina_2009.pdf?lang=en (Erişim Tarihi: 02.01.2022).

Constitution Of The Federation Of Bosnia And Herzegovina,

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(2000\)054-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2000)054-e) (Erişim Tarihi: 08.04.2022).

Constitution of The Republic of Serbia,

<https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/74694/119555/F838981147/SRB74694%20Eng.pdf> (Erişim Tarihi: 07.04.2022).

Yönetim Alan Yazınında Çağının Ötesindeki Bir İsim: Mary Parker Follett

A Name Ahead of Her Time in Management Literature: Mary Parker Follett

Nurcan AKBAS

*Dr., Mersin Üniversitesi, SBE, İşletme A.B.D.,
nakbas07@mersin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6871-6449>*

Makale Başvuru Tarihi: 18.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 09.05.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Bahar TANER

*Prof. Dr., Toros Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fak.,
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, bahar.taner@toros.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4169-6716>*

**Anahtar
Kelimeler:**

*Mary Parker
Follett,
Yönetim,
Güç,
Durum Yasası,
Bütünleşme,*

ÖZET

Mary Parker Follett yönetim teorilerini zamanının ötesinde bir yaklaşımla ele alan önemli bir bilim insanıdır. Follett, yönetim felsefesinde sosyal bilimlerin tüm alanlarını kapsayan önemli çalışmalar yapmış, günümüze ve geleceğe ışık tutan değerli kavramlar ortaya atmıştır. Yönetimde devrim niteliğinde çığır açması gerekirken, böylesine önemli bir beynin yönetim alan yazında ve uygulamalarında hak ettiği ilgiden yoksun kalması çok büyük eksikliklerdir. Bu araştırmanın amacı, Follett'in güçlü yönetim felsefesini tanıtmak, getirdiği kavramlara yönelik önemli ipuçları vermek ve onun öngörülerinin zamanımızda yaşanan yönetim sorunlarına çözüm üretme potansiyelini değerlendirmektir. Araştırmada, alan yazın taramasına dayanarak Follett'in teorilerini nasıl oluşturduğu, teorilerinin güçlü ve zayıf yönleri ve teorilerine yönelik çeşitli görüşler ele alınmıştır. Yaşamından sunulan kesitlerle teorilerini nasıl oluşturduğuna, teorilerine yönelik çeşitli görüşlere yer verilmiş ve yönetim felsefesinin güçlü ve zayıf yönleri analiz edilmiştir. Gerek anlatıda gerek analiz ve yorumlarda alan yazından sağlanan görüşler temel alınmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

*Mary Parker Follett,
Management,
Power With,
Law of Situation,
Integration,*

Mary Parker Follett is an important scientist who deals with management theories with an approach that is beyond her time. Follett has undertaken important studies covering all areas of social sciences in management, and put forward valuable concepts that shed light on the present and the future. While it is supposed to be a revolutionary breakthrough in management, it is a great shortcoming that such an important brain lacks the attention she deserves in management fields and applications. The aim of this research is to introduce Follett's strong management philosophy, to give important clues to the concepts she brings, and to evaluate the potential of her predictions to solve the management problems in our time. The study looked at how Follett created her theories based on scanning the literature, the strengths and weaknesses of her theories, and various insights into her theories. On the basis of the sections presented from her life, various opinions about her theories and how she formulated her theories and the strengths and weaknesses of her theories were analyzed. The data obtained from the literature served as the basis in the narrative, in the analyses and in the comments.

1. GİRİŞ

Mary Parker Follett (1868-1933) erkek egemen yönetim alan yazına karşıt duruş gösteren öncü bir kadın yönetim bilimcidir. Follett, F. W. Taylor'ın işçiden maksimum verim elde etmek için insan-makine ilişkisini değerlendirme girişimine meydan okumuş, iş ortamında kolektif çaba ve işçilerin işin tüm safhalarına ortak katılımıyla ilgilenmiştir.

Mary Parker Follett yönetim ve işletmecilik üzerine olan çalışmaları ile tanınmakla birlikte siyaset, psikoloji, sosyoloji, arabuluculuk ve uyuşmazlıkların çözümü, kamu hizmeti gibi alanlarda çalışmalarının önemi yakın zamanda anlaşılmaya başlanmıştır. Günümüzde Follett'in fikirlerinin etkisi ABD'nin sınırlarını aşmış olup, Japonya, Almanya, Avustralya, İtalya, Fransa ve Peru gibi çeşitli ülkelerde ilgi görmektedir. Böylesine geniş ilgiye ve şaşırtıcı düzeyde yüksek algıya sahip olan bu kadın kimdir? (Tonn, 2003). Çalışma ile bu temel soruya cevap aranmaktadır.

Araştırmada Mary Parker Follett'in yaşamı boyunca yönetim felsefesini nasıl oluşturduğunun incelenmesi ve bu bağlamda yönetim bilimine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Araştırma aşağıdaki başlıklar altında yürütülmüştür;

- Follett'in hayatı ve yönetim anlayışının tanıtımı, yapılan eleştiriler,
- Follett'in yönetim felsefesinin güçlü ve zayıf yanları, fırsatlar ve tehditler,
- Follett'in yönetim alan yazına katkısı.

2. YÖNETİM BİLİMİNDE FOLLETT

Follett, güç üzerine görüşlerini, feminizmin 20. yüzyılın sonlarındaki katkılarından çok önce açıklamış bir siyaset filozofudur ve 1896 yılında politik güç analizini içeren ilk kitabının yayınlanmasından itibaren yüz yılı aşan bir süreye rağmen sosyal örgütlenmenin önde gelen düşünürlerinden biri olmaya devam etmektedir. Follett'e göre topluluklar ve komşuluk ilişkileri sayesinde, toplum bireyleri farklılıklar ve çeşitlilikle karşılaşmakta ve demokrasi için katılımcı bir temel oluşturan karşılıklı etkileşimler kurmayı öğrenmektedirler (Pearce, 2013:646). Follett, hâkim güce karşı birlikte gücü, iş birliğini ve demokrasiyi teşvik etmiştir ve güç anlayışını, ortak katılımcılık ile geliştirmiştir. Güce bakış açısı zorlayıcı olmayan, birlikte aktif olan bir içerik taşımaktadır (Follett, 1925:101). Follett, yaşadığı dönemde liderlik, güç, otorite, çatışma ve grup davranışı üzerine geliştirdiği özgün, nüfuz edici fikir ve analizleri ile günümüz örgüt yönetiminin temelini oluşturmuştur (Tonn, 2003:1) ve çağdaş yönetimin anası olarak tanımlanmaktadır (Weber, 1947:17). Follett'in yönetim alan yazına olan önemli katkısını onaylayan pek çok yönetim teorisyeninden söz edilebilir.

Harvard Business School'dan Rosabeth Moss Kanter, birçok sözde yeni yönetim fikrini Follett'in çok önceden açıkladığını belirtmektedir. Güney Kaliforniya Üniversitesi'nden Warren Bennis günümüzde liderlik ve organizasyonlar hakkındaki her şeyin Mary Parker Follett'in eserlerinden ve konferanslarından geldiğini vurgulamaktadır. Follett'in güçlü felsefesini Harvard Business School Press'in 1995'te yayınladığı "*Mary Parker Follett: Prophet of Management*" eserinde görebilmekteyiz (Graham, 1995:11).

Graham (1995:12), Follett'ten itibaren günümüze kadar Follett'in fikirlerinin dikkate alınmış olması halinde yönetim teorilerinin daha hızlı oluşabileceğini belirtmekte, Kanter (1995:XIII), değişimin yönetilmesi ve geleceğin ideal örgütlerini inşa etmek için Follett'in felsefesini önermektedir. Follett'in yaşadığı dönemde fikirleri ve eserleri yeterince dikkate alınmamıştır. Ancak yakın zamanda onun ne kadar önemli bir yönetim teorisyeni olduğu anlaşılmalı ve yönetim felsefesi üzerinde incelemeler başlatılmalıdır.

Klasik yönetim akımının önde gelen iki ismi Metcalf ve Urwick'in Follett'e dikkat çekmelerine karşın, Follett'in yönetim bilimine olan katkıları uzun bir süre anlaşılabilmiştir. Son zamanlarda Follett'i "*the prophet of management*" olarak adlandıran Drucker (1995:1), 1950'lerin başında kendisinin ve yönetim danışmanlığı ve eğitiminde aktif olan diğerlerinin onu tanımadığını itiraf etmektedir. Child'ın (2013:2) işaret ettiği üzere, bugün bile Follett'in çalışmaları nispeten belirsizdir, daha az bilinen ve okunan bir konumdur.

Mary Parker Follett'in entelektüel dehası ve felsefesinin bir asır sonra hala geçerli olması hayranlık uyandırıcı olmakla birlikte yirminci yüzyıl entelektüelleri içinde yer almaması oldukça şaşırtıcı olup, Follett'in cinsiyeti yani kadın kimliği bu durumu açıklamaktadır. Bir kadın olarak Follett, yaşadığı dönemde fikirlerini besleyen sürekli ve sistematik araştırma fonları gibi kaynaklara sınırlı erişime sahipti. Bir kolej veya üniversite ile

bağlantısı ve fikirlerini sürdürecektir hevesli lisansüstü öğrenci asistanları yoktu. Follett ayrıca, sosyal bilimlerin akademik meşruiyet aradığı bir çağda felsefesini oluştururken resmi olmayan araştırma yöntemlerine güvenmek zorunda kalmıştır ve bütün bunlar felsefesinin bir kenara atılmasına sebep olmuştur (Tonn, 2003:491; Kanter, 1995:xııı; Bennis, 1995:177).

Follett'in yönetim biliminde göreceli belirsizliğine başka faktörler de katkıda bulunmuştur (Tonn, 2003:492);

- Follett'in fikirlerini kategorilere ayırmak yönetim ve organizasyon teorisi tarihçileri için zor ve can sıkıcı bir problem olmuştur.
- Follett'in yaşadığı yıllarda, verimlilik ve düzenin hâkim olduğu klasik yönetim teorileri geçerliydi. Follett bu teorilerden farklı olarak bireysel gelişme, kurumsal öğrenme ve değişim kapasitesini geliştirme fikirleri ile ilgilenmekteydi.
- Bazı yazarlar (Nohria, 1995; McLarney ve Rhyno, 1999; Lind, 1924), onun fikirlerini klasik çağa açıklanamayan bir istisna olarak ele almakta; diğerleri, çalışmalarını insan ilişkileri (1930'lar), grup dinamikleri (1940'lar) ve sistem teorisi (1970'ler) ile çeşitli şekillerde ilişkilendirerek onu geleceğin habercisi olarak tanımlamaktadırlar. Bu nedenle tam bir fikir birliği sağlanamamıştır.
- Follett'i destekleyen bir kısım düşünürler ise, onu alan yazın tarihinin neresine yerleştirecekleri sorununu kolay bir yolla onu dışarıda bırakarak çözmüşlerdir.

1980'lerde ve 1990'larda Amerika'da çok sayıda popüler yönetim kitabı yayınlanmış, ancak Follett bu kaynaklardan nadiren yer almıştır. Bu yılların geçerli yönetim kavramlarının çoğu işbirlikçi liderlik, kazan-kazan, çatışma çözme biçimleri, çalışanların yetkilendirilmesi, kendi kendini yöneten ekipler, kapsayıcılık ve çeşitliliğe değer verme, sürekli iyileştirme, işlevler arası koordinasyon ve kurumsal sosyal sorumluluk olup Follett'in 1920'lerde geliştirdiği fikirlere yakın kavramlardır (Fisher vd., 2011; Tonn, 2003; Fry ve Lotte, 1996; Davis, 2015).

Mary Parker Follett'in adı çok öne çıkmasa da fikirleri yoğun ilgi görmüştür. Ölümünden sonraki yıllarda Follett'in örgüt yönetimine ilişkin görüşleri tartışmaya açılmıştır, fikirleri ve kavramları dünya çapında inceleme konusu olmuştur. Ayrıca, çalışmaları artık hükümet, siyaset teorisi, tarih, sosyoloji, psikoloji, iletişim, kadın çalışmaları, çatışma çözümü, müzakere ve sosyal hizmet gibi çeşitli alanlarda bilimsel düzeyde araştırılmakta ve uygulanmaktadır. Follett'in düşüncelerinin karmaşıklığı, zenginliği ve günümüzle çarpıcı ilgisi nedenleriyle bu yaygın ilginin devam etmesi beklenmektedir (Tonn, 2003:492).

3. VERİLER VE YÖNTEM

Mary Parker Follett ile ilişkili olarak yönetim alan yazında şu gelişmelere dikkat çekilmesi gerekmektedir;

- Follett'in dönemi ve Follett sonrası dönemlerden günümüze kadar oluşturulan yönetim teorilerinin Follett'in 1920'lerde geliştirdiği fikirlere temel alması,
- Yaşadığı dönemden günümüze dek fikirlerini dikkate alan çalışmaların sınırlı kalması,
- Fikirleri ve açıklamaları yeteri kadar dikkate alınmadığı için yönetim teorilerinin oluşma hızının olumsuz etkilendiği.

Belirtilen gelişmeler, Follett'in felsefesinin ve hayatının detaylı olarak bilinmesinin önemini ortaya koymaktadır. Yönetim alan yazında, Follett'in felsefesinin üzerindeki örtünün kaldırılmasının ve yönetim felsefesinin önemini ortaya çıkaran araştırmaların, yönetim alan yazına önemli katkılar sunması olasıdır. Bu makalede anlatı yöntemi (Creswell, 2013:75) uygulanarak yararlanılan bilgi kaynakları Follett tarafından hazırlanan başlıca eserler olmuştur. Bu eserler tarih sırasına göre aşağıda belirtilmiştir;

- The Speaker of the House of Representatives (1896)
- The New State: Group Organisation – The Solution of Popular Government (1918)
- Community is a Process (Article, 1919)
- Haldane Introduction to the New State (1923)
- Creative Experience (1924)
- The Law of the Situation (extract from *The Giving of Orders*, 1925)

- The Teacher-Student Relation (Speech, 1928)
- Freedom and Coordination (Book, Collection of Lectures, 1949).

Araştırmanın diğer veri kaynaklarını çeşitli yazarların Follett ile ilgili kitapları, makaleleri, diğer eserleri ve web kaynaklarında belirttikleri görüşleri oluşturmaktadır. Araştırmanın analiz sürecinde, Follett'in yönetim felsefesinin güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini içeren bir SWOT analizi yer almaktadır. Bu analizin Follett'in felsefesinin anlaşılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

SWOT analizi veya SWOT matrisi, bir kişi veya kuruluşun iş rekabeti veya proje planlaması ile ilgili güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri belirlemesine yardımcı olmak için kullanılan bir stratejik planlama ve stratejik yönetim tekniğidir. SWOT (Puyt vd., 2020:1745-1746), en eski kurumsal geliştirme ve planlama çerçevelerinden biridir ve günümüzde tasarım teorisi, bilimsel yöntem ve kanıt olarak adlandırdığımız büyük kurumsal çerçevenin bir parçası olarak ilk defa 1950 yılında Pentagon'da kullanılmıştır. SWOT'un soyağacı, 1965-1972 döneminde Kaliforniya merkezli uzun vadeli planlama öncülerinden oluşan ve şimdiki Silikon Vadisi'nde yer alan bir gruba kadar uzanmaktadır. Bu grupta Dr. George A. Steiner, Mühendis Robert Franklin Smith ve Dr. H. Igor Ansoff yer almıştır.

SWOT, bazen durum değerlendirmesi veya durum analizi olarak adlandırılmakta (Weihrich, 1982:54; Sevier, 2001:46), dönüşüm ve radikal değişimler için yol gösterici olabilmektedir (Ansoff, 1980:131; Nutt ve Backoff, 1993:299). SWOT analizi günümüzde stratejiyi etkileyen farklı faktörleri kategorize etmek için bir çerçeve olarak uygulanabilmekte (Grant, 2008:279), genel geleceği tanımlamak için kullanılması, SWOT analizini strateji ve yönetim gibi akademik alanların ötesine taşımaktadır. Belirli bir topluluğu anlamak, halka açık forumlar, dinleme kampanyaları ve bilgilendirici görüşmeler gibi konulara katkı sağlamakta ve değişim sürecinin aşamalarına yön verebilmektedir. Örneğin *Birkenmaier ve Berg-Weger* (2017) tarafından topluluk düzenleyicileri ve topluluk üyeleri tarafından sosyal hizmet uygulaması bağlamında sosyal adaleti arttırmak için kullanılmıştır.

Belirtilen hususlar dikkate alındığında Follett'i anlamak bakımından SWOT analizinin önemi ortaya çıkmaktadır. Araştırma, alan yazından sağlanan veriler ve yorumlar ile sınırlıdır. Anlatım planında ilkin Follett'in hayatı boyunca yönlendirdiği yönetim teorilerinin tanıtımı yapılmıştır.

4. FOLLETT'İN HAYATI VE YÖNETİM ANLAYIŞININ TANITIMI, YAPILAN ELEŞTİRİLER

Mary Parker Follett, 3 Eylül 1868'de Massachusetts'te doğmuş ve zor bir çocukluk dönemi yaşamıştır. Follett, on altı yaşındayken ruhsal bozukluğu olan annesine, alkolizmden muzdarip ve erken ölen bir iç savaş gazisi babasına, küçük erkek kardeşine bakmak zorunda kalması nedenleriyle hızla yetişkinlerin dünyasına katılmıştır (Tonn, 2003:13).

Annesinin aile durumu ve bağlantıları sayesinde Follett eğitim alabilmiştir. Thayer Akademisi ve Harvard Annexe for Women fakültesinde okumuştur (Graham, 1995:13; Tonn, 2003:19). Ayrıca İngiltere'de Cambridge, Newnham College'da tarih, hukuk ve siyaset bilimi okumuş ve İngiliz yaşamına ilgisi ve sevgisi artmıştır (Follett, 1941:viii).

Follett Amerika'ya döndüğünde, özel bir okulda öğretmenlik yapmaya başlamış ve neredeyse otuz yıl yakın arkadaşlık ettiği başöğretmen Isobel Briggs ile tanışmıştır. Briggs'in Follett üzerindeki etkisi, Follett'in entelektüel ve duygusal birikimi için önemlidir. Briggs, Follett'e hem yazılarında yardımcı olmuş hem de aile hayatında bulamadığı destek, cesaret ve şefkati göstermiştir (Tonn, 2003:102).

4.1. Follett'in Yönetim Anlayışının Tanıtımı: Durum Yasası, Birlikte Güç, Bütünleşme ve Koordinasyon

Follett'in yönetim anlayışının ortaya konulması açısından sırasıyla kendisi tarafından geliştirilen “*durum yasanı*”, “*birlikte güç*”, “*bütünleşme*” ve “*koordinasyon*” olgularına kısaca değinilecektir.

4.1.1. Follett'in Yönetim Kavramlarından “*Durum Yasası*” Şekilleniyor

Follett genç bir kadinken bile, arkadaşları ve profesörleri onun olağanüstü bir zekâya sahip olduğunu düşünmekteydi. Follett'in “*The Speaker of the House of Representatives*” (1896) eseri çığır açan politik güç analizi olarak geniş yankılar uyandırmıştır. Eleştirmenler onun analizini Wilson Kongre Hükümeti (1885)

lehinde yorumlamışlardır. Follett'in kitabı hala ABD Kongresi hakkında şimdiye kadar yazılmış en aydınlatıcı ve mantıklı kitaplardan biri olarak kabul edilmektedir. Bunu diğer başarılı çalışmaları izlemiştir (Tonn, 2003:4).

Güce yönelik değerlendirmesi, Follett'i (1941:111) "*durum yasası*" kavramını geliştirmeye yöneltmiştir. Durum yasasını duruma odaklanmak, durumun gerekliliklerini kavramak ve uygulamak olarak tanımlamıştır (Follett, 1941:58). Follett bu durum yasasının uygulanması sonucu kurulan ilişkiler ve birleştirici etki sayesinde temsilcinin veya sözcünün gücünün ortaya çıktığını açıklamaktadır (Follett, 1896:305).

Gerçek durumun özde ne olduğu konusunda fikir birliğine varmak, konuyla ilgilenmek, katkı sağlayan unsurları ve sonuçlarını analiz etmek en etkili sonucun elde edilmesini sağlayacaktır. Sonuç, duruma göre gücün sözcü veya temsilciye devredilmesi, her durumun analizi ile gerçek gerekliliklerin yerine getirilmesidir. Böylece sözcünün veya temsilcinin olayları inceleme uzmanlığı artmakta, ilişkiler temelinde ve bir bütün olarak alınacak kararların etkisini belirlemede sözcüye veya temsilciye güven ve saygı duyulması söz konusu olmaktadır. Bu bakımdan durum yasası, yönetim ve toplum arasındaki etkileşimi sağlayan görev alanının oluşturulması ve yürütmenin bu görev alanına dâhil olmamasıdır. Böylece ast veya üst olduğuna bakılmaksızın durumun koşullarına göre tecrübe ve deneyim düzeyine sahip olanlar otoriteyi kullanmalıdır. Yönetme gücü ve sorumluluk, dar bir karar yapıcının üzerinde kalmamalı, yöneticiler tarafından geliştirilmeli ve devredilmelidir. Uygulamada durum yasasının avantajlarına tanık olan Follett, gücün bir kişide toplanması ile sonuçta aşırı gücün çürütme riskini getireceğinin farkındadır (Follett, 1925:3-6).

Follett, gerçek bir demokrasi inşa etmek inancı içinde ortak bir amacın veya kolektif iradenin nasıl yaratılacağı; bireysel özgürlükleri koruyan ortak bir denetimin nasıl sağlanacağı; farklılıkları besleyen ve aynı zamanda bütünleştiren yapının nasıl oluşacağı; egemen olmak yerine astlarını güçlendiren liderlerin nasıl geliştirileceği konularında mücadele etmiştir. Sonuç olarak Follett, her bireyin potansiyel gücünün ve becerilerinin farkına varması, etkili ve sorumlu bir biçimde kullanması için demokratik gücün geliştirilmesi gerektiğini anlamıştır. Follett, bunu yönetimin yetki ve kapasiteyi geliştirme sorumluluğu ve güçlendirme (empowering) teorisi ile ilgili olan "*kapasiteyi büyütmeye*" süreci (Follett, 1941:109) olarak görmüştür (Eylon, 1998:18; Peters, 1987:29; Wilkinson, 1998:45). Follett, 1900 yılında toplum çalışmaları görevini üstlendiğinde ve daha sonra işletme yönetimi okumaya başladığında, birey, grup ve toplum düzeyinde tatmin ve güç kullanımına yönelik fikirlerini geliştirmeye devam etmiştir (Follett, 1941:78; Tonn, 2003:6).

4.1.1.1. Demokrasi

Follett için, 20. yüzyılın başları entelektüel ve sosyal bakımdan zorlukların yaşandığı bir dönemdir. "*The Speaker of the House of Representatives*" kitabı Follett'in, toplumda demokratik katılımı artırma tutkusunu tetiklemiştir. 1902'de, Boston'da Highland Union'ın kurulmasıyla Follett, günün politik ve sosyal meselelerini tartışmak üzere İrlandalı göçmenleri işe almak gibi cesur bir adım atmıştır (Tonn, 2003:10).

Amacı, yeni gelen kentli yoksullar için toplumda politik güç inşa etmek ve demokratik katılımlarını artırmaktır. Güç ve demokrasi gelişimini bir süreç olarak gören (Follett, 1941:195) Follett, tüm bireylerin temelde kendileri ve başkaları için toplumsal gelişimi sağlama kabiliyetine sahip olduğu inancından ötürü, göçmenlerin beceri eksikliğinden yılmamıştır. Tartışan ve daha üst hizmetler sunan bir toplumu var etmenin ön koşulunun toplulukları eğitmek olduğuna olan inancı, Follett'i akşam okulları kampanyasına yöneltmiştir (Graham, 1997:14; Novicevic vd., 2013:426; Schilling, 2000:227; Tonn, 2003:16).

Follett, kapasite oluşturmak ve sermayeyi en üst düzeye çıkarmak için yönetim becerilerini geliştirmeyi, okullardaki âtil kapasiteyi hareketlendirerek bireylerin kendileri için daha fazlasını yapmasını hedeflemiştir. Bu bakımdan teorik anlamda paydaş teorisinin bütünleştirici safhalarını inşa etmiştir (Follett, 1924:78; Freeman, 2010:258; Freeman ve Phillips, 2002:340). Eğitim yolu ile göçmen mahallelerine mesleki rehberlik, beceri ve sosyal gelişimi sunmak, Follett'in topluma hizmet etme mücadelesinin başlangıç noktası olmuştur.

4.1.1.2. Toplum Merkezleri

Mary Parker Follett 1916 yılında Boston toplum merkezleri çalışmaları esnasında kent ve toplum çalışmalarına odaklanarak güç, otorite, liderlik, çatışma, koordinasyon ve grup süreci ile ilgili fikirlerini şekillendirmeye başlamıştır. Follett, 1915 ve 1916'da Boston devlet okullarındaki akşam merkezlerinin politik ve mali konumunu istikrara kavuşturmak için çalışırken daha fazla tanınmış ve 1917'de toplum merkezleri hareketinin ulusal liderlerinden biri olmuştur. Follett toplum merkezlerinde zorlu, ideolojik ve kişisel çatışmalarda, bölgesel güç mücadelelerinde ve ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamalara meydan okumada doğrudan deneyimler

edinmiştir. Tüm bu deneyimler, Follett'in çatışma, liderlik, güç ve otorite hakkında ortaya çıkan fikirlerinin ilk sistematik açıklaması olan *The New State* (1918) kitabını şekillendirmiştir (Tonn, 2003:235).

Follett, toplum merkezlerinde erken yaşlardan yetişkinlere uzanan bir eğitim sistemi tasarlamıştır. Burada bireyler, liderlik ve katılımcı demokrasi anlayışını kazanarak bu anlayışla bir grubun işlevsel bir birimi olmayı öğrenecekler ve kendilerini geliştireceklerdir. Bu beklenti, paydaşları eğitip yetkilendiren ve işletme yönetimi ile birleştirerek demokratik katılım, demokratik iş birliği yoluyla toplumun refahını artıran yeni standartlar getirecek olan katılımcı yönetim anlayışıdır. Follett'e (1918:22) göre;

“... kimse bize demokrasi veremez, demokrasiyi öğrenmemiz gerekir. Demokratik olmak, belirli bir insan birlikteliği biçimine karar vermek değil, diğerleri ile nasıl yaşayacağını öğrenmektir”.

Toplum merkezlerinin başarılı uygulamaları ve gelişmesi, Follett'e grupların birlikte nasıl çalıştığını ve daha iyiye yönelik ortak amaca ulaşmalarını önleyen engellerle ilgili ilk elden deneyimi kazandırmıştır. Follett daha sonra bu deneyimini, bireyin veya grubun kazanımlarının yalnızca daha büyük refaha katkıda buldukları takdirde geçerli olduğu *“gerçek birliktelik ilkesini bulma”* olarak tanımlamıştır (Follett, 1918:279). Follett (1941:288) bu ilke ile toplumun yüksek refahı ve ilerlemeyi gerçekleştirmesi bakımından, işletme yönetiminin ve yöneticilerinin liderlikte önemli bir rolü olduğunu belirterek; bu rolü *“dinamik sempati”* ile açıklamıştır. Dinamik sempatinin anlamı: *“Liderlik, inancın derinliğine ve ondan gelen güce bağlıdır ve lider bu inancı ve gücü başkalarıyla paylaşmalı, tüm çalışanları ortak bir amaçta birleştirebilmelidir”.*

4.1.1.3. Toplumsal Gelişme, Demokrasi ve Sosyal Sorumluluk

Follett, bireylerin toplumsal işlevinin sosyal ilişkiler olduğunu, bireylerin tek hücreliler gibi davranamayacaklarını öne sürmektedir. Toplum ve demokrasi bu sosyal ilişkilerin nedeni ve sonucudur. Follett'e (1918:61-62) göre, *“Bireyi bir tarafa, toplumu diğer tarafa koyamayız, ikisi arasındaki ilişkiyi anlamalıyız. Her birinin tek başına değeri yoktur, biri değeri olmadan var olamaz”.*

Follett'e göre, toplum ve organizma arasında geniş farklılıklar bulunmaktadır. Toplumsal bağ zihinsel bir ilişkidir, biyolojik terimlerle veya herhangi bir fiziksel güçle ifade edilemez. Çünkü zihinsel uyum zaman ve mekân sınırlarının dışında sonsuz derecede yakın ve farklı bir şekilde örülmektedir. Zihinler karışsa da harmanlamada her biri kendi kimliğini korumakta; her biri kendi öz ve benzersiz benliğini diğerlerine aktarmaktadır. Böylece Follett, her bireyin toplumsal başarıya ve sürdürülebilirliğe katkıda bulunabileceği fikrini biyoloji ile ilişkilendirmiştir (Ryan ve Rutherford, 2000:210). Bu ilişkiyi *“Organizmanın hücreleri sadece bir işleve, birey ise çok yönlü ve çok biçimli işlevlere sahip olabilmektedir”*, açıklamasında görebilmekteyiz (Follett, 1918:77). Follett'e (1919:577-578) göre toplumsal süreçler bireyin kişiliğini, özgürlüğünü, iradeyi, gücü ve aynı zamanda süreklilikle amaçları yaratmakta, durağanlık ise ölümcül bir felaket olmaktadır.

Follett, toplum ve birey arasındaki bu karşılıklı ilişki ve karşılıklı bağımlılığı göz önünde bulundurarak, Darwin'in en güçlü olanın hayatta kalması fikrine meydan okumuştur. Çünkü Follett için en önemli olan gruptaki bireyin *‘karşılıklı yardımlaşması’*dir. Karşılıklı yardımlaşan canlı türleri diğerlerine göre en büyük gelişmeyi başarmışlar ve her zaman sayısal üstünlükte ve yüksek refahta olmuşlardır (Follett, 1918:95-96).

İnsanın ortalama yaşam süresiyle karşılaştırıldığında, çoğu işletme kısa ömürlüdür. Follett, ticari işletmelerin görece uzun ömürlü olmayışını, kısa vadeli kazançlar peşinde koşmalarına ve başarılı olmak için uzun vadeli, uyarlanabilir karşılıklı yardımlaşma ilişkileri kurmayışına bağlamaktadır (Follett, 1941:214). Karşılıklı yardımlaşma, ahlaki ve etik nedenlerle karşılıklı fayda sağlayan bir ilişkinin kurulması ve geliştirilmesidir. Uzun vadede karşılıklı fayda sağlamak için, grup üyelerinin nasıl güç kazanabilecekleri ve grubun ilerlemesine ve dolayısıyla topluma nasıl kalıcı bir katkı sağlayabilecekleri konusunda eğitilmeleri ve aydınlatılmaları gerekmektedir. Süreç erken yaşta okullarda başlamalı. Follett (1918:363), bu hususta, *“... akla gelebilecek her iş birliği yöntemi... çocuklar grup inisiyatifini, grup sorumluluğunu diğer bir ifade ile sosyal işlevselliği öğrenmeye başlamalıdır. Grup süreci uygulanarak öğrenilmelidir”*, demiştir.

Siyaset bilimciler, ekonomistler, psikologlar ve hatta eğitimciler, Follett'e göre ya gücü dengelemek ya da başkaları üzerinde güç kazanmak istemekteydiler. Follett, hükümette, iş dünyasında veya gönüllü derneklerde gerçek katılımı yaratmak için birçok engelin üstesinden gelinmesi gerektiğini fark etmişti. Bu nedenle daha az hiyerarşik yapıları ve başkalarının çıkarlarıyla yüzleşirken kişilerin kendi çıkarlarını yeniden gözden geçirmelerini teşvik etmiştir. Follett, 1920 yılında asgari ücret kurullarının tutum ve davranışlarının demokratik katılım fırsatlarını sınırlandırdığına tanık olmuştur. Follett, kurulların yapısında hiçbir asgari ücretli kadın bulunmadığını; girişimcilik, enerji ve yeteneklerinden dolayı en yüksek maaşlı olanların kurullarda yer aldığını;

sadece çıkarlarının değil tüm yaşamlarının farklı olduğunu ve sonuçta bu farklılıkların kuruldaki tutumlarına yansıdığını görmüştür. Follett, asgari ücretli kadına, demokratik bir söyleme katkıda bulunmak için inisiyatif, enerji ve yetenek edinme fırsatlarının verilmesi gerektiğini ve bunun hem bireye hem gruba fayda sağlayacağını ileri sürmüştür (Follett, 1924:190-191). Kurul yönetiminin, gruba demokratik bir katkı sağlamak için hem istihdam içinde hem de toplumda asgari ücretli kadının gelişmesine fırsat verme sorumluluğu vardır (Follett, 1924:240).

Follett'in artan yönetim deneyimleri sayesinde, toplumun uzun vadeli faydası için yöneticilerin yönetsel becerileri, yetenekleri ve sadakati yerleştirerek halkı eğitmede rol oynayabileceklerini anlamıştır ve bu bakış açısı ikinci eseri olan *The New State* (1918)'de belirgindir. Follett'in demokrasi hakkındaki fikirlerini ortaya koyduğu bu kitabın temelini, toplumsal çalışmaları oluşturmuştur. Böylece Follett yönetimin işlevlerini ve gücünü analiz etmiş, gücün geliştirilmesi ve kullanılması "*The New State*" in ana konusu olmuştur.

4.1.2. Birlikte Güç

Follett için yönetimde güç işlevi, "*The Speaker*" adlı eserinde otorite üzerine yaptığı araştırmadan itibaren ilgisini çeken bir konu olmuştur. Toplum merkezlerini kurmanın zorlukları, diğer yönetim kavramlarını şekillendirmesinin temeli olmuştur. Siyasi vesayete hizmet eden patronların, eğitim kurullarının, okul yöneticilerinin ve gönüllü sektör temsilcilerinin çeşitli çıkarlarının ve güç temellerinin iç içe geçtiğini görmek Follett'e, güç ve çatışan çıkarları bütünleştirme konusundaki fikirlerini geliştirme ve uygulama fırsatını vermiştir. Ayrıca, toplum merkezlerinin faaliyete geçmesi ile yönetim felsefesinin temellerini uygulama fırsatını bulmuştur (Graham, 1995:15; Schilling, 2000:231; Tonn, 2003:51).

Follett günümüzün çağdaş yönetiminin iki temel kavramını, toplum merkezlerinde geçirdiği yıllarda şekillendirmiştir. Bunlar "*birlikte güç*" (1924) ve "*bütünleşme*" (1918)'dir. Follett, toplum merkezlerinde insanları eğiterek, demokratik kararlara katılmalarını ve katkı sağlamalarını tasarlamıştır. Bu övgüye değer bir amaç olsa da toplum merkezlerini yöneten kurumlar, Follett'in heyecanını paylaşmamışlardır. Follett (1924:191), "*hedefleri toplumsal refahı sağlamak olanlar, hedeflerini gerçekleştirmek uğruna zor önlemleri almaya istekli olanlardır*", yorumunu yapmıştır.

Follett, güce sahip olanların çok iyi niyetli olsalar da güçsüz olanlara fayda sağlamadıklarını ve onların güç elde etmesine fırsat vermediklerini fark etmiştir. Follett için geniş kitleleri kapsayan demokrasiyi teşvik etmenin yolu, gruplara birlikte etkili çalışma, güç kazanma ve çatışmayı yaratıcılığa yönlendirme becerilerini kazandırmaktır. Follett, başkaları üzerinde güç sahibi olan azınlığa karşı koymanın yolu olarak "*birlikte güç*" kavramını geliştirmiştir (Follett, 1941:101). *Birlikte Güç*'ün özü, gücün verilmemesi, ancak iş birliği ve birlikte kontrol ile geliştirilmesidir. Oysa "*başkaları üzerinde güç*"ün zorlayıcı ve otoriter bir kontrolle sonuçlanması olasıdır. Follett, farkı vurgulamak için, "*başkaları üzerinde güç*"ün, köleye uygulanan güç türü olduğunu belirtmektedir (Follett, 1924:190). *Başkaları Üzerinde Güç*'ün bir diğer sorunu, gücü sürdürmek için çaba, enerji ve kaynaklara ihtiyaç duyulması ve gücü olmayanları ortak amaca ve daha iyi olana ulaşmayı teşvik etmemesidir (Follett, 1941:262). Follett, gücün doğasını inceleyerek, güçsüzlükten güç elde edilemeyeceğini belirlemiştir (Follett, 1924:97; Sethi, 1962:214).

Follett, 1919'da Versay Antlaşması sonrası Almanya'nın ekonomik güçsüzlük noktasına geldiğini, müttefiklerin azalttığı ekonomik baskılar sonucunda üstün pazarlık gücüne kavuştuğuna tanık olmuştur (Follett, 1924:98). Bu durumun karşısı Follett'in teşvik ettiği sistemdir ve "*etkileşimin sürekli olduğu açık, destekleyici ve saygın bir ortam yaratmaya dayanır*" (Follett, 1941:76). Herhangi bir işletme, toplum veya grupta "*birlikte güç*", her bireyin benzersiz gücünün, deneyiminin ve bilgisinin birleştirilmesi ile ortaya çıkmaktadır (Graham, 1995:23; Follett, 1941:77). Yöneticilerin tüm paydaşlar arasında güç geliştirmek için iş birliği yoluyla bir standartlar ve bilinç bağı oluşturmaya yönelik becerilerini kullandıkları düşüncesi, Follett'in güç ile ilgili görüşünün çekirdeğini oluşturmaktadır (Freeman, 2010:261).

The New State (1918) eserinin yayınlanmasından ve genel olarak olumlu karşılanmasından sonra Follett konferans vermek ve makaleler yazmak üzere teklifler almıştır. Sosyoloji derslerinin müfredatına katkıda bulunmak için Harvard Üniversitesi'ne katılması, Follett için Boston'daki toplum merkezlerinde asgari ücret kurulundaki görevinden bu yana çok önemli bir hareketin öncesi olmuştur. Mesleki rehberlik alanında çalıştıktan sonra, 1920'den itibaren ücret kurulları, Follett'e çalışanların ve işverenlerinin yaşamları hakkında yeni fikirler vermiş, ücret ve iş koşullarını müzakere etme konusunda ilk elden deneyim sağlamıştır. Ayrıca, Follett'in iş dünyasında faydalı bağlantılar kurmasını sağlamış ve bazı yöneticiler ile uzun süreli ilişkiler ve dostluklar kurmuştur (Graham, 1995:25; Follett, 1941:75; Tonn, 2003:162). Follett'in siyaset bilimi yoluyla

toplumsal sorunlara, yönetime ve nihayetinde örgütsel teori ve uygulamalara geçişi, felsefesindeki farklı kavramları sürekli bir süreç içinde iç içe yerleştirdiğini göstermektedir. Felsefenin merkezinde, Follett'in, bireyin toplumun bir parçası olarak potansiyelini gerçekleştirdiğini görme arzusu bulunmaktadır. Yönetimin bir meslek olarak bu felsefede oynadığı rol, üçüncü kitabı *“The Creative Experience”* (1924) ile ortaya çıkmıştır.

4.1.3. Bütünleşme

Ücret kurullarındaki çalışmaları Follett'e, çatışmaları çözmeye yönelik bütünleştirme fikrini vermiştir. Follett, çatışmalarla başa çıkmak için üç yol açıklamaktadır. Bunlar otoriterlik, uzlaşma ve bütünleşmedir (Follett, 1924:78-91). Otoriterlikte mağlup olan taraf çatışmayı devam ettirmek, kazanan taraf hâkimiyetini sürdürmek için kaynak ayırmak zorunda kalmaktadır. Uzlaşmada barış için her iki tarafın kısmen taviz vermesi gerekmektedir (Follett, 1941:31). Bütünleşmede, çıkar alanlarının tanımlanması, yeniden değerlendirilmesi ve öncesine kıyasla daha yeni ve üstün olanı ortaya çıkararak birleştirmenin yapılması söz konusudur (Follett, 1918:89). Bütünleşmenin avantajı, yeni eylemler oluşturmak için çeşitli katkıların yaratıcı bir şekilde kullanılabilmesidir. Follett'e göre bireyin yaratıcı gücü, bir talebin diğerlerine egemen olması ile değil, tüm taleplerin işleyen bir bütünde birleşmesi ile ortaya çıkmaktadır (Follett, 1919:576).

Bütünleşmede çeşitliliğin sağladığı faydaların tüm tarafların genel refahına katkıda bulunması söz konusudur. Sistemi oluşturan örgütsel yapıda yer alan paydaşların çıkarları ve beklentileri, sisteme dâhil olan herkes tarafından görülmelidir. Bu, gelecekteki olası çatışmaları şimdiden belirlemeye ve çözmeye yönelik ilkelerin belirlenmesini sağlar. Süreçte en önemli olan çatışmanın yaratıcı olasılıklarından faydalanmaktır (Follett, 1924:262), çatışmalar kaçınılmazdır, sinerji üretmeye yönlendirilmelidir. Yöneticiler çatışmaları yaratıcı bir fırsat olarak uygulamalıdır. Follett, çatışmayı olumlu bir fenomen olarak görmekte ve yöneticilerin sürece olan inançlarını korumalarını önermektedir (Follett, 1924:263). Aynı nedendir ki Follett, muhaliflerin görüşlerine aldırmaşızın tavır almayı da savunmayı da ret etmekte ve grubun uyumunun, sadece her üyenin tam katkısıyla elde edilebileceğini, uzlaşmaya hazır olmanın, sadece bir bireyin tutumu olmaması gerektiğini belirtmektedir (Follett, 1924:27).

Mücadele anlamsız ve boş bir davranıştır. Çünkü bir anlaşmazlık durumunda, rakibinin bakış açısını görmekten daha kolay olanı, kişinin kendi pozisyonunda durmasıdır. Böylesi durumlarda bir taraf diğerinin iddiasının zayıf yanlarını aramayı kendisine bir başarı haline getirmekte ve çözüm bulmada kullanması gereken enerjiyi bu yolla boş yere tüketmektedir (Follett, 1924:28).

Birinci Dünya Savaşı'nın acıları ile yüzleşen Follett, savaşın farklılıkları uzlaştırmaya kıyasla bir dinlenme tedavisi olduğunu görmüştür (Follett, 1918:357). Çünkü Follett, bireylerin kendilerini ve toplumu geliştirmek için grup ilişkilerini keşfetmenin zor olduğunu saptamıştır. Follett, çıkarların *“bütünleştiği”*, *“birlikte gücün”* tüm katılımcıları tatmin eden sonuçlara ulaşmak üzere *“durumun yasına”* göre şekillendiğini bir örnek ile açıklamaktadır (Follett, 1924:184-185);

“Bir kütüphanede çalışırken, birisi temiz hava için bir pencere açmak istediğinde Follett hava akımından rahatsız olmuştur, sonuçta her iki taraf beklentilerini bütünleştirmişlerdir ve Follett kimsenin oturmadığı yan odadaki pencereyi açmıştır, bu bir uzlaşma değildir, çünkü beklentiler devam etmektedir ancak her iki tarafı mutlu eden bir sonuç elde edilmiştir. Uzlaşılmayan tartışma alanını daraltarak, keyfi güç alanını daraltırsınız”

Bu örnek, uyuşmazlık çözümü üzerine birkaç makaleye ve kitaba alıntı yapılmıştır. Fisher vd. (2011)'nin müzakereler üzerine çalışması, Follett'in yöntemlerini çağrıştırmakta, *“bütünleşme”* ve *“birlikte güç”*ün, en çok taklit edilen ve sahiplenilen kavramlar haline geldiğine örnek teşkil etmektedir. Follett, sonuç çıktısının hedefe ulaşmak olarak görüldüğü sonuç yanılığını reddetmekte, bunu topluma fayda sağlayacak dinamik ve gelişen bir sistem yaratmak için *“bütünleşme”*yi ve *“birlikte güç”*ü kullanmaksızın, üreten kazananlar ve kaybedenler olarak tanımlamaktadır (Follett, 1949:41). Yönetim teorisyenleri ve uygulayıcıları tarafından hedef odaklı çalışma kavramı benimsenmiş olsa da yönetimde ilişkileri geliştirmek için daha soyut başarılar elde etmek, farklı odaklanma ve tutumların yeniden değerlendirilmesi gereklidir. Bu da yönetimi işlevsel hale getiren eğitim ve liderlik ile mümkündür (Follett, 1941:288).

4.1.4. Koordinasyon

Follett, toplumun tüm kesimlerini kapsayan yönetim modelini oluşturmak üzere gerçekleştirdiği konferanslarda koordinasyon kavramını sade bir dille anlatmıştır (Follett, 1941:297). Odak noktası, bireyi toplumdaki rollerine uygun biçimde koordine etmektir. Yöneticiler paydaşların ve toplumun diğer kesimlerinin çıkarlarını koordine etmek üzere örgüt içinde ve dışında koordinasyonu oluşturmalıdırlar. Follett, bireyi geliştirmek için sinerji yaratmayı ve yönetimin dört temel ilkesini açıklamaktadır;

- **Doğrudan İlişki Kurulması:** Statüye bakılmaksızın, uzmanlığa ve alaka düzeyine göre doğrudan ilişki, çağdaş yönetimin matris yapısının temel özelliğidir (Galbraith, 1971:35; Senge, 1990:60).
- **Başından İtibaren Olası En Erken Aşamada Tarafların Katılımını Sağlamak:** Follett'in (1896), "Speaker of the House of Representatives" eserindeki analiz çalışmalarıdır.
- **Döngüsel Tepki:** Etkileşim sürekli ve dinamik bir süreçtir, bireyler, diğerlerinin kendileri üzerindeki etkisine göre davranışlarını ayarlarlar ve sırasıyla davranışlarındaki değişiklik, onlardan etkilenen diğerlerinin davranışlarını da etkiler. Follett, bu durumu liderlik ile ilişkilendirerek kendi kendini düzenleme olarak adlandırmaktadır. Follett'e (1941:301) göre, "... sadece liderin gruba ne yaptığını değil, aynı zamanda grubun lidere ne yaptığını da dikkate almalıyız".
- **Bitmeyen Etkileşim Döngüsü:** Koordinasyon sürekli ve sadece özel durumlar için oluşturulmaz (Follett, 1941:303).

Koordinasyonun karşılıklı doğasında farklılıkları "icat ve yeni değerlerin ortaya çıkışı" (Follett, 1941:35) ile ilişkilendirmek, Follett'e göre büyümeyi ve sosyal gelişmeyi sağlayan yoldur. Dolayısıyla, "birlikte yaratma faaliyeti demokrasinin özü, yurttaşlığın özü, dünya yurttaşlığının koşuludur" (Follett, 1924:303). Süreç, kolektif özenetim (Follett, 1941:307) fikrine dayanmaktadır. Sonuç olarak, yönetim becerilerinin kullanılması ile gruplar, topluluklar ve uluslar bir araya gelecek, bütünleşme ve koordinasyon yoluyla daha önce üzerinde mücadele ettikleri zorlukların ve anlaşmazlıkların çözülmesi mümkün olacaktır.

4.1.4.1. Şirket Yönetimi: Sosyal Bir Hizmet

Creative Experience (1924)'in yayınlanması, Follett'e olan toplumsal ilgiyi arttırmıştır. Sonuç olarak, yönetim teorisyenleri ve yenilikçi iş insanları Follett'in iş ve toplumsal döngü yasasını benimsemişlerdir. Follett'in, işin yapılmasına yönelik iddialarını, ilerici yönetim teorisyenleri vizyoner bir duruş olarak görmekteydi ve işletme yönetimini öncelikle topluma katkı için hizmet etmeye çağırması, hayırseverliğin ötesindeydi, toplum ve iş dünyasının güce ortak olmaları bakımından çığır açmaktaydı (Follett, 1941:131-132). Follett'in fikirlerini destekleyenler arasında sosyolog ve çikolata üreticisi B. Seebhom Rowntree, yönetim teorisyenleri Oliver Sheldon, Lyndall Urwick ve Henry C Metcalf bulunmaktadır (Follett, 1941:281).

4.1.4.2. Milletler Cemiyeti

Follett, ulusların uzun zamandır demokrasi için çabaladığının farkındaydı. Ancak henüz demokrasinin temel fikrini kavramadıklarını düşünmekteydi. Follett aynı zamanda endüstriyel örgütlenmenin, bütünleştirici birliğin gelişmesine büyük katkılar yapma eşiğinde olduğuna inanmaktaydı (Follett, 1941:71). Follett, 1926 yılında Cenevre'de Milletler Cemiyetinde çalışarak yeni bir mücadeleye girişmiş, devletler arasındaki ilişkileri bütünleşme ve birlikte güç kavramları ışığında incelemiştir. Follett, burada "Women's Royal Naval Service"¹ için öncü olan ve Birinci Dünya Savaşında öne çıkan Dame Katherine Furse ile tanışmıştır. Follett, Furse'un World Wide Association of Girl Guides'² kurma çalışmalarına hayran kalmış ve Furse ile yakın bir dostluk kurmuştur (Tonn, 2003:458).

1 Silahlı kuvvetler, Kadın Kraliyet Donanması, Birleşik Krallık Kraliyet Donanması'nın kadın koluydu. İlk olarak 1917'de Birinci Dünya Savaşı için oluşturulmuş, 1919'da dağıtılmıştır. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başında yeniden toplanarak 1993'te Kraliyet Donanması'na entegre olana kadar aktif olmuştur.

2 Dünya Kız Rehberler ve Kız İzciiler Birliği (WAGGGS), 152 ülkede sadece kadınlara yönelik rehberlik ve izcilik organizasyonlarını destekleyen küresel bir dernektir. 1928'de Macaristan'ın Parád kentinde kurulmuştur. Merkezi Londra - Birleşik Krallık'dır.

Furse'nin çevresi ve bağlantıları ve Follett'in iş dünyasındaki statüsü, sonuçta Follett'e, bireysel örgütlenmede öncü bir çalışma olarak gördüğü iş ve endüstriyel ilişkiler eğitimi alma fırsatını vermiştir (Follett, 1941:18). 1928'de Oxford'da verdiği bir konferansta Follett, yönetim becerilerinin dünya sorunlarına çözüm bulma bakımından önemini vurgulamıştır. Follett (1941:19), bu görüşünü "...ilkelerin iş yönetimi için en iyi olanı, devlet veya uluslararası ilişkilerin yönetimine de uygulanabilir", şeklinde açıklamıştır. Follett, bu ilkelerin ve becerilerin insan refahının ilerlemesinde öncü olacağına ve işletme yönetimlerinin demokratik ve eşitlikçi bir toplumu inşa etmek için en iyi modeli sunacağına dair sarsılmaz bir inanca sahiptir (Follett, 1941:140).

4.2. Liderlik ve Takipçilik

Bütünleşme, birlikte güç, koordinasyon, durum yasası (Follett, 1941:111) ve bir sosyal hizmet olarak şirket yönetimi kavramları, Follett'in mevcut liderlik kavramlarına meydan okumasının temelini oluşturmaktadır. Başlangıç olarak, Follett liderlik teorisini, en iyi liderlerin takipçilerine liderlik becerilerini aşıladıkları bir anlayışa dönüştürmüştür. Liderler, takipçilerinin liderliğe katılmalarını sağlamaya odaklanmalıdırlar (Follett, 1941:288-290). Dahası, Follett oyuna liderlik edenleri, oyunun aktif bir parçası olmalarını istemektedir. Bu nedenle liderler, başkalarını lideri takip etmeye teşvik etmemeli, başkalarının liderliğe katılmasını sağlamalıdır (Bennis, 1995:169; Follett, 1941:243; Mc Larney ve Rhyno, 1999:295). Bunu yaparken liderler, "birlikte güç"ü kullanacak, grubun kapasitesini ve başarısını en üst seviyeye yükseltecek, takipçilerin deneyim ve becerilerinin sermayeye dönüştürüldüğü ortamlar yaratacak ve birlikte güç uygulayacaklardır. Bu nedenle iyi liderlik, liderlerin, liderin gücünü kabul etmeleri yerine, takipçilerinin kendi güçlerinden ve bunu nasıl uygulayacaklarından haberdar olmalarını sağlamaktır (Follett, 1941:289).

Bireylerin ve grupların "birlikte güç" ile büyümeleri, karar verme yetkisi ve sorumluluğuna sahip olmaları için kapasite oluşturmak, Follett'in 1896'da "*Speaker of the House of Representatives*" eserini yazdığından beri kapsamlı bir şekilde geliştirdiği "durum yasası" idi. Uzmanlığa saygı duyarak ve bireylerin potansiyeline inanarak, her duruma yeni bakış açıları oluşturulabilir. Sonuç, durum yasasına uyan kararı vermek, çalışanların buluşları sayesinde daha yaratıcı ortamlara ulaşmaktır (1941:174). Follett, "birlikte güç"ü teşvik eden ve "durumun yasası"nı uygulayan liderlik fikrini şöyle özetlemiştir; "*Beni en çok etkileyen kişi, büyük işler yapan değil, bana büyük işler yapabileceğimi hissettiren kişidir*" (Follett, 1918:230). Follett'in bu tür bir etkiye ulaşma yöntemi, daha sonra yönetim alan yazında yer alan Pigmalyon etkisi (Pygmalion effect)³ ile paralellik taşımaktadır. Neoklasik dönemde Pygmalion effect veya kendi kendini gerçekleştiren kehanet fikri, Douglas McGregor tarafından liderlerin ve yöneticilerin beklentilerinin çalışanların performansını etkilediğini gösteren bir çalışma ile "*X ve Y Teorisi*" olarak kavramsallaştırılmıştır. Yönetici, astlarının olumlu performansını beklediğinde ve buna inandığında, beklentilerini onaylayan davranış eğilimi göstermekte, olumsuz performansını beklediğinde ve buna inandığında beklentilerini onaylayan davranış eğilimi göstermektedir (McGregor, 1957:192).

1928'de Follett, bu etkiyi "*görünmeyen lideri takip etmek*" ortak amacı olarak tanımlamıştır (Follett, 1970:1). 1960'larda NASA'nın direktörü James E Webb, Follett'in ortak amacını, "*Aya insanlı iniş yapmak, akıl almaz bir karmaşıklığa meydan okumaktır*", olarak değerlendirmiştir (GAO, 1971:25). Webb, 1930'lu yıllarda Follett'in öğretisini incelemenin ve bunları uygulamaya çalışmanın kendisi için büyük bir şans olduğunu açıklamıştır. Follett'in yönetme yöntemlerini uygulayarak Webb, NASA çalışanlarını ve paydaşları ulaşılamaz görünen başarılarla nasıl yönlendirdiğini, ilham verdiğini ve bütünleştirdiğini ifade etmiştir (Webb, 1971:28-29). Webb, 1960'ların sonunda Başkan Kennedy'nin ayda bir adam bulundurma talimatını yerine getirmek için 380.000 çalışanın ve 20.000 yüklenicinin yeteneklerini birleştirmede Follett'in birlikte güç, koordinasyon, bütünleşme ve durum yasasını uygulamıştır (Davis, 2015:268; Webb, 1971:31).

Follett, liderin etkisini ve büyük işleri başarmadaki rolünü 1933'teki son konferansında açıklamıştır. Buna göre, "*kolektif kontrol yoluyla bireysel özgürlük sayesinde toplum mevcut kaostan çıkabilir*" (Follett, 1941:314). Follett, yönetimin bir meslek olarak benzersiz katkısının, bu çıkışı sağlayabileceğini düşünmekteydi. İş ve

3 MÖ. 43 ile MS. 17 yılları arasında yaşayan Romalı şair **Publius Ovidius Naso'nun** *Metamorphoses* kitabında, Pygmalion fildişinden bir kadın heykeli yapan Kıbrıslı heykeltıraştır. Pygmalion, kendi yaptığı **Galatea** isimli heykele âşık olmuş, Aphrodite'in ona hayat vermesini dileyerek heykeli öpmüş ve heykel canlanmıştır. Pygmalion, beklentiyi temsil etmekte, kendini gerçekleştiren kehanet olarak da adlandırılmaktadır; *kişi, bir süre sonra başkalarının ona ilişkin beklentilerine denk düşen davranışlar sergilemekte yani inançlar davranışa, davranışlar da performansa dönüşmektedir*. Yönetim bilimi, sanat ve mitolojiye yerleşmiş olan bu olgu, Bernard Show'un 1916 yılında yazdığı ve sonradan müzikalleşen *My Fair Lady* adlı oyununda ve *Matrix* serisinde teorinin sinemaya yansımaları şeklinde örneklendirilebilir (Livingston, 1988:129).

toplum koordinasyonunun, insanlık refahının ilerlemesinin bir parçası olduğu hususu, Follett'in yönetim alan yazına verdiği son tavsiyedir (Follett, 1941:140). Follett, konferansını verdikten kısa bir süre sonra yatırımlarıyla uğraşmak ve tıbbi tedavi görmek için ABD'ye dönmüş, Aralık 1933'te bir ameliyat için hastaneye kaldırılarak kısa bir süre sonra 65 yaşında vefat etmiştir.

Henry C. Metcalf ve Lyndall Urwick, 1941 yılında Follett'in konferans bildirimlerini “*Dynamic Administration: The Collected Papers of Mary Parker Follett*” başlıklı kitapta; Elliot Fox ve Urwick 1949 yılında Follett'in London School of Economics konferans bildirimlerini “*Freedom and Coordination*” başlıklı kitapta düzenlemişlerdir.

4.3. Mary Parker Follett'in Yönetim Felsefesinin Güçlü - Zayıf Yanları ve Yönetim Bilimine Katkısı

Follett'in ortaya koyduğu yönetim felsefesinin öncelikle zayıf yanlarının, sonrasında da güçlü yanlarının ortaya konulması, Follett'in yönetim bilimine yaptığı katkıların anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

4.3.1. Follett'in Felsefesinin Zayıf Yanlarının Tartışılması

Follett yönetim kavramlarının temelini, toplumsal örgütlerdeki çalışmalarına ve iş dünyasındaki araştırmalarına dayandırdığından uygulanabilir bir içeriktedir. Ancak mikro ve makro düzeyde idealist, gerçekdışı, deneyimsiz, toy ve saf olmakla suçlanmıştır (Graham, 1995:30; Nohria, 1995:150; Tonn, 2003:204). Özellikle küreselleşme dünyasında, çok uluslu şirketlerde ve hesap verebilirliğin bulanıklaştığı koşullarda Follett'in yönetim önerilerinin işe yaramaz idealist yöntemler olduğuna yönelik suçlamalar bir dereceye kadar anlaşılabilir bir durumdur (Petrick, 2012:10). Kendi döneminde dahi Follett'in çalışması uygulanabilir bulunmayarak eleştirilmiştir.

1924'te New York Times yazarı John E. Lind tarafından incelenen Follett'in “*Creative Experience*” eserindeki çatışmaları çözmek için önerdiği “*bütünleşme*”nin uygulanabilirliğinden şüphe edilmiştir (Davis, 2015:280). Lind, çözüme karşı koyan sorunlarla nasıl başa çıkılacağına dair açıklamanın sınırlı olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin, yönetim ve çalışanlar önceden tasarlanmış fikirlere hapsedildiğinde, iş birliği ve uyumsuzlukları çözen yaratıcı yollara duyarsız olurlar. Çatışmaların çözümünün başarısız olduğu ve telafi edilemeyen problemler ortaya çıktığı zamanlarda ne yapılacağı anlatılmamış, Follett sadece sisteme ve örgüt yönetimine odaklanmıştır. Böylelikle, daha büyük fayda için bütünleşen çıkarılara ulaşmanın mümkün olmadığı durumlarda, faydacılık söz konusu olamamaktadır.

Bütünleşmenin işe yaramayacağı zamanlar olduğunu kabul etse de Follett, mücadele etmekten başka bir alternatif sunmamakta, sadece bütünleşmeyi sürdürmek için yüksek zekâ düzenini önermektedir (Follett, 1941:45). Her duruma çözüm sunmayan bu eksiklik Juran (1995), McGregor (1957), Drucker (1987) ve Deming (1986) gibi diğer önde gelen yönetim teorisyenlerinin çalışmalarında da görülmektedir. Yönetim teorisyeni ve danışmanı Rosabeth Moss Kanter (1995), Follett'in bu iyimser eğiliminin farkındadır ve bazen uygulamadan uzaklaştığını kabul etmektedir. Kanter, Follett'in iyimserliğinin gruplar üzerindeki beklentilerine dayandığını belirterek eleştirileri bir ölçüde dengelemektedir. Bireyselliği öne çıkaran ve kolektif kültüre karşı temkinli duran Amerikan kültürü, Follett'i özel bir inceleme altına almıştır ve yönetim teorisyenlerini Follett'in kavramlarını benimsemekten ve geliştirmekten caydırmıştır.

Bununla birlikte, Follett'in savunduğu ve iş ve toplumun refahına, organizasyonel yönetimin verimliliğine ve etkililiğine katkıda bulunan birkaç temel kavramı dikkate alınmıştır. Follett ile aynı fikirde olan teorisyenler işgücünü yenilikçi, işbirlikçi ve paylaşımcı yapmada bilgi, beceri ve güven ile güçlendirmenin ve donatmanın, sürdürülebilir rekabetçi performans seviyelerine yol açtığına dair ezici bir görüş öne sürmüştür (Eylon, 1998:21). Kavramları teori olarak benimsenen önde gelen bazı yönetim teorisyenlerinden uzun yıllar önce bu kavramlar Follett tarafından savunulan kavramlardır (De Bono, 1991:15; Deming, 1986:23; Drucker, 1995:5; Juran, 1995:3; Kanter, 1985:11; Kanter, 1990:25; Peters, 1987:35; Senge, 1990:20; Wilkinson, 1998:52; Utterback, 1994:13). İlave olarak, Follett'in felsefesinde ortaya çıkan bazı eksiklikler, onun teorileri pekiştirilip uygulandıkça geliştirilebilir durumdadır (Fry ve Lotte, 1996:16; Schilling, 2000:230).

4.3.2. Follett'in Felsefesine Eleştirel Bakış: Denenmemişlik

Follett'in felsefesini mercek altına alan bir örnek, McLarney ve Rhyno (1999) tarafından verilmiş ve bu felsefenin köhne bir bölgeyi dönüştürmeye çalışan idealist ve denenmemişlik olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Follett, yoksul kent alanlarında başlattığı girişimlerin ekonomik ve sosyal zorluklara karşı daha dayanıklı olacağını bilmekteydi. Diğer yandan Follett'in toplulukları daha iyi bir gelecek için eğitime tutkusu oldukça iyimser görünmekteydi. Follett'i geleceği görme gücü nedeniyle öven diğer yazarlara benzer şekilde, McLarney ve Rhyno (1999), Follett'in kavramlarının temelini insanlığın refahını desteklemek olduğunu kabul etmişler ve hayranlıklarını belirtmişlerdir. Ancak insanların her zaman en yüksek bireysel tatmininin, grubun en yüksek düzeydeki tatmini ile sağlanabileceği inancına katılmadığına dair gerçekler ve kanıtlar, Follett'in felsefesini zayıflatmaktadır (Follett, 1941:247; O'Connor, 2000:172). Follett'in kavramlarıyla ilişkili faydacılık üzerine bir diğer şüphe ise, toplum merkezlerindeki eğitimin sonlanması ile ilgilidir.

Toplum merkezleri eğitimi başarılı olmakla birlikte, ulusal düzeyde bazı güç mücadeleleri özellikle doğudaki ve batıdaki eğitim bölgelerinden gelmiştir. Eğitim merkezlerinin yönetimindeki otorite anlaşmazlıkları sonrasında yerel fonlar federal fonlara aktarılmış ve 1929 Büyük Buhranı ile kemer sıkma fon kesintilerine sebep olmuştur (Tonn, 2003:470). Follett'in yönetim felsefesinin uygulanabilirliğini ve başarılı olduğunu özellikle toplumsal gruplar ile olan çalışmalar kanıtlamış olsa da Follett'in örgütlerin politik yapısını hafife almış olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Her şeye rağmen yönetim teorisyeni Chris Argyris'in (1977) örgütsel öğrenme teorisine yönelik denenmemiş ve politik saflık içerdiği iddia edilen "*reflective learning*" teorisi hakkındaki fikirleri, Follett'inkine benzer bir eleştiriye uğramıştır. Argyris'in yönetimde örgütsel öğrenmeyi uygulama yöntemini eleştiren Easterby-Smith ve Lyles (2003), iç ve dış etkilerden kaynaklanan kişisel değişimlerin anlaşılması nedeniyle öğrenme yönteminin sorunlu bir çerçeveye yerleştirildiğinden bahsetmektedir. Yine de Argyris'in fikirlerinin çoğunun örgütsel başarıya katkıda bulunması gibi, Follett'in fikirleri de basitlikleri ve erişilebilirlikleri nedeniyle övgüye değerdir (Phelps vd., 2007:11).

Grubu iyi niyetli ve demokratik bir doğallıkta görmesi sebebiyle, Nita Nohria (1995) Follett'i saflıkla suçlamıştır. Nohria, Robert Michel'in "*Iron Law of Oligarchy*"⁴ (1911) yasasına atıfta bulunarak, grupların ne kadar eşitlikçi ve demokratik olsalar da küçük bir elit tarafından yönetilen bir yapıya dönüşmelerinin kaçınılmaz olduğunu açıklamaktadır. Bununla birlikte, son zamanlardaki bilimsel çalışmalar, sosyal kitle iletişim araçlarının kullanımının oligarşi gücünün temel kaynaklarından biri olan bilginin dağıtılması veya saklanması fikrini boşa çıkarmakta ve Michel'in yasasına meydan okumaktadır (Welser, 2015:139). Diğer eleştirmenler, Follett'in önerdiği adımlar istenen sonuçları vermediğinde bu durumun rehberlik eksikliği olduğu, pekiştirilip uygulandıkça geliştirilebileceği konusunda Fry ve Lotte (1996) ile hemfikirdir (Berman ve Van Buren, 2015:48; Nohria, 1995:153; Schilling, 2000:230).

Her şeye rağmen eleştiren yorumcuların tamamı Follett'in iş birliği, bütünleşme, çeşitlilik, büyüyen ve paylaşan güç, durum yasası ve görünmeyen lider fikirlerinin destekçileri olmaya devam etmektedirler. Geçmişte yöneticilerin karşılaştığı zorluk, insan sermayesini geliştirmede reformlara ve ilerlemelere olan inançlarını korumaktı ve bu hiç de kolay olmamıştır. Yine de Follett'in önerileri uygulanmış, yöneticilere engellerle başa çıkma becerisi ve gücü verilerek iş dünyasında sosyal ve ekonomik atılımlar gerçekleştirilmiştir ve yönetimin toplumsal sorumluluğunun etkin uygulanabilirliğine yönelik umut veren gelişmeler kaydedilmiştir (Armstrong, 1977:210; Armstrong ve Green, 2013:1926).

4.3.3. Follett'in Felsefesinin Güçlü Yanları

Follett, liderlik, birlikte güç, durum yasası, bütünleşme ve koordinasyon kavramlarının Milletler Cemiyeti'nde öne çıkacağını ümit etmekteydi. Milletler Cemiyeti ile olan çalışmaları, Follett'in durumun yasasına göre çıkarları birleştirmenin ve çatışmayı yaratıcı bir şekilde kullanmanın kalıcı barışa yol açacağına olan inancını doğrulamıştır. Bütünleşme ve kazan-kaybet konularını üstlenmede kararlılığın olmaması, kavramlarının

4 Oligarşinin Demir Yasası, Alman sosyolog Robert Michels (1876-1936) tarafından 1911 yılında ortaya atılmıştır. Bu yasaya göre, karar vericiler, doğrulanmak ihtiyacı içinde olduklarından dolayı ve destek elde etmek için bilgiyi manipüle etmektedirler. Liderler, sıradan insanların bilmesini istemedikleri şeyleri sansürleyerek, iletişim kanallarında akan bilgiyi kontrol ederler. Tabandakileri görüşlerinin doğruluğuna ikna etmek için önemli kaynaklar ayırırlar. Bu çoğu toplumda rastlanan bir durumdur. Bireylere otoriteye itaat etmeleri öğretilir. Bu nedenle, tabandakiler çok az inisiyatif gösterirler. Liderin kararını ve direktiflerini beklerler.

uygulamada toplumun tüm kesimlerinin dâhil olduğu sistemler tarafından tamamen özümsemedikçe makro düzeyde işe yaramayacağına dair örnekler Milletler Cemiyeti'ndeki başarısızlığı getirmiştir (Sethi, 1962:215).

İkinci Dünya Savaşı ve Milletler Cemiyeti'nin çöküşü, Follett'in fikirlerini eleştirmek için zemin olarak kullanılabilir. Ancak son zamanlarda tarihçiler, Follett'in ele almak istediği konuların göz ardı edildiğini ve çürütüldüğünü ve bunun da Milletler Cemiyeti'nde geçici olarak birleşmiş olan ülkeler arasında kavgaya yol açtığını öne sürmüşlerdir. Örneğin Henig (2006), güçlerini pekiştirmek ve ilerletmek için Milletler Cemiyeti'ni kullanan üst güçlerin acımasız çıkarlarından dolayı başarısızlıkların, faşizmin ve savaşların yükseldiğini belirtmektedir. Follett'in felsefesi idealist olmasına rağmen, Duggan (2018) ile benzerlikler taşımaktadır: Follett'in üzerinde değil birlikte güç, çatışan çıkarları bütünleştirme kavramları ve bedele dayalı fedakârlıkları (trade-off) reddetmesi, şayet Milletler Cemiyeti başarılı bir şekilde hayatta kalabilseydi İkinci Dünya Savaşı'nı önleyebilirdi görüşü bakımından Duggan (2018) ile benzer konumdadır.

Bununla birlikte, makro ve ulus devlet düzeyine bakıldığında, Follett'in iyimserliği oldukça saf görünmektedir. Follett'e göre, bireysel güç demokratik ilişkiler kurma konusunda eğitildiğinde birlikte gücü yaratmayı başararak elitlerin egemenliğini azaltmayı başaracaktır (Fry ve Lotte, 1996:13; Parker, 1984:740). Follett, bu hareket tarzının izlenmesi ile tüm çatışmaların, özellikle de savaşa yol açan çatışmaların büyük ölçüde azalacağına ve grup kolektif düşünceye yöneldiğinde yaşam refahının artacağına ve grubun başarısının hazzını hissedeceğine inanmaktaydı (Follett, 1918:31). Ancak, tıpkı bütünleşmede olduğu üzere bu inancı işe yaramadığında, Follett'in, başarısızlıkları yöneten alternatif uygulaması yoktur (Fry ve Lotte, 1996:14; McLarney ve Rhyno, 1999:302).

İnsanlığı ve grubu çok becerikli ve güvenilir görmesinden kaynaklanan eleştirilere rağmen, bu öngörüsü Follett'in bugünkü çağdaş yönetimin başarılı kavramlarıyla özdeş kavramları yaratmasına zemin olmuştur. Daha önce, Follett hakkında büyük ölçüde olumlu bir makale yazan Narendrak Sethi (1962), kavramlarının evrensel içerikte uygulanabilirliğini sorgulamıştır. Sethi, Follett'in rasyonelliğine yönelik başkalarının da belirttiği bir zayıflığı tespit etmiştir (Kanter, 1995:xıı; Nohria, 1995:160). Follett'in vizyonunun gerçekleşmesi için, "*birlikte güç*" kullananlar, eylem merkezleri olarak insanlık ve tüm evrenin "*birlikte güç*" ilişkilerini teşvik ederek "*baskıcı gücü*" zayıflatabilecek veya ortadan kaldıracabileceklerdir (Sethi, 1962:215).

Kurumsal güç temellerindeki bu değişiklik, iş dünyası ve toplumdaki en etkili aktörlerin tutumlarında muazzam bir değişimi içermektedir. Urwick bile, Follett'in yönetime katkısı hakkında yazarken, birey refahını teşvik etme sürecine iş ortamını dâhil eden cesur emellerini tartışmıştır. Urwick, işletme yönetiminin toplumsal refahı sağlaması bakımından Follett'in felsefesinin (Follett, 1970:1) onaylanması için, kurumsal dünyada eş görülmemiş bir zihinsel devrime ihtiyaç duyulacağını kabul etmektedir (Urwick ve Brech, 1945:55).

Follett'in insanlık konusundaki iyimserliğinde olduğu gibi, zihinsel bir devrimde karşılaşılması olası zorluklarla ilgili saflığının da kabul edilmesi gerekmektedir (Kanter, 1995:xıı; Nohria, 1995:159). Ancak gerek toplumda gerek alan yazında yaratıcı düşünürlere, örneğin insanlığın temel iyiliğine inanarak iş dünyasına ve topluma fayda sağlayan Fayol (1988), Deming (1986), Drucker (1955), Juran (1995) ve diğer öncülere yaygın bir hayranlık bulunmaktadır.

Biraz şans ve tesadüf, belirtilen yaratıcı düşünürlerin yenilikçi yaklaşımlarının benimsenmesine yardımcı olmuş ve genellikle olayların gerçekleşmesi zamanla ve ihtiyaçlara göre olmuştur. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japon endüstrisinin yönetim ilkeleri için bir test alanı sağlamak üzere yeniden inşa edilmesini gerekli kılan zemin Drucker, Deming ve Juran'ın çalışmalarını öne çıkarmıştır. Bu nedenle, bireylerin sınırları zorlamak ve yeni çalışma yolları önermek için bir araya gelmeleri insan doğasının ve yaşanan olayların gereğidir. Çağdaş yönetim teorileri üzerinde Follett'in etkisi önemlidir. Taylor'ın (1911) bilimsel yönetimi ile Deming'in (1986) liderlik ve işbirlikçi yaklaşımı arasında Follett'in bir köprü oluşturduğu gözardı edilmemelidir (Phelps vd., 2007:12).

4.3.4. Alan Yazın Görüşlerinden Hareketle Follett Yönetim Felsefesinin SWOT Analizi

Mary Parker Follett'in yönetim felsefesinin güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri aşağıda yer alan SWOT analizinde ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Tabloda yer alan bilgiler, Follett'in felsefesine yönelik yönetim alan yazında yer alan ve bu başlık içeriğinde açıklanan görüşlerden elde edilmiştir.

Tablo 1. Follett'in Yönetim Felsefesinin Swot Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<ul style="list-style-type: none"> • Toplumsal örgütlerde başarılı uygulama örnekleri olması • Sistem ve örgüt yönetimine odaklı olması • Birey, işletme ve toplumun refahını temel alması • Milletler Cemiyeti ile olan çalışmalarda, durum yasasına göre çıkarları birleştirmenin ve çatışmayı yaratıcı bir şekilde kullanmanın kalıcı barışa yol açtığını doğrulanmıştır. • Çağdaş yönetimin başarılı kavramlarıyla özdeş olması • Çağdaş yönetim teorileri üzerindeki etkisi 	<ul style="list-style-type: none"> • Çatışmaların çözümünün başarısız olduğu ve telafi edilemeyen problemler ortaya çıktığı zamanlarda ne yapılacağı anlatılmaması • Başarısızlıkları yöneten alternatif uygulamanın olmayışı • Daha büyük fayda için bütünleşen çıkarlara ulaşmanın mümkün olmadığı durumlarda, faydacılık söz konusu olamamaktadır • En yüksek bireysel tatminin grubun en yüksek düzeydeki tatmini ile sağlanabileceği inancına katılmayanlar olması • Kavramlarının uygulamada toplumun tüm kesimlerinin dâhil olduğu sistemler tarafından tamamen özümsemedikçe makro düzeyde işe yaramayacağına dair örnekler
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> • Bedele dayalı fedakârlıkları (trade-off) reddetmesi • Değişimin yönetilmesi ve geleceğin ideal örgütlerinin inşasında temel olması • Hükümet, siyaset teorisi, tarih, sosyoloji, psikoloji, iletişim, kadın çalışmaları, çatışma çözümü ve müzakere ve sosyal hizmet gibi çeşitli alanlarda bilimsel araştırma ve uygulama konusu olması • Klasik çağın ötesindedir, insan ilişkileri (1930'lar), grup dinamikleri (1940'lar) ve sistem teorisi (1970'ler) ile ilişkilidir ve geleceğin habercisidir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Üst güçlerin acımasız çıkarlarından dolayı başarısızlıkların, faşizmin ve savaşların yükselmesi. Örnek: İkinci Dünya Savaşı, küreselleşme. • Olayların gerçekleşmesi zamanla ve ihtiyaçlara göre olmaktadır. • Uygulanabilirlik için kurumsal dünyada eşi görülmemiş bir zihinsel devrime ihtiyaç duyulduğu fikri • Az bilinmesi ve az uygulanması

4.4. Follett'in Maneviyatçı Bir Dokunuş ile Yönetim Uygulamalarına Sağladığı Katkı

Follett, çalışmalarında yönetime manevi değerler içeren katkılarda bulunmuştur. Bu bakış açısında daha iyi yönetilen bir toplum ile daha adil bir dünyaya açılan kapıların söz konusu olduğu yorumu yapılabilir. Follett'in yönetim alan yazına maneviyatçı bir dokunuş ile sağladığı katkı, maddeler haline insan ilişkileri, liderlik, demokratik örgütler, etik ve çatışmalar ve çatışmaların çözümü başlıkları altında ele alınmıştır.

4.4.1. İnsan İlişkileri

Follett (1924:86-89), manevi hayatın günlük faaliyetlerden ayrılmasının ölümcül bir ikilik olduğunu, endüstri ve ticaret alanlarında manevi değerlerimizi oluşturmayı önermektedir. Manevi değerler, bireyin bütünlüğünü ve toplumsal ilerlemeyi sağlamaktadır. Birey, işletme ve toplumun tüm alanlarındaki ilişkiler, maneviyatı elde etmenin bir yoludur. Bu bakımdan Follett'in yönetim alan yazına ve uygulamalarına olan katkıları liderlik, çatışma çözümü ve insan ilişkileri kavramlarının ötesine geçmektedir. Follett'e (1924:86-89) göre;

“Maddi ilerlemenin tek nedeni, verimli ve iç içe geçme yeteneğine sahip bir iktidar ve dayanıklılıktır. Bu iktidar ve dayanıklılıktan akan enerji, diğer enerjilerle birleşerek yeni insanlar ve yeni çevreler yaratır. İstekli ve odaklı düşünme bireyin kendini durumla ve çevreyle ilişkilendirmesidir, böylece birey duruma göre kendini yeniden yaratır ve gelişen durum ve çevre ortaya çıkar”.

Bu açıklama ile Follett, bazı temel çıkarımları ortaya koymaktadır. Bu temel çıkarımlar şunlardır;

- Davranışın içsel ve dışsal olarak şartlandırıldığını,

- Davranışın, organizmanın etkinliği ile durumun ve çevrenin etkinliği arasındaki iç içe geçmenin bir işlevi ve kurulan ilişkinin yanıtı olduğunu,
- Bu iç içe geçmiş etkinlikle birey ve durumun her birinin kendini yeniden yarattığını ve yeniden ilişkilendirdiklerini,
- Böylece birey ve çevre açısından gelişmenin ortaya çıktığını belirtmektedir.

Follett (1941:30-36), yönetimde insan ilişkilerinde emir vermeye karşı çıkmakta, birisinin altındaki konumda olmayı daha az önemli sayılmak ve kölelik olarak görmekte; birlikte çalışmanın ise işlevsel birliği çağrıştırdığını belirtmektedir. Emirlerin verilmiş tarzının önemini vurgulayarak yönetim sorunlarının çoğunda üzücü ve zalim uygulamalar olduğunu, nahoş bir şekilde verilen bir emrin, emri alanın öz saygısına saldırı ve içinde taşıdığı kutsal alanının istila edilmesi anlamına geldiğini açıklamaktadır.

Merriam-Webster Inc.'e (2005:140) göre sığınak, kutsanmış veya kutsal bir yerdir. Follett, insanların içinde, korunması ve ihlal edilmemesi gereken maddiyattan uzak manevi bir yanları olduğunu kabul etmekte, gurur gibi değer duygularını, kutsal oldukları için korunmaları gereken güçlü sığınaklar olarak görmektedir. Bu nedenle Follett, bireysel özsaygının yükseltilmesiyle verimliliğin artacağını, bireyin yaptığı işten gurur duymasının önemli olduğunu belirtmekte ve bireyin, verilen emir en iyi sonuçları getireceğini düşündüğü şeye aykırıysa, o emre uymak istememekte haklı olduğunu düşünmektedir.

Follett (1918:329), geleceğin birlikte çalışmanın gücü ile ahlak ve itibarın genişletilen ilişki anlayışının büyümesiyle kazanılabileceğini belirtmekte, böylece yaşadığı dönemin yerleşik ırk, sınıf ve cinsiyet ayrımcılığına bütünleştirici bir ışık olmakta ve cehaletin karanlığında öne çıkmaktadır. Johnson (2007:430) maneviyatı, kişinin yaşamına anlam katmak, büyümeyi ve gelişmeyi teşvik etmek, bağlantı ve topluluk oluşturmak, böylece bireylerin kendilerinden daha büyük bir şeyin parçası olduklarını görmelerine yardımcı olmak için bir araç olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda, Follett ilericiliği savunmakta ve ilericiliği manevi erdem ile temsil etmekte; insanlığın gelişmesinin, büyümesinin ve ilerlemesinin özünün, karşıtlarla yüzleşmek ve onları kavramak olduğunu, çünkü bütünleşmenin yaşamın hem omurgası hem de dümeni olduğunu, tüm yaşam yapılarının destekleyicisi ve her etkinliğin rehberi olduğunu belirtmektedir (Follett, 1924:302). Follett, bireysel farklılıkların büyümeyi kolaylaştıran bir değer olduğunu ve bu nedenle bunların bastırılmaması, ifade edilmesi ve bütün oluşumlara fayda sağlamak için bütüncül bir şekilde kullanılması gerektiğini fark etmiştir.

4.4.2. Liderlik

Follett (1941:254-255), etkili bir lideri, sezgi gücü yeteneği ile bir sonraki durumu belirleyerek hazırlığını yapan sıra dışı bir birey olarak görmektedir. Follett, bu yeteneğin algı duyarlılığı, hayal gücü, kavrayış, cesaret ve inanç gibi nitelikler gerektirdiğini ileri sürmektedir. Follett, liderin potansiyel beklentilerle ilgili kararlar almada ve belirsizlikler karşısında inancının çok önemli olduğunu ve bunun işletme yönetimindeki karşılığının beklenti olduğunu belirtmektedir. Böylece, sıradan, dünyevi deneyimi aşan daha yüksek bir otoritenin gücünü kucaklayan niteliklerin önemini vurgulamaktadır.

4.4.3. Demokratik Örgütler

Follett (1918:159), demokrasiyi, kendini insanlardan evrimleştiren ve insanların her birini kullanan, çok üyeli toplumu bir araya getirerek eksikleri tamamlayan gerçek tanrının görünür olduğu büyük bir manevi güç olarak tanımlamaktadır. Polak'a (1996:120) göre tanrının görünmesi, insan ve ilahi olanın bir tür somut ve algı ötesi karşılaşmasıdır. Böylece Follett'in demokrasi algısını göksel bir vahiy ya da ilahi sunum olarak tanımlayabiliriz.

Follett, grup örgütlenmesi ve demokrasiyi sadece sayısal bir çoğunluk değil, insan ilişkileri ağını temsil eden, gerçek bir kolektif irade ortaya çıkararak, bütünün bir kısmının değil grubun ruhunu ifade eden manevi bir güç olduğuna inanmaktadır (Follett, 1918:42; Tonn, 2003:4).

Follett'e (1918:103) göre, yaratıcı sürece katılan herkes gerçek demokrasiyi temsil etmektedir. Follett, Tanrı'yı dünyanın hareket eden gücü, insanları yaratıcılar olarak görmüştür. İnsanların bir araya gelmesi ve yaratıcı süreci paylaşması ile toplumun ve dünyanın gelişmesine katkı sağlanmakta ve daha üst bir görev yerine getirilmektedir. Follett, bu açıklamalarıyla demokrasinin birliği kucakladığını, ortak iradenin ortaya çıkmasına ve amacın belirlenmesine ortam hazırladığını ortaya koymaktadır.

Follett (1924) mevcut yaşamdan daha büyük bir yaşam olduğunu kabul etmiştir ve bu büyük yaşamın bireylerin birbirlerini ve daha geniş çevreyi geliştirmelerinin yanı sıra yaşamlarında anlam ürettiğini bilmektedir (Johnson, 2007:427). Bu nedenle demokrasi ile bağlantılı olarak ve bir bütün olarak grubun iyiliğini teşvik etmekte, bireysel refahın ötesinde iyi bir topluma katkı sağlamaktadır.

4.4.4. Etik

Follett (1924:87)'e göre günlük yaşamımız başlı başına bir sanat olabilir. Ticarete, kültürde, endüstri idealizminde⁵, iş sistemimizin güzelliğinde ve mekanik ahlakında torna tezgâhının etiği temeldir. Sanatsal ruh, mekanik çağımızın köklerinden yükseldiğinde medeniyetimiz kurtulacaktır. Manevi gelişmeyi sonsuz bir etki ve yansıma ile iş, ticaret ve çalışma yaşamımızda aramalıyız.

Follett'in işletme ve yönetimle ilgili düşüncesi, ahlaki bir kod içermektedir. Verimliliğin birey ve bireye sunulan duruma bağlı olduğunun bilinci içindedir. Follett, Frederick Taylor'ın teknik yönün ve Gilbreth'sin insani yönün dikkate alınmanın en iyi yol olduğu iddiasının ötesine geçmiştir. Bu nedenle, insanların hak ettiği ücretleri göz ardı eden kapsamlı sistemleştirmeye karşı çıkarak, bu ücretleri vermenin bir organizasyon için faydalı olacağını belirtmektedir (Follett, 1924:169).

Follett (1941:117), ilkeler ve idealler bütünüdür yani, kanıtlanmış gerçeklerden kaynaklanan standartlar hakkında özel bir bilgi birikimi olarak tanımladığı sadakatin, şirketten çok mesleğe olması gerektiğini vurgulamıştır. Follett (1941:124) ayrıca mesleki onur ve iş dürüstlüğü'nün öneminden ve bunların güven uyandırmadaki rolünden bahsederek yöneticilere mesleki ideallerine, ilkelerine ve dolayısıyla iş ruhuna sadık olmak bakımından dürüstlüğü önermiştir. Follett'in bu duruşu, sadakatin önemli olduğunu ve sadakatin standartlarına uygun davranışın belirlenmesi gerektiğini açıklamaktadır.

Follett (1924:192), siyaset bilimcilerin gücün nihai kaynağı dediği şey ile psikolojik olarak gelişmiş güç arasındaki bağlantıyı araştırmamız gerektiğini belirterek, kişinin kendi kaderini tayin etmesinin ahlaki bir hak olduğunu savunmaktadır. Follett (1941:89) için psikolojik ve ahlaki güç eşanlamlıdır, psikolojik olarak gelişmemiş, kapasiteden yoksun bir otoriteye yönelik ahlaki hak, boş bir etiktir ve bu hem çalışanlar hem yönetim için geçerlidir. Follett, güç ile otoritenin, bu rolü yerine getirmek için yetenekleri yeterince gelişmemiş kişilerin elinde olduğunda işlevini kaybettiğini belirtmekte, işin gerektiği gibi yürütülmediği boş etiği kınamaktadır. Oysa adalet ve tarafsızlık duygusu, başarıyı artırabilecek bir atmosferi teşvik ederek işyerinde pozitifliği ve maneviyatı yayan bir tür masumiyet içermektedir.

4.4.5. Çatışmalar ve Çatışmaların Çözümü

Follett (1918:30), grup sürecinin kolektif düşüncenin evrimi olduğunu ve dolayısıyla kolektif iradenin uygulanarak, farklılıkların ortaya çıkacağını, birlik içinde bütünleşeceğini ve böylece dışsal olanın ruhsal olana dönüşeceğini açıklamaktadır.

Follett (1918:79), tüm tarafların isteklerini bütünleştiren bir ortamın yüksek yaratıcılık sağladığını, böylece manevi gücün üretilebileceğini; bütünleşmenin farklılıkları dikkate alarak, ortak paydanın keşfedilmesini ve toplumsal çeşitliliği temsil ettiğini belirtmektedir.

Follett'in bu anlayışı ve şefkat duygusu insanlığa verdiği değer duyarlılığının göstergesidir. Follett, başkalarının yalnızca sözcükleri gördüğü yerde anlamlar görmekte, başkalarının sadece nesnelere algıladığı yerde güzellikler hissetmekte ve başkalarına uğursuz görünen deneyimlerden inanç türetmektedir. Bu nitelikler, son derece anlayışlı ve zamanının laik normlarını aşan ve hatta meydan okuyan, algıları son derece uyumlu bir insanı yansıtmaktadır (Lindeman, 1934:87).

5 Bilgide düşüncenin temel olduğunu öne süren, düşüncüyü temel alan ve varlığı, insan düşüncesinin oluşturduğunu, kurduğunu kabul eden öğretilerin ortak adı.

5. SONUÇ

Yaptığımız çeşitli bilimsel araştırmalarla gerçek bilgiye ulaşmaya ve elde ettiğimiz bilgiyi fayda sağlayan alanlarda kullanmaya çalışırız. Bazen gerçekler çok yakınımızdadır ama biz onu başka yerlerde arar ve zaman harcarız. Follett'in yaşamı boyunca oluşturduğu yönetim felsefesinin ve eserlerinin aradığımız gerçeğin ta kendisi olduğunu söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Follett'in yönetim felsefesinde belirttiği tanımlar yaşarken veya ölümünden sonra dikkate alınmış olsaydı, yönetim teorisyenleri bugünkü tanımlara ulaşmak için bir asırlık bir zamanı harcamamış olacaktı. Bu konuda De Bono (1991), Deming (1986), Drucker (1974), Juran (1995), Kanter (1985,1990), Peters (1987), Senge (1990), Wilkinson (1998) ve Utterback (1994) örnek olarak gösterilebilir. Graham vd. (1995) gibi yönetim teorisyenleri de bu görüşü paylaşmaktadırlar.

Bu çalışmada Mary Parker Follett'in yaşamından kesitlerle teorilerinin bazı temel unsurları tanıtılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın Follett'in alan yazında tanınırlığına katkı sunması beklenmektedir. Follett'in açıklamalarının tamamını aktarmak ve öğretilerini tam anlamıyla uygulamak günümüzde pek mümkün görünmemektedir. Bireylerin, toplumların, ulusların ve dünyanın onu tam olarak anlayabilmesi için belki daha fazla zihinsel olgunluk sürecine ve dönüştüren devrimlere ihtiyaç vardır. Günümüzde modern olarak adlandırdığımız yönetim uygulamaları, Follett'in fikirlerinden temel almışçasına onun görüşlerine destek veren bir görünümde-dir. Follett'in tarihten, psikolojiden, edebiyattan ve felsefeden esinlenerek ortaya koyduğu işletmecilik uygulamaları, işyeri ve kişisel ilişkilerle şekillendirdiği yönetim teorisinde hala keşfedilmeyi bekleyen bazı bilgilerin bulunduğu söylenebilir. Aşağıda yer alan açıklamaları bunun canlı bir kanıtı gibi durmaktadır (Follett, 1924:xiv);

“Arzuların iç içe geçebileceği bir yol ararız, bireyin bütünselliğinin toplumsal ilerlemeyle bir olacağı bir yöntem ararız, günlük deneyimin giderek daha büyük manevi değerler elde etmesini sağlamaya çalışırız. Farklı arzuların karşı karşıya gelmesi, dolayısıyla değerlerin açığa çıkması, değerlerin sonuç olarak yeniden değerlendirilmesi, her şeyden önce memnuniyetle karşıladığımız arzuların birleştirilmesi, çünkü bu, sonraki çeşitliliğin daha yüksek bir sosyal düzeyde ortaya çıkacağı anlamına gelir, bu ilerlemedir”

Follett, yönetim felsefesini öz saygı, gurur, ahlak, etik, erdem, göksel vahiy, algı duyarlılığı, hayal gücü, kavrayış, cesaret, inanç, tanrısal güç, sadakat, mesleki onur, sanatsal ruh, dürüstlük ve yüksek yaratıcılık gibi manevi değerler ile ilişkilendirerek farklı bir bakış açısı geliştirmiştir. Günümüz yönetim anlayışında değerler özel bir çalışma alanı haline gelmekte ve geleceğimizi tarif eden yorumlara konu edilmektedir (Bolen, 2013:25; Gerzema ve D'antonio, 2013:13; Peterson, 2018:5). Follett, farklı olarak manevi içerikteki değerleri insanın yaratıcılık gücü ve tanrısal inanç ile ilişkilendirerek laik normların ötesinde bir anlayış geliştirmiştir. Bu çok özel bir durumdur ve bu duyarlı bakışın çeşitli boyut ve zamanlarda detaylı olarak ele alınması yeni teorilerin gelişmesi bakımından faydalı olacaktır.

Follett'in felsefesinin karmaşıklığı, zenginliği ve günümüz yönetim anlayışıyla olan çarpıcı ilişkisi, onu çok değerli ve ilgi çekici bir hale getirmektedir. Ancak kanımızca düşüncelerindeki zenginlik ve önem henüz yeterince anlaşılammış ve alan yazında hak ettiği değeri yeterince bulamamıştır. Follett'in fikirleri birçok yönetim teorisyenleri tarafından değerlendirilmekle birlikte, hakkında yapılan çalışmalar arttıkça görüşlerinin daha net anlaşılması, çok daha değerli hale gelmesi ve benimsenmesi beklenebilir. Bu çalışmanın da sözü edilen hususlara katkı sağlaması, Mary Parker Follett'i konu alan araştırmalarda, onun yönetim felsefesinde hala anlaşılmayı bekleyen hususların mercek altına alınması, işletmelere, toplumlara, devletlere ve tüm insanlığa daha iyi bir yönetim anlayışını sunan açıklamalarında saklı ve hala çözülmeyi bekleyen şifrelerin açığa çıkarılması önerilir.

KAYNAKÇA

- ANSOFF, Harry Igor (1980), “*Strategic Issue Management*”, **Strategic Management Journal**, S.1(2), ss.131-148.
- ARGYRIS, Chris (1977), “*Double Loop Learning in Organizations*”, **Harvard Business Review**, S.55(5), ss.115-125.
- ARMSTRONG, Jon Scott (1977), “*Social Irresponsibility in Management*”, **Journal of Business Research**, S.5(3), ss.185-213.
- ARMSTRONG, Jon Scott ve GREEN, Kesten (2013), “*Effects of Corporate Social Responsibility and Irresponsibility Policies*”, **Journal of Business Research**, S.66(10), ss.1922-1927.
- BENNIS, Warren (1995), “*The Essentials of Leadership*”, **Mary Parker Follett: Prophet of Management - A Celebration of Writings from the 1920** (Ed. Pauline Graham), Harvard Business School Press, Boston - MA, ss.163-177.
- BERMAN, Shawn Lecord ve VAN BUREN, Harry (2015), “*Mary Parker Follett Managerial Responsibility and the Future of Capitalism*”, **Futures**, S.68, ss.44-56.
- BIRKENMAIER, Julie ve BERG-WEGER, Maria (2017), **The Practice of Generalist Social Work**, Routledge Publisher, New York (US).
- BOLEN, Jean Shinoda (2013), **Moving Toward the Millionth Circle: Energizing the Global Women’s Movement**, Conari Press, Newburyport.
- CHILD, John (2013), “*Mary Parker Follett*”, **Oxford Handbook of Management Theorists** (Ed. Morgen Witzel, Malcolm Warner), Oxford University Press, Oxford, ss.74-93.
- CRESWELL, John Ward (2013), **Nitel Araştırma Yöntemleri** (Ed./Çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir), Siyasal Kitabevi, İstanbul.
- DAVIS, Albie Matt (2015), “*When Webb Met Follett: Negotiation Theory and the Race to the Moon*”, **Negotiation Journal**, S.31(3), ss.267-283.
- DE BONO, Edward (1991), **Handbook for the Positive Revolution**, Penguin Press, London.
- DEMING, William Edwards (1986), **Out of the Crisis**, MIT Center for Advanced Engineering, Cambridge.
- DRUCKER, Peter Ferdinand (1987), **The Frontiers of Management**, Heinemann, London.
- DRUCKER, Peter Ferdinand (1995), “*Introduction, Mary Parker Follett: Prophet of Management*”, **Mary Parker Follett: Prophet of Management - A Celebration of Writings from the 1920** (Ed. Pauline Graham), Harvard Business School Press, Boston (US), ss.1-10.
- DUGGAN, Stephen Pierce (2018), **The League of Nations, the Principle and the Practice**, Forgotten Books Press, London (UK).
- EASTERBY-SMITH, Mark ve LYLES, Marjorie (2003), “*Re-Reading Organizational Learning: Selective Memory, Forgetting and Adaptation*”, **The Academy of Management Perspectives**, S.17(2), ss.51-55.
- EYLON, Dafna (1998), “*Understanding Empowerment and Resolving its Paradox: Lessons from Mary Parker Follett*”, **Journal of Management History**, S.4(1), ss.16-28.
- FAYOL, Henri (1988), **General and Industrial Management**, Pitman Press, London.
- FISHER, Roger, URY, William ve PATTON, Bruce (2011), **Getting to Yes: The Secret to Successful Negotiation**, Penguin Books Publisher, New York (US).
- FOLLETT, Mary Parker (1896), **The Speaker of the House of Representatives**, Longmans, Green and Co., New York (US).
- FOLLETT, Mary Parker (1918), **The New State Group Organization, the Solution of Popular Government**, Longmans, Green and Co., New York (US).
- FOLLETT, Mary Parker (1919), “*Community is a Process*”, **The Philosophical Review**, S.28(6), ss.576-588.

- FOLLETT, Mary Parker (1923, **Haldane Introduction to the New State**, Longmans, Green and Co., New York (US).
- FOLLETT, Mary Parker (1924), **The Creative Experience**, Longmans, Green and Co., New York (US).
- FOLLETT, Mary Parker (1925), **The Law of the Situation**, Longmans, Green and Co., New York (US).
- FOLLETT, Mary Parker (1941), **Dynamic Administration: The Collected Papers of Mary Parker Follett**, Routledge, Taylor and Francis Group, New York (US).
- FOLLETT, Mary Parker (1949), **Freedom and Coordination: Lectures in Business Organization**, Management Publications Trust Limited, New York (US).
- FOLLETT, Mary Parker (1970), “*The Teacher-Student Relation*”, **Administrative Science Quarterly**, S.15, ss.137-148.
- FREEMAN, Robert Edward (1984), **Strategic Management: A Stakeholder Approach**, Pitman Publisher, Boston (US).
- FREEMAN, Robert Edward (2010), **Stakeholder Theory**, Cambridge University Press, Cambridge.
- FREEMAN, Robert Edward ve PHILLIPS, Robert Allan (2002), “*Stakeholder Theory: A Libertarian Defense*”, **Business Ethics Quarterly**, S.12(03), ss.331-349.
- FRY, Brian ve LOTTE, Thomas (1996), “*Mary Parker Follett: Assessing the Contribution and Impact of her Writings*”, **Journal of Management History**, S.2, ss.11-19.
- GALBRAITH, Jay (1971), “*Matrix Organization Designs How to Combine Functional and Project Forms*”, **Business Horizons**, S.14(1), ss.29-40.
- GAO (1971), **General Accounting Office Fiftieth Anniversary: Improving Management for More Effective Government**, September 17, General Accounting Office Press, Washington DC.
- GERZEMA, John ve D’ANTONIO, Michael (2013), **The Athena Doctrine: How Women and the Men (Who Think Like Them) will Rule the Future**, Jossey-Bass Publisher, San Francisco (US).
- GRAHAM, Pauline (1995), “*Mary Parker Follett (1868-1933): A Pioneering Life*”, **Mary Parker Follett: Prophet of Management - A Celebration of Writings from the 1920** (Ed. Pauline Graham), Harvard Business School Press, Boston MA, ss.11-34.
- GRANT, Robert Morris (2008), “*Why Strategy Teaching should be Theory Based*”, **Journal of Management Inquiry**, S.17(4), ss.276-281.
- HENIG, Ruth (2006), **Versailles and After, 1919-1933**, Routledge Publisher, New York (US).
- JOHNSON, Avis Lenore (2007), “*Mary Parker Follett: Laying the Foundations for Spirituality in the Workplace*”, **International Journal of Public Administration**, S.30(4), ss.425-439.
- JURAN, Joseph (1995), **Managerial Breakthrough: The Classic Book on Improving Management Performance**, McGraw-Hill Publisher, New York (US).
- KANTER, Rosabeth Moss (1985), “*Drucker: the Unsolved Puzzle*”, **New Management**, S.2(1), ss.10-13.
- KANTER, Rosabeth Moss (1990), **When Giants Learn to Dance**, Simon and Schuster, Chicago
- KANTER, Rosabeth Moss (1995), “*Preface*”, **Mary Parker Follett: Prophet of Management - A Celebration of Writings from the 1920** (Ed. Pauline Graham), Harvard Business School Press, Cambridge - MA, ss.XIII.
- LIND, John Edward (1924), “*Facts Are Only Facts after All*”, **New York Times**, June 8, 1924, s.11.
- LINDEMAN, Eduard Christian (1934), “*Mary Parker Follett*”, **Survey Graphic**, S.23, ss.86-87.
- LIVINGSTON, John Sterling. (1988), “*Pygmalion in Management*”, **Harvard Business Review**, S.66(5), ss.121-130.
- MCGREGOR, Douglas (1957), **The Human Side of Enterprise**, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge - MA.

- MCLARNEY, Carolan ve RHYNO, Shelley (1999), “*Mary Parker Follett: Visionary Leadership and Strategic Management*”, **Women in Management Review**, S.14(7), ss.292-304.
- MERRIAM-WEBSTER INC. (2005), **The Merriam-Webster Dictionary**, Merriam-Webster Publisher, Springfield - MA.
- MICHELS, Roberto (1911/1962), **Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy**, Free Press, New York (US).
- NOHRIA, Nitin (1995), “*The Basis of Authority 141 Commentary Mary Parker Follett's View on Power, the Giving of Orders, and Authority: An Alternative to Hierarchy or a Utopian Ideology?*”, **Mary Parker Follett: Prophet of Management - A Celebration of Writings from the 1920** (Ed. Pauline Graham), Harvard Business School Press, Boston - MA, ss.141-162.
- NOVICEVIC, Milorad, HUMPHREYS, John, BUCKLEY, Ronald, ROBERTS, Foster, HEBDON Andrew ve KIM, Jaemin (2013), “*Teaching as Constructive-Developmental Leadership: Insights from Mary Follett*”, **Journal of Management History**, S.19(4), ss.423-440.
- NUTT, Paul Charles ve BACKOFF, Robert Wadlow (1993), “*Organizational Publicness and its Implications for Strategic Management*”, **Journal of Public Administration Research and Theory**, S.3(2), ss.209-231.
- O’CONNOR, Ellen (2000), “*Integrating Follett History, Philosophy and Management*”, **Journal of Management History**, S.6(4), ss.167-190.
- PARKER, Lee (1984), “*Control in Organizational Life: The Contribution of Mary Parker Follett*”, **Academy of Management Review**, S.9(4), ss.736-745.
- PEARCE, Jenny (2013), “*Power and the Twenty-First Century Activist: From the Neighbourhood to the Square*”, **Development and Change**, S.44(3), ss.639-663.
- PETERS, Thomas (1987), **Thriving on Chaos**, Macmillan Publisher, London.
- PETERSON, Helen (2018), “*From Goal-Orientated, Strong and Decisive Leader to Collaborative and Communicative Listener, Gendered Shifts in Vice-chancellor Ideals, 1990- 2018*”, **Education Sciences**, S.8(90), ss.1-17.
- PETRICK, Joseph (2012), “*Sustainable Stakeholder Capitalism: A Moral Vision of Responsible Global Financial Risk Management*”, **Journal of Business Ethics**, S.99(9), ss.3-109.
- PHELPS, Lonnie, PARAYITAM, Satyanarayana ve OLSON, Bradley (2007), “*Edward Deming, Mary P. Follett and Frederick Taylor: Reconciliation of Differences in Organizational and Strategic Leadership*”, **Academy of Strategic Management Journal**, S.6, ss.1-14.
- POLAK, Frank., VERVENNE, Marc (1996), **Theophany and Mediator: The Unfolding of a Theme in the Book of Exodus. Studies in the Book of Exodus, Redaction-Reception-Interpretation**, (Ed. Marc Vervenne), Leuven University Press and Peeters, Leuven, ss.113-147.
- PUYT, Richard, LIE, Finn Birger, DE GRAAF, Frank Jan ve WILDEROM, Celeste (2020), “*Origins of SWOT Analysis*”, **Academy of Management**, S.1, ss.17410-17416.
- RYAN, Lori Verstegen ve RUTHERFORD, Matthew (2000), “*Mary Parker Follett: Individualist, Collectivist? or Both?*”, **Journal of Management History**, S.6(5), ss.207-223.
- SCHILLING, Melissa (2000), “*Decades Ahead of her Time: Advancing Stakeholder Theory Through the Ideas of Mary Parker Follett*”, **Journal of Management History**, S.6(5), ss.224-242.
- SENGE, Peter (1990), **The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization**, Doubleday Publisher, New York (US).
- SETHI, Narendra Kumar (1962), “*Mary Parker Follett: Pioneer in Management Theory*”, **Academy of Management Journal**, S.5(3), ss.214-221.
- SEVIER, Robert Allen (2001), “*Brand as Relevance*”, **The Journal of Marketing for Higher Education**, S.10(3), ss.77-96.
- TAYLOR, Frederick Winslow (1911), **Principles of Scientific Management**, Harper and Brothers Publisher, New York and London.

- TONN, Joan (2003), **Mary. P. Follett, Creating Democracy, Transforming Management**, Yale University Press, London.
- URWICK, Lyndall Fownes ve BRECH, Edward Francis Leopold (1945), **The Making of Scientific Management**, Management Publications Trust Press, London (UK).
- UTTERBACK, James (1994), **Mastering the Dynamics of Innovation**, Harvard Business School Press, Boston – Mass (US).
- WEBB, James Ernest (1971), **Leadership Evaluation in Large-Scale Efforts, Lecture, General Accounting Office Fiftieth Anniversary: Improving Management for More Effective Government**, September 17, Government Accounting Office Publisher, Washington DC, <http://gao.gov/assets/670/667904.pdf> (Data of Access: 19.07.2021).
- WEBER, Max (1947), **The Theory of Social and Economic Organizations**, Oxford University Press, New York (US).
- WEHRICH, Heinz (1982), “*The Tows Matrix-a Tool for Situational Analysis*”, **Long Range Planning**, S.15(2), ss.54-66.
- WELSER, Howard Ted (2015), “*Breaking The Iron Law of Oligarchy: Computational Institutions, Organizational Fidelity and Distributed Social Control*”, **Roles, Trust, And Reputation in Social Media Knowledge Markets** (Ed. Elisa Bertino, Sorin Matei), Springer International Publishing, Switzerland, ss.121-144.
- WILKINSON, Adrian (1998), “*Empowerment: Theory and Practice*”, **Personnel Review**, S.27(1), ss.40-56.

Coğrafi İşaretlerin Kırsal Kalkınmadaki Rolü: Ulukale Dutu Örneği

The Role of Geographical Indications in Rural Development: Ulukale Mulberry Sample

Yağmur BİDAV

Doktorant, İstanbul Üniversitesi, SBE,
Coğrafya A.B.D., ybidav@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4891-7905>

Makale Başvuru Tarihi: 14.04.2022

Makale Kabul Tarihi: 30.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Mesut DOĞAN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
esutan@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4926-5769>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Kırsal
Kalkınma,
Coğrafi İşaret,
Ulukale Dutu,
Ulukale Köyü,
Çemişgezek,

Dünyada nereden geldiği belli olmayan, sağlıklı üretilen ve işlenen tüm gıdalar, insanların ürünlere olan güvenini zedelemiştir. Hastalıkların artmasıyla birlikte insanlar daha güvenli ürünlere yönelmeye başlamışlardır. Bazı ürünler, bütün bu taleplere karşılık vermektedir. Bu ürünlere görünmez bir etiket yapışmakta, tüketiciyle gizli bir anlaşma yapmaktadır. Bir ürünü pazardan alırken çoğu tüketici, önce nereye ait olduğunu veya bildikleri ürünü almadan önce o ürünün bulunup bulunmadığını sormaktadır. Etiketlenmiş veya markalaşmış ürünler, tüketicilerin güvenini kazanmakta ve dolayısıyla talep oluşturmaktadır. Coğrafi işaretler, ürünleri tescilleyerek belli bir yöre, alan, bölge veya ülkeyle özdeşleştiğini, güvenilir olduğunu, kendine has özelliklerinin olduğunu resmileştirmektedir. Hem ürünlerin gelenekselliğinin ve özgünlüğünün korunmasını hem de güvenilirliğinin sürdürülebilir olmasını sağlar. Coğrafi işaretlerin varlığı, kırsal alanlardaki ekonominin canlanmasına, istihdam alanının artmasına, kırsal alanlarda yaşayan halkın gelirlerinin artmasına, yaşam standartlarının yükselmesine ve dolayısıyla göçlerin azalmasına, kültürel mirasın devamlılığına katkı sağlar. Tüketicilere sağlamış olduğu faydadan daha fazlasını üreticiye sağlamaktadır. Coğrafi işaretli ürünlerden biri, Tunceli İli'nin Çemişgezek İlçe'sine bağlı Ulukale Köyü'nde bulunan dut'tur. Ulukale Köyü'nde yetiştirilen dutun kendine has özellikleri, tanınmasına, talep görmesine neden olmuş, köyde yaşayan halkın üretim miktarlarına, gelirlerine yansımıştır. Bu çalışmada bir kırsal alanın kalkınmasında coğrafi işaretli bir ürünün etkileri incelenmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

Rural Survival,
Geographical Sign,
Ulukale Mulberry,
Ulukale Village,
Cemişgezek,

All foods produced and processed unhealthy, which are not known where they come from in the world, have damaged people's confidence in products. With the increase in diseases, people began to turn to safer products. Some products respond to all these demands. An invisible label sticks to these products and makes a secret agreement with the consumer. When buying a product from the market, most consumers first ask where it belongs or if it exists before buying the product they know. Labeled or branded products gain the trust of consumers and therefore create demand. Geographical markings formalize that by registering the products, it identifies with a particular region, area, region or country, is reliable and has its characteristics. It ensures that both the traditionality and authenticity of the products are maintained, and the reliability of the products is sustainable. The presence of geographical signs, the revival of the economy in rural areas, the increased employment area, The presence of Geographical Signs contributes to the revival of the economy in rural areas, increased employment area, increased incomes of people living in rural areas, rising living standards and therefore decreased migrations, and the continuity of cultural heritage. It provides more to the manufacturer than it provides to the consumer. One geographically marked product is the mulberry located in Ulukale village in the Cemişgezek district of Tunceli province. The unique characteristics of the mulberry grown in Ulukale village caused it to be recognized and in demand, reflected in the production amounts and incomes of the people living in the village. In this study, the effects of a geographically marked product were examined in the development of a rural area.

1. GİRİŞ

Dünyadaki nüfus artışıyla birlikte sosyal ve ekonomik gelişmelerin hızlanması insanların tüketim alışkanlıklarının değişmesine neden olmuştur. Teknoloji gelişmiş, ürünler çeşitlenmiş, ürünlere erişim kolaylaşmıştır. Ürünlerin çeşitlenmesi, aynı ürünün çok farklı markalar tarafından üretilmesine, tüketicilerin bu ürünler arasında taleplerine göre seçim yapmasına neden olmuş, bu durum da rekabeti daha çok arttırmıştır. Küresel olarak ticaretin artması, yüksek kâr elde etme arzusu, reçetesi değiştirilmiş ürünlerin üretimini de arttırmıştır. Bu gelişmeler sağlıksız ürünlerin ve hastalıkların artmasına neden olmuştur. Örneğin ortaya çıkan olumsuz olaylardan biri 1996 yılında yaşanan deli dana krizidir. Yaşanan bu kriz sonucunda et tüketiminde önemli düşüşler olmuştur ve beslenme alışkanlıkları değişmeye başlamıştır. İnsanlar zamanla yöresel ürünlere yönelmeye başlamışlardır. Tüketilen ürünlerin etiketleri oldukça önemli hale gelmiştir. Sadece son kullanma tarihi değil, saklama ve pişirme koşulları, üretim yerleri, doğaya uyumları gibi konular da önemsenmektedir (Şahin ve Meral, 2012:88). Ayrıca insanlar, sağlıksız ürünlerden kaçmanın yanında belli yaşam ve tüketim kalıplarının dışına çıkmak istemektedirler. Yaşamlarını sıkıcı ve tekdüzelikten kurtaracak farklılıklar veya modern anlamda inovatif (yenilikçi) unsurlar aramaktadırlar. Bu nedenle özgün yaşam ve yerel kültürel unsurlar gün geçtikçe daha çok talep görmektedir (Demir, 2016:62). Tüm bu sağlıklı hayat, sade ve özgün yaşama isteği, farklı kültürler keşfetme ve geleneksellik arzusu, yerel ürünlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması aynı zamanda ekonomik değer kazandırılarak kalkınmaya katkı sağlama amacı, coğrafi işaretleri ortaya çıkarmıştır.

Coğrafi işaretler, ayırt edici işaretlerin en eski geçmişe sahip olanıdır. Kullandıkları ürünlerin yerini ve kaynağını belirtme fonksiyonu ile coğrafi özelliklerinden dolayı önem kazanan ürünleri ayırt etmek için kullanılmış, markaların ilk hali olarak karşımıza çıkmıştır. Bir işaretin coğrafi işaret olarak nitelendirilmesi için bazı unsurlara sahip olması gerekir. Bunlar; ürün, belirli bir bölge, ayırt etmek ve farklılığı ortaya koymak için işaret, ürünün belirli bir karakteristik özellik taşıması, ürünün karakteristik özelliği ile coğrafi kökeni arasında ilişki olmasıdır (Kan ve Gülçubuk, 2008:59).

6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununun 34. maddesine göre, “*belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işaret*” (TPMK, 2021). Bir başka ifadeyle; “*Yerelliğin Dünya ile Buluşması*” sloganıyla yerel ve geleneksel ürünlerin bozulmadan gelecek nesillere aktarılması için oluşturulan yasal tedbirlerdir. Günümüzde neredeyse tüm ülkeler, kültürler ve yaşam alanları, kendilerine özgü özelliklere sahip unsurlarını coğrafi olarak tescil ettirmektedir. Böylece, beşerî ve ekonomik gelişmelerini sağlayan dinamikleri zenginleştirmeye çalışmaktadır (Demir, 2016:62). Darjeleeng Çayı, Washington Portakalı, Isparta Halısı, Champagne, Cognac, Küba Purosusu, Rokfor Peyniri, Parma Jambonu, Ezine Peyniri, Devrek Bastonu, Afyon Mermeri, İnegöl Köfte, Kars Kaşarı, Simav El Halısı gibi...

Coğrafi işaret uygulaması ilk kez 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. İlk uygulama ise 20. yüzyılın başında Fransa’da gerçekleşmiştir. Türkiye’de ise 1871’de “*Alamet-i Farika Nizamnamesi*” bu konuda ilk girişim olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2013:24). Günümüzde coğrafi işaretlerin tescil işlemleri Türk Patent Enstitüsü (TPE) tarafından yapılmaktadır. Coğrafi işaret potansiyeli yüksek olan Türkiye’de, 2021 yılı itibarıyla toplam tescil sayısı 743, işlemi devam eden başvuru sayısı 741’dir (TPMK, 2021).

Yöresel ürün ile kaynağını aldığı coğrafi özelliklerin arasındaki bağlantının incelenmesi önemlidir. Coğrafi işaretler ortaya çıktığı bölgenin doğal ve beşerî özelliklerini kapsadığı için Coğrafya biliminin ilgi alanına girmektedir (Bulut ve Fural, 2018:558). Coğrafya biliminin perspektif ve yöntemleri, coğrafi işaretler konusunda Türkiye’de yapılan çalışmaların eksikliklerinin giderilmesinde önemli katkılar sağlamaktadır (Çalışkan ve Koç, 2012:197).

Tunceli İlinin Çemişgezek İlçesinin 800 yıllık tarihi olan Ulukale Köyü’nde dut yetiştiriciliğinin köy ekonomisinde yer edinmesi, Cumhuriyet Dönemi’nden sonra olmuştur. Günümüzde köyde önemli bir geçim kaynağı olan Ulukale Dutu, hem yaş hem de kuru gıda olarak tüketilmekte aynı zamanda işlenerek pekmez, pestil, orçik (cevizli sucuk) gibi yeni ürünler elde edilmektedir. Tamamen organik üretilen dut, diğer dutlara göre daha küçük yapıda, uzun saplı, çekirdeksiz, beyaz renk dut cinsi olup kurutulularak kuruyemiş sektörüne ve hammadde olarak ilaç sanayisine satılmaktadır. Tunceli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında 04.10.2017 tarihinden itibaren korunmak üzere 08.03.2019 tarihinde tescil edilmiştir. Tunceli’de coğrafi işaret tescili almış üç üründen biridir. Diğer ürünler; Şorbik Çorbası ve Sarımsaktır (TPMK, 2021).

Coğrafi işaret tescilinden sonra ürünün hem korunması hem de geliştirilerek pazarda daha çok yer alması sağlanmıştır. Köyün sadece ekonomisine değil aynı zamanda sosyokültürel ve demografik yapısına da etki etmiş; dut festivalleri, köy pazarları, üretim için köyün dışarıdan göç alması gibi değişimler ortaya çıkmıştır. Sadece Ulukale Köyü'nün sınırları içerisinde kalmayan üretim, çevre köylere de yayılmıştır.

Bu çalışmada, Ulukale Dutunun coğrafi işaret almadan önce ve aldıktan sonra meydana getirdiği değişimler ele alınmıştır. Dutun üretildiği çevreye sosyoekonomik etkisiyle üreticilerin üretim, işleme, pazarlama konusunda yaptığı çalışmalar belirlenmiştir. Yaş ve kuru halleri dışında, ürün çeşitlendirilmesi için yapılan çalışmalar, alan çalışması ve kurumlardan alınan verilerle tespit edilmiş ve analiz edilmiştir. Ulukale Köyündeki dut yetiştiricilerinin, coğrafi işaret ve dut üretiminin geliştirilmesi, üretimin sosyoekonomik kazanımları ve sorunları konusundaki görüşleri, mülakat yöntemiyle elde edilmiştir. Böylece kırsal halkın da çalışmaya katılımı sağlanmıştır. Coğrafi işarete sahip Ulukale Dutunun kırsal kalkınmada güçlü, zayıf yönlerinin, fırsatlarının ve risklerinin tespiti için SWOT analizi yapılmıştır. Tüm bulgular ve analizlerle Ulukale Dutunun en çok etkilediği alan belirlenmiş, kırsal kalkınmadaki önemi, coğrafi işaret almasıyla yöreye yaptığı katkıları, diğer ekonomik faaliyetlere etkisi sonuçlandırılmış, üretimin nasıl geliştirileceği, sürdürülebilir olması için neler yapılması gerektiği konusunda önerilerde bulunulmuştur.

2. COĞRAFI İŞARETLERİN KIRSAL KALKINMADAKİ ROLÜ

Kırsal Kalkınma; kırsal alan ve kırsal yerleşme olarak tanımlanan alanlarda sosyal, kültürel ve ekonomik tüm şartların koruma ve sürdürülebilirlik çerçevesinde iyileştirilmesi ve bu alanlarda yaşayan insanların yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik yapılan plan, politika ve uygulamaların tamamıdır. Önceleri sadece kırsal nüfusun yaşam seviyesini ve gelirlerini artırmaya yönelik olan yaklaşımlar zamanla farklılaşmaya başlamıştır. Çevrenin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanılması, kültürel mirasın korunması, kırsal alanların yaşanırılığını devam ettirmesi gibi konular ile sadece yetersiz gelire sahip nüfusa değil, kırsal alana bir bütün olarak bakılmıştır (Bakırcı, 2007:31).

Coğrafi işaret, kırsal kalkınma için ekonomiyi iyileştirici, örgütlenmeyi sağlayıcı, çevreyi, kültürü, sosyal yapıyı iyileştirici ve gelenekselliği koruyucu gibi özellikleriyle bir lokomotif olma özelliğine sahiptir (Doğanlı, 2020:532). Kırsal kalkınma gibi bütüne yönelik bir uygulama olan coğrafi işaretler, sadece kırsal alanda yaşayan nüfusa gelir sağlaması yönünden değil aynı zamanda kültürel mirasın ve kırsal alanların korunması yönünden de önemlidir. Kırsal kalkınma için çözümden ziyade çözüme ulaşmayı sağlayan bir araçtır. Ürünlerin sahte kullanımının önüne geçen koruma aracı, ürünlerin pazardaki imajını yükselten profilini olumlu etkileyen pazarlama aracı, yerel işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlayan, kültürel mirası ve biyoçeşitliliği koruyan kırsal kalkınma aracı, gelişmiş ve gelişmemiş alanlar arasında farklılığı gideren ekonomik bir denge oluşturma aracı, son olarak da üretici ve tüketici arasında bilgi ve kültür paylaşımı sağlayan bir bilgi aracıdır (Kan ve Gülçubuk, 2008:61).

Coğrafi işaretin varlığı, ürünün endüstrisine ve ürünün çevresinde çok sayıda iş kolunun gelişmesine yol açmaktadır. Örneğin, TPE verilerine göre 2010 yılında Malatya Kayısısı 250.000, Ege Pamuğu ise 100.000 kişiye istihdam sağlamıştır (Doğan, 2015:69). Tescil, ürünlere ek bir değer katması dışında marka değerine sahip olması yönünden satıcıların kararlarını da etkilemektedir. Tüketiciler, talep ettikleri bu ürünler için yüksek fiyatlar ödemeye razıdırlar. Bu nedenle coğrafi işaret almadan önce ürünlerin fiyatlarının daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durum bir yandan geliri daha fazla olduğu için üreticilerin bu ürünlerin üretimine yönelmesine, bir yandan da tüketicilerin güvenilir buldukları bu ürünlere taleplerinin artmasına neden olmaktadır. Coğrafi işaretlerin hem üreticileri hem tüketicileri özendirmek gibi örtük bir görevi vardır (Çakaloğlu ve Çağatay, 2017:54).

Coğrafi işaretli ürün; yerel olmasının yanında aynı zamanda doğal ve geleneksel olması, dünyadaki diğer benzerlerinden farklı olması, var olanlarla rekabet edebilmesi, dikkat çekmesi ve ilgi görmesi, tüketicileri kendine çekmesi, bulunduğu yerden bahsedildiğinde akla ilk gelenlerden olması gibi özellikleriyle yörenin turizmini de etkilemektedir. Bazı sahalarda coğrafi işaret, turizmi başlatan ve tetikleyen bir misyon üstlenmektedir. Örneğin, Gaziantep Baklavası için yerli ve yabancı birçok turist Gaziantep'e gitmektedir (Eroğlu Pektaş vd., 2018:68).

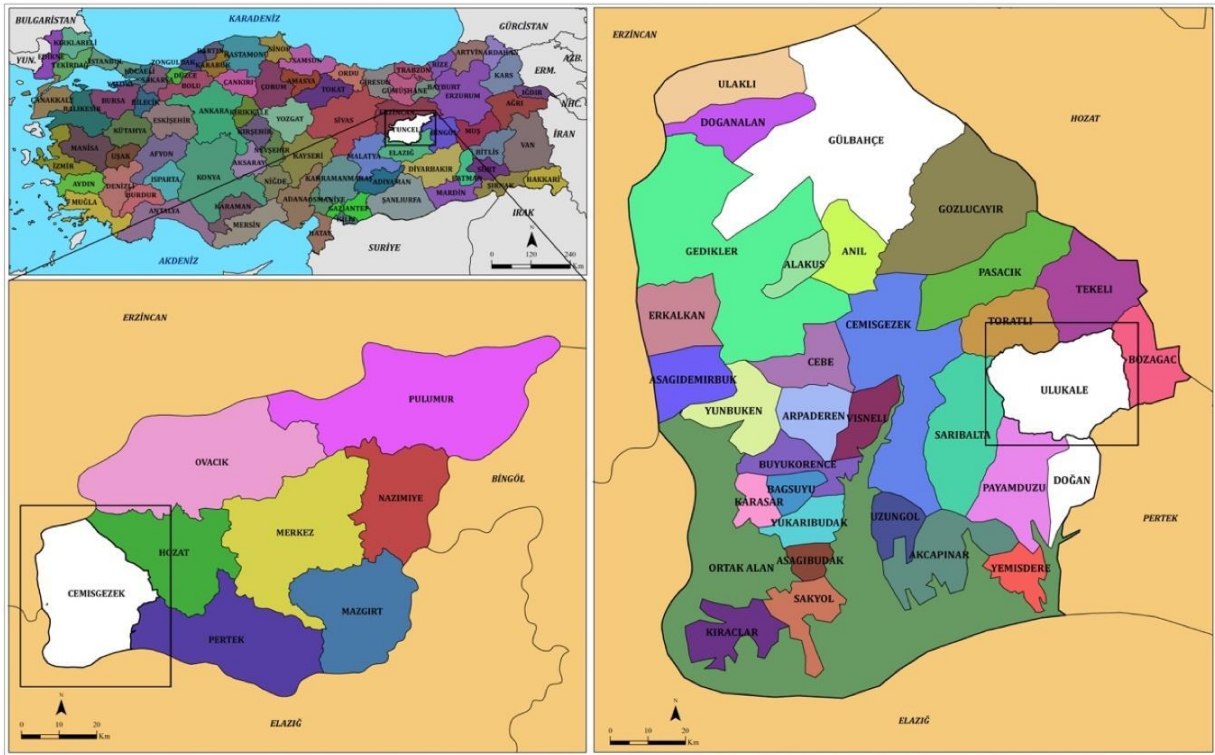
Küresel ticarete rekabet konusunda coğrafi işaretlerin sağladığı avantajlar giderek önem kazanmaktadır. Özellikle tarımsal ürünler ön plana çıkmakta ve gelişmiş ülkeler bu konuya özel bir ilgi göstermektedir. Ancak, küreselleşmeyle pazarın genişlemesi, rekabetlerde orijinal olmayan ürünlerin çoğalmasına ve taklitlerinin gerçek diye satılmasına neden olmuştur. Örneğin; yıllarca Çinli halı üreticileri ürünlerini Türk el dokuma halısı adıyla

satmışlardır. Döner, lokum, kahve, baklava, rakı, kuruyemiş gibi ürünlere dünyada başka ülkelerin sahiplenmeye çalıştıkları ve kendi adlarıyla pazarladıkları bilinmektedir (Çalışkan ve Koç, 2012:206). Bu aldatmacanın önüne geçilmesi için coğrafi işaretlerin korunması oldukça önemlidir. Ürünlerin korunması; özellikle kırsal alanda yaşam standartlarının yükselmesi, çevrenin korunması ve her ikisinin de sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Kırsal kalkınmaya katkı sağlaması için ürünlerin sadece ortaya çıkmaları yeterli değildir, üretim, işleme, pazarlama, kalite standartlarının artırılması gerekir.

3. ÇALIŞMA ALANI OLAN ULUKALE KÖYÜNÜN GENEL COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

Tunceli'nin Çemişgezek İlçesi savunmaya elverişli, suların bol, verimli toprakların olduğu Tağar Vadisi'nin çöküntü ve yıkıntılarla genişleyen bir yerinde kayalık arazide kurulan bir yerleşmedir (Sarıbeyoğlu, 1951:78). Güney ve güneybatıda Keban Baraj Gölü, batıda ve kuzeyde Erzincan, doğuda ve kuzeydoğuda Hozat ve Pertek ile çevrili olan Çemişgezek'in yüzölçümü 877 km²'dir. Merkez ilçeye sınırı olmayan tek ilçedir ve deniz seviyesinden yüksekliği 856 m'dir. Keban Barajı'nın yapılmasından önce daha geniş topraklara sahip olan ilçenin 14 köyü tamamen, 12 köyü ise kısmen sular altında kalmıştır. İlçe, engebenin azaldığı verimli topraklarının önemli bir kısmını baraj yapınca kaybetmiştir (Bidav, 2018:129). Bir bölümü baraj gölünün altında kalan bu düzlükler, Pulur Ovası olarak adlandırılmaktadır (Çemişgezek Belediyesi, 2022).

Şekil 1. Ulukale Köyünün Lokasyon Haritası

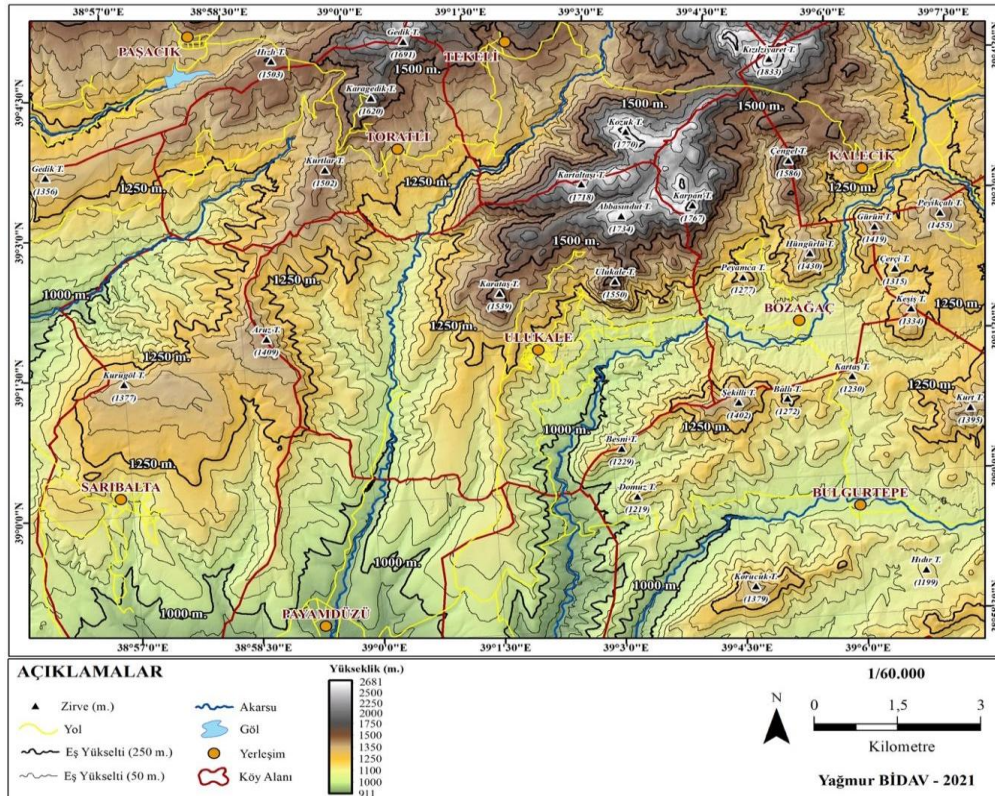

İlçe engebeli arazi yapısına sahiptir. Yılan Dağı, Çemişgezek İlçesinin önemli yükseltilerindedir. İlçenin batısında Tağar Vadisi'nin dik yamaçları, kuzeyinde Deliteccal Vadisi, doğusunda Gediktepe (1357 m.) bulunmaktadır. İlçe merkezinin güneyi daha alçak ve düzlüktür. Batıdan doğuya doğru güneyden kuzeye doğru eğim artar. Keban Barajı'na dökülen Tağar Çayı, ilçenin en önemli akarsuyudur. İlçenin yüzölçümünün %35'i ekilebilir alan, %2'si ormanlık alan, %63'ü ise göl ve meralardan oluşmaktadır (Çemişgezek Belediyesi, 2021).

Fotoğraf 1. Eski Ulukale Köyü Yerleşkesi ve Bozağaç Köyü İle Bağlantı Kurduğu Dut Bahçeleri

1969-2021 yılları arasında ölçülen meteoroloji verilerine göre ilçenin yıllık ortalama sıcaklığı 13,7°C'dir. En yüksek ortalama sıcaklıklar temmuz ve ağustos aylarında görülmektedir. İlçede bu yıllar arasında ölçülen en düşük sıcaklık -26,4 °C olup, 1972 yılının ocak ayında ölçülmüştür. Mayıs ayı ortalama sıcaklığı 17,4 °C'dir. Yıllık ortalama yağışlı gün sayısı 81,4 gün, yıllık ortalama karla örtülü gün sayısı 38,3 gün, yıllık ortalama yağış miktarı ise 572,9 mm'dir (Tunceli Meteoroloji İl Müdürlüğü, 2022).

Ticaret yollarına uzak olan ilçe, bu konuda gelişim gösterememiştir. Bu koşullar ilçenin tarih boyunca çok nüfuslu ve önemli bir merkez olmasını engellemiştir. İlçede ilk yerleşmelerin kurulmasında ana etken, Orta Çağ'daki savunma amacına paralel olarak sahanın topografik yapısının korunaklı bir saha oluşturmasıdır (Güner ve Çitçi, 2003:30).

Şekil 2. Ulukale Köyünün Fiziki Haritası

Ulukale Köyü, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Tunceli'nin Çemişgezek İlçesine bağlı otuz dört köyünden biridir. Çemişgezek İlçesinin 30 km doğusunda bulunan yerleşim, Tunceli il merkezinin 93 km batısında yer almaktadır. Köy adını kayalık sarp tepe üzerine kurulmuş büyük bir kalenin eteğinde konumlanmasından almıştır (Erdoğan ve Şen, 2019:1).

Günümüzde köyün bulunduğu alan, doğu-batı-güney yönünde vadi boyunca uzanmaktadır. Terör olayları sonucu eski yerleşim alanında çıkan yangın nedeniyle yeri değişen konutların batısına TOKİ konutları yapılmış, köy yerleşmesi önce batıya daha sonra ise güneye doğru genişlemiştir. Köyün merkezindeki sokaklar dar, konutlar ise bitişiktir. Buna karşın, TOKİ konutlarının bulunduğu alanda sokak ve konutlar daha planlı bir şekilde inşa edilmiştir. Köyün en eski yerleşim alanı, köyün günümüzdeki yerleşim alanının kuzeydoğusunda yer almaktadır. Köyün yeni yapılan bahçeleri doğu, güney, güneybatı ve güneydoğuya doğru genişlemektedir. Köyün günümüzdeki yerleşim alanında geleneksel mimariye sahip evlere çok az rastlanmaktadır. Genellikle betonarme, sac çatılı, tek veya çift katlı evler vardır. Otopark, çocuk parkı, kahvehane, bakkal, camii gibi sosyal alanlar da bulunmaktadır (Bidav, 2018:134).

Fotoğraf 2. Köyün İki Yanındaki Konutlarından Bir Görünüm

1997 yılından itibaren her yıl temmuz ayında düzenlenen ve üç gün süren “Çemişgezek Dut ve Peynir Festivali” önemli sanatsal ve kültürel faaliyetlerden biridir. Diğer kültürel unsurlardan biri de tarihi yapılarıdır. Bunlar; Çemişgezek Kalesi, Yelmaniye Cami, Hamidiye Medresesi, Süleyman Cami, Yeni Hamam ve Eski Hamam, Tağar, Sividin, Uzun Hasan Türbesi, Levendik Köprüsü. İn delikleri ise hem doğal oluşumlu hem de tarihi özellik taşıması nedeniyle önemli kültürel öğelerdendir (Güner ve Çitçi, 2003:38).

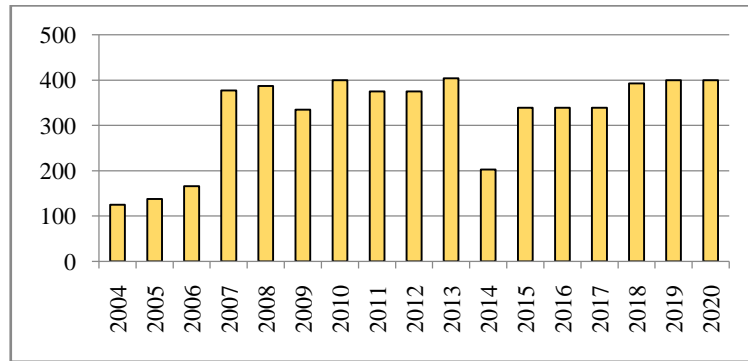
Çemişgezek İlçesinin diğer köylerinin nüfus miktarlarıyla karşılaştırıldığında Ulukale Köyünün nüfusu, üçüncü sırada gelmektedir. İlçenin nüfus miktarı bakımından en büyük köyleri; Sarıbalta, Payamdüzü ve Ulukale'dir. Ulukale Köyünün yakınında bulunan Bozağaç Köyünün 2021 yılı nüfus miktarı 81'dir.

Tablo 1. Yıllara Göre Ulukale Köyünün Toplam Nüfus Miktarlarının Cinsiyet Dağılımı (2021)

	Erkek	Kadın	Toplam
1965	479	435	914
1970	461	459	920
1975	505	458	963
1980	330	373	703
1985	337	358	695
1990	195	210	405
2000	246	93	339
2007	92	93	185
2008	156	156	312
2009	177	209	386
2010	152	194	346
2011	166	204	370
2012	163	198	361
2013	235	219	454
2014	229	223	452
2015	201	208	409
2016	183	196	379
2017	183	189	372
2018	225	221	446
2019	191	223	414
2020	152	162	314
2021	158	167	325

Kaynak: TÜİK Genel Nüfus Sayımı ve ADNKS, 2022.

Köy sakinlerinin birlikte çalışmalar yürüttüğü Ulukale Derneği bulunmaktadır. 1994 yılında ‘Ulukale Köyünü Yaptırma ve Yaşatma’ amacı ile kurulmuş dernek günümüzde halen faaliyetlerini devam ettirmektedir (Ulukale Derneği, 2022). Bu derneğin faaliyetleri içerisinde avlanma kontrolü ve dut festivali gibi etkinlikler bulunmaktadır. Dernek, köyün çevresinde yaşayan dağ keçilerinin avlanmaması için yasal yollara başvurmuştur (Bidav, 2018:134).

Şekil 3. Çemişgezek İlçesinde Dut Üretim Miktarının Yıllara Göre Dağılımı (ton)

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2021.

Dut, ilçenin en önemli tarım ürünlerinden biridir. 2004-2007 yılları arasında 100-150 ton arasında olan dut üretim miktarı, 2007 yılından sonra 2021 yılına kadar 300-400 ton arasında değişiklik göstermiştir. 2007'ye kadar çok fazla dikilmeyen dut fidanları, bu yıldan sonra artan taleple birlikte yükselmiştir. 2014 yılında T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın yeni ÇKS sistemine geçiş yapması nedeniyle çoğu tarım alanı kayıt dışı kalmıştır. Bu nedenle dut üretimi de gerçekte olmayan düşüşü göstermiştir (Şekil 3). Ancak bu yıllarda kayıtlı tarım alanlarının bazılarında üretim yapılmadığı da sahada yapılan çalışmalardan öğrenilmiştir. Organik üretim belgesi ile devlet desteği almak için çiftçiler ÇKS kaydı oluşturmuşlardır.

İlçedeki dut üretiminin büyük çoğunluğunu Ulukale Köyü karşılamaktadır. Üretim miktarında ani dolu yağışları gibi mevsim anormalliklerinin dışında, sadece dikilen fidanların belirli bir yaşa geldiklerinde gerçekleştirdikleri ürün artışı veya azalışı etki etmiştir. Dut ağaçlarının verimliliği yaşına göre değişiklik göstermektedir.

4. COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜN: ULUKALE DUTU

Tüm dünyada dut, meyvesi botanik yalancı üzüm veya üzüksü meyveler grubunda incelenmektedir (Aslan, 1998:7). Değişik iklim ve toprak koşullarına çok iyi uyum sağlayan, deniz yüzeyinde, bozkırda, en yüksek dağ zirvesinde dahi rahatlıkla yetişen bir bitkidir. Hem ılıman hem de subtropikal iklim bölgelerinde yaygın olarak yetişmektedir (Oğuz ve Nazik, 2009:276). Urticales takımının Morus cinsine dâhildir ve dünyanın ılıman iklim bölgelerinde Morus cinsinin 100 kadar türü bulunmaktadır. Bu türler içinde en çok rastlanılanları; Morus Alba (Beyaz Dut), Morus Nigra (Kara Dut) ve Morus Rubra (Mor Dut)'dır. Kara Dutun anavatanı İran ve Kafkaslar, Mor Dutun Kuzey Amerika, Beyaz Dutun ise Çin'dir. Dut yaprağı ipekböcekçiliğinde besin olarak kullanılırken; gövdesi ve dalları da kâğıt sanayi ve mobilya yapımı ile bazı müzik aletlerinin yapımında kullanılmaktadır. Meyvesi ise yaş olarak tüketildiği gibi kuru olarak da tüketilmekle birlikte pekmez, reçel, pestil, sirke ve ispirto yapımında ana malzeme olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kök ve gövde kabuklarının pek çok hastalığın tedavisinde kullanıldığı, özellikle kara dut şurubunun ağız ve boğaz hastalıklarına iyi geldiği bilinmektedir (Polat, 2004:68).

Fotoğraf 3. Ulukale Köyünde Dut Çeşitleri

Dut, Anadolu'nun her tarafında yetişmektedir ve üretimi 400 yıldan fazla bir geçmişe sahiptir. Savaş ve kıtlık yıllarında, meyveleriyle Anadolu insanını beslemiş, ağacı da yakacak odun olarak kullanılmıştır (Aslan, 1998:1). Yetiştirilen dutların %95'i beyaz, %3'ü mor, %2'si ise kara duttur. Beyaz dutun (Morus alba) çekirdekli ve çekirdeksiz genotipleri bulunmaktadır. Anadolu'da genellikle çekirdekli sofralık ve sıralık olarak çekirdeksizler ise kurutmalık olarak yetiştirilmektedir. Her ne kadar Anadolu'nun birçok yerinde dut yetiştiriciliğine rastlansa da verimlilik, kalite, gelişim aynı şekilde gerçekleşmez. Çiçeklenme dönemi, olgunlaşma, hasat ve yaprak dökümü gibi dönemler, meyvelerin ağırlıklarını, boylarını, sap uzunluklarını, suda çözünür kuru madde miktarı gibi özelliklerini belirlemektedir (TPMK, 2021).

Türkiye'de coğrafi işaretli ürünler içerisinde dut veya ana malzemesi dut olan ürünlerin sayısı, 7'dir. Tut dutu, Gürün dutu, Kemaliye/Eğir dutu, Maraş Urmu dutu, Şebinkarahisar Karadutu, Ayaş dutu, Ulukale Dutu gibi dutlardan sadece Adıyaman Tut dutu ve Çemişgezek Ulukale Dutu coğrafi işaret almıştır, diğerleri başvuru sürecini tamamlamamıştır. Adıyaman Tut dutu, 2019 yılında tescillenmiştir. Diğer ana malzemesi dut olan pekmez, şurup, şerbet, pestil, dövme, cevizli sucuk, lök, sirke gibi ürünlerden ise, Gümüşhane dut pestili 2004 yılında, Karnavas Dut Pekmezi (Erzurum) 2005 yılında, Sivan Dut Pekmezi (Bingöl) 2020 yılında, Battalgazi haşhaşlı dut pestili (Malatya) 2018 yılında, Gaziantep Urmu dut şurubu 2018 yılında tescillenmiştir. Karadutlu boza, Gürün dut pekmezi, Erzurum dut çullamasının ise başvuru süreci devam etmektedir (TPMK, 2021).

Fotoğraf 4. Ürünler Dut Süpürme Makineleri ile Toplanıp Patpatlarla Taşınmakta Hanelere Ait Depolarda Saklanmaktadır.

Tunceli İlinde kurutmalık, pekmez ve pestil yapımında da kullanılan beyaz dutlar gibi, karadut, mor dut çeşitleri de görülmektedir. Örneğin, Böğürtlen köyü ismini bu köyde yetiştirilen böğürtlenlerden (mor dut) almıştır. Çemişgezek İlçesinde ilk üretim yeri olan Ulukale Köyünde yetiştirilen ve ismini buradan alan Ulukale Dutu, beyaz dutlar içerisinde çekirdeksiz gruba dâhil olmaktadır. Yöresel adı Angidik dutu olan Ulukale Dutunun, yetiştiricilik geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Bu dut türü Ulukale Köyüne özgüdür, köyün ekolojisine uyum sağlamıştır ve aşı gözü ile çoğaltılmıştır. Yaprakları genellikle küçük, açık yeşil ve ovaldir. Mayıs ayının son haftasında olgunlaşmaya başlar, temmuz ayının son haftasına kadar hasatlar yapılır (Aslan, 1998:50). İki ay süreyle meyve vermektedir. Tam yaprak dökümü ise kasım ayının birinci ve ikinci haftasında gerçekleşmektedir. Küçük boyutta olan dutların meyve ağırlığı 0,60 ile 2,40 gramdır. Tunceli’de uzun yıllara ait verilere bakıldığında; Mayıs ayında sıfır derecenin altında sıcaklıkların olmaması aynı zamanda Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında ortalama günlük güneşlenme süresinin 10,3 saat olması ve Türkiye genelinde güneşlenme süresi yüksek iller arasında yer alması dut yetiştiriciliği için avantaj oluşturmuştur. Ayrıca, karasal iklim ve dolayısıyla gece gündüz sıcaklıkları arasındaki farkların fazla olması, sıcaklıklarının yüksek olması kurutma randımanının yüksek olmasına neden olmuştur (TPMK, 2021).

Fotoğraf 5. Çiftçilerin Dut Ağaçlarını Sulamak için Kullandıkları Yağmur Havuzları

Aşı gözü ile çoğaltılan dutun Ulukale ve çevresinde yetiştiriciliği artmış, Bozağaç gibi yakın çevresindeki köylerden ilçe merkezine kadar ulaşmıştır. Tanınırlığının artmasıyla birlikte yöre ekonomisinde merkezi bir konuma ulaşmış; il merkezine, ilçelere, çevre illere, diğer büyükşehirlere ve yurtdışına kadar pazarını genişletmiştir. Ürünün pazarının genişlemesi ve değerinin artması sonucunda yetiştiricilik faaliyetlerinin planlı, sürdürülebilir, koordineli yürütülmesi için 2016 yılında Ulukale Dut Birliği Kooperatifi kurulmuştur (Şahin, 2019:1534). Ancak bu kooperatif kısa bir süre faaliyet yürütmüştür; kooperatif üyeleri ve Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü arasında anlaşmazlıkların olması ve planlanan bir projenin gerçekleştirilememesi nedeniyle kooperatif fes edilmiştir. 2021 yılında Bozağaç ve Ulukale köylerinin ortak üyelerinden oluşan yeni bir kooperatif kurulmuştur. Kooperatifte yaklaşık 300 üye bulunmaktadır. Kooperatifin yapacağı ilk faaliyet, ayıklama ve işleme tesisinin kurulması ve yürütülmesi olmalıdır.

5. ULUKALE DUTUNUN YILLARA GÖRE ÜRETİMİ VE MEKÂNSAL DAĞILIŞI

Ulukale Köyünde üretilen tarım ürünleri arpa ve buğday başta olmak üzere; dut, elma, ceviz, kayısı, yonca, fiğ ve bademdir. Geçmişten günümüze dut yetiştirilen tarım alanları, diğer ürünlerin üretimi azaltılarak daha çok genişletilmiştir. Az alanda yüksek verimlilik gösteren ürünün verimliliği ise alan arttıkça daha çok artmıştır. Her yıl düzenlenen dut festivalinin olması, köy dışına yapılan satışların fazla ve ekonomik gelirinin giderlerinden yüksek olması dut üretiminin gelişmesine neden olmuştur. Köyde neredeyse her hanede küçük taşıma aracı olan patpat görmek mümkündür.

Köyde antepfıstığı, badem, ceviz, elma, yonca, arpa, buğday gibi tarım ürünleri üretilmekle birlikte en fazla alana sahip tarım ürünü duttur (Tablo 2). 2015 yılında fidanlık dut yetiştirilen kayıtlı alan az da olsa (5,39 dekar alan) bulunurken, 2020 yılında bulunmamaktadır. Sahada yapılan gözlemlerden elde edilen bilgilere göre; dut fidanı satan sadece bir çiftçi bulunmaktadır. Fidanlar genellikle aşı gözü yoluyla kolaylıkla çoğaltılmaktadır.

Tablo 2. Ulukale Köyünde Tarım Ürünlerinin Ekili veya Dikili Alan Dağılımı (da)

2015		2020	
Ürün	Toplam Ekili/Dikili Alan (da)	Ürün	Toplam Ekili/Dikili Alan (da)
Antep Fıstığı (Kırmızı Kabuklu)	7	Antep Fıstığı (Kırmızı Kabuklu)	7
Antep Fıstığı (Muhtelif)	29,93	Antep Fıstığı (Muhtelif)	39,19
Arpa (Yemlik)	63,68	Armut (Muhtelif)	0,58
Badem (Muhtelif)	78,48	Arpa (Yemlik)	39,74
Boş Bırakılan Arazi (Muhtelif)	722,31	Badem (Muhtelif)	108,92
Buğday (Ekmeklik)	159,76	Biber (Muhtelif)	1,14
Ceviz (Fidanlık)	2	Boş Bırakılan Arazi (Muhtelif)	377,14
Ceviz (Muhtelif)	15,58	Buğday (Ekmeklik)	14,82
Dut (Fidanlık)	5,39	Ceviz (Muhtelif)	15,37
Dut (Muhtelif)	999,79	Domates (Muhtelif)	1,14
Elma (Muhtelif)	10,06	Dut (Muhtelif)	1.236,34
Fiğ (Adi Fiğ)	56,47	Elma (Muhtelif)	8,06
Nadas (Muhtelif)	29,19	Karpuz (Muhtelif)	3,17
Üzüm (Sofralık Çekirdekli)	1,7	Kavaklık (Muhtelif)	1,42
Üzüm Sofralık (Sofralık)	7,51	Nadas (Muhtelif)	106,7
Yonca (Muhtelif)	0,96	Patlıcan (Muhtelif)	1,14
Yonca (Yonca)	16,48	Üzüm (Sofralık Çekirdekli)	1,7
		Üzüm Sofralık (Sofralık Çekirdekli)	3,43
		Yonca (Muhtelif)	5,35

Kaynak: Çemişgezek Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü, 2021.

Çemişgezek Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü'nden alınan 2014-2021 yılı verilerine göre, Ulukale Dutunun 2014 yılında toplam dikili alanı 824,5 dekar alan, kuru dut verimliliği ise 206.133 kg (yaklaşık 206 ton)'dır. 2021 yılında dikili alan 1.230 dekar alana, verim ise 307.491 kg'a (307 ton) yükselmiştir. Verim ortalama olarak alınmış olup, dekar başı kuru dut üretimi 250 kg olarak alınmıştır. Bu verim dut ağaçların yaşlarına, dikim sıklığına göre değişimler göstermektedir. 2018 ve 2019 yılları arasındaki üretim farkının nedeni; Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü tarafından 2018 üretim yılında beyan edilen 23,417 dekar dut dikim alanınının 2019

yılında yerinde yapılan kontroller sonucu dikilmediğinin tespit edilmesi ve 2019 yılı üretim sezonunda veri girişinin silinmesidir. Tarım Bilgi Sistemine kayıtlı olmayan ama Ulukale dut üretimi yapılan 270 dekar dikili arazi bulunmaktadır. 2021 yılı TÜİK verilerine göre ise Çemişgezek İlçesinde meyve veren 16.000 dut ağacı (tüm dut ağaçları dâhil) bulunmaktadır. Bu yıl içerisinde elde edilen dut üretim miktarı ise 400 tondur, bir ağaçtan ortalama 25 kg dut elde edilmiştir (TÜİK, 2022). İki kurumdan da alınan verilere göre, Ulukale Köyündeki kuru Ulukale Dutunun üretim miktarı, ilçedeki toplam dut (tüm dut ağaçları dâhil) üretim miktarının çoğunu oluşturmaktadır.

Tablo 3. 2014-2021 Yılları Arasında Ulukale Köyündeki Sadece Beyaz Ulukale Dut Üretim Verileri

Yıllar	Dikili Alan (da)	Verim (kg)
2014	824,5	206.133,0
2015	916,0	229.006,8
2016	973,9	243.462,5
2017	1.003,0	250.748,0
2018	1.079,7	269.925,5
2019	1.064,1	266.037,3
2020	1.112,4	278.103,8
2021	1.230,0	307.491,8

Kaynak: Çemişgezek Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü, 2021

Ulukale Köyünde üretim miktarı ve dikili alanlar yıldan yıla artmaktadır. Dut bahçeleri köyde önce evin yakın çevresinde bulunurken gittikçe köyün dışına daha uzağa, yerleşmenin merkezinden güneye ve doğuya doğru yayılmıştır. Dutun 2019 yılında tescil edilmesiyle birlikte yetiştirildiği alanlar daha hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır.

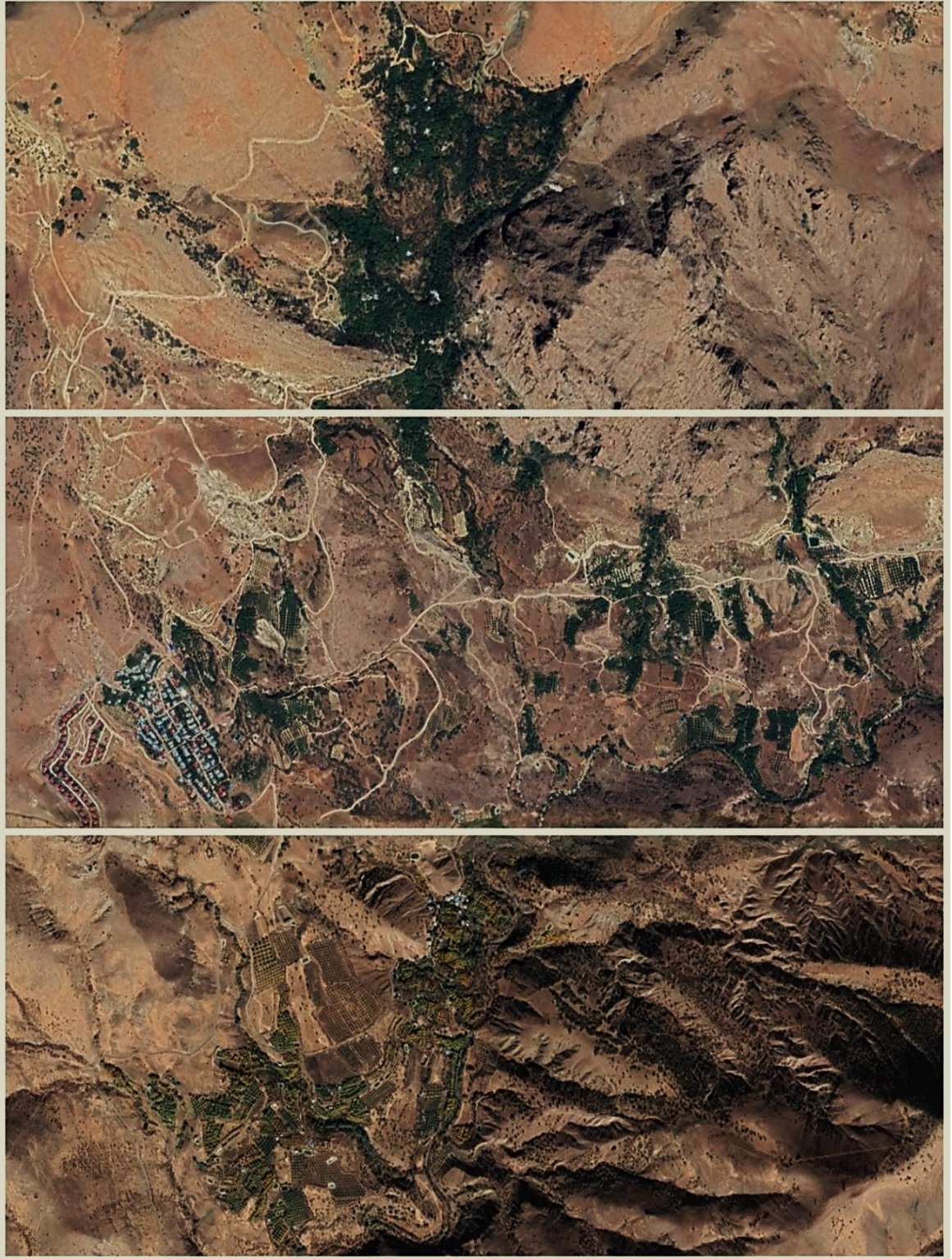
Tablo 4. Çemişgezek İlçesinde Ulukale Dutunun Yetiştirildiği Köyler ve Sulama Şekilleri

Köy Adı	Ulukale Dutu Alanı (dekar)	Ürün Miktarı (Kg)	Sulama Şekli (Damlama, Yağmurlama ve Salma)
Ulukale	1.500	375.000	Damlama
Bozağaç	295	73.750	Damlama
Yukarıbudak	5,3	1.335	Damlama
Bağsuyu	58,8	14.710	Damlama
Anıl	12,7	13	Damlama
Paşalık	7,5	1.879	Damlama
Akçapınar	6	1.502	Damlama
Gedikler	108,4	27.107	Salma ve Damlama
Uzungöl	2,6	646	Damlama
Gözlüçayır	1,6	400	Damlama
Tekeli	5,4	1.343	Damlama
Aşağıbudak	17,7	4.423	Salma ve Damlama
Torathı	0,1	37	Salma ve Damlama
Arpaderen	46	11.510	Damlama
Payamdüzü	22,2	5.538	Salma ve Damlama
Karasar	2,3	567	Salma ve Damlama
Yünbüken	11,6	2.903	Damlama
Vişneli	31	7.754	Salma ve Damlama
Örenceler	10,4	2.598	Salma ve Damlama
Sarıbalta	1,9	486	Salma ve Damlama
Bölmebölen	5,4	1.357	Salma ve Damlama
Cebe	30,1	7.534	Salma ve Damlama
Doğan	2,4	596	Salma ve Damlama
Doğanalan	2,4	96.250	Salma ve Damlama
Erkalkan	0,7	172	Salma ve Damlama
Alakuş	5,1	1.286	Salma ve Damlama

Kaynak: Çemişgezek Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü, 2021

Kurutulmuş dutlara olan talebin artması, köyde yaşamayan ancak köyde arazileri olan nüfusun yaz aylarında köye gelip dut yetiştirmeye başlamasına da neden olmuştur. Çemişgezek Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü verilerine göre, 2021 yılında dut yetiştiriciliği yapan 92 çiftçi bulunmaktadır.

Şekil 4. Ulukale Köyündeki Bahçelerin Mekânsal Dağılımının Uzay Görünümü

Kaynak: Çemişgezek Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü, 2021.

Ulukale Dutu sadece ortaya çıktığı köyde değil çevresindeki diğer köylerde hatta diğer ilçelerdeki köylerde de aşı gözü yoluyla veya köyden fidan alınarak çoğaltılmaktadır. Çemişgezek İlçesine bağlı 26 köyde ve Kale, Tepebaşı, Meydanmescit, Çukur mahallelerinde Ulukale Dutu yetiştirilmektedir. Dutun bulunduğu en önemli köylerden biri Bozağaç köyüdür. Ulukale Köyünün ve ona komşu olan bu köyün bahçeleri genişledikçe iki köy birbirine yaklaşmaktadır.

Tablo 5. Çemişgezek İlçesinde Ulukale Dutunun Yetiştirildiği Mahalleler ve Sulama Şekilleri

Mahalle Adı	Ulukale Dutu Alanı (dekar)	Ürün Miktarı (Kg)	Sulama Şekli (Damlama, Yağmurlama ve Salma)
Kale Mah.	44,4	11.105	Damlama
Tepebaşı Mah.	6,7	1.672	Damlama
Meydanmescit Mah.	54,3	13.580	Damlama
Çukur Mah.	43,2	10.809	Salma ve Damlama

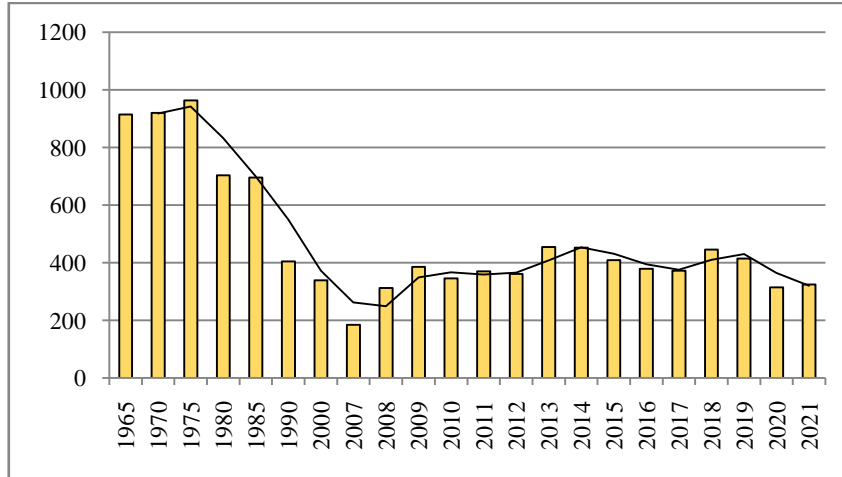
Kaynak: Çemişgezek Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü, 2021

Köylerde çoğunlukla damla sulama yöntemi kullanılmaktadır. Damla sulama yöntemi dışında salma yöntemi de kullanılmaktadır. 2021 yılında ihalesi alınan ve yapılmaya başlanan Cevizli Dere Barajı; Bozağaç köyünün yakın çevresine yapılacak olup Cevizli Dere, Bozağaç, Ulukale, Doğan, Payamdüzü, Akçapınar, Sarıbalta, Uzungöl köylerinde toplam 26.360 dekar tarım alanına sulama imkânı sağlayacaktır. Ulukale ve Bozağaç köylerindeki dut ağaçlarının sulanması için alternatif bir kaynak oluşturacaktır.

6. DUT YETİŞTİRİCİLERİNİN COĞRAFI İŞARETİN GELİŞİ VE KIRSAL KALKINMAYA ETKİSİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Ulukale Köyünün 2021 yılı toplam nüfusu 325'tir. Köyde yaşayan nüfusun çoğunun ikametgâhı başta Elâzığ olmak üzere diğer illerde veya köy dışındadır. Köyün nüfusu kış aylarında oldukça azdır, yaz aylarında ise dut yetiştiricilerinin ürün hasadı için gelmesi nedeniyle iki katından daha fazla olmaktadır. Köyde yaşayanların neredeyse tamamının dut bahçesi bulunmaktadır. Köydeki en büyük bahçelerde ortalama 150 ağaç bulunurken, bu ağaçlar yaşı ve bakımı yönünden verimliliği yüksek ağaçlarsa bir bahçede ortalama 5-6 ton kuru dut üretimi yapabilmektedir.

Şekil 5. Ulukale Köyünün Yıllara Göre Nüfus Dağılımı

Kaynak: TÜİK Genel Nüfus Sayımı ve ADNKS, 2022.

Ulukale Köyünde 10 yıl önce tarla halinde olan ve kullanılmayan araziler zamanla dut bahçelerine dönüşmüştür. Bu çalışmada elde edilecek bulgular için nüfusun yoğun olduğu ve hasat döneminin başladığı haziran ayında, dut yetiştiricileri ile görüşmeler yapılmıştır. Köyde en fazla üretim yapan aynı zamanda eski kooperatif kurucularından oluşan iki yetiştirici ve ortakçı olarak da üretim yapan ortalama verime sahip bir yetiştirici olmak üzere toplam üç yetiştiriciyle görüşülmüştür. Görüşmeler tamamlandıktan sonra ise detaylı bilgiye sahip Ulukale ve Bozağaç Köyü muhtarlarından gerekli diğer bilgiler alınmıştır.

Bu görüşmelerden elde edilen bulgulara göre ilk aile; 10 yıldır üretim yapan, Bursa'dan Nisan ayında köye gelip kasım ayında giden, 150 ağacı bulunan bir ailedir. Ağaçlarının yaşı en fazla 10'dur, bu nedenle verimlilik daha

düşüktür. Bu yaştaki dut ağaçları daha henüz genç olduğundan olgunlaşmamış ağaçlardır. Ortalama bir dut ağacından 5 yıldan sonra yüksek verim alınır. 10 yıldan sonra verim artar, 20-25 yaşlarındaki bir dut ağacından daha fazla verim alınır. Yaşı 100'den 500'e kadar ulaşan bazı ağaçlarda oldukça yaşlı olmalarına rağmen verim alınmaktadır. Bahçelerin verimliliği değişmektedir. Bazı bahçelerden ağaç sayısı az olsa da oldukça iyi verim alınırken bazılarında çok daha az verim alınabilmektedir. Görüşülen bu aile 10 yaşındaki bir ağaçtan ortalama 20 kilo kuru dut elde etmektedir. Görüşme sırasında bu ailenin beş üyesi de hasat sonrası ayıklama işlemleri ile uğraşmaktaydı.

Görüşme yapılan dut yetiştiricisi (1);

- 'Dutlar döküldükçe toplayıp kurutmaları ayırma işlemini bir ay boyunca sürekli yaptıklarını', 'ayıkladıkları dutlardan kurutmalık, kalanlardan pekmez (3. kalite) yaptıklarını ancak un, şerbet, sirke veya pestil gibi diğer ürünleri yapmadıklarını', 'karadut pekmezi yaptıklarını ve kilosunu 300 liradan sattıklarını', 'aynı zamanda dut fidancılığı yaptıklarını, 500 civarında aşılı fidanı Hozat ilçesindeki köylere 1'ini 30 liradan sattıklarını',
- 'Mazot desteği aldıklarını', 'bir dönem patpat desteği aldıklarını', 'köye paketleme tesisi kurulacağını ve böylelikle ayıklama işlemi ile uğraşılmayacağını',
- 'Kurutulmuş dutun kilosunu 2020 yılında 28 liradan Tarım Kredi Kooperatifine verdiklerini', 'en çok pazarın Elazığ ve Malatya illerine yapıldığı ancak son yıllarda Tarım Kredi Kooperatifine peşin ödeme alarak sattıklarını', 'Tarım Kredi Kooperatifi'nin önce 5 ton alım ile başlayıp 2020 yılında 80 ton aldığını, 2021 yılında ise 160 ton civarında alacağını',
- 'Coğrafi işaret alındıktan sonra Tarım Kredi Kooperatifi ürünleri daha fazla almaya başladığını ve üretimin de artmaya başladığını',
- 'Neredeyse her bahçenin artezyeni olduğunu ancak kuraklığın ve iklim değişikliğinin en büyük sorun olduğunu, havuzda suların dinlendirilerek verildiğini, yağışların aniden bastırarak kurutulmuş dutlar için risk oluşturduğunu',
- 'Dut yetiştirirken böceklenme ve güve için ilaç kullandıklarını, iyi vakumlanıp saklanırsa güve oluşmayacağını, dutların önce yere serildiğini sonra eleme işleminin yapıldıktan sonra 3-4 gün tekrar serilerek neminin alındığını ve çuvalların dikine konularak güve oluşmasının önlendiğini, tanelerin atılmadığını ve un yapımı için satıldığını',
- 'Dut yetiştiriciliğinin zor olduğunu, elle ayıklama işleminin çok insan emeği gerektirdiğini', 'köydeki dut yetiştiriciliği için yapılacak en iyi hizmetin soğuk hava deposunun yanında, işleme tesisinin de kurulması olacağını, böylece ayıklama işlemini makinelerin yapacağını' belirtmişlerdir.

Fotoğraf 6. Dut eleme ve kurutma işlemini yapan çiftçiler

İkinci yetiştiriciyle yapılan görüşme, birinci yetiştiriciyle benzer sonuçlar çıkarmıştır. Birinci hanede olduğu gibi kalabalık bir nüfusa sahip olan haneyle aynı şekilde bahçede dut ayıklanırken görüşme yapılmıştır. Bu hanedeki aile ise Elazığ'dan köye dut hasadı için gelmiştir.

Görüşme yapılan dut yetiştiricisi (2);

- 'Arapgir, Angidik (Ulukale Dutu), Mehmedut veya Muhammet dut, Horum dutu, Kırmızı dut gibi dut türlerini ürettiklerini', 'Horum dutunun ağız yaralarına çok iyi geldiği', 'Çemişgezek Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü'nün yetiştirmek için köyde 4-5 aileye kırmızı dut verdiğini', 'Mehmedutun taze ve suyun içinde yenildiği, sadece angidik dutunun ticaretinin yapıldığı',
- 'Komşularından birinin bahçesindeki dutları da onlar yapamadıkları için topladıklarını ve ayıkladıklarını, sattıktan sonra aldıkları parayı ikiye böldüklerini',
- 'Dutları ayıklayarak satmanın ayıklamadan satmaktan daha kârlı olduğunu, 2020 yılında ayıklanan dutların 30 liradan, ayıklanmayanın ise 23 liradan satın alındığını',
- 'Dutların nemini almak için 3 günün yeterli olduğunu, ktır olması gereken dutun 5 günden fazla kaldığı sürece güneşte yanacağını bu nedenle fazla bekletilememesi gerektiğini' belirtmişlerdir.

Fotoğraf 7. Köyün çevresinde bulunan dut bahçeleri

Yaklaşık 14 dönüm arazisinde 160 ağacı olan, iki emekli öğretmen ve çocuklarından oluşan üçüncü dut yetiştiricisinin bahçeleri, evin yakın çevresinde bulunmaktadır. 2003 yılından itibaren dut yetiştiriciliği yaptıklarını belirtmişlerdir. Diğer yetiştiricilere benzer şekilde köyde sürekli yaşamayan ailenin genç nüfusu daha fazladır. Ancak genç nüfusa sorulan "siz de dut yetiştiriciliği yapmayı düşünüyor musunuz?" sorusuna, görüşme yapılan birinci ailedeki gençlerde olduğu gibi olumsuz cevap alınmıştır. 'Dut hasadının çok zor bir iş olduğunu' belirtmişlerdir.

Görüşme yapılan dut yetiştiricisi (3);

- ‘Hava şartlarından dolayı dut yetiştiriciliğinin zorlaştığını, hava kapalıyken yağış olma riskine karşı geceleri dutların başında beklediklerini’, ‘paketleme, soğuk hava deposu, ayıklama makineleri gibi teknolojik makinelerle donatılmış tesisler olmadıkça gençlerin bu faaliyeti yürütmeyeceklerini’,
- ‘Organik ürün yetiştirdiklerini ve sürekli Ankara’ya test için ürün gönderdiklerini’, ‘Bahçesinin Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü tarafından örnek bahçe seçildiğini’, ‘3.600 tonluk büyük bir su havuzunun olduğunu ve sulama için kullandığını’, ‘dunun çok su isteyen bir ağaç olmadığını ancak yeraltı suyu istediğini, köyde de su sıkıntısı yaşandığını bu nedenle yöntemler geliştirdiklerini’,
- ‘Aşılı dut fidanlarının Çemişgezek İlçesinin diğer köylerine ve Tunceli’deki diğer ilçelere yayıldığını ancak tadının farklı olduğunu’,
- ‘Köyde geçmiş yıllarda yapılan hayvancılığın yerini talebin ve gelirin artması nedeniyle dut yetiştiriciliğinin aldığını’, ‘Coğrafi işaret alınması nedeniyle Tarım Kredi Kooperatifi’nin ürün almak için geldiğini ve her yıl daha fazla ürün aldığını’, ‘daha önceki yıllarda Elazığ’dan bir tüccar tarafından birkaç kez tüm köylünün dolandırıldığını’,
- ‘Köyden doğrudan farklı illere ve yurt dışına ürünlerin pazarlandığını’, ‘pazar ülkelerden bazılarının Çin, Fransa, Amerika, Hollanda gibi ülkeler olduğunu’,
- ‘Bir ağaçtan çıkan ortalama kurutulmuş dut miktarına göre, ağaçların TARSİM üzerinden sigortalandığını ve dolu yağışı gibi durumlarda uzmanların gelip hasar raporu çıkararak zararı karşıladıklarını’,
- ‘Modern yöntemlerin kullanıldığı üretimin oldukça az olduğunu, süpürme makineleri, depolar dışında başka teknolojik alet kullanmadıklarını’, ‘birçok hanede ayrı deponun olmadığını ve evin içinde depo edilecek alan oluşturduklarını’,
- ‘Soğuk hava deposuyla birlikte yapılacak bir işleme tesisinin köy için oldukça faydalı olacağını’,
- ‘Geçen yıllara göre son iki yılda iklim değişikliklerinden kaynaklı verim düşüklüğü olduğunu’ belirtmişlerdir.

Ulukale Köyünde daha önce kurulan kooperatif tesis kurmak için bir proje hazırlamış, ancak proje yüksek maliyetinden dolayı kabul edilmemiştir. 2021 yılında ise Bozağaç ve Ulukale köylerinin ortak kurduğu kooperatifle birlikte Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü’nün onayladığı ayıklama ve işleme tesisi yürütülmeye başlanmıştır. Yapılan görüşmelere göre ise köyde yakın zamanda, Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü’nün ve köy muhtarının katkılarıyla soğuk hava deposu yapılacaktır. İlçe merkezinde ise dutunun üretileceği bir tesisin kurulacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda dut üretiminde gerçekleşen aşırı gübre uygulaması sonucunda dut ağaçlarının hastalandığı ve hastalığın kullanılan ortak makinelerin etkisiyle daha çok yayılmaya başladığı, bu nedenle Ulukale Dutunun varlığını sürdürmesinde risk oluştuğunu ifade etmişlerdir. Yapılan görüşmelerde ürünlere olan talebin artmasının, fazla üretmek adına bilinçsiz uygulamalara neden olduğu sonucu çıkarılmıştır.

7. SWOT ANALİZİ

Ulukale Dutunun üretiminde coğrafi işaret almadan önce veya aldıktan sonra henüz çok belirgin farklılıklar görülmesine de bazı sosyoekonomik eğilimler gerçekleşmiştir. Ancak gerçekleşen eğilimlerin temel nedeni coğrafi işaret alması değildir. Ürünlere yönelik talebin artması üretimi de sürekli arttırmıştır. Coğrafi işaret alması, dutun pazarının daha iyi ve güvenilir yerlere yönelmesini sağlamış ve pazarın daha çok genişlemesine neden olmuştur. Örneğin, ürün tescillenmeden önce çiftçiler birkaç kez tüccarlar tarafından dolandırıldığı için ödemelerini alamamışlardır. Ancak ürün tescillendikten sonra peşin ödeme veren Çemişgezek Tarım Kredi Kooperatifi ile anlaşılmış ve her yıl belli miktarda (ton) ürün satılmıştır.

Ürünlere olan talebin coğrafi işaret tesciliyle birlikte daha çok artması üretimin sadece Ulukale Köyü ile sınırlı kalmamasına neden olmuştur. Üretim yapılan alan ilçe sınırları içinde artmış, aynı zamanda diğer ilçelerdeki köylere de yayılmıştır. Sadece Ulukale Köyü üzerinden yapılan sosyoekonomik araştırmada dahi nüfus hareketleri ve dut bahçelerinin yayılışı gibi farklılıklar gözlenmektedir. Ancak bu farklılıklar sürekli olumlu yönde gelişmeler göstermemektedir. Ulukale Dutunun üretiminin güçlü yönleri olduğu kadar zayıf yönleri, riskleri ve fırsatları da bulunmaktadır.

➤ **Ulukale Dutunun Kırsal Kalkınmadaki Güçlü Yönleri**

- Dut iklim ve toprak koşullarına çok iyi uyum sağlayan, deniz yüzeyinde, bozkırda, en yüksek dağ zirvesinde bile rahatlıkla yetişen bir bitkidir.
- Dut sadece kurutmalık olarak değil farklı ürünlere dönüştürülerek (Örneğin, un gibi.) pazarını artırma olanağına sahiptir.
- Yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere birçok yere ulaşan pazar ağına sahiptir.
- İnsanların beslenme faaliyetleri devam ettikçe pazar bulacak bir üründür.
- Köydeki çoğu yetiştiricinin organik üretim yapması talebi arttırmaktadır.
- Geleneksel bir hikâyesi olması ve kendine has özellikleri ile ilgi çekmektedir.
- Tunceli ve Elazığ gibi illere gelen yerli ve yabancı turistler tarafından yöreye özgü ürün olarak hediye amaçlı satın alınan ürünlerdendir, yörenin kimliğini oluşturmaktadır.
- Bir dut ağacından elde edilen verim oldukça yüksektir ve dut ağaçlarının yaşları arttıkça verimlilikleri de artmaktadır.
- Dut yetiştiriciliği aile fertlerinin tamamı tarafından yapılabilecek bir işdir. Kadın veya erkek işi olarak sınıflanmamakla birlikte herkesin birlikte yaptığı bir tarımsal faaliyettir.
- TARSİM tarafından sigortalanan ağaçlar herhangi bir zarara uğradığında, çiftçi giderleri karşılanmaktadır.
- Bozağaç ve Ulukale köylerinin ortak kurduğu kooperatif, üretim faaliyetlerini geliştirmektedir.

➤ **Ulukale Dutunun Kırsal Kalkınmadaki Zayıf Yönleri**

- Kurutmalık dut için eleme-ayıklama işlemi yapılması, oldukça zor ve günler süren bir işlemdir.
- Ani dolu yağışlarının ürünlere zarar vermesi, gündüz kurumması için serilen dutların gece yağmura maruz kalması, çiftçilerin gece yağmur nöbetinde beklemesi üretimi zorlaştırmaktadır. Özellikle son yıllarda iklim koşullarındaki istikrarsızlık üretimi zorlaştırmıştır.
- Don olayları ağaç yapraklarında kurumaya yol açmaktadır.
- Dut yetiştiriciliği ile uğraşan nüfusun sadece yaz aylarında konaklaması ve devamlı köye yerleşmemesi, köydeki diğer tarımsal faaliyetlerin zayıflamasına yol açmıştır.

➤ **Ulukale Dutunun Kırsal Kalkınmadaki Riskleri**

- Dutun kendine has özellikleri coğrafi şartların değişmesi ile değişkenlik gösterebilir, bu nedenle şekli benzer olsa da tadı ortaya çıktığı köy dışındaki diğer köylerde farklılaşabilir.
- Köyde yaşayan genç nüfus, üretimin zorlukları nedeniyle faaliyeti devam ettirmek istememektedir. Bu nedenle köydeki üretim gibi diğer yerleşim alanlarındaki üretimde de sürdürülebilirlik sağlanamayabilir.
- Dut ağaçlarında tespit edilen hastalıkların nedeni olan fazla gübre kullanımı, talep arttıkça üretimin bilinçsizce yapılması sonucu ortaya çıkmıştır. Hastalığın artış göstermesi dut ağaçlarının korunmasında tehlike oluşturabilir.
- Ürünün talebi arttıkça uygulanan bilinçsiz üretim yöntemleri ürünün sürdürülebilirliği için risk oluşturabilir.

➤ **Ulukale Dutunun Kırsal Kalkınmadaki Fırsatları**

- Yeni dikilen fidanların büyüyüp olgunlaşmasıyla Ulukale Dutunun üretim miktarı artacaktır.
- Köyde yapılacak olan soğuk hava deposuyla birlikte ürünler daha rahat depolanabilecek ve pazara kolayca çıkabilecektir.
- İlçede yapılması planlanan paketleme tesisinin kurulmasıyla birlikte köylerde oldukça uğraştırıcı olan eleme işlemi ortadan kalkmış olacaktır. Aynı şekilde köyde yapılması onaylanan eleme ve işleme tesisinin kurulmasıyla bu işlemler daha kolay gerçekleşecek ve böylece köydeki genç nüfusun kalıcı olmasına, aynı zamanda genç nüfusa iş sahası oluşmasına neden olacaktır.
- Köyün yakın çevresinde yapılacak sulama barajı, köydeki sulama sorununa çözüm oluşturacaktır.

8. SONUÇ

Coğrafi işaretler, ortaya çıktığı bölgenin tüm coğrafi özelliklerini kapsamı bakımından oldukça önemlidir. Kırsal alanlarda ortaya çıkan coğrafi işaretli ürünler ise kırsal alanlardaki sosyal ve çevresel yapıyı şekillendirmektedir. Sadece ekonomik yönde gerçekleşen değişimler sağlamamakta, aynı zamanda ürünlerin ve doğanın korunarak sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Çemişgezek İlçesindeki 34 köyden biri olan Ulukale Köyü, aynı zamanda Ulukale Dutu üretilen 26 köyden biridir. Köyde ilk yerleşmeler kurulduğundan itibaren yetiştirildiği düşünülen, yöresel adıyla 'angidik dutu' olan Ulukale Dutu, 2019 yılında coğrafi işaret almıştır. Yokluk dönemlerinde karın doyurmak için kurtarıcı olmuş olsa da tarımsal ürün olarak çok fazla ön planda olmayan dutun, yıllar içinde kendine has özellikleri fark edildikçe üretimi de artmıştır. Dut ağaçlarının sayısı ve üretim alanı artmış, diğer köylere ve mahallelere yayılmış, dut üretiminden elde edilen ton başına gelirler çoğaldıkça köy dışından yaz aylarında dut yetiştiriciliği için gelen nüfus artmıştır. Köyde dut yetiştiriciliğinden elde edilen gelirler, diğer ürünlere göre arttıkça diğer tarımsal ürünlerin yerini de dut ağaçları almaya başlamıştır. Çoğunlukla kurutulmuş halde pazara sunulan dutlar büyük bir ticari potansiyele ulaşmıştır. Buna bağlı olarak köyde yaşam standartları yükselmiş, konutlara ek depo alanları yapılmaya başlanmıştır. Festivaller düzenlenmiş, köyde sosyal olanaklar artmıştır. Aynı zamanda köyün tanınırlığı artmıştır.

Ulukale Dutunun varlığı sosyoekonomik gelişmelere yol açtığı gibi ilerleyen yıllarda daha fazla gelişmelere yol açacaktır. Köy içinde eleme-işleme tesisi inşası tamamlanırsa ve eğer soğuk hava deposu yapılırsa üretim daha da kolaylaşacak ve dolayısıyla artacaktır. Ancak bu koşulların gerçekleşmemesi halinde köydeki genç nüfusun dut yetiştiriciliğini devam ettirme konusundaki isteksizliği üretimi yavaşlatabilir veya durdurabilir. Ulukale dut üretiminin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri de ağaç hastalıklarıdır. Talebin artması, üretimin fazlalığına yoğunlaşan çiftçilerin aşırı gübre kullanımına veya bilinçsiz ilaç kullanımına neden olmuş, buna paralel olarak ağaçlarda hastalıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum coğrafi işaret tescilli alan Ulukale Dutunun sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir.

Coğrafi işaret ile varlığını devam ettiren Ulukale Dutu, yetiştirilme koşulları değiştirilmeden ve çevrenin korunması göz ardı edilmeden üretilmelidir. Ürün özgünlüğünü korumalı ve sağlıklı, organik, geleneksel olarak gelecek nesillere aktarılmalıdır. Ulukale Dutunun özellikle çerezlik kurutulmuş halinin pazarı gittikçe genişlemektedir. Ancak farklı ürünlere de gidilmeli, ürün çeşitlendirilmelidir. Örneğin, dutların kurutulması sırasında ortaya çıkan tozlar ve parçacıklar un yapımında kullanılabilir. Böylece atık oluşturmadan dutun hepsinden yararlanılmış olacaktır. Hammaddesi duttan oluşan şekerlemeler, lokum çeşitleri, pestil, pekmez gibi ürünler üretilerek ürün çeşitliliğine gidilebilir. Köyde mutlaka bir soğuk hava deposu ve eleme-işleme yapacak makinelerin olduğu bir tesis oluşturulmalıdır. Köyde nüfusun sadece yaz aylarında değil kış aylarında da yerleşik halde kalması için sosyal olanaklar geliştirilmeli ve tarımsal faaliyetler arttırılmalıdır. Daha önce köyde yapılan ve sonradan ilçe merkezine çekilen dut festivalinin bir ağı köyde tekrar yapılmaya başlanmalı ve böylece köyde Ulukale dut üretiminden elde edilen gelirler dışında, ikinci bir ekonomik gelir kaynağı ortaya çıkarılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ASLAN, Mustafa Mutlu (1998), “*Malatya, Elazığ, Erzincan ve Tunceli İllerine Bağlı Bazı İlçelerden Ümitvar Dut Tiplerinin Seçimi*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- BAKIRCI, Muzaffer (2007), **Türkiye’de Kırsal Kalkınma: Kavramlar, Politikalar, Uygulamalar**, Nobel Yayınları, Ankara.
- BİDAV, Yağmur (2018), “*Kırsal Kalkınma Açısından Tunceli’nin Coğrafi Çevre ve Potansiyelinin Değerlendirilmesi*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- BULUT, İhsan ve FURAL, Şakir (2018), “*Serik Bıçağının Coğrafi İşaret Tescili Kapsamında Değerlendirilmesi*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.22(Özel Sayı), ss.557-580.
- ÇAKALOĞLU, Mısra ve ÇAĞATAY, Selim (2017), “*Coğrafi İşaretler ve Marka Değerine Sahip Ürünler Yönelik Tüketici Algısı: Finike Portakalı ve Antalya Tavşan Yüreği Zeytini Örnekleri*”, **Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi (TEAD)**, S.3(1), ss.52-65.
- ÇALIŞKAN, Vedat ve KOÇ, Hasan (2012), “*Türkiye’de Coğrafi İşaretlerin Dağılım Özelliklerinin ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi*”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, S.17(28), ss.193-214.
- ÇEMİŞGEZEK BELEDİYESİ (2022), “*Coğrafi Konum*”, **Çemişgezek Belediyesi Kurumsal Web Sayfası**, <https://cemisgezec.bel.tr/sayfa/cografik-konum/> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- ÇEMİŞGEZEK TARIM VE ORMAN İLÇE MÜDÜRLÜĞÜ (2021), **Ulukale Köyü ve Çemişgezek İlçesi ile İlgili Dut Üretim Verileri**, Çemişgezek Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü Yayını, Tunceli.
- DEMİR, Mucip (2016), “*Coğrafi İşaret Örneği Olarak Kars Kaşar Peynirinin Üretimi ve Dağılımı*”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.(Ek Sayı 1), ss.61-81.
- DOĞAN, Bilge (2015), “*Coğrafi İşaret Korumasının Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Önemi*”, **NWSA Social Sciences**, S.10(2), ss.58-75.
- DOĞANLI, Bilge (2020), “*Coğrafi İşaret, Markalaşma ve Kırsal Turizm İlişkileri*”, **İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi**, S.3(2), ss.525-541.
- ERDOĞAN, Serkan ve ŞEN, Korkmaz (2019), “*Çemişgezek – Ulukale Köyü’nün Tarihsel Yerleşim Dokusu*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.29(2), ss.1-17.
- EROĞLU PEKTAŞ, Güzide Öncü, KAHRAMAN, Cengiz ve ALKAN, Güler (2018), “*Türkiye’de Coğrafi İşaretler ve İhracat Pazarlaması Açısından Değerlendirilmesi*”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, S.23(39), ss.65-82.
- GÜNER, Bülent ve ÇİTÇİ, M. Dursun (2003), “*Çemişgezek Kasabasının Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.13(1), ss.21-48.
- KAN, Mustafa ve GÜLÇUBUK, Bülent (2008), “*Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler*”, **Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, S.22(2), ss.57-66.
- OĞUZ, Halil İbrahim ve NAZİK, Ceren Ayşe (2009), “*Adıyaman İlinde Dut Yetiştiriciliği*”, **III. Ulusal Üzümsü Meyveler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 10-12 Haziran 2009 – Kahramanmaraş, ss.276-281.
- POLAT, Atila Aytekin (2004), “*Hatay’ın Antakya İlçesinde Yetiştirilen Bazı Dut Tiplerinin Meyve Özelliklerinin Belirlenmesi*”, **Bahçe**, S.33(1-2), ss.67-73.
- SARİBEYOĞLU, Mahmut (1951), **Aşağı Murat Bölgesi’nin Beşeri Coğrafyası**, (Yayınevi Yok), İstanbul.
- ŞAHİN, Ahmet ve MERAL, Yeşim (2012). “*Türkiye’de Coğrafi İşaretleme ve Yöresel Ürünler*”, **Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi**, S.5(2), ss.88-92.
- ŞAHİN, Güven (2013), “*Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Vize (Kırklareli)’nin Coğrafi İşaretleri*”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.15, ss.23-37.
- ŞAHİN, Güven (2019), “*Türkiye’nin Coğrafi İşaretleri ve Bunların Türkiye Ekonomisinde Etkin Kullanımları*”, **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- TPMK - TÜRK PATENT VE MARKA KURUMU (2021), “Coğrafi İşaret Nedir?”, **Türk Patent ve Marka Kurumu Web Sayfası**, <https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/coğrafi-işaret-nedir> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- TPMK - TÜRK PATENT VE MARKA KURUMU (2021), “Türkiye'nin Coğrafi İşaretleri”, **Türk Patent ve Marka Kurumu Web Sayfası**, <https://ci.turkpatent.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- TPMK - TÜRK PATENT VE MARKA KURUMU (2021), “Yayınlar”, **Türk Patent ve Marka Kurumu Web Sayfası**, <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/commonContent/Publications> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- TÜİK – TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2022), “Bitkisel Üretim İstatistikleri”, **TÜİK Kurumsal Web Sayfası**, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- TÜİK – TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2022), “Genel Nüfus Sayımı ve ADNKS”, **TÜİK Kurumsal Web Sayfası**, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- TÜİK – TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2022), “Nüfus İstatistikleri”, **TÜİK Kurumsal Web Sayfası**, <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- TUNCELİ METEOROLOJİ İL MÜDÜRLÜĞÜ (2022), **Uzun Yıllar Tüm Parametreler Bülteni**, Tunceli Meteoroloji İl Müdürlüğü Yayını, Tunceli.
- ULUKALE DERNEĞİ (2022), “Hakkımızda”, **Ulukale Derneği Kurumsal Web Sayfası**, <https://ulukaleder.site123.me/about-us> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).

Yerel Yönetimlerin İklim Değişikliği Mücadele Sürecinde Karbon Ayak İzinin Düşürülmesi: Denizli Büyükşehir Belediyesi Örneği

Reducing the Carbon Footprint of Local Governments in the Process of Combating Climate Change: The Case of Denizli Metropolitan Municipality

Esin ŞENGÜN

*Doktora Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, SBE,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D., sengunesinn@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8007-3194>*

Makale Başvuru Tarihi: 31.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 07.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Gökhan KALAĞAN

*Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gkalagan@mehmetakif.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8296-6316>*

ÖZET

İklim değişikliği bugün dünyanın karşı karşıya kaldığı büyük tehlikelerden birisidir. İklim değişikliğinin önlenmesinde uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde önlemler alınması gerekmektedir. Karbon ayak izinin (sera gazı salınımlarının) %80'nini ve küresel nüfusun %70'ini oluşturan kentler, iklim değişikliğinin önlenmesinde kilit noktaya sahiptir. Bu nedenle iklim değişikliği mücadelesinde uluslararası ve ulusal çabaların yanı sıra aslında bu mücadeleye yerel düzeyde katkı sağlanması oldukça önemlidir. Yerel yönetimlerin hayata geçireceği iklim eylem planları sayesinde bu değişikliği hızlı şekilde durdurmaya ve aynı zamanda değişikliğin sonuçlarına uyum gösterme konusunda atacağı adımlar geleceğe de yönelik birer yol haritasının oluşturulmasına zemin hazırlayacaktır. Bu açıdan hazırlanan planlar çerçevesinde sera gazı salınımlarının belirlenen hedef doğrultusunda azaltılması, yalnızca yerel çaba olarak kalmayacak Türkiye'nin de karbon ayak izinin azaltılmasına destek olacaktır. Çalışmada Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın faydalanıcı olarak bulunduğu Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği tarafından destekli "Türkiye'de İklim Değişikliği Alanında Kapasitenin Geliştirilmesi Hibe Programı" çerçevesinde Denizli Büyükşehir Belediyesi'nin 2030 yılına kadar olan iklim değişikliği ile mücadelesi incelenmeye çalışılmıştır. İnceleme doğrultusunda iklim değişikliğine karşı dirençli ve düşük karbonlu bir kente ulaşma noktasında önemli planlar-hedefler ortaya konulduğu görülmüştür. Bunun sonucunda ise aynı zamanda bölgesel, ulusal politikaların oluşturulması ve diğer yerel projelere de yol gösterici olması açısından katkı sağlayacağı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler:

İklim,
Karbon Ayak İzi,
Yerel Yönetimler,
Kent,

ABSTRACT

Climate change is one of the major dangers facing the world today. Measures should be taken at international, national and local levels to prevent climate change. Cities that make up 80% of greenhouse gas emissions and 70% of the global population have a key point in preventing climate change. For this reason, in the fight against climate change, it is very important to contribute to this struggle at the local level as well as international and national efforts. Thanks to the climate action plans to be implemented by local governments, the steps to be taken to stop this change quickly and at the same time to adapt to the results of the change will prepare the ground for the creation of a roadmap for the future. In this respect, the plans prepared under the direction of the greenhouse gas reduction target set for release will only support the reduction of the carbon footprint will not allow Turkey's efforts locally. In the study, Denizli Metropolitan Municipality's fight against climate change until 2030 was tried to be examined within the framework of the "Capacity Building in the Field of Climate Change in Turkey Grant Program" supported by the Republic of Turkey and the European Union, where the Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change is the beneficiary. In line with the review, it has been seen that important plans-targets have been put forward at the point of reaching a city that is resistant to climate change and low-carbon. As a result, it has emerged that it will also contribute to the formation of regional and national policies and to guide other local projects.

Keywords:

Climate,
Carbon Footprint,
Local Governments,
Urban,

1. GİRİŞ

Artan sanayileşme oranı, hızlanan kent yaşamı ile üretimin hızla tüketilmesi politikaları iklim değişikliğini ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bilinçsiz tüketim alışkanlıkları ve üretimin hızla gelişmesi sonucunda doğa ve insan için gerekli olan standartları hızla düşürmektedir. Tabiatın hızla yok olması, yeni yaşam alanları için ormanların kesilmesi ve sulak yerlerin kurutulması gibi birçok olaylar iklim değişikliğindeki dengeleri bir kat daha bozmaktadır.

Buradan hareketle büyük bir küresel sorun olarak görülen iklim değişikliğinde çözüm arayışlarıyla acil önlemlerin alınması gerektirmektedir. Ülkeler de küresel iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının azaltılması noktasında kendi imkânları ölçüsünde üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerektiğine inanmaktadırlar. İklim değişikliğinin; göç kıtlık ve kuraklık gibi etkileri de dikkate alındığında bu son derece önemli olan değişikliğin iş birliğini gerektiren önemli sorun olduğu görülmektedir.

Ülkelerin ulusal düzeyde izlediği doğa ve çevre merkezli politikalar yerel yönetimlerdeki uygulamalar ile oldukça paralellik göstermektedir. Yerel yönetimlerin siyasal alanda etki güçleri; veri toplaması, projeler hazırlaması, yerel halka yönelik uygun politikaların hayata geçirilmesi konularında bilgi ve tecrübeleri giderek artmakta ve böylelikle yerel yönetimler yerel, ulusal ve uluslararası aktörlerle iş birliği fırsatları yakalamaktadır. Böylelikle yerel yönetimler, son zamanlarda etkisi iyice görülmeye başlanan iklim değişikliğine karşı azaltım ve uyum hedeflerini iş birliği çerçevesinde uygulamaya koymaya başlamıştır. Aynı zamanda yerel yönetimler uyguladığı bu hedefler doğrultusunda iklim adaleti kapsamına bağlı kalarak iklim değişikliği mücadelesinde birçok sosyal ve ekonomik kazanım da elde etmektedir.

Sosyal alanda elde edilecek kazanımların kentlerde gıda, hava, su, barınma ve ulaşım gibi temel ihtiyaçlara sağlıklı erişimin sağlanması, dezavantajlı grupların karşılaştığı eşitsizliklerin giderilmesi, halk sağlığının iyileştirilmesi, farklı kesimler arasındaki iletişimin artması, enerji güvenliğinin sağlanması ve kentlilik bilincinin gelişmesine de olanak tanınması mümkün olmaktadır. Ekonomik alanda ise enerji maliyetlerinin düşürülmesi, yeni istihdam alanların açılması, ekonomik faaliyetlerinin gelişmesi ve iklim değişikliğinin neden olduğu olayların kent bütçelerindeki yükün azaltılması belli başlı kazanımlar arasında sayılabilmektedir.

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE BAĞLANTILI OLGULAR

Bu başlık altında kavramsal çerçeve olarak iklim değişikliği, karbon ayak izi ve kentsel iklim adaleti kavramları incelenecek son olarak da iklim değişikliğinde kentler ve yerel yönetimlerden bahsedilerek kavramsal açıdan da bir bağ kurularak iklim değişikliğinde aslında yerel yönetim ve kentlerin önemi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1. İklim Değişikliği ve Karbon Ayak İzi Kavramı

Yunanca'da "klima", Latince'de ise "klimatis" olarak adlandırılan "iklim" kavramı "belirli bir dönemde ve istatistikî veriler doğrultusunda ortalama hava durumu" olarak ifade edilmektedir (İKV, 2013:21). İklim değişikliği ise sebebi ne olursa olsun iklim koşullarında yerel ve küresel ölçekte etkileri bulunan yavaş gelişen ve uzun süreli değişimin ifadesi olarak tanımlanabilmektedir (Türkeş vd., 2000:15).

İklim değişikliği, uzunca bir süredir süren doğal olay olmasına karşın sanayi devriminden bu zamana kadar, iklimde olan değişimlere ilave olarak ilk defa insan faaliyetlerinin iklimi etkilediği yeni bir sürece geçilmiştir. Durumun böyle olmasından kaynaklı olarak iklim değişikliği, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (BMİDÇS) insan faaliyetlerini de kapsayan bir şekilde "karşılaştırılabilir bir zaman diliminde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik" olarak iklim değişikliği kavramı tanımlanmıştır (DPT, 2000:8).

Küresel ısınma sorununa rağmen iklim değişikliği, enerji bütçesindeki dengesizlikler nedeniyle ısı artışı gösteren yeryüzünde yağış düzeninin ve miktarının farklılaşması, deniz seviyesindeki yükselmeler, buzulların erimesi, sel veya kuraklık benzeri olaylar bu durumun uzun zamanlı etkilerini işaret etmektedir (Farmer ve Cook, 2013:8). İklimi ile havayı tanımlayan sıcaklık haricindeki başka faktörler de hesaba alındığında, iklimdeki değişiklik sürecinin, sıcaklıktaki artışı haricindeki diğer faktörleri de kapsamaması gerekmektedir. Bundan dolayı küresel ısınma gibi bir faktörün iklim değişikliğine de etki ettiğini söylemek doğru olacaktır.

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin arasındaki ilişkiye bakıldığında ise, küresel ısınmanın iklim değişikliğine yol açtığını basit bir sebep-sonuç ilişkisi kurarak anlamlandırmak mümkündür (Incropera, 2016:19).

İklim sistemindeki değişmelerin ise beraberinde getirdiği bazı problemler söz konusu olabilmektedir. Bu duruma örnek olarak tarımsal üretimin doğrudan etkilenmesi, deniz kıyısı olan bölgelerde gerçekleşen su baskınları, bitki örtüsündeki değişimler, deniz ve okyanuslardaki asidifikasyon ile besin zincirinin etkilenmesi olaylar örnek olarak sayılabilmektedir. Bu problemlerin bağlı olduğu yer ve durumlarda sosyoekonomik sistemi de etkilediği ve çevre şartlarını da değiştirdiği bir gerçektir. Diğer önemli bir nokta ise; seragazi salımları ile küresel ısınmasının etkileri ve sosyoekonomik faaliyetler arasında olan ilişkilerdir. Ulaştırma, tarım ve endüstri sektörlerindeki faaliyetlerin neredeyse tümü sera gazı salınımına neden olurken diğer yandan tüm ekonomik ve sosyal yaşam değişen iklimden etkilenmektedir (Nordhaus, 2013:10-11).

Karbon ayak izi kavramı ise ilke defa 1990'lı yıllarda William Rees ve Mathis Wackernagel tarafından ifade edilen ekolojik ayak izi, ekolojik sürdürülebilirliği ölçmeye yarayan doğal muhasebe aracı olarak tanımlanmıştır. Karbon ayak izi, kaynak yönetimi ve mevcut teknolojiyle topluluk ya da bireyin tüketmiş olduğu kaynakları üretme ile meydana getirdiği atıkları yok edebilmek için gereken biyolojik açıdan verimli su ve toprak alanı olarak tanımlanmaktadır (WWF, 2012:13).

Sera gazlarının karbondioksit benzeri olarak çevrilmesi ve karbondioksitin de sera gazları içerisindeki payının yaklaşık olarak %82 ile yüksek bir oranı oluşturmasıyla genel olarak karbon ayak izi olarak ifade edilmektedir (Binboğa ve Ünal, 2017:193). Karbon ayak izi "*birincil*" ve "*ikincil karbon ayak izi*" olarak iki türden oluşmaktadır. Doğrudan karbon ayak izi yani birincil karbon ayak izi ulaştırma faaliyetleri ve enerji tüketimi nedeniyle kullanılan fosil yakıtların yanmasıyla meydana gelen karbondioksit salımlarının direkt ölçüsü olarak ifade edilmektedir. Dolaylı karbon ayak izi yani ikincil karbon ayak izi ise kullanılan ürünlerin üretilmesinden bozulmasına kadarki bütün hayat döngüsünde meydana gelen karbondioksit emisyonlarının ölçüsü olarak ifade edilmektedir (Birkan, 2014:2). Karbon ayak izi hesaplamalarının sonucu ise birim olarak ton veya kilogram türünden ifade edilmektedir (MBB, 2019:5). Küresel ısınmaya sebep olan karbon ayak izinin azaltılması ise yalnızca ülke politikalarıyla değil, günlük hayatta da dikkat edilecek bazı detaylar ile de çözümlenmesine katkı verilmesi mümkündür (Kutay Karaçor vd., 2010:1559).

2.2. Kentsel İklim Adaleti Kavramı

Kentsel iklim adaleti, iklim değişikliğinin oluşmasında neredeyse hiç etkisi olmayan veya karbon salınımına en az sebep olan insanların kentsel alanda maruz kaldıkları adaletsizlikleri ve haksızlıkları içeren bir kavramdır. (Yıldırım, 2018:71). Kentsel iklim adaleti özellikle sürdürülebilirlik ilkesinden yoksun ve adaletsiz kalkınmanın toplumsal, iktisadi, fiziksel ve psikolojik etkisiyle uğraşan dezavantajlı grupta yer alan kentlilerin karşılaşıcağı olası riskleri tanıma çatışmasıdır (Porter vd., 2020:18).

Kentsel iklim adaleti konusunda Soja'nın mekânsal adalet olgusunu temel alan yaklaşımda; kentsel iklim adaleti, mekânsal boyutu ile alınması gerektiğidir. İklim değişikliğinde uyum aslında mekânsaldır. Buna göre çevre, siyasi güç, iş, gelir, sosyal hizmetler ve toplumsal kabul gibi sosyal açıdan değerli kaynakların ve kaynaklardan doğan fırsatların mekâna eşit olarak tahsis edilmesi gerekmektedir (Shi vd, 2016:132). Fainstein'nın kapasite yaklaşımı ise adil bir kent için demokrasi, hakkaniyet ve çeşitlilik olmak üzere üç ögenin bulunduğunu belirterek, bu yaklaşımın kent ölçeğinde adalet tartışmalarında uygulanabilir yaklaşım olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşımda dezavantajlı grupların fiziksel alanla etkileşim düzeyi adaletin sağlanmasına olanak tanımaktadır. Bu sebeple adil kentler için hassas grupların durumları incelenerek afet durumlarında onları en iyi şekilde koruyacak alternatifler geliştirilmesi gerekmektedir (Fainstein, 2015:158).

Kentsel iklim adaletinin oluşmasında kırılğan nüfus, çevresel sürdürülebilirlik, ekosistemde yaşayan biyoçeşitlilik kaybı arasındaki ilişki derinlemesine incelenmelidir. Adil iklimli kentler, kentlerin tabiatına, doğanın da kentlerdeki rolünü merkeze alması gerekmektedir. Kentsel iklim adaletsizliği de canlı türleri ve insanların birlikte yaşamasını olanaksızlaştırmaktadır. Bu noktada adil iklimli kentler oluşturabilmek için doğa ve insan arasındaki etkileşim baz alındığında çevresel sürdürülebilirliğin yanında kentsel iklim adaleti de sağlanmış olacaktır (Steele vd, 2015:124).

Hughes 2013 yılında yapmış olduğu araştırma sonucunda da kentsel ölçekte adaletin sağlanabilmesi için üç ölçüt önermektedir. Bunlar (Hughes, 2013:3);

- İklim değişikliğinde kentlerin uyum planlarının hazırlık evresinde dezavantajlı grupların temsili,
- Kentteki dezavantajlı grupların uyumu için öncelik sıralamasıyla kapsamalarının belirlenerek harekete

geçilmesi,

- Kentteki savunmasız bireylerin gelirlerini ve özgürlüklerini arttıran uyum politikaların oluşturulmasıdır.

Küresel sorun olarak iklim değişikliği, dünyada var olan eşitsizliklerin yanında kentlerde de benzer bir şekilde görülmesine neden olmaktadır. Kentlerdeki ulaşım, enerji, altyapı ve çevre gibi hizmetlerin kentsel mekâna eşit olarak dağıtılamaması ve dağıtım mekanizmalarında yer alan politika süreçlerinin katılımcı olmaması kentlerdeki kırılgan grupları daha da etkileyerek mekânsal ve sosyoekonomik eşitsizlikleri arttırdığını söylemek mümkündür. Bu nedenle kentsel iklim adaletinin sağlanabilmesi için en temel husus katılımcı politika sürecinden geçerek tüm bireyleri kapsayan uyum ve eylem politikaları oluşturulması gerekmektedir.

Ayrıca iklim adaletli kentlerin kavramsallaştırılmasında vurgu ekolojik adalet (insan dışı varlıklar) çevresel adalet (mekanlar) ve sosyal adalet (insanlar) gibi boyutları kapsayacak bütünleştirmeye duyulan ihtiyaçtır. Bu çerçevede kentsel iklim adaleti düşünüldüğünde; Avrupa Kentsel Şartı, Habitat III'de kabul edilen Yeni Kentsel gündemde geçen maddelere iklim adil kentlerde yaşam hakkının eklenmesi de tartışılması gerekmektedir (Yıldırım, 2018:79).

2.3. İklim Değişikliğinde Kentler ve Yerel Yönetimler

21. yüzyılın en önemli sorunlarından birisi iklim değişikliğidir. Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu kentler, bu sorunun oluşumunda başrolde olduğu gibi çözüm üretme açısından da yine ilk sırada gelmektedir. Yerel yönetimler, yapacakları planlama ve koordinasyon ile sorunların çözümü adına çeşitli alanlarda faaliyetlerde bulunmaktadır. Söz konusu alanlar; ulaşım, binalar, kentsel enerji sistemleri ve kullanımı, kentsel planlama, yeşil alanlar ve atık yönetimi şeklinde sıralanabilir (Uncu, 2019:29).

İklimde meydana gelen değişiklikler beraberinde birçok sorunu da getirmektedir ve bunlar kent yaşamı için hayati derecede önem arz etmektedir (Aşıcı, 2017:12). İklim değişikliğinin sonucunda meydana gelen değişikliklerin yanı sıra kentin tümünü etkisi altına alan zincirleme etkilere de sebep olmaktadır. Yaşanılan çağda kentler birbiri ile etkileşim içerisinde bulunduğu bir kentte meydana gelecek sorunun diğer kentleri de olumsuz etkileyerek zincirleme reaksiyon göstermesi muhtemel olacaktır. Bunların başında kamusal nitelikteki hizmetlerin kesintiye uğraması, turizm, imalat ve ticaret gibi birçok sektörde iş ve gelir kayıpları gibi birçok sorunların doğmasına neden olabilmektedir (Kaya, 2018:226). Sorunların çözümü adına alınması gereken önlemlerin öncelik sırası ise birtakım etkenlere bağlıdır. Kentlerin yapısı ve büyüklüğü, iklim, coğrafi şartlar, ekonomik yapı ve potansiyel kaynaklar bunlardan bazılarıdır.

Kentler, barındırdığı nüfusun çokluğundan dolayı iklim değişikliğinin meydana gelmesinde en önde gelen aktörlerdendir. Ortaya çıkan küresel sorunlar da yine aynı şekilde kentleri daha hızlı etkilemektedir. Kuraklık, kıtlık, sel, deprem ve salgın hastalık gibi olaylar kentlerde çok daha fazla ses getiren sonuçlar doğurmaktadır. Bu olumsuzlukların engellenmesi adına yerel yönetimlerin uygulayacakları politikalar son derece önemlidir (Uncu, 2019:3). Yerel yönetimler, çözüm üretme aşamasında çeşitli sınırlamalarla karşılaşılıyor olsalar da ellerinde yeterli imkân bulunmaktadır. Yapılacak doğru bir planlama ve başarılı bir uygulama ile daha temiz ve yaşanılabilir kentlerin oluşturulması mümkün olabilecektir (Irena, 2016:51).

İklim değişikliği ve diğer küresel sorunlarla mücadelede yerel yönetimlerin politikaları büyük önem arz etse de asıl önemli olan husus alınan tedbirlerin doğru şekilde ve tüm yerel yönetim birimlerince alınmasıdır. Sonrasında da en etkili şekilde uygulama aşamasına geçilmelidir. Yani herhangi bir yerel yönetim birimi, sorunlarla mücadele konusunda ne kadar iyi olursa olsun diğer birimler tarafından da doğru politikalar uygulanmadıkça sonuç başarısız olacaktır. Yerel yönetimler; yerleşim birimlerinin özellikleri ve ihtiyaçlarına göre gerekli olan önlemleri almalı ve uygulamalıdır (Uncu, 2019:54).

Bahsi geçen sorunların çözümü için şehir planlamaları yapılırken iklim değişikliği ile ilgili bilimsel modeller, veriler ve istatistikler dikkate alınmak zorundadır. Günümüzde dünyanın birçok şehri, yerel hizmet politikalarının büyük bir kısmını iklim değişikliğini azaltma-önleme konusuna ayırmış ve bu konuda eylem planları hazırlamaya başlamıştır. Bu politikalar doğrultusunda yapılan faaliyetler, daha temiz ve yaşanılabilir yerleşim birimleri oluşturma adına kent yönetimlerine ışık tutmaktadır (Talu, 2019:6).

İklim eylem planı (İEP), yerel yönetimlerin iklimde meydana gelen değişikliği adil ve hızlı bir şekilde durdurmaya, aynı zamanda bu değişikliğin yarattığı etkilere uyum sağlama doğrultusunda izleyeceği stratejilerin yol haritasıdır. Bu planlar aslında, bir bölge ya da kentin sera gazı emisyonu envanterinde yer alan bilgileri referans olarak belirlenen siyasi ve sosyoekonomik durumlara göre şekillendirilen uygun maliyetli proje ve

politikaların genel uygulama stratejisidir (CAP, 2020). Etkili bir iklim eylem planı ise aşağıda belirtilen temel ilkeler doğrultusunda hazırlanmalı ve uygulanması gerekir (BM-Habitat, 2015:3);

- Yerel yönetimler, paydaşlar ve halk iklim eylem planlarına hazırlık ile uygulama süreçlerine dâhil edilmelidir.
- Eylemler ve hedefler iddialı vizyona göre oluşturulmalıdır.
- İklim değişikliğinde mücadele için geliştirilen uygulamaların maliyetleri ve kazanımları kent nüfusunun tümüne adil olarak dağıtılması gerekir.
- Azaltım ve uyum çözümleri farklı alanlardaki sektörleri kapsamalıdır. Aynı zamanda iklim değişikliğiyle ilgili ulusal ve bölgesel hedeflere olabildiğince katkı sağlanmalıdır.
- Hedefler yerel halkı doğrudan ilgilendirmeli ve yerel ölçekteki gelişime öncelik verilmesi gerekir.
- Maliyeti uygun ve gerçekçi çözümler üretilerek planlar üretilmelidir.
- Kanıtlanabilen risklerin ve önerilecek çözümlerin bilimsel verilere dayandırılmalıdır.
- Doğrulanabilir, ölçülebilir, raporlanabilir, değerlendirilebilir ve şeffaf hedefler konularak elde edilen sonuçların da kamuoyuna sunulması gerekir.

Burada asıl önemli nokta, yukarıda bahsedilen tüm maddelerin birbiriyle ilişkili olarak bütünlükçü yaklaşımla ele alınması gerektiğidir. Etkili ve doğru bir iklim eylem planı belediyelerin; hizmet biriminden, planlamaya, imar müdürlüğünden, fen işlerine yani belediyelerin üst biriminden alt birimine kadar bütünlükçü bir dönüşümü gerektirmektedir. Aynı zamanda iklim eylem planları, eşitlikçi, adil bir kentler için yukarıda da bahsedildiği üzere kentsel iklim adaletini merkezine almalıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde iklim eylem planlarının hem hazırlık hem de denetlenme sürecinde sivil toplumu da içerisine alan mekanizmaları kurmak ana hedeflerden birisi olmalıdır (Baysal, 2019:4).

3. TÜRKİYE’NİN ULUSAL VE YEREL DÜZEYDE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MÜCADELESİ

Bu başlık altında Türkiye’nin iklim değişikliği mücadelesinde uluslararası alanda hangi konumda olduğu, iklim değişikliğinde hangi politikaları benimsediği, Türkiye’de yerel yönetimlerin bu alandaki mücadelesinde hangi kanunların görev-sorumluluklar yüklediği ve son olarak da Türkiye’de yerel yönetimlerin iklim değişikliği mücadelesinde hangi küresel ittifaklara katıldığı açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Türkiye’nin İklim Değişikliği Sürecindeki Konumu

Sera gazlarının atmosferdeki birikimleri ve insanın iklim üzerinde yarattığı olumsuz sonuçları minimum düzeye indirerek bu değişikliği durdurabilecek en önemli hükümetler arası çalışma Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)’dir. Türkiye ise 1992-1995 yılları arasında katılmış olduğu bütün BMİDÇS hükümetler arası görüşme komitesi toplantılarında karbondioksit ve diğer sera gazı emisyonlarının 2000 yılına kadar 1990 yılındaki belirlenen düzeyde tutmanın mümkün olmadığını ve sözleşmenin ya iki ekinden de çıkarak ya da özel koşulların dikkate alınmasıyla kendisine birtakım kolaylıkların sağlanmasıyla eklerde kalarak sözleşmeye taraf olacağını resmi olarak bildirmiştir (Türkeş, 2001:3).

1997 Aralık ayında Kyoto’da yapılan 3. Taraflar Konferansı’nda, Türkiye’nin ismi BMİDÇS eklerinden silinmesi için Azerbaycan ile Pakistan tarafından verilen değişiklik önerileri AB ve ABD’nin de etkisi ile kabul görmemiştir. Türkiye’nin tüm beklenti ve çabalarına rağmen BMİDÇS’nin 1998 yılındaki Buenos Aires’de yapılan Taraflar Konferansı-4 ve 1999 yılında Bonn’da yapılan Taraflar Konferansı-5 toplantılarında, Türkiye’nin sözleşmenin eklerinden ayrılma isteği tekrardan AB ve ABD’nin istememesi sonucunda kabul edilmeyerek Kasım 2000’de yapılan Taraflar Konferansı-6 (Lahey Konferansı) ertelenmiştir. Türkiye Lahey Konferansı’na EK-2’den çıkmayı BMİDÇS’de özel koşullarının dikkate alınması koşulu ile Ek-1 Tarafı olarak kabul edilmek istediğini belirten yeni öneri ile dahil olmuştur. Fakat Türkiye’nin değişiklik istemi Kazakistan ile Pakistan tarafından destek görmesine rağmen bir kere daha kabul görmeyerek bir sonraki Taraflar Konferansı’na ertelenmiştir (Türkeş, 2001:12).

Nihayetinde Türkiye EK-2’den çıkarak BMİDÇS’ye Ek-1 ülkesi olma isteği 2001’de Marakeş’de düzenlenen 7. Taraflar Konferansı’nda kabul görmüştür. Tüm bu gelişmelerle birlikte Türkiye’nin BMİDÇS’ye katılımının

uygun görüldüğü yasanın TBMM tarafından kabul edilmesinin ardından 2004 yılında sözleşmeye taraf olunmuştur (TCDB, www.mfa.gov.tr).

Türkiye tarafından kabul edilen diğer protokol ise 2009 yılındaki Kyoto Protokolüdür. Türkiye, bu protokolün imzalandığı sırada BMİDÇS üyesi olmaması nedeniyle herhangi bir azaltım yükümlülüğünde bulunmamıştır. Ayrıca Türkiye, 2016'da yürürlüğe giren Paris Anlaşması'nı imzalamış; fakat henüz Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmamıştır. Bu sürecin tamamlanmasına kadar Türkiye anlaşmanın bir tarafı olmamaktadır. Türkiye'nin bu anlaşmaya taraf olmasının Yeşil İklim Fonu'na erişim müzakereleri çıktıklarına göre şekilleneceği beklenilmektedir (DİDEP, 2019:12).

3.2. Türkiye'nin İklim Değişikliği Politikası

Türkiye'de iklim değişikliği mücadelesi kavramsal olarak ilk kez 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005) yer almıştır. Bu planda iklim değişikliğine yol açan sera gazı emisyonlarını azaltmak için politikalar geliştirilmesi ve ulaştırmaya bağlı emisyon envanterleri çıkarılması hedeflenmiştir. 1996 yılında “*Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*’ne” taraf olma konusundaki çalışmalar yürütülmeye devam etmiştir. Ayrıca küresel ölçekte iklim sisteminin korunması için Türkiye'nin artan nüfus gereksinimleri baz alınarak farklılaştırılan sorumluluklar bağlamında “*İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*” (İDÇS) sürecine katılması için çalışmalar yürütülmesine devam edileceği belirtilmiştir. Enerji, sanayi, konut ve ulaştırma sektörünün neden olduğu sera gazı emisyonlarını azaltmak ve kontrolünü sağlamak için enerji verimliliğinin artırılması ile tasarruf sağlanabilmesine yönelik düzenlemelerin yapılacağı ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının yaygınlaşmasını sağlayarak çevresel riskler en aza indirilmeye çalışılması hedeflenmiştir (8BYKP, 2000).

9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2007-2013) Türkiye'nin şartları kapsamında ilgili tarafların katılımı ile sera gazı azaltımı önlemleri ve politikalarını ortaya koyan Ulusal Eylem Planı hazırlanarak, “*Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine*” ilişkin yükümlülükler yerine getirilmesi amaçlanmıştır (9BYKP, 2006).

10. Kalkınma Planı'nda ise (2014-2018) hızlı bir şekilde artan nüfus, ekonomik faaliyetler, şehirleşme ve tüketim alışkanlıklarının doğal kaynaklar ve çevre üzerindeki baskıyı arttırmakta olduğu belirtilmiştir. İklim değişikliği, çevre kirliliği, ormansızlaşma, çölleşme, su kıtlığı ile küresel ısınma ile ilgili sorunlar dünyadaki gündemini korumakta olduğu ifade edilmiştir. Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için küresel boyutta başlayan yeni büyüme modelleri arayışlarıyla birlikte “*yeşil büyüme*” kavramının önem kazandığı vurgulanmıştır. Yeşil büyüme kavramı kapsamında; üretim sektöründe eko-verimlilik ve temiz bir üretimle çevrenin korunmasının yanında rekabetçiliğin de artırılmasının mümkün olabileceği, turizm ve tarım gibi çevreye duyarlı olan alanlarda ekolojik potansiyelin değerlendirildiği, yeni yatırım ve düzenlemelerle kentlerin çevre dostu ve ekonomik olarak etkinlik kazanabileceği ifade edilmiştir. Sürdürülebilir bir büyümenin arayışları teknolojik alanda yeni alanlar oluşturması beklenmekte olduğu, küresel ölçekte politika yapımcıların ekonomi, enerji, sosyal kalkınma ile çevre hedeflerinin uyumlaştırılabilmesi için kritik tercihler ile yüz yüze olduğu belirtilmiştir. Türkiye, küresel ölçekteki çevre sorunlarının çözümünde “*ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar*” ile “*göreceli kapasiteler*” ilkeleri kapsamında destek vermekte olduğu belirtilmiştir. Artan nüfus ve çeşitlenen tercihlerin çevre üzerindeki baskıyı artmasıyla kirliliğin önlenmesi çalışmalarına; doğal kaynakların korunması ve biyolojik çeşitliliğin korunmasıyla sürdürülebilir kullanıma öncelik tanıdığı ve Türkiye'nin çevre konusunda almış olduğu kararlar ve yürüttüğü projeler ile çevresel tehditleri fırsata dönüştürme potansiyeline sahip olduğu ifade edilmiştir (10BYKP, 2013).

11. Kalkınma Planı'nda (2019-2023) ise iklim değişikliği, çölleşme, kuraklık ve biyolojik çeşitlilik kaybının her geçen gün insan hayatını ve kalkınma sürecini derin bir şekilde etkilemekte olduğu belirtilmiştir. Yüksek sera gazı emisyonlarının da etkisi ile daha da hız kazanan iklim değişikliğinin doğal afetlerin de artmasına neden olduğu ve insanlık için önemli bir tehdit unsuruna dönüştüğü ifade edilmiştir. Bu çerçevede yaşanabilir kentlerin inşasının giderek önem kazandığı, sürdürülebilir gelişimi sağlama doğrultusunda; erişilebilir yüksek bağlantılı kentsel ulaşım sistemlerinin kurulması, iklim değişikliğine ve afetlere karşı dayanıklı bir altyapının kurulması, sürdürülebilir tüketim ve üretim mekanizmasının oluşturulması, bütünsel kentsel plan ve tasarımların yapılması ve etkin afet yönetiminin uygulanması gibi çalışmaların tüm paydaşların katılımıyla işbirliği çerçevesinde hareket edilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu planda mekânsal planlama topoğrafya ile uyumun sağlanması, iklim değişikliği, afet riski ve coğrafi özelliklerin gözetilmesinin esas

alınacağı belirtilmiştir. Yeşil şehir çerçevesinde yaşam standardının artırılması ile iklim değişikliğine uyum için Millet Bahçelerinin yapılacağı ve yeşil alanlarının miktarının artırılacağı belirtilmiştir.

11. Kalkınma Planı'nda ayrıca iklim değişikliğinin turizm sektöründeki etkilerinin tespitine yönelik çalışmalar yürütüleceğinden bahsedilmiştir. Dar gelirli başta olmak üzere, herkesin dayanıklı, yaşanabilir, güvenli, sürdürülebilir ve iklim değişikliğine dirençli temel altyapı hizmetlerine sahip bir konuta erişiminin sağlanması amaçlanmıştır. Doğal kaynakların korunması, etkin, sürdürülebilir ve entegreli bir şekilde yönetimin sağlanması, her alanda iklim ve çevre dostu uygulamaların gerçekleştirilmesi, toplumun her kesiminin çevre bilinciyle duyarlılığının artırılması hedeflenmiştir. Uluslararası iklim değişikliği anlaşmalarının göreceli kabiliyet ilkeleri ve ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklarıyla “*Niyet Edilmiş Ulusal Katkı*” kapsamında sürdürüleceği, ulusal çerçevede sera gazı emisyonuna sebep olan sektörlerdeki iklim değişikliği ile mücadele edileceği ve iklim değişikliğindeki uyum için kapasitenin artırımı sağlanacağı ve bu doğrultuda toplumun ve ekonominin iklim risklerine olan dayanıklılığının artırılacağı hedeflendiği belirtilmiştir.

Ayrıca bu planda iklim değişikliğinin yaratmış olduğu olumsuz etkilerine karşı uyum sağlamaya yönelik bölgesel ve ulusal uyum stratejileri içeren planlama, uygulama ve kapasitenin geliştirilmesi çalışmalarının yürütüleceği belirtilmiştir. İklim değişikliğine karşı gerekli tedbirlerin alınması ve uyumun sağlanması amacı ile şehir ve bölge ölçeğinde ihtiyaçların tespiti sağlanarak çözüm önerilerinin belirlenmesi, başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere 7 bölge için “*İklim Değişikliği Eylem Planları*” hazırlanacağı ve Türkiye’de iklim değişikliğinin etkilerine karşı senaryolara dikkat edilerek risk ve afet tehlike haritaları hazırlanacağı açıklanmıştır.

Türkiye İklim Değişikliği Strateji Belgesi (2010-2023) ise iklim değişikliğiyle ilgili yol gösterici olarak sera gazı emisyon artış hızını sınırlamak için enerji, binalar, sanayi, ulaştırma, atık, arazi kullanımı, tarım ve ormancılık, teknoloji, finansman, kurumsal alt yapı, kapasite artırımı, eğitim ile izleme ve değerlendirme konusundaki iklim değişikliği politikasında tüm paydaşlarla birlikte hareket edilmesi amaçlanmıştır (ÇŞİB, 2010).

Türkiye’nin iklim değişikliği politikasıyla ilgili bir diğer önemli belge ise 2011-2023 yıllarını kapsayan Türkiye’nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı’dır. Planda sera gazı emisyonunu düşürmek ve kontrolünü sağlayabilmek için; su kaynakları yönetimi, tarım sektörü ve gıda güvencesi, ekosistem hizmetleri, biyolojik çeşitlilik ve ormancılık, doğal afet risk yönetimi ve insan sağlığı konularında eylemlerin hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda farklı senaryo simülasyonları yaratılacak, kamunun yanında özel sektörün de iklim değişikliğiyle mücadelede Ar-Ge çalışmalarının desteklenmesi hedeflenmiştir.

Genel olarak Türkiye’nin iklim değişikliği politikaları değerlendirildiğinde, “*iklim değişikliği*” kavramının ilk defa 8. Kalkınma planında yer aldığı, 9. Kalkınma planında ise sera gazı azaltım ve iklim değişikliği stratejisinin hazırlanması hedeflendiği, 10. Kalkınma planında ise küresel iklim değişikliği ile mücadele alanında Türkiye’nin sera gazı azaltımı ve uyum çerçevesinde göreceli kabiliyetler ve ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar kapsamında katkı vereceği belirtilmiş ve bu alanda mücadele için “*yeşil büyüme*” ve “*sürdürülebilir kalkınma*” yaklaşımları temel alınmıştır. İklim değişikliği ile mücadelede ulusal planlara, stratejilere ve politikalara entegrasyonunun sağlanması gibi konuların 2001 yılı ile ilerleme kaydedildiği söylenebilmektedir.

3.3. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin İklim Değişikliği Mücadelesi Kapsamında Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de iklim değişikliği mücadelesinde 1983 yılında kabul edilen 2872 Çevre Kanunu yerel yönetimlere birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluklar genel olarak şunlardır;

- “*Çevrenin korunması, çevrenin bozulmasının önlenmesi ve kirliliğin giderilmesi alanlarındaki her türlü faaliyette; Bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparlar*” (Md.3/b).
- “*Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür*” (Md. 3/e).
- “*Doğal çevreyi oluşturan biyolojik çeşitlilik ile bu çeşitliliği barındıran ekosistemin korunması esastır. Biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanım esasları, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili diğer kuruluşların görüşleri alınarak belirlenir*” (Md. 9/a).
- “*Atıksuları toplayan kanalizasyon sistemi ile atıksuların arıtıldığı ve arıtılmış atıksuların*

bertarafının sağlandığı atıksu altyapı sistemlerinin kurulması, bakımı, onarımı, ıslahı ve işletilmesinden; büyükşehirlerde 20/11/1981 tarihli ve 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunla belirlenen kuruluşlar, belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeler, bunların dışında iskâna konu her türlü kullanım alanında valiliğin denetiminde bu alanları kullananlar sorumludur” (Md. 11).

- *“Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler evsel katı atık bertaraf tesislerini kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettiirmekle yükümlüdürler” (Md. 11).*
- *“Atıksu arıtımı, atık bertarafı ve atık geri kazanım tesisleri yapmak amacıyla belediyelerin hizmet birlikleri kurmaları halinde, bu hizmet birliklerine araştırma, etüt ve proje konularında Bakanlıkça teknik ve malî yardım yapılır” (Md. 11).*
- *“Atıkların kaynağında ayrı biriktirilmesi ve toplanması amacıyla sıfır atık yönetim sistemini kuran ve uygulayan belediyelere, il özel idarelerine, kurum, kuruluş ve işletmelere Bakanlıkça teşvik uygulaması yapılır” (Md. 28).*
- *“Atıksu arıtma ve evsel nitelikli katı atık bertaraf tesisini kurmamış belediyeler ile hâlihazırda faaliyette olup, atıksu arıtma tesisini kurmamış organize sanayi bölgeleri, diğer sanayi kuruluşları ile yerleşim birimleri, bu tesislerin kurulmasına ilişkin iş termin plânlarını bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde Bakanlığa sunmak ve aşağıda belirtilen sürelerde işletmeye almak zorundadır. İşletmeye alma süreleri, iş termin plânının Bakanlığa sunulmasından itibaren; belediyelerde nüfusu, 100.000’den fazla olanlarda 3 yıl, 100.000 ilâ 50.000 arasında olanlarda 5 yıl, 50.000 ilâ 10.000 arasında olanlarda 7 yıl, 10.000 ilâ 2.000 arasında olanlarda 10 yıl, organize sanayi bölgeleri ile bunların dışında kalan endüstri tesislerinde ve atıksu üreten her türlü tesiste 2 yıldır” (Geçici Madde-4).*

Söz konusu kanun ile birlikte yerel yönetimlere; çevrenin ve biyolojik çeşitliliğinin korunması, yönetim çerçevesinde çevre politikasının oluşturulması, atıksu alt yapı tesislerin kurulması ile bu tesislerin bakımı ve onarımının yapılması, evsel katı atık bertaraf tesisi ve sıfır atık yönetim sisteminin kurulması ve evsel katı atık ile atıksu arıtma sistemini kurmayan belediyelere iş termin planını oluşturma yönünden görevler yüklemiştir. 3194 sayılı İmar Kanunu’nun 8. maddesinde ise aşağıdaki hükümlere yer verilmiştir;

“Köylerde ve kırsal özellik gösteren diğer yerleşmelerde yapıların etüt ve projeleri ilgili idarenin veya Bakanlığın taşra teşkilatının mimar ve mühendisleri tarafından hazırlanabilir. Bakanlıkça; bu Kanun kapsamındaki yerleşmelere ilişkin enerji verimli, iklim duyarlı ve ekolojik özellikli plan ve projeler hazırlanabilir veya hazırlattırılabilir. Bu nitelikli yapılar inşa edilebilir veya uzun vadeli kredilendirilmek suretiyle desteklenebilir”

Bu durumda yerel yönetimlere imar alanında iklimle mücadele konusunda önemli bir sorumluluk yüklemiştir. 2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda da aşağıdaki hükümlere yer verilmiştir;

- *“İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık hizmetlerini yapar veya yaptırır” (Md. 14).*
- *“Müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettiirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettiirmek” (Md. 15/e).*
- *“Katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, ortadan kaldırılması ve depolanması ile ilgili bütün hizmetleri yapmak ve yaptırmak” (Md. 15/g).*
- *“Bisiklet yollarının ve şeritlerinin, bisiklet ve elektrikli skuter park ve şarj istasyonlarının, yaya yollarının ve gürültü bariyerlerinin planlanması, projelendirilmesi, yapımı, bakımı ve onarımıyla ilgili işleri yürütmek” (Md. 15/ş).*
- *“Belediye; yangın, sanayi kazaları, deprem ve diğer doğal afetlerden korunmak veya bunların zararlarını azaltmak amacıyla beldenin özelliklerini de dikkate alarak gerekli afet ve acil durum plânlarını yapar, ekip ve donanımı hazırlar” (Md. 53).*

Yerel yönetimler; yağmur suyu ve atık sularının uzaklaştırılması, bunlar için gerekli tesislerinin kurulması, katı atık hizmetinin yürütülmesi ve bu hizmetin taşınması, ayrıştırılması, depolanması, bertaraf edilmesi, kent içerisindeki trafiğin azaltılarak ulaşımdan kaynaklanan karbon ayak izinin düşürülmesi için bisiklet yollarının

inşa edilmesi, yangın-doğal afetlerden korumak ve zararlarını azaltmak için ekip, donanım, afet ve acil durum planlarını hazırlamakla yükümlü tutulmuştur. 2005 yılında kabul edilen 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda da aşağıdaki hükümlere yer verilmiştir;

- “İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında, yapmakla görevli ve yetkilidir” (Md. 6/b).
- “Bisiklet yollarının ve şeritlerinin, bisiklet ve elektrikli skuter park ve şarj istasyonlarının, yaya yollarının ve gürültü bariyerlerinin planlanması, projelendirilmesi, yapımı, bakımı ve onarımıyla ilgili işleri, yapmakla görevli ve yetkilidir” (Md. 6/c).

Bu hükümler ile katı atık, ağaçlandırma çalışmalarını belediye sınırları dışarısında yapmakla ve bisiklet yollarının planlanması, yapımı, bakımı ve onarımı ile ilgili işleri yapmakla görevli olmuştur. Türkiye’de yerel yönetimlerin iklim değişikliği mücadelesinde bir diğer önemli kanun ise 2014 yılında kabul edilen 5216 sayılı Belediye Kanunu’nda ise aşağıdaki hükümlere yer verilmiştir;

- “Sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak; ağaçlandırma yapmak; gayrisihhî işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; inşaat malzemeleri, hurda depolama alanları ve satış yerlerini, hafriyat toprağı, moloz, kum ve çakıl depolama alanlarını, odun ve kömür satış ve depolama sahalarını belirlemek, bunların taşınmasında çevre kirliliğine meydan vermeyecek tedbirler almak; büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak, yaptırmak; katı atıkların kaynakta toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; sanayi ve tıbbî atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; deniz araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak” (Md. 6/i).
- “İl düzeyinde yapılan plânlara uygun olarak, doğal afetlerle ilgili plânlamaları ve diğer hazırlıkları büyükşehir ölçeğinde yapmak; gerektiğinde diğer afet bölgelerine araç, gereç ve malzeme desteği vermek; itfaiye ve acil yardım hizmetlerini yürütmek; patlayıcı ve yanıcı madde üretim ve depolama yerlerini tespit etmek, konut, işyeri, eğlence yeri, fabrika ve sanayi kuruluşları ile kamu kuruluşlarını yangına ve diğer afetlere karşı alınacak önlemler yönünden denetlemek, bu konuda mevzuatın gerektirdiği izin ve ruhsatları vermek” (Md. 6/u).
- “Bisiklet yollarının ve şeritlerinin, bisiklet ve elektrikli skuter park ve şarj istasyonlarının, yaya yollarının ve gürültü bariyerlerinin planlanması, projelendirilmesi, yapımı, bakımı ve onarımıyla ilgili işleri yürütmek” (Md. 6/aa).
- “Ulaşımdan kaynaklanan emisyonların azaltılması amacıyla bisikletli ulaşımın yaygınlaştırılmasına yönelik; bu Kanun kapsamında hazırlanacak ulaşım ana planlarında bisikletli ulaşımın yer verilmesi ya da bisikletli ulaşım ana planının hazırlanması esastır. Bakanlıkça, talep hâlinde mahalli idarelere teknik destek verilebilir. Bu fıkraya ilişkin idari ve teknik usul ve esaslar Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikle belirlenir” (Md. 9).

Sürdürülebilirlik ilkesine bağlı kalarak yerel yönetimler; tarım alanlarının, su havzalarının ve çevrenin korunmasını sağlamak, ağaçlandırma yapmak, halk sağlığına zararlı iş yerlerini kentin belirli bölgesinde toplamak, önemli depolama alanlarını belirlemek, inşaat malzemelerinin taşınmasında çevre kirliliğine sebep olmayan tedbirler almak, büyükşehir katı atık yönetim planını yapmak, katı, sanayi ve tıbbi atık faaliyetlerine ilişkin hizmetleri yürütmek, deniz araçlarının atıklarını toplamak, doğal afetlerle ilgili planlar yapmak, ulaşımdan kaynaklanan emisyonları azaltabilmek için bisiklet yolları oluşturmak ve bisiklet kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik iklim değişikliği mücadelesinde önemli görevler yüklediği görülmüştür.

Görülmektedir ki hukuksal açıdan iklim değişikliği mücadelesinde yerel yönetimlere en kapsamlı görevler yükleyen 2872 Çevre Kanunu ve 5216 sayılı Belediye Kanunu olduğudur. Bu kapsamda iklimle mücadelede ulaşımdan atıkların bertaraf edilmesine, su havzalarının korunmasından sanayi sektörünün nasıl faaliyette bulunacağına dair önemli sorumluluklar yüklediği görülmüş, fakat diğer kanunlarda ise bu alanda mücadelede sınırlı görevler yükleyerek hukuki destek verme hususunda yeterli olmadığı yorumu yapılabilir.

3.4. İklim Değişikliği Mücadelesinde Küresel Ölçekte Yerel Yönetim İttifakları

İklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması sadece belirli sektördeki hedeflerin karşılanması veya belirlenen hedeflerin ötesine geçmesi ile ilgili değildir. Bireysel, yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte yapılması gerekenler vardır. Özellikle kentler emisyonları azaltabilmek için harekete geçmesi gerekmektedir. İklim değişikliği ile mücadele aynı zamanda dayanışma ve iş birliği gerektiren küresel bir mücadele haline gelmiştir.

İklim politikalarının belirlendiği küresel ittifaklarda süreç; kurum, kuruluş ve politika yapıcılarını içerisine alacak şekilde çok yönetişimli halde işlemektedir. Kentlerin kurduğu küresel dayanışmalar, kentler arasındaki bilgi, tecrübe paylaşımı, finansman kaynaklarının yaratılması, yenilikçi çözümlerin üretilmesi gibi birçok çeşitli konularda iletişime ve etkileşim içerisinde bulunmaya olanak tanımaktadır.

Uluslararası ağlar sayesinde birçok kent stratejiler ve planlar oluşturabilme doğrultusunda kapasitelerinin güçlenmesi için çoğu alanda destek bulmakta ve finans kaynaklarına ulaşabilmektedir (Kartal, 2018:47). Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı yerel yönetimler arası küresel ittifakların bir kısmı ise aşağıdaki tablolarda (1, 2, 3, 4, 5) gösterilmiştir. Türkiye'den içerisinde birçok büyükşehir, il ve ilçe belediyelerin yer aldığı ve toplamda 31 kentin imzacı olduğu Belediye Başkanları Sözleşmesi (CoM) ile ilgili detaylı bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Belediye Başkanları Sözleşmesi Kapsamı ve Türkiye'den İmzacı Kentler

Sözleşmenin Adı	Sözleşmenin Kapsamı	Türkiye'den İmzacı Kentler
CoM (Covenant of Mayors) - (Belediye Başkanları Sözleşmesi)	<ul style="list-style-type: none">Sözleşmeyi imzalayanlar iklim değişikliğinin azaltılması ve uyumu için iş birliği içerisinde hareket etmeyi taahhüt etmektedir.Avrupa ve çevresindeki 10,774 imzacı kent bulunmakta ve bu kentlerde toplam 328,191,911 kişiyi kapsamaktadır.Enerji ve iklim hedeflerini uygulamaya gönüllü olan kent ve bölgeleri bir araya getirmektedir.Sözleşme sayesinde kentlerin bölgelerle, devletlerle ve merkezi yönetimle birlikte çalışmasını teşvik etmektedir.Yerel yönetimlerin sözleşmeyi imzaladığı iki yıl içerisinde 2030 yılına kadar CO2 emisyonlarını %40 oranında azaltmaları istenmektedir.Sürdürülebilir enerji ve iklim eylem planı geliştirerek belirli aralıklarla izleme ve raporlama yapmaları istenmektedir.Enerji ve eklem planlarının ise; sulama, iklim değişikliğine adaptasyon ve düşük bütçeli sürdürülebilir enerji sağlayan karbondan arınmış dirençli bölgeler oluşturmak için uzun vadeli vizyonlarını birbirleri ile paylaşmaları,Yerel sera gazı salınımlarını azaltarak küresel ısınmaya karşı direnci arttırmak.	Bornova, Eskişehir, Karşıyaka, Erdek, Balıkesir, Edirne, Üsküdar, Büyükçekmece, Çiğli, Muğla, Bodrum, Konak, Denizli, Bolu, Çorlu, Sakarya, Gaziantep, Pendik, Bayındır, Şişli, Bağcılar, Bursa, Mezitli, İzmir Çankaya, Maltepe, Nilüfer, Tepebaşı, Antalya, Kadıköy, Seferihisar.

Kaynakça: <https://www.covenantofmayors.eu/>

Tablo 1 incelendiğinde CoM'u imzalayan 2030 yılına kadar kentlerin iklim değişikliğinin azaltılması yönünde taahhütte bulunarak; küresel ölçekte yerel yönetimlerin birbirleriyle hem ilişkilerini geliştirmek hem de iş birliği içerisinde bulunması ve merkezi yönetimle birlikte hareket etmesinin sağlanması, sürdürülebilir iklim-enerji planları geliştirmek ve bu planların raporlanmasının sağlanmasıyla iklim değişikliğine karşı kentlerde dirençliliği arttırmayı hedeflediği görülmektedir.

Bir diğer önemli olan küresel ittifak ise Belediye Başkanları Küresel İklim ve Enerji Sözleşmesi (GCoM) dur. Türkiye'den de arasında birçok büyükşehir, il ve ilçe belediyesinin bulunduğu 28 kent sözleşmeye taraf olmuştur.

Tablo 2. Belediye Başkanları Küresel İklim ve Enerji Sözleşmesi Kapsamı ve Türkiye’den İmzacı Kentler

Sözleşmenin Adı	Sözleşmenin Kapsamı	Türkiye’den İmzacı Kentler
<p>GCoM (The Global Covenant of Mayors for Climate and Energy)</p> <p>-</p> <p>(Belediye Başkanları Küresel İklim ve Enerji Sözleşmesi)</p>	<ul style="list-style-type: none"> 6 kıta, 140 ülke, 11.715 kent ve 1.015 milyar insanı temsil eden küresel sözleşme; iklim ve enerji için kentlerin eylem planları doğrultusunda beraber hareket ederek yerel iklim direncinin desteklenmesi ve düşük emisyonlu toplumun oluşması için çalışmalar yürütülmesini desteklemekte, Ortaklarla iş birliği içerisinde kentlerin bilgi açığının kapatılması, bilgiye erişiminin geliştirilmesine, veri ve iklim hizmeti sağlayıcılarıyla ortaklıklar kurulmasına ve mücadeleyi kolaylaştırmak için ilgili araçları ve bilgileri sağlayabilecek finansal kurum ve kuruluşlara erişmeye yardımcı olmakta, İklim değişikliğinin etkisini azaltma ve adaptasyonun yanı sıra temiz ve uygun fiyatlı enerjiye erişimin artmasının önemi vurgulanmakta, Kilit noktanın yerel yönetimler olduğu ve etkili iklim eylem planları ile küresel olarak tutarlı ve bölgesel olarak uyarlanmış bir iklim çözümü için mücadeleyi organize etmek ve harekete geçirmek için çalışılmakta, Sürdürülebilir enerjiye erişimi artırmak, toplulukların sağlıklı ortamlarda yaşamasını sağlamak ve iklim değişikliğine müdahaleyi hızlandırmak için farkındalığı artırmak. 	<p>Pendik, Gaziantep, Karşiyaka, Erdek, Ataşehir, Denizli, Mezitli, Mersin, Avcılar, Adana, İstanbul, İzmir, Bursa, Antalya, Çankaya, Eskişehir, Bağcılar, Kadıköy, Maltepe, Bornova, Nilüfer, Tepebaşı, İzmir, Beşiktaş, Seferihisar, Kocaeli, Şişli, Bayındır.</p>

Kaynakça: <https://www.globalcovenantofmayors.org/>

Tablo 2 incelendiğinde GCoM’un geniş çapta insanı temsil ettiği, düşük karbonlu toplumun oluşması, kentlerin bu alanda bilgiye erişiminin kolaylaşması, küresel ortaklıkların kurulması, finansal kurumlara erişmeye yardımcı olması, bu alanda farkındalığı arttırması ve iklim değişikliği mücadelesinde asıl önemli noktanın yerel yönetimler olduğunu belirten bir sözleşme olduğu ifade edilebilir.

Yaklaşık olarak 2500 kenti bir araya getiren, Türkiye’den de 16 kentin üye olduğu ve kentsel kalkınma doğrultusunda hareket eden Sürdürülebilirlik İçin Yerel Yönetimler Kuruluşu’na (ICLEI) ait ayrıntılı bilgiler Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Sürdürülebilirlik İçin Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Türkiye’den Üye Kentler

Uluslararası Kuruluşun Adı	Kuruluşun Görevleri	Türkiye’den Üye Kentler
<p>ICLEI (Local Governments for Sustainability)</p> <p>-</p> <p>(Sürdürülebilirlik İçin Yerel Yönetimler)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Beş kritik strateji doğrultusunda ve siyasi değişimler karşısında durabilmek için; Düşük emisyonlu kalkınma, doğaya dayalı kalkınma, döngüsel kalkınma, Esnek kalkınma doğrultusunda stratejiler geliştirmek, Adil ve insan merkezli kalkınma kararlarını bildiren değişim mekanizmaları yaratmak, %100 Yenilenebilir şehirler ve bölgeler için yol haritası oluşturmak, Bina verimliliğini arttırmak, Herkes için sürdürülebilir kentler, kasabalar, bölgeler ve kentsel bir dünya inşa etmek, Yenilenebilir enerji stratejileri geliştirmek, Gıda güvenliğini sağlamak, Karbon merkezi ile şeffaflık ve hesap verebilirlik doğrultusunda hareket ederek yerel ve bölgesel yönetimleri iklim hedeflerini, eylemlerini ve performanslarının takip edilmesi ve raporlanmasının desteklenmesi, Şehir İklim Planlayıcısı Programı sayesinde yerel iklim planlama uzmanlarının küresel yetenek tabanını artırmak için yeşil büyüme girişimlerinin tasarlanması, planlanması ve uygulanmasında beceri geliştirme sunan, sera gazı envanterleriyle çalışan profesyonelleri eğitme, Veriye Dayalı İklim Eylemi Projesi ile, iklim eylemiyle ilgili karar verme sürecinde yerel ve bölgesel yönetimlere yardımcı olmak için, iklim değişikliğini azaltma çabalarıyla ilgili verileri toplama ve değerlendirme, alınan dersleri iletebilir ve karar alma ve iklim eylem planlamasını desteklemeye yardımcı olabilir. 	<p>Gaziantep, Mersin, Konya, Çankaya, Tepebaşı, Seferihisar, İzmir, Karşiyaka, Çiğli, Kartal, Kadıköy, Bornova, Gaziantep, Büyükçekmece, Nilüfer, Karşiyaka.</p>

Kaynakça: <https://www.iclei.org/>

Tablo 3 incelendiğinde beş kritik stratejik alanda politikaların oluşturulmasına ve politikaların kentsel kalkınma stratejilerine uygulanmasını olanak tanıyan, değişim mekanizmaları üreten, ayrıca ulaşım, bina, enerji, gıda güvenliği ve planlama çalışmaları yapan, iklim planlama uzmanlarının eğitilmesini sağlayan, toplanan veriler sayesinde iklim değişikliğiyle mücadelede yerel yönetimlerin birlikte hareket etmesini sağlayan bir kuruluş olarak tanımlanabilir.

30 Avrupa ülkesindeki binlerce şehrin yerel liderlerin oluşan ve Türkiye’den 5 kentin üye olduğu Enerji Kentleri Kuruluşuna ait bilgiler Tablo 4’te belirtilmiştir.

Tablo 4. Enerji Kentleri Görevleri ve Türkiye’den Üye Kentler

Uluslararası Kuruluşun Adı	Kuruluşun Görevleri	Türkiye’den Üye Kentler
EC - (Energy Cities) - Enerji Kentleri	<ul style="list-style-type: none">30 Avrupa ülkesindeki binlerce kentin yerel liderlerinden oluşmaktadır.Kentlerin yerel stratejik plan geliştirmelerini Paris Anlaşması ile uyumlu hale getirme konusunda taahhütte bulunmak,2050 yılına kadar sürdürülebilirlik doğrultusunda ekonomik, güvenli karbondan arınmış dirençli kentler oluşturmak,Kaynakların yenilenmesini sağlayarak herkesin ulaşabileceği yaşam alanları inşa etmek.	Bornova, Gaziantep, Nilüfer, Büyükçekmece, Karşıyaka.

Kaynakça: <https://energy-cities.eu/>

Tablo 4 incelendiğinde üyelerin kentlerini Paris Anlaşması ile uyumlu hale getirme konusunda taahhütte bulunduğu ve kentlerin iklim politikalarını şekillendirirken karbon arındırılmış dirençli kentler inşa etme doğrultusunda hareket etmesini sağlayan aynı zamanda üyeler arasında bilgi alışverişine olanak tanıyan bir kuruluş olduğu görülmektedir.

Yalnızca büyükşehirlerle çalışan ve Türkiye’de sadece İstanbul’un üye olduğu Büyük Kentler İklim Liderliği Grubu’na (C40 Cities Climate Leadership Group) ait ayrıntılı bilgiler aşağıdaki Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Büyük Kentler İklim Liderliği Grubu Görevleri ve Türkiye’den Üye Kentler

Uluslararası Kuruluşun Adı	Kuruluşun Görevleri	Türkiye’den Üye Kentler
C40 Cities Climate Leadership Group - (Büyük Kentler İklim Liderliği Grubu)	<ul style="list-style-type: none">İklim değişikliğiyle mücadelede acil eylem planını uygulamak için iş birliği yapan yaklaşık 100 dünya kentinin belediye başkanlarından oluşan bir ağıdır.C40 üye şehirleri üyeliklerini eylem yoluyla kazanırlar.İklim değişikliği mücadelesini yerel politikalara, uluslararası gündeme getirerek tartışmaları yönlendirmek,Kentleri Paris Anlaşması’nın 1,5°C hedefi kapsamında iklim planları oluşturma ve uygulamaları konularında desteklemek,C40 kentlerindeki kişi başına düşen emisyonları 5 tCO₂e’den yaklaşık 2,9 tCO₂e’ye düşürmek,Yeşil ve adil iyileştirme doğrultusunda sera gazı azaltımı yapmak, küresel yeşil yeni anlaşma ilkeleri benimsemek,İklim eylemini büyütmek için kent planlaması, ulaşım, atık yönetimi, su-hava kirliliğini azaltmak, yenilenebilir enerji, sıfır karbon binalar ve gıda sistemlerini sürdürülebilir kılmak,Sağlıklı, adil ve dirençli topluluklar inşa edilmesine yardımcı olmak,Kentlerin iş birliği çerçevesinde hem azaltma hem de uyum politikaları oluşturmasına yardımcı olmak.	İstanbul

Kaynakça: <https://www.c40.org/>

Küresel düzeyde gönüllülük esasına dayanan C40; iklim değişikliğini uluslararası gündeme getiren, üyeler arasında tecrübe ve bilgilerin paylaşılmasını sağlayan, metropol kentlere yönelik programlar oluşturan, su ve hava kirliliğini azaltma ve sıfır karbon binaların inşa edilmesi gibi iklim değişikliği mücadelesinde yeşil ve sağlıklı kentlerin oluşmasına imkân veren bir platformdur.

Genel olarak tablolar değerlendirildiğinde yerel yönetimler küresel ölçekte oluşturdukları dayanışmalar üzerinden iş birliği içerisinde olduğu görülmektedir. Küresel ittifaklar sayesinde iletişim, kaynak ve bilgi paylaşımının artırılmasıyla “iklim adaletini” sağlama açısından da önem teşkil ettiği söylenebilir. Ayrıca Türkiye’de yerel yönetim platformlarına yalnızca iklim değişikliği mücadele konusunda çalışmaların yürütülmesi için ulusal-uluslararası ölçekte yeni bir platformun kurulması gerektiği açığa çıktığını söylemek mümkündür.

4. İKLİM DEĞİŞİLİĞİ MÜCADELE SÜRECİNDE DENİZLİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

İklim değişikliği sorununa merkezi hükümetler ve küresel ittifakların yanı sıra yerel yönetimlerin de sürece katılmasının en önemli sebebi dünya nüfusunun çoğunluğuna ev sahipliği yapmasıdır. Dolayısı ile gerek ulusal gerekse uluslararası alanda çalışmalarını genişleten yerel yönetimler gerek bu sorundan etkilenen gerekse bu sorunun çözümüne katkı sağlayan birimler haline gelmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın araştırma kısmını oluşturan bu başlıkta; Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından iklim değişikliği mücadelesinde uygulamaya koyulan “Denizli İklim Değişikliği Eylem Planı” (İDEP) ve “Denizli’yi düşük karbonlu ve iklim değişikliğine dirençli örnek bir şehir yapmak” vizyonu ile harekete geçerek ulaşım, atık/katı atık, sanayi ile enerji alanlarında ortaya koyduğu hedefler ve uygulamalar incelenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca günümüzde sera gazı envanteri hazırlayan 9 büyükşehir belediyesinden, İzmir, Kocaeli, Denizli, Bursa Antalya ve Gaziantep illerinin salım azaltım hedefleri ve İDEP’i bulunması ve bu belediyelerden ise yalnızca İstanbul, Bursa ve Denizli Büyükşehir Belediyesi’nin eylem planı azaltım ile uyum faaliyetlerini içermesinden (DİDEP, 2019:19) dolayı çalışmaya Denizli Büyükşehir Belediyesi araştırma konusu olmuştur.

Kent bazında elde edilen karbon ayak izleri, Denizli Büyükşehir Belediyesi’nin yetki alanındaki bütün salım kaynaklarını kapsamaktadır. 2016 yılında Denizli ilinin sera gazı emisyonları yaklaşık olarak 7,5 milyon ton CO₂e olarak hesaplanmıştır. Ayrıca Denizli’de aynı senedeki nüfusa oranlama yapıldığında kişi başı 7,5 ton CO₂e anlamına gelmekte ve Türkiye’nin 2016 yılında 6,3 ton CO₂e olarak belirtilen kişi başı salımın üzerinde çıkmıştır (DİDEP, 2019:15).

Karbon ayak izinin düşürülmesinde yerel ölçekteki çabanın önemi doğrultusunda çalışmanın bu bölümünde oluşturulan tablolar ise Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan İDEP’den elde edilen bulgular çerçevesinde oluşturulmaya çalışılmış ve Denizli Büyükşehir Belediyesi’nin bu alanda hangi mücadelelerde bulunduğu dair bilgiler edinilmesinde yardımcı olmuştur.

İlk olarak Denizli ilinin ulaşımından kaynaklanan sera gazı salımlarının karayolu, demiryolu ve havayolu taşımacılığında kullanılan veriler aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 6. Karayolu, Demiryolu ve Havayolu Ulaşımından Kaynaklanan Karbon Ayak İzleri

Ulaşım Türüne Göre Karbon Ayak İzleri	Aktivite	Karbon Ayak İzi-Miktar
Karayolunda Kullanılan Yakıt Kaynaklı Karbon Ayak İzleri	Benzin	28.752 ton
	Motorin	431.286 ton
	LPG	74.006 ton
Demiryolunda Kullanılan Yakıt Kaynaklı Karbon Ayak İzleri	Motorin	1.543.673 lt
Demiryolunda Şebekeden Kullanılan Enerji Kaynaklı Karbon Ayak İzleri	Elektrik	2.647 MWh
Havayolunda Kullanılan Yakıt Kaynaklı Karbon Ayak İzleri	Jet Yakıtı	3.579 ton

Tablo 6 değerlendirildiğinde en çok sera gazı salımının gerçekleştiği ulaşım karayolu ulaşımı olduğu görülmektedir. Karayolu ulaşımında en fazla karbon ayak izini ise motorin kullanan araçlar neden olmuştur. Demiryolu ulaşımında ise elektrik kaynaklı salımların da olduğu ortadadır. Denizli Büyükşehir Belediyesi bu doğrultuda sera gazı azaltımı kapsamında ulaşım sektörü için 2 amaç ve 6 eylem belirlemiştir. Aşağıdaki tabloda da ulaşımından kaynaklanan sera gazı salımlarını düşürmek için her bir amacın altında belirlenen azaltım eylemleri ile bu eylemleri uygulamaya geçirmeye yönelik faaliyetler ayrıntıları ile birlikte sunulmaya çalışılmıştır.

Tablo 7. Ulaşımdan Kaynaklanan Karbon Ayak İzlerini Azaltım Hedefleri

Amaçlar	Hedefler	Paydaşlar
“Kent İçi Araç Trafikinin Azaltılması”	<ul style="list-style-type: none">• Toplu ulaşımının artırılması,• Bisiklet yolları ile parkları yapılması,• Akıllı ulaşım sistemlerinin entegre edilmesi.	“DBB, STİM, Denizli Ulaşım A.Ş., ilçe belediyeleri, otobüs, minibüs ve motorlu taşıyıcılar kooperatifleri, Pamukkale Üniversitesi Teknoloji Fakültesi, Pamukkale Teknokent, akıllı ulaşım teknolojileri üreten firmalar”
“İldeki Toplu Taşıma Araçlarında Alternatif Yakıt ve Kaynak Verimliliği Uygulamalarının Artırılması”	<ul style="list-style-type: none">• Belediye bünyesindeki toplu ulaşım araçlarının alternatif enerjili araçlar ile çoğaltılması,• Ekonomik sürüş teknikleriyle araç başına yakıt tüketiminin düşürülmesi,• Ulaşımdaki hatlar kontrol edilerek yolcu potansiyellerinin yeniden değerlendirilmesi.	“DBB, Denizli Ulaşım A.Ş., otobüs, minibüs ve motorlu taşıyıcılar kooperatifleri, minibüs sahipleri”

Tablo 7 değerlendirildiğinde; Denizli ilinin ulaşım sektöründeki azaltım eylem amaçlarının kent içi trafiğinin azaltılması ile bisiklet yollarının yapımı ve toplu taşıma araçlarında alternatif yakıtların kullanılmasıyla enerjili araçların çoğaltılması, ildeki toplu taşıma hizmetleri kapsamında hatların gözden geçirilerek değerlendirilmesi gibi çeşitli hedeflere ilgili paydaşlarla harekete geçilerek azaltım politikaları izlediği görülmektedir.

Denizli ili ulaşım sektörü için de 3 amaç altında 5 adet iklim değişikliğine yönelik uyum eylem planı belirlenmiştir. Bu plan ise aşağıdaki tabloda açıkça belirtilmiştir.

Tablo 8. Ulaşımdan Kaynaklanan Karbon Ayak İzlerini Uyum Hedefleri

Amaçlar	Hedefler	Paydaşlar
“Aşırı Yağışların Demiryolu ve Karayolu Ulaşım Ağı Altyapısına Zarar Vermesinin Önlenmesi”	<ul style="list-style-type: none">• Meteorolojik veriler sayesinde bakım/denetimlerin artırılması,• Müdahalelerde kullanılan araçların ve çalışanların sayısının artırılmasıdır.	“DBB Ulaşım A.Ş., Karayolları Genel Müdürlüğü, TCDD, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı AFAD”
“Karayollarının Aşırı Sıcak ve Soğuk İklim Şartlarına Uygun Tasarlanması”	<ul style="list-style-type: none">• Karayollarında aşırı soğuk/sıcak iklim şartlarına uygun olan malzemelerin kullanılması.	“Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, DBB Ulaşım A.Ş., Karayolları Genel Müdürlüğü”
“Karayollarındaki Toplu Taşıma Sistemindeki Personelin ve Araçların İklim Değişikliğine Dirençli Olması”	<ul style="list-style-type: none">• Toplu ulaşım sürücüleri ve kullanıcıları üzerindeki etkilerin azaltılması,• Toplu ulaşım araçlarının düzenli olarak bakımlarının yapılması ve denetlenmesidir.	“DBB Ulaşım A.Ş., UKOME”

Uyum eylem planları değerlendirildiğinde ise; iklim değişikliğinin sebep olduğu aşırı hava koşulları ulaşım altyapısına ve bu ulaşım türlerini kullanan bireylerin hizmetlerden etkilenmesine yol açtığı belirlenmiş ve bu doğrultuda ulaşım altyapısının tasarımlarında iklim olgusunu göz önünde bulundurarak uyum eylem planı hazırladığı görülmektedir. Üstelik iklim değişikliği etkilerinin izleme sistemlerinin kurulması ve yeterli sayıda personel ile bu etkilerin izlenmesi, toplu ulaşım duraklarında konforun artırılması gibi çeşitli hedeflerin de belirlendiği görülmektedir.

İkinci olarak ise Denizli ilinin atıklarından kaynaklanan karbon ayak izleri aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 9. Katı Atık Bertarafından Kaynaklanan Karbon Ayak İzleri

Katı Atık Bertarafı	Aktivite	Karbon Ayak İzi-Miktar
Kent içerisinde oluşan atıkların kent içerisindeki depolanmasından kaynaklanan salımlar	Düzenli depolanan evsel atık	225.053 ton
	Vahşi depolanan evsel atık	146.665 ton

Tablo 10. Atıkların Biyolojik Arıtmından Kaynaklanan Karbon Ayak İzleri

Atıkların Biyolojik Arıtımı	Aktivite	Karbon Ayak İzi-Miktar
Kent içerisinde oluşan atıkların kent içerisinde biyolojik olarak bertaraf edilmesinden kaynaklanan salımlar	Kompostlama	4.192 ton

Tablo 11. Atık su Arıtma ve Deşarjından Kaynaklanan Karbon Ayak İzleri

Atıksu Arıtma ve Deşarjı	Aktivite	Karbon Ayak İzi-Miktar
Kent içerisinde oluşan atık suların kent içerisinde arıtılmasından kaynaklanan salımlar	Evsel ve evsel nitelikteki endüstriyel atık su	47.950.173 m ³

Yukarıdaki tablolar (9, 10, 11) değerlendirildiğinde; Denizli ili genelinde en çok atığı 225.053 ton ile düzenli depolanan evsel atık 1.sırada yer almıştır. 2. sırada ise 146.665 ton ile vahşi depolanan evsel atığın en çok karbon ayak izini bıraktığı görülmektedir. Üstelik Denizli’de “Düzenli depolama sırasında oluşan metan gazından elde edilen 3.765 MWh’lik elektrik enerjisi ile kentteki 2.000 konutun elektrik ihtiyacı karşılanmaktadır. Ayrıca 4.192 ton organik atık kompostlama yoluyla bertaraf edilmiştir”, belirtilerek (TÜİK, 2016) oldukça önemli bir adım atıldığı görülmüştür.

Denizli Büyükşehir Belediyesi karbon ayak izlerini düşürebilme doğrultusunda atık/atık su için 3 amaç ve 8 tane eylem belirlemiştir. Aşağıdaki tabloda da her bir amaç altında belirlenen azaltım eylemleri ile bu eylemleri uygulamaya geçirmeye yönelik faaliyetler ayrıntıları ile birlikte sunulmuştur.

Tablo 12. Atıklardan Kaynaklanan Karbon Ayak İzlerini Azaltım Hedefleri

Amaçlar	Hedefler	Paydaşlar
“Mevcut Katı Atık ve Atık su Hizmetlerinin İyileştirilmesi”	<ul style="list-style-type: none"> Denizli içerisindeki evsel katı atıkların uygun yöntemler ile yok edilmesi, Denizli nüfusuna kanalizasyon ile atık su arıtma tesisi hizmetlerinin verilmesidir. 	“DBB, ÇŞB, ÇŞİM, ilçe belediyeleri”
“Depolanan Organik Atık ve Geri Kazanılabılır Atık Miktarının Azaltılması”	<ul style="list-style-type: none"> Su tasarrufu ve ayrıştırılmaya yönelik eğitimlerin artırılması, Evsel katı atıkların yakma tesisiyle yok edilmesidir. 	“ÇŞB, DBB, DESKİ, ilçe belediyeleri, yetkilendirilmiş kuruluşlar, MEİM, ÇŞİM, STK’lar, muhtarlıklar, vatandaşlar”
“Katı Atık ve Atık su bertarafında Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği Uygulamalarının Artırılması”	<ul style="list-style-type: none"> Depolama tesislerindeki metan gazının elektrik enerjisi olarak değerlendirilmesi, Hayvansal atık ve arıtma çamurlarına yönelik biyogaz üretim tesislerinin kurulması, Elektrik tüketimlerinin güneş enerjisi santrali entegrasyonu ile dengelenmesi, Elektrik tüketimlerinin verimlilik uygulamalarıyla azaltılmasıdır. 	“DBB, DESKİ, ÇŞB, TOB, ÇŞİM, TOİM, İLBANK A.Ş., ilçe belediyeleri, tarım kooperatifleri, ziraat odaları, çiftçiler”

Tablo 12 değerlendirildiğinde; atıkların uygun yöntemlerle yok edilmesi, nüfusun tamamına atık su arıtma tesisi hizmetlerinin ulaştırılması, atıkların yok edilmesinde kullanılan elektrik kaynaklı olan karbon ayak izinin düşürülmesi, biyogaz üretim tesislerinin kurulması ve elektrik tüketiminin güneş enerjisi santrali ile entegrasyonu ile dengelenmesi iklim değişikliğinde önemli azaltım eylem hedefleri arasında görüldüğü tespit edilmiştir.

Denizli’de tarım ve sanayideki yüksek su kullanımı diğer önemli kırılganlık noktasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Denizli ili için İDEP kapsamında su ve su hizmetlerine yönelik 3 amaç altında 10 adet uyum eylemi belirlenmiştir. Bunlar ise aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 13. Su Sektörü İçin Azaltım Hedefleri

Amaçlar	Hedefler	Paydaşlar
“Mevcut Su ve Kanalizasyon Altyapısının Dirençliliğini Artırmak”	<ul style="list-style-type: none">Kanalizasyon ve altyapılarının düzenli olarak bakımlarının yapılması,Altyapı Koordinasyon Merkezi’nin (AYKOME) faaliyetlerinin artırılması,Kanal sistemlerinin teknolojik hale dönüştürülmesi,Yağmur ve atık sularına ilişkin halkın bilgilendirilmesinin yapılması,Yağmur suyu ve kanalizasyon altyapılarının ayrılması,İçme suyu şebekesindeki kaçak ve kayıp oranlarının düşürülebilmesi için altyapı sistemlerinin tekrar revize edilmesidir.	“DBB, DESKİ, ÇŞİM, DSİ, AYKOME, konut sahipleri, site yönetimleri, TOKİ, inşaat ve altyapı şirketleri”
“Kentsel Alanlardaki Sellerin Önüne Geçilmesi”	<ul style="list-style-type: none">Ekosisteme zarar vermeden dere ıslah çalışmalarının tamamlanması,Derelerdeki imar geçen kısımlardaki doldurulmaların önlenmesi,Ören yerlerindeki iklim değişikliğinden kaynaklanan etkilenme durumların tespit çalışmalarının yapılmasıdır.	“DBB, DESKİ, DSİ, İlçe Belediyeleri”
“Su Tüketiminin Azaltılması”	<ul style="list-style-type: none">Su tasarrufuyla ilgili farkındalık/egitim çalışmalarının yapılmasıdır.	“DESKİ, Denizli Büyükşehir Belediyesi, İlçe Belediyeleri, Millî Eğitim Bakanlığı, Vatandaşlar, Denizli İl Müftülüğü”

İklim değişikliklerinin artması sonucu oluşması muhtemel olan ani şehir selleri ve taşkınlıklar, su ve atık su sistemleri üzerindeki etkileri çoklu paydaşlarla uyum önlemlerini hayata geçirmesini zorunlu kılmıştır. Böylelikle Denizli’nin iklim değişikliğindeki önemli bir alanda kendisini gösterdiği su sektöründe olan yatırımların ilgili paydaşlarla hedefleri gerçekleştirme doğrultusunda ve dayanıklı projelerle uzun dönemde etkisini görmek muhtemel olacağı görülmektedir.

Denizli sanayi merkezi olarak ön plana çıkmakta ve üç tane organize sanayi bölgesi bulunmaktadır. Bölgede üretilenlerin %75’i tekstil sektörüne ait olmakla birlikte Denizli Organize Sanayi bölgesinde 2018 yılında yaklaşık olarak 16,5 milyon m³ su tüketilmiştir (DİDEP, 2019:136).

Denizli ilinin sanayi sektöründeki endüstriyel proseslerinden kaynaklanan karbon ayak izleri ise Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14. Endüstriyel Proseslerden Kaynaklanan Karbon Ayak İzleri

Sınırlar İçerisindeki Endüstriyel Proseslerden Kaynaklanan Doğrudan Salımlar	Aktivite	Karbon Ayak İzi-Miktarı
Mineral Sanayi	Çimento (Klinker) Üretimi	1.800.000 ton
	Kireç Üretimi	879.339 ton
	Cam Üretimi	2.482 ton

Bu veriler doğrultusunda Denizli Sanayi sektörü kapsamında karbon ayak izlerini düşürebilmek için 1 amacın altında 4 azaltım eylemi belirlendiği tespit edilmiştir. Bunlar ise Tablo 16’da detaylarıyla birlikte sunulmuştur.

Tablo 15. Sanayi Sektörü İçin Karbon Ayak İzini Azaltım Hedefleri

Amaç	Hedefler	Paydaşlar
“Kaynak Verimliliği Uygulamaları ile Süreçlerde İyileşme Sağlanması”	<ul style="list-style-type: none">İşletmelerde elektrik kullanımının azaltılması,Süreç içerisinde ortaya çıkan yarı-mamullerin yeniden kullanımı ile atıkların geri kazanılması,Sanayide kullanılan soğutma/ısıtma ihtiyaçları doğrultusunda merkezi/bölgesel, soğutma/ısıtma merkezlerinin kurulması,Proseslerin birim ton salımının azaltılması.	“DBB, ÇŞİM, STİM, DSO, OSB’ler münferit sanayi kuruluşları, meslek odaları”

Böylelikle azaltım hedefleri incelendiğinde sanayicinin kullandığı elektrik tüketimi kaynaklı salımlar azalacak, işletme içinde kullanılan elektrikte de verimlilik sağlanarak sanayiciye de destek sağlanması mümkün olacaktır. Atığın da azaltılarak yeniden kullanımı ve geri kazanım faaliyetleri ve özellikle de çimento ve cam üretim süreçlerinde uygulanacak daha iyi tekniklerle bu alandaki karbon ayak izinin azaltılmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Denizli ilindeki sanayi sektörü için 2 amaç ve 3 adet uyum eylemi belirlenmiştir. Aşağıdaki tabloda da her bir amacın altında belirlenen eylemler ile bu eylemleri uygulamaya geçirmeye yönelik faaliyetler detayları ile birlikte sunulmaya çalışılmıştır.

Tablo 16. Sanayi Sektörü İçin Uyum Hedefleri

Amaçlar	Hedefler	Paydaşlar
“Sanayide Verimli Su Kullanımının Sağlanması”	<ul style="list-style-type: none"> Sanayi sektöründeki suyun azaltılması, Yağmur suyundan faydalanılması, atık suların tekrar kullanımı ve su tasarrufu sağlayacak teknolojilere olan yatırımların çoğaltılması. 	“Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, OSB’ler, Firmalar, GEKA”
“Sanayi Üretiminde Sürdürülebilirliğin Sağlanması”	<ul style="list-style-type: none"> Değişken iklim olaylarının sanayi sektöründeki olumsuz çıktılarının giderilmesi, Sanayi sektörüne hammadde sağlayan tarım alanlarındaki üretimi destekleyen projelerin üretilmesi, Sanayi istihdamını arttıran politikalar izlenmesi. 	“Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, GEKA, Sanayi ve Ticaret Odaları”

Kalkınmada önemli bir rol üstlenen enerji sektöründe ise Denizli için İDEP kapsamında binalara yönelik 3 amaç ve 9 tane azaltım eylemi ve 2 amaç kapsamında uyum eylemi planlandığı tespit edilmiştir. Bu azaltım ve uyum eylemleri ise şu şekildedir;

Tablo 17. Enerji Sektörü İçin Azaltım Hedefleri

Amaçlar	Hedefler	Paydaşlar
“Mevcut Binaların Enerji Tüketiminin Azaltılması”	<ul style="list-style-type: none"> Mevcut binalarda yalıtımlar yapmak, AVM’ler, sanayi tesisleri ve belediye binaları gibi büyük yapılarda yeşil çatı uygulamasının yapılması, Mevcut binalardaki merkezi soğutma/ısıtma sistemine geçişin sağlanması, AVM’ler, sanayi tesisleri ve belediye binaları gibi büyük yapılarda akıllı bina sistemine geçişin oluşturulması, Dikey bahçelerin desteklenmesi ve oluşturulmasının sağlanmasıdır. 	“DBB, ÇŞİM, ETKB, konut sahipleri ve kiracıları, yalıtım malzemesi üreticileri, uygulama firmaları, mesleki örgütler, İZODER, ENVERDER, ÇATIDER, ÇEDBİK”
“Yeni Yapılacak İmar Faaliyetlerinde İklim Değişikliğine Etkilerin Gözetilmesi”	<ul style="list-style-type: none"> Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği’nin çıkarılması, Belediyenin inşa edeceği binaların yeşil-akıllı bina sistemleri olarak tasarlanması, Binalarda yenilenebilir ve yerel malzeme kullanımının sağlanmasıdır. 	“DBB, ÇŞB, ETKB, müteahhit ve inşaat firmaları”
“Kent İklim Değişikliğine Etkisini Azaltacak Şekilde Yeniden Planlanması”	<ul style="list-style-type: none"> Kent planlamalarında değişime gidilmesidir. 	“DBB, ÇŞİM, ETKB, müteahhitler, peyzaj mimarları, inşaat firmaları”

İklim değişikliğinin bir sonucu olarak enerji alanında da altyapıyı doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen olayların (gerilim hatlarındaki hasar, sel baskınları, toprak kaymaları, vb.) sayısının da artması muhtemel olacaktır. Denizli de bu doğrultuda farklı iklim değişikliği senaryolarına karşı enerji üretim tesislerindeki etkilerinin değerlendirilmesi, yeni yapılacak olan binalarda enerji verimliliği sağlanarak kitlesel tüketimin azaltılması ile iklim değişikliğinin neden olduğu enerji ihtiyaçlarının bilincinde hareket ederek paydaşlarla birlikte çeşitli hedefler koyduğu görülmüştür.

Tablo 18. Enerji Sektörü İçin Uyum Hedefleri

Amaçlar	Hedefler	Paydaşlar
“Enerji Altyapısının İklimsel Tehlikelere Karşı Korunması”	<ul style="list-style-type: none">Enerji altyapısının iklim koşullarından etkilenme oranının azaltılması,Enerji altyapısının maruz kalacağı iklimsel tehditlere karşı önlemlerin alınmasıdır.	“DSİ, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Elektrik üretim ve dağıtım kuruluşları”
“Enerji Şebekesine Binen Fazla Yüklerin Azaltılması”	<ul style="list-style-type: none">Enerji optimizasyonu ve tasarrufu uygulamalarının devreye sokulmasıdır.	“DSİ, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Elektrik üretim ve dağıtım kuruluşları”

Denizli Büyükşehir Belediyesi’nde “İklim Değişikliği Şube Müdürlüğü” kurulmuş ve Denizli’de bu alanda yürütülecek çalışmalar bu müdürlük sayesinde takip edilmeye başlanmıştır. Ayrıca İklim Eylem Planı’nın, Denizli Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı (2020-2024) ile entegrasyonunun sağlanması ile de bu mücadelede sürdürülebilirlik açısından önemli bir gösterge oluşturmuştur.

Denizli Büyükşehir Belediyesi ayrıca Denizli’de yaşayanların bireysel karbon ayak izlerini hesaplayacak belediyenin internet sayfasında açık olan Karbon Ayak İzi Hesaplama Modülü’nü uygulamaya geçirmiştir. Şimdiye kadar olan başvuruların ise yakıt ve elektrik tüketimlerinden kaynaklanan doğrudan salımlarla kullandıkları ürünlerden kaynaklanan dolaylı salımlar olduğuna dikkat çekmiştir (DBB, www.denizli.bel.tr).

5. SONUÇ

Denizli özelindeki bu araştırma ile iklim değişikliğinden kaynaklanan sorunlara ve bu değişikliğe neden olan faaliyetlere ilişkin süreçlere müdahale girişimleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sayede de kentlerin neden sera gazı envanteri hazırlaması gerektiği, kent ölçeğinde neler yapılabildiği ve azaltım ile uyum hedeflerinin belirlenmesindeki önemini açıkça göstermiştir. Kent ölçeğinde ulaşım, atık-atık su, sanayi ve enerji gibi konularda karbon ayak izini azaltım ve uyum hedeflerini paydaşların katılımı ile de destekleyerek alınabilecek birçok önlemler belirlendiği görülmüştür.

Denizli ilinde ulaşımdan kaynaklı en büyük payı oluşturan karayolu ile gerçekleşen ulaşım faaliyetlerinin neden olduğu görülmüştür. Ulaşımdan kaynaklanan karbon ayak izlerinin düşürülmesinde akıllı ulaşım sistemlerinin yapılması ve toplu taşımanın özendirilmesi gibi önlemlerin hayata geçirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu önlemlerin dışında tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi ve toplumun bu alanda bilincinin artırılmasına yönelik çalışmalarla karbon ayak izinin düşürülmesi konusunda birçok önemli sonuçlar yaratacağı mümkün görülmektedir.

Önemli konulardan biri olan su alanında ise yağmur sularının toplanması, depolanması, arıtma ve kullanma sistemleri ile Denizli’nin etkin bir uyum stratejisi izlediği görülmektedir. Ayrıca teknolojik çalışmalar sayesinde altyapının zarar görmesinin engelleneceği, içme suyundaki kayıpların düşürüleceği, farkındalık çalışmalarıyla su tasarrufunun sağlanacağı ve atık su işlemlerindeki elektrik kaynaklı karbon ayak izlerinin azaltılacağı da düşünülmektedir. Böylelikle iklim değişikliği mücadelesindeki en önemli konulardan biri olan su sorununa yerel ölçekte mücadele edilerek su kaynaklarının tahrip edilmeden gelecek nesillere aktarılmasına imkân sağlayacaktır.

Enerji verimliliği projeleri, yenilenebilir kaynaklı enerji uygulamaları ile; sanayi tesisleri, kamu kurumları, alışveriş merkezleri, mevcut ve yeni yapılacak olan binalarda akıllı sistemlere geçilmesi ve kentsel planlamada değişimlere gidilerek bu alanda kaynaklanan karbon ayak izinin düşürüleceği öngörülmüştür. Enerji alanındaki yapılacak olan bu değişikliklerle aslında sürdürülebilir kalkınmada önemli adımlar atılmasına da yardımcı olacaktır. Sanayi sektöründe ise, zararlı gazların üretimini azaltan tedbirlerin alınması ve yakıt/elektrik tüketiminin azaltılması ile de Denizli’nin bu alanda önemli hedefler koyduğunu söylemek mümkündür. Böylelikle günümüzde giderek artan sanayileşme karşısında gelecekte bekleyen tehlikelerin önüne kısmen de olsa geçilebileceği düşünülmektedir.

Aslında Denizli Büyükşehir Belediyesi özelinde yapılan bu çalışmanın diğer belediyelere de yol gösterici olması kapsamında hem kentsel ölçekteki karbon ayak izinin düşürülmesi hem de sağlıklı şehir kavramı ile de örtüşerek yerel yönetimlerin belediyecilik anlayışlarında kapsamlı politika ve önlemler üretmesinin kentlerde iklim değişikliği ile mücadelesinde büyük bir rol üstlendiğinin kanıtı olmuştur. Ayrıca Denizli Büyükşehir

Belediyesi'nin küresel ağlar ile çözüm arayışına girmesiyle teknik, finansal ve birçok konuda destek alması ve diğer yerel yönetimlerle bilgi, fikir ve birikim alışverişinde bulunarak iklim değişikliğiyle mücadeleyi küresel ölçekte sürdürdüğü de ortaya çıkmıştır.

Son olarak kentlerin iklim değişikliğinin etkilerine karşı dirençli bir hale dönüşmesinde ve karbon ayak izinin ilgili paydaşlarla birlikte hareket edilerek dengeli bir strateji üretmenin önemi de diğer dikkat çeken bir nokta olduğu görülmektedir. Tüm uygulanacak bu adımlar sayesinde ise hem kentlerin daha iyi bir kentsel planlamaya kavuşması sağlanacak hem de yerelde sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmaya destek olacak ve böylelikle de aslında ulusal ölçekte politikaların oluşturulması ve ulusal kalkınmaya da katkı sağlayacağı açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AŞICI, Atıl Ahmet (2017), **İklim İçin Yeşil Ekonomi Politikaları: Nasıl Bir Kent? Nasıl Bir Enerji Sistemi? Nasıl Bir Toprak Kullanımı?**, İstanbul Politikalar Merkezi Yayını, İstanbul.
- BAYSAL, Efe (2019), **İklim Krizi ve Kentler: İklim Krizinin Faili, Mağduru ve Bir Çözüm Yolu Olarak Kentlerin Önemi**, TESEV Değerlendirme Notları, İstanbul.
- BİNBOĞA, Gül ve ÜNAL, Aylin (2017), “*Sürdürülebilirlik Ekseninde Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nin Karbon Ayak İzinin Hesaplanmasına Yönelik Bir Araştırma*”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, S.21, ss.187-202.
- BİRKAN, İbrahim (2014), “*Küresel Isınma ve Karbon Ayak İzimiz*”, **Turkish News** (E-Makale), <https://www.turkishnews.com/tr/content/wp-content/uploads/2014/08/KURESEL-ISINMA-VE-KARBON-AYAK-IZIMIZ.pdf> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- BM - HABITAT (2015), “*Guiding Principles for City Climate Action Planning*”, **United Nations Human Settlements Programme**, UN – HABITAT Publisher, Nairobi, ss.1-38.
- CAP (2020), “*Climate Action Plans*”, **Institute for Local Government**, <https://www.ca-ilg.org/climate-action-plans> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- ÇŞİB – T. C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI (2010), **Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi: 2010 - 2023**, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kurumsal Yayını, Ankara, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/file/strateji%20belgesi/Turkiye%20iklim%20degisikligi%20strateji%20belgesi_TR.pdf (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- ÇŞİB – T. C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI (2011), **Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı**, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kurumsal Yayını, Ankara, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/uyum_stratejisi_eylem_plani_TR.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2021).
- DBB – DENİZLİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI (2021), “*Denizli Büyükşehir Belediyesi*”, **Denizli Büyükşehir Belediyesi Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=haber-detay&id=18305> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- DİDEP (2019), “*Denizli İklim Değişikliği Eylem Planı: 2016 - 2030*”, **Bölgesel Çevre Merkezi (REC) Türkiye**, REC Yayını, İstanbul.
- DPT – DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (2000), “*Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yayını, Ankara.
- FAINSTEIN, Susan (2015), “*Resilience and Justice*”, **International Journal of Urban and Regional Research**, S.39(1), ss.157-167.
- FARMER, G. Thomas ve COOK, John (2013), **Climate Change Science: A modern Synthesis (Volume 1 - The Physical Climate)**, Springer Publisher, New York.
- HUGHES, Sara (2013), “*Justice in Urban Climate Change Adaptation: Criteria and Application to Delhi*”, **Ecology and Society**, S.18(4), ss.1-15.
- INCROPERA, Frank (2016), **Climate Change: A Wicked Problem Complexity and Uncertainty at the Intersection of Science, Economics, Politics, and Human Behaviour**, Cambridge University Press, Cambridge.

- İKV – İKTİSADİ KALKINMA VAKFI (2013), **2020’ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri - Avrupa Birliği’nin Yeterliliği ve Türkiye’nin Konumu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İRENA - INTERNATIONAL RENEWABLE ENERGY AGENCE (2016), **Renewable Energy in Cities**, Irena Press, Abu Dhabi.
- KARTAL, Tuğba (2018), “*Ulusaldan Yerele Türkiye’de İklim Değişikliği Politikaları ve Uygulamaları: Kayseri Örneği*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- KAYA, Yasemin (2018), “*İklim Değişikliğine Karşı Kentsel Kırılma: İstanbul İçin Bir Değerlendirme*”, **International Journal of Social Inquiry**, S.11(2), ss.219-257.
- KUTAY KARAÇOR, Elif, YERLİ, Özgür, GİRTİ GÜLTEKİN, Pınar ve ÖZDEDE, Sinem (2010), “*Peyzaj Tasarımında Kullanılan Yapısal Elemanların Karbon Ayak İzlerinin Değerlendirilmesi*”, **III. Ulusal Karadeniz Ormanlık Kongresi Bildiriler Kitabı**, Artvin Çoruh Üniversitesi Yayını, Artvin, Cilt.4, ss.1558-1563.
- MBB – MERSİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI (2019), “*Mersin Büyükşehir Belediyesi Karbon Ayak İzi Raporu*”, **İklim Değişikliğine Karşı Çıkm Projesi**, Mersin Büyükşehir Belediyesi Yayını, Mersin, ss.1-32.
- NORDHAUS, William (2013), **The Climate Casino: Risk Uncertainty and Economics for A Warming World**, Yale University Press, New Haven (US).
- PORTER, Libby, RICKARDS, Lauren, MOLONEY, Susie ve ANGUELOVSKI, Isabelle (2020), “*Climate Justice in a Climate Changed World*”, **Planning Theory & Practice**, S.21(2), ss.1-29.
- SHI, Linda, CHU, Eric, ANGUELOVSKI, Isabelle, AYLETT, Alexander, DEBATS, Jessica, GOH, Kian, SCHENK, Todd, SETO, Karen, DODMAN, David, ROBERTS, Debra, ROBERTS, Timmons ve VANDEVEER, Stacy (2016), “*Roadmap Towards Justice in Urban Climate Adaptation Research*”, **Nature Climate Change**, S.6(2), ss.131-137.
- STEELE, Wendy, MATA, Luis ve FUNFGELD, Hartmut (2015), “*Urban Climate Justice: Creating Sustainable Pathways for Humans and Other Species*”, **Current Opinion in Environmental Sustainability**, S.14, ss.121-126.
- TALU, Nuran (2019), **Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri**, İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi-10, Ankara.
- TCDB - T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (2019), “*BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*”, **T.C. Dışişleri Bakanlığı Kurumsal Web Sayfası**, <http://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa#:~:text=21%20Mart%201994%20tarihinde%20y%C3%BCr%C3%BCr%C3%BCr%C4%9Fe,24%20May%C4%B1s%202004%20tarihinde%20kat%C4%B1m%C4%B1C5%9Ft%C4%B1r> (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- TÜİK – TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2016), “*Belediye Atıkları İstatistikleri 2016*”, **Türkiye İstatistik Kurumu**, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- TÜRKEŞ, Murat (2001), “*Küresel İklimin Korunması, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Türkiye*”, **TMMOB Makina Mühendisleri Odası Süreli Teknik Yayını**, İstanbul, ss.14-29.
- TÜRKEŞ, Murat, SÜMER, Utku ve ÇETİNER, Gönül (2000), “*Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri*”, **Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları** (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), Ankara, ss.1-17.
- UNCU, Baran Alp (2019), **İklim İçin Kentler - Yerel Yönetimlerde İklim Eylem Planı**, Dijital Düşler Basım Yayın, İstanbul.
- WWF (2012), **Türkiye’nin Ekolojik Ayak İzi Raporu**, WWF Türkiye Yayını, İstanbul, http://awsassets.wwftr.panda.org/downloads/turkiyenin_ekolojik_ayak_izi_raporu.pdf (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

YILDIRIM SARIKOÇ, Beyza (2018), “*Yerel İklim Değişikliği Politikalarında Kentsel İklim Adaleti: Bursa, İzmir, Karşıyaka ve Nilüfer Örnekleri*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

2872 sayılı **Çevre Kanunu** (09.08.1983 tarih ve 18132 sayılı Resmî Gazete).

3194 sayılı **İmar Kanunu** (03.05.1985 tarih ve 18749 sayılı Resmî Gazete).

5216 sayılı **Büyükşehir Belediye Kanunu** (10.07.2004 tarih ve 25531 sayılı Resmî Gazete).

5302 sayılı **İl Özel İdaresi Kanunu** (22.02.2005 tarih ve 25745 sayılı Resmî Gazete).

5393 sayılı **Belediye Kanunu** (03.07.2005 tarih ve 25874 sayılı Resmî Gazete).

8BYKP (2000), **8. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2021).

9BYKP (2006), **9. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2021).

10BYKP (2013), **10. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2021).

11BYKP (2019), **11. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).

Yeni Sanayileşen Ülkelerde İnovasyon Performansının CRITIC Tabanlı GİA Yöntemiyle Değerlendirilmesi

Evaluation of Innovation Performance in Newly Industrialized Countries by CRITIC-Based GIA Method

Zafer DURAN

Dr. Öğr. Gör., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi,
Gazipaşa MRB MYO, zafer.duran@alanya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7227-4196>

Makale Başvuru Tarihi: 12.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 21.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

İnovasyon
Göstergeleri,
İnovasyon
Performansı,
Çok Kriterli Karar
Verme,
CRITIC Tabanlı
GİA,
Yeni Sanayileşen
Ülkeler,

İnovasyon, toplumsal refahın sağlanması ve ekonomik büyümenin sürdürülebilir hale getirilmesinde ülkelerin yararlandığı en etkili araçlardan biri olduğu için ülke yönetimleri tarafından yakından takip edilmekte ve kritik bir yatırım alanı olarak görülmektedir. Ancak ülkelerin içinde buldukları koşullar ve sahip oldukları olanaklar, inovasyon yatırımlarından elde edilen kazanımların farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ülkelerin inovasyon performansları, çeşitli kuruluşlar tarafından sürekli ölçülmekte ve izlenmektedir. İnovasyonun sahip olduğu karmaşık yapı nedeniyle inovasyon performansı üzerinde çok sayıda faktör etkili olmaktadır. Bununla birlikte ülkelerin çevreleriyle olan etkileşimleri, inovasyon faaliyetlerinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle ülkelerin inovasyon performanslarının ölçümü ve değerlendirilmesi, inovasyon literatüründe halen tartışılan konulardan biridir. İnovasyon indeksleri, literatüre sundukları ölçümlerle bu tartışmayı önemli ölçüde azaltsalar da birbirinden farklı özelliklere sahip ülkeleri kıyasladıkları için çok sayıda araştırmacı tarafından eleştirilmektedirler. Bu çalışmada yeni sanayileşen ülkelerin inovasyon performansları, çok kriterli karar verme yöntemleriyle değerlendirilerek hem inovasyon indekslerinden elde edilecek yararların artırılması hem de literatürdeki tartışmaların azaltılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yeni sanayileşen ülkelerin inovasyon performansları, Küresel İnovasyon İndeksi verilerinden yararlanılarak CRITIC tabanlı GİA yöntemiyle değerlendirilmiştir. Değerlendirme işleminde performans göstergelerinin ağırlıkları CRITIC yöntemiyle, ülkelerin görece inovasyon performansları ise GİA yöntemiyle hesaplanmıştır. Değerlendirme sonucunda yeni sanayileşen ülkeler arasında inovasyon performansı bakımından Çin ilk sırada yer alırken Endonezya sonuncu olmuştur.

ABSTRACT

Keywords:

Innovation
Indicators,
Innovation
Performance,
Multi-Criteria
Decision Making,
CRITIC-Based GRA,
Newly Industrialized
Countries,

Since innovation is one of the most effective tools used by countries in ensuring social welfare and making economic growth sustainable, it is closely followed and seen as a critical investment area by the country's administrations. However, the conditions of the countries and the opportunities they have cause the gains from innovation investments to differ. For this reason, the innovation performance of countries is constantly measured and monitored by various organizations. Due to the complex structure of innovation, many factors are effective on innovation performance. Moreover the interaction of countries with their environment plays an important role in the successful realization of innovation activities. For this reason, the measurement and evaluation of innovation performances of countries are still one of the topics still discussed in the innovation literature. Although innovation indices significantly reduce this discussion with the measurements, they present in the literature; they are criticized by many researchers because they compare countries with different characteristics. In this study, it is aimed to both increase the benefits to be obtained from innovation indices and reduce the discussions in the literature by evaluating the innovation performances of newly industrialized countries with multi-criteria decision-making methods. In this direction, the innovation performances of newly industrialized countries were evaluated with the CRITIC-based GRA method, using the Global Innovation Index data. In the evaluation process, the weights of the performance indicators were calculated with the CRITIC method, and the relative innovation performances of the countries were calculated with the GRA method. As a result of the evaluation, China ranked first among the newly industrialized countries in terms of innovation performance, while Indonesia was the last.

1. GİRİŞ

İnovasyon, günümüzün giderek yoğunlaşan rekabet ortamında başarılı olmaya çalışan işletmelerin yanı sıra toplumsal refahı sağlamak isteyen ülkeler için de göz önünde bulundurulması gereken önemli konulardan biri olarak kabul edilmektedir. Zira toplumsal refahın sağlanmasında büyük rol oynayan ekonomik büyümenin sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, ülkelerin inovasyon performanslarına bağlıdır. İnovasyon, üretkenliğin, istihdamın ve ihracatın artmasına katkı sağlarken aynı zamanda kaynakların da etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasına olanak tanımaktadır. Bu nedenle ülke yönetimleri inovasyonla ilgili en az ticari işletmelerin yöneticileri kadar ilgilenmek durumundadırlar.

İnovasyon çabaları sonucunda ortaya çıkan yeni ürün ve hizmetler, iktisadi hareketliliği artırarak ülkelerin ekonomik olarak büyümelerine ve rekabet güçlerini artırmalarına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle inovasyon gerek araştırmacılar gerekse politikacılar tarafından ülkelerin büyüme ve kalkınmasında rol oynayan itici güçlerden biri olarak görülmektedir. İnovasyon bilim, teknoloji ve sanayi politikalarını şekillendiren, ekonomik büyüme ve refah üzerinde gerçekleştirilen araştırmalara ilham olan bir olgu niteliğindedir. Buna karşın inovasyon olgusu oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. İnovasyon sürecinin Ar-ge, üretim, satış, satış sonrası destek gibi çok sayıda faaliyeti kapsayan bir olgu olması, şüphesiz bu karmaşıklığın en temel nedenidir.

İnovasyon olgusunun sahip olduğu karmaşıklık, inovasyon süreçlerinin yönetimini güçleştirmekle birlikte inovasyon performansının ölçümünü de zorlaştırmaktadır. Zira bu karmaşıklık inovasyon performansı üzerinde çok sayıda belirleyici etkenin var olmasına neden olmaktadır. İnovasyon performansının ölçümünde karşılaşılan bu zorluğun üstesinden gelebilmek ve objektif bir şekilde ölçüm yapabilmek adına çeşitli ölçüm araçları önerilmiştir. Fakat geniş çaplı kabul görmüş ölçüm aracı sayısı oldukça sınırlıdır. Bu araçlar içinde en yaygın kullanılanlar ise çok yönlü değerlendirme yapabilmeye imkân tanımları ve düzenli olarak güncellenmeleri nedeniyle araştırmacılara zaman ve maliyet tasarrufu sağlayan inovasyon indeksleridir. Bu bağlamda Küresel İnovasyon İndeksi, Küresel Rekabetçilik İndeksi, Avrupa İnovasyon Karnesi ve Bilgi Ekonomisi İndeksi, araştırmalarda en çok başvurulan indeksler olarak ön plana çıkmaktadır.

Küresel İnovasyon İndeksi, sunmuş olduğu verilerle ülkelerin performans göstergelerine ilişkin güvenilir karşılaştırmalar yapmaya imkân tanıdığından birçok araştırmada referans olarak başvurulan bir veri kaynağı niteliğindedir. Fakat her ne kadar genel geçer ve ölçülebilir göstergeler kullanıyor olsa da hesaplama işlemlerinde göstergelere ilişkin verilerin ortalamalarından yararlanarak göstergelerin önem düzeylerini göz ardı etmektedir. Bu nedenle çok sayıda araştırmacı çeşitli yaklaşımlarla göstergelerin önem düzeylerini de dikkate alacak şekilde değerlendirmeler yaparak indeksin sağladığı bilgileri daha nitelikli hale getirmeye çalışmıştır. Buna karşın yapılan çalışmalarda araştırmacılar genellikle inovasyon performansı yüksek olan ülkeler üzerine yoğunlaşmış, diğer ülkeleri ihmal etmişlerdir. Söz konusu çalışmalar literatür incelemesi bölümünde genel hatlarıyla sunulmuştur.

Bu çalışmada literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak yeni sanayileşen ülkelerin inovasyon performansları üzerine odaklanılmıştır. Araştırma sonucunda hem literatürdeki boşluğun giderilmesi hem de yeni sanayileşen ülkelerin inovasyon performanslarının göreceli olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda söz konusu ülkelerin inovasyon performanslarına ilişkin göstergelerin ağırlıkları CRITIC yöntemiyle, ülkelerin görece sıralamaları ise GİA yöntemiyle hesaplanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnovasyon kavramı ilk kez 19. yüzyılda Gabriel Tarde tarafından toplumsal değişimler, yaratılış, özgünlük, hayal gücü, keşif ve inisiyatif konularındaki tartışmalarda sosyal dönüşümü açıklamak için kullanılmış, Schumpeter'in evrimci yaklaşımıyla birlikte de ekonomiye entegre olmuştur. Schumpeter söz konusu yaklaşımında üretimin ekonomik anlamda üretken hizmetleri birleştirmekten başka bir şey olmadığını, inovasyonun da üretim faktörlerinin yeniden organize edilmesi olduğunu öne sürmüştür (Schumpeter, 1939:84).

İnovasyon farklı bakış açılarıyla ele alınan bir kavramdır. En geniş çerçevede mevcut yapıların niteliğinin değiştirilmesi veya mevcut yapılardan bağımsız olarak farklı yapıların oluşturulması olarak tanımlanabilir. Literatürde öne çıkan bakış açıları incelendiğinde bazı araştırmacıların inovasyonu tek bir eylem olarak; bazı araştırmacıların ise inovasyonu bir süreç olarak ele aldığı görülmektedir. Keza Drucker (2017) inovasyonu mevcut kaynaklara zenginlik yaratacak yeni kapasite kazandıran bir eylem olarak tanımlarken, Taylor'ın (2017)

ise inovasyonu pratik ve değerli sonuçlar elde etmek için yeni veya iyileştirilmiş fikirlerin başarıyla geliştirildiği ve uygulandığı yaratıcı bir süreç olarak tanımlamaktadır.

İnovasyon hangi bakış açısıyla ele alınırsa alınsın ekonomik büyümenin itici gücü olarak görülmektedir. OECD raporlarına göre son 25 yılda ülkelerin büyümelerinde inovasyonun katkısı %50'den fazladır (Işık ve Kılınc, 2011:14). Bununla birlikte inovasyon yakın zamana kadar ulusal bir konudan ziyade örgütsel bir konu olarak ele alınmıştır (Trott 2017:69). İnovasyon faaliyetleri sonucunda elde edilen kazanımların tüm yönleriyle anında gözlemlenememesi, bu tutumun en önemli nedenlerinden biridir. Keza Hall ve Rosenberg (2010) inovasyonun bir difüzyon sürecine sahip olduğunu bu nedenle de etkilerinin ancak belirli bir süre sonra ölçülebileceğini öne sürmektedirler.

İnovasyon, ekonomik etkileşimlerle farklı bilgi parçalarını bir araya getirerek yeni bilgiler, ürünler ve süreçler ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu etkileşim mikro ölçekten makro ölçeğe doğru giderek artan bir çıktıya neden olmaktadır. Bununla birlikte inovasyon, bir yandan yeni bir ürün veya süreç için potansiyel piyasa talebinin ya da bir ihtiyacın çok iyi anlaşılmasını gerektirirken diğer yanda da temini kolay yeni bilimsel ve teknolojik bilgilere ihtiyaç duymaktadır (Işık ve Kılınc, 2011:15). İnovasyon sonucunda ortaya çıkan yeni bilgi ve ürünler ise iktisadi hareketliliği artırarak ülkelerin ekonomik yönden büyümelerine ve rekabet güçlerini artırmalarına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle inovasyon günümüzde bilim, teknoloji ve sanayi politikalarını şekillendiren, ekonomik büyüme ve refah üzerinde gerçekleştirilen araştırmalara ilham olan bir olgu niteliğindedir.

İnovasyonun ekonomik büyümedeki rolü nedeniyle daha yenilikçi bir ekonomiye sahip olmak birçok ülke için önemli konulardan biridir. Ancak inovasyon karmaşık bir yapıya sahip olduğundan ve çok sayıda faktörle ilişkili olduğundan ülkelerin inovasyon konusunda başarı yakalamaları hiç de kolay değildir. Bazı ülkeler sahip oldukları bilgi birikimleriyle bu hususta avantajlı görünseler de günümüzde yeni teknolojilerin yayılma hızında yaşanan gelişmeler, geriden gelen ülkelerin doğru hamlelerle hızla inovasyon performanslarını artırmalarına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada yeni sanayileşen ülkelerin inovasyon performansları, çok kriterli karar verme yöntemleriyle ele alınarak göreceli bir şekilde değerlendirilmiştir.

3. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ LİTERATÜR

Literatürde ülkelerin inovasyon performanslarını çok kriterli karar verme yöntemleriyle değerlendirmek adına farklı bakış açılarıyla gerçekleştirilmiş çeşitli araştırmalar yer almaktadır. Bu araştırmalar genel hatlarıyla aşağıda ele alınmıştır.

Nan ve Tian (2011) Çin'in 30 bölgesinde bölgesel inovasyon sistemlerinin performanslarını AHP ve TOPSIS yöntemleriyle analiz ederek bölgeleri alt orta ve yüksek seviyeler olmak üzere 3 gruba ayırmışlardır. Araştırmanın sonucunda bölgelerin inovasyon performanslarının artırılması için orta ve büyük ölçekli işletmelere odaklanılması gerektiğini, ülke genelinde inovasyon performansının artırılması için ise hükümete önemli görevler düştüğünü öne sürmüşlerdir.

Lu vd. (2014), Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 30 ülkenin ulusal inovasyon sistemlerinin Ar-Ge verimliliğini ve ekonomik verimliliğini veri zarflama analizi ile değerlendirerek entelektüel sermayenin ulusal inovasyon performansı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Analizlerinin sonucunda Ar-ge etkinliklerinin ulusal inovasyon sistemleri için ekonomik verimlilikten daha önemli olduğunu, entelektüel sermayenin de ulusal inovasyon sisteminin performansı üzerinde önemli bir rol oynadığını tespit etmişlerdir.

İnel ve Türker (2016), AB'ye üye olan ve olmayan toplam 34 ülkenin inovasyon performanslarını, AHP ve TOPSIS yöntemleriyle değerlendirmeye yönelik bir model önermişlerdir. Söz konusu çalışmada ilgili ülkelerin 2013 ve 2014 yılına ilişkin Avrupa İnovasyon Karnesi puanlarını dikkate almışlardır. Araştırma sonucunda her iki yıl için TOPSIS yöntemiyle hesaplanan skorlar ile inovasyon endeksi değerleri arasında pozitif yönlü yüksek ilişki tespit etmişlerdir.

Mavi ve Standing (2017), OECD ülkelerinin eko-inovasyon performanslarını veri zarflama analizi ile değerlendirmişlerdir. Değerlendirme sonucunda enerji kullanımının ve ekolojik sürdürülebilirliğin eko-inovasyon gelişiminde çoğu OECD ülkesi için diğer göstergelerden daha önemli olduğunu tespit etmişlerdir.

Güler ve Veysikarani (2018), OECD ülkelerinin inovasyon performanslarını literatür ışığında belirledikleri 12 göstergeyi kullanarak faktör analizi ve kümeleme analiziyle incelemişlerdir. İnceleme sonucunda ABD ve Japonya'nın en yüksek performansa sahip ülkeler kümesini oluşturduğunu, bu kümeyi Almanya, İngiltere, Fransa, Güney Kore, İsrail ve İsviçre'nin oluşturduğu ikinci kümenin izlediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca

araştırma sonucunda Türkiye'nin Meksika ve Şili'nin de yer aldığı dördüncü küme de bulunduğunu belirtmişlerdir.

Oralhan ve Büyüktürk (2019), Avrupa Birliği'ne üye olan 28 ülkenin yanı sıra Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 3 aday ülke ve 5 komşu ülkenin 2018 yılı inovasyon performanslarını Avrupa İnovasyon Endeksi verilerini baz alarak TOPSIS ve MOORA yöntemleriyle değerlendirmişlerdir. Değerlendirme sonucunda ilk üç sırada İsviçre, İsveç ve Danimarka yer alırken son üç sırada Ukrayna, Romanya ve Makedonya yer bulmuştur. Türkiye ise bu ülkeler arasında TOPSIS yöntemiyle yapılan değerlendirmede 31. MOORA yöntemiyle yapılan değerlendirme de ise 33. sırada yer almıştır.

Jurickova vd. (2019), veri zarflama analizi ile AB üyesi ülkelerin Ulusal Yenilik Sistemleri'ne ilişkin 2005-2016 yılları arasındaki teknik verimliliği incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda AB'de önde gelen inovasyon ülkelerinin teknik olarak düşünüldüğü kadar etkili olmadıklarını tespit etmişlerdir.

Ayçin ve Çakın (2019), Avrupa kıtasında yer alan ülkelerin 2018 yılı inovasyon performanslarını Avrupa İnovasyon Karnesi göstergelerini kullanarak Entropy ve MABAC yöntemleriyle değerlendirmişlerdir. Değerlendirme sonucunda İsviçre, İsveç ve Danimarka inovasyon performansları en yüksek olan ülkeler, Ukrayna, Romanya ve Makedonya ise inovasyon performansı en düşük olan ülkeler olarak sıralanmıştır. Türkiye ise araştırmaya konu olan 36 ülke arasında 30. sırada yer almıştır.

Murat (2020), OECD ülkelerinin 2019 yılı inovasyon performanslarını Veri zarflama analizi ile değerlendirmiş ve İsviçre, İngiltere ve ABD'nin en yüksek inovasyon performansına, Kolombiya, Meksika ve Şili'nin ise en düşük inovasyon performansına sahip ülkeler olduğunu belirlemiştir.

Altıntaş (2020), G7 ülkelerinin 2020 yılı inovasyon performanslarını Entropy tabanlı GİA ile değerlendirmiş ve oluşan sıralamanın KİE sıralamasıyla yüksek korelasyona sahip olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında pazar gelişmişliği bileşeninin en önemli inovasyon bileşeni olduğunu öne sürmüştür.

Satıcı (2021), AB üyesi 27 ülkenin yanı sıra Türkiye'nin de aralarında bulunduğu AB üyesi olmayan 8 ülkenin inovasyon performanslarını 2021 yılı Avrupa İnovasyon Endeksi verilerini baz alarak CRITIC temelli WASPAS yöntemiyle değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda İsviçre, İsveç ve Finlandiya ülkelerinin en yüksek inovasyon performansına, Romanya, Bosna Hersek ve Makedonya'nın ise en düşük inovasyon performansına sahip ülkeler olduğunu tespit etmiştir.

Altıntaş (2021), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne üye ülkelerin 2020 yılı inovasyon performanslarını CRITIC tabanlı GİA ile değerlendirmiş ve Bulgaristan, Rusya, Türkiye, Ukrayna, Romanya ve Yunanistan'ın ortalama üstünde bir performansa sahip olduklarını tespit etmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde araştırmanın amacına, araştırma kapsamında kullanılan verilere, araştırmanın kısıtlarına ve araştırmada benimsen yöntemlere yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Günümüz ekonomik konjonktüründe inovasyon faaliyetleri, ülke yönetimlerinin yakından takip etmek durumunda oldukları elzem konulardan biridir. Çünkü inovasyon, toplumsal refahın sağlanması ve ekonomik büyümenin sürdürülebilir kılınmasında kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle ülkelerin inovasyon performansları ülke yönetimleri tarafından çeşitli ölçüm araçlarıyla ölçülmekte ve izlenmektedir.

İnovasyon indeksleri, benimsedikleri yaklaşımlarla ülkelerin inovasyon performansları hakkında objektif çıktılar sunmaya çalışsalar da ele aldıkları ülkeleri tek bir ölçüm aracıyla değerlendirmeleri nedeniyle araştırmacılar tarafından eleştirilmektedirler. Zira farklı yapılarıdaki ülkelerin bir arada değerlendirilmesi, ülkelerin kendilerine özgü yapısal özelliklerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bu araştırmada birbirlerine nispeten benzer özelliklere sahip ülkelerin inovasyon performanslarını değerlendirebilmek adına yeni sanayileşen ülkelere odaklanılmıştır.

Değerlendirme işleminde Küresel İnovasyon İndeksi göstergelerinden yararlanılmış, ülkelerin inovasyon performansları çok kriterli karar verme yöntemleriyle belirlenmiştir. Böylece hem Küresel İnovasyon İndeksi'nden elde edilen yararların artırılması hem de birbirine benzer yapıdaki ülkelerin inovasyon performanslarının görece analiz edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca elde edilen bulgularla ekonomileri henüz

gelişmiş ülke statüsüne ulaşmamış olan fakat yakaladıkları hızlı dönüşümlerle gelişmekte olan ekonomilerden ayrılan yeni sanayileşen ülkelerin inovasyon performanslarını geliştirmelerine yönelik önerilerde bulunulmuştur. Bu bağlamda araştırmanın yeni sanayileşen ülkelerin inovasyon performanslarını değerlendirmeye yönelik gerçekleştirilen ilk çalışma olması, araştırmanın özgün yanını oluşturmaktadır.

4.2. Araştırmada Kullanılan Veriler

İnovasyon indeksleri, çok yönlü ölçüme imkân tanımalarının yanı sıra sağladıkları zaman ve maliyet tasarrufları nedeniyle ülkelerin inovasyon performanslarının değerlendirilmesinde yaygın bir şekilde tercih edilmektedirler. Bu çalışmada Cornell Üniversitesi, Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Örgütü (WIPO) ve Avrupa İşletme Yönetimi Enstitüsü (INSEAD) iş birliğinde hazırlanarak her yıl düzenli bir şekilde yayınlanan Küresel İnovasyon İndeksi (Kİİ) verileri kullanılmıştır.

Kİİ, ülkelerin inovasyon puanlarını ve sıralamalarını tespit etmek amacıyla 2007 yılında INSEAD tarafından geliştirilmiş bir indekstir (Bakır ve Çakır, 2021: 975). İndeks, girdiler ve çıktılar olmak üzere iki ana boyutun altında yer alan yedi temel göstergeden oluşmaktadır. Bu göstergeler ve araştırma kapsamında göstergeler için tanımlanmış olan kodlar, Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Küresel İnovasyon İndeksi Göstergeleri ve Kodları

Göstergeler	KOD
<i>Girdiler</i>	<i>Çıktılar</i>
Kurumlar	G ₁ Bilgi ve Teknoloji Çıktıları Ç ₁
Beşeri Sermaye ve Araştırma	G ₂ Yaratıcılık Çıktıları Ç ₂
Altyapı	G ₃
Pazar Gelişmişliği	G ₄
İş Gelişmişliği	G ₅

Kİİ, değerlendirmeye alınan ülkelerin inovasyon performansları bakımından güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymanın yanı sıra verimlilik artışı, yeni istihdam alanlarının yaratılması ve sürdürülebilir büyümeye yönelik destekleyici politikalar sunmayı amaçlayan bir indekstir (Karadeniz Yılmaz vd., 2016:75). Her yıl dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu hakkında inovasyon performansına yönelik veriler yayınlayarak kamuoyuna önemli bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte Kİİ’nde yapılan hesaplamalarda girdi göstergeleri ile çıktı göstergeleri arasında neden sonuç ilişkileri gözetilmemekte, ülkelerin inovasyon performansları tüm göstergeler dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Jankowska vd. (2017), 228 ülke üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada yüksek düzeyli inovasyon girdilerinin yüksek düzeyde inovasyon çıktılarına dönüşmediğini ortaya koyarak bu düşüncüyü destekleyen bulgular elde etmişlerdir. Bu nedenle bu çalışmada ülkelerin inovasyon performansları tüm girdi ve çıktı göstergeleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda araştırmaya konu olan yeni sanayileşen ülkelerin 2021 yılına dair Kİİ gösterge puanları, Tablo 2’de yer almaktadır (WIPO, 2021:58-161).

Tablo 2. Yeni Sanayileşen Ülkelerinin Küresel İnovasyon İndeksi Göstergelerine İlişkin Puanları

Ülkeler	Küresel İnovasyon İndeksi Göstergeleri						
	G ₁	G ₂	G ₃	G ₄	G ₅	Ç ₁	Ç ₂
Brezilya	60,6	37,5	41,2	44,9	36,0	25,3	23,5
Çin	64,4	50,6	54,6	61,5	54,3	58,5	46,5
Endonezya	51,2	22,4	41,4	48,5	17,5	18,3	17,5
Filipinler	56,3	27,9	36,1	42,9	36,3	37,1	24,2
Güney Afrika	66,8	31,4	36,3	57,0	29,3	21,9	20,6
Hindistan	64,4	34,1	36,8	55,5	29,2	24,5	23,1
Malezya	72,3	40,6	46,7	55,3	34,1	33,4	34,5
Meksika	61,0	33,2	41,8	48,8	27,2	24,8	28,5
Tayland	64,2	31,7	43,0	55,6	34,7	29,7	27,3
Türkiye	56,0	48,5	47,0	49,7	30,8	25,3	35,3

Tablo 2’de yer alan veriler, yeni sanayileşen ülkelerin 2021 yılı Kİİ raporunda yayınlanan inovasyon puanlarını göstermektedir. Bu puanlar araştırmaya konu olan ülkelerin inovasyon performanslarına ilişkin en güncel veriler olduğundan araştırma kapsamında ham veri olarak kabul edilmişlerdir.

4.3. Araştırmada Kullanılan Yöntemler

Bu araştırmada CRITIC ve GİA adlı çok kriterli karar verme yöntemleri birleştirilerek kullanılmıştır. Bu bağlamda yukarıda belirtilen veriler dikkate alınarak önce CRITIC yöntemi yardımıyla göstergelerin önem düzeyleri yani ağırlıkları belirlenmiş daha sonra da GİA yöntemiyle ülkeler inovasyon performanslarına göre sıralanmıştır. Bu yöntemler aşağıda genel hatlarıyla ele alınmıştır.

4.3.1. CRITIC Yöntemi

CRITIC Yöntemi, Diakoulaki vd. (1995) tarafından literatüre kazandırılmış bir kriter ağırlıklandırma yöntemidir. Bu yöntemde değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları, kriterlerin sahip oldukları standart sapmalar ve diğer kriterlerle olan korelasyonları dikkate alınarak hesaplanmaktadır (Akçakanat vd., 2018:5). Elde edilen ağırlıklar, karar probleminin yapısında yer alan kontrast yoğunluğunu ve çatışmayı kapsadığından CRITIC yöntemiyle diğer çok kriterli karar verme yöntemlerine nazaran daha objektif sonuçlar elde edilebilmektedir (Wang ve Zhao, 2016:2385). Bu nedenle kriter ağırlıklarının belirlenmesinde yaygın şekilde kullanılmaktadır. Yöntemin adımları aşağıda detaylandırılmıştır (Diakoulaki vd, 1995:765).

- **1. Adım:** Fayda kriterleri için (1) numaralı eşitlik, maliyet kriterleri için (2) numaralı eşitlik dikkate alınarak karar matrisi normalize edilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - f_j^{min}}{f_j^{max} - f_j^{min}} \quad (1)$$

$$r_{ij} = \frac{f_j^{max} - x_{ij}}{f_j^{max} - f_j^{min}} \quad (2)$$

- **2. Adım:** Eşitlik (3) yardımıyla kriterler arasındaki korelasyon hesaplanarak korelasyon matrisi oluşturulur. Oluşturulan yeni matris, $R = [\rho_{jk}]_{m \times n}$ formundadır.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - r_j^-)(r_{ik} - r_k^-)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - r_j^-)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - r_k^-)^2}} \quad (3)$$

(3) numaralı eşitlik, Person korelasyonu ifade etmekte olup alternatif sayısının az olduğu durumlarda Sperman sıra korelasyonu tercih edilebilir (Çakır ve Perçin, 2013: 451).

- **3. Adım:** Eşitlik (4) yardımıyla kriterlere ilişkin toplam bilgiyi gösteren c_j değeri hesaplanır.

$$c_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}) \quad (4)$$

- **4. Adım:** Eşitlik (5) aracılığıyla her kritere ilişkin ağırlıklar belirlenir.

$$w_j = c_j / \sum_{k=1}^n c_k \quad (5)$$

4.3.2. Gri İlişkisel Analiz Yöntemi

Gri ilişkisel analiz (GİA) yöntemi, gri sitem teorisinin bir uzantısı niteliğindedir. Tam bilginin yanı sıra kısıtlı bilginin bulunduğu durumlarda da karar probleminin çözülmesine imkân tanımaktadır. Keza stokastik veya bulanık yöntemlerle üstesinden gelinemeyen karar problemlerini sınırlı sayıda veriyle çözüme kavuşturabilmektedir (Liu ve Lin, 2010:10). Bu bağlamda bulanık mantık yaklaşımına bir alternatif niteliğindedir (Aydemir ve Şahin, 2019:435). Bu nedenle araştırmacılar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

GİA yönteminde karar verilecek konuya ilişkin bilginin tam olarak bilindiği durumlar beyaz, hiç bilinmediği durumlar ise siyah olarak ifade edilmektedir. Bilginin belirsizliği gri olarak adlandırılmakta ve bu belirsizlik sayısallaştırılarak probleme ilişkin karar verilmeye çalışılmaktadır.

GİA yönteminin temel prosedürü, faktörler arasındaki ilişki derecelerinin karşılaştırılmasıdır (Kuo vd., 2008:81). Bu karşılaştırma faktörlerin sahip oldukları seyirlerin geometrik olarak kıyaslanmasıyla yapılır. Karşılaştırma sonucunda faktörlerin göstermiş oldukları seyirler birbirine ne kadar benzer durumdaysa faktörler arasındaki ilişkinin de o derece güçlü olduğu söylenebilir. GİA yönteminde öncelikle referans seri belirlenerek karşılaştırma matrisi oluşturulur. Ardından alternatiflere ilişkin karşılaştırma serileri ile referans seri karşılaştırılarak gri ilişki katsayıları ve gri ilişki dereceleri hesaplanır. Yöntemin çözüm adımları aşağıdaki gibidir (Köse, 2020:237-238).

- **1. Adım:** Kriterlerin alabileceği en büyük değer veya alternatiflerin kriterlere ilişkin en yüksek değerleri dikkate alınarak referans seri belirlenir ve karşılaştırma matrisi oluşturulur. Elde edilen matris, probleme ilişkin karar matrisine referans satırının eklenmiş halidir.
- **2. Adım:** Fayda kriterleri için (6) numaralı eşitlik, maliyet kriterleri için (7) numaralı eşitlik dikkate alınarak karar matrisi normalize edilir.

$$x_{ij} = \frac{y_{ij} - \text{Min}_{y_{ij}}}{\text{Max}_{y_{ij}} - \text{Min}_{y_{ij}}} \quad (6)$$

$$x_{ij} = \frac{\text{Max}_{y_{ij}} - y_{ij}}{\text{Max}_{y_{ij}} - \text{Min}_{y_{ij}}} \quad (7)$$

- **3. Adım:** Alternatifleri birbiri ile karşılaştırmak amacıyla (8) numaralı eşitlik yardımıyla her bir alternatif için gri ilişki katsayısı hesaplanır.

$$\gamma(x_{0j}, x_{ij}) = \frac{\Delta_{min} + \varphi \Delta_{max}}{\Delta_{ij} + \varphi \Delta_{max}} \quad (8)$$

Burada φ gri ilişki katsayısının aralığını artırmak için kullanılan bir katsayıdır. Yeterli verinin olmadığı durumlarda 0,5 alınması önerilmektedir.

- **4. Adım:** Kriterlerin önem derecelerinin eşit olduğu durumlarda (9) numaralı eşitlik; kriterlerin önem derecelerinin farklı olduğu durumlarda ise (10) numaralı eşitlik yardımıyla gri ilişki dereceleri hesaplanır.

$$\delta(x_0, x_j) = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \gamma(x_{0j}, x_{ij}) \quad (9)$$

$$\delta(x_0, x_j) = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n w_j \gamma(x_{0j}, x_{ij}) \quad (10)$$

Hesaplamalar sonucunda en yüksek gri ilişki derecesine sahip olan alternatif, referans seriye en yakın alternatif olduğundan beklentileri karşılayan en iyi seçenek olarak kabul edilir.

4.4. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma yeni sanayileşen ülkelerin Kİİ göstergelerine ilişkin puanları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu durum araştırmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Çünkü elde edilen sonuçlar, Kİİ için yapılan ölçümlerin bir yansıması niteliğindedir. Ölçümlerin farklı araçlarla gerçekleştirilmesi durumunda sonuçların değişebileceği unutulmamalıdır. Araştırmanın diğer bir kısıtı da benimsenen yöntemlerin sınırlılıklarıdır. Değerlendirme işleminin farklı yöntemlerle gerçekleştirilmesi durumunda farklı sonuçlar elde edilebilir.

5. ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN BULGULAR

Değerlendirme sürecinin ilk aşamasında yeni sanayileşen ülkelerin Kİİ göstergelerine ilişkin puanları dikkate alınarak göstergelerin ağırlıkları hesaplanmıştır. Söz konusu göstergelerin tamamı fayda kriteri mahiyetinde olduklarından Tablo 2 başlangıç matrisi olarak kabul edilmiş ve Tablo 2'deki veriler (1) numaralı eşitlik yardımıyla normalize edilerek Tablo 3'te yer alan normalizasyon matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 3. Normalizasyon Matrisi

Ülkeler	G ₁	G ₂	G ₃	G ₄	G ₅	Ç ₁	Ç ₂
Brezilya	0,445	0,535	0,276	0,108	0,503	0,174	0,207
Çin	0,626	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Endonezya	0,000	0,000	0,286	0,301	0,000	0,000	0,000
Filipinler	0,242	0,195	0,000	0,000	0,511	0,468	0,231
Güney Afrika	0,739	0,319	0,011	0,758	0,321	0,090	0,107
Hindistan	0,626	0,415	0,038	0,677	0,318	0,154	0,193
Malezya	1,000	0,645	0,573	0,667	0,451	0,376	0,586
Meksika	0,464	0,383	0,308	0,317	0,264	0,162	0,379
Tayland	0,616	0,330	0,373	0,683	0,467	0,284	0,338
Türkiye	0,227	0,926	0,589	0,366	0,361	0,174	0,614

Normalizasyon matrisi oluşturulduktan sonra kriterler arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Bu işlemde araştırmaya konu olan ülke sayısı 10 olduğu için Spearman korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Daha sonra tüm kriterler arasındaki korelasyonlar göz önünde bulundurularak göstergelerin korelasyonlarına ilişkin standart sapmalar hesaplanmıştır. Göstergeler arasındaki Spearman korelasyon katsayıları ve göstergelerin korelasyonlarına ilişkin standart sapmalar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Göstergelere İlişkin Korelasyon Matrisi ve Standart Sapmalar

	G ₁	G ₂	G ₃	G ₄	G ₅	Ç ₁	Ç ₂
G ₁	1,000	0,322	0,085	0,705	0,158	0,195	0,170
G ₂	0,322	1,000	0,721	0,370	0,406	0,492	0,782
G ₃	0,085	0,721	1,000	0,406	0,176	0,401	0,794
G ₄	0,705	0,370	0,406	1,000	0,091	0,085	0,261
G ₅	0,158	0,406	0,176	0,091	1,000	0,888	0,503
Ç ₁	0,195	0,492	0,401	0,085	0,888	1,000	0,754
Ç ₂	0,170	0,782	0,794	0,261	0,503	0,754	1,000
σ_j	0,318	0,235	0,312	0,308	0,335	0,322	0,284

Tablo 4'te yer alan veriler, kriterlere ilişkin açıklanan bilginin referansı niteliğindedir. Bu veriler dikkate alınarak (4) numaralı eşitlik yardımıyla kriterlere ilişkin toplam bilgiyi gösteren c_j değerleri ve (5) numaralı eşitlik yardımıyla da kriterlerin ağırlıkları hesaplanarak Tablo 5 elde edilmiştir.

Tablo 5. Göstergelere İlişkin Açıklanan Bilgiler ve Ağırlıklar

	G₁	G₂	G₃	G₄	G₅	Ç₁	Ç₂
c_j	1,388	0,682	1,065	1,259	1,267	1,025	0,776
w_j	0,186	0,091	0,143	0,169	0,170	0,137	0,104

Tablo 5'ten de anlaşılacağı üzere yeni sanayileşen ülkelerin inovasyon performanslarının değerlendirilmesinde en etkili kriter 0,186 ağırlık değeri ile G₁ kodlu kurumlar göstergesi olmuştur. Bu göstergesi sırasıyla 0,170 ağırlık değeri ile G₅ kodlu iş gelişmişliği göstergesi ve 0,169 ağırlık değeri ile G₄ kodlu pazar gelişmişliği göstergesi izlemiştir. G₂ kodlu beşerî sermaye ve araştırma göstergesi ise sahip olduğu 0,091 ağırlık değeri ile en düşük etkiye sahip gösterge olmuştur.

Göstergelere ilişkin ağırlıklar belirlendikten sonra değerlendirme sürecinin ikinci aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada yeni sanayileşen ülkeler inovasyon performansları bakımında CRITIC yöntem yardımıyla belirlenen gösterge ağırlıkları dikkate alınarak GİA yöntemiyle sıralanmıştır. Bu bağlamda yeni sanayileşen ülkelerin Tablo 2'de yer alan inovasyon puanları başlangıç matrisi olarak kabul edilmiş ve göstergelere ilişkin en yüksek değerler dikkate alınarak referans serisi oluşturulmuştur. Daha sonra elde edilen seri başlangıç matrisine eklenerek Tablo 6'daki karşılaştırma matrisi elde edilmiştir.

Tablo 6. GİA Karşılaştırma Matrisi

	G₁	G₂	G₃	G₄	G₅	Ç₁	Ç₂
Referans Seri	72,3	50,6	54,6	61,5	54,3	58,5	46,5
Brezilya	60,6	37,5	41,2	44,9	36,0	25,3	23,5
Çin	64,4	50,6	54,6	61,5	54,3	58,5	46,5
Endonezya	51,2	22,4	41,4	48,5	17,5	18,3	17,5
Filipinler	56,3	27,9	36,1	42,9	36,3	37,1	24,2
Güney Afrika	66,8	31,4	36,3	57,0	29,3	21,9	20,6
Hindistan	64,4	34,1	36,8	55,5	29,2	24,5	23,1
Malezya	72,3	40,6	46,7	55,3	34,1	33,4	34,5
Meksika	61,0	33,2	41,8	48,8	27,2	24,8	28,5
Tayland	64,2	31,7	43,0	55,6	34,7	29,7	27,3
Türkiye	56,0	48,5	47,0	49,7	30,8	25,3	35,3

Tablo 6 yeni sanayileşen ülkelerin farklı tiplerdeki göstergelere dair puanlarından oluşmaktadır. Bu nedenle GİA işlemine başlamadan önce bu veriler normalize edilmiştir. Bu bağlamda göstergelerin tamamı fayda kriteri mahiyetinde olduklarından Tablo 6'da yer alan matris, 6 numaralı eşitlik yardımıyla normalize edilmiştir. Elde edilen normalize karşılaştırma matrisi de Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. GİA Normalize Edilmiş Karşılaştırma Matrisi

	G₁	G₂	G₃	G₄	G₅	Ç₁	Ç₂
Referans Seri	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Brezilya	0,445	0,535	0,276	0,108	0,503	0,174	0,207
Çin	0,626	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Endonezya	0,000	0,000	0,286	0,301	0,000	0,000	0,000
Filipinler	0,242	0,195	0,000	0,000	0,511	0,468	0,231
Güney Afrika	0,739	0,319	0,011	0,758	0,321	0,090	0,107
Hindistan	0,626	0,415	0,038	0,677	0,318	0,154	0,193
Malezya	1,000	0,645	0,573	0,667	0,451	0,376	0,586
Meksika	0,464	0,383	0,308	0,317	0,264	0,162	0,379
Tayland	0,616	0,330	0,373	0,683	0,467	0,284	0,338
Türkiye	0,227	0,926	0,589	0,366	0,361	0,174	0,614

Tablo 7’den anlaşılacağı üzere araştırmaya konu olan ülkelerin göstergelere ilişkin puanları, referans seriden farklı değerlerde uzaklıklara sahiptir. Bu uzaklıklar, gri ilişki katsayısının hesaplanmasında temel veri olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin referans seriye olan mutlak uzaklıkları dikkate alınarak (8) numaralı eşitlik yardımıyla gri ilişki katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Ülkelerin Gri İlişki Katsayıları

	G ₁	G ₂	G ₃	G ₄	G ₅	Ç ₁	Ç ₂
Brezilya	0,555	0,465	0,724	0,892	0,497	0,826	0,793
Çin	0,374	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Endonezya	1,000	1,000	0,714	0,699	1,000	1,000	1,000
Filipinler	0,758	0,805	1,000	1,000	0,489	0,532	0,769
Güney Afrika	0,261	0,681	0,989	0,242	0,679	0,910	0,893
Hindistan	0,374	0,585	0,962	0,323	0,682	0,846	0,807
Malezya	0,000	0,355	0,427	0,333	0,549	0,624	0,414
Meksika	0,536	0,617	0,692	0,683	0,736	0,838	0,621
Tayland	0,384	0,670	0,627	0,317	0,533	0,716	0,662
Türkiye	0,773	0,074	0,411	0,634	0,639	0,826	0,386

Tablo 8 ülkelerin her göstergeye ilişkin hesaplanan gri ilişki katsayılarını göstermektedir. Ancak her gösterge, gri ilişki derecelerinin hesaplanmasında eşit etkiye sahip değildir. Zira çalışmanın yukarıda yer alan kısmında göstergelerin ağırlıkları CRITIC yöntemiyle hesaplanmış ve Tablo 5’te yer alan ağırlıklar elde edilmiştir. Bu nedenle ülkelerin gri ilişki dereceleri (δ), her göstergenin ağırlığı dikkate alınarak (10) numaralı eşitlik yardımıyla hesaplanmıştır. Bu bağlamda ülkelerin gri ilişki dereceleri ve bu dereceler doğrultusunda oluşturulan görece sıralamaları, Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Ülkelerin Gri İlişki Dereceleri ve Görece Sıralamaları

	G ₁	G ₂	G ₃	G ₄	G ₅	Ç ₁	Ç ₂	δ	Sıra
Brezilya	0,322	0,341	0,290	0,264	0,334	0,274	0,279	0,043	7
Çin	0,364	0,500	0,500	0,500	0,500	0,500	0,500	0,068	1
Endonezya	0,250	0,250	0,292	0,294	0,250	0,250	0,250	0,038	10
Filipinler	0,284	0,277	0,250	0,250	0,336	0,326	0,283	0,041	9
Güney Afrika	0,397	0,297	0,251	0,403	0,298	0,262	0,264	0,045	5
Hindistan	0,364	0,315	0,255	0,378	0,297	0,271	0,277	0,044	6
Malezya	0,500	0,369	0,350	0,375	0,323	0,308	0,354	0,053	2
Meksika	0,326	0,309	0,296	0,297	0,288	0,272	0,309	0,042	8
Tayland	0,361	0,299	0,307	0,380	0,326	0,291	0,301	0,047	3
Türkiye	0,282	0,465	0,354	0,306	0,305	0,274	0,361	0,046	4

Tablo 9’dan da anlaşılacağı üzere Çin, önemli bir farkla yeni sanayileşen ülkeler içerisinde en yüksek inovasyon performansına sahip ülke olarak öne çıkmıştır. Çin’i sırasıyla Malezya ve Tayland izlemiştir. Türkiye ise küçük bir farkla dördüncü sırada yer almıştır. Endonezya, Filipinler ve Meksika ise yeni sanayileşen ülkeler arasında en düşük inovasyon performansına sahip ülkeler olmuştur.

6. SONUÇ

İnovasyon, ülkelerin üretkenliğini ve istihdam oranını artıran temel unsurlardan biridir. Ayrıca kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayarak ülkelerin büyümelerinde ve kalkınmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Bundan dolayı sürdürülebilir refah ortamının oluşturulmasında ve korunmasında ülkeler için kritik bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte ar-ge, üretim, satış, satış sonrası destek gibi çok sayıda faaliyeti kapsayan karmaşık bir yapıyla karakterize edildiği için ölçülmesi zor bir olgudur. Bu nedenle farklı özelliklere sahip ülkelerin inovasyon performanslarının karşılaştırılması, tartışmaya açık bir konudur.

Bu çalışmada literatüre katkı sağlamak ve ülke yönetimlerine önerilerde bulunmak adına nispeten birbirlerine benzer yapılara sahip olan yeni sanayileşen ülkelerin inovasyon performanslarına odaklanılmıştır. Bu bağlamda yeni sanayileşen ülkelerin inovasyon performansları CRITIC tabanlı GİA yöntemiyle değerlendirilmiştir. Değerlendirme işleminde söz konusu ülkelerin 2021 yılı Kİİ göstergelerine ilişkin puanları CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırılmış, ülkelerin performans düzeyleri ise GİA yöntemiyle belirlenmiştir. Böylece literatüre çok kriterli karar verme yöntemlerinin hibrit bir şekilde kullanılarak ülkelerin inovasyon performanslarının değerlendirildiği yeni bir çalışma sunulmuştur.

Değerlendirme işlemi sonucunda ülkelerin kurumlarına ilişkin gösterge, sahip olduğu 0,186 ağırlık değeri ile en belirleyici gösterge olmuş, bu göstergeyi 0,170 ve 0,169 ağırlık değerleri ile iş gelişmişliği ve pazar gelişmişliği göstergeleri izlemiştir. Bu durum yeni sanayileşen ülkelerin kurumlarına ilişkin yapacakları iyileştirmelere öncelik vererek inovasyon performanslarını hızlı bir şekilde arttırabileceklerine işaret etmektedir. İnovasyon göstergelerine ilişkin bir diğer husus ise beşerî sermaye ve araştırma göstergesinin sahip olduğu 0,091 ağırlık değeri ile göstergeler arasında son sırada kalmış olmasıdır. Bu durumun araştırmaya konu olan ülkelerin beşerî sermaye bakımından birbirlerine benzer yapıda olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda bu düşüncenin geçerliliğinin test edilmesi yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Araştırma sonucunda ülkeler görece karşılaştırıldığında Çin'in belirgin bir farkla yeni sanayileşen ülkeler arasında en yüksek inovasyon performansına sahip ülke olduğu, bu ülkeyi sırasıyla Malezya ve Tayland'ın izlediği görülmüştür. Çin'in 2020 yılı başlarında Covid-19 salgınından en çok etkilenen ülkelerden biri olmasına rağmen yüksek düzeyde inovasyon performansı sergilemiş olması, Çin'de inovasyonu artırıcı çalışmalara verilen önemin bir göstergesi olarak görülmelidir. Keza literatür incelendiğinde Çin'in son yıllarda yakaladığı sürdürülebilir kalkınma başarısının arkasında yatan en önemli etkenlerden biri inovasyon çabalarına verdiği önemdir.

Yeni sanayileşen ülkeler arasında en düşük inovasyon performansına sahip ülke ise Endonezya olmuştur. Endonezya'yı sırasıyla Filipinler ve Meksika izlemiştir. Bu durum söz konusu ülkelerin inovatif çalışmalara yeterince önem vermediklerine ya da veremediklerine işaret etmektedir. Keza bu ülkelerin ekonomik büyüme ve istihdam oranları da genellikle diğer yeni sanayileşen ülkelerin gerisinde kalmaktadır.

Türkiye ise inovasyon göstergelerinde son yıllarda elde etmiş olduğu artışa rağmen inovasyon performansı bakımından yeni sanayileşen ülkeler arasında küçük bir farkla dördüncü sırada yer almıştır. Türkiye'nin son yıllarda yakalamış olduğu ivmeyi sürdürmesi halinde kısa zamanda daha yukarılarda yer alacağı aşikârdır. Bu nedenle inovasyon çalışmalarında benimsenen yaklaşımların kararlı bir şekilde uygulanmaya devam edilmesi önerilmektedir. Böylece Türkiye'nin kısa sürede yeni sanayileşen ülkeler arasından pozitif bir şekilde ayrılarak ortalamasının üzerinde bir büyüme ivmesi yakalayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada ülkelerin inovasyon performansları, Kİİ'nin 2021 yılı verileriyle değerlendirildiğinden sonuçlar Kİİ'nin bir yansıması niteliğindedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ülkelerin inovasyon performansları değerlendirilirken farklı indekslere dair veriler bir arada kullanılarak bulguların gücü artırılabilir. Bunun yanı sıra performans değerlendirme işleminde kullanılan göstergeler, ülkelerin özellikleri göz önünde bulundurularak yeniden belirlenebilir, sayıları artırılabilir. Böylece daha detaylı bulgulara ulaşma imkânı elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- AKÇAKANAT, Özen, AKSOY, Esra ve TEKER, Türker (2018), “*CRITIC ve MDL Temelli EDAS Yöntemi ile TR-61 Bölgesi Bankalarının Performans Değerlendirmesi*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.3(32), ss.1-24.
- ALTINTAŞ, Furkan Fahri (2020), “*İnovasyon Performanslarının ENTROPİ Tabanlı Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Değerlendirilmesi: G7 Grubu Ülkeleri Örneği*”, **Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.7(2), ss.151-172.
- ALTINTAŞ, Furkan Fahri (2021), “*Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne Üye Ülkelerin İnovasyon Performanslarının CRITIC Tabanlı Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile İncelenmesi*”, **Karadeniz Araştırmaları**, S.18(71), ss.547-570.
- AYÇİN, Ejder ve ÇAKIN, Enver (2019), “*Ülkelerin İnovasyon Performanslarının Ölçümünde Entropi ve MABAC Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Bütünleşik Olarak Kullanılması*”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, S.19(2), ss.326-351.
- AYDEMİR, Erdal ve ŞAHİN, Yusuf (2019), “*Evaluation of Healthcare Service Quality Factors Using Grey Relational Analysis in a Dialysis Center*”, **Grey Systems: Theory and Application**, S.9(4), ss.432-448.
- BAKIR, Saniye ve ÇAKIR, Süleyman (2021), “*Seçilmiş Ülkelerin Yenilik Performanslarının Bütünleşik Critic-Evamix Yöntemleriyle Ölçümü*”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, S.17(4), ss.971-992.
- ÇAKIR, Süleyman ve PERÇİN, Selçuk (2013), “*Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü*”, **Ege Akademik Bakış**, S.13(4), ss.449-459.
- DIAKOULAKI, Danae, MAVROTAS, Georges ve PAPAYANNAKIS, Lefteris (1995), “*Determining Objective Weights in Multiple Criteria Problems: The Critic Method*”, **Computers & Operations Research**, S.22(7), ss.763-770.
- DRUCKER, Peter (2017), **İnovasyon ve Girişimcilik: Uygulamalı İlkeler** (Çev. İlker Gülfidan), Optimist Yayınları, İstanbul.
- GÜLER, Ebru Özgür ve VEYSİKARANI, Dilek (2018), “*OECD Ülkelerinin İnovasyon Göstergeleri Açısından Çok Değişkenli İstatistiksel Analizlerle Karşılaştırılması*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.19(2), ss.157-168.
- HALL, Bronwyn Hughes ve ROSENBERG, Nathan (2010), **Economics of Innovation Volume I**, Elsevier Press, London (UK).
- İŞİK, Nihat ve KILINÇ, Efe Can (2011), “*Bölgesel Kalkınma’da Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz*”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.6(2), ss.9-54.
- İNEL, Mehmet Nuri ve TÜRKER, Malik Volkan (2016), “*Ulusal İnovasyon Performansının Ölçümü İçin Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Bir Model Denemesi*”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.38(2), ss.147-166.
- JANKOWSKA, Barbara, MATYSEK-JEDRYCH, Anna ve MROCZEK-DABROWSKA Katarzyna (2017), “*Efficiency of National Innovation Systems: Poland and Bulgaria in the Context of the Global Innovation Index*”, **Comparative Economic Research**, S.20(3), ss.77-94.
- JURICKOVA, Eva, PİLİK, Michael ve KWARTENG, Michael Adu (2019), “*Efficiency Measurement of National Innovation Systems of The European Union Countries: DEA Model Application*”, **Journal of International Studies**, S.12(4), ss.286-299.
- KARADENİZ YILMAZ, Yasemin, YILMAZ, Mustafa, YİĞİTBAŞI, Mehmet Emin ve ÇOBAN, Orhan (2016), “*İnovasyon İndeksi Yardımıyla Türkiye’de İllerin Rekabetçilik Analizi: Düzey-III Örneği*”, **Sosyoekonomi**, S.24(30), ss.71-90.
- KÖSE, Erkan (2020), “*Gri İlişki Analizi ile Toplu Taşıma Aracı Seçimi*”, **Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri: MS Excel Çözümlü Uygulamalar** (Ed. Mehmet Kabak ve Yetkin Çınar), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ss.233-245.

- KUO, Yiyo, YANG, Taho ve HUANG, Guan-Wei (2008), “*The Use of Grey Relational Analysis in Solving Multiple Attribute Decision-Making Problems*”, **Computers & Industrial Engineering**, S.55, ss.80-93.
- LIU, Sifeng ve LIN, Yi (2010), “*Introduction to Grey Systems Theory*”, **Grey Systems** (Ed. Sifeng Liu, Yi Lin), Springer Publisher, Heidelberg, ss.1-18.
- LU, Wen-Min, KWEH, Qion Long ve HUANG, Chia-Long (2014), “*Intellectual Capital and National Innovation Systems Performance*”, **Knowledge-Based Systems**, S.71, ss.201-210.
- MAVİ, Reza Kiani ve STANDING, Craing (2017), “*Eco-Innovation Analysis With DEA: An Application to OECD Countries*”, **International Journal on Computer Science and Information Systems**, S.12(2), ss.133-147.
- MURAT, Dilek (2020), “*The Measurement of Innovation Performance OECD Countries*”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, S.18(4), ss.209-226.
- NAN, Yufan ve TIAN, Yuing (2011), “*Performance Evaluation on Regional Innovation System Based on AHP-TOPSIS Methodology*”, **2011 International Conference on Computer Science and Network Technology Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Institute of Electrical and Electronics Engineers, Harbin, ss.1140-1143.
- ORALHAN, Burcu ve BÜYÜKTÜRK, Miraç Alper (2019), “*Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin İnovasyon Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Kıyaslanması*”, **Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi**, S.16, ss.471-484.
- SATICI, Sibel (2021), “*Ülkelerin İnovasyon Performansının CRITIC Temelli WASPAS Yöntemiyle Değerlendirilmesi*”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, S.16(2), ss.91-104.
- SCHUMPETER, Joseph Alois (1939), **Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process**, McGraw-Hill Publisher, New York - Toronto - London.
- TAYLOR, Simon P. (2017), “*What is Innovation? A Study of the Definitions, Academic Models and Applicability of Innovation to an Example of Social Housing in England*”, **Open Journal of Social Sciences**, S.5(11), ss.128-146.
- TROTT, Paul (2017), **Innovation Management and New Product Development**, Pearson Publisher, Martin – Priekopa.
- WANG, Dong ve ZHAO, Jun (2016), “*Design Optimization of Mechanical Properties of Ceramic Tool Material During Turning of Ultra-high-strength Steel 300M with AHP and CRITIC Method*”, **The International Journal of Advanced Manufacturing Technology**, S.84(9), ss.2381-2390.
- WIPO (2021), **Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis**, World Intellectual Property Organization Press, Geneva.

Şanlıurfa'da Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Göç Süreçleri

Migration Process of Seasonal Mobile Agricultural Worker Students in Sanliurfa

Diyyar KARADEMİR

Dr., MEB Şanlıurfa Spor Lisesi,

karademir.diyar@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9991-3867>

Makale Başvuru Tarihi: 26.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 24.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Murat YURTSEVEN

Btm. Uzm., Şanlıurfa Şehit Mustafa Direkli Ortaokulu

murat-yrtsvn@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1038-9294>

ÖZET

Uluslararası göç konusunda kaynak ülke olan Türkiye, sosyo-ekonomik olarak bölgeler arasında gelişmişlik farkı olduğundan iç göçlerin de yoğun olarak yaşandığı bir ülkedir. Ülkemizde bölgeler arasında tarım, sanayi, turizm gibi ekonomik sektörler dengeli bir şekilde gelişmediğinden iş olanaklarının fazla olduğu bölgeler çekici faktörlerin etkisiyle göç alırken, iş olanaklarının sınırlı olduğu alanlar ise itici faktörlerin etkisiyle göç verir. Bu çalışmada; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde önemli bir tarım ili olan Şanlıurfa Büyükşehir sınırları içerisinde yer alan 12 ilçede (Akçakale, Birecik, Ceylanpınar, Eyyübiye, Halfeti, Haliliye, Harran, Hilvan Karaköprü, Siverek, Suruç, Viranşehir) mevsimlik gezici tarım işçisi öğrencilerin; demografik özellikleri, göç süreçleri, göçün yönü, göç öncesi eğitim ortamları ve göç edilen yerde eğitime erişim olanakları ele alınmıştır. Mevsimlik emek göçünün araştırıldığı bu çalışmada; ilkököl, ortaokul ve lise seviyelerinde aileleri mevsimlik gezici tarım işçisi olan öğrenciler üzerinde uygulanan çeşitli araştırma yöntem ve teknikleri sonucu ortaya çıkan nicel verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Şanlıurfa Büyükşehir sınırları içerisinde yer alan mevsimlik gezici tarım işçileri araştırma evrenini, 1-12. sınıf seviyesinde aileleri mevsimlik gezici tarım işçisi olan öğrenciler örneklem olarak belirlenmiştir. 01 Ocak 2020-19 Haziran 2021 tarihleri arasında 4.703 mevsimlik gezici tarım işçisi aile üzerinde amaçsal örneklem tekniği kullanılarak açık uçlu sorulardan oluşan anketler uygulanmıştır. Aile sayısı 4.703 olsa da, bazı ailelerin 2-3 çocuğu eğitim gördüğünden öğrenci sayısı 5.884 olarak ortaya çıkmıştır. Elde edilen veriler sınıflandırdıktan sonra tablo ve grafikler hazırlanmış ayrıca ArcGis 10.8.1 programında dağılış haritaları yapılmıştır.

ABSTRACT

As a source country for international migration, Turkey is a country where internal migration is also experienced, as there is a difference in development between regions in terms of socio-economic development. Since economic sectors such as agriculture, industry and tourism do not develop in a balanced way among regions in our country, regions with high job opportunities receive immigration due to attractive factors, while areas with limited job opportunities migrate due to push factors. In this study, demographic characteristics, migration processes, direction of migration, pre-migration education environments and access to education in the place of migration of seasonal mobile agricultural worker students in 12 districts (Akçakale, Birecik, Ceylanpınar, Eyyübiye, Halfeti, Haliliye, Harran, Hilvan Karaköprü, Siverek, Suruç, Viranşehir) located within the borders of Şanlıurfa Metropolitan Municipality, which is an important agricultural province in the Southeastern Anatolia Region, were discussed. This study, in which seasonal labor migration is investigated, was created by using the quantitative data obtained as a result of various research methods and techniques applied on students at primary, secondary and high school levels, whose families are seasonal migrant agricultural workers. The research universe consisted of seasonal migrant agricultural workers located within the boundaries of Şanlıurfa Metropolitan Municipality, and 1st-12th grade students whose families are seasonal migrant agricultural workers were determined as the sample. Between January 01, 2020 and June 19, 2020, questionnaires consisting of open-ended questions were applied to 4,703 seasonal migrant agricultural worker families using the judgemental sampling technique. Although the number of families is 4,703, the number of students has emerged as 5,884 since 2-3 children of some families are going to school. After the data obtained were classified, tables and graphics were created, and distribution maps were prepared using the software ArcGis 10.8.1.

Anahtar Kelimeler:

Göç,

Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri,

Şanlıurfa,

Keywords:

Migration,

Seasonal Agricultural Mobility Workers,

Sanliurfa,

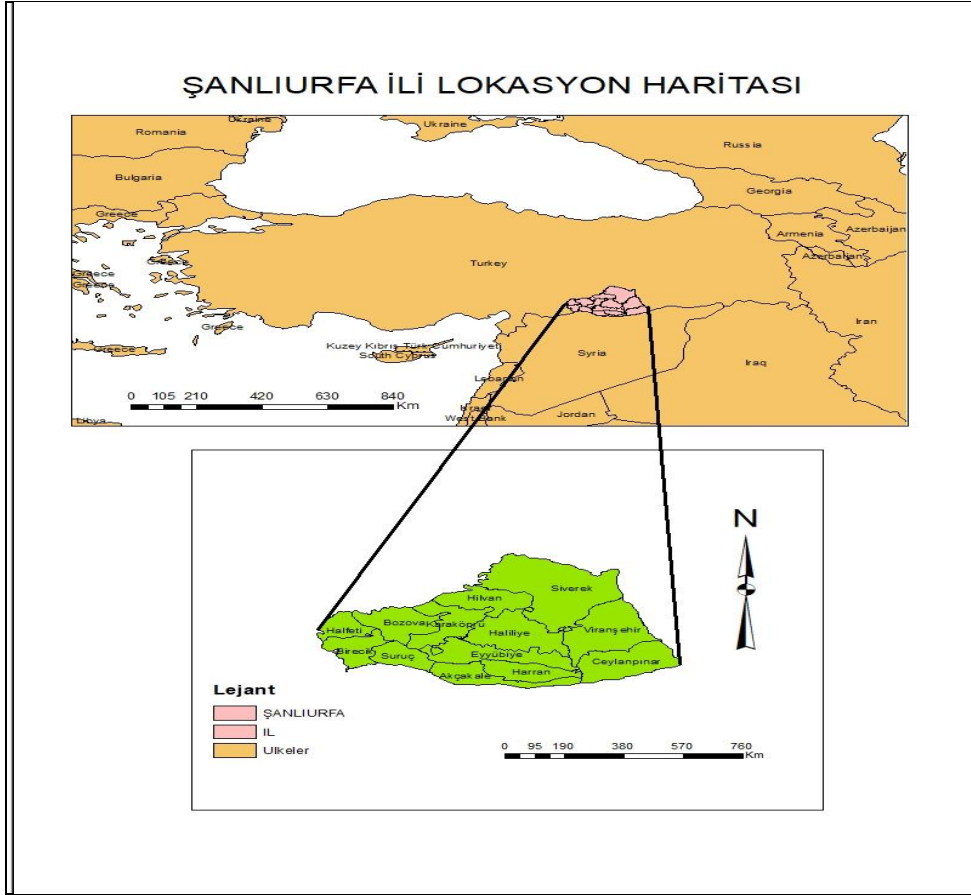
1. GİRİŞ

Çalışma alanımızı oluşturan Şanlıurfa, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önemli tarım alanlarına sahip illerindedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2020 verilerine göre, Şanlıurfa'nın tarım alanı 10.496,678 dekadır. Ancak nüfus artış hızının yüksek olması (2020 yılı nüfus artış hızı %2,01), tarımda makineleşme, tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesi, tarımsal üretime paralel bir şekilde sanayinin gelişme göstermemesi gibi nedenlerle her yıl binlerce insan ülkemizin farklı bölgelerine çalışmak amacıyla mevsimlik gezici tarım işçisi olarak göç etmektedir.

Coğrafi hareketliliğe sebep olan bu göçler Mart - Nisan aylarında başlar, Ekim - Kasım aylarında sona erer. Emek göçü olarak da adlandırılan bu hareketlilikte aile fertlerinin çoğunluğu sürece dâhil olur. Eğitim gören öğrenciler de okullarından ayrılarak aileleriyle bu göç sürecine dâhil olmaktadır. Eğitim öğretim yılı tamamlanmadan 2-3 ay önce okuldan ayrılan bu öğrenciler, yeni eğitim öğretim yılı başladıktan 1-3 ay sonra okullara geri dönerler.

Mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmaya giden bu öğrencilerin bir kısmı gittikleri illerde eğitime devam etse de bu durumda olan öğrenci sayısı istenilen seviyelerde değildir. Nitekim mevsimlik gezici tarım işçisi sayısının en fazla olduğu ilçeler sosyo-ekonomik olarak da kayda değer gelişim göstermemişlerdir. Eyyübiye, Viranşehir, Akçakale, Siverek ve Harran ilçeleri bu duruma örnek verilebilir. Söz konusu ilçelere ait istatistikî veriler çalışmanın ilerleyen kısmında (Tablo 1) verilecektir.

Harita 1. Çalışma Sahası Lokasyon Haritası

Çalışma sahamız olan Şanlıurfa, önemli bir tarım ili olmasına karşın insanların diğer illere çalışmak amacıyla mevsimlik işçi olarak göç etmelerinde bazı faktörler etkili olmaktadır. Şanlıurfa'da nüfusun hızlı artmasına karşın istihdam koşullarının sınırlı olması, mevsimlik işçilere ödenen günlük yevmiyelerin diğer illere göre düşük olması, tarımda makineleşme ve tarım arazilerinin miras yoluyla parçalanması, bazı ailelerin mevsimlik tarım işçiliğini ikinci iş olarak yapmaları göçe neden olan faktörlerdir.

Çalışmada öncelikle göç kavramına ve göçün çeşitlerine değinilmiştir. Sonrasında ise Şanlıurfa Büyükşehir sınırları içerisinde yer alan 12 ilçede (*Akçakale, Birecik, Ceylanpınar, Eyyübiye, Halfeti, Halilîye, Harran, Hilvan, Karaköprü, Siverek, Suruç, Viranşehir*) mevsimlik gezici tarım işçisi öğrencilerin; demografik

özellikleri, göç süreçleri, göçün yönü, göç öncesi eğitim ortamları ve göç edilen yerde eğitime erişim olanakları ele alınmıştır. Mevsimlik emek göçünün araştırıldığı bu çalışma; ilkokul, ortaokul ve lise seviyelerinde aileleri mevsimlik gezici tarım işçisi olan öğrenciler üzerinde uygulanan çeşitli araştırma yöntem ve teknikleri sonucu ortaya çıkan nicel verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Şanlıurfa Büyükşehir sınırları içerisinde yer alan mevsimlik gezici tarım işçileri araştırma evrenini, 1-12. sınıf seviyesinde aileleri mevsimlik gezici tarım işçisi olan öğrenciler örneklem olarak belirlenmiştir. 01 Ocak 2020 - 19 Haziran 2021 tarihleri arasında 4.703 mevsimlik gezici tarım işçisi aile üzerinde amaçsal örneklem tekniği kullanılarak açık uçlu sorulardan oluşan anketler uygulanmıştır. Aile sayısı 4.703 olsa da, bazı ailelerin 2-3 çocuğu eğitim gördüğünden öğrenci sayısı 5.884 olarak ortaya çıkmıştır. Elde edilen veriler sınıflandırıldıktan sonra tablo ve grafikler hazırlanmış ayrıca ArcGis 10.8.1 programında dağılım haritaları yapılmıştır.

2. GÖÇ VE GÖÇ ÇEŞİTLERİ

Nüfusun belli dönemlerde artış veya azalış göstermesi sosyal, siyasal ve ekonomik olaylarla çok yakından ilgilidir (Doğan, 2011:24). Coğrafi hareketliliğin yaşanmasına yol açan göç süreci, bireysel veya topluluk olarak insanların sosyal, ekonomik, siyasal vb. nedenlerle yaşadıkları yerleri kalıcı veya geçici olarak terk etmeleri sonucu oluşur. Nüfusun idari bir sınırı geçerek devamlı veya kalıcı olması göç olarak tanımlanmaktadır (Lee, 1966:49; Tümertekin ve Özgüç, 1998:308).

Göç, toplum yapısını değiştiren bir harekettir (Özer, 2004:51). Antropoloji, demografi, ekonomi, siyasal bilimler, sosyoloji, coğrafya, vb. bilim dallarında göç konusunda çalışmalar yapılmaktadır (Berry, 2001:615). Küreselleşmeyle beraber iletişim olanaklarının artması ve hayat standartları arasındaki eşitsizlikler göç olgusuna farklı bir boyut kazandırmıştır (Tepealtı, 2019:126). Oluşma şekli ve ortaya çıkardığı sonuçlar açısından göç süreci insanların yerleşik hayata geçmesinden sonra farklı şekillerde yaşamaya başlamıştır. Tarihin ilk zamanlarında doğal şartların etkisiyle yaşanan göçler zamanla başka faktörlerin etkisiyle yaşamaya başlamıştır (Sertkaya Doğan ve Özdemir, 2021:36).

Bazı ülkelerde yaşanan iç savaşlar, askeri darbeler veya ekonomik buhranlar hem ülke içerisinde hem de bölgesel veya küresel çapta göçlere neden olabilmektedir. Göç hareketi iç ve dış göçler olmak üzere iki grupta incelenebilir. Dış göçler bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan, iç göçler ise ülke içerisinde yapılan yer değiştirmelerdir. Bu göçlerin yaşanmasında en önemli faktör işsizlik olup ülke içerisinde yer değiştirme olduğundan nüfusa herhangi bir etkisi yoktur. İç göçlerde yapılan göç sürekli olabileceği gibi geçici veya mevsimlik olarak da yaşanabilmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçileri, yılın belirli zamanlarında buldukları ilden ayrılarak günlük yevmiye karşılığında tarım işlerinde çalışmak üzere bir veya birden fazla ilde gezici olarak çalışan insanlardır (Kaya ve Özgülnar, 2015:116).

Mevsimlik göçlerde belirli bir takvim ve bu takvime göre şekillenen birçok mekân değişikliği yaşanmaktadır (Sayın vd., 2016:2). Mevsimlik göçmen tarım işçileri, çoğunlukla yaptıkları işin geçici doğasına ve ev sahibi yerde işçilerin varlığına atıfta bulunan “*mevsimlik*” terimiyle tanımlanır (Pelek, 2020:1). Kuraklık, politik etkenler, yeterli iş imkânlarının olmaması, savaşlar göç sürecini tetikleyen itici faktörler iken, iş imkânları, güvenlik, endüstrileşme, eğitim gibi koşullar göç edilen yerin çekici faktörleri arasındadır (Jennissen, 2007:412). İletici faktörler ise itici ve çekici faktörler arasındaki ilişkiyi sağlar (Yılmaz, 2009:222).

Bölgeler arasındaki göçün temel nedenlerinden biri de işsizliktir (Toroğlu, 2007:76). Ekonomik faaliyetlerin çeşitlenerek geliştiği yerleşim yerlerinde eğitim, sağlık ve ulaşım koşullarının iyileşmesine bağlı olarak nüfusta artar (Ayhan, 2019:68). Nüfusun belli dönemlerde artış veya azalış göstermesi sosyal, siyasal ve ekonomik olaylarla çok yakından ilgilidir (Doğan, 2011:24).

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın bu kısmında kısaca çalışmanın önem ve amacına değinilecektir. Sonrasında ise yine kısaca araştırmanın yönteminden bahsedilecektir. Son olarak ise araştırma ile elde edilen bulgular ortaya konulacaktır.

3.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Araştırma sahamızın ülkemiz içerisinde yapılan mevsimlik gezici tarım işçiliği göçlerinin kaynak illerinden olması, eğitim-öğretim sürecinin dışında kalan öğrenci sayısı ve göç edilen yerde eğitime devam eden öğrenci sayısı çalışmamıza değer katan önemli faktörlerdir. Bunun yanı sıra göç süreci; göç katılan birey sayısı, göç

edilen yerde çalışanların sayısı, göçün il ve ilçelere göre dağılışı, en fazla göç veren ilçeler, göçe dâhil olan öğrencilerin sınıf seviyeleri, cinsiyete göre dağılımları, göç zamanları, günlük ve haftalık toplam çalışma saatleri, günlük yevmiyeleri çalışılacak iş türü ve toplanılan tarım ürünü, yolculuk süreçleri, çalışma alanıyla barınılan yer arasındaki mesafe ve bazı demografik özelliklerin tespit edilmesi çalışmamızın amaçlarındandır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden e-postayla anket yöntemi uygulanmıştır. Şanlıurfa Büyükşehir sınırları içerisinde yer alan mevsimlik gezici tarım işçileri araştırma evrenini, 1 - 12. sınıflar seviyesinde aileleri mevsimlik gezici tarım işçisi olan öğrenciler örneklem olarak belirlenmiştir. 01 Ocak 2020 - 19 Haziran 2020 tarihleri arasında 4.703 mevsimlik gezici tarım işçisi aileye ulaşılmıştır. Bu ailelere ait farklı sınıf seviyelerinde okuyan öğrenci sayısı 5.884'tür. Verilerden yararlanılarak grafik ve tablolar hazırlanmış, ArcGIS 10.8.1 programı kullanılarak dağılım haritaları yapılmıştır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında yapılan anket sonucu elde edilen veriler derlenerek analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle ankete katılan örneklem grubunun demografik özellikleri ele alınacaktır. Daha sonra ise mevsimlik gezici tarım işçilerinin göç ettiği iller ile ilgili elde edilen bulgulara yer verilecektir. Son olarak da mevsimlik gezici tarım işçisi öğrencilerin çalışma koşulları ve saatleri konusunda elde edilen sonuçlar ortaya konulacaktır.

3.3.1. Ankete Katılanların Demografik Özellikleri

Şanlıurfa Büyükşehir sınırları içerisinde yer alan Akçakale, Birecik, Ceylanpınar, Eyyübiye, Halfeti, Haliliye, Harran, Hilvan, Karaköprü, Siverek, Suruç ve Viranşehir İlçelerinde mevsimlik gezici tarım işçisi öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 1'de özet olarak gösterilmiştir.

Tablo 1. Ankete katılan Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Aileler ve Özellikleri

Aile Sayısı	Aile Birey Sayısı	Aile Birey Ortalaması
4.703	39.610	8.4
Çalışma amacıyla yapılan yolculuğa katılan aile sayısı	Çalışma amacıyla yapılan yolculuğa katılanların toplam sayısı	Yolculuğa katılanların ortalaması
4.703	33.829	7.2
Göç edilen yerde çalışan aile sayısı	Göç edilen yerde çalışanların toplam sayısı	Çalışanların ortalaması
4.703	22.511	4.8

Tablo 1 incelendiğinde, farklı sınıf seviyelerinde 4.703 aile ankete katılmıştır. Aileleri oluşturan toplam birey sayısı 39.610'dur. Buna göre Aile mensubu bireylerin ortalaması 8,4'tür. Aile birey sayısı ve ortalamasının yüksek olması mevsimlik işçiliğe giden ailelerde çocuk sayısının fazla olduğunu göstermektedir. Yolculuğa katılan kişi sayısı toplamı 33.829, aile başına yolculuğa katılanların ortalaması 7,2'dir. Aile bireyi ortalamasının yüksek olup yolculuğa katılan kişi sayısının azalmış olması tüm aile fertlerinin mevsimlik göç sürecine katılmadığını gösterir.

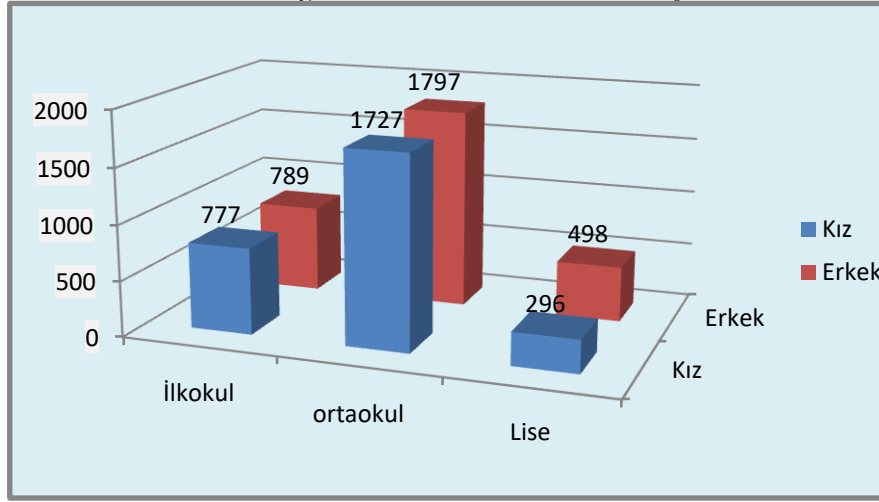
Tablo 2. Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Sınıf Seviyelerine Göre Dağılımları

Okul Türü	Erkek	Kız	Toplam
İlkokul (1-4)	789	777	1.566
Ortaokul (5-8)	1.797	1.727	3.524
Lise (9-12)	498	296	794
TOPLAM	3.084	2.800	5.884
Yüzde (%)	52.41	47.59	100

Tablo 2'ye göre, ankete katılan ailelerin toplam öğrenci sayısı 5.884'tür. Okul türüne göre göçe katılan öğrenciler ilkokulda 789 erkek, 777 kız öğrenci olmak üzere toplamda 1.566'dır. Ortaokulda 1.797'si erkek,

1.727'si kız toplamda 3.524, lise seviyesinde 498 erkek, 296 kız toplamda ise 794 öğrenci mevsimlik işçi göçüne katılmıştır (Grafik 1).

Grafik 1. Öğrencilerin Okul Türlerine Göre Sayıları

İlkokul çağındaki öğrenciler fiziksel olarak çalışacak durumda olmadıkları öngörülmektedir. Ancak ailelerin göç süreçlerine zorunlu olarak eşlik ederler ve bu durum eğitimden kopmalara yol açar.

Tablo 3. Ailelerin Okul Türü ve İlçelere Göre Öğrenci Sayıları

İlçeler	İlkokul		Ortaokul		Lise		Toplam
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	
Eyyübiye	255	272	772	650	112	115	2.176
Viranşehir	147	137	330	394	166	150	1.324
Akçakale	117	124	203	200	117	23	784
Siverek	143	117	209	238	1	7	715
Harran	67	69	153	124	56	9	478
Hilvan	36	28	53	46	15	19	197
Ceylanpınar	13	17	40	44	0	0	114
Birecik	7	6	20	18	0	0	51
Karaköprü	0	0	10	8	0	0	18
Haliliye	0	2	3	3	2	2	12
Suruç	4	3	3	1	0	0	11
Halfeti	1	1	1	1	0	0	4
TOPLAM	790	776	1.797	1.727	469	325	5.884

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışmak amacıyla başka illere giden ailelerin çeşitli kademelerde eğitim gören çocuklarına ait okul türlerine göre ilçe bazında dağılımını gösteren Tablo 3 incelendiğinde, Eyyübiye ilçesi ilk sırada yer almaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında Eyyübiye ilçesinin sosyo-ekonomik olarak gelişmemiş olması etkili olmuştur. Haliliye ilçesinde pandemi nedeniyle yeterli sayıda aileye ulaşılamamış olması sayının düşük olması sonucunu doğurmuş olsa da, bu ilçede de mevsimlik gezici tarım işçisi ailenin çok daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Mevsimlik gezici tarım işçisi ailelere mensup öğrencilerin okul türlerine göre dağılımı çocuk işçiliği konusunda da önemli bilgiler edinmemizi sağlar. İlkokulda eğitim gören öğrenciler 6-10 yıl yaş grubunda, ortaokul öğrencileri 11-14 ve lise öğrencileri 15-18 yaş grubu içerisinde yer alır. İlkokul ve ortaokulda toplamda 5.090 öğrencinin göç sürecine katılmış olması tarım sektöründe çocuk işçiliğinin küçük yaşlarda başladığını göstermektedir.

Tablo 4. Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Anne-Baba Durumları

NO	ÖLÜ – SAĞ DURUMU	SAYI
1	Anne Ölü - Baba Ölü	6
2	Anne Ölü - Baba Sağ	37
3	Anne Sağ - Baba Ölü	99
4	Anne Sağ - Baba Sağ	5742
TOPLAM		5.884
1	Anne - Baba Birlikte	5.814
2	Anne - Baba Ayrı	70
TOPLAM		5.884

Tablo 4'e göre, mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan öğrencilerin 5.742'si yani toplam sayının %97,56'sının anne ve babası sağdır. Anne ve babanın birlikte yaşadığı öğrenci sayısı 5.814; anne ve babanın ayrı yani boşanmış ebeveyne sahip öğrenci sayısı ise 70'tir. Her iki sonuca göre ankete katılan öğrencilerin tamamına yakınının olağan (sağ ve birlikte) bir aile yapısı içinde yaşadığı görülmektedir.

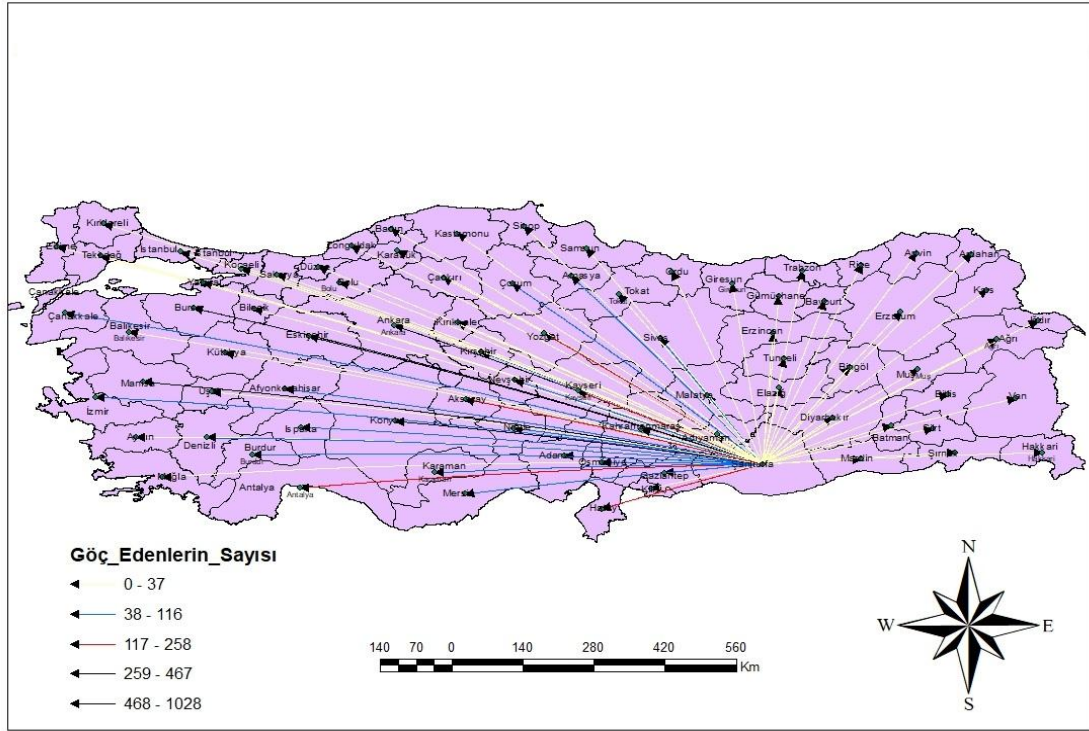
3.3.2. Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Göç Ettiği İller

Çalışma sahamız olan Şanlıurfa, önemli bir tarım ili olmasına karşın, insanların diğer illere çalışmak amacıyla mevsimlik işçi olarak göç etmelerinde bazı faktörler etkili olmaktadır. Şanlıurfa'da nüfusun hızlı artmasına karşın istihdam koşullarının sınırlı olması, mevsimlik işçilere ödenen günlük yevmiyelerin diğer illere göre düşük olması, tarımda makineleşme ve tarım arazilerinin miras yoluyla parçalanması, bazı ailelerin mevsimlik tarım işçiliğini ikinci iş olarak yapmaları göçe neden olan faktörlerdir. Şanlıurfa içerisinde bir ilçeden başka bir ilçeye mevsimlik işçi olarak giden öğrenci sayısının 331 olması bu durumun sonucudur (Tablo 5).

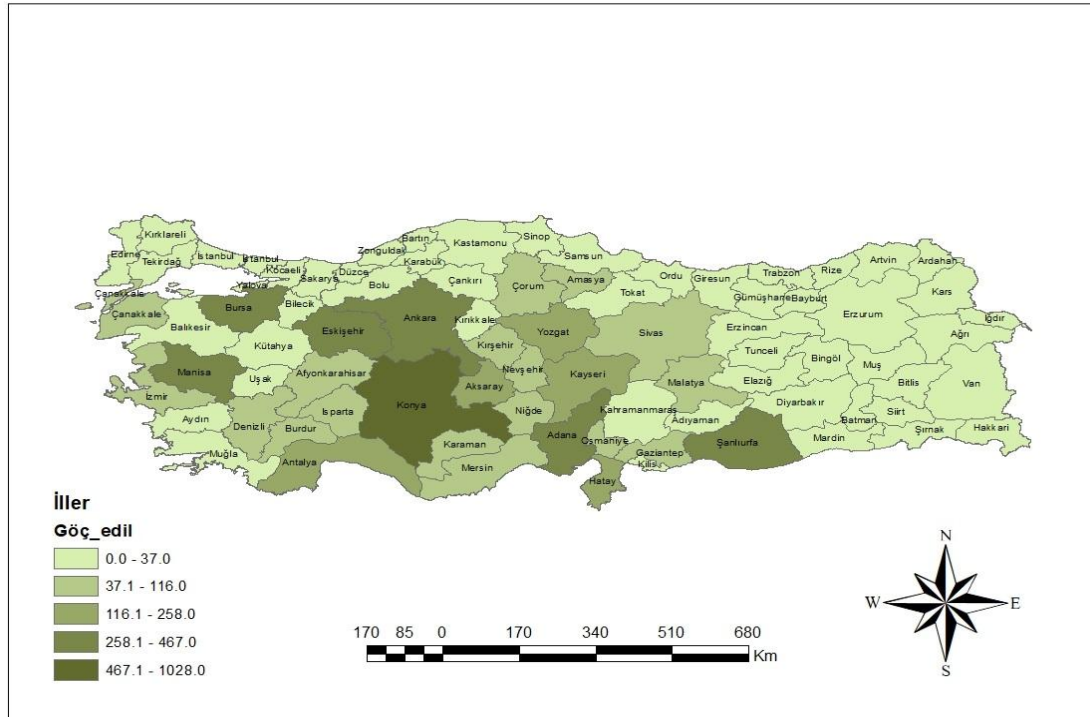
Tablo 5. Göçün En Fazla Yapıldığı İller (50 ve üzeri olan iller listelenmiştir)

Sıra	İl Adı	Sayı	Sıra	İl Adı	Sayı
1	Konya	1.028	14	Gaziantep	89
2	Adana	467	15	Niğde	89
3	Eskişehir	414	16	Çorum	88
4	Ankara	403	17	Malatya	86
5	Manisa	344	18	Amasya	79
6	Bursa	323	19	Nevşehir	71
7	Kayseri	258	20	Sivas	70
8	Hatay	233	21	İzmir	68
9	Yozgat	194	22	Çanakkale	67
10	Antalya	151	23	Isparta	66
11	Aksaray	147	24	Kırşehir	64
12	Afyon	116	25	Karaman	50
13	İçel (Mersin)	107	26	Diğer İller	481
Şanlıurfa içerisinde bir ilçeden diğer ilçeye gidenlerin sayısı 331'dir.					

Mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin en fazla göç ettiği iller: Konya, Adana, Eskişehir, Ankara, Bursa, Manisa, Kayseri ve Hatay illeri olmuştur (Harita 2, 3).

Harita 2. Şanlıurfa İlinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Göç Yönü

Araştırmamız sonucunda ortaya çıkan önemli verilerden biri de mevsimlik işçi ailelerin gittiği il ve ilçelerdir. Daha fazla tercih edilen il ve ilçelerin bilinmesi eğitimlerini tamamlamadan göç sürecine katılan öğrencilerin eğitime devam etmelerini sağlayabilmek için iller arası işbirliğini kolaylaştırır. Göçün yönünü göstermesi bakımından da bu durum önemlidir.

Harita 3. Şanlıurfa İlinde Diğer İllere Giden Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Dağılışı

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin en çok tercih ettikleri il ve ilçelerin paralellik gösterdikleri anlaşılmaktadır (Tablo 5 ve 6).

Tablo 6. Göçün En Fazla Yapıldığı İlçeler (50 ve üzeri olan iller listelenmiştir)

Sıra No	Gidilen İl	Gidilen İlçe	Giden Öğrenci Sayısı	Sıra No	Gidilen İl	Gidilen İlçe	Giden Öğrenci Sayısı
1	Bursa	Karacabey	191	14	Yozgat	Boğazlıyan	77
2	Hatay	Reyhanlı	176	15	Konya	Çeltik	73
3	Ankara	Polatlı	175	16	Manisa	Turgutlu	69
4	Konya	Ereğli	171	17	Çorum	Alaca	68
5	Adana	Karataş	152	18	Manisa	Saruhanlı	65
6	Konya	Çumra	145	19	Konya	Karapınar	64
7	Konya	Altınekin	128	20	Niğde	Bor	62
8	Manisa	Salihli	95	21	Antalya	Elmalı	61
9	Eskişehir	Çifteler	90	22	Malatya	Yazıhan	61
10	Konya	Cihanbeyli	86	23	Eskişehir	Alpu	59
11	Ankara	Şereflikoçhisar	85	24	Eskişehir	Odunpazarı	59
12	Adana	Yüreğir	84	25	Konya	Karatay	56
13	Adana	Ceyhan	83	26	Kayseri	Kocasinan	55

Bursa/Karacabey, Hatay/Reyhanlı, Ankara/Polatlı, Konya/Ereğli, Adana/Karataş, Konya/Çumra ve Altınekin, Manisa/Salihli, Eskişehir/Çifteler ve Konya/Cihanbeyli en fazla tercih edilen ilçelerdir. Bu ilçeler aynı zamanda ülkemizde önemli tarım alanlarını oluşturmaktadır.

3.3.3. Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Çalışma Koşulları ve Saatleri

24.03.2010 tarihli ve 27531 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2010/6 Sayılı Genelge mevsimlik tarım işçileriyle ilgili çeşitli iyileştirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Ancak uygulamada yaşanan sorunlar nedeniyle 2017 yılında bu genelge kaldırılmış ve 19 Nisan 2017 tarihli ve 30043 Sayılı resmi gazetede yayınlanan “*Mevsimlik Tarım İşçileri ile ilgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi*” ile barınma, sağlık ve eğitim koşulları iyileştirilmeye çalışılmıştır.

Tablo 7. Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Günlük Çalışma Saatleri

Kişi Sayısı	Saat Sayısı	Yüzdeler Oran (%)
1.375	0	23.3
68	1	1.1
35	2	0.5
40	3	0.6
65	4	1.1
96	5	1.6
192	6	3.2
212	7	3.6
1.303	8	22.1
437	9	7.4
864	10	14.6
265	11	4.5
658	12	11.1
123	13	2
111	14	1.8
30	15	0.5
10	16	0.1
5.884	-	100

Mevsimlik geçici tarım işçileriyle ilgili bir diğer düzenleme tarım işçileriyle işverenler arasındaki ilişkiyi yasal çerçeveye oturtmayı planlayan 27.05.2010 tarihli ve 27593 sayılı resmi Gazetede yayımlanan Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliğidir. Bu yönetmelikle İŞ-KUR üzerinden “*Aracılık Belgesi*” alanlar, işverenle tarım işçileri arasında köprü görevi üstelenmiştir. 4.857 sayılı İş Kanununa göre kendi namına çalışanlar işverenle herhangi bir sözleşme imzalamadıklarından kanun kapsamına girmezler. Mevsimlik geçici tarım işçilerinin en temel sorunlarından biri geçici olmalarıdır. Geçici olmaları nedeniyle çalışılan yerlerde birçok sorunla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Göç genellikle güvencesiz istihdamla bağlantılı olduğundan, sosyal güvenlik korumasına erişim, göçmenlerin kırılabilirliklerini azaltması açısından önemlidir (Lamarche, 2014; Brickenstein, 2015). Ancak mevsimlik işçilerin sosyal güvenlik olarak güvenceleri olmayıp, araçlar yoluyla çalışma yerleri ve koşulları belirlenmektedir. Barınma, sağlık, eğitim bu sorunların başında gelmektedir. Bir diğer önemli sorunda çalışma alanlarında günlük, haftalık veya aylık çalışma süreleridir. Mevsimlik geçici işçiler, tarım ürününün hasat durumuna göre bazı yerlerde bir aydan az, bazı yerlerde ise bir aydan daha fazla çalışabilmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi öğrencilerin haftalık çalışılan gün sayısı yaş ve bedensel gelişim durumuna göre farklılık göstermektedir. Araştırma sonuçlarını gösteren Tablo 6’da; çalışmayan öğrenci sayısı 1.375 öğrenci olup, bu sayı toplam öğrenci sayısının %23,3’ünü oluşturur. Barınma alanında kardeşlerine bakıcılık yapanlar, engelli öğrenciler ve ilkökul çağında olan öğrencilerin bu grupta yer aldıkları söylenebilir. Günlük 8 saat çalışan öğrenci sayısı 1.303; 9 saat çalışan öğrenci sayısı 437; 10 saat çalışan öğrenci sayısı 864 ve 12 saat çalışan öğrenci sayısı 658’dir. Günlük çalışma saatleri göz önüne alındığında; öğrencilerin %59,7’sinin 8-12 saat aralığında çalıştığı anlaşılmaktadır (Tablo 7).

Tablo 8. Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Haftalık Çalıştıkları Gün Sayısı

Kişi Sayısı	Gün Sayısı	Yüzdeler Oran (%)
1.336	0	22.7
83	1	1.4
68	2	1.1
194	3	3.2
264	4	4.4
692	5	11.7
650	6	11
2.597	7	44.1
5.884	-	100

Mevsimlik geçici tarım işçisi ailelerin temel özelliklerinden biri aile birey sayısının fazla olmasıdır. Bu durum çalışan sayısının artmasını sağladığı gibi ailelerin gelir durumunun da yükselmesine katkı sunar. Haftalık çalışılan gün sayısını gösteren Tablo 8’de 2.597 öğrencinin yani toplam öğrenci sayısının %44,1’i haftanın 7 günü de çalışmaktadır. İstihdam olanağı mevsimlik olduğundan en yüksek oranda gelir sağlama temel amaçtır. Bundan dolayı ailelerin önemli bir kısmı tüm hafta boyunca çalışmaktadır.

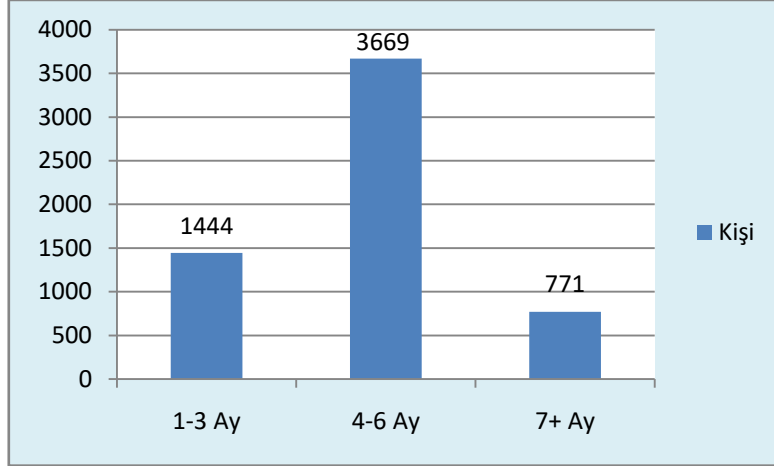
Tablo 9. Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Okuldan Ayrıldıkları Aylar

Aylar	Ayrılan Kişi Sayısı	Yüzdeler oran (%)
Ocak	120	2
Şubat	152	2.5
Mart	693	11.7
Nisan	2.737	46.5
Mayıs	1.940	32.9
Haziran	242	4.1
Toplam	5.884	100

Mevsimlik geçici tarım işçiliği yapan aileler gidilen yerlerde yetiştirilen tarım ürününe bağlı olarak coğrafi hareketliliğe yol açarlar. Bu süreçte ailelerin büyük bir bölümü topluca göç ederken bazı aileler de aile

bireylerinin bir kısmını belirli bir süre daha ikamet edilen yerde bırakır. Ailelerin göç hareketine geç katılanlar büyük oranda öğrencilerden oluşur. Ülkemizde bir eğitim-öğretim yılı takvimi Eylül ayında başlar, Haziran ayında da son bulur. Ancak gezici tarım işçisi öğrencilerin büyük bir bölümü eğitim öğretim yılı sona ermeden göç sürecine dâhil olur (Tablo 9). Ocak ayında Şanlıurfa'da mevsimlik işçi olarak çalışmak üzere okuldan ayrılan öğrenci sayısı 120, Şubat ayında 152, Mart ayında 693, Nisan ayında 2,737, Mayıs ayında 1,940 ve Haziran ayında da 242'dir. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi mobil hareketlilik özellikle Nisan ve Mayıs aylarında hızlanmakta olup, bu aylarda okulu bırakıp çalışmaya giden öğrencilerin oranı %79,4'tür. Öğrencilerin bir kısmı gittikleri illerde eğitime devam ederken büyük bir kısmı eğitimi yarıda keser.

Grafik 2. Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Ay Sayısı

Çalışılan ay sayısı aile durumuna göre değişmektedir. Ancak çalışma süresinin 4-6 ay arasında toplandığı Grafik 2'den anlaşılmaktadır. Buna göre 1-3 ay arasında çalışan 1.444, 4-6 ay arasında çalışan 3.669 ve 7 ay ve üzerinde çalışan aile sayısı da 771'dir.

Tablo 10. Mevsimlik Gezici tarım İşçisi Öğrencilerin Günlük Yevmiyeleri

Kişi Sayısı	Günlük Yevmiye/TL	Yüzdeler Oran (%)
2.787	0-50	47,36
2.827	51-80	48,04
270	81+	4,60

Mevsimlik gezici tarım işçisi öğrencilerin aldıkları günlük yevmiyeler işin niteliğine göre değişmektedir. Tablo 10'a göre, 2020 yılında günlük yevmiyesi 0-50 TL arasında olanların sayısı 2.787'dir. Göç sürecine katılan öğrencilerin bir kısmı yapılan işin niteliğine göre çalışma yeterliliğine fiziksel olarak uygun olmayıp, bu sayı içerisinde yer almaktadır. 51-80 TL arasında yevmiye alanlar 2.827 olup, tüm öğrencilerin %48,04'ünü oluştururlar. 81 TL ve üzerinde yevmiye alanların sayısı ise 270'tir. Elde edilen bulgulara göre günlük yevmiyelerin 51-80 TL aralığında yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 11. Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin İş Türü

No	İş Türü	Kişi
1	Çapalama	2.782
2	Hasat	1.409
3	Ekim – Dikim	1.281
4	Sulama	231
5	Bilinmiyor	181
Toplam		5.884

Mevsimlik işçi olarak çalışan aileler gittikleri yerlerde çapalama, hasat, ekim-dikim ve sulama gibi işlerde çalışmaktadırlar. Araştırma sonuçlarını gösteren Tablo 11'de; çapalama işinde çalışanlar 2.782, hasatta çalışanlar 1.409, ekim-dikim işinde çalışanlar 1.281 ve sulama işinde çalışanlar da 231 kişidir. Ankete katılan 181 kişi ise bu hususta ankete herhangi bir yanıt vermemiştir.

Tablo 12. Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Çalıştıkları Tarım Ürünü Çeşidi

No	Tarım Ürünü	Kişi	No	Tarım Ürünü	Kişi
1	Şekerpancarı	1.861	17	Şeftali	43
2	Domates	965	18	Turunçgiller	41
3	Soğan	900	19	Marul	39
4	Biber	316	20	Sarımsak	39
5	Pamuk	157	21	Patlıcan	38
6	Ayçiçeği	147	22	Kiraz	33
7	Buğday	142	23	Nohut	29
8	Karpuz	140	24	Fındık	28
9	Kırmızı Pancar	105	25	Mısır	27
10	Çilek	77	26	Kabak	25
11	Elma	76	27	Arpa	24
12	Salatalık	75	28	Kayısı	22
13	Fasulye	71	29	Mercimek	22
14	Üzüm	68	30	Bakla	14
15	Haşhaş	58	31	Diğer	91
16	Bezelye	53	32	Bilinmeyen	158
Toplam					5.884

Tablo.12 incelendiğinde, mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin çalışma yerlerinde toplanılan tarım ürünü türü farklılık göstermektedir. Şekerpancarı, domates, soğan, biber, pamuk, ayçiçeği, buğday, karpuz, kırmızı pancar ve çilek en fazla çalışılan tarımsal ürünlerdir.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin göç hareketinin bir parçası da ulaşım boyutudur. Ülkemizde her yıl Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden binlerce insan mevsimlik işlerde çalışmak üzere diğer bölgelere göç ederken daha çok karayollarını kullanmaktadır. Bu durum maalesef istenmeyen bazı kazalarında yaşanmasına yol açar. Bazı aileler kendi vasıtalarıyla göç ederken bazı aileler de ortak hareket ederek özel olarak kiralanan minibüs veya otobüslerle çalışılan illere göç eder.

Tablo 13. Mevsimlik Geçici Tarım İşçilerinin Göç Ederken Kullandığı Araçlar

No	Araç	Kişi
1	Başkasının minibüsüyle	2.610
2	Kendi minibüsüyle	1.095
3	Kendi otomobiliyle	721
4	Başkasının otobüsüyle	534
5	Başkasının otomobiliyle	280
6	Başkasının kamyonetiyle	221
7	Kendi kamyonetiyle	97
8	Başkasının kamyonuyla	52
9	Kendi otobüsüyle	19
10	Kendi kamyonuyla	9
11	Bilinmeyen	246
Toplam		5.884

Tablo 13'e göre, başkasına ait bir minibüsle göç etmek ekonomik olduğundan daha fazla tercih edilmektedir. Başkasının minibüsüyle gidenler 2.610, kendi minibüsüyle gidenler 1.095, kendi otomobiliyle gidenler 721, başkasının otobüsüyle gidenler 534, başkasının otomobiliyle gidenler 280, başkasının kamyonetiyle gidenler 221, kendi kamyonetiyle gidenler 97, başkasının kamyonu ile gidenler 52, kendi otobüsüyle gidenler 19 ve kendi kamyonu ile gidenler 9 kişidir. Bu soruya yanıt vermeyenlerin sayısı ise 246 kişidir. Kendi aracıyla göç eden ailelerin yer değiştirme süreci daha kolay gerçekleşmektedir. Ancak ortak araç kullanan aileler arasında birlikte hareket etme duygusu gelişir ve bu durum göç yolları ile göç edilen noktaların belirgin olmasını sağlar.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşadığı zorluklardan bir diğeri, barınma yeriyle çalışma alanı arasındaki mesafedir. Bazı aileler çalışma yerine yürüme mesafesinde barınırken bazı aileler de zorunlu veya kendi istekleriyle çalışma yerinden farklı bir alanda barınabilmektedir. Barınma ve çalışma alanları arasındaki uzaklığın yürüme mesafesinde olması daha fazla tercih edilmektedir.

Tablo 14. Barınma ve Çalışma Alanları Arasındaki Mesafe

No	Mesafe	Kişi
1	0-1 km	2.090
2	2 Km	573
3	3 Km	445
4	4 Km	194
5	5 Km	763
6	6 – 10 Km	956
7	11 – 15 Km	323
8	16 – 20 Km	203
9	21 – 25 Km	75
10	26 – 30 Km	262
Toplam		5.884

Araştırmamıza katılanların 2.090'ı yani %35,52'si çalışılan yer ile barınılan yer arasındaki mesafenin 0–1 km aralığında olduğunu belirtmişlerdir. Barınma alanında 2 km uzaklıkta çalışanlar 573 kişi, 3 km uzakta çalışanlar 445 kişi, 4 km uzakta çalışanlar 194 kişi, 5 km uzakta çalışanlar 763 kişi, 6–10 km arasında çalışanlar 956 kişi, 11-15 km arasında çalışanlar 323 kişi, 16-20 km arasında çalışanlar 203 kişi, 21–25 km arasında çalışanlar 75 kişi ve 26-30 km arası uzakta çalışanların da 262 kişidir (Tablo 14). Çalışma yerinin barınma yerinden uzak olması zamanın verimli kullanılması açısından uygun olmadığı gibi ekonomik olarak da ek masraflara yol açar. Bu durum çalışanlar açısından olumsuz bir durumdur.

4. SONUÇ

Şanlıurfa'dan tarımsal alanlarda çalışmak üzere her yıl on binlerce aile mevsimsel olarak göç etmektedir. Göç eden ailelerin demografik özellikleri arasında çocuk sayısının fazla olması dikkat çekicidir. Bu durum göç eden birey sayısının artmasına neden olmuştur. Ancak göç edilen yerde çalışan birey sayısı ortalamasının 4,8 kişi olması, aile bireylerinin tümünün çalışmadığı sonucunu doğurmaktadır. Küçük yaşta çocuklar, engelli bireyler ve yaşlıların çalışmayan grup içerisinde olduğu gözlemlenmiştir.

Mevsimlik tarım işçisi öğrenciler en fazla Konya, Adana, Eskişehir, Ankara, Manisa ve Bursa illerine göç etmişlerdir. Haftanın 7 günü çalışanların oranı %44,1, günlük çalışma saatleri ise 8–10 saat arasındadır. Günlük 8 saat çalışanların oranı %22,1, 10 saat çalışanların oranı ise %14,6'dır. Mevsimlik işçiler, ikamet yerlerinden Mart ayından başlayarak daha çok Nisan ve Mayıs aylarında ayrılmaktadırlar. Çalışma süreleri ise mevsimlik işlerde çalışıldığından 4 ile 6 ay arasında değişmektedir. Çalışılan iş türü olarak tarımsal sahalarda emeğe dayalı olan çapalama, hasat, ekim-dikim ve sulama ön plana çıkmaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin temel sorunlarından biri ulaşımdır. Kendi aracıyla göç eden aileler olduğu gibi birkaç aile ortak hareket ederek minibüs veya otobüs kiralayabilmektedirler. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma alanları genellikle çalışma yerlerine yakın kurulur.

Mevsimlik tarım işçileriyle ilgili olarak bazı illerde Mevsimlik Tarım İşçilerini İzleme Kurulu oluşturulmuştur. Bu anlamda valilikler yoluyla mevsimlik tarım işçileriyle ilgili her ilde bir veri tabanının oluşturulması göç eden kişi sayısının tespit edilmesini sağlayacak ve mevsimlik işçilerle ilgili barınma, sağlık ve eğitim şartlarının hazırlanmasına katkı sunacaktır.

Emek göçünü azaltmanın en temel koşulu mevsimlik göç veren illerde yeni istihdam olanaklarının yaratılmasıdır. Bu anlamda Güneydoğu Anadolu Projesi'nin merkezinde yer alan Şanlıurfa, tarıma dayalı sanayinin gelişmesi için uygun şartlara sahiptir.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma, çalışma şartları ve süreleri, ulaşım, sağlık ve eğitim imkânlarını artırmak amacıyla;

- Hukuki anlamda mevsimlik işçilerle ilgili özel düzenlemelerin yapılması, işverenlere karşı işçilerin haklarının genişletilmesi gerekmektedir. 4857 sayılı İş Kanununda 30 günden az olan işlerin “*süreksiz işler*” olarak tanımlanması, mevsimlik işçilerle ilgili önemli maddelerin uygulanmamasına neden olmaktadır. Aracılar yoluyla işveren ve işçiler arasında sözleşme yapma zorunluluğu getirilebilir. İşçilerin çalışma saatleri 8-10 saat olup çalışma saatleri azaltılmalıdır.
- Barınma yerlerinin insan sağlığına zarar vermeyecek alanlardan oluşturulması gerekmektedir. Çadırlarda yaşayan birçok aile, elektrik ve temiz içme-kullanma suyundan mahrumdur. Valilikler arasında koordinasyonun sağlanmasıyla göç edilen illerde işverenlerce maliyeti karşılanmak üzere altyapısı tamamlanmış konteyner evler yapılabilir.
- Eğitim gören öğrencilerin göç edilen illerde eğitimlerine devam etmelerini sağlamak ve iller arasında mevsimlik işçilerle ilgili işbirliğini artırmak amacıyla tüm illerde “*Mevsimlik Tarım İşçilerini İzleme Kurulu*” oluşturulması zorunluluğu getirilebilir.
- Mevsimlik işçi ailelerin eğitim gören öğrencilerinin eğitimden kopmalarını önlemek için göç veren illerden, göç edilen illere gerekli bilgilendirme yapılarak bu çocukların eğitime devam etmeleri sağlanabilir. Aynı zamanda merkez teşkilatı oluşturan Milli Eğitim Bakanlığı E-Okul sisteminde mevsimlik işçilerle ilgili bir çalışma yaparak tüm eğitimcilerin mevsimlik işçi ailelerin öğrencilerini görebilmelerine imkân sağlanabilir. Böyle bir çalışma yapılabilirse, öğrencilere daha kolay ulaşılabilir ve öğrencilerin eğitimden kopmaları engellenebilir.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin örgütlenmesini artırmaya yönelik STK'lar yoluyla farkındalık oluşturabilecek faaliyetler düzenlenmelidir. Ayrıca işçilere sosyal ve hukuki haklar konusunda bilgilendirme eğitimleri verilebilir.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin karşı karşıya kaldığı bir diğer sorun alanı da sağlıktır. Genellikle kırsal alanlardaki tarımsal üretimin yapıldığı yerlerde barınan işçiler, sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamazlar. Bitki ve hayvanlarla ilgili birçok hastalığa maruz kalan işçiler, aynı zamanda tarımsal ilaçlardan da etkilenmektedirler. Bu anlamda, mevsimlik işçilerin yoğun olarak yaşadığı il veya ilçelerde Halk Sağlığı Müdürlüklerince 10–15 günlük periyodlarla mevsimlik işçilerle ilgili sağlık taramalarının yapılması sağlanabilir.
- Mevsimlik işçilerin ülkemiz içerisinde yarattığı mobil hareketlilik ulaşım konusunda da sorunlar meydana getirir. Göç edilecek illerde ihtiyaç duyulan işçi sayılarının önceden belirlenmesi birçok kolaylığı beraberinde getirecektir. İhtiyaca göre ulaşım hizmetleri belediyeler tarafından toplu olacak şekilde organize edilebilir böylece güzergâhlar önceden bilinerek, ulaşım hizmetlerinden sorumlu kurum ve kuruluşlarca olası trafik kazaları önlenir.
- Mevsimlik tarım işçileriyle ilgili devletin daha fazla kapsayıcı ve bütünleştirici politikalar üretmesi bu sektörden ortaya çıkan sorunların azalmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AYHAN, Fatih (2019), “Esenyurt İlçesinde Nüfusun Gelişimi ve Bu Gelişimde Rol Oynayan Faktörler”, **Kent Akademisi Dergisi**, S.1(12), ss.67-81.
- BERRY, John W. (2001), “A Psychology of Immigration”, **Journal of Social Issues**, S.57(3), ss.615-631.
- BRICKENSTEIN, Christine (2015), “Social Protection of Foreign Seasonal Workers: From State to Best Practice”, **Comparative Migration Studies**, S.3(2), ss.1-18.
- DOĞAN, Mesut (2011), “Mengen Havzasının Nüfus Gelişimi ve Sorunları”, **Coğrafya Dergisi**, S.23, ss.19-33.
- JENNISSSEN, Roel (2007), “Causality Chains in the International Migration Systems Approach”, **Population Research and Policy Review**, S.26, ss.411-436.
- KAYA, Mehmet ve ÖZGÜLNAR, Nuray (2015), “Mevsimlik (Gezici/Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış”, **Türk Journal Public Health**, S.13(2), ss.115-126.
- LAMARCHE, Lucie (2014), “Le Droit Humain À La Protection Sociale Et Le Risque Chômage: Doit-On Capituler? (The Human Right to Social Protection and the Risk of Unemployment: Shall We Stop Dreaming of It?)”, **Revue Multidisciplinaire Sur l’emploi, le Syndicalisme et le Travail (REMEST)**, S.10(1), ss.108-128.
- LEE, Everett S. (1966), “A Theory of Migration”, **Demography**, S.3(1), ss.47-57.
- ÖZER, İnan (2004), **Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme**, Ekin Yayınları, Bursa.
- PELEK, Deniz (2020), “Ethnic Residential Segregation Among Seasonal Migrant Workers: From Temporary Tents to New Rural Ghettos in Southern Turkey”, **The Journal of Peasant Studies**, S.49(1), ss.54-77.
- SAYIN, Yusuf, USANMAZ, Ahmet ve ASLANGİRİ, Fırat (2016), “Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği, Etkiler: Suriye Göçü Örneği”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S.18(31), ss.1-13.
- SERTKAYA DOĞAN, Özlem ve ÖZDEMİR, Fatma (2021), “Mersin’de (Akdeniz, Mezitli, Toroslar ve Yenişehir) Yaşayan Suriyeliler: Sosyo-Kültürel Yapı ve Entegrasyon Süreci”, **Journal of Geography**, S.42, ss.33-47.
- TEPEALTI, Fahrettin (2019), “Avrupa Birliği’ne Yönelik Türkiye Geçişli (Transit) Göç Hareketleri ve Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, S.24(41), ss.125-140.
- TOROĞLU, Emin (2007), “Niğde İlinde GMÖ Faktörleri ve Göçler”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, S.5(1), ss.75-96.
- TÜMERTEKİN, Erol ve ÖZGÜÇ, Nazmiye (1998), **Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekan**, Çantay Kitabevi Yayını, İstanbul.
- YILMAZ, Cevdet (2009), “Türkiye’de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri: Evlilik Yoluyla Göç”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, S.14(21), ss.221-232.

Cinsiyet Açısından Siyasal Katılım

Political Participation by Gender

Vahap ULUÇ

*Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İİBF,
Kamu Yönetimi Bölümü, ulucvahap@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-2782-4451>*

Makale Başvuru Tarihi: 18.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 21.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Ayşe KÜÇÜK

*Doktorant, Harran Üniversitesi, SBE,
Kamu Yönetimi A.B.D., ayse91kucuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3085-9388>*

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

*Cinsiyet,
Toplumsal Cinsiyet,
Siyasal Katılım,
Oy Verme Davranışı,
Uyarılmış Katılım,*

Cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki fiziksel özellik farklılıklarını ifade etse de kadın ve erkek sosyolojik ilişkilerle birbirine bağlanmış, bu sosyolojik ilişkiler tarafından tanımlanmıştır. Kadın ve erkek, bu bağlamda cinsiyet özelliklerinin ötesinde toplumun kendileri için belirlemiş olduğu roller ve beklentiler tarafından kimlik kazanmışlardır. Kadın ve erkeğin bu toplumsal konuları aynı zamanda onların siyasal tutum ve davranışlarını da biçimlendirmektedir. Siyaset bilimi literatüründe kadın ve erkeklerin siyasal tutum ve davranışları önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı, cinsiyet özellikleri açısından kadın ve erkeklerin siyasal katılım özelliklerini ortaya koymaktır. Çalışmanın sonuçlarına göre, kadınlar hem dar hem de geniş anlamda erkeklere göre daha az siyasal katılımında bulunmaktadır. Erkeklere göre daha az oy verme davranışında bulunan kadınlar, aynı zamanda erkeklere göre siyasete daha az ilgi göstermekte, daha az bilgiye sahip olmakta ve daha az eylemde bulunmaktadır. Siyasal değerleri açısından da kadınlar erkeklere göre daha muhafazakâr bir eğilim içindedirler. Bununla birlikte, kadınlar, eğitim düzeyleri ve sosyo-ekonomik koşulları iyileştiği ölçüde daha katılımcı bir tutum içine girmekte ve siyasal değerlerinde daha liberal bir eğilim sergilemektedirler.

ABSTRACT

Keywords:

*Sex,
Gender,
Political
Participation,
Voting Behavior,
Induced
Participation,*

Although gender indicates the differences between man and woman in terms of physical characteristics, man and woman are connected to each other with sociological relationships, and are defined through these sociological relationships. In this context, man and woman have acquired their identities through the roles and expectations of the society beyond their characteristics related to gender. Societal positions of the man and woman also form their political attitudes and behaviors. Political attitudes and behaviors of the man and woman constitute an important subject in the political sciences literature. In this frame, the objective of this study is to find out the political participation characteristics of man and woman as regards their gender characteristics. Based on the results of the study, women's political participation is less as compared to men in both broad and narrow senses. Women display the voting behavior less as compared to men, and they are also less interested in politics than men, are less informed in this area, and they have actions to a lesser degree. Also, as regards their political values, women tend to be more conservative than men. Together with this, women adopt more participatory attitudes with the increasing level of education and socio-economic conditions, and display more liberal tendency in their social values.

1. GİRİŞ

Sosyal bilimler literatüründe cinsiyet kavramı erkek ve kadın olmanın biyolojik yönünü ortaya koyan bir kavram olsa da zamanla toplumun kadına ve erkeğe yüklediği kültürel anlamlar, bu kavramın yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. 1970'lerden itibaren “kadın”ın, sosyolojinin araştırma konuları arasına girmeye başlamasıyla cinsiyet kavramı, bilimsel çalışmaların konusu haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar siyasi tutum ve davranışlar konusunda iki cins arasında ciddi tutum farklılıklarının olduğunu göstermektedir. Bunda temel belirleyici unsur, her iki cinse yüklenmiş roller olmaktadır. Buna göre kadın ve erkek, doğuştan (biyolojik olarak) farklı olmakla beraber, bu farklılık toplumsallaşma sürecinde toplum tarafından yeniden yorumlanarak sosyolojik bir nitelik kazanmaktadır. Kadın ve erkek arasında ortaya çıkan bu farklılık, onların tutum ve davranışlarında, ilgi ve beklentilerinde de farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Birçok açıdan “farklı” olan bu iki cins’in siyasi tutum ve davranışları, siyasi ilgi ve bilgi düzeyleri ve nihayetinde siyasi katılma düzeyleri de farklı olacaktır. Bu bağlamda siyasi katılmayı etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte bunların içinde cinsiyet ayrı bir önem taşımaktadır.

Bu çalışma, siyasi katılımı cinsiyet faktörü bağlamında tanıtıcı bir araştırma yöntemi açısından ele almaktadır. Bu bağlamda, çalışma genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında ne gibi ayrımların olduğu açıklanmaktadır. İkinci bölümde siyasi katılım kavramı ele alınmaktadır. Son bölümde ise cinsiyetin dar ve geniş anlamda siyasi katılım üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Siyasi katılım kavramı, hem geniş anlamda hem de dar anlamda daha önce yapılmış çalışmalardan elde edilen veriler ışığında değerlendirilmektedir.

2. CİNSİYET VE CİNSİYETİN TOPLUMSALLAŞMASI

Sosyologlar cinsiyet terimini erkek ve kadın arasındaki fiziksel ve biyolojik farklılıkları ifade etmek için kullanılmaktadırlar (Slattery, 2014:341). Buna göre, cinsiyet terimi kadın ve erkek olarak ikili bir sınıflandırmaya denk düşer (Dökmen, 2009:21). Bu sınıflandırma basit bir şekilde biyolojik bir sınıflandırma gibi görünse de kadın ve erkeğe yüklenen değerler biyolojik cinsiyetin ötesinde, toplumsal bir kurgu olarak ele alınmaktadır. Biyolojik cinsiyet ile açıklanamayan bu “kurgu” süreci ise toplumsal cinsiyet ile ifade edilmektedir.

Cinsiyet terimi, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade ediyorken toplumsal cinsiyet (gender) kadın ya da erkek olmanın kültürel yönünü ve kültürel beklentileri ifade eder (Dökmen, 2009:20). Toplumsal cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetinin ötesinde toplum ve kültür tarafından belirlenen sosyal bir kategoridir. Örneğin duygusal olma, kibar ve zarif olma gibi özellikler kadınsı olarak değerlendirilirken; güçlü olma, cesur ve sert olma gibi özellikler erkeksi olarak değerlendirilir. Bu kategorileştirme biyolojik değil, toplumsaldır.

Günlük yaşamda ve dilde genellikle herhangi bir ayrıma gidilmezken, bilimsel olarak cinsiyet temelinde ikili bir ayrıma gidilen kadın ve erkek tanımlamaları, bilim dünyasında cinsiyet ve toplumsal cinsiyet terimleri ile adlandırılarak birbirinden ayrı tutulmaktadır. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramını sosyolojiye dâhil eden Ann Oakley, 1972 yılında yayımlanan “*Sex, Gender and Society*” adlı çalışmasında cinsiyetin biyolojik açıdan kadın ve erkek ayrımını anlattığını; toplumsal cinsiyetin ise toplum tarafından inşa edildiğini ve eşit olmayan bir duruma göndermede bulunduğunu belirtmektedir (Oakley, 1972’den Akt.: Vatandaş, 2007:31). Kısacası, toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplum tarafından belirlenen, dolayısıyla biyolojik cinsiyet gibi evrensel olmayan ve toplumdaki topluma değişebilen “*cinsiyet konumu*” veya “*cins kimliği*”dir (Berktaş, 1996:16).

Bütün toplumlar her iki cinsiyete de farklı rol ve işlevler atfederek kültürel bir kadın-erkek kimliği inşa eder. Cinsiyet temelinde ayrılan bu roller, ataerki toplu yapısı ve kadına atfedilen bazı olumsuz özellikler, hayatın her alanında davranış farklılıklarına neden olduğu gibi siyasi katılım konusunda da farklılıklara neden olmaktadır.

2.1. Toplumsal Konum Açısından Cinsiyet

Tarihsel süreç boyunca toplumsal hayatın içinde kadının erkeğe göre daha edilgen bir pozisyonda olduğu bilinmektedir. Kadının daha edilgen duruşu kadın ile erkek arasındaki ilişkilerin bir sonucudur. Kendini kadından güçlü gören erkek, kadını sürekli kamusal alandan uzak tutmaya çalışmıştır (Kandiyoti, 2015:125; Tekeli, 1982:55). Dolayısıyla toplumsal değerler, toplumsal anlayışı oluşturan normlar “*erkek dili*”nin ürünüdür.

Yüzyıllara dayanan kadın ve erkek arasındaki ilişki biçimi ve erkek egemen anlayış, erkeklerin daha çok kamusal hayatın içinde yer alan kadınların ise ev işleri ile ilgilenen farklı iki cinsiyet olarak algılanması sonucunu doğurdu. Kadınların daha muhafazakâr bir tutum içinde olmaları ve ev işlerine daha yatkın bir eğilim göstermeleri büyük ölçüde bu ilişkinin sonucudur.

Günümüz modern toplumlarda cinsiyet ilişkilerini anlamak için geleneksel toplumlardaki cinsiyet ilişkilerinin nasıl yapılandığını incelemek gerekmektedir. Geleneksel toplumlarda cinsiyet (kadın-erkek) ilişkilerini belirleyen öğeler, inançlar ve kültürel değerler iken; modern toplumlarda ekonomi ve üretim ilişkileridir (Bhasin, 2003:30-39). Bu bağlamda geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte ve cinsiyet ilişkilerinin değişmesinde iki önemli olgu belirleyici olmuştur: Tarım devrimi ve sanayi devrimi.

Bazı feminist kuramcılara göre geleneksel toplumlar (tarım devriminden önceki toplumlar) kadın ve erkeğin statülerinin eşit olduğu, hatta kimi zaman kadının egemen olduğu anaerkil toplumlardır (Marini, 1990:96). Bu kuramcılara göre kadının sahip olduğu doğurganlık özelliği, onun erkek karşısındaki saygınlığını arttırmaktaydı (Arat, 1986:21). Buradan hareketle bu kuramcılar “*kadınların daima, tarihin her döneminde ezilen bir grup oldukları savı geçerli değildir*” (Tekeli, 1988:30) tespitinde bulunmaktadır.

Anaerkil kabul edilen toplumlarda da cinsiyetten kaynaklanan bir iş bölümünün varlığı bilinmektedir. Avcılık gibi kas gücü gerektiren işler erkek tarafından, toplayıcılık ise kadınlar tarafından yapılmaktaydı (Meulenbent, 1987:20; Marini, 1990:96). Büyük ölçüde kadın merkezli kabul edilen bu dönemdeki düzenin anaerkil olduğu düşünülmektedir (Bhasin, 2003:36). Ancak kadının bu “*üstün*” statüsünün, tarım devrimi sonrası yerleşik hayata geçişe paralel olarak özel mülkiyetin, ataerkil ailelerin, sınıfların ve devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte değiştiği (Tekeli, 1988:30) kabul edilmektedir.

Tarımda karasabanın kullanılmaya başlanması ile kadınlar, üretim sürecinin dışında kalmıştır. Çünkü karasabanın kullanımı erkeğin kas gücünü gerektirmekteydi. Karasaban sayesinde tarımsal üretimi gerçekleştiren erkek, kadının yerini almıştır (Michell, 1993:17). Diğer bir ifadeyle üretim araçlarına sahip olan erkek, kadının üretime katkısını ev işleri ile sınırlandırmıştır. Ancak bu “*sınırlandırma*” sanayi devrimi ile birlikte kısmen ortadan kalkmıştır.

Sanayileşme ile birlikte kadın, kamusal hayatın içinde yer almaya başlamıştır. Sanayileşme, kadını özel alandan tecrit ederek, işyeri ile evi birbirinden ayırmıştır (Donovan, 2015:25). Kadının fabrikalarda çalışması ve kamusal alandaki görünürlüğünün artması ile cinsiyet temelli iş bölümü yeniden şekillenmeye ve toplum modern olana doğru evrilmeye başlamıştır. Ancak modern toplumlarda kadın ücretli bir işte çalışsa da bu durum onu ev kadınlığı ve annelik rolünden tamamen koparmamış, aksine ona ikili bir sorumluluk yüklemiştir. Kadın artık hem çalışma yaşamında bulunmuş hem de ev içi işleri yerine getirmeye başlamıştır.

Seküler dünya, kadını kamusal alanın dışında tutmak suretiyle kutsallaştıran din anlayışından kurtarmaya çalışmış ancak ironik bir şekilde kadın bedeni üzerinde kendi kutsalını bu sefer kendisi yaratarak kadını evin içine hapsedmiştir. Örneğin Türk ulus devleti kurulduğunda amaç, kadını bedeni üzerinden kutsallaştırarak sosyal hayatın dışında tutan mevcut dini anlayışın bu uygulamalarına karşı özgürleştirmektir. Ancak Türk modernleşmesinde kadının kazandığı yeni konum iyi bir eş, iyi bir anne ve vatansever bir yurttaş olmak oldu (Yeğenoğlu, 1995:182).

Diğer taraftan sanayileşme ile birlikte, kadın-erkek ilişkilerinde olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. İşçi sınıfının içinde yer almaya başlaması, birtakım olumsuzlukları (*eşit olmayan ücret, ayrımcılık, vb.*) beraberinde getirirse de kadınlar, toplu eylemler başlatarak haklarını arama yoluna gitmişlerdir. Kadınların istihdam alanındaki bu hak arama çabaları zamanla hukuk, eğitim, siyaset gibi alanlara da yansımıştır. Tüm bunlar cinsiyet ilişkilerini ve geleneksel cinsiyet rollerini de değiştirmiştir. Günümüzün modern toplumunda erkeklerin yaptığı bazı işler (*şoförlük, tamirat işleri, vb.*) kadınlar tarafından; kadınların yaptığı bazı işler de (*temizlik, yemek yapma, vb.*) erkekler tarafından yapılmaya başlanmıştır (Küçük, 2020:28).

Modern toplumlarda kadın, eğitim seviyesini arttırarak kamusal alanda daha fazla kendini kanıtlama şansını elde etmiş ve erkek karşısında belli bir konum yakalamışsa da “*ataerkil ideoloji*” hala etkinliğini korumaktadır. Dolayısıyla modern toplumlarda kadının erkekle eşit bir statüde yer aldığını, dışlanmadığını, ayrımcılığa uğramadığını, “*öteki*”leştirilmediğini söylemek pek de mümkün olmamaktadır.

2.2. Ekonomik Konum Açısından Cinsiyet

Cinsiyet ilişkileri ve cinsiyete dayalı iş bölümü, toplumsal yapıyı etkilediği gibi ekonomik yaşamı da etkilemektedir. Kadınların ücretli bir işte çalışmalarının başlangıcı olan sanayi devriminden günümüze kadar gelinen süreçte cinsiyetlerinden dolayı kadınlar erkekler karşısında her zaman dezavantajlı olmuşlardır. İşyerinde ayrımcılık, mobbing, taciz vb. durumlardan mağduriyet yaşayanlar genelde kadınlar olmuştur.

Kapitalizm öncesi toplumlarda üretim süreci kamusal/özel olarak ayrışmamıştı. Kadın, cinsel iş bölümü gereğince “ev işi” olarak sınıflandırılan toplayıcılık, hayvan besleme, çocuk bakımı vb. görevleri yerine getirmekteydi. Kadınların kitlesel olarak üretim sürecine dâhil olmaları sanayi devrimi ile birlikte olmuştur. Kapitalist üretim biçimi, feodal ilişkilerin içinden doğmuştur. Kapitalist toplumla birlikte, özel alan ile kamusal alanın birbirinden ayrılmasının bir sonucu olarak kadının sömürülen ve ezilen bir grup olması nedeniyle “ezilmişliği” insanlık tarihinde bilinen en ileri boyutlara ulaşmıştır (Tekeli, 1982:45-63). Sanayi devriminin başından beri kadına ve erkeğe farklı çalışma alanları sunulmuş; genellikle kadınlar sık sık iş değiştirmek durumunda kalmışlardır (Sevim, 2005:37). İşverenler anne olmayı adeta bir suç saymış; evli, çocuklu ve hamile kadınlara iş vermekten imtina etmişler ya da işten çıkarmaya çalışmışlardır (Taylan, 1975:73).

Sanayi devrimi, bugünün “ev kadınlığı”nın ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır (Bhasin, 2003:47). Sanayi öncesi toplumlarda üretim faaliyeti ile ev işleri birbirinden ayrılmamıştı. Atölyeler evlerin içinde olur ve ailenin tüm fertleri üretim sürecine katkıda bulunurdu. Dolayısıyla kadınlar da üretim sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktaydı. Sanayileşme ile birlikte ev ve işyeri birbirinden ayrılınca bu durum değişmiştir. Bunda en büyük etken, üretimin fabrikalara taşınmasıdır. İş, artık belli bir görev için istihdam edilen bireyler tarafından yapılmaya başlanmıştır. Örneğin baba fabrikada çalışırken, eş ve çocuklar da hizmetkâr veya çiftçilik işlerinde çalıştırılmak üzere işe alınmaktaydı. Böylece ev ile işyeri arasındaki ayırım, kesinlik kazanmıştır. Kadınlar artık eve ait değerlerle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. “Kadının yeri evidir” düşüncesi bu süreçte doğmaya başlamıştır (Giddens, 2000:339).

Ev yaşamı ile özdeşleştirilen kadınların ev dışındaki işleri de çoğunlukla aile içindeki işlerinin bir uzantısı olmaktadır. Örneğin anaokulu öğretmenlerinin, hosteslerin ve hemşirelerin çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Otorite ve güç gerektiren mesleklerin erkeklere; bakma, besleme ve hizmetle ilişkili mesleklerin ise kadınlara özgü olduğu varsayılmaktadır (Bhasin, 2003:33). Dolayısıyla meslekler de “cinsiyetlendirilmiş”tir. Çok az sayıda kadın mesleğinde zirveye ulaşmakta; çok azı mühendislik ve bilim gibi erkek alanı olarak görülen alanları seçmekte, yönetim kurulunda yer almaktadır. Kadınların ilerleme fırsatları sınırlı işlerde çalışmaları bir yana çalışma koşulları da kötüdür. Hatta sendikalar bile yasaların kadınlara tanıdığı fırsat eşitliğine rağmen ayrımcı davranmaktadırlar (Slattery, 2014:344). Örneğin kadınlar işyerinde erkeklerden daha düşük ücret almaktadırlar, yanı sıra kamu alanlarında erkek şiddetine maruz kalmaktadırlar (Giddens ve Sutton, 2018:197).

Ataerkil toplumsal değerler, ev kadınlığını teşvik ederken kadının ev dışında çalışmasına olumsuz yaklaşmaktadır. Bununla birlikte eğitim düzeyi yükseldikçe kadınların iş gücüne katılım oranları artmaktadır. Ayrıca kadınların evli olup olmamaları da onların iş gücüne katılımlarını etkilemektedir. Yanı sıra kentte kreş olanaklarının kısıtlı oluşu, kadınların iş gücüne katılımlarına engel teşkil etmektedir (Selçuk ve Erdem Tuzlukaya, 2013:5). Tüm bunlar kadının çalışma hayatının içinde yer almasını olumsuz etkilemekte ve kadınların iş gücüne katılım oranlarını düşürmektedir.

Kadınlar, yıllar içinde yürüttükleri mücadeleler sonucu bugün maaş ve pozisyon bakımından göreceli daha iyi bir durumda olmakla beraber bu durum ekonomik alandaki cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Kadınların özgürleşmesi için ekonomik alanda kendi kendine yeterli hale gelmesi gerekmektedir, ancak bu durum onlar üzerindeki tahakkümün ortadan kalkması için yeterli değildir. Kadınların ekonomik alanda özgürleşmesi için öncelikle çalışma şeklinin özgürleştirilmesi gerekmektedir. Genel olarak ücreti daha dolgun olan, çalışma saatleri daha rahat olan işlerin çalışana en yüksek derecede özgürlük sağladığı ifade edilmektedir (Hooks, 2016:66). Neticede kadının ücretli olarak çalışmasının sosyal konumunda istenilen düzeyde bir değişiklik yaratmadığının, her iki durumda da ekonomik bağımlılığının devam ettiğinin altı çizilmektedir (Karakaya, 2021:10).

2.3. Cinsiyetin Toplumsallaşması

Toplumsallaşma, bireyi yaşamı boyunca kendisi için gerekli olan becerileri kazandıran, öz-farkındalık sahibi ve bilgili bir kişiye dönüştüren süreç olarak tanımlanmaktadır. Cinsiyetin toplumsallaşması ise aile, okul ve kitle iletişim araçları gibi kurumlar vasıtasıyla cinsiyet rollerinin öğrenilmesi süreci şeklinde ifade edilmektedir (Giddens ve Sutton, 2018:185-254). Çocuk, içinde doğduğu toplumun bir parçası olarak nasıl davranması gerektiğini toplumsallaşma sürecinde öğrenir. Çocuğun cinsiyet rollerini öğrendiği ve bu rolleri benimsediği özgün toplumsallaştırma sürecine ise cinsiyetin toplumsallaşması denilmektedir (Bhasin, 2003:8). Bu süreçte çocuklara cinsiyetleriyle ilgili roller, davranışlar ve tutumlar öğretilir ve bunların çocuklar tarafından içselleştirilmesi yani cinsiyet kimliğinin edinilmesi sağlanır.

Cinsiyetin toplumsallaşması, bedenin cinsiyetlendirilmesi süreci olarak tanımlanabilir. Dünyaya gelen her birey, ya erkektir ya da dişi. Kişinin cinsiyeti cinsel organına bakılarak tespit edilebilir. Ancak her kültürün erkeği ve dişiyi değerlendirme ölçütü farklıdır ve her toplum onlara farklı roller ve nitelikler yükler. Doğumlarından itibaren kız ve erkek çocuklarına bütün bu sosyal ve kültürel algı ve davranışların “*paket halinde yüklenmesi*” (Bhasin, 2003:8), cinsiyetin toplumsallaşma sürecidir. Bu süreçte, her toplum bir erkek ve kız çocuğunu adeta işleyerek farklı rolleri, sorumlulukları ve beklentileri olan bir erkek ve kadına dönüştürür.

Toplumsallaşma sürecinde cinsiyet farklılıkları kültürel olarak inşa edilir. Buna göre, kızlar ve erkekler farklı roller içinde sosyalleşirler. Yeni doğan bir bebeğin biyolojik cinsiyeti vardır ancak henüz toplumsal cinsiyet kimliğini edinmemiştir. Çocuk büyürken toplum da çocuğun önüne cinsiyetine uygun birtakım kurallar, nesnelere ve davranışlar dizisi koyar. Bu toplumsal kurallar ve davranışlar, ayrıntıları ne olursa olsun çocuk tarafından içselleştirilir. Böylece toplumsal beklentilerle örtüşen bir toplumsal cinsiyet kimliği ortaya çıkar (Connell, 1998:255). Diğer bir ifadeyle, eril bedenin erilleştirilmesi, dişi bedenin dişileştirilmesi, toplumsallaşma sürecinde ortaya çıkan kolektif bir çalışmanın ürünüdür. Toplum, kolektif bir çaba ile erkek tahakkümünü “*doğal*”laştırır (Bourdieu, 2015:75). Kadından sürekli itaatkâr olmasını, boyun eğmesini ve sessiz kalmasını bekleyen toplum, bu davranışların dışına çıkan kadını ayıplar ve önüne yasaklar koyar. Böylece kadın, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin öznesi haline gelirken, erkek nesnesi haline gelir.

Sonuç olarak cinsiyetin toplumsallaşması, bireyin kendi cinsiyetinin farkına varma, cinsiyetiyle ilgili görev, rol ve sorumluluklarını öğrenme sürecine takabül etmektedir. Bu süreç, bebeklik döneminde başlar, çocukluk döneminde belirginleşmeye başlar ve yetişkinlik döneminde son bulur. Çocuğun cinsiyet kimliğini kazandığı bu sürecin en temel aktörü ise ailedir. Çocuk, kadın ve erkek profilinin nasıl olması gerektiğini, her iki cinse özgü davranış kalıplarının neler olduğunu ilk önce ailede öğrenir. Ailede başlayan bu öğrenme süreci, okul ve kitle iletişim araçlarının devreye girmesiyle dinamik bir süreç olarak işlemeye devam eder. Bu süreçte kız çocuklarına sürekli “*eksik*”, erkek çocuklarına ise sürekli “*üstün*” oldukları (Küçük, 2020:37) ya da siyasetin erkeklere ait bir uğraş olduğu, kadınların bu alandan uzak durmaları gerektiği empoze edilir. Bu da kadınların siyasete olan ilgilerini azalttığı gibi katılımlarını da düşürmektedir. Bu bağlamda neredeyse bütün toplumların cinsiyetçi bir toplumsallaşma sürecinden geçtiği söylenebilir.

3. SİYASAL KATILIM

İnsanın siyasal iktidarla olan ilişkisi toplumsal yaşamın ortaya çıktığı zamana kadar gider. Onun için her dönemde birey siyasal sistemin aldığı karar ve uygulamalara konu olmakta ve bu uygulamalardan etkilenmektedir. Ancak bireylerin, siyasal bir etkinlik olarak siyasal iktidarı etkileyebilmeleri, sistemlerin otoriter ya da demokratik olmalarına göre değişiklik gösterir. Buna göre demokratik sistemlerde yoğun bir siyasal katılım gerçekleşirken demokratik olmayan sistemlerde daha az ve güdümlü bir katılım gerçekleşmektedir. Siyasal katılım olayı farklı biçimlerde gerçekleşir. Siyasal katılım, kendi içinde, geniş anlamda siyasal katılım ve dar anlamda siyasal katılım olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir.

3.1. Geniş Anlamda Siyasal Katılım

Bireyin, siyasal otoritenin almış olduğu kararlardan etkilenmeden siyasal katılımında bulunması zordur. Birey, otoritenin almış olduğu kararlar ile kendi yaşamı arasında bir ilişki görebiliyorsa ya da alınmış kararların etkilerinden kendini koruyabileceğine inanıyorsa siyasal katılımında bulunacağı düşünülebilir. Aksi takdirde siyasal kararlar üzerinde etkili bir aktör olma arzusu oluşmayacaktır (Kalaycıoğlu, 1984:100).

Sosyal bilim alanında sıklıkla rastlanan kavramların tanımı üzerine yapılan tartışmalar siyasal katılım kavramı için de geçerlidir. Siyaset bilimciler siyasal katılım kavramı konusunda ortak bir tanımda anlaşmamaktadır. Bir görüş siyasal katılımı siyasal ilgi, bilgi ve değeri de eylem ile birlikte siyasal katılımın içinde görürken, bir diğer görüş siyasal katılımı sadece “*eylem*”den ibaret görmektedir.

Bu çerçevede Dahl, eylemlerin yanında ilgi, önemseme ve bilgiyi de eylemin yanında siyasal katılımın bir parçası olarak görmektedir (Dahl, 1976:56-57). Aynı şekilde Baykal da bu konuda Dahl’a katılmaktadır. Ona göre de siyasal katılım; gazete, kitap okuma, radyo dinleme gibi aktiviteleri içeren siyasal olayları izleme, siyasal olaylar karşısında tavır takınma ve siyasal olaylara dâhil olmayı ifade etmektedir (Baykal, 1970:33).

Bu görüşün karşısında yer alan Huntington ve Nelson ise katılmayı hükümetçe alınan kararları etkilemek üzere vatandaşların tasarlanmış faaliyetleri biçiminde tanımlamaktadırlar (Huntington ve Nelson, 1976:4). Weiner ise daha ayrıntılı bir tanımla siyasal katılımı; yerel veya ulusal, yasal ya da yasal olmayan yollarla hükümetin herhangi bir düzeyindeki siyasal aktörlerinin kararlarını etkilemeyi hedefleyen, örgütlü ya da örgütsüz, sürekli veya süreksiz yapılan eylemler biçiminde izah etmektedir (Weiner, 1971:164). Özbudun da Weiner’in yaptığı tanıma yakın bir tanım yapmaktadır (Özbudun, 1975:4). Siyasal katılma; “*vatandaşların, merkezi veya yöresel devlet organlarının personelini yahut kararlarını etkilemek üzere kendilerince ya da başkalarının tasarlanmış, hukuki veya hukuk-dışı, başarılı veya başarısız eylemlere girişmeleri*”dir. Kalaycıoğlu’na göre ise katılım, siyasi otoritenin kararlarını etkilemek üzere vatandaşın kendi iradesi ile siyasal eylemde bulunmasıdır (Kalaycıoğlu, 1983:10). Dolayısıyla, ikinci görüşü oluşturan araştırmacıların tümü siyasal katılımın eylem boyutuna vurgu yapmaktadır.

3.2. Dar Anlamda Siyasal Katılım

Siyasal katılım, siyasal otoritelerin almış olduğu ya da alacağı kararlara karşı yurttaşların birtakım saikler ile faaliyetlerde bulunmasıdır. Ancak bu tanım siyasal katılımın genel anlamdaki tanımını içerir. Genel anlam dışında dar ya da özel anlamda ise siyasal katılım, oy verme davranışını ifade etmektedir. Oy verme davranışı basit bir siyasal faaliyetin ötesinde anlamlar taşımaktadır. Çünkü yurttaşlar oy kullanmak suretiyle belli bir süre ülkeyi yönetecek erkin bu dönem boyunca ülkenin ve kendilerinin geleceklerini belirleyecek siyasal kararlar almalarına onay vermiş olmaktadır (Kalaycıoğlu, 1983:251).

Dar anlamda siyasal katılımın iki önemli biçiminden bahsedilebilir: İradeli katılım ve uyarılmış katılım. Bunlardan iradeli katılım, siyasal otoritenin almış olduğu kararları etkilemek üzere kişinin kendisi tarafından kararlaştırılmış faaliyetlerdir. Burada kişiyi manipüle edecek dışsal herhangi bir faktör yoktur. Siyasal otoritenin kararlarını etkilemek üzere başka birilerinin kişinin faaliyetlerini tasarlamasına da uyarılmış katılım denilmektedir (Huntington ve Nelson, 1976:7). Uyarılmaya maruz kalanlar daha ziyade siyasal katılım kaynaklarından (eğitim, gelir, meslek vb.) ve güdülerden yoksun olan kişilerdir. Uyarılmış katılım birilerinin zorlamasına dayanabildiği gibi, duygusal bağlara ve patronaj ilişkilere de bağlı olabilir. Az gelişmiş bölgelerde seçmenlerin büyük çoğunluğu uyarılmakta, seçmenler iradelerinin dışında oy verme davranışında bulunmaktadırlar.

İnsanları siyasal katılıma sevk eden güdüler vardır. Doğaldır ki güdülerden yoksun bir katılımdan söz edemeyiz. Dört temel güdünün siyasal katılıma sebep olduğu söylenebilir (Özbudun, 1975:5). Bunlar, birincisi bireylerin geleneksel liderlerine bağlılıklarına dayanan kişisel bağlılık; ikincisi kişilerin ait oldukları topluluk ya da gruba bağlılığını ifade eden dayanışma; üçüncüsü bireylerin çıkarları doğrultusunda tercihte bulunmasını tanımlayan çıkar; dördüncüsü ise bireyin devlete karşı duyduğu bağlılık ve ahlaki sorumluluk duygusu ile hareket etmesini ifade eden yurttaşlık duygusudur. Bunlardan kişisel bağlılık ve dayanışma geleneksel toplumlarda görülen tutumlar iken, çıkar ve yurttaşlık duygusu daha çok modern toplumların bireylerine ait tutumlardır.

Siyasal katılıma sevk eden yukardaki güdüler ve başka faktörlerin de etkisi ile kişilerin siyaset ile olan ilişkileri birbirinden farklı düzeylerde cereyan etmektedir (Milbrath, 1965:18). Örneğin bazı insanlar hiç siyaset ile ilgilenmemektedirler. Oy kullanma isteğinde bile değildirler. Bazıları da siyasete yoğun ilgi göstermektedir. Bu gruptakiler oy kullanmakta, aynı zamanda seçim dönemlerinin dışında da siyasal partilerde aktif olarak yer almakta ve siyasal kampanya çalışmalarına katılmaktadırlar. Bazıları ise sınırlı düzeyde katılımcıdır. Örneğin sadece oy kullanırlar ve bunlar siyasal faaliyetin en geniş kesimini oluşturmaktadırlar. Çünkü yurttaşların çok büyük kesiminin siyaset ile olan ilişkisi daha ziyade seçimden seçime oy kullanma tutum ve davranışı ile sınırlıdır.

3.3. Siyasal Katılım ve Siyasal Kültür

Siyasal katılımı ile ilgili güdülerin arkasında toplumun kültürel yapısı yer almaktadır. Toplumların kültürel gelişmişlik düzeyi ve biçimi aynı zamanda o kültürün, siyasal otoritenin almış olduğu ya da alacağı kararlar karşısında nasıl bir tutum sergileyeceklerinin de göstergesidir. Dolayısıyla ile kültürün özelliklerine bakıp o toplumun siyasal kültür özellikleri hakkında da bilgi sahibi olabiliriz. Bu çerçevede, Almond ve Verba'nın çokça bilinen siyasal kültürün üç tür kalıbı önemli bir sınıflandırma örneğini teşkil etmektedir. Almond ve Verba'ya göre üç tür kültür vardır: Yerel kültür, uyrukluk kültürü ve katılımcı kültür (Almond ve Verba, 1963:15-19).

Yerel kültüre ait kişiler siyasete pek ilgi duymazlar, siyasal konularla ilgilenmezler. Siyasal sistemden herhangi bir beklenti içinde değildirler. Çünkü toplumun geniş kesimleri ile ortak çıkar ilişkileri yoktur ya da çok zayıftır. Bunların aidiyetleri daha çok köy, kabile, aşiret ve soy gibi yerel kaynaklara yöneliktir. Siyasal bağlantıları da yerel güçler ile oluşturulmuş bağlardır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki aşiret ilişkileri bu çerçevede değerlendirilebilir.

Uyrukluk kültüründe vatandaşlar siyasal sistemin işleyişinin farkındadırlar, kendileri ile siyasal otoritenin almış olduğu kararlar arasında bir bağ da görmektedirler. Ancak siyasal sistem otoriter olduğu için bu kültür kalıbı içinde yer alan bireyler, siyasal sistemi etkileyebileceklerine inanmadıklarından siyasal katılım olayının içine girmemektedirler.

Katılımcı kültür, açık toplumun kültürüdür. Bu kültüre sahip bireyler kendileri ile siyasal sistemin almış olduğu kararlar arasında bir bağ görmektedirler. Bu anlamda siyasal sistemin girdileri ve çıktılarını değerlendirebilmektedirler. Siyasal sistem izin verdiği ve kendileri de siyasal otoriteyi etkileyebileceklerine inandıkları için aktif olarak siyasete katılmaktadırlar. Buna örnek olarak Batı Avrupa'nın gelişmiş toplumları örnek olarak gösterilebilir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki hiçbir toplumda saf bir şekilde tek bir kültür var olmamaktadır. Bu kültür biçimlerinden bir tanesinin diğerlerine göre daha baskın olduğu söylenebilir.

Kültür, siyasal sisteme katılmada temel belirleyici olsa da tabii ki tek belirleyici değildir. Kültürün yanında katılımcılığı belirleyen bir etken de kişiden kişiye büyük değişiklik gösteren psikolojik durumdur. Çünkü aynı kültürün içinde yer alan insanların tümü aynı psikoloji ile hareket etmezler. Bu farklılık katılımı etkileyen bütün değişkenlerden (eğitim, gelir, meslek, yerleşim birimi vb.) bağımsız bir biçimde bireylerin siyasete olan ilgileri üzerinde etkiye bulunmaktadır.

Siyasal etkinlik duygusu, bireyin siyasal katılımını etkileyen psikolojik faktörlerden biridir. Siyasal etkinlik duygusu, siyasal otoritenin almış olduğu ya da alacağı kararları çıkarı doğrultusunda etkileyebileceğine dair bireyde var olan inanç ve duygudur (Kalaycıoğlu, 1979:172). Sosyo-ekonomik statüsü düşük ama siyasal etkinlik duygusu yüksek olan birinin sosyo-ekonomik statüsü yüksek ama etkinlik duygusu zayıf birine göre siyasette daha aktif olması mümkündür.

Siyasal kültürün biçimi ile etkinlik duygusu arasında da bir ilişki vardı. Siyasal kültür, katılıma olanak tanıdığı ölçüde bireylerin etkinlik duygusu da gelişecektir. Buna göre, katılımcı kültüre sahip bir toplumda siyasal etkinlik duygusunun daha güçlü olması beklenir (Çukurçayır, 2002:58).

Siyasal katılımı arttıran psikolojik etkenlerden bir tanesi de vatandaşlık duygusudur. Bu duygunun güçlü olması siyasal katılıma olan ilgiyi de arttıracaktır. Örneğin, en azından oy kullanmanın bir vatandaşlık görevi olduğu bilinci ile oy verme davranışında bulunacaktır. Bu konuda Baykal, yüksek sosyo-ekonomik faktörler ile yüksek eğitimin vatandaşlık görevi duygusunu olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir (Baykal, 1970:100).

Karmaşık bir ruh haline sahip olan insanların bazı psikolojik özellikleri siyasal katılımı artırırken, bazı psikolojik özellikleri de siyasal katılımı azaltmaktadır. Örneğin bireyin dış dünya ile ilişkisini kesmesi olarak bilinen siyasal yabancılaşma bunlardan bir tanesidir. Siyasal yabancılaşma durumunda birey toplum ve siyasal sistem ile olan ilişkilerini kesmekte, dolayısıyla çevresine yabancılaşmaktadır. Siyasal yabancılaşmaya sebep olan etkenlerden bir tanesi de devletin özellikle vatandaşları siyasetten uzak tutmasıdır (Kapani, 1992:98).

4. CİNSİYET ÖZELLİKLERİNİN SİYASAL KATILIMA YANSIMASI

Kadın ve erkek arasındaki cinsiyet ayrımı ve cinsiyetten kaynaklanan rol farklılaşması, günlük hayatın her alanını etkilediği gibi siyasal alanı da etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle, kadın ve erkek arasındaki sosyal ilişki biçimi ve bu yönde yaratılmış imaj, iki cinsiyet arasında siyasete dair inanç, tutum ve davranışlara da

yansımaktadır. Nitekim bugüne kadar yapılan araştırmaların neredeyse tümü erkeklerin kadınlara göre daha çok siyaset ile ilgilendiklerini (*seçimlerde oy verme, siyasal kampanya faaliyetlerine katılma, siyasal parti üyeliği vb.*) ortaya koymuştur (Carr vd., 1974:260; Milbrath, 1965:135; Kalaycıoğlu, 1983:115; Tekeli, 1982:129; Baykal, 1970:63; Kışlalı, 1992:144; Almond ve Verba, 1963:220; Schlozman vd., 1994:986; Verba vd., 1997:1069; Karp ve Banducci, 2008:113). Kısacası “kadınların siyasal katılmanın her biçiminde erkeklere kıyasla daha az faaliyet göstermeleri evrensel bir eğilimi yansıtmaktadır” (Turan, 1986:79).

4.1. Geniş Anlamda Siyasal Katılım ve Cinsiyet

Siyaset kavramı, neredeyse dünyanın her yerinde erkeğe özgü bir eylem olarak algılanmaktadır (Talışlı, 1996:46). Gerçekten de toplumdaki genel algıya göre siyaset, erkeksi bir kimliği temsil eder. Bu kalıp yargılar, kadınların siyasal alanda ayrımcılığa uğramalarına sebep olmakta (Güldü ve Ersoy Kart, 2009:100) ve siyasal katılımlarının önünde engel teşkil etmektedir.

Önceki bölümde de belirtildiği gibi, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kadınları ev içi rollere, erkekleri ise kamusal alan ile ilgili rollere yönlendirmektedir. Bu durum, kadınların ve erkeklerin ilgi alanlarının farklı olmasına neden olmaktadır. Her ne kadar eğitim ve gelir düzeyindeki artış, toplumsal cinsiyet algısını azaltsa da geleneksel roller varlığını hala sürdürmektedir. Bu cinsiyet rolleri, kadınların ve erkeklerin ilgi duydukları alanları da önemli ölçüde belirlemektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerinin, siyaseti kadınların ilgi alanlarından uzaklaştırdığı söylenebilir (Atabey ve Hasta, 2018:499).

Kadınların siyasal yaşama ilişkin ilgi ve bilgilerinin az ve dolayısıyla siyasal katılımlarının düşük ve bağımlı olduğunu gösteren bir diğer ölçüt de siyasal bilgi sorularına verdikleri “*bilmiyorum*” cevaplarının çokluğudur (Kışlalı, 1976:129). Wedel’e göre kadınların siyasal yaşamda aktif bir şekilde yer almamalarının önündeki en büyük engellerden biri, siyasal konulardaki bilgisizlikleri ve kendilerine olan güven eksikliğidir (Wedel, 2013:106). Siyasal bilgi ve cinsiyet üzerine yapılan araştırma sonuçları, kadınların siyasal bilgi sorularına “*bilmiyorum*” cevabını verme oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir (Lizotte ve Sidman, 2009:128; Souble ve Nairne, 2006:2; Mondak ve Anderson, 2004:509; Kışlalı, 1976:129).

Araştırmacılar kadınların düşük siyasal bilgi düzeylerini, ev işleri ve çocuk bakımı gibi uğraşlar nedeniyle siyasete fazla zaman ayıramamalarına, eğitim düzeyleri ile ücretli bir işte çalışma oranlarının düşük oluşuna bağlamaktadırlar (Dolan, 2011:97-106). Çünkü siyasal katılım ilgi, bilgi, zaman ve parasal kaynaklara sahip olmayı gerektirmektedir. Söz konusu kaynaklara erişim imkânları daha kolay olan erkeklerin siyasal katılım düzeyleri de kadınlarınkinden daha yüksek olmaktadır (Atabey ve Hasta, 2018:500).

Kalaycıoğlu’nun 1980’li yıllarda Türkiye, Kore ve Kenya’da siyasal katılım özelliklerini öğrenmek üzere yaptığı karşılaştırmalı çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye’de kadın seçmenlerin %25,5’i erkeklerin %6,9’u; Kenya’da kadınların %23,8’i ile erkeklerin %13,2’si ve Kore’de kadın seçmenlerin %15,7’si ile erkeklerin %8,1’i siyasal hayata çok seyrek biçimde katılmaktadırlar. Yine Türkiye’de kadın seçmenlerin %3’ü ile erkeklerin %14,2’si; Kore’de kadınların %6,8’i ile erkeklerin %20,7’si ve Kenya’da da kadın seçmenlerin %7,2’si ile erkek seçmenlerin %24,4’ü çok yoğun bir şekilde siyasal hayata katılım göstermektedirler (Kalaycıoğlu, 1983:115). Her üç ülkede de “*çok seyrek katılım*” söz konusu olduğunda kadınların oranının erkeklerin oranından; “*çok yoğun katılım*” söz konusu olduğunda ise erkeklerin oranının kadınların oranından daha yüksek çıktığı gözlenmektedir.

Eser ve Sarışahin’in 2014 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi’ne bağlı fakülte ve meslek yüksekokullarında okuyan öğrenciler üzerine yaptıkları saha çalışmasının sonuçları, cinsiyet ile siyasal katılım arasında anlamlı ilişkiler ortaya koymaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre kadınların siyasal katılımları erkeklerin katılımlarından daha düşüktür (Eser ve Sarışahin, 2016).

Demir’in 2015 yılında Ankara’nın farklı semtlerinde oturan kadınların siyasal katılımlarını incelemek üzere yaptığı “*Türkiye’de Kadın ve Siyaset*” çalışmasında “*Hangi sıklıkla siyasi faaliyette bulunuyorsunuz?*” sorusuna kadınların %79,9’u “*sadece seçimlerde oy kullanırım*” cevabını vermiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, bir siyasi partiye üye olduğunu (%3,9) ve seçim dönemlerinde seçim çalışmalarına katıldığını (%3,7’si) söyleyen kadınların oranı oldukça düşüktür (Demir, 2015:217). Yine Uluç’un Mardin’deki aşiret üyelerinin siyasal katılımını incelemek üzere 2007 yılında tamamlanmış doktora çalışmasında “*Herhangi bir siyasal parti ya da sivil toplum örgütüne üye misiniz?*” sorusu sorulmuş, katılımcılar içinde kadınların sadece %3,5’i üye olduklarını söylemiştir. Oysa ki bu oran, erkeklerde %18,4’tür (Uluç, 2007:383).

Benzer şekilde Küçük'ün "*Toplumsal Cinsiyet Açısından Siyasal Kültür: Şanlıurfa Örneği*" başlığı ile Şanlıurfa'da yaşayan bireylerin siyasal kültürlerini toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelemek üzere yakın zamanda (2020 yılında) tamamlanmış yüksek lisans çalışmasının sonuçlarına göre herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olan kadınların oranı %13,4 iken, bu oran erkeklerde %28,12'dir (Küçük, 2021:208). Bu oranlar kadınların siyasal katılım düzeylerinin erkekler ile karşılaştırıldığında çok daha düşük seviyede kaldığını göstermektedir.

Kadınların destekledikleri partinin mitinglerine veya gösteri/yürüyüş gibi siyasal eylemlere katılma oranları da oldukça düşüktür. Uluç'un doktora çalışmasının sonuçlarına göre "*Bugüne kadar herhangi bir gösteriye katıldınız mı?*" sorusuna kadınların %90,6'sı "*hayır*" demiştir. Bu oran erkeklerde (%78,9) nispeten daha düşüktür (Uluç, 2007:404). Yine Küçük'ün çalışmasının sonuçlarına göre "*Herhangi bir siyasal partinin mitinge katıldınız mı?*" sorusuna kadınların %76,7'si "*hayır*" demiştir. Bu oran erkeklerde %60,5'tir (Küçük, 2020:210).

Siyasal katılım gibi kadınların siyasal etkinlik düzeyleri de erkeklerinkinden daha düşüktür (Atabey ve Hasta, 2018:503). Yapılan saha çalışmaları da bu savı doğrular niteliktedir. Uluç'un çalışmasında sorulan "*Sizce gösteri ve yürüyüş yapmak sorunların çözümüne katkıda bulunur mu?*" sorusuna katkıda bulunur diyen "*erkek*"lerin oranı %47 iken bu oran kadınlarda sadece %27,1'dir (Uluç, 2007:357). Bu açıdan bakıldığında siyasal etkinlik duygusunun, siyasal katılımı pozitif yönde etkilediği söylenebilir.

1988 yılı için Birleşmiş Milletler'e üye 159 devletin ulusal parlamentolarında kadınların temsil oranı sadece %9,7'dir. Yine 1987 yılı itibarıyla kadınların "bakanlık düzeyinde karar verme organlarında bulunma oranları bölgelere göre; Afrika'da %2,5, Asya ve Pasifik'te %1,6, Latin Amerika ve Karaippler'de %4, Sosyalist Ülkeler'de %4,6 ve Batı Avrupa ve diğerlerinde %8,9'dur. Görüldüğü gibi bütün dünyada kadınlar sahip oldukları nüfus oranına göre karar verme organlarında yer almamaktadırlar. Bölgelere göre dünyada yine kadınların dünyanın gelişmiş sanayi ülkeleri olan Batı Avrupa'da göreceli iyi bir konumda olduklarını göstermektedir (Tekeli ve Koray, 1991:87). Dolayısıyla siyasette yeterli temsil oranına sahip olamayan kadınlar, karar alma süreçlerinin de bir parçası olamamaktadırlar. Bu da kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlarını dile getirememelerine ve kadınlara yönelik politikalar geliştirilmesinde söz sahibi olamamalarına neden olmaktadır (Karakaya, 2021:13).

Ücretli bir işte çalışma, kadınların siyasal ilgi ve bilgi düzeylerini arttıracak gibi siyasete daha etkin katılımlarının da önünü açacaktır. Çalışan kadınların ev hanımlarına göre siyasi konuları konuşacakları ortamları bulunmaktadır ve bu sayede siyasetle ilgili bilgi edinmeleri daha muhtemeldir. Ayrıca STK/dernek üyeliği, maddi kaynak gerektirdiği ve çalışan kadınların bu kaynaklara sahip oldukları göz önüne alındığında siyasal faaliyetlere katılmalarının ev hanımlarına kıyasla daha yüksek olması beklenir. Yine çalışan kadınların herhangi bir seçimde aday olma potansiyelleri çalışmayanlara göre daha yüksektir. Küçük'ün çalışmasının sonuçları bunu doğrulamaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre ev hanımlarının %90,2'si hiçbir sivil toplum kuruluşuna üye değildir. Bu oran, çalışan kadınlarda %60'lara düşmektedir (Küçük, 2020:82). Ayrıca eğitim de kadının siyasal katılımını arttıran önemli bir faktördür. Örneğin Eser ve Sarışahin'in çalışmasının sonuçlarına göre kadınların eğitim düzeyi arttıkça siyasal katılım oranları da artmaktadır (Eser ve Sarışahin, 2016:52).

Cinsiyet rollerindeki farklılıklar, çıkar ilişkilerine göre siyasi tercihlerdeki farklılıklara neden olmaktadır. Bu noktada fırsat eşitsizliklerinin (Orum vd., 1974:198-199) yani sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin (*sosyal imkanlarının eksik oluşu vb.*) kadınların siyasi tercihlerinin ve çıkarlarının kaynağı olduğu söylenebilir (Gidengil vd., 2003:3; Kittilson, 2016:3).

1980'lerden bu yana yapılan araştırmalar, politik sorun tercihlerinde kadınların feminist değerleri, refah devletini ve sosyal harcamaları daha fazla desteklediklerini ortaya koymuştur. Çünkü erkekler ve kadınlar farklı konulara öncelik vermektedirler ve feminist değerler (*kürtaj hakkı vb.*) ile sosyal harcamalar kadınlar için daha önemli konular olarak görülmektedir (Kittilson, 2016:5).

İhtiyaç öncelikleri konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer faktör de kadınların yerel sorunlar ile ilişkileridir. Yapılan çalışmalar, kadınların bu konuda erkeklerden daha duyarlı olduklarını ortaya koymaktadır. Bu anlamda altyapının ve sosyal olanakların iyileştirilmesi talepleri cinsiyete dayalı ihtiyaçlar olarak tanımlanabilir. Wedel'in 2001 yılında İstanbul gecekondulu mahallelerinde kadınların siyasal katılımlarını incelediği "*Siyaset ve Cinsiyet*" isimli çalışmasının sonuçlarına göre erkekler daha çok genel sorunlara yani istihdam, ekonomi ve eğitime; kadınlar ise daha çok yerel sorunlara önem vermektedirler (Wedel, 2013:97-171).

Yine Küçük'ün çalışması, söz konusu çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir. Küçük'ün çalışmasında "*Öncelikli olarak aşağıdaki sorunlardan hangisi ile ilgilenirsiniz?*" sorusuna kadınların %58,6'sı "*yerel*"

sorunlar” demiştir. Bu oran erkeklerde %17,3’tür. Erkeklerin büyük çoğunluğu (%62,8) “*ekonomik sorunlar*” ile ilgilendiklerini söylemişlerdir (Küçük, 2020:119). Bu çalışmaların ortaya koyduğu verilere göre kadınlar iç politikaya genel politikadan daha fazla ilgi duymaktadırlar (Campell ve Winters, 2008:64).

4.2. Dar Anlamda Siyasal Katılım ve Cinsiyet

Geleneksel cinsiyet rolleri (*kadının annelik görevi, erkeğin evin geçimini sağlayan kişi olması vb.*), kadın ve erkeklerin tutum ve tercihlerinde birtakım farklılıklara neden olduğu gibi oy verme davranışlarında da belirgin farklılıklara neden olmaktadır. Bu farklılıklar, siyasal katılma oranlarında, siyasal parti ve aday tercihlerinde somutlaşmaktadır.

Yapılan araştırmalar, daha önce de ifade edildiği gibi, kadınların erkeklere oranla daha az oy verme davranışında bulduklarını ortaya koymaktadır. Örneğin yapılan bir araştırmaya göre, Norveç’te 1901-1913 yılları arasında kadınlar erkeklere göre %20 daha az oy verme davranışında bulunmuşlardır (Baykal, 1970:64-65). Yine Türkiye’de Sencer’in 1969 Milletvekili Genel Seçimleri’nden kısa bir süre önce yaptığı alan araştırması sonuçlarına göre “*siyasal bir tercihte bulunma niyetinde olmayan seçmenler*” içinde kadın seçmenler erkeklere göre %15-17 oranında daha fazladır (Sencer, 1974:99).

Kadınların erkeklere oranla daha az oy verme davranışında bulunmaları bir yana, aynı zamanda, siyasal katılımında bulunan kadınların önemli bir kısmı erkeklere bağımlı davranmakta, kadınlar erkekler tarafından uyarılmaktadır. Bu uyarılma ilişkisi genel bir tutumu yansıtmaktadır. Bilimsel çalışmalar hem gelişmiş hem de az gelişmiş toplumlarda kadınların erkeklere bağımlı bir şekilde oy kullandıklarını göstermektedir (Kışlalı, 1995:144; Milbrath, 1965:136).

Kışlalı’nın Türkiye’de 1976 yılında yaptığı bir saha çalışmasının sonuçlarına göre siyasal seçimini kendi başına yaptığını söyleyen erkeklerin oranı %93 iken, bu oran kadınlarda %54,4’tür. Yine aynı çalışmada hiçbir erkek, oy kullanırken eşine danıştığını söylemezken, kadınların üçte ikisi oy kullanırken tamamen eşlerine bağımlı davrandıklarını ifade etmişlerdir (Kışlalı, 1976:127). Ancak modern toplumlara oranla az gelişmiş toplumlarda oy verme davranışında kadınlar erkeklere daha çok bağımlı davranmaktadır. Ozankaya’nın Orta Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi’nden seçtiği köyleri karşılaştırmak suretiyle köylülerin siyasal kültürünü öğrenmeye yönelik 1969 yılında yaptığı saha çalışmasının sonuçlarına göre neredeyse kadınların hiçbiri siyaset ile ilgilendiğini ifade etmemiştir. Çalışmada, siyasal konularla ilgilenmek gerekip gerekmediği yönünde sorulan soruya kadınlar büyük ölçüde “*bilmiyorum*” ya da “*uygun düşmez*” biçiminde cevap vermişlerdir. Aynı çalışmada, kadınların çok büyük bir kısmının kocalarının tercihleri doğrultusunda oy kullandıkları sonucuna varılmıştır (Ozankaya, 1971:204-205).

Sosyo-ekonomik yönden Türkiye’nin geri kalmış iki bölgesi olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nin, toplumsal yapı özellikleri dolayısıyla, Türkiye’de uyarılmış katılımın en çok yoğunlaştığı ve kadınların erkeklere bağımlı bir şekilde siyasal tercihte buldukları bölgeler olduklarını yapılan araştırmalar ortaya koymaktadır (Erdoğan, 1992:277-310; Nuhurat, 1971:219-244).

Uluç’un doktora çalışmasının sonuçlarına göre “*Hangi partiye oy vereceğinizi nasıl kararlaştırırsınız?*” sorusuna kadınların %69’u “*kocam karar verir*” demiştir (Uluç, 2007:413). Yine aynı çalışmada çok daha çarpıcı olan sonuç ise “*Oyunuzu kim kullanır?*” sorusuna seçmen kadınların %42’sinin “*ailemden biri kullanır*” demiş olmalarıdır. Oysaki bu oran erkeklerde %9’dur (Uluç, 2007:415). Görüldüğü gibi az gelişmiş bölgelerde kadınlar erkekler tarafından sadece uyarılmamaktadır, aynı zamanda kadınların oylarını da kendileri kullanmaktadır ki bu yasalara aykırı olduğu gibi bilim literatüründe adı olmayan bir oy verme biçimi olmaktadır.

Kaymakçı’nın “*Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Siyasal Değer: Şanlıurfa Örneği*” başlığı ile Şanlıurfa’daki aşiretlerin siyasal değerlerini incelediği 2018 yılında tamamlanmış yüksek lisans çalışması da benzer sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu çalışmada “*Yarın bir seçim olsa hangi partiye oy vereceğinizi nasıl kararlaştırırsınız?*” sorusuna kadınların sadece %16,5’i “*kendi başıma karar veririm*” cevabını vermiştir. Kadınların (%83,5’i) büyük çoğunluğu “*aile-sülale büyüğünün kararına uyarım*” demiştir (Kaymakçı, 2018:89). Görüldüğü gibi kadınlar büyük ölçüde siyasal kaynaklardan yoksun kaldığı toplumlarda daha büyük uyarılma ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Kadınlar, sadece geleneksel değerleri ağır basan toplumlarda uyarılmamaktadır. Buralarda elbette ki uyarılma daha yoğun yaşanmakta ve yukarıda verdiğimiz doktora çalışmasının sonuçlarına göre bazen uyarılmayı aşan bir durum söz konusu olabilmektedir. Ancak kadınların erkeklere bağımlı bir şekilde katılımında bulunmaları en

gelişmiş Batı toplumlarında da hâkim bir tutumdur. Örneğin 1960'li yıllarda yapılan araştırmalara göre gelişmiş Batı ülkelerinde kocaları ile aynı yönde oy davranışında bulunan kadınların oranı Norveç'te %88, Fransa'da %89 ve Hollanda'da ise %99'dur (Baykal, 1970:66).

Tarihsel süreç içerisinde kadın hareketlerinin mücadeleleri, günümüzün başat değeri haline gelen bilgi yolu ile toplumsal hayatın içinde yer alma konusunda kadınların da özellikle gelişmiş Batı toplumlarında kendilerine tanınan olanaklar dâhilinde erkekler kadar başarı göstermeleri ve bu doğrultuda hem kamu hem de özel iş alanlarında gösterdikleri başarı sonucu gün geçtikte siyasal yaşama olan ilgi ve katılımları da artmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, yapılan bir araştırmaya göre 1901-1913 yılları arasında Norveç'te kadınlar %20 oranında erkeklerden daha az oy kullanmaktadırlar. Bu oranın 1916-1922 yılları arasında %15-%20 arasında kaldığı, 1947 sonrasında ise %10'un altına düştüğü ortaya konulmuştur (Baykal, 1970:64-65; Duvarger, 1955:20-21). Yine ABD'de 1940 ve 1950'li yıllardaki seçimlere katılım konusunda iki cinsiyet arasındaki fark %10 iken, bu fark 1964'te %3'e gerilemiştir. 1980'li yıllarda ise kadınlar erkeklerle eşit katılım düzeyine ulaşmıştır (Cascio ve Shenhav, 2020:30). Bu oranlar, oy verme konusunda gelişmiş toplumlarda kadın ile erkek arasındaki farkın kapanma düzeyine geldiğini göstermektedir.

4.3. Muhafazakârlık, Siyasal Katılım ve Cinsiyet

Kadın ve erkeklerin oy verme davranışlarına bakıldığında kadınların erkeklerden daha düzeltmeci oldukları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle erkekler kadınlara göre daha devrimci bir yöneliş içerisindedirler (Kahraman, 2011:73). Kadınlar, güç kullanımına başvurmada erkeklerden daha isteksiz (Gidengil vd., 2003:2) ve erkeklere kıyasla daha fazla riskten uzak durma eğiliminde olmaktadır (Lizotte ve Sidman, 2009:128). Erkeklerin siyasi tercihleri zor değişirken; kadınların siyasi tercihlerinde bir kararlılık görülmemektedir. Ayrıca kadınların, güçlü olanı ve istikrarı seçme eğilimi erkeklerden daha fazladır (Kışlalı, 1995:144). Yani kadınlar huzur ve istikrarı temin etmede tek adam yönetimini daha uygun bulurken, erkekler kadınlara göre daha liberal bir tutum sergilemektedirler (Uluç, 2007:75). Dolayısıyla siyasal tutumlarında kadınlar erkeklerden daha statükocu bir eğilim içerisindedirler.

1964'te Ankara şehir nüfusunun siyasi yönelimleri üzerine Nermin Abadan'ın yaptığı araştırmada “*Türkiye’de kaç siyasi parti istiyorsunuz?*” sorusuna kadınların %72’si “*tek parti*” şeklinde cevap vermişken, erkeklerin %76’sı “*üç’ten çok siyasi parti*” yanıtını vermiştir. Ayrıca bu soruya cevap veremeyen erkeklerin oranı %35 iken, kadınların oranı %65 gibi çok yüksek bir orandır (Abadan, 1965:508). Kadınlar birden fazla siyasal partinin varlığını istikrarsızlığın nedeni olarak algılamaktadırlar. Onun için tek partinin varlığını daha makul görmektedirler. Oysaki erkekler birden fazla siyasal partinin varlığını siyasal çoğulculuk açısından daha çok önemsemektedirler.

Siyasal yaşamın boyutları onun “*küçük dünyasını*” aştığı için ev kadınının siyasal yaşama erkekten daha az ilgi duyduğu söylenebilir. Siyasal konulardaki bilgilerinin azlığı ve göreceli oy verme davranışında daha az istekli görülmeleri siyasal hayata yönelik ilgilerinin azlığı ile izah edilebilir. Siyasal yaşama dair konularla daha çok erkek ilgilendiği için doğal olarak kadınlar bu konuda erkeklere bağımlı hareket etmektedirler. İnsanlar bilmedikleri şeyden korkarlar. Denenmemiş yeni yaşam koşulları da aynı şekilde insanları korkutur. Evin içine kapatılmış kadınlar da siyasal yaşama dair yeterli bilgiye sahip olmadıklarından, denenmemiş ve neyi getireceğini bilmedikleri yeni değişikliklere karşı doğal olarak tutucu bir tutum sergilemektedirler (Kışlalı, 1992:150-151).

Din psikolojisi literatüründe cinsiyet farklılıkları ve dindarlık/muhafazakârlık ilişkisini açıklayan iki yaklaşım ileri sürülmektedir: Sosyalleşme kuramları ve yapısal kuramlar. İlk yaklaşım, kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha katı bir eğitim sürecinden geçtiğini ve bağımsız davranmalarına izin verilmediğini; bunun da onların dine yönelimlerini daha fazla etkilediğini savunmaktadır. Yapısal kuram ise, kadının annelik rolünün onu daha aile merkezli bir yaşamın içine çektiğini, dolayısıyla onu dini davranışlara yönlendirdiğini ileri sürmektedir (Yapıcı, 2016:139-140). Diğer bir ifadeyle, yapısal kuram kadının dine ve muhafazakâr değerlere olan bağımlılığını, kadının annelik rolü itibarıyla sahip olduğu korumacı doğasına dayandırmaktadır. Nedeni ne olursa olsun, son tahlilde, kadınlar hem toplumsal hem de siyasal konularda erkeklere oranla daha muhafazakâr bir eğilim içindedirler.

Muhafazakarlık hem sol partilerden uzaklaşma hem de dinsel nitelik taşıyan partileri destekleme şeklinde kendini göstermektedir (Baykal, 1970:42-43). Küçük’ün çalışmasında deneklere sorulan “*En çok hangi siyasi partiyi beğeniyorsunuz?*” sorusuna kadın deneklerin %49,5’i (en yüksek oranla) kendini muhafazakâr/demokrat bir parti olarak tanımlayan “*Ak Parti*” şeklinde cevaplamışlardır. Bu oran erkeklerde (%37,6) daha düşüktür. Bu

çalışmaya göre kadınlar erkeklere göre sol değerlere daha uzak durmaktadırlar. Kendini “*solcu*”, “*demokrat*” ve “*liberal*” olarak tanımlayan erkeklerin oranı kadınların oranından çok daha yüksek çıkmıştır (Küçük, 2020:160-163).

Görüldüğü gibi kadın ve erkeğin siyasal eğilimleri arasındaki farklar oldukça barizdir. Kadınlar erkeklere göre daha duygusaldırlar; siyasal olaylara mantıksal değil de daha duygusal yaklaşmaktadırlar. Bu da onların siyasal tercihlerine yansımaktadır. Genel olarak kadınlar erkeklere göre siyasi gerginliklerden daha fazla kaçınmakta, otoriter sistemleri daha fazla benimsemekte, dolayısıyla daha muhafazakâr eğilimler sergilemektedirler (Şentürk, 2008:26). Kadınların korumacı özellikleri onların parti tercihlerine yansımaktadır. Diğer bir ifadeyle kadınlar, var olan sosyal düzeni korumak için geleneksel dini inançlardan daha çok etkilenmektedirler (Lipset, 1986:250). Çünkü kadınlar psikolojik yapıları itibarıyla etkilenmeye daha müsaittirler. Bu özelliklerinden dolayı dini telkinlere daha açıktırlar ve dini yaşamaya daha eğilimlidirler. Yine kadınlar erkeklere göre daha az saldırgan, daha itaatkâr, daha bağımlı ve daha pasiftirler. Ayrıca kadınlar, erkeklerden daha şefkatli ve merhametlidirler. Bütün bu özellikleri, dinin önerdiği değerlerle örtüştüğü için (Yapıcı, 2016:142-143), kadınlar dine muhafazakârlığa ve muhafazakâr partileri desteklemeye daha eğilimlidirler.

TÜSES Vakfı ve Veri Araştırma A.Ş. tarafından Türkiye’deki siyasal parti seçmenlerinin kimlikleri, nitelikleri ve eğilimleri üzerine Mart-Nisan 1996 tarihlerinde yapılmış saha çalışmasında seçmenlere “*Bugün bir milletvekili seçimi yapılacak olsa, oyunuzu hangi partiye verirsiniz?*” biçiminde sorulan soruya çalışan kadınların yani kamusal hayatın içinde yer alan kadınların %38’i muhafazakar kimlikleri ön planda olan RP, DYP ve ANAP’a oy vereceklerini söylemişken, ev kadını ve köylü kadınların %50 ve yukarısı adı geçen üç siyasal partiye oy vereceklerini ifade etmişlerdir (Erder, 1992:155). Görüldüğü gibi kadınların muhafazakâr bir siyasal eğilim içinde yer almalarının arkasında yatan etmenlerden bir tanesi de kadının ekonomik özgürlüğe sahip olup olmaması ile ilgilidir. Kadınların kamusal hayatın içine girmekle muhafazakâr eğilimlerinin azaldığı daha liberal bir eğilim içine girdikleri söylenebilir.

5. SONUÇ

Cinsiyet, siyasal katılımı etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesidir. Bunda kadın ve erkeğin sosyalleşme biçimi, sosyo-ekonomik koşulları, kişilik özellikleri ve psikolojik yapıları etkili olmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki bu bariz farklılıklar, onların siyasete olan ilgilerinin, siyasal konulardaki bilgilerinin, siyasal değerlerinin ve siyasal katılım düzeylerinin de farklı olmasına neden olmaktadır.

Cinsiyet-siyasal katılım ilişkisinin incelendiği çalışmaların neredeyse tümünde kadınların siyasete katılma oranlarının erkeklerinkinden daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Kadınların bir sivil toplum kuruluşuna üyelikleri, mitinge katılmaları, parti üyeliği ile gösteri ve yürüyüşe katılım oranları erkeklere göre çok daha düşük kalmaktadır. Bu düşüklüğün temel nedeni kadın ile erkeklerin farklı toplumsallaşma süreçlerinden geçmeleridir. Bu süreçte kız çocuklarına daha itaatkâr ve daha uyumlu olması gerektiği, siyasetin erkeklere ait bir uğraş olduğu empoze edilmektedir. Bu da kadınların siyasete olan ilgilerini azaltmaktadır. Yine kadınlar, geleneksel cinsiyet rolleri gereği siyasete fazla zaman ayıramamaktadır. Kadının ekonomik olarak büyük ölçüde erkeğe bağımlı olması da onu siyasal katılımın dışında tutan bir diğer nedendir. Ayrıca siyasal konulardaki bilgisizliği de kadınları siyaset sahnesinin dışında tutmaktadır. Kadınlar ile erkeklerin siyasal ilgi alanları da birbirinden farklıdır. Siyasete ilgi duyan kadınların ilgileri daha çok yerel sorunlarda erkeklerin ilgileri ise daha çok ulusal sorunlarda yoğunlaşmaktadır.

Kadın ve erkeklerin, dar anlamda siyasal katılım olan oy verme davranışlarına bakıldığında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Kadınlar, erkeklere göre hem daha az oranda oy kullanmakta hem de oy verme davranışında daha yüksek oranda bağımlı bir tutum sergilemektedirler. Buna göre, uyarılmış oy verme davranışında kadınların oranı erkeklerin oranından çok daha yüksektir.

Oy verme davranışında kadınlar daha çok duygusal saiklerle hareket ederken erkekler rasyonel ve çıkar temelli hareket etmektedirler. Temsil ettikleri değerler açısından kadınlar erkeklere göre daha muhafazakâr ve tutucu bir tutum içindedirler. Mevcut yapının korunmasında daha ısrarcıdırlar. Şu ana kadar yapılan çalışmaların çoğu kadınların yüksek oranda tek parti rejimini çok partili rejime tercih ettiklerini ortaya koymuştur.

Kadınların sosyo-ekonomik düzeyleri yükseldikçe siyasete olan ilgileri, siyasal bilgileri artmakta; kadınlar daha fazla siyasal katılım içinde yer almaktadırlar. Aynı zamanda, muhafazakârlık ve tutuculuk yönündeki siyasal değerleri liberal değerler yönünde dönüşüm yaşamaktadır. Bunun somut göstergesi az gelişmiş ülkelere doğru gidildikçe siyasal ilgi, katılım ve değerler konusunda cinsiyetler arasındaki farkın azalmasıdır.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Nermin (1965), “Ankara Şehir Nüfusunun Siyasi Eğilimlerinden Bazı Örnekler Nisan 1964”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.20(2), ss.496-516.
- ALMOND, Gabriel ve VERBA, Sidney (1963), **The Civic Culture**, Princeton University, New Jersey.
- ARAT, Necla (1986), **Kadın Sorunu**, Say Yayınları, İstanbul.
- ATABEY, Güllü ve HASTA, Derya (2018), “Siyasal Katılım, Siyasal Yeterlik ve Toplumsal Cinsiyet”, **Nesne Psikoloji Dergisi**, S.6(13), ss.484-515.
- BAYKAL, Deniz (1970), **Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- BHASIN, Kamla (2003), **Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller** (Çev. Kader Ay), Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BEKTAY, Fatmagül (1996), **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınları, İstanbul.
- BOURDIEU, Pierre (2015), **Eril Tahakküm** (Çev. Bediz Yılmaz), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- CAMPELL Rosie ve WINTERS, Kristi (2008), “Understanding Men’s and Women’s Political Interest: Evidence From a Study of Gendered Political Attitudes”, **Journal of Elections, Public Opinion and Parties**, S.18(1), ss.53-74.
- CARR, Robert K. ve BERNSTEIN’S, Marver H. (1974), **American Democracy**, The Dryden Press, Illinois.
- CASCIO, Elizabeth U. ve SHENHAY, Na'ama (2020), “A Century of the American Woman Voter: Sex Gaps in Political Participation, Preferences, and Partisanship since Women’s Enfranchisement”, **Journal of Economic Perspectives**, S.34(2), ss.24-48.
- CONNELL, Robert William (1998), **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar** (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ÇAHA, Ömer, TOPRAK, Metin ve DALMIŞ, İbrahim (1996), “Siyasal Parti Üyelerinde Siyasi Katılım Düzeyi: Kırkkale Örneği”, **Yeni Türkiye**, S.9, ss.205-224.
- ÇUKURÇAYIR, Mehmet Akif (2002), **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- DAHL, Robert (1976), **Modern Political Analysis**, Prentice Press, New Jersey.
- DEMİR, Zekiye (2015), **Türkiye’de Kadın ve Siyaset**, Kadim Yayınları, Ankara.
- DOLAN, Kathleen (2011), “Do Women and Men Know Different Things? Measuring Gender Differences in Political Knowledge”, **Journal of Politics**, S.73(1), ss.97-107.
- DONOVAN, Josephine (2015), **Feminist Teori** (Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- DÖKMEN, Zehra (2009), **Toplumsal Cinsiyet**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- DUVARGER, Maurice (1955), **The Political Role of Women**, Unesco Publisher, Paris.
- ERDER, Necat (1996), **Türkiye’de Siyasal Parti Seçmenlerinin Nitelikleri, Kimlikleri ve Eğilimleri**, TÜSES Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN, Murat (1992), “Olağandışı Oy Verme Davranışı ve Mobilize Katılım: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesi’nde Toplu Oy veren Köyler Üzerine Bir Araştırma”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.47(1-2), ss.277-310.
- ESER, Hamza M. ve SARIŞAHİN, Pınar (2016), “Cinsiyet-Siyasal Katılım İlişkisi: SDÜ Örnek Olayı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, S.7(15), ss.38-58.
- GIDDENS, Anthony (2006), **Sosyoloji** (Çev. Mine Turhan Kara), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony ve SUTTON, Philip W. (2018), **Sosyolojide Temel Kavramlar** (Çev. Ali Esgin), Phoenix Yayınevi, Ankara.

- GIDENGİL, Elisabeth, BLAIS, André, NADEAU, Richard ve NEVITTE, Neil (2003), “*Women to the Left? Gender Differences in Political Beliefs and Policy Preferences*”, **Gender and Elections Canada** (Ed. Manon Tremblay, Linda Trimble), Oxford University Press, New York, ss.140-159.
- GÜLDÜ, Özgür ve ERSOY KART, Müge (2009), “*Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme*”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S.64(3), ss.97-116.
- HOOKE, Bell (2016), **Feminizm Herkes İçindir** (Çev. Aysel Yıldırım, Ece Aydın, Berna Kurt), Bgst Yayınları, İstanbul.
- HUNTINGTON, Samuel P. ve NELSON, Joan M. (1976), **No Easy Choice Political Participation in Developing Countries**, Harvard University Press, London.
- KAHRAMAN, Ahmet Burak (2011), **Siyasal Katılımın Sosyolojik Analizi**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1979), “*Siyasal Katılmanın Koşullarına Genel Bir Bakış*”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, S.37(1-4), ss.160-199.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1983), **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1984), **Çağdaş Siyasal Bilim**, Beta Yayınları, İstanbul.
- KANDIYOTI, Deniz (2015), **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar** (Çev. Aksu Bora, Fevziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay), Metis Yayınları, İstanbul.
- KAPANİ, Münci (1992), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KARAKAYA, Handan (2021), “*Toplumsal Cinsiyet Kavramı Bağlamında Panopticon*”, **Toplumsal Cinsiyete Dair** (Ed. Handan Karakaya, Veda Bilican Gökkaya), Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.1-42.
- KARP, Jeffrey A. ve BANDUCCI, Susan A. (2008), “*When Politics is Not Just a Man's Game: Women's Representation and Political Engagement*”, **Electoral Studies**, S.27(1), ss.105-115.
- KAYMAKÇI, Ramazan (2018), “*Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Siyasal Değer: Şanlıurfa Örneği*”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- KIŞLALI, Ahmet (1976), “*Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.31(1), ss.116-130.
- KIŞLALI, Ahmet (1992), **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara.
- KIŞLALI, Ahmet (1995), **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi, Ankara.
- KITTLSON, Miki Caul (2016), **Gender and Political Behaviour**, Oxford University Press, Oxford.
- KÜÇÜK, Ayşe (2020), “*Toplumsal Cinsiyet Açısından Siyasal Kültür: Şanlıurfa Örneği*”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- LIPSET, Seymour Martin (1986), **Siyasal İnsan** (Çev. Mete Tuncay), Teori Yayıncılık, Ankara.
- LIZOTTE, Mary Kate ve SIDMAN, Andrew H. (2009), “*Explaining the Gender Gap in Political Knowledge*”, **Politics & Gender**, S.5(2), ss.127-151.
- MARINI, Margaret Mooney (1990), “*Sex and Gender: What Do We Know?*”, **Sociological Forum**, S.5(1), ss.95-120.
- MEULENBENT, Anja (1987), **Feminizm ve Sosyalizm** (Çev. Erman Demirci), Yazın Yayıncılık, İstanbul.
- MICHELL, Andree (1993), **Feminizm** (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, Ankara.
- MILBRATH, Lester W. (1965), **Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?**, Rand McNally and Company Press, Chicago.
- MONDAK, Jeffery J. ve ANDERSON, Mary R. (2004), “*The Knowledge Gap: A Reexamination of Gender-Based Differences in Political Knowledge*”, **The Journal of Politics**, S.66(2), ss.492-512.
- NUHRAT, Cenap (1971), “*Türkiye Köylerinde Olağandışı Oy Verme*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.26(1), ss.219-244.

- ORUM, Anthony M., COHEN, Roberta S., GRASMUCK, Sherri ve ORUM, Amy W. (1974), “*Sex, Socialization and Politics*”, **American Sociological Review**, S.39, ss.197-209.
- OZANKAYA, Özer (1971), **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun (1975), **Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- SCHLOZMAN, Kay Lehman, BURNS, Nancy ve VERBA, Sidney (1994), “*Gender and the Pathways to Participation: the Role of Resources*”, **The Journal of Politics**, S.56(4), ss.963-990.
- SELÇUK, F. Ülkü ve ERDEM TUZLUKAYA, Şule (2013), “*Çalışma Yaşamı ve Kadın*”, **Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları** (Ed. Lerzan Gültekin, Gül Güneş, Ceylan Ertung, Aslı Şimşek), Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss.4-16.
- SENCER, Muzaffer (1974), **Türkiye’de Sınıfsal Yapı ve Siyasal Davranışlar**, May Yayınları, İstanbul.
- SEVİM, Ayşe (2005), **Feminizm**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- SLATTERY, Martin (2014), **Sosyolojide Temel Fikirler** (Çev. Gülhan Demiriz), Sentez Yayıncılık, Bursa.
- SOUBLE, Suzanne ve NAIRNE, Jennifer (2006), “*Are Girls Checking Out? Gender and Political Socialization in Transitioning Democracies*”, **A Paper Presented at the Midwestern Political Science Meeting**, Center for Civic Education Publisher, Chicago, ss.1-16.
- ŞENTÜRK, Hulusi (2008), **Seçmenin DNA’sı**, Okutan Yayınları, İstanbul.
- TALASLI, Gülay (1996), **Siyaset Çıkmazında Kadın**, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- TAYLAN, Gönül (1975), “*Toplumda Kadının Rolü Üzerine*”, **Birikim Dergisi**, S.1(3), ss.70-75.
- TEKELİ, Şirin (1982), **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ, Şirin (1988), **Kadınlar İçin**, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- TEKELİ, Şirin ve KORAY, Meryem (1991), **Devlet-Kadın-Siyaset**, TÜSES Vakfı Yayını, İstanbul.
- TURAN, İlter (1986), **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yayınları, İstanbul.
- ULUÇ, A. Vahap (2007), “*Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneğinde Siyasal Katılım*”, **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- VATANDAŞ, Celalettin (2007), “*Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algulanışı*”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S.35, ss.29-56.
- VERBA, Sidney, BURNS, Nancy ve SCHLOZMAN, Kay Lehman (1997), “*Knowing and Caring About Politics: Gender and Political Engagement*”, **The Journal of Politics**, S.59(4), ss.1051-1072.
- WEDEL, Hiedi (2013), **Siyaset ve Cinsiyet** (Çev. Can Kurultay), Metis Yayınları, İstanbul.
- WEINER, Myron (1971), “*Political Participation: Crisis of the Political Process*”, **Crises and Sequences in Political Development** (Ed. L. Binder, S. Verba, J. Coleman), Princeton University Press, New Jersey, ss.159-204.
- YAPICI, Asım (2016), “*Cinsiyete Göre Farklaşan Dindarlıklar ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri*”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, S.(Kadın Özel Sayısı), ss.131-161.
- YEĞENOĞLU, Meyda (1995), “*Oryantalist ve Milliyetçi Söylem Arasında Kadın ve Peçe Savaşı*”, **Toplum ve Bilim**, S.(66), ss.168-194.

Örgütsel Polis Sapmasına Karşı Örgütsel Polis Bütünlüğü Perspektifinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü Üzerine Nicel Bir Araştırma*

*A Quantitative Study on The Police Organization of The Turkish Republic of Northern Cyprus from
The Organizational Police Integrity Perspective Against Organizational Police Deviance*

Osman KAYABAŞI

Dr., KKTC Polis Örgütü,

osmankayabasi@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-9499-5974>

Makale Başvuru Tarihi: 16.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 20.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) Polis Örgütünün polis sapmasına ilişkin kurumsal görüşü şudur; polis sapması, meslekte henüz olgunlaşmamış genç ve deneyimsiz polis mensuplarından kaynaklanan bireysel boyutta bir sorundur. Bu görüş çürük elma teorisi ile örtüşmektedir. Ancak birçok ülkede yapılan bilimsel araştırmalar, polis sapması sorununun sadece bireysel boyutta değil, grupsal ve hatta örgütsel boyutta da bir sorun olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, polis sapmasının KKTC özelinde örgütsel boyutta bir sorun olup olmadığını polis bütünlüğü perspektifinden keşfetmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada yöntem olarak nicel araştırmanın tarama modelinin genel ve ilişkisel tarama türleri kullanılmıştır. Çalışmanın veri toplama tekniği ankettir. Ankette, polis bütünlüğü ölçeğinin ilk versiyonu yer almaktadır. Araştırmanın örneklemini, KKTC Polis Örgütünde çalışan 1767 polis oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcılar, polis sapma davranışlarına karşı kendilerini meslektaşlarından daha fazla ciddiyet algısına sahip görmektedirler. Katılımcıların çoğunluğu, senaryoların çoğunda, betimlenen sapma davranışlarını, kurumlarının resmi kurallarının ihlal edilmesi şeklinde doğru olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu, senaryoların çoğunda, betimlenen sapma davranışlarını sergileyen bir polis mensubuna, farklı disiplin cezalarının verilmesini beklemelerine ve desteklemelerine rağmen, yalnızca dört senaryoda sergilenen davranış için polis mensubuna meslekten çıkarma cezasının verilmesini beklediklerini ve desteklediklerini belirtmişlerdir. Polis sapma davranışlarını üstlere bildirme istekliliği yönünden ise araştırma bulguları, ankete katılanların büyük çoğunluğunun, en az ciddi bir sorun olarak gördükleri davranışları sessizlik koduyla koruma olasılıklarının, kendilerine göre meslektaşlarından daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Polis Bütünlüğü,

Polis Sapması,

Polis Yozlaşması,

Polis Suçu,

KKTC Polis Örgütü,

ABSTRACT

The institutional view of the Police Organization in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) regarding police deviance is that police deviance is an individual problem arising from young and inexperienced police officers who are not yet mature in the profession. This view coincides with the rotten apple theory. However, scientific studies conducted in many countries show that the problem of police deviance is not only an individual problem, but also a group and even organizational problem. This study was conducted to explore whether police deviance is an organizational problem in the TRNC from the perspective of police integrity. In the study, general and relational survey types of the quantitative research survey model were used as a method. The data collection technique of the study is questionnaire. The questionnaire includes the first version of the police integrity scale, which measures the perceptions of the police officers against the scenarios of eleven police deviance behaviour from seven different aspects. The sample of the research consists of 1767 police officers working in the TRNC Police Organization. According to the results of the research, the participants perceive themselves as having a more serious perception about the police deviance behaviours than their colleagues. The majority of respondents correctly rated the deviant behaviors described as violating the official rules of their organization in most of the scenarios. The majority of the participants stated that they expected and supported the dismissal of a police officer for the behavior exhibited in only four scenarios, although they expected and supported different disciplinary sanctions for a police officer who exhibited the deviant behavior described in most of the scenarios. In terms of the willingness to report police deviance behaviors, the research findings revealed that the vast majority of participants were more likely than their colleagues to protect behaviors that they perceived as the least serious problem with the code of silence.

Keywords:

Police Integrity,

Police Deviance,

Police Corruption,

Police Crime,

TRNC Police
Organization,

* Bu makale, yazar tarafından hazırlanan ve 2019 yılında Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen “Polis Sapmasına Karşı Polis Bütünlüğü Perspektifinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü” başlıklı doktora tezinden geliştirilerek üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Polis bütünlüğü (*police integrity*), en basit anlamıyla polislerin, polis yeminine meslek hayatları boyunca sadık kalmalarıdır. Polis yeminine sadakat; polislerin, görevlerini yerine getirir ve yetkilerini kullanırlarken hukuka uygun kararlar vermelerini, verdikleri kararlar ile aynı çizgide sözler, eylemler, tutum ve davranışlar sergilemelerini, mesleğe aykırı davranışların karşısında yer almalarını ve mesleklerini bir bütünlük içerisinde icra etmelerini gerektirir. Ceza adalet sisteminin ilk halkası olan Polis Örgütü mensuplarının polis bütünlüğünü koruması, güvenlik hizmeti sunmakla yükümlü oldukları toplumda adalet ve güven duygusunun oluşması, korunması, yerleşmesi ve sürdürülmesi bakımından çok önemlidir. Polislerin, polis bütünlüğüne sahip kalabilmeleri için meslek hayatları boyunca her zaman, her yerde ve her koşulda bütünlük testine (*integrity test*) hazırlıklı olmaları gerekmektedir.

Bir polisin sahip olduğu mesleki bütünlüğü, bazen ikram edilen bir fincan kahve veya bir bardak çay, bazen de verilen bir yılbaşı veya bayram hediyesi ile test edilir. Bazen bir trafik suçunu görmezden gelmesi veya adli bir meseleyi örtbas etmesi karşılığı teklif edilen maddi bir menfaat, bazen kazalı araçları belirli bir oto tamirciye yönlendirmesi karşılığı teklif edilen kazalı araç başı komisyon, bazen de bir barın kapanma saatini görmezden gelmesi karşılığı ikram edilen birkaç içecek ile de polisler sınanır. Bazen bir polis, kimsenin görmediği bir ortamda, yerde bulunduğu bir cüzdan içerisindeki parayı kendine saklayıp saklamama konusunda “*vicdanı ile cüzdanı*” arasında gidip gelebilir ve paranın baştan çıkarıcılığına aldanabilir. Bazen görevi gereği çağrıldığı bir olay yerinde gördüğü kıymetli bir eşyanın cazibesine aldanıp fırsat hırsızlığı yapabilir. Bazen ayartıcı etkisi olan şey para veya maddi bir menfaat değildir. Sözde yüce bir amaca hizmet ettiği düşüncesi de bazen bir polisi; suç işlerken yakalanan, gözaltına alınan, tutuklanan veya tutukluluktan kaçan bir şahsa fiziksel şiddet uygulamaya sevk edebilir. Polis alt kültürüne bağlı negatif mesleki dayanışma ve meslektaş grubundan dışlanma endişesi gibi etkenler, polisleri sapma davranışı sergilemeye sevk edebilir. Alkollü araç kullanırken kaza yapan bir meslektaşının kazasını bu nedenle “sessizlik kuralı” (*code of silence*)¹ gereği polis kayıtlarına geçirmeyip gizleyerek olayı örtbas etmek polise cazip gelebilir. Bir polis, bir meslektaşının sapma davranışını üstlerine bildirip bildirmeme konusunda ikilemede kaldığında, bütünlük normu yerine; merhamet, sadakat, hoşgörü, affetme, minnet, şefkat, uyum ve hatta fazlasına teşvik eden normları takip etmeyi ve/veya meslektaşları tarafından ispiyonculuk, gammazlık, satıcılıkla suçlanmamayı tercih ederek meslektaşının hatalı davranışını görmezden gelmeyi tercih edebilir. Polis bütünlüğüne sahip bir polis olabilmek kolay değildir, ama bu tür ayartmalara meslek hayatı boyunca karşı koyabilmek ve polis bütünlüğüne sahip bir polis olarak kalabilmek çok daha zordur.

2. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ LİTERATÜR TARAMASI

Mesleki sosyalleşme, polis alt-kültürü, görevlerin genellikle toplumun ve denetleyicilerin gözünden uzakta icrası, kötü karakterli kişilerle sürekli iç içe olma, polisliğin son derece takdire bağlı ve bir o kadar da zor bir meslek oluşu gibi etkenler birleşince, polislerin bu tür ayartmalara karşı direnmeleri gerçekten zorluk taşır. Bir fincan kahve gibi küçük ikramlara kapı açan, hediye ve menfaatlara karşı koyamayan ve bunları yaptıkları hizmetten duyulan memnuniyetin küçük bir karşılığı olarak görüp kabul eden polisler, bu durumun akran grupları ve menfaati temin edenlerce de teşvik edilip desteklenmesi ile birlikte, tehlikeli bir yola –“kaygan zemine” (*slipery slope*)- girmiş olurlar. Bu yolda ilerledikçe zamanla kendileri karşı taraftan menfaat aramaya, bir şeyler istemeye başlarlar ve sonuçta pek muhtemeldir ki bu davranışlarını sistematik hale dönüştürürler. Polis bilimleri literatüründe bu durum sıklıkla, sürecin başında polislerin “ot yiyiciler” (*grass eaters*) olduğu, fakat zamanla “et yiyiciler” (*meat eaters*) haline dönüştüğü şeklinde ifade edilmektedir². Bu süreç genellikle mesleki sosyalleşme, polis alt-kültürünün etkisi ve polis akran grubunun baskısı ile izah edilmekte ve polislerin sapma süreci olarak ifade edilmektedir.

Polis sapması (*police deviance*), en basit anlamıyla, polislerin mesleklerine aykırı davranışlar sergilemeleridir. Literatürde; “çürük elma” (*rotten apple*) teorisi (Newburn, 2015:7) polis sapmasının bireysel boyutta olduğunu, “çürük varil” (*rotten barrel*) teorisi (O’Connor, 2005:2) polis sapmasının grupsal boyutta olduğunu ve “çürük

1 Sessizlik kuralı (*code of silence*): “Bir polis mensubunun meslektaşları hakkında asla suçlayıcı bilgi vermeyeceğine dair yazılmamış kural” (Mollen Komisyonu, 1994:Ek 6.6).

2 Literatürde sapkın polisler temelde iki kategoriye ayrılmaktadır; (1) “et yiyiciler” ve (2) “ot yiyiciler”. *Et yiyiciler*; polislik yetkilerini kişisel çıkarlar için aktif olarak, saldırgan bir şekilde kullanan polisleri tasvir etmek için kullanılırken, *ot yiyiciler*; polislik faaliyetleri sırasında tesadüfi bir şekilde karşı taraftan kendilerine teklif edilen ikram, hediye ve rüşveti pasif bir şekilde kabul eden polisleri tasvir etmek için kullanılmaktadır (Knapp Komisyonu, 1972:4).

meyve bahçeleri” (*rotten orchards*) teorisi (Punch, 2003:172) de polis sapmasının örgütsel boyutta olduğunu ileri sürmektedir. Polis sapması, örgütselden de öte küresel bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Polis sapması sorununa KKTC açısından bakıldığı zaman, Polis Örgütünün yıllık faaliyet raporları, çeşitli mahkeme kararları, Bakanlar Kurulunun KKTC Polis Örgütüne yönelik özel soruşturmacı ataması kararı, KKTC Meclis Araştırma Komitesi raporları, Türkiye İnsan Hakları Derneği yayınları ve polis sapması ile ilgili basına yansıyan haberler KKTC’de de polis sapmasının bir sorun olduğunu göstermektedir. Kuzey Kıbrıs Kamu Çalışanları Araştırması’nın sonuçlarına göre, KKTC kamu personel sisteminin birinci sırada en önemli sorunu “*yolsuzluk/rüşvet/kayırmacılık*”tır (KKTC Fokus, 2012:124). KKTC’de “*polis etiği*” (Kayabaşı O., 2012; Kayabaşı ve Tekiner, 2017a) ve “*polis meşruiyeti*” (Kayabaşı, C., 2012; Kayabaşı, C., 2020) üzerine çalışmalar yapılarak KKTC halkının polis algısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İngilizce literatürde polis bütünlüğü ve polis sapması alanlarında birçok araştırma yapılmış³, söz konusu araştırmaların bazılarında polis bütünlüğü ölçümüne ve karşılaştırılmasına odaklanılmıştır. Polis bütünlüğünün ölçülmesine ve karşılaştırılmasına odaklanan araştırmaların birçoğunda Klockars ve arkadaşlarının geliştirdikleri polis bütünlüğü ölçeği kullanılmıştır⁴. Türkçe literatüre bakıldığı zaman, polis bütünlüğü (Kayabaşı, 2020b) ve polis sapması (Kayabaşı, 2020c) üzerine yapılan teorik çalışmalara rastlanmaktadır. Ayrıca polis sapma davranışlarının tanımlanması ve sınıflandırılması sorununa yönelik (Kayabaşı, 2021c) çalışma yapıldığı da görülmektedir. Polis bütünlüğünün ölçülmesi ve karşılaştırılmasına yönelik bazı araştırmalar da yapılmıştır.

Klockars ve arkadaşlarının (2006:14-15) geliştirdikleri polis bütünlüğü ölçeğinin ilk versiyonu kullanılarak KKTC Polis Örgütünde grupsal polis bütünlüğüne odaklanan (Kayabaşı, 2018c; 2021b) KKTC Polis Örgütü ile Lefke Polis Karakolunun polis bütünlüğü düzeylerini karşılaştıran (Kayabaşı, 2020a) ve bireysel, grupsal ve örgütsel boyutları ile bir bütün olarak KKTC Polis Örgütünün polis bütünlüğünü araştıran (Kayabaşı, 2019) çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca ölçeğin birinci versiyonu kullanılarak KKTC’deki polis bütünlüğünün diğer ülkelere nazaran ne durumda olduğunu tespitine yönelik, sekiz ülke ile KKTC’nin karşılaştırılmasına odaklanan bir çalışma (Kayabaşı, 2021a) da yapılmıştır.

Ölçeğin ikinci versiyonu KKTC Polis Örgütünün merkezde çalışan personelinin polis bütünlüğünü ölçmek (Kayabaşı, 2017a; Kayabaşı ve Tekiner, 2017b) ve grupsal düzeyde; Adli Polis Müdürlüğünün (Kayabaşı, 2018a), Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme Müdürlüğünün (Kayabaşı, 2017b) ve Trafik Müdürlüğünün (Kayabaşı, 2018b) grupsal polis bütünlüğünü keşfetmek üzere kullanılmıştır. Ölçeğin ikinci versiyonu ayrıca, KKTC’deki polis bütünlüğünün diğer ülkelere nazaran sıralamasının ne durumda olduğunu tespit etmek için, on ülke ile KKTC’nin karşılaştırılması amacıyla (Kayabaşı, 2018d) da kullanılmıştır. Diğer taraftan Türkçe literatüre bakıldığında odak noktası örgütsel polis bütünlüğü olan bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Bu araştırma ile söz konusu boşluğa odaklanılmıştır.

Bu çerçevede bu araştırma KKTC Polis Örgütü⁵ polis mensuplarının; örgütsel boyutta çeşitli polis sapma davranışlarına karşı polis bütünlüğüne ne derece sahip olduklarını ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, senaryolaştırılan 11 farklı polis sapma davranışına karşı, yedi yönden polis bütünlüğü düzeylerini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki bu çalışma KKTC Polis Örgütünde gerçekte var olan polis sapma davranışlarının boyutunu ve yaygınlığını değil, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarına karşı göstermiş oldukları tahammülsüzlüğün örgütsel boyutta ne düzeyde olduğunu polis bütünlüğü perspektifinden ölçmeyi amaçlamaktadır.

Polis sapma davranışlarının çeşitli türlerinin KKTC özelinde örgütsel boyutta bir sorun olup olmadığını polis bütünlüğü perspektifinden bilimsel verilerle ortaya koyacak olan bu çalışma, alanyazına önemli bir katkı sağlayacaktır. Polis sapmasının örgütsel bir sorun olup olmadığı, KKTC’ye has birincil verilerle ortaya koyan bu araştırmanın bulgularının ise iç güvenlik yöneticilerinin, kurumlarındaki polislerin sapma davranışlarını önleme ve bütünlük düzeylerini artırma adına geliştirecekleri politika ve stratejilere dayanak sağlayıp sağlamayacağı değerlendirilecektir.

3 Daha detaylı bir literatür incelemesi için bakınız; Kayabaşı, 2019:51-130.

4 Klockars ve arkadaşları tarafından geliştirilen polis bütünlüğü ölçeğinin birinci ve ikinci versiyonlarının kullanıldığı çalışmaların bir özeti için bakınız; Kayabaşı, 2019:130-132.

5 KKTC’de Polis Örgütünün kuruluş, görev ve yetkilerini düzenleyen 51/1984 sayılı KKTC Polis Örgütü (Kuruluş, Görev ve Yetkileri) Yasası’nda, “*polis teşkilatı*” kavramını ifade etmek için “*polis örgütü*” kavramı kullanıldığından, bu çalışmada polis teşkilatı kavramı yerine polis örgütü kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Araştırmada öncelikle polis bütünlüğünün önemi, polislik mesleğinin sapmaya fırsatlar sunan doğası, çeşitli kaynaklara göre KKTC’de polis sapmasının mevcudiyeti ve literatür aktarılmıştır. İkinci bölümde kavramsal çerçeve başlığı altında araştırmada kullanılan kavramlar izah edilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın metodolojisine, dördüncü bölümde çalışmanın bulgularına ve analizlerine yer verilmiştir. Beşinci bölümde bulgular ve analizler tartışılmış, altıncı bölümde sonuç ortaya konulmuş ve bir takım önerilerde bulunulmuştur.

3. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışma kapsamında kullanılan “*Örgütsel Polis Bütünlüğü*” kavramı aşağıdaki anlamda kullanılmıştır (Kayabaşı, 2020b:351);

“Polisin, örgütsel olarak; mesleki mevzuata, polis meslek etiğine ve mesleki değerlere uygun davranması, davranışlarını içten gelerek ve inanarak sergilemesi, söylediği sözlerin ve sergilediği davranışların tutarlı olması, mesleğe aykırı davranmaya sevk eden ayartmalara, mesleki sapma ve yozlaşmaya karşı direnç göstermesi ve bunların tümünü barındıran sağlam bir karaktere sahip olmasıdır”

Örgütsel polis sapması kavramı ise; “*Polisin, örgütsel olarak; mesleğinin etik kurallarına, çalıştığı birimdeki yetki ve görevlerine ve mensubu olduğu polis örgütünün kural, politika ve prosedürlerine aykırı davranışlar sergilemesidir*” (Kayabaşı, 2020c:273), kapsamında ele alınmıştır.

Çalışma kapsamında; 1. senaryoda “*görev haricinde güvenlik sistemi işi yapan bir polis*”; 2. senaryoda “*esnaftan bedava yiyecek, içecek kabul eden bir polis*”; 3. senaryoda “*hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alan bir polis*”; 4. Senaryoda “*esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabul eden bir polis*”; 5. senaryoda “*olay mahallinden saat çalan bir polis*”; 6. senaryoda “*oto tamircisinden %5 komisyon alan bir polis*”; 7. senaryoda “*şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni öneren bir polis amiri*”; 8. senaryoda “*alkollü meslektaş kazasını rapor etmeyen bir polis*”; 9. senaryoda “*barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabul eden bir polis*”; 10. senaryoda “*araba hırsızına karşı aşırı güç kullanan bir polis*” ve 11. senaryoda “*yerde bulunduğu cüzdan içerisinden paraları çalan bir polis*” tasvir edilmiştir. Söz konusu senaryoların tamamı KKTC Polis Örgütü (Kuruluş, Görev ve Yetkileri) Yasası’nda disiplin suçu olarak düzenlenmelerinin yanısıra; Senaryo 1, 2 ve 4 haricindeki senaryolar aynı zamanda KKTC Ceza Yasası’nda suç olarak da düzenlenmiştir.

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİ

Bu alt bölüm altında araştırmanın amacına, ana sorusuna, sorularına, hipotezlerine, yöntemine, örnekleme yer verilmiştir. Ayrıca araştırma verilerinin incelenmesine değinilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma, KKTC’deki polis mensuplarının çeşitli polis sapma davranışlarına karşı polis bütünlüğü düzeylerini yedi farklı yönden ölçmek ve böylece KKTC Polis Örgütünün örgütsel polis bütünlüğü düzeyini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında ayrıca, polis mensuplarının ölçülen polis bütünlüğü yönlerinin kendi aralarında ikiyeşerli olarak karşılaştırılması ve karşılaştırılan söz konusu yönlerin kendi aralarındaki ilişkilerin yönü ve düzeyinin keşfedilmesi de amaçlanmıştır. Araştırma, KKTC’deki polis mensuplarının çeşitli polis sapma davranışlarına karşı göstermiş oldukları tahammülsüzlüğün örgütsel olarak ne düzeyde olduğunu keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Bu çerçevede KKTC Polis Örgütünde görevli polis mensuplarının on bir adet polis sapma davranışına karşı polis bütünlüğü düzeyleri; polislerin kendi ciddiyet algıları, polislere göre meslektaşlarının ciddiyet algıları, kurumlarının resmi kural ihlali algıları, sapma davranışı sergileyen meslektaşlarına karşı uygulanmasını destekledikleri disiplin işlemi, sapma davranışı sergileyen meslektaşlarına karşı uygulanmasını bekledikleri disiplin işlemi, sapma davranışı sergileyen polisleri, polislerin üstlerine bildirme isteklilikleri ve sapma davranışı sergileyen polisleri, polislere göre meslektaşlarının üstlerine bildirme isteklilikleri yönlerinden ölçülmüştür. Ayrıca, söz konusu yönlerin arasındaki ilişkilerin yönü ve düzeyi de araştırılmıştır.

4.2. Araştırmanın Ana Sorusu, Soruları ve Hipotezleri

Araştırmanın cevap aradığı ana soru; “*KKTC Polis Örgütünde polis sapma davranışlarına karşı gösterilen tahammülsüzlük örgütsel olarak ne düzeydedir?*”, şeklinde tasarlanmıştır. Araştırma kapsamında aşağıda belirtilen sorulara cevap aranmış ve hipotezler test edilmiştir.

- Soru 1: KKTC Polis Örgütü polis mensupları, polis sapma davranışlarının hangi türlerini ne derece ciddi bir sorun olarak görmektedirler?
- Soru 2: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarına göre meslektaşları, polis sapma davranışlarının hangi türlerini ne derece ciddi bir sorun olarak görmektedirler?
- Soru 3: KKTC Polis Örgütü polis mensupları, polis sapma davranışlarının hangi türlerini ne derece resmi kuralların ihlali olarak görmektedirler?
- Soru 4: KKTC Polis Örgütü polis mensupları, polis sapma davranışı sergileyen meslektaşlarına karşı herhangi bir disiplin cezası verilmesini desteklemekte midirler? Eğer desteklemekteyseler hangi tür polis sapma davranışına en fazla hangi tür disiplin cezasının verilmesini desteklemektedirler?
- Soru 5: KKTC Polis Örgütü polis mensupları, polis sapma davranışı sergileyen meslektaşlarına karşı herhangi bir disiplin cezası verilmesini beklemekte midirler? Eğer beklemekteyseler hangi tür polis sapma davranışına en fazla hangi tür disiplin cezasının verilmesini beklemektedirler?
- Soru 6: KKTC Polis Örgütü polis mensupları, polis sapma davranışı sergileyen meslektaşlarını üstlerine bildirmeye ne kadar isteklidirler?
- Soru 7: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarına göre meslektaşları, polis sapma davranışı sergileyen meslektaşlarını üstlerine bildirmeye ne kadar isteklidirler?

Araştırmada 12 adet hipotez kurulmuştur. Bu hipotezler sırasıyla şunlardır;

- H1: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarına karşı kendi ciddiyet algıları ile kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları arasında ortalama bakımından anlamlı bir fark vardır.
- H2: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarına karşı kendi ciddiyet algıları, ortalama olarak kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algılarından daha yüksektir.
- H3: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarına karşı kendi ciddiyet algılarının ortalamalarının sıralaması ile kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algılarının ortalamalarının sıralaması arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır.
- H4: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarına karşı kendi ciddiyet algıları ile resmi kural ihlali algıları arasında ortalama bakımından anlamlı bir fark vardır.
- H5: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarına karşı kendi ciddiyet algıları, ortalama olarak resmi kural ihlali algılarından daha yüksektir.
- H6: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarına karşı kendi ciddiyet algılarının ortalamalarının sıralaması ile resmi kural ihlali algılarının ortalamalarının sıralaması arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır.
- H7: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarına karşı en çok destekledikleri disiplin işlemleri ile en çok bekledikleri disiplin işlemleri örtüşmektedir.
- H8: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarına karşı destekledikleri disiplin işlemleri ile bekledikleri disiplin işlemleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
- H9: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarının çeşitli türlerine karşı en çok destekledikleri disiplin işlemlerinin sıralaması ile en çok bekledikleri disiplin işlemlerinin sıralaması arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır.
- H10: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarında bulunan meslektaşlarını kendilerinin üstlerine bildirme isteklilikleri ile kendilerine göre meslektaşlarının üstlerine bildirme isteklilikleri arasında ortalama bakımından anlamlı bir fark vardır.

- H11: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarında bulunan meslektaşlarını kendilerinin üstlerine bildirme isteklilikleri ortalama olarak, kendilerine göre meslektaşlarının üstlerine bildirme istekliliklerinden daha yüksektir.
- H12: KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarında bulunan meslektaşlarını kendilerinin üstlerine bildirme istekliliklerinin ortalamalarının sıralaması ile kendilerine göre meslektaşlarının üstlerine bildirme istekliliklerinin ortalamalarının sıralaması arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır.

4.3. Araştırma Yöntemi

Nicel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada, tarama modelinin genel ve ilişkisel tarama türlerinden yararlanılmıştır. Veri toplama tekniği olarak anket, veri toplama aracı olarak Klockars ve arkadaşları (2006:14-15) tarafından geliştirilen “Polis Bütünlüğü Ölçeği” (*Police Integrity Scale*) kullanılmıştır. Ölçek daha önce yirmiden fazla ülkede test edilmiş ve geçerliliğe sahip olduğu saptanmış olmakla birlikte; ölçeğin geçerliliği, alanın uzmanlarından görüş alınmak suretiyle KKTC koşullarına uygunluğu yönünden de test edilmiş ve amaca uygun bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliği, iç tutarlılığı üzerinden test edilmiştir. Ölçekte yer verilen 77 sorunun standardize edilmiş Cronbach Alpha Korelasyon Katsayısı, iç tutarlılığı tespit etmek amacıyla hesaplanarak 0,927 değeri elde edilmiş ve ölçek ile ilgili güvenilirlik figürlerinin yüksek seviyede olduğu saptanmış ve ölçek uyarlaması gerçekleştirilmiştir. Polis Bütünlüğü Ölçeği; 11 adet hipotetik senaryoyu ve senaryoların her birinin altında, senaryoları değerlendirmek üzere tasarlanan aynı yedi adet soruyu içermektedir.

Araştırmada, 11 farklı polis sapma davranışına karşı katılımcıların polis bütünlüğü algıları, yedi farklı soru ile yedi farklı yönden ölçülmüştür. Polis bütünlüğünün ölçüldüğü yönler şunlardır: Polis mensuplarının polis sapma davranışlarına karşı görüşleri yedi yönden ölçülmüştür. Ölçülen yönler, ölçüm soruları ve cevap seçenekleri şöyledir;

- *Kendi ciddiyet algıları.* Bu yönden ölçüm şu soru ile yapılmıştır: “*SİZ bu davranışın ne kadar ciddi bir sorun olduğunu düşünürsünüz?*” Bu soru için cevap seçenekleri olarak; “*hiç de ciddi değil*”den (1), “*çok ciddi*”ye (5) kadar uzanan beşli Likert ölçeği kullanılmıştır.
- *Kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları.* Bu yönden ölçüm şu soru ile yapılmıştır: “*ÇALIŞTIĞINIZ ŞUBEDEKİ POLİS MENSUPLARININ ÇOGU bu davranışın ne kadar ciddi bir sorun olduğunu düşünür?*” Bu soru için cevap seçenekleri olarak; “*kesinlikle hayır*” (1) ile “*kesinlikle evet*” (5) arasında değişen, beşli Likert ölçeği kullanılmıştır.
- *Resmi kural ihlali algıları.* Bu yönden ölçüm şu soru ile yapılmıştır: “*Sizin çalıştığınız şubede bu davranış kurumun bu konudaki resmi politikasının ihlali şeklinde yorumlanır mı?*” Bu soru için cevap seçenekleri olarak; “*hiç de ciddi değil*”den (1), “*çok ciddi*”ye (5) kadar uzanan beşli Likert ölçeği kullanılmıştır.
- *Destekledikleri disiplin işlemi.* Bu yönden ölçüm şu soru ile yapılmıştır: “*Çalıştığınız şubedeki bir polis mensubunun böyle bir davranışta bulunması ve bu davranışının ortaya çıkması durumunda, eğer bir disiplin işlemi uygulanacaksa, SİZCE hangi disiplin işlemi UYGULANMALIDIR?*”. KKTC normlarına uygun olarak bu soru için şu cevap seçenekleri önerilmiştir; (1) “*hiçbir şey*”, (2) “*sözlü ikaz*”, (3) “*uyarma*”, (4) “*kınama*”, (5) “*kademe ilerlemesini durdurma*” ve (5) “*meslekten çıkarma veya rütbe indirim*”.
- *Bekledikleri disiplin işlemi.* Bu yönden ölçüm şu soru ile yapılmıştır: “*Çalıştığınız şubedeki bir polis mensubunun böyle bir davranışta bulunması ve bu davranışının ortaya çıkması durumunda, eğer bir disiplin işlemi uygulanacaksa, KURUMUNUZ TARAFINDAN hangi disiplin işlemi UYGULANIR?*”. KKTC normlarına uygun olarak bu soru için şu cevap seçenekleri önerilmiştir; (1) “*hiçbir şey*”, (2) “*sözlü ikaz*”, (3) “*uyarma*”, (4) “*kınama*”, (5) “*kademe ilerlemesini durdurma*” ve (5) “*meslekten çıkarma veya rütbe indirim*”.
- *Kendi bildirme isteklilikleri.* Bu yönden ölçüm şu soru ile yapılmıştır: “*SİZ böyle bir davranışta bulunan bir polis mensubunu ihbar eder miydiniz?*”. Bu soru için cevap seçenekleri olarak; “*kesinlikle hayır*” (1) ile “*kesinlikle evet*” (5) arasında değişen, beşli Likert ölçeği kullanılmıştır.

- *Kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri.* Bu yönden ölçüm şu soru ile yapılmıştır: “*ÇALIŞTIĞINIZ ŞUBEDEKİ POLİS MENSUPLARININ ÇOĞU böyle bir davranışta bulunan bir polis mensubunu ihbar eder miydi?*”. Bu soru için cevap seçenekleri olarak; “*kesinlikle hayır*” (1) ile “*kesinlikle evet*” (5) arasında değişen, beşli Likert ölçeği kullanılmıştır.

4.4. Araştırmanın Örnekleme

Araştırma evreni, KKTC Polis Örgütünde 15 Haziran 2015- 15 Eylül 2015 tarihleri arasında çalışmakta olan polislerden oluşmaktadır. 31 Temmuz 2015 tarihinde KKTC’deki toplam polis sayısı 1926 idi. Araştırma kapsamında; “*seçkisiz olmayan örnekleme*” yöntemlerinden “*amaçlı örnekleme*” yönteminin “*ölçüt örnekleme*” yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2012:11; Gürbüz ve Şahin, 2016:133-134). 2000 kişilik bir evrenin %99 güvenilirlik düzeyinde asgari örneklem büyüklüğünün en az 500 kişi olması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016:132). Bu bağlamda bu çalışmanın örnekleme için 500 kişilik bir polis grubu yeterli olmakla birlikte, farklı çalışmalarda da kullanılmak üzere örneklem büyüklüğü 1767 olarak belirlenmiştir. Şöyle ki; araştırmanın örneklemini KKTC Polis Örgütünün Denetleme Kurulu, Polis Okulu ve ARGE birimi dışında kalan tüm taşra ve merkez örgütlerinde çalışan müfettiş muavini (107), polis çavuşu (241) ve polis memuru (1419) rütbelerindeki toplam 1767 polis oluşturmaktadır. Örneklem, araştırma evreninin %91,75’ini içermektedir. Araştırma, 11 adet polis sapma davranışının betimlendiği senaryo ile sınırlıdır. Anketin uygulandığı dönem (15 Haziran 2015 - 15 Eylül 2015) ve uygulandığı rütbelerdeki personel ile sınırlıdır.

4.5. Araştırma Verilerinin Çözümlemesi

Araştırma evreninin (1926) %91,75’lik kısmını oluşturan örneklemin (1767), %65,76’lık (1162) kısmı tarafından cevaplandırılan anketler, yapılan analizler sonucunda geçerli bulunmuştur. Şöyle ki, yıllık izin, hasta izni, vardiyalı çalışma sistemi, hizmet içi eğitim veya araştırmaya katılmak istenilmemesi gibi nedenlerle anket uygulanan polis mensuplarının 235’inden geri dönüş sağlanamamıştır. Diğer bir ifadeyle cevaplandırılmayan anket sayısı 235, cevaplandırılan anket sayısı ise 1532’dir.

Anketin sonunda yer verilen iki sorudan ilki, katılımcılara; kendilerine göre polis mensuplarının çoğunun anketi doldururken fikirlerini açıklıkla ve dürüstçe beyan edip etmediklerini sorarken; ikincisi ise kendilerinin anketi doldururken fikirlerini açıklıkla ve dürüstçe beyan edip etmediklerini sormaktadır. Bu sorulardan ilkinde, katılımcıların 924’ü evet cevabını vermişlerdir. Diğer taraftan ikincisine, katılımcıların 144’ü hayır cevabını vermişlerdir. Bu sorulardan ikincisine hayır cevabını veren katılımcıların doldurmuş oldukları anketler, katılımcıların fikirlerini açıklıkla ve dürüstçe beyan etmediklerini ifade ettiklerinden dolayı doğrudan elenmiştir. 1532 anket içerisinde söz konusu 144 anket elendikten sonra geriye kalan 1388 anket içerisinde öncelikle cevaplandırılmamış sorulara bulunan anketler elenmiş daha sonra Çapraz Tablo analizi ile yapılan kontrol neticesinde kusurlu doldurulduğu tespit edilen anketler de elenmiş ve geriye 1162 geçerli anket kalmıştır. Anket verileri SPSS-20 istatistik programında analiz edilmiştir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölüm altında katılımcıların (N= 1162) örgütsel polis bütünlüğü düzeylerinin yedi farklı yönden ölçülmesi ve ölçümü yapılan bu yönlerin ikiserli olarak karşılaştırılması sonucunda ulaşılan bulgulara ve söz konusu bulguların analiz edilmesine yer verilmiştir. Polis bütünlüğünün ölçüldüğü söz konusu yönler aşağıdaki gibidir. Polis sapma davranışlarına karşı;

- (1) polis mensuplarının kendi ciddiyet algıları,
- (2) polis mensuplarına göre meslektaşlarının ciddiyet algıları,
- (3) polis mensuplarının resmi kural ihlali algıları,
- (4) polis mensuplarının destekledikleri disiplin işlemleri,
- (5) polis mensuplarının bekledikleri disiplin işlemleri,
- (6) polis mensuplarının kendi bildirme isteklilikleri,
- (7) polis mensuplarının kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri.

5.1. Polis Mensuplarının Kendi Ciddiyet Algıları ile Kendilerine Göre Meslektaşlarının Ciddiyet Algılarının Ölçülmesi ve Karşılaştırılması

Bu alt bölümde araştırmanın 1. ve 2. sorusuna yanıt aranmış, H1, H2 ve H3 hipotezleri test edilmiştir. Araştırmanın ilk iki sorusuna yanıt aranırken, KKTC Polis Örgütünde çalışan polis mensuplarının örgütsel polis bütünlüğü düzeyleri, “*kendi ciddiyet algıları*” ve “*kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları*” yönlerinden ölçülmüştür. Araştırmanın ilk üç hipotezi test edilirken, yapılan ölçümlerin ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı, eğer farklılaşmışsa ölçülen hangi yönden bu algının daha yüksek düzeyde olduğu ve bu iki ölçüm arasındaki ilişkilerin yönü ve düzeyi, her bir senaryo için 1162 polis mensubundan elde edilen veri üzerinden araştırılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları, bu ortalamalara göre oluşturulan senaryo sıralamaları, ortalama farkları ve eşli örneklem t-testi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Polis Mensuplarının Kendi Ciddiyet Algıları ile Kendilerine Göre Meslektaşlarının Ciddiyet Algılarının Ölçülmesi ve Karşılaştırılması

Senaryo Numarası ve Tasviri	Ciddiyet				Ortalama Farkı (Kendisi – Meslektaşları)	t-testi (p)
	Kendisi		Meslektaşları			
	Orta	Sıra	Orta	Sıra		
Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma	2,80	3	2,61	2	0,19	6,165*** (0,000)
Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü	3,27	5	3,01	5	0,26	9,152*** (0,000)
Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma	4,60	9	4,45	9	0,15	8,046*** (0,000)
Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü	2,67	1	2,56	1	0,11	4,697*** (0,000)
Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı	4,69	11	4,63	11	0,06	4,576*** (0,000)
Senaryo 6: Oto tamircisinden %5 komisyon alma	4,33	8	4,21	8	0,12	7,614*** (0,000)
Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi	4,10	6	3,91	6	0,19	9,186*** (0,000)
Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme	2,88	4	2,81	4	0,07	3,253** (0,001)
Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü	4,11	7	3,95	7	0,16	8,766*** (0,000)
Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı	2,72	2	2,65	3	0,07	3,597*** (0,000)
Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinde hırsızlık	4,61	10	4,53	10	0,08	7,065*** (0,000)

Orta.: Ortalama; Sıra.: Sıralama; Eşli örneklem t-testi: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Araştırmanın 1. ve 2. sorusu ile ilgili olarak, ölçeğin ilk iki sorusuna verilen yanıtların aritmetik ortalamaları alınmıştır. Bulgulara göre katılımcıların gerek “*kendi ciddiyet algıları*” üzerine yaptıkları değerlendirmelerin gerekse “*kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları*” üzerine yaptıkları değerlendirmelerin aynı senaryoları kapsayacak şekilde üç kategoriye ayrılabilirliği sonucuna varılmıştır;

1. En az ciddi bir sorun olarak değerlendirilen polis sapma davranışlarını içeren senaryolar –ortalama değerleri 3,40 veya altı- (Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma, Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü, Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü, Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme ve Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı).
2. Orta derecede ciddi bir sorun olarak değerlendirilen polis sapma davranışlarını içeren senaryolar - ortalama değerleri 3,40 üzeri ve 4,20 veya altı- (Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi ve Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü) ve
3. En çok ciddi bir sorun olarak değerlendirilen polis sapma davranışlarını içeren senaryolar –ortalama değerleri 4,20 üzeri- (Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma, Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı, Senaryo 6: Oto tamircisinden % 5 komisyon alma ve Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinde hırsızlık).

H1 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarına yönelik kendi ciddiyet algıları ile kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları arasında ortalama bakımından anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için eşli örneklem t-testi yapılmıştır. Senaryolarda tasvir edilen davranışları katılımcıların ne derece ciddi bir sorun olarak gördüklerine dair kendi ciddiyet değerlendirmelerinin ortalamaları ile aynı senaryolardaki davranışları kendilerine göre meslektaşlarının ne derece ciddi bir sorun olarak gördüklerine dair değerlendirmelerinin ortalamaları arasında eşli örneklem t- testi sonuçlarına göre 11 senaryonun tamamında (on senaryo için $p < 0,001$; bir senaryo için- senaryo 8- $p < 0,01$) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Benzer şekilde; Khechumyan ve Kutnjak Ivković (2015:53), 2013 yılında Ermenistan'da 969 polise; Porter vd. (2015:79), 2013 yılında Avustralya'da 856 polise; Kutnjak Ivković, (2015b:110), 2008-2009 yıllarında Hırvatistan'da 966 polise; Lobnikar ve Meško (2015:200), 2011 yılında Slovenya'da 583 polise; Sauerman ve Kutnjak Ivković (2015:228), 2010-2013 yılları arasında Güney Afrika'da 871 polise; Kutnjak Ivković vd. (2015:313), 2013-2014 yıllarında ABD'de 664 polise, polis bütünlüğü ölçeğini kullanarak yaptıkları çalışmalarda katılımcıların kendi ciddiyet algıları ile kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları arasında ortalama bakımından bu ülkelerin hepsinde 11 senaryonun tamamında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Diğer taraftan Kang ve Kutnjak Ivković (2015:255), 2009 yılında Güney Kore'de 379 polise, polis bütünlüğü ölçeğini kullanarak yaptıkları çalışmada katılımcıların kendi ciddiyet algıları ile kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları arasında ortalama bakımından 11 senaryonun 9'unda; Phetthong ve Kutnjak Ivković (2015:283) ise 2013 yılında Tayland'da 280 polis üzerinde yaptıkları çalışmada 11 senaryonun 2'sinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir.

H2 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının ortalama olarak, polis sapma davranışlarına yönelik kendi ciddiyet algılarının, kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algılarından daha yüksek olup olmadığını tespit etmek için, kendilerinin ve kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algılarının aritmetik ortalamaları karşılaştırılmıştır. Kendilerinin ve kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algılarının aritmetik ortalama farkları, her bir senaryo için, bu senaryolardaki davranışlara yönelik katılımcıların kendi ciddiyet algılarının, kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algılarından daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Benzer şekilde, katılımcıların senaryolardaki polis sapma davranışlarını ortalama olarak, kendilerine göre meslektaşlarının değerlendireceğini tahmin ettiklerinden daha ciddi bir sorun olarak değerlendirme sayısı; Khechumyan ve Kutnjak Ivković'in (2015:53) çalışmalarında 11/11; Porter vd.'nin (2015:79) çalışmalarında 11/11; Kutnjak Ivković'in (2015b:110) çalışmasında 11/11; Lobnikar ve Meško'nun (2015:200) çalışmalarında 11/11; Sauerman ve Kutnjak Ivković'in (2015:228) çalışmalarında 11/11; Kang ve Kutnjak Ivković'in (2015:255) çalışmalarında 11/11 ve Kutnjak Ivković vd.'nin (2015:313) çalışmalarında 11/11'dir. Diğer taraftan Phetthong ve Kutnjak Ivković'in (2015:283) çalışmalarında bu sayı 6/11'dir.

H3 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarına yönelik kendi ciddiyet algılarının ortalamalarının sıralaması ile kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algılarının ortalamalarının sıralaması arasında çok güçlü bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için, öncelikle en düşük ortalamaya sahip senaryodan en yüksek ortalamaya sahip senaryoya doğru her bir senaryoya bir sıra numarası verilmiştir. Hem katılımcıların kendileriyle hem de meslektaşlarıyla ilgili, senaryolardaki davranışları ne derece ciddi bir sorun olarak gördüklerine yönelik değerlendirmeleri sonucu ortaya çıkan ciddiyet ortalamaları neticesinde oluşturulan göreceli ciddiyet sıralamaları, neredeyse aynı içsel karar sırasını izlemiştir. Spearman'ın sıralamalar arasındaki korelasyonu, katılımcıların kendi ciddiyet değerlendirmelerinin ortalamalarının sıralaması ile kendilerinin meslektaşlarına yönelik ciddiyet değerlendirmelerinin ortalamalarının sıralaması arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki⁶ olduğunu göstermiştir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,991, $p < 0,001$). Sıralamalar arasındaki bu ilişki, katılımcıların senaryolarda tasvir edilen davranışlarla ilgili ciddiyet algıları yükseldikçe, kendilerinin meslektaşlarıyla ilgili ciddiyet algılarının da yükseldiğini; senaryolarda tasvir edilen davranışlarla ilgili kendi ciddiyet algıları azaldıkça, kendilerinin meslektaşlarıyla ilgili ciddiyet algılarının da azaldığını göstermektedir.

Benzer şekilde, “*kendisi ciddiyet*” ve “*meslektaşları ciddiyet*” senaryo sıralamaları arasındaki bu ilişkinin yönü ve düzeyi, Kutnjak Ivković'in (2015b:112) çalışmasında pozitif yönde yüksek düzeyde (Spearman korelasyon katsayısı = 0.936, $p < 0,001$); Kang ve Kutnjak Ivković'in (2015:256) çalışmalarında pozitif yönde yüksek

6 Korelasyon katsayısının -1,00 olması mükemmel negatif bir ilişkiyi; 1,00 olması mükemmel pozitif bir ilişkiyi; 0,00 olması ise ilişkinin olmadığını göstermektedir. Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak 0,00 - 0,30 arasında olması düşük; 0,30 - 0,70 arasında olması orta; 0,70 - 1,00 arasında olması ise yüksek düzeyde bir ilişkiyi ifade etmektedir (Büyüköztürk, 2013:32).

düzeyde (Spearman korelasyon katsayısı = 0,982, $p < 0,001$); Phetthong ve Kutnjak Ivković'in (2015:284) çalışmalarında da pozitif yönde yüksek düzeydedir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,964, $p < 0,001$). Porter, Prenzler ve Hine'in (2015:89) çalışmalarında ise sıralamalar arasındaki bu ilişkinin yönü ve düzeyi, pozitif yönde orta düzeydedir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,682, $p < 0,001$).

5.2. Polis Mensuplarının Kendi Ciddiyet Algıları ile Resmi Kural İhlali Algılarının Ölçülmesi ve Karşılaştırılması

Bu alt bölümde araştırmanın 3. sorusuna yanıt aranmış, H4, H5 ve H6 hipotezleri test edilmiştir. Araştırmanın üçüncü sorusuna yanıt aranırken, KKTC Polis Örgütünde çalışan polis mensuplarının örgütsel polis bütünlüğü düzeyleri “*resmi kural ihlali algıları*” yönünden ölçülmüştür. Araştırmanın H4, H5 ve H6 hipotezleri test edilirken, “*kendi ciddiyet algıları*” ile “*resmi kural ihlali algıları*” yönlerinden yapılan ölçümlerin ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı, eğer farklılaşmışsa ölçülen hangi yönden bu algının daha yüksek düzeyde olduğu ve bu iki ölçüm arasındaki ilişkilerin yönü ve düzeyi, her bir senaryo için 1162 polis mensubundan elde edilen veri üzerinden araştırılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları, bu ortalamalara göre oluşturulan senaryo sıralamaları, ortalama farkları ve eşli örneklem t-testi sonuçları aşağıda verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Polis Mensuplarının Kendi Ciddiyet Algıları ile Resmi Kural İhlali Algılarının Ölçülmesi ve Karşılaştırılması

Senaryo Numarası ve Tasviri	Kendi Ciddiyet Algısı		Resmi Kural İhlali Algısı		Ortalama Farkı (Kendi Ciddiyet – Kural İhlali)	t-testi (p)
	Orta.	Sıra.	Orta.	Sıra.		
Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma	2,80	3	3,19	4	-0,39	-9,909*** (0,000)
Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü	3,27	5	3,28	5	-0,01	-0,291 (0,771)
Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma	4,60	9	4,40	9	0,20	9,134*** (0,000)
Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü	2,67	1	2,86	1	-0,19	-6,629*** (0,000)
Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı	4,69	11	4,57	11	0,12	6,572*** (0,000)
Senaryo 6: Oto tamircisinden %5 komisyon alma	4,33	8	4,24	8	0,09	4,334*** (0,000)
Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi	4,10	6	3,97	6	0,13	4,837*** (0,000)
Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme	2,88	4	3,14	3	-0,26	-9,199*** (0,000)
Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü	4,11	7	4,04	7	0,07	3,320** (0,001)
Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı	2,72	2	2,99	2	-0,27	-9,689*** (0,000)
Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinden hırsızlık	4,61	10	4,46	10	0,15	7,646*** (0,000)

Orta.: Ortalama; Sıra.: Sıralama; Eşli örneklem t-testi: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Araştırmanın 3. sorusu ile ilgili olarak, ölçeğin üçüncü sorusuna verilen yanıtların aritmetik ortalamaları alınmıştır. Bulgulara göre katılımcıların “*resmi kural ihlali algıları*” üzerine yaptıkları değerlendirmelerin aynı senaryoları kapsayacak şekilde üç kategoriye ayrılacağı sonucuna varılmıştır;

1. En az kural ihlali olarak değerlendirilen polis sapma davranışlarını içeren senaryolar –ortalama değerleri 3,40 veya altı- (Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma, Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü, Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü, Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme ve Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı).
2. Orta derecede kural ihlali olarak değerlendirilen polis sapma davranışlarını içeren senaryolar -ortalama değerleri 3,40 üzeri ve 4,20 veya altı- (Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi ve Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü).

3. En çok kural ihlali olarak değerlendirilen polis sapma davranışlarını içeren senaryolar –ortalama değerleri 4,20 üzeri- (Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma, Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı, Senaryo 6: Oto tamircisinden % 5 komisyon alma ve Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinden hırsızlık).

H4 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarına yönelik kendi ciddiyet algıları ile resmi kural ihlali algıları arasında ortalama bakımından anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için eşli örneklem t-testi yapılmıştır. Senaryolarda tasvir edilen davranışları katılımcıların ne derece ciddi bir sorun olarak gördüklerine dair kendi ciddiyet değerlendirmelerinin ortalamaları ile aynı senaryolardaki davranışları ne derece kural ihlali olarak gördüklerine dair değerlendirmelerinin ortalamaları arasında eşli örneklem t-testi sonuçlarına göre 11 senaryonun 10'unda (9 senaryo için $p < 0,001$; 1 senaryo için -senaryo 9- $p < 0,01$) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu; sadece bir senaryoda (Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı ($p > 0,05$) tespit edilmiştir.

H5 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarına yönelik kendi ciddiyet algılarının, resmi kural ihlali algılarından ortalama olarak daha yüksek olup olmadığını tespit etmek için, katılımcıların kendi ciddiyet algıları ile resmi kural ihlali algılarının aritmetik ortalamaları karşılaştırılmıştır. Kendi ciddiyet algıları ve resmi kural ihlali algılarının aritmetik ortalama farkları, altı senaryoda (Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma; Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı; Senaryo 6: Oto tamircisinden %5 komisyon alma; Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi; Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü ve Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinden hırsızlık) bu senaryolardaki davranışlara yönelik katılımcıların kendi ciddiyet algılarının, resmi kural ihlali algılarından daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır (Tablo 2). Geri kalan 5 senaryo, katılımcılar tarafından hem en az ciddi bir sorun olarak görülen davranışlar kategorisinde hem de en az kural ihlali olarak görülen davranışlar kategorisinde yer almaktadır. Sonuç olarak KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının ortalama olarak, polis sapma davranışlarına yönelik kendi ciddiyet algıları, bu davranışları orta derecede ciddi bir sorun veya en çok ciddi bir sorun olarak görmeleri durumunda resmi kural ihlali algılarından daha yüksek olacaktır.

H6 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarına yönelik kendi ciddiyet algılarının ortalamalarının sıralaması ile resmi kural ihlali algılarının ortalamalarının sıralaması arasında çok güçlü bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için, öncelikle en düşük ortalamaya sahip senaryodan en yüksek ortalamaya sahip senaryoya doğru, her bir senaryoya bir sıra numarası verilmiştir. Katılımcıların senaryolardaki davranışlara yönelik kendi ciddiyet algılarının ortalamaları ile resmi kural ihlali algılarının ortalamalarının göreceli sıralamaları, neredeyse aynı içsel karar sırasını izlemiştir (Tablo 2). Spearman'ın sıralamalar arasındaki korelasyonu, katılımcıların kendi ciddiyet değerlendirmelerinin ortalamalarının sıralaması ile resmi kural ihlali değerlendirmelerinin ortalamalarının sıralaması arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğunu göstermiştir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,991, $p < 0,001$). Sıralamalar arasındaki bu ilişki, katılımcıların senaryolarda tasvir edilen davranışlarla ilgili, kendi ciddiyet algıları yükseldikçe, kural ihlali algılarının da yükseldiğini; kendi ciddiyet algıları azaldıkça, kural ihlali algılarının da azaldığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, katılımcıların senaryolardaki davranışların resmi kuralları ihlal edip etmediğini değerlendirmeleri, bu davranışları ne derece ciddi bir sorun olarak görmeleri ile güçlü bir şekilde ilişkilidir; davranış bir sorun olarak değerlendirdikleri ciddiyet düzeyi ne kadar yüksek olursa, resmi kural ihlali olarak yorumlama olasılıkları da o kadar yüksek olmaktadır.

Benzer şekilde, “*kendi ciddiyet algısı*” ve “*resmi kural ihlali algısı*” senaryo sıralamaları arasındaki bu ilişkinin yönü ve düzeyi, Khechumyan ve Kutnjak Ivković'in (2015:57) çalışmalarında pozitif yönde yüksek düzeyde (Spearman korelasyon katsayısı = 0,979, $p < 0,001$); Kutnjak Ivković'in (2015b:113) çalışmasında pozitif yönde yüksek düzeyde (Spearman korelasyon katsayısı = 0,882, $p < 0,001$); Kang ve Kutnjak Ivković'in (2015:257) çalışmalarında pozitif yönde yüksek düzeyde (Spearman korelasyon katsayısı = 0,991, $p < 0,001$); Phetthong ve Kutnjak Ivković'in (2015:285) çalışmalarında da pozitif yönde yüksek düzeydedir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,964, $p < 0,001$). Porter vd.'nin (2015:89) çalışmalarında ise sıralamalar arasındaki bu ilişkinin yönü ve düzeyi, pozitif yönde orta düzeydedir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,437, $p < 0,001$).

5.3. Polis Mensuplarının Destekledikleri ve Bekledikleri Disiplin İşlemleri ve Bu İşlemlerin Karşılaştırılması

Bu alt bölümde araştırmanın 4. ve 5. sorusuna yanıt aranmış, H7, H8 ve H9 hipotezleri test edilmiştir. Araştırmanın 4. ve 5. sorusuna yanıt aranırken, KKTC Polis Örgütünde çalışan polis mensuplarının örgütsel polis bütünlüğü düzeyleri ile ilgili, “destekledikleri disiplin işlemleri” ile “bekledikleri disiplin işlemleri” yönlerinden ortalama analizi yapılmıştır.

Araştırmanın H7, H8 ve H9 hipotezleri test edilirken, “destekledikleri disiplin işlemleri” ile “bekledikleri disiplin işlemleri” yönlerinden mod analizi yapılarak, iki yön arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı; polis mensuplarının, polis sapma davranışlarına yönelik en çok destekledikleri disiplin işlemleri ile en çok bekledikleri disiplin işlemlerinin örtüşüp örtüşmediği; polis mensuplarının, polis sapma davranışlarının çeşitli türlerine yönelik en çok destekledikleri disiplin işlemlerinin sıralaması ile en çok bekledikleri disiplin işlemlerinin sıralaması arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olup olmadığı, her bir senaryo için 1162 polisten elde edilen veri üzerinden araştırılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları, tepe değerleri, tepe değerlerine göre oluşturulan senaryo sıralamaları, ortalama farkları ve Ki-Kare testi sonuçları yukarıda verilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Polis Mensuplarının Destekledikleri ve Bekledikleri Disiplin İşlemleri ve Bu İşlemlerin Karşılaştırılması

Senaryo Numarası ve Tasviri	Disiplin İşlemi Boyutu	Tepe Değer (Mod)	Mod Sıra.	Orta.	Ortalama Farkı (Desteklenen – Beklenen)	Ki-Kare testi
Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma	Desteklenen	Sözlü İkaz	3,5	2,65	-0,29	902,842***
	Beklenen	Hiçbir Şey	1,5	2,94		
Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü	Desteklenen	Sözlü İkaz	3,5	2,81	-0,10	1242,714***
	Beklenen	Sözlü İkaz	4	2,91		
Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma	Desteklenen	Çıkarma	9,5	5,02	0,08	1462,868***
	Beklenen	Çıkarma	9,5	4,94		
Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü	Desteklenen	Hiçbir Şey	1	2,37	-0,12	1319,559***
	Beklenen	Hiçbir Şey	1,5	2,49		
Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı	Desteklenen	Çıkarma	9,5	5,53	0,03	1359,540***
	Beklenen	Çıkarma	9,5	5,50		
Senaryo 6: Oto tamircisinden %5 komisyon alma	Desteklenen	Çıkarma	9,5	4,79	0,03	1476,445***
	Beklenen	Çıkarma	9,5	4,76		
Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi	Desteklenen	Kademe	7	3,85	0,09	1453,426***
	Beklenen	Kademe	7	3,76		
Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme	Desteklenen	Sözlü İkaz	3,5	2,78	-0,12	1325,821***
	Beklenen	Sözlü İkaz	4	2,90		
Senaryo 9: Barın kapan-ma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü	Desteklenen	Kınama	6	3,86	0,05	1368,764***
	Beklenen	Kınama	6	3,82		
Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı	Desteklenen	Sözlü İkaz	3,5	2,42	-0,17	1578,553***
	Beklenen	Sözlü İkaz	4	2,59		
Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinden hırsızlık	Desteklenen	Çıkarma	9,5	5,33	0,05	1450,993***
	Beklenen	Çıkarma	9,5	5,28		

Sıra.: Sıralama; Orta.: Ortalama; Çıkarma: Meslekten Çıkarma ve Rütbe İndirimi; Ki-Kare testi: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Araştırmanın 4. ve 5. sorusu ile ilgili olarak, ölçeğin 4. ve 5. sorusuna verilen yanıtların aritmetik ortalamaları alınmıştır. Bulgulara göre katılımcıların gerek “destekledikleri disiplin işlemleri” üzerine yaptıkları değerlendirmelerin gerekse ile “bekledikleri disiplin işlemleri” üzerine yaptıkları değerlendirmelerin aynı senaryoları kapsayacak şekilde üç kategoriye ayrılabilceği sonucuna varılmıştır;

1. En hafif disiplin işleminin uygulanması desteklenen ve beklenen polis sapma davranışlarını içeren senaryolar –ortalama değerleri 3,40 veya altı- (Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma, Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü, Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü, Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme ve Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı).
2. Orta derecede bir disiplin işleminin uygulanması desteklenen ve beklenen polis sapma davranışlarını içeren senaryolar -ortalama değerleri 3,40 üzeri ve 4,20 veya altı- (Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi ve Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü).
3. En ağır disiplin işleminin uygulanması desteklenen ve beklenen polis sapma davranışlarını içeren senaryolar –ortalama değerleri 4,20 üzeri- (Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma, Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı, Senaryo 6: Oto tamircisinden %5 komisyon alma ve Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinden hırsızlık).

H7 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, polis sapma davranışlarına karşı en çok destekledikleri disiplin işlemleri ile en çok bekledikleri disiplin işlemlerinin örtüşüp örtüşmediğini tespit etmek için tepe değer (mod) analizi yapılmıştır. Bu bağlamda tepe değer analizi sonuçlarına göre, katılımcıların, destekledikleri ve bekledikleri disiplin işlemleri, Senaryo 1 (Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma) haricindeki on senaryoda birbiri ile örtüşmektedir (Tablo 3).

Polis mensuplarının destekledikleri disiplin işlemleri ile bekledikleri disiplin işlemlerinin karşılaştırılması, polis mensuplarının, örgütlerinin disiplin işlemlerini adil olarak algılayıp algılamadıklarıyla ilgili bir gösterge sunmaktadır (Kutnjak Ivković vd., 2015:319). Bu açıdan bakıldığında, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, kurumlarının disiplin işlemlerini bu on senaryoda adil olarak algıladıkları görülmektedir. Tepe değer (mod) analizi sonuçlarına göre katılımcıların, ek iş yapan bir polise (Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma) kurumları tarafından uygulanmasını bekledikleri disiplin işlemi ‘hiçbir şey’ iken, destekledikleri disiplin işlemi ‘sözlü ikaz’dır. Mod analizi sonuçlarına göre katılımcılar, kurumlarının disiplin işlemini Senaryo 1’de (Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma) olması gerektiğinden daha hafif olarak algılamaktadırlar. Bu durum aynı zamanda katılımcıların, ek iş yapan (Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma) bir polise karşı kurumlarının duyarsız kaldığı görüşünde olduklarını da göstermektedir.

H8 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarına yönelik destekledikleri disiplin işlemleri ile bekledikleri disiplin işlemleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için Ki-Kare testi yapılmıştır. Disiplin işlemleri yüzdeleri üç kategori altında birleştirildikten⁷ sonra yeni yüzdeler üzerinden yapılan Ki-Kare testi, desteklenen ve beklenen disiplin işlemleri hakkındaki görüşlerin oldukça benzer olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ki-Kare testi, 11 senaryonun tamamında istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,001$) ve bu, iki değişkenin istatistiksel olarak bağımsız olduğuna dair sıfır (0) hipotezin reddedilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle Ki-Kare testi, katılımcıların destekledikleri ve bekledikleri disiplin işlemi görüşlerinin pozitif yönde yüksek düzeyde birbiriyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde; Khechumyan ve Kutnjak Ivković (2015:55) Ermenistan’da; Kutnjak Ivković (2015b:114) Hırvatistan’da; Sauerma ve Kutnjak Ivković (2015:231) Güney Afrika’da; Kang ve Kutnjak Ivković (2015:259) Güney Kore’de; Phetthong ve Kutnjak Ivković (2015:287) Tayland’da ve Kutnjak Ivković, Haberkfeld ve Peacock (2015:318) ABD’de, polis bütünlüğü ölçeğini kullanarak yaptıkları çalışmalarda, 11 senaryonun tamamında katılımcıların destekledikleri ve bekledikleri disiplin işlemleri görüşlerinin birbiriyle ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

H9 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının senaryolarda tasvir edilen polis sapma davranışlarına yönelik en çok destekledikleri disiplin işlemlerinin sıralaması ile en çok bekledikleri disiplin işlemlerinin sıralaması arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için, öncelikle tepe değerlerine göre en hafif disiplin işlemine sahip senaryodan en ağır disiplin işlemine sahip senaryoya doğru, her bir senaryoya bir sıra numarası verilmiştir. Eğer birden fazla senaryo aynı disiplin işlemi tepe değerine sahipse, alacakları sıra numaralarının ortalaması hesaplanarak bulunan bu ortalama sayı, her bir senaryoya aynı şekilde verilmiştir (Tablo 3). Tepe değerlerinin sıralamaları arasındaki Spearman korelasyonu,

7 Bu kategoriler şunlardır: “hiçbir şey” seçeneği aynı kaldı, “meslekten çıkarma veya rütbe indirimi” seçeneği aynı kaldı ve diğer tüm disiplin işlemi seçenekleri (‘sözlü ikaz’, ‘uyarma’, ‘kınama’, ‘kademe ilerlemesini durdurma’) ‘meslekten çıkarma haricinde bir disiplin cezası’ olarak birleştirildi ve böylece disiplin işlemleri ile ilgili yeni bir üç kategorili durum oluşturuldu.

desteklenen ve beklenen disiplin işlemleri arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğunu göstermiştir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,975, $p < 0,001$). Tepe değerlerinin sıralamaları arasındaki bu ilişki, katılımcıların senaryolarda tasvir edilen polis sapma davranışlarıyla ilgili destekledikleri disiplin işlemi daha ağır oldukça, bekledikleri disiplin işleminin de daha ağır olduğunu; senaryolarda tasvir edilen polis sapma davranışlarıyla ilgili destekledikleri disiplin işlemi daha hafif oldukça da, bekledikleri disiplin işleminin de daha hafif olduğunu göstermiştir.

Benzer şekilde, “*desteklenen disiplin işlemi*” ve “*beklenen disiplin işlemi*” senaryo sıralamaları arasındaki bu ilişkinin yönü ve düzeyi, Kutnjak Ivković’in (2015b:116) çalışmasında pozitif yönde yüksek düzeydedir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,930, $p < 0,001$). Phetthong ve Kutnjak Ivković’in (2015:288) çalışmalarında ise sıralamalar arasındaki bu ilişkinin yönü ve düzeyi pozitif yönde mükemmel düzeydedir (Spearman korelasyon katsayısı = 1,00, $p < 0,001$). Porter vd.’nin (2015:89) çalışmalarında ise sıralamalar arasındaki bu ilişkinin yönü ve düzeyi, pozitif yönde orta düzeydedir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,630, $p < 0,001$).

5.4. Polis Mensuplarının Kendi Bildirme İsteklilikleri İle Kendilerine Göre Meslektaşlarının Bildirme İstekliliklerinin Ölçülmesi ve Karşılaştırılması

Bu alt bölümde araştırmanın 6. ve 7. sorusuna yanıt aranmış, H10, H11 ve H12 hipotezleri test edilmiştir. Araştırmanın son iki sorusuna yanıt aranırken, KKTC Polis Örgütünde çalışan polis mensuplarının örgütsel polis bütünlüğü düzeyleri, “*kendi bildirme isteklilikleri*” ve “*kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri*” yönlerinden ölçülmüştür. Araştırmanın son üç hipotezi test edilirken, yapılan ölçümlerin ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı, eğer farklılaşmışsa ölçülen hangi yönden bu algının daha yüksek düzeyde olduğu ve bu iki ölçüm arasındaki ilişkilerin yönü ve düzeyi, her bir senaryo için 1162 polis mensubundan elde edilen veri üzerinden araştırılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları, bu ortalamalara göre oluşturulan senaryo sıralamaları, ortalama farkları ve eşli örneklem t-testi sonuçları aşağıda verilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Polis Mensuplarının Kendi Bildirme İsteklilikleri ile Kendilerine Göre Meslektaşlarının Bildirme İstekliliklerinin Ölçülmesi ve Karşılaştırılması

Senaryo Numarası ve Tasviri	Bildirme İstekliliği				Ortalama Farkı (Kendisi – Meslektaşları)	t-testi (p)
	Kendisi		Meslektaşları			
	Orta.	Sıra.	Orta.	Sıra.		
Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma	2,14	1	2,58	2	-0,44	-14,404*** (0,000)
Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü	2,59	5	2,75	5	-0,16	-5,874*** (0,000)
Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma	4,02	9	3,85	9	0,17	7,597*** (0,000)
Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü	2,39	3	2,59	3	-0,20	-8,623*** (0,000)
Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı	4,38	11	4,22	11	0,16	8,843*** (0,000)
Senaryo 6: Oto tamircisinden %5 komisyon alma	3,91	8	3,79	8	0,12	5,493*** (0,000)
Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi	3,44	7	3,42	7	0,02	1,008 (0,314)
Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme	2,52	4	2,68	4	-0,16	-7,358*** (0,000)
Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü	3,43	6	3,41	6	0,02	1,085 (0,278)
Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı	2,32	2	2,45	1	-0,13	-6,737*** (0,000)
Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinden hırsızlık	4,20	10	4,06	10	0,14	7,807*** (0,000)

Orta.: Ortalama; Sıra.: Sıralama; Eşli örneklem t-testi: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Araştırmanın 6. ve 7. sorusu ile ilgili olarak, ölçeğin ilk iki sorusuna verilen yanıtlarının aritmetik ortalamaları alınmıştır. Bulgulara göre katılımcıların gerek “*kendi bildirme isteklilikleri*” üzerine yaptıkları değerlendirmelerin gerekse “*kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri*” üzerine yaptıkları değerlendirmelerin aynı senaryoları kapsayacak şekilde üç kategoriye ayrılabilceği sonucuna varılmıştır;

1. En az bildirme istekliliği duyulan polis sapma davranışlarını içeren senaryolar –ortalama değerleri 3,40 veya altı- (Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma, Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü, Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü, Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme ve Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı).
2. Orta derecede bildirme istekliliği duyulan polis sapma davranışlarını içeren senaryolar -ortalama değerleri 3,40 üzeri ve 4,20 veya altı- (Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi ve Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü).
3. En çok bildirme istekliliği duyulan polis sapma davranışlarını içeren senaryolar –ortalama değerleri 4,20 üzeri- (Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma, Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı, Senaryo 6: Oto tamircisinden % 5 komisyon alma ve Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinden hırsızlık).

H10 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarında bulunan meslektaşlarını kendilerinin üstlerine bildirme isteklilikleri ile kendilerine göre meslektaşlarının üstlerine bildirme isteklilikleri arasında ortalama bakımından anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için eşli örneklem t-testi yapılmıştır. Eşli örneklem t-testi sonuçlarına göre 11 senaryonun 9’unda ($p < 0,001$) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu; sadece iki senaryoda (Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi ve Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı ($p > 0,05$) tespit edilmiştir.

Khechumyan ve Kutnjak Ivković (2015:60), Porter vd. (2015:86), Lobnikar ve Meško (2015:206), Sauerman ve Kutnjak Ivković (2015:233), Kutnjak Ivković vd. (2015:320) polis bütünlüğü ölçeğini kullanarak yaptıkları çalışmalarda katılımcıların kendi bildirme isteklilikleri ile kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri arasında ortalama bakımından 11 senaryonun tamamında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Kutnjak Ivković (2015b:118) ise çalışmasında 11 senaryonun 10’unda katılımcıların kendi bildirme isteklilikleri ile kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri arasında ortalama bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu tespit etmiştir. Bu bulgular, çalışmamızda elde edilen bulgular ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan Kang ve Kutnjak Ivković (2015:261) çalışmalarında 11 senaryonun 2’sinde katılımcıların kendi bildirme isteklilikleri ile kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri arasında ortalama bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bulgular, çalışmamızda elde edilen bulgular ile büyük oranda farklılık göstermektedir.

H11 hipotezi ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının ortalama olarak kendilerinin, polis sapma davranışı sergileyen meslektaşlarını üstlerine bildirme istekliliklerinin, kendilerine göre meslektaşlarının üstlerine bildirme istekliliklerinden daha yüksek olup olmadığını tespit etmek için, kendilerinin ve kendilerine göre meslektaşlarının bildirme istekliliklerinin aritmetik ortalamaları karşılaştırılmıştır. Bulgulara göre kendilerinin bildirme isteklilikleri altı senaryoda (Senaryo 3, Senaryo 5, Senaryo 6, Senaryo 7, Senaryo 9 ve Senaryo 11) kendilerine göre meslektaşlarının bildirme istekliliklerinden daha yüksektir (Tablo 4). Geri kalan 5 senaryo (Senaryo 1, Senaryo 2, Senaryo 4, Senaryo 8 ve Senaryo 10) en az bildirme istekliliği duyulan polis sapma davranışlarını içeren senaryolardır. Sonuç olarak KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının ortalama olarak, polis sapma davranışlarına karşı kendi bildirme isteklilikleri; bu davranışları orta derecede bildirme istekliliği veya en çok bildirme istekliliği duymaları durumunda, kendilerine göre meslektaşlarının bildirme istekliliklerinden daha yüksek olacaktır.

Katılımcıların senaryolardaki polis sapma davranışlarını ortalama olarak, kendilerinin meslektaşlarından daha fazla üstlerine bildirme istekliliğine sahip oldukları senaryo sayısı; Porter vd.’nin (2015:86) çalışmalarında 11/11; Kutnjak Ivković’in (2015b:118) çalışmasında 11/11; Lobnikar ve Meško’nun (2015:206) çalışmalarında 11/11; Sauerman ve Kutnjak Ivković’in (2015:233) çalışmalarında 11/11; Kang ve Kutnjak Ivković’in (2015:261) çalışmalarında 11/11; Phetthong ve Kutnjak Ivković (2015:289) ve Kutnjak Ivković vd.’nin (2015:320) çalışmalarında 11/11’dir. Diğer taraftan Khechumyan ve Kutnjak Ivković’in (2015:60) çalışmalarında bu sayı 0/11’dir. Katılımcıların senaryolardaki polis sapma davranışlarını ortalama olarak, kendilerinin meslektaşlarından daha fazla üstlerine bildirme istekliliğine sahip oldukları senaryo sayısı

bakımından çalışmamızda ulaştığımız sonuçlar (6/11), tüm bu çalışmaların sonuçlarından farklılık göstermektedir.

H12 ile ilgili olarak, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışı sergileyen meslektaşlarını kendilerinin üstlerine bildirme istekliliklerinin ortalamalarının sıralaması ile kendilerine göre meslektaşlarının üstlerine bildirme istekliliklerinin ortalamalarının sıralaması arasında çok güçlü bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için, öncelikle ortalaması en düşük olan senaryodan ortalaması en yüksek olan senaryoya doğru her bir senaryoya bir sıra numarası verilmiştir. Polis mensuplarının hem kendileriyle hem de meslektaşlarıyla ilgili, senaryolardaki davranışları ne derece üstlerine bildirme istekliliğine sahip olduklarına yönelik değerlendirmeleri sonucu ortaya çıkan bildirme istekliliği ortalamaları neticesinde oluşturulan göreceli bildirme istekliliği sıralamaları, çoğunlukla aynı içsel karar sırasını izlemiştir (Tablo 4). Spearman'ın sıralamalar arasındaki korelasyonu, katılımcıların kendi bildirme istekliliği değerlendirmelerinin ortalamalarının sıralaması ile meslektaşlarına yönelik bildirme istekliliği değerlendirmelerinin ortalamalarının sıralaması arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğunu göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, sıralamaların karşılaştırılması, kendi bildirme istekliliklerin, kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri ile çok güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,991, $p < 0,001$). Sıralamalar arasındaki bu ilişki, katılımcıların senaryolarda tasvir edilen polis sapma davranışlarıyla ilgili bildirme isteklilikleri yükseldikçe, kendilerine göre meslektaşlarının da bildirme istekliliklerinin yükseldiğini; senaryolarda tasvir edilen polis sapma davranışlarıyla ilgili kendi bildirme isteklilikleri azaldıkça, kendilerine göre meslektaşlarının da bildirme istekliliklerinin azaldığını göstermiştir.

Benzer şekilde, “*kendi bildirme istekliliği*” ve “*meslektaşları bildirme istekliliği*” senaryo sıralamaları arasındaki bu ilişkinin yönü ve düzeyi, Kutnjak Ivković'in (2015b:119) çalışmasında pozitif yönde yüksek düzeyde (Spearman korelasyon katsayısı = 0,980, $p < 0,001$); Phetthong ve Kutnjak Ivković'in (2015:291) çalışmalarında da pozitif yönde yüksek düzeydedir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,982, $p < 0,001$). Porter vd.'nin (2015:89) çalışmalarında ise sıralamalar arasındaki bu ilişkinin yönü ve düzeyi, pozitif yönde orta düzeydedir (Spearman korelasyon katsayısı = 0,604, $p < 0,001$).

6. TARTIŞMA

Bu araştırma ile KKTC Polis Örgütü'nün polis mensuplarının polis bütünlüğüne ilişkin örgütsel düzeydeki algılarına odaklanılmıştır. Klockars ve arkadaşlarının geliştirdikleri polis bütünlüğü ölçeğinin ilk versiyonu KKTC koşullarına uyarlandıktan sonra KKTC Polis Örgütüne uygulanmış, anketler toplandıktan sonra yapılan analizler neticesinde 1162 geçerli anket elde edilmiştir. Araştırma sonuçları, KKTC'deki polis mensuplarının, polis sapma davranışlarının çeşitli türlerini eşit derecede ciddi bir sorun olarak algılamadıklarını göstermiştir.

Katılımcıların, polis sapma davranışlarının ne derece ciddi bir sorun olarak görüldüğüne ilişkin değerlendirmelerinin, söz konusu davranışların resmi kural ihlali olarak yorumlanıp yorumlanamayacağı hakkındaki bilgileriyle, söz konusu davranışlarda bulunan polis mensuplarına karşı verilmesini destekledikleri ve bekledikleri disiplin cezaları ile ve söz konusu davranışlarda bulunan polis mensuplarını ne derece üstlerine bildirmeye istekli oldukları ile pozitif yönde yüksek düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu bulgular, gerek daha önce KKTC'de gerçekleştirilen çalışmaların (Kayabaşı, 2017a:186-187; 2017b:123; 2018a:523; 2018b:481; 2018c:510) gerekse daha önce ABD'de gerçekleştirilen çalışmaların (Klockars vd., 2006:22-38; Kutnjak Ivković vd., 2013:148-176; Kutnjak Ivković vd., 2015:295-327) bulguları ile tutarlıdır.

Klockars vd. (2004:273), 1997 yılında ABD'nin 30 farklı polis örgütünde çalışan 3235 polis üzerinde kendileri tarafından geliştirilen “*polis bütünlüğü ölçeğini*” kullanarak yaptıkları çalışmada, ankete katılan polisler tarafından en fazla ciddi bir sorun olarak görülen ilk üç senaryonun; birinci sırada Senaryo 5 (Bir polisin olay mahallinden saat çalması), ikinci sırada Senaryo 3 (Bir polisin hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alması) ve üçüncü sırada Senaryo 11 (Bir polisin bulduğu bir cüzdan içerisinde hırsızlık yapması) olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bulgular, çalışmamızın katılımcıları tarafından da ilk üç içerisinde aynı senaryoların en fazla ciddi bir sorun olarak görülmesi bakımından benzerlik göstermektedir.

Benzer şekilde, aynı ölçeği kullanan; Kutnjak Ivković ve Klockars (2004:67) 1995 yılında Hırvatistan'da 1649 polise; Pagon ve Lobnikar (2004:219) 1999 yılında Slovenya'da 767 polise; Westmarland (2004:85) 1999 yılında İngiltere'de 275 polise; Edelbacher ve Kutnjak Ivković (2004:29) 1999 yılında Avusturya'da 1853 polise; Puonti vd. (2004:101) 1999 yılında Finlandiya'da 378 polise; Alain (2004:47) 1999 yılında Kanada'da 455 polise; Chattha ve Kutnjak Ivković (2004:188) 1999 yılında Pakistan'da 499 polise uyguladıkları polis bütünlüğü anketi neticesinde elde ettikleri veriler üzerinden yaptıkları analizlerde, aynı üç senaryonun (Senaryo

3, 5 ve 11) tamamının katılımcılar tarafından en fazla ciddi bir sorun olarak değerlendirildiğini tespit etmişlerdir. Diğer taraftan aynı ölçeği kullanan; Haberfeld (2004:207) 1997 yılında Polonya’da 1477 polise; Krêmer (2004:127) 1999 yılında Macaristan’da 609 polise ve Newham (2004:243) 1999 yılında Güney Afrika’da 104 polise uyguladıkları polis bütünlüğü anketi neticesinde elde ettikleri veriler üzerinden yaptıkları analizlerde, katılımcılar tarafından aynı üç senaryonun (Senaryo 3, 5 ve 11) içerisinde ikisinin en fazla ciddi bir sorun olarak değerlendirildiğini tespit etmişlerdir.

Diğer taraftan Klockars vd. (2004:273) “*polis bütünlüğü ölçeğini*” kullanarak 1997 yılında ABD’nin 30 farklı polis örgütünde çalışan 3235 polis üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada, ankete katılan polisler tarafından en az ciddi bir sorun olarak görülen ilk beş senaryonun; birinci sırada Senaryo 1 (Bir polisin görev haricinde güvenlik sistemi işi yapması), ikinci sırada Senaryo 2 (Bir polisin esnaftan bedava yiyecek, içecek kabul etmesi), üçüncü sırada Senaryo 4 (Bir polisin esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabul etmesi), dördüncü sırada Senaryo 8 (Bir polisin alkollü meslektaşının kazasını rapor etmemesi) ve beşinci sırada Senaryo 10 (Bir polisin araba hırsızına karşı aşırı güç kullanması) olduğunu tespit etmişlerdir. Klockars vd.’nin (2004:273) çalışmalarında en az ciddi bir sorun olarak görülen beş senaryo, çalışmamızın katılımcıları tarafından da en az ciddi bir sorun olarak görülen beş senaryo ile aynı olmaları bakımından benzerlik göstermektedir.

Benzer şekilde, aynı ölçeği kullanan; Kutnjak Ivković ve Klockars (2004:67) 1995 yılında Hırvatistan’da 1649 polise; Haberfeld (2004:207) 1997 yılında Polonya’da 1477 polise; Krêmer (2004:127) 1999 yılında Macaristan’da 609 polise; Pagon ve Lobnikar (2004:219) 1999 yılında Slovenya’da 767 polise uyguladıkları polis bütünlüğü anketi neticesinde elde ettikleri veriler üzerinden yaptıkları analizlerde, aynı beş senaryonun (Senaryo 1, 2, 4, 8 ve 10) tamamının katılımcılar tarafından en az ciddi bir sorun olarak değerlendirildiğini tespit etmişlerdir. Diğer taraftan aynı ölçeği kullanan; Westmarland (2004:85) 1999 yılında İngiltere’de 275 polise; Edelbacher ve Kutnjak Ivković (2004:29) 1999 yılında Avusturya’da 1853 polise; Puonti vd. (2004:101) 1999 yılında Finlandiya’da 378 polise; Newham (2004:243) 1999 yılında Güney Afrika’da 104 polise; Alain (2004:47) 1999 yılında Kanada’da 455 polise; Chattha ve Kutnjak Ivković (2004:188) 1999 yılında Pakistan’da 499 polise uyguladıkları polis bütünlüğü anketi neticesinde elde ettikleri veriler üzerinden yaptıkları analizlerde, katılımcılar tarafından aynı beş senaryonun (Senaryo 1, 2, 4, 8 ve 10) içerisinde dördünün en az ciddi bir sorun olarak değerlendirildiğini tespit etmişlerdir. Bu bulgular, çalışmamızın katılımcıları tarafından kendilerine göre en az ciddi bir sorun olarak görülen senaryoların 4/5’i ile benzerlik göstermektedir.

Çalışmanın sonuçlarına göre, beş senaryoda tasvir edilen davranışlar (Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma, Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü, Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü, Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme ve Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı) KKTC’de örgütsel düzeyde; pek de ciddi bir sorun olarak görülmeyen, en hafif disiplin cezalarının uygulanması desteklenen/beklenen, ayrıca sessizlik kuralıyla güçlü bir şekilde korunan polis sapma davranışı türleridir. Öte yandan, dört senaryoda tasvir edilen davranışlar (Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma, Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı, Senaryo 6: Oto tamircisinden % 5 komisyon alma ve Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinde hırsızlık) KKTC’de örgütsel düzeyde; çok ciddi bir sorun olarak görülen, en ağır disiplin cezalarının uygulanması desteklenen/beklenen, yani meslekten çıkarmayı gerektiren ve sessizlik kuralının güçlü desteğinden yoksun olan polis sapma davranışı türleridir. KKTC’de polis mensuplarının çoğu, çoğu senaryoda tasvir edilen polis sapma davranışlarını resmi kuralların ihlali olarak doğru bir şekilde değerlendirmişlerdir. Bununla birlikte, tüm senaryolara bakıldığında bunu yapabillerinin yüzdeleri, senaryolar arasında; %33,5’ten (Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü) %90,0’a (Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı) kadar uzanan bir aralıkta değişkenlik göstermektedir.

Mod değerlerine göre katılımcılar, dört senaryo için (Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma, Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı, Senaryo 6: Oto tamircisinden % 5 komisyon alma ve Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinde hırsızlık) en fazla, meslekten çıkarma cezasının verilmesini desteklediklerini ve beklediklerini belirtmişlerdir. Öte yandan, mntıklarındaki esnaf tarafından ikram edilen maddi değeri düşük şeyleri (Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü) kabul eden meslektaşlarına disiplin cezası verilmesini hem desteklemediklerini hem de beklemediklerini belirtmişlerdir. Mod değerlerine göre ayrıca, görev haricinde ek iş yapan (Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma) meslektaşlarına karşı disiplin cezası verilmesini desteklediklerini fakat beklemediklerini belirtmişlerdir. Şunu da belirtmek gerekir ki, çoğu yanıtlayıcı, ölçekte yer alan geri kalan senaryolar için disiplin cezası verilmesini hem desteklediklerini hem de beklediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların uygulanmasını destekledikleri disiplin işlemleri konusundaki görüşleri ile kurumları tarafından uygulanmasını bekledikleri disiplin işlemleri konusundaki görüşleri karşılaştırıldığında, modsal yargılarının, on

senaryo için farklı olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, polislerin, kurumlarının disiplin işlemlerini, bu on senaryo için adil olarak algıladıkları anlamına gelmektedir. Öte yandan, katılımcılar, Senaryo 1 (Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma) için sözlü ikaz cezası verilmesini desteklemelerine rağmen, kurumları tarafından herhangi bir ceza verilmesini beklemediklerini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, katılımcıların, görev harici güvenlik sistemi işi yapan (senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma) polislere karşı, kurumlarının disiplin işlemlerini fazla hoşgörülü olarak algıladıklarını göstermektedir.

Çalışma kapsamında polisler arasındaki sessizlik kuralının sınırları da ölçülmüştür. En çok ciddi bir sorun olarak değerlendirilen polis sapma davranışları ile ilgili sessizlik kuralına örgütsel boyutta bağlılığın çok daha zayıf, en az ciddi bir sorun olarak değerlendirilen polis sapma davranışları ile ilgili sessizlik kuralına örgütsel boyutta bağlılığın ise çok daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, KKTC'de gerçekleştirilen önceki çalışmaların ampirik bulgularını (Kayabaşı, 2017a:189; 2017b:126; 2018a:525; 2018b:484; 2018c:511-512) destekler niteliktedir.

7. SONUÇ

KKTC'de polis sapması ile ilgili Polis Örgütünün kurumsal görüşü; polis sapmasının, henüz meslekte olgunlaşmamış genç ve deneyimsiz polislerden kaynaklanan bireysel boyutta bir sorun olduğu yönündedir (Kayabaşı, 2019:159). Bu görüşe alternatif bir görüş ileri süren bu çalışma ile polis sapmasının KKTC özelinde örgütsel boyutta bir sorun olup olmadığı polis bütünlüğü perspektifinden araştırılmıştır. Bu araştırma yapılırken “polis bütünlüğü ölçeği” kullanılmış ve katılımcılardan farklı polis sapma davranışlarının tasvir edildiği 11 adet varsayımsal senaryoyu yedi yönden değerlendirmeleri istenmiştir. KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, senaryolaştırılan 11 farklı polis sapma davranışına karşı, yedi yönden polis bütünlüğü düzeylerinin ölçülmesi neticesinde ortaya çıkan örgütsel polis bütünlüğü düzeylerinin her bir senaryo için farklı olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra bu senaryoların, ölçüldükleri yedi yönden de aynı senaryoları içerecek şekilde üç kategoriye ayrılacakları sonucuna ulaşılmıştır. Bu kategoriler şunlardır:

(1) KKTC Polis Örgütü tarafından örgütsel olarak en fazla tahammül gösterilen davranışları içeren senaryolar;

Araştırmanın sonuçlarına göre bu kategoride şu senaryolar yer almaktadır; Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü; Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı; Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma; Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme ve Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü.

Polis sapmasının “yetki yozlaşması” (Senaryo 2 ve 4), “sivillere karşı polis şiddeti” (Senaryo 10), “uygunsuz ikinci iş yapma/ticari faaliyette bulunma” (senaryo 1) ve “kılıfına uydurma/kapatma” (Senaryo 8) türlerindeki bu davranışlar, araştırmanın sonuçlarına göre KKTC Polis Örgütü polis mensupları tarafından en fazla tahammül gösterilen polis sapma davranışlarıdır. Diğer bir ifadeyle, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, bu kategoride yer alan polis sapma davranışlarına karşı örgütsel polis bütünlüğü düzeyleri, diğer kategoridekilerden daha düşük bir seviyededir.

(2) KKTC Polis Örgütü tarafından örgütsel olarak orta derecede tahammül gösterilen davranışları içeren senaryolar;

Araştırmanın sonuçlarına göre bu kategoride şu senaryolar yer almaktadır; Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi ve Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü.

Polis sapmasının “kurum içi rüşvet ilişkisi” (Senaryo 7) ve “yasa dışı faaliyetleri koruma” (Senaryo 9) türlerindeki bu davranışlar, araştırmanın sonuçlarına göre KKTC Polis Örgütü polis mensupları tarafından orta derecede tahammül gösterilen polis sapma davranışlarıdır. Diğer bir ifadeyle, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, bu kategoride yer alan polis sapma davranışlarına karşı örgütsel polis bütünlüğü düzeyleri, diğer kategoridekilere nazaran orta seviyededir.

(3) KKTC Polis Örgütü tarafından örgütsel olarak en az tahammül gösterilen davranışları içeren senaryolar;

Araştırmanın sonuçlarına göre bu kategoride şu senaryolar yer almaktadır; Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı; Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinden hırsızlık; Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma ve Senaryo 6: Oto tamircisinden % 5 komisyon alma.

Polis sapmasının “fırsat hırsızlığı” (Senaryo 5 ve 11), “rüşvetçilik” (Senaryo 3) ve “komisyonculuk” (Senaryo 6) türlerindeki bu davranışlar, araştırmanın sonuçlarına göre KKTC Polis Örgütü polis mensupları tarafından en

az tahammül gösterilen polis sapma davranışlarıdır. Diğer bir ifadeyle, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının, bu kategoride yer alan polis sapma davranışlarına karşı örgütsel polis bütünlüğü düzeyleri, diğer kategoridekilerden daha yüksek bir seviyededir.

Çalışmanın bulguları, polis sapmasının “yetki yozlaşması”, “sivillere karşı polis şiddeti”, “uygunsuz ikinci iş yapma/ticari faaliyette bulunma” ve “kılıfına uydurma/kapatma” türlerindeki polis sapma davranışlarına karşı, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının örgütsel olarak yüksek düzeyde bütünlük yoksunlukları olduğunu, diğer bir ifadeyle bu davranışlara karşı örgütsel olarak yüksek düzeyde tahammül gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının özellikle söz konusu davranışlara karşı örgütsel bütünlük seviyelerini yükseltici politika ve stratejilerin geliştirilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın bulguları çerçevesinde, KKTC’de, polis sapmasını önlemek, polis bütünlüğünü korumak, artırmak ve sürdürülebilir kılmak için polis etiği eğitimi, bütünlük testi ve proaktif soruşturmalar gibi proaktif önlemlerin uygulanmaya başlanmasının elzem olduğu değerlendirilmektedir. Buradan hareketle, KKTC polis eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasının, yazılı polis etik kuralları oluşturulmasının, gerek polis temel eğitiminde gerekse hizmet içi eğitimlerde polis mensuplarına bu çerçevede eğitimler verilmesinin, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis bütünlüğü düzeylerini olumlu yönde etkileyeceği değerlendirilmektedir. Ayrıca KKTC’de polis bütünlüğünü güçlendirmek için polis sapma davranışlarını bildirme, erken uyarı ve müdahale mekanizmaları geliştirilmesinin polis sapmasını önlemede etkili olacağı da değerlendirilmektedir. Polis sapma davranışlarına karşı sessizlik kuralına bağlılığı öngören polis alt-kültürüne alternatif bir polis etik ikliminin oluşturulmasının, dünyadaki değişim ve dönüşümler takip edilerek geliştirilmesinin ve sürdürülebilir kılınmasının polis bütünlüğünü artırmada faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bunlara ek olarak Polis Okulunda görevlendirilecek olan eğiticiler ve ARGE biriminde görevlendirilecek olan araştırmacı-geliştiriciler; mesleki profesyonellikleri, akademik kariyerleri ve liyakatlerine göre seçilebilir.

Sonuç olarak bu çalışma ile KKTC Polis Örgütünde; “yetki yozlaşması”, “sivillere karşı polis şiddeti”, “uygunsuz ikinci iş yapma/ticari faaliyette bulunma” ve “kılıfına uydurma/kapatma” türlerindeki polis sapma davranışlarına karşı gösterilen tahammülsüzlüğün örgütsel olarak düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede, bu çalışma polis sapmasının KKTC özelinde de örgütsel boyutları olan bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, bilimsel araştırmalar, polis sapmasının; bireysel, grupsal ve örgütsel boyutları olan çok boyutlu bir sorun olduğunu göstermektedir.

Polis sapmasının grupsal boyutta bir sorun olup olmadığı, daha önce polis bütünlüğü perspektifinden bilimsel olarak KKTC özelinde araştırılmıştır. Kayabaşı (2021b:219) tarafından gerçekleştirilen söz konusu araştırmada, KKTC Polis Örgütü, büyük gruplardan küçük gruplara doğru üç katmanda ele alınarak; (1) merkez örgütü ile taşra örgütü, (2) ilçe polis müdürlükleri ve (3) polis birimleri, kendi aralarında karşılaştırılmıştır. Söz konusu çalışma, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının grupsal boyutta polis bütünlüğü düzeylerinin incelenen üç katmanda da farklılaştığını, şöyle ki; (1) büyük gruplar açısından, merkez örgütünün taşra örgütünden, (2) orta düzeydeki gruplar açısından, Gazimağusa Polis Müdürlüğünün diğer İlçe Polis Müdürlüklerinden ve (3) küçük gruplar açısından, “siyasi/istihbarat” birimlerinin diğer polis birimlerinden genel olarak daha fazla grupsal polis bütünlüğüne sahip olduklarını bilimsel bulgularla ortaya koymuştur (Kayabaşı, 2021b:219). Diğer taraftan söz konusu çalışma, KKTC Polis Örgütü polis mensuplarının polis sapma davranışlarına grupsal boyutta tahammül gösterme düzeylerinin incelenen üç katmanda da farklılaştığını, şöyle ki; (1) büyük gruplar açısından, taşra örgütünün merkez örgütünden, (2) orta düzeydeki gruplar açısından, Girne Polis Müdürlüğünün diğer İlçe Polis Müdürlüklerinden ve (3) küçük gruplar açısından, trafik birimlerinin diğer polis birimlerinden genel olarak daha az grupsal polis bütünlüğüne sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır (Kayabaşı, 2021b:229). Bu bulgular, KKTC özelinde polis sapmasının grupsal boyutta bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır (Kayabaşı, 2021b:219-231).

Gelecek çalışmalar, bireysel polis sapmasına odaklanabilir ve KKTC Polis Örgütünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeyleri demografik faktörler açısından incelenebilir. Bu çalışma ile polis sapmasının; “uygunsuz ikinci iş yapma/ticari faaliyette bulunma” (Senaryo 1) , “yetki yozlaşması” (Senaryo 2 ve 4), “rüşvetçilik” (Senaryo 3), “fırsat hırsızlığı” (Senaryo 5 ve 11), “komisyonculuk” (Senaryo 6), “kurum içi rüşvet ilişkisi” (Senaryo 7), “kılıfına uydurma/kapatma” (Senaryo 8), “yasa dışı faaliyetleri koruma” (Senaryo 9) ve “sivillere karşı polis şiddeti” (Senaryo 10), türlerine karşı, yedi yönden, örgütsel boyutta polislerin polis bütünlüğü düzeyleri araştırılmıştır. Bu alanda ileride yapılacak olan çalışmalar ile polis sapmasının diğer türlerine (örneğin doğrudan suç faaliyetlerinde bulunma, delil yerleştirme, itirafa zorlama ve ifadeyi yönlendirme, yüce amaç disiplin suçu, polis şiddetinin diğer türleri olan küfürlü dil kullanımı ve ölümcül güç kullanımı vs.) karşı da, benzer araştırmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıca bu çalışma kapsamında KKTC’ye uyarlanan “polis

bütünlüğü ölçer”, belirli aralıklarla KKTC Polis Örgütü tarafından polis mensuplarına tekrar uygulanarak test edilebilir. KKTC’ye uyarlanan “polis bütünlüğü ölçer”, Türkiye’ye de uyarlanarak kullanılabilir. Böylelikle Türkçe literatürde bu alanda yapılan çalışmalar zenginleşir, farkındalık artar ve Türkçe literatürdeki çalışmalar birbirleriyle kıyaslanabilir hale gelebilirler.

KAYNAKÇA

- ALAIN, Marc (2004), “*An Exploratory Study of Quebec’s Police Officers’ Attitudes Toward Ethical Dilemmas*”, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publication, Thousand Oaks, ss.40-55.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2012), **Örnekleme Yöntemleri**, Balıkesir Üniversitesi Kurumsal Web Sitesi, <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf> (Erişim Tarihi: 30.10.2019).
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2013), **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 18. Baskı.
- CHATTHA, Zubair Nawaz ve KUTNJAK IVKOVIC, Sanja (2004), “*Police Misconduct: The Pakistani Paradigm*”, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publisher, Thousand Oaks, ss.175-194.
- EDELBACHER, Maximilian ve KUTNJAK IVKOVIC, Sanja (2004), “*Ethics and the Police: Studying Police Integrity in Austria*”, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publisher, Thousand Oaks, ss.19-39.
- GÜRBÜZ, Sait ve ŞAHİN, Faruk (2016), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe – Yöntem – Analiz**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 3. Baskı.
- HABERFELD, Maria R. (2004), “*The Heritage of Police Misconduct: The Case of the Polish Police*”, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publisher, Thousand Oaks, ss.195-211.
- KANG, Wook ve KUTNJAK IVKOVIC, Sanja (2015), “*Police Integrity in South Korea*”, **Measuring Police Integrity Across the World: Studies from Established Democracies and Countries in Transition** (Ed. Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Springer Publisher, New York (US), ss.241-267.
- KAYABAŞI, Cem (2012), “*KKTC’de Polis Teşkilatının Meşruiyet Seviyesi Üzerine Bir Araştırma*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, LAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefke (KKTC).
- KAYABAŞI, Cem (2020), “*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Polis Meşruiyeti Faktörlerinin Polisle İşbirliğine Etkisi*”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KAYABAŞI, Osman (2012), “*KKTC Polis Örgütü Etikliğinin Toplumsal Algılanma Düzeyi Üzerine Bir Araştırma*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, LAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefke (KKTC).
- KAYABAŞI, Osman (2017a), “*The Contours of Police Integrity in the Turkish Republic of Northern Cyprus*”, **Symposium Book- Social Science- Volume I** (Ed. Abidin Temizer, Sevilay Özer), Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, ss.153-193.
- KAYABAŞI, Osman (2017b), “*Police Integrity in the Turkish Republic of Northern Cyprus: Narcotics and Prevention of Smuggling Directorate Police Officers’ Perceptions*”, **Turkish Journal of Security Studies**, S.19(Special Issue), ss.100-129.
- KAYABAŞI, Osman (2018a), “*Police Integrity in the Turkish Republic of Northern Cyprus: Criminal Investigation Directorate Police Officers’ Perceptions*”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, S.67(Spring III), ss.509-528.
- KAYABAŞI, Osman (2018b), “*Police Integrity in the Turkish Republic of Northern Cyprus: Traffic Directorate Police Officers’ Perceptions*”, **Multidisciplinary Studies-3 (Social Sciences)** (Ed. Hasan Babacan, A. Şevki Duymaz, Abidin Temizer), Gece Kitaplığı Yayını, Ankara, ss.459-488.

- KAYABAŞI, Osman (2018c), “*Police Integrity in the Turkish Republic of Northern Cyprus: Guzelyurt Police Directorate Police Officers’ Perceptions*”, **Multidisciplinary Studies-3 (Social Sciences)** (Ed. Hasan Babacan, A. Şevki Duymaz, Abidin Temizer), Gece Kitaplığı Yayını, Ankara, ss.489-515.
- KAYABAŞI, Osman (2018d), “*Polis Meslek Ahlakı Bütünlüğü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Bakış*”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.6(66), ss.542-563.
- KAYABAŞI, Osman (2019), “*Polis Sapmasına Karşı Polis Bütünlüğü Perspektifinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü*”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KAYABAŞI, Osman (2020a), “*Örgütsel Polis Bütünlüğü ile Grupsal Polis Bütünlüğü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü ile Lefke Polis Karakolu Örneği*”, **II. Lefke Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı -2** (Ed. Orhan Gemikonaklı, Makbule Oktay, Teoman Oktay), TipografART Yayınları, Lefke (KKTC), ss.75-89.
- KAYABAŞI, Osman (2020b), “*Polis Bütünlüğü Üzerine Teorik Bir İnceleme ve Polis Sapması Sorununa Karşı Bütüncül Bir Yaklaşım*”, **R&S – Research Studies Anatolia Journal**, S.3(4), ss.343-359.
- KAYABAŞI, Osman (2020c), “*Polis Sapması Üzerine Teorik Bir İnceleme*”, **European Journal of Managerial Research (EJMR)**, S.4(7), ss.264-285.
- KAYABAŞI, Osman (2021a), “*Polis Örgütlerinin Örgütsel Polis Bütünlüğü Düzeyleri Üzerine Uluslararası Boyutta Karşılaştırmalı Nicel Bir Araştırma*”, **International Journal of Arts and Social Studies**, S.4(6), ss.1-31, <https://dergipark.org.tr/en/pub/asstudies/issue/63596/843890> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- KAYABAŞI, Osman (2021b), “*Grupsal Polis Sapmasına Karşı Grupsal Polis Bütünlüğü Perspektifinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü Üzerine Nicel Bir Araştırma*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.4(1), ss.219-231.
- KAYABAŞI, Osman (2021c), “*Polis Sapma Davranışlarının Tanımlanması ve Sınıflandırılması Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme*”, **International Journal of Disciplines in Economics- Administrative Sciences Studies (Ideastudies)**, S.28, ss.247-264.
- KAYABAŞI, Osman ve TEKİNER, Mehmet Ali (2017a), “*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Sürekli İkamet Edenlerin Polis Meslek Etiği Kapsamında Polis Algısının Ölçülmesi*”, **Türk İdare Dergisi**, S.89(485), ss.665-694.
- KAYABAŞI, Osman ve TEKİNER, Mehmet Ali (2017b), “*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütünün Polis Meslek Ahlakı Bütünlüğü*”, **25. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı** (Ed. Esra Aydın, Papatya Sevgin Bıçakçı, Erdem Kırkbeşoğlu), Başkent Üniversitesi Yayını, Ankara, ss.657-662.
- KHECHUMYAN, Aleksandr ve KUTNJAK IVKOVIC, Sanja (2015), “*Police Integrity in Armenia*”, **Measuring Police Integrity Across the World: Studies from Established Democracies and Countries in Transition** (Ed. Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Springer Publisher, New York (US), ss.37-65.
- KKTC FOKUS (2012), “*Kuzey Kıbrıs Kamu Çalışanları Araştırması*”, KKTC Devletinde Fonksiyonel ve Kurumsal Gözden Geçirme Projesi, **2010-2012 Kamunun Etkinliği ve Özel Sektörün Rekabet Gücünün Artırılması Programı**, Lefkoşa (KKTC).
- KLOCKARS, Carl B., KUTNJAK IVKOVIC, Sanja ve HABERFELD, Maria R. (2004), “*Police Integrity in the United States of America*”, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publisher, Thousand Oaks, ss.265-282.
- KLOCKARS, Carl B., KUTNJAK IVKOVIC, Sanja ve HABERFELD, Maria R. (2006), **Enhancing Police Integrity**, Springer Publisher, New York (USA).
- KNAPP KOMİSYONU (1972), **Knapp Commission Report on Police Corruption**, George Braziller Publisher, New York (USA).
- KREMER, Frenc (2004), “*Police Integrity in Hungary: How the Police Have Adapted to Political Transition*”, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publisher, Thousand Oaks, ss.116-129.

- KUTNJAK IVKOVIC, Sanja (2015), *“Police Integrity in Croatia”*, **Measuring Police Integrity Across the World: Studies from Established Democracies and Countries in Transition** (Ed. Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Springer Publisher, New York (US), ss.97-123.
- KUTNJAK IVKOVIC, Sanja, HABERFELD, Maria R. ve PEACOCK, Robert (2013), *“Rainless West: The Integrity Survey’s Role in Agency Accountability”*, **Police Quarterly**, S.16(2), ss.148-176.
- KUTNJAK IVKOVIC, Sanja, HABERFELD, Maria R. ve PEACOCK, Robert (2015), *“Police Integrity in the United States”*, **Measuring Police Integrity Across the World: Studies from Established Democracies and Countries in Transition** (Ed. Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Springer Publisher, New York (US), ss.295-327.
- KUTNJAK IVKOVIC, Sanja ve KLOCKARS, Carl B., (2004), *“Police Integrity in Croatia”*, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publisher, Thousand Oaks, ss.56-74.
- LOBNICAR, Branko ve MESKO, Gorazd (2015), *“Police Integrity in Slovenia”*, **Measuring Police Integrity Across the World: Studies from Established Democracies and Countries in Transition** (Ed. Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Springer Publisher, New York (US), ss.183-211.
- MOLLEN COMMISSION (1994), *“New York City Commission to Investigate Allegations of Police Corruption and the Anti-corruption Procedures of the Police Department”*, **Commission Report**, Molen Commission Publishes, New York (US).
- NEWBURN, Tim (2015), *“Literature Review: Police Integrity and Corruption”*, **LSE Research Online**.
- NEWHAM, Gareth (2004), *“Out of Step: Integrity and the South African Police Service”*, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publisher, Thousand Oaks, ss.232-250.
- O’CONNOR, Tara R. (2005), **Police Deviance and Ethics**, Mega Links in Criminal Justice, <http://faculty.ncwc.edu/toconnor/205/205lect11.htm> (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- PAGON, Milan ve LOBNICAR, Branko (2004), *“Police Integrity in Slovenia”*, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publisher, Thousand Oaks, ss.212-231.
- PHETTHONG, Narin ve KUTNJAK IVKOVIC, Sanja (2015), *“Police Integrity in Thailand”*, **Measuring Police Integrity Across the World: Studies from Established Democracies and Countries in Transition** (Ed. Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Springer Publisher, New York (US), ss.269-293.
- PORTER, Louise, PRENZLER, Tim ve HINE, Kelly (2015), *“Police integrity in Australia”*, **Measuring Police Integrity Across the World: Studies from Established Democracies and Countries in Transition** (Ed. Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Springer Publisher, New York (US), ss.67-96.
- PUNCH, Maurice (2003), *“Rotten Orchards: ‘Pestilence’, Police Misconduct and System Failure”*, **Policing and Society**, S.13(2), ss.171-196.
- PUONTI, Anne, VUORINEN, Sami ve KUTNJAK IVKOVIC, Sanja (2004), *“Sustaining Police Integrity in Finland”*, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publisher, Thousand Oaks, ss.95-115.
- SAUERMAN, Adri ve KUTNJAK IVKOVIC, Sanja (2015), *“Police Integrity in South Africa”*, **Measuring Police Integrity Across the World: Studies from Established Democracies and Countries in Transition** (Ed. Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Springer Publisher, New York (US), ss.213-239.
- WESTMARLAND, Louise (2004), *“Policing Integrity: Britain’s Thin Blue Line”*, **The Contours of Police Integrity** (Ed. Carl B. Klockars, Sanja Kutnjak Ivković, Maria R. Haberfeld), Sage Publisher, Thousand Oaks, ss.75-94.

Dijitalleşmenin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarına Etkisi

The Effect of Digitalization on Human Resources Management

Beste DEMİRCİ

Master Öğr., Çağ Üniversitesi, SBE,
İşletme Yönetimi A.B.D., bestedemirc@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6494-9918>

Makale Başvuru Tarihi: 26.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 29.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Mustafa ATSAN

Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi,
Anamur MYO, mustafaatsan@mersin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6221-7342>

Sultan ÇETİNKAYA

Öğr. Gör., Mersin Üniversitesi,
Anamur MYO, ctnkyasultan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0380-2717>

Emine ATSAN ÖĞÜT

Dr. Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi,
Sosyal Bilimler MYO, emineogut@selcuk.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8321-0262>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

İnsan Kaynakları
Yönetimi,

Stratejik İnsan
Kaynakları
Yönetimi,

Dijitalleşme,

Her geçen gün teknolojide yeni gelişmeler yaşanmaktadır. Teknolojide atılan büyük adımlarla beraber sadece bireyler değil kuruluşlar ve departmanları da köklü değişimler geçirmektedir. İçinde bulunulan çağ, “dijital çağ” olarak adlandırılmaktadır. Gündelik hayatı ve iş süreçleri önemli ölçüde etkileyen dijitalleşme, kurumsal işletmelerin olmazsa olmazlarından olarak görülen İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) departmanını ve uygulamalarını da etkilemektedir. Küreselleşme ile artan rekabet ortamında şirketler, hızlı ve güvenli bir şekilde karar alıp uygulamaya geçirme ihtiyacı hissetmektedir. Bu, dijitalleşmenin sağladığı imkanlar dâhilinde mümkün olmaktadır. Rakiplerin gerisinde kalmamak ve başarıya ulaşabilmek için, İKY uygulamalarına yeni teknolojilerin adapte edilmesi gerekmektedir. İlaveten, bütün bunları stratejik boyutta ele alacak birime ihtiyaç duyulmaktadır. Her konuda olduğu üzere dijitalleşmede de olumlu ve olumsuz etkiler mevcut bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dijitalleşmenin İKY uygulamalarına etkisini incelemektir. Büyük oranda olumlu etkiler gözlemlenmiştir fakat bu bazı risklerin var olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu amaç doğrultusunda geçmiş çalışmalar incelenmiştir ve farklı bir açıdan bakılarak mevcut literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

ABSTRACT

Keywords:

Human Resources
Management,

Strategic Human
Resorces
Management,

Digitalization,

New developments in technology are taking place every day. With the big steps taken in technology, not only individuals but also organizations and departments are undergoing radical changes. The current era is called the “digital age”. Digitalization, which significantly affects daily life and business processes, also affects the Human Resources Management (HRM) department and its practices, which are considered to be indispensable for corporate businesses. In the increasingly competitive environment with globalization, companies feel the need to take decisions and implement them rapidly and safely. This is possible within the possibilities provided by digitalization. In order not to lag behind the competitors and to achieve success, new technologies must be adapted to HRM practices. In addition, there is a need for a unit that will handle all these in a strategic dimension. As in every subject, there are positive and negative effects in digitalization. The purpose of this study is to examine the effect of digitalization on HRM practices. Positive effects have been observed, but this does not mean that some risks do not exist. For this purpose, past studies were examined and it was thought that it would contribute to the current literature by looking at it from a different perspective.

1. GİRİŞ

Dijitalleşme, iş süreçlerini ve örgütsel sınırları sıradışı biçimde etkilemektedir. Günümüz iş gücü piyasasında deneyimlenen dinamik ve devingen sürecin ana hatları, dijitalleşmeyi “*yeni normal*” statüsüne kavuşturan yenilikçi teknolojiler tarafından oluşturulmaktadır. Dinamik iş gücü piyasasının gereksinimlerini karşılamak için her geçen gün yeni alanlar oluşturulmakta ve var olan alanlar geliştirilip güncellenmektedir. İş gücü piyasasının üzerinde bu denli durulmasının nedeni gittikçe artan rekabet ortamıdır. İşletmelerin ekonomik güce ve en yeni teknolojiye sahip olması artık yeterli gelmemekte, bunun yanı sıra nitelikli iş gücüne de sahip olması gerekmektedir. Çin ve Japonya gibi küresel ekonomide önemli yeri olan ülkelerin gelişmesindeki başlıca etkenin nitelikli çalışanlar ve onların çalışmalarının sonucu olduğu bilinmektedir (Çetin vd., 2019).

Küreselleşme, hızlı iletişim ağı sayesinde dünyayı küçültmüş ve küresel bir köy konumuna indirgemıştır. Ticaret uluslararası ölçekte yürütülmektedir ve bu, mal ve hizmetlerin, teknolojinin, yönetim bilgisinin ve sermayenin diğer ülkelere yani ulusal sınırların ötesine transferini içermektedir. Bunun bir sonucu olarak dünya ekonomisi giderek bütünleşmektedir. Daha farklı bir açıdan bakılacak olursa, iş hayatında, dijitalleşen İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY)'nin, geleneksel İKY ile karşılaştırıldığında daha önemli bir yönetim işlevi haline geldiği fark edilmektedir. Çünkü bir kuruluşun ayakta kalabilmesi, mevcut insan kaynaklarının kalitesine ve bunun dinamik kullanımına bağlıdır (Tripathi ve Singh, 2017).

İşletmeler, işletmenin maksimum kapasitede performans göstermesi için personel sağlamada, eğitmede ve yönetmeye yardım etmede İnsan Kaynakları (İK) departmanının oldukça önemli bir rol oynadığını düşünmektedir (Goswami, 2018). Bugünün iş dünyasında, İK uzmanları küresel olarak dijitalleşmeye ve İK teknolojisindeki hızlı ilerlemeler için artan rekabete yanıt vermek durumundadır. İK departmanının dijital dönüşümü desteklemesi ve İK politikalarının merkezine iyi uygulamaları koyması gerekmektedir. İK yöneticisinin sorumluluğu, bugünlerde rekabetçi piyasa ortamındaki değişim ve bir organizasyonun başarısında İKY'nin daha stratejik bir işlev üstlenmesi gerektiğinin farkına varılmasıyla beraber gelişmektedir (Indermun, 2014).

Dijitalleşme, iş arama ve işe alma alanlarına yayılma hususunda gerçek bir devrim niteliğindedir ve İKY uygulamaları için sosyal medya platformlarını kullanmak, geleneksel yöntemlere kıyasla daha uygun maliyetli olmaktadır (Bhagat, 2020). Yalnızca maddi anlamda verimlilik kazandırmakla kalmayıp zamandan da tasarruf edilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda, iş arama ve işe alma alanlarının yanı sıra maaş çizelgesi, izin kayıtları, özlük dosyası gibi bilgilerin dijital ortamda yürütülmesi, verilecek eğitimlerin çevrim içi ortamda yapılabilmesi, çevrim içi performans değerlendirmelerinin yapılabilmesi ve buna bağlı olarak anında geri dönüşün sağlanması ve benzeri uygulamalar zamandan tasarruf edilmesini sağlamaktadır. Çalışanlar bu konulara kâğıt üzerinde harcayacakları fazladan zamanı daha başka alanlarda kullanabilmektedir (Kılıç Kırılmaz, 2020).

Literatür taraması sırasında, bu alanda yapılmış birçok çalışma ile karşılaşmıştır (Taşköprü, 2019; Tripathi ve Singh, 2017; Küçükköseleci, 2009). Çalışmanın başında da vurgulandığı gibi artan rekabet ortamı ile beraber, konunun önemi giderek artmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların gün geçtikçe artması da bu gerçeği destekler niteliktedir. Geçmiş araştırmalar, İKY uygulamalarının, çalışanları kaybetmemek ve çalışanların performanslarını yükseltmek anlamında önemini vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın ana amacı, dijitalleşmenin İKY uygulamalarına etkisini incelemek ve var olan çalışmalardan yararlanarak, çalışmaların bulguları arasında köprüler kurarak, araştırmacılara yeni farkındalıklar kazandırarak mevcut yazına katkı sağlamaktır. Çalışmanın hazırlanmasında literatür taraması yöntemi ve ikincil verilerin analizi esas alınmıştır. Gerekli araştırmalar sonucunda alt başlıklar belirlenmiş ve bu doğrultuda yazım aşamasına geçilmiştir.

Çalışmanın ana problemi, bu alanda birçok çalışma yapılmasına karşın gerekli bilgilerin hiçbir çalışmada bütünsel biçimde verilmemiş olması ve bu noktada akademik giriş seviyesindeki araştırmacılar için karmaşık bir görüntünün var olmasıdır. Ayrıca konunun özel ve kamusal örgütler nezdinde ne kadar önemli olduğu düşünülünce ve sürekli değişen ve gelişen bir alan olması nedeniyle çalışılma ihtiyacı hissedilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle İKY kavramı açıklanmış, sonrasında İKY'nin neden sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olması gerektiği açıklanmış, tarihsel gelişim özetlenmiş ve Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi (SİKY)'ne de değinilmiştir. Çalışmanın ana odağı olan dijitalleşme konusu da ayrıntılı biçimde irdelendikten sonra, dijitalleşmenin İKY uygulamalarına etkisi incelenmiştir.

2. İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Her türlü ürün veya hizmetin arkasında insan aklı ve emeği vardır. İnsanların katkısı olmaksızın herhangi bir ürün veya hizmet üretilmemektedir. İnsanlar, bir şey yapabilmek veya kurabilmek için ana kaynak niteliğindedir. İlk kez “*The Practice of Management*” adlı kitapta Peter F. Drucker (1954) tarafından kullanılan “*İnsan Kaynağı*”; koordine etme, birleştirme, yargılama ve hayal etme yeteneği gibi niteliklerle diğer kaynaklardan ayrılmaktadır (Marciano, 1995). Bu nedendir ki her işletmenin önceliği, işletmesini daha ileriye taşıyabilecek yetenekli ve yetkin insanlara sahip olabilmektir.

İKY doğası, entelektüel sınırları ve uygulamadaki kullanımı ile ilgili, literatürde neredeyse yirmi yıldır süregelen tartışmalara rağmen hala bir dizi teorik ve pratik sınırlamayla mücadele etmektedir (Collings vd., 2009). Literatür taraması sırasında birçok İKY tanımına rastlanılmıştır (Armstrong, 1992; Akyüz, 2001; Argon ve Eren, 2004). İKY, işverenlerinin stratejik hedeflerine hizmet eden, çalışan performansını en üst düzeye çıkarmak için tasarlanmış bir fonksiyondur (Rihan, 1998). İKY yalnızca yüksek bağlılıklı bir işgücü yönetimi modeli, belirli bir ideoloji veya yönetim tarzıyla ilişkilendirilmemektedir. İKY politika ve sistemlere odaklanarak, insanların kuruluşlar içerisinde nasıl yönetildiği ile ilgilenmektedir. Ayrıca, kuruluşlardaki istihdam ilişkilerinin yönetimi ile ilgili her şeyi içermektedir. Organizasyonlardaki İK departmanları ve birimleri, çalışan seçimi, çalışanlara verilecek eğitim, performans değerlendirme, ödüllendirme ve çıkış işlemleri gibi birçok faaliyetten sorumludur.

Sürekli ve hızlı değişimlerin yaşandığı bir dünyada, günlük hayat bile fazlasıyla etkilenirken organizasyonlardaki birimler de bazı değişimlere uğramaktadır. İKY de diğer alanlar gibi ilk ortaya çıktığı zamanki hali ile kalmamış, değişime uğramış ve gelişmiştir. Gelişim bazı durumlarda isteyerek, bazı durumlarda ise gereklilik sonucu gerçekleşmektedir. İKY'nin gelişimini gerekli kılan bazı nedenler mevcuttur. Bal (2011) çalışmasında bu nedenleri aşağıdaki gibi belirtmiştir;

- **Küreselleşme:** Kuruluşların, bugünün küresel iş dünyasında hayatta kalabilmek için, farklı bir bakış açısı geliştirmeleri gerekmektedir. Ulusal sınırların dışına çıkmaya zorlayan küreselleşme, işletmelere buna uygun yapılar kurma ve bu yapılarda çalışabilecek işgücüne sahip olma hususunda şans tanımamaktadır. Bunun neticesinde, İK departmanı ihtiyaçları giderecek personele, bilgiye ve uygulamalara mecburi olarak geçiş yapmak durumunda kalmıştır.
- **Artan Rekabet:** Gün geçtikçe işletmelerin ayakta kalmasını zorlaştıran rekabet ortamının artması, İK departmanını yeni yollar aramaya zorlamıştır.
- **Değişen Teknoloji:** Değişen teknoloji ile beraber geleneksel yapılar işlevsiz hale gelmektedir. Geleneksel yapıları değişime zorlayan teknolojideki gelişmeler ile en alt basamakta bulunan çalışan en üstte bulunan yönetici ile doğrudan iletişim imkânı bulabilmektedir. İK, bu aşamalarda çalışanları yeni düzene hazırlama, eğitme anlamında kilit rol oynamaktadır.
- **Artan Bilgi Temelli İşgücü:** Eskiye nazaran işgücünün daha nitelikli olmasına bağlı olarak kalifiye çalışanların artması ile birlikte İK, bu kişileri organizasyona alma ve kaybetmeme hususunda daha yoğun çalışmaktadır.
- **Değişen İşgücü Demografik Yapısı:** Artan dünya nüfusu ve giderek daha fazla kadının iş hayatına girmesinin yanı sıra yaşlı nüfusun artışı gibi gelişmeler büyük bir işgücü piyasasına neden olmaktadır. İK, piyasadaki değişimlerin farkında olmak ve farklı kuşakları yönetebilme becerisine sahip olmak durumundadır.

Öncülerin yazılarından ortaya çıkan İKY'nin özellikleri, çeşitli, entegrasyona vurgu yaparak stratejik, bağlılık odaklı, insanlara beşeri sermaye olarak muamele edilmesi gerektiğine inanması, yönetim odaklı faaliyet ve çalışan ilişkilerine saygı olarak özetlenebilmektedir (Armstrong, 2006). Çalışmanın bir sonraki aşamasında İKY'nin tarihi ele alınmıştır. Daha sonra, prensipleri ve uygulamaları incelenmiştir.

2.1. İnsan Kaynakları Yönetiminin Tarihi Değişimi ve Gelişimi

Bir zamanlar kayıt tutmadan sorumlu olan ve sonrasında muhasebe, pazarlama ve finans gibi bilim dallarıyla karşılaştırılabilir, yönetim statüsünü paylaşan stratejik bir müttefik haline gelen İKY fonksiyonunun gelişimi ile şirket performansı arasında olumlu bir ilişki olduğu bilinmektedir (Ferris vd., 1999). Bugün, yönetim kurulunda

temsil edilen ve stratejik bir ortak olarak görülen bu departmanın gelişimi bir anda gerçekleşmemiştir. Farklı aşamalardan geçerek bugünkü halini almıştır. Bu nedenle, çalışmada tarihsel gelişimine değinilme ihtiyacı doğmuştur. Bir sonraki aşamada ise Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi (SİKY) olarak nitelendirilen kavram detaylı olarak incelenmiştir.

İKY'nin tarihi çok eskilere uzanmaktadır. Fakat asıl ortaya çıkışı *Endüstri Devrimi* ile olmuştur. Bunun öncesinde de çalışma hayatında çalışanları yönetme, çirak olarak yanında eğitme bağlamında uygulamalar mevcuttur. Sanayi Devrimi ile beraber fabrikalardaki makineleri kullanabilecek daha fazla personele ihtiyaç duyulmuştur. Birinci Dünya Savaşı da, endüstriyel dünyada İKY fonksiyonunun gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Eilbirt, 1959). Savaşınlar, daha yüksek derecede üretim elde edebilmek için ekonomilerini maksimum savaş üretime yönlendirmeye çalışmışlardır. Savaş üretimi ekonomik patlamaya ve kayda değer biçimde yüksek çalışan devir oranlarına, artan ücret baskılarına ve disiplin sorunlarına neden olmuştur. Bu hususta 1911 - 1930 yılları arasında yetenekli personelleri seçmek, eğitmek gibi İK uygulamaları "*personel departmanı*" tarafından organize edilmiştir (Öge, 2017).

İlerleyen yıllarda Personel Yönetimi (PY) ve İKY büyük ölçüde bir arada ve birbirinin yerine kullanılmıştır. Ancak 1980'lerin başından itibaren iki ayrı düşünce hattı gelişmiştir. Bunlardan ilki geleneği takip edip İKY ile PY'nin aynı konular için büyük ölçüde farklı etiketler olduğunu savunmuştur. İkinci düşünceye göre ise, İKY terimi, geleneksel PY yaklaşımından temelde farklı olan yeni bir yönetim modeli ve felsefesini temsil etmekteydi (Kaufman, 2007). İlerleyen yıllarda, İKY'nin stratejik yönleri üzerine yazma ve araştırma patlamasına tanık olunmuştur ve kısa sürede SİKY adı verilen tamamen yeni bir alt alanın yaratılmasına yol açmıştır (Kaufman, 2009). İKY teriminde olduğu gibi bazı yazarlar SİKY'yi genel bir uygulama/yaklaşım olarak tanımlarken, bazıları daha özel anlamlar yüklemektedir. SİKY, çalışmanın ilerisinde daha detaylı incelenmiştir.

2.2. İnsan Kaynakları Yönetimi Prensipleri

Organizasyondan organizasyona, ülkeden ülkeye veya zaman içinde değişebilmelerine karşın, organizasyon etkinliklerinin bir bütün olarak düzenli bir şekilde idare edilebilmesi için geliştirilen ortak prensipler mevcuttur. Doğan (2015) çalışmasında, bu prensipleri aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

- **Liyakat (Yeterlilik) Prensipleri:** Liyakat, çalışanın kendisine verilen işi başarılı bir şekilde yerine getirebilme kuvveti anlamına gelmektedir. Sınırlı bir ifade ile belirlenen pozisyona en çok uyan bireyin seçilmesi, daha kapsamlı bir ifade ile etkili bir çalışan düzeninin oluşturulmasını mümkün kılan prensip olarak da açıklamak mümkündür (Demirci, 2015). İşletmelerde, çalışanların eğitimine, tecrübesine, yeteneğine bakılarak terfi edilmesi ve/veya yeni çalışan işe alınırken aranan niteliklere uygun kişinin, ayrımcılık yapılmadan, bahsi geçen niteliklere dayalı değerlendirmelere tabi tutularak seçilmesi liyakat (yeterlilik) prensibi çerçevesinde gerçekleşmektedir (Tunçer, 2017).
- **Kariyer Prensipleri:** Çalışan bireylerin hemen hemen hepsi kendilerini üst düzeylerde görmek istemektedir. Rekabetin hiç olmadığı kadar arttığı bir dönemde, işletmeler çalışanları elde tutmakta zorluk çekmektedir. Bunun nedeni, çalışanlar bazen kendilerini daha çok geliştirebilecekleri, daha üst düzeyde çalışma hayatında bulunabilecekleri ve buna bağlı olarak daha fazla gelir elde edecekleri işletmeleri tercih edebilmektedirler. Çalışanı elde tutabilmek adına kariyerlerinde ilerleyebilme olanağı sağlanması ve hak edilen pozisyona yerleştirilmeleri gerekmektedir. Bu tarz çalışmalar direkt kariyer prensibi ile ilişkilendirilmektedir. Bunların sağlanması durumunda çalışanın işletmeye bağlılığı arttırılacaktır. Literatürde, "*işe yönelik kariyer sistemi*" ve "*kişiyeye yönelik kariyer sistemi*" şeklinde detaylandırılmaktadır (Gültekin ve Altuntop, 2014).
- **Eşitlik Prensipleri:** Uluslararası hukukun yanı sıra Türk hukuk sisteminde de eşitlik prensibi esas alınmaktadır. Bu ilke gereğince, hiç kimse dili, dini, ırkı, cinsiyeti, politik düşünceleri yüzünden yargılanmamaktadır. İşletmelerde de çalışanlara eşit bir şekilde davranılması, ayrımcılık yapılmaması gerekmektedir. Fırsat eşitliği, yükselme eşitliği işletmelerin çalışanlarına sağlaması gereken ortak prensiplerdendir.
- **Verimlilik Prensipleri:** Diğer bir ortak prensip olarak verimlilik, işletmelerin ana kaynağı olan insandan maksimum seviyede yararlanma anlamına gelmektedir. Çalıştırılacak en az sayıda kaynak yani çalışan ile alınabilecek maksimum faydayı ifade etmektedir. Bunun sağlanabilmesi için eksiklikler dâhilinde çalışanlara gerekli eğitimlerin verilmesi ve oluşabilecek dikkat dağınıklıklarını önlemek adına çalışma ortamının hazırlanması gerekmektedir.

2.3. İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları

İKY uygulamalarını tam olarak neyin oluşturduğu hususunda bir fikir birliği bulunmamaktadır (Boxall, 2007). Yıllar boyunca, araştırmacılar çok sayıda farklı uygulama listesi önermişlerdir fakat bu listeler üzerinde herhangi bir uzlaşıya varamamışlardır. Buna karşın, uygulamaların çekirdeğini oluşturabilecek nitelikte uygulamalar da mevcut bulunmaktadır. Bunların arasında işe alma, eğitime, ücretlendirme ve performans değerlendirme gibi ana uygulamalar girebilmektedir. Diğer uygulamalar bunlara kıyasla daha düzensizdir ve henüz İKY literatüründe zemin oluşturamamışlardır.

Guest (1997) ise seçim, eğitim, değerlendirme, ödüller, iş tasarımı, katılım ve statü, güvenlik olmak üzere yedi uygulama ortaya koymaktadır. Çalışma için uygulamaların seçimi, literatür incelenirken tespit edilen tekrarlanma sıklığına ve önemine dayanmaktadır. İlaveten, uygulamaların sayısında bir fikir birliği bulunmamasına karşın önemleri konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Ayrıca, bu uygulamalardan bazıları birbirlerine uyumlu bir şekilde uygulanabildikleri için birleştirilebilmektedir.

2.3.1. İşe Alma

İşe alma en önemli İKY uygulamalarından biri olarak görülmektedir. Doğru kişileri bulma, seçme ve seçilen kişiye doğru işi verme sürecidir. Başvuru sahiplerinin etkin bir şekilde seçilmesinde kullanılan ve firmaların karları üzerinde önemli bir etkiye sahip olan işe alma ve diğer uygulamalar arasında olumlu bir ilişki olduğu bilinmektedir (Hausdorf ve Duncan, 2004). Carroll vd. (1999) işe alım sürecini, boş bir pozisyon için yeni personel işe alma ihtiyacının gözden geçirilmesi, iş analizi, iş tanımı ve adayın özellikleri ve nitelikleri olarak dörde ayırmıştır.

Bugünün teknolojik dünyasında, işe alım uygulaması, hangi pozisyonda ihtiyaç olduğu belirlendikten sonra bunun elektronik ortamda ilan edilmesiyle başlamaktadır. Gerekli ilan açıldıktan sonra başvurular öncelikle özgeçmişleri üzerinden değerlendirilmektedir. Bu pozisyonlara başvuru aşamasında bazen şirketler kendi siteleri üzerinden başvurulmasını tercih etmektedir, bazen ise aracı kariyer siteleri ile bu işlemi gerçekleştirmektedir. Başvurma yöntemleri teknolojik gelişmeler ile beraber değişmekte ve gelişmektedir. Gelişmeler hem aday hem de şirket için, geleneksel yöntemlere kıyasla, daha az maliyetli olmaktadır (Lebekwe ve Güran, 2018).

Bir sonraki aşamada ise ilk etapta pozisyona uygun olabileceği düşünülenlere bazı testler uygulamaktadır. Uygulanacak testler meslekten mesleğe değişebilmektedir ve amaç, adayın işe uygun olup olmayacağına dair ipuçları verecek olan kişilik özelliklerinin ve psikolojik durumunun tespit edilip, değerlendirilmesidir (Demirkol ve Ertuğral, 2007). İşe almanın İK'nın en önemli uygulamalarından birisi olmasının bir nedeni bu sürecin dikkatlice yönetilmesi gerekliliğidir. Seçilen personel işe uygun değil ise çalışma ortamında huzursuzluk, verilen eğitimin maliyeti ve yeni alınacak personele eğitimin yinelenmesi gibi bazı maddi ve manevi maliyetler doğurmaktadır.

2.3.2. Eğitim

Eğitim, organizasyondaki temel İK uygulamalarından biridir ve firmanın hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Artan rekabet ortamı ile beraber işin doğası değiştikçe, çalışanların organizasyonlarının başarısı için gerekli olan kapsamlı ve değişken beceriler geliştirmeleri giderek daha fazla talep edilir hale gelmektedir. Buna rağmen bütün çalışanlar bu değişen iş talepleri için gerekli becerilere ve bilgilere sahip olmamaktadır (Salas ve Stagl, 2009).

Grossman ve Salas (2011) eğitimi, belirli bir durumda performansı artırmaya götüren organize bir bilgi, beceri ve tutum görevi olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla kim ile birlikte çalışılacağına karar verip işe alım gerçekleştikten sonraki adım çalışanların eğitimi olmaktadır. Bu süreç, sadece yeni çalışacak personeli değil, hali hazırda çalışan personelleri de içermelidir. Çalışanları dikkatli bir şekilde seçimi, yeni personelin görevleri etkin bir şekilde yerine getireceğini garanti etmemektedir. Bu nedenle firmalar kendilerine verilen görevleri layıkıyla yerine getirebilmeleri için çalışanlara uygun eğitim programları tasarlamalı ve uygulamalıdır.

İK eğitimlerinde farklı çalışanlara farklı eğitim yöntemleri uygulanmaktadır. Bunun nedeni, eğitimden ne beklenildiği ve kime, hangi pozisyona hitap edileceğine bağlı olarak verilecek eğitimin içeriğinin değişiklik göstermesidir (Kester, 2019). Buraya kadar bahsedilenler dışında eğitim ile ilgili bir diğer önemli nokta ise,

bazen şirketlerin bu durumu fazladan maliyet olarak görmesidir. Fakat bunun aksine şirketler gelecek odaklı düşünüp en değerli kaynağı olarak nitelendirilen insana yatırım yapmaktan şirketlerinin geleceği için çekinmemelidirler (Rençber, 2014).

2.3.3. Ücretlendirme

Çalışmada birçok defa bahsedilen artan rekabet ortamı, işletmeleri rekabet üstünlüğü sağlayabilecekleri kaynaklar aramaya itmektedir. Daha önce de değinildiği gibi bunu sağlayabilmenin en önemli kaynağını iş gücü oluşturmaktadır. Nitelikli iş gücünü işletmeye kazandırabilmek ve bu konuda alandaki diğer işletmelere rekabet üstünlüğü sağlayabilmek adına işletmeler yüksek ücretler ödeyebilmektedir. Ancak yüksek ücretler verilme hususunda birbirine yakın görevleri bulunan çalışanlar arasındaki ücretlerin arasında uçurum olmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Fark arttıkça çalışanlar arasında rekabet artacağı için, ücretler arasındaki farklar, şirketler için bir diğer önemli konu olan takım çalışmasını yok etmektedir (Lazear, 1999).

Bir ürün üretildiğinde bu ürünü satıp karşılığında maddi değeri alınmaktadır. Çalışanlar ise gerek fiziksel olarak, gerek sadece bilgisel olarak emek vermektedirler ve bunun karşılığı olan maddi değeri beklemektedirler. Verdikleri emeğin karşılığı olan parayı vermek motive edici bir unsur olmaktadır. Lakin şirketlerin geliştirdiği ücretlendirme sistemleri zaman içinde yeterli gelmemiş ve para dışında komisyon, hisse verme gibi motive edici unsurlardan faydalanılmıştır (Öztürk, 2010). Bu tarz motive edici unsurlardan faydalanılarak verimliliği arttırmak amaçlanmaktadır.

2.3.4. Performans Değerlendirme

Armstrong (2009), performans değerlendirmeyi sistematik ve hem organizasyonu hem de organizasyondaki bireyleri iyileştirmeye adanmış bir süreç olarak görmektedir. Süreç içerisinde, sistem, hedefleri ve performans standartlarının gerekliliklerini belirlemektedir. Guest (2011) ise değerlendirmeyi, örgütsel performansı etkileyen ve stratejik bir etkiye sahip olduğunu iddia eden İKY'yi doğrulayan bir İK uygulamaları paketi olarak tanımlamaktadır. Literatürdeki sadece bu iki görüşe dahi bakılarak performans değerlendirmenin şirket için önemini anlamak mümkündür.

Bratton ve Gold (2012), örgütsel performansı belirlemek için işteki bireysel ve ekip katkılarını ölçme ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu görüşten yola çıkarak, kuruluşların performans değerlendirmesi dâhil olmak üzere İKY uygulamalarının hepsinin çalışanları nasıl etkileyebileceğini anlamak önem arz etmektedir. Performans değerlendirmesini geliştirebilmek için görüşmenin kalitesinin iyileştirilmesi gerekmektedir (Towell, 2012). Performans değerlendirmesinin temel amaçlarından biri, çalışanların çabaları ve verimlilikleri aracılığıyla örgütsel performansı geliştirmektir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde olumsuz noktaların tespit edilmesinde, ödüllendirmede, işten çıkarım gibi uygulamalarla paralelliği açısından oldukça önemli bir uygulamadır. Aynı zamanda, olumsuz noktaların tespiti aşamasından sonra bunun giderilmesi için verilecek eğitim planları için de önem arz etmektedir (Kuzutürk, 2016).

3. STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Bir yönetim uygulama alanı ve işletme okulu çalışma alanı olarak, SİKY alanı, 1980'lerin ortalarından bu yana istikrarlı bir şekilde büyümüştür. SİKY ile ilgili akademik literatürün çoğu son 40 yılda yayınlanırken, alanın zihinsel kökleri ABD'de 1920'lere kadar uzanabilmektedir (Kaufman, 2001). Literatürde "*stratejik insan kaynakları yönetimi*" ve onun ortak terimi olan "*insan kaynakları stratejisi*"nin anlamı hususunda hala önemli bir çeşitlilik bulunmaktadır (Boxall ve Purcell, 2000). Terimleri netleştirmek oldukça önemlidir. Çünkü benimsenen tanımlar, konuyla ilgili temel teorik problemler hakkındaki düşünme şeklini şekillendirmektedir.

Wright ve McMahan (1992) SİKY'yi, kuruluşların hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmayı amaçlayan, "*planlanan İK yayımları ve faaliyetleri modeli*" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda ima edilen iki varsayım bulunmaktadır. Birincisi, kuruluşlar, İKY sayesinde firma düzeyindeki sonuçları etkileyebilmektedir ve ikincisi, İKY'nin firmayı stratejik bir düzeyde etkileme yeteneğini tanımlayan, yalnız uygulamalardan ziyade uyum içinde çalışan İKY faaliyetlerinin kombinasyonu veya sistemidir. SİKY, İK yöneticilerinin diğer işletmelerle yatay olarak ve kuruluşun iş stratejisiyle dikey olarak entegre olan İKY stratejileri geliştirmek için kullandıkları bir süreç olarak da tanımlanabilmektedir.

Küresel rekabet, teknolojinin gelişmesi, iş döngüsünün kısaltılması ve üretimden bilgiye dayalı ekonomiye geçiş, sürdürülebilir rekabet avantajı yaratacak kaynak arayışındaki iş dünyasını etkilemektedir (Dyer ve Reeves, 1995). Bu değişiklikler, yeni rekabet avantajı yaratacak kaynakları bulmak için kuruluşlara baskı yapmaktadır. Çalışanlar ve onları yönetmek için kurulan uygulama sistemleri, giderek bu rekabet avantajının kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır (Wright vd., 2001). Bu gibi nedenler ve bunları sağlamak için gerek stratejik yaklaşım SİKY'nin önemi arttırmaktadır.

3.1. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Özellikleri

SİKY, kamu performansına doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunan, uzun vadeli insan sorunlarıyla ve makro endişelerle ilgilenen bir İKY yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Truss vd., 2012). SİKY, reform programları, kariyer geliştirme yolları ve şirket hedefleriyle bağlantılı liderlik geliştirme stratejilerine giderek daha fazla güvenmektedir (Berman, 2015). SİKY, organizasyonun genel başarısına katkıda bulunmak amacıyla, insan yönetimi ile ilgili kritik faktörlerin ele alınması için uygun bir alternatif çözüm ve insan kaynakları ile ilgili konularda uzun vadeli karar verme aracı sağlamaktadır.

Purcell (1998), SİKY'nin bir firmayı rakiplerinden farklı kılan eylemlere daha fazla odaklanma eğiliminde olduğunu vurgulamıştır. SİKY, organizasyonel yapı, kültür, organizasyon performansı, etkililik, kaynakları gelecekteki ihtiyaçlarla eşleştirme, bilgi yönetimi, değişim yönetimi ve çok farklı yeteneklerin geliştirilmesindeki değişikliklerle ilgili bir organizasyondaki değişiklikleri ele alma eğilimindedir. Bu, insan sermayesi ve süreç yeteneklerinin geliştirilmesi kombinasyonu ile işleri etkili bir şekilde yapma becerisidir. SİKY'nin temel amacı, kuruluşun sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için ihtiyaç duyduğu yetenekli, kararlı ve iyi motive edilmiş çalışanlara sahip olmasını sağlayarak stratejik yetenek oluşturmaktır (Armstrong, 2006).

Stratejik insan kaynakları yönetiminin alanı geleneksel insan kaynakları yönetimininkinden iki önemli yön açısından ayrılmaktadır. İlk olarak, SİKY, bireysel performanstan ziyade örgütsel performansa odaklanmaktadır. İkinci olarak, bireysel İK yönetim uygulamaları yerine iş sorunlarına çözüm olarak İK yönetim sistemlerinin rolünü de vurgulamaktadır (Becker ve Huselid, 2006). Buradan da anlaşılacağı gibi SİKY, bazı yönleriyle geleneksel yaklaşımdan ayrılmaktadır.

4. DİJİTALLEŞME

Teknolojide atılan büyük adımlar ile toplum hızlı ve köklü değişimler geçirmektedir. Bu değişiklikler nedeni ile içinde bulunulan dönem “*dijital çağ*” olarak adlandırılmaktadır. Satın alınmak istenilen hemen hemen her şeye internet üzerinden ulaşılabilir. Dijitalleşme hayatın her alanını etkilemektedir. Son zamanlarda içinde bulunulan salgın dönemi de dijitalleşme sürecini hızlandırmaktadır. Dijitalleşme ile beraber sıkça duyulmaya başlanılan bazı terimler mevcuttur ve bu terimlere başlık altında yer verilmiştir.

4.1. Dijitalleşmenin Tanımı

Literatür incelendiğinde, dijitalleşmenin net ve eksiksiz bir tanımının olmadığı görülmektedir. Aslında, çoğu yazar, okuyucunun herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duymadan anlayabildiğini varsayarak bu terimi kullanıyor gibi görünmektedir. Bu şekilde, tanımlar vermek yerine, dijitalleşme teriminin sadece genel olarak toplum ve kuruluşlar üzerindeki etkisinin altını çizerek tanıtmaktadırlar. Yönetim bağlamında dijitalleşme kavramı tipik olarak manuel süreçlerin ve fiziksel nesnelerin, bu süreç ve nesnelerin dijital versiyonlarına dönüştürülmesine odaklanmaktadır (Bilgiç vd., 2020). Bu dönüşümler, bulut bilişim ve büyük veri gibi dijital teknolojilerin yardımıyla yapılmaktadır. Bu terimlere Endüstri 4.0 başlığı altında yer verilmiştir.

4.2. Endüstri 4.0

“*Dördüncü Sanayi Devrimi*” olarak nitelendirilen Endüstri 4.0 kavramı, 2011’de Almanya’nın Hannover kentinde endüstriyel ileri teknoloji stratejisinin gelecekteki projesi olarak tanıtılmıştır (Glas ve Kleemann, 2016). En gelişmiş teknoloji imal eden ülkelerden olan Almanya, gelişmiş imalat şirketleri ve fabrikalarına sahiptir. İlk üç endüstriyel devrim, makineleşmeyi, elektriği ve bilgi teknolojilerini insan üretimine getirmiştir. “*Dördüncü Sanayi Devrimi*” olarak kabul edilen ve ürünlerin kendi imalat işlemlerini denetleme meylinde olan

Endüstri 4.0 ise, Alman mühendislerin ilk defa görülen paradigmaya dönüştüğünü fark etmesinden beri, dünya endüstrisi ve akademisi arasındaki en popüler konulardan biri olmuştur (Qin vd., 2016).

Birinci sanayi devriminden beri yaşanan devrimler, su ve buharla çalışan aletlerden elektrikli ve sayısal imalata geçilen köklü değişikliklere sebep olmuştur. İmalat aşamaları kendiliğinden çalışabilen duruma gelmiştir. Bunun anlamı insanların makineleri kolayca çalıştırabileceğidir. Endüstriyel imalat, bugün küresel rekabet ve üretimin sürekli değişen pazar taleplerine hızlı bir şekilde uyarlanması ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu gereksinimler yalnızca mevcut üretim teknolojisindeki köklü gelişmelerle karşılanabilmektedir. Endüstri 4.0, iş ve üretim süreçlerinin entegrasyonunun yanı sıra şirketin değer zincirindeki tüm katılımcılarının entegrasyonuna dayanan umut verici bir yaklaşım olarak görülmektedir (Rojko, 2017).

Endüstri 4.0 ile öngörüldüğü üzere üretimin geleceği, her üretim ögesinin özerk bir şekilde bilgi alışverişinde bulunabildiği, eylemler başlatabildiği ve kendilerini bağımsız olarak kontrol edebildiği yaygın entegrasyonundan oluşmaktadır (Weyer vd., 2015). “Akıllı” terimi, Endüstri 4.0 çerçevesinde merkezi bir hale gelmektedir. Endüstri 4.0, akıllı makinelerin kullanımı ve geleneksel üretim sistemlerinin akıllı fabrikalara dönüştürülmesi yoluyla akıllı ürün ve süreçlerin yaratılmasına büyük ölçüde odaklanan yeni bir üretim paradigmasıdır (Pereira ve Romero, 2017). Çalışmanın bir sonraki aşamasında Endüstri 4.0’ın bileşenlerine özet niteliğinde değinilmiştir.

4.2.1. Endüstri 4.0 Bileşenleri

Endüstri 4.0 çok sayıda teknolojiyi ve ilgili paradigmaları kapsamaktadır. Bu bölümde “akıllı siber fiziksel sistemlerle inşa edilmiş akıllı fabrikalar vizyonu” olan Endüstri 4.0’ın bileşenleri açıklanmaya çalışılmıştır (Thames ve Schaefer, 2016). Vaidya vd. (2018), Endüstri 4.0’ın dokuz ayağı olarak ifade ettiği bileşenlerin, yalıtılmış ve optimize edilmiş pil üretimini tamamen bütünleşmiş, otomatik ve en iyi şekilde kullanılacak bir üretim akışına dönüşüreceğini ifade etmiştir.

- **Siber-Fiziksel Sistemler (CPS):** CPS, bilgisayar ve fiziksel yetenekleri entegre eden yeni nesil sistemlerdir. Siber sistemler ve fiziksel sistemlerin birleşimiyle, kullanıcı anlamsal yasaları izlenebilmekte ve böylece insanlarla iletişim kurulabilmektedir. Siberetik sistemler, mantık ve sensör birimlerinin bir toplamı iken, işletici birimlerinin fiziksel sistemler toplamıdır. Bilgi işlem gücünü, iletişim teknolojilerini ve kontrol mekanizmalarını kullanarak fiziksel dünyanın yeteneklerini etkileşim ve genişletme yeteneği sayesinde, siber-fiziksel sistemler geri bildirim döngülerine, üretim süreçlerini iyileştirmeye ve karar alma süreçlerinde insanların optimum desteğine izin vermektedir (Baheti ve Gill, 2011).
- **Arttırılmış Gerçeklik:** Arttırılmış gerçeklik, üzerine elektronik bilgi katmanları da dahil olmak üzere fiziksel dünyayı genişleten gelişmedir ve son zamanlarda uygulamaların kapsamı tıp, telekomünikasyon vb. alanlar için yeniliği içerecek şekilde genişlemiştir (Nayyar vd., 2018). Arttırılmış gerçeklik gelişmesi, müşterilere sanal bilgileri gerçekle paylaşarak arttırılmış bir dünyayı deneyimleme şansı vermektedir.
- **Büyük Veri ve Analiz:** Sosyal ağ sitelerinin artan kullanımı, büyük veri adı verilen fazla miktarda verinin oluşturulmasında katkıda bulunmuştur. Mesajlar, bloglar, sohbetler, yorumlar, ticari işlemler gibi bilgileri içeren bir veri deposudur. Kişisel büyük veri (kişisel kullanım yoluyla oluşan), sosyal büyük veri (sosyal ağlar üzerinden oluşturulan), profesyonel büyük veri (yetkililer tarafından oluşturulan) gibi oluşturulma kaynağına göre farklı kategorilere ayrılabilir. Akıllı fabrika yönetimi amacı doğrultusunda değerli görüşler sağladığı için Endüstri 4.0’ın önemli bileşenlerinden biri olarak tanımlanan büyük veride, ilgili bilgileri sağlamak için verilerin gelişmiş araçlar ve teknolojilerle işlenmesi gerekmektedir (Sharma ve Pandey, 2020). Sektör kaynaklarından elde edilen verilere “Endüstriyel Büyük Veri” denilmektedir.
- **Nesnelerin İnterneti:** Modern kablosuz telekomünikasyon senaryosunda hızla yer edinmeye başlamış bir örneksemdir. Bu konseptin ana düşüncesi, eşsiz belirleme şemalarıyla birbirleriyle etkileşime girebilen ve ortak amaca ulaşmak için komşularıyla iş birliği yapabilen çeşitli nesnelerin (*sensörler, cep telefonları vb.*) etraftaki yaygın mevcudiyetidir (Hozdic, 2015).
- **Bulut Bilişim:** Yüksek performans ve düşük maliyet sunan bir bilgi işlem teknolojisidir. Sanallaştırma teknolojisi, kaynak paylaşımı, enerji tahsisi, esnek genişletme ve diğer birçok avantaj ile bulut bilişim sağlamaktadır. Depolama ve hesaplama için bir bulut bilgi işlem merkezine büyük miktarda veri yüklenabilmektedir. Bu da üretimi kolaylaştırmaktadır (Xu vd., 2018).

- **Siber Güvenlik:** Endüstri 4.0 ile beraber standart iletişim protokollerinin artan bağlanabilirliği ve kullanımıyla, endüstriyel sistemleri ve üretim hatlarını siber güvenlik tehditlerinden sakınma gereği duyulmaktadır. Bu noktada makineleri ve kullanıcıları gelişmiş tanıma ve ulaşım yönetimi oldukça önemlidir (Vaidya vd., 2018).
- **Yatay ve Dikey Sistem Entegrasyonu:** Yazılım, donanım, diğer sistemler ve alt sistemler gibi sistem bileşenlerini birbirine bağlamakla ilgilidir. Bu bileşenler birlikte çalışmaktadır ve amaçlarına göre çözümler sunmaktadır (Auger vd., 2017). Endüstri 4.0 bağlamında, sistemler genellikle nesnelere, insanlar, servisler arasında bağlantı kurabilmesine, işbirliğine olanak tanıyan nesnelere interneti gibi teknolojiler kullanarak entegrasyonu sağlamaktadır. Yatay entegrasyon, bireysel veya ortak hedeflere ulaşmak için iki veya daha fazla şirket arasındaki iş birliğine dayanmaktadır. Dikey entegrasyon ise, koordine etmelerine, işbirliği yapmalarına izin vermek için bir kuruluş içindeki üretim süreci, uygulama cihazları, insanlar, veriler gibi sistem bileşenlerini bir araya getirmektedir (Sanchez vd., 2020).
- **Otonom Robotlar:** Gerekli yazılımlar sayesinde ve ısı gibi sensörleri anlamlandırarak harekete geçebilen robotlardır (Taşköprü, 2019). Robotlarla üretimde ve günlük ortamlarda giderek artan bir talep bulunmaktadır. Endüstriyel robotlar, kusurların azaltılması, nitelikte artış ve kredibilite, azaltılmış atık ve iyi zemin alanı kullanımı gibi çok sayıda fayda vaat etmektedir. Bu da onları birinci sınıf üreticiler için vazgeçilmez kılmaktadır (Ghobakhloo, 2018).
- **Simülasyon:** Teknoloji odaklı bir devrim olarak Endüstri 4.0, bilgisayar simülasyonunu ve ilgili teknolojileri birçok yönden kullanmaktadır. Simülasyon, sanal modellerle bilgisayarda gerçek dünyadaki olguları yansıtmaktadır. Model kullanılarak, sistemde herhangi bir şeyde değişikliğe gidilmek istendiğinde, güvenli ve kayda değer biçimde daha az maliyetle ürünler elde edilebilmektedir. Simülasyon, CPS'yi ve akıllı fabrikayı kolaylaştırmaktadır ve gelirin artması, ürünlerin kişiselleştirilebilmesi, nitelikli çalışanlarda artış, artırılmış iş güvenliği ve verilerle yeni fırsatlar ortaya çıkarması gibi faydalar ortaya koymaktadır (Günel, 2019).

4.3. Dijitalleşme ve İnsan Kaynakları

Geleneksel İKY, internetin hızla gelişmesi sonucunda İK uygulamalarının (*işe almada, performans değerlendirilmede, ücretlendirmede vb.*) dijitalleşmesiyle başka bir boyuta ulaşmıştır. Örnek vermek gerekirse, eğitim, dijitalleşmenin yeni bir dönüşüm getirdiği yenilikçi uygulamalardan biridir. Eğitim için teknolojiden yararlanmanın maliyet açısından faydaları, ulaşım ve konaklama maliyetinde azalma olarak sıralanabilmektedir. Diğer bir açıdan bakılacak olursa, herhangi bir zaman diliminde eğitime katılabilen ve kendi hızını belirleyebilen çalışanlardan söz edilebilmektedir. Bu sayede, çalışanlar geleneksel yaklaşıma nazaran daha esnek eğitim alabilmektedir.

Rekabet gücünü korumak için, kuruluşlar daha hızlı ve daha doğru kararlar almanın yollarını aramaktadır. Bu kapsama ücretlendirme ve tazminat konuları da dâhil olmaktadır. Bunun için gerekli becerilere sahip iş gücünü çekecek, elinde tutacak rekabetçi düzeyde bir ücret belirleyebilmek adına piyasa verileri kullanılmaktadır. Kullanılan ücret yönetimi yazılımı, iş değerlendirmesi, ücret yapısı, maaş anketleri, maaş planlaması, teşvik tazminatı vb. modülleri entegre etmektedir (Tripathi ve Singh, 2017). Teknoloji yoluyla ücret yönetimi, İK yöneticilerinin görüntüleyebilmesine, gerektiğinde değiştirmesine ve katılımına olanak sağlamaktadır. Ayrıca İK uzmanları, iş gücünü yönetmek ve uygun değişiklikleri yapmak için raporlar oluşturmak üzere teknolojiden yararlanabilmektedir.

Çalışmada daha önce de bahsedildiği üzere dijital teknolojiler, özellikle de yüksek miktarda veriyle çalışılırken (büyük veri), bilgisayar destekli eğitimlerde, işe alma ve değerlendirmede yapay zekâ kullanımında, vb. çeşitli İK süreçlerinde kullanılmaktadır. Şu anda, aday seçmekten çalışanın duygu durumunu analiz etmeye kadar, yapay zeka unsurlarına sahip bir yazılım, İK yöneticilerinin karşılaştığı neredeyse tüm sorunları çözebilmektedir (Fedorova vd., 2019). Bu durum işleri kolaylaştırmaktadır. Özellikle kâğıt üzerinde harcanacak emek, dijital ortamda kolayca ve hızlı bir şekilde yapıldığında ihtiyaç duyulan zaman başka alanlarda kullanılabilir.

Dijitalleşmenin iyi yönlerinin yanı sıra riskli yönleri de mevcut bulunmaktadır. Günlük hayatta kullanılan telefonlarda parmak izi, tıbbi sorunlar, gündelik alışkanlıklar, mesajlar vb. birçok kişisel bilgi bulunmaktadır. Bunun oluşturduğu risklerden biri verilerin çalınması suç için kullanılması olabilmektedir. İşin dijitalleşmesi, çalınabilecek bilgiler nedeniyle büyük risk oluşturmaktadır. Örnek vermek gerekirse, her parasal süreç bilgisi bulut gibi dijital platformlarda tutulmaktadır. Güvenliğin sağlanması öncelikli konulardan biri olmalıdır (Kırık

Kutluay, 2017). İşletmeler ve insanlar tarafından gerçekleştirilen her işlem kayıt altına alınmaktadır. Bu gibi risklerin farkında olarak tedbir almak gerekmektedir.

5. SONUÇ

21. yüzyılda, iş ortamları giderek sanallaşmakta, çalışanlar dijital araçlarla iş yapar hale gelmekte ve etkileşimler gitgide teknolojiler aracılığıyla gerçekleşmeye başlamaktadır. Tüm bu değişiklikler yeni kurumsal değerler ve iş hedefleri ile yeni çalışma ortamı algısı gerektirmektedir. Dijitalleşmenin, ortaya çıkan yeni kavram ve değerlerin yükünü taşıyan ve bunu şirket geneline yayan İK fonksiyonuna yansıdığı ortaya çıkmaktadır. İK için her dönüşüm sürecinde temel amaç ve faaliyet, kültürel değişimi ve sürecin benimsenmesini etkilemek için bu değerleri teşvik etmektir.

İKY'nin süreç içindeki konumu, iş gücünün yeni iş stratejisine uyarlanmasıyla uğraşmak, çalışanları yeni teknolojiler konusunda eğitmek ve bu doğrultuda kendi dönüşümünden de sorumlu olmasıdır. Dolayısıyla, dijitalleşmenin teknolojiyle ilintisi fazla gibi görünse dahi insan deneyimiyle daha fazla ilgisi bulunmaktadır. Bunun anlamı, en yeni teknolojilere sahip olmanın, doğru ve akıcı şekilde kullanmayı bilmeyen çalışana sahip olunmadığı sürece bir öneminin olmamasıdır. İKY uygulamaları da tam olarak bu noktada devreye girmektedir.

Bugünün en önemli konularından olan rekabet avantajı, kuşkusuz ki en değerli kaynak olan insan ve bu kaynağın etkili bir şekilde yönetilebilmesi ile sağlanabilmektedir. Bu doğrultuda, etkin bir İK departmanına sahip olmak önem arz etmektedir. İK uzmanları gerek işe alımda gerek eğitimde kilit rol oynamaktadır. Aynı zamanda, yeni teknolojileri şirketlerine ve dolayısıyla uygulamalarına entegre etme hususunda da onlara fazlaca rol düşmektedir. Bütün bunlar yerine getirildiği takdirde maddi ve emeksel tasarruf sağlanmış olacaktır.

Çalışmanın literatür incelemesi niteliğinde olması kimi sınırlılıkları beraberinde getirmiştir. Çalışmanın içeriğinde bulunan veri, bilgi ve analizler geçmişte yapılan kuramsal ve görgül araştırmalara dayanmaktadır. Çalışma kapsamında bağlamdaki kavramlar ve ilintili öğeler detaylandırılmış ve dijitalleşmenin İKY uygulamalarına etkisi incelenmiştir. Literatürde bu noktada büyük oranda olumlu görüşler olduğu gözlemlenmiştir. Daha önce de bahsedilen riskler haricinde olumlu etkisi olduğu düşünülmektedir. Öncül araştırmalardan yola çıkılarak hazırlanan bir çalışma olduğu ve konuyla ilintili kavramların özeti niteliğinde olduğu düşünüldüğünde, çalışmanın ana kaynaklara yönlendirmede ve temel fikirlerin benimsenmesinde örgütsel yazına katkı sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Ömer Faruk (2001), **Değişim Rüzgarında Stratejik İnsan Kaynakları Planlaması**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- ARGON, Türkan ve EREN, Altay (2004), **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- ARMSTRONG, Michael (1992), **Human Resource Management: Strategy & Action**, Kogan Page Publisher, London (UK).
- ARMSTRONG, Michael (2006), **Strategic Human Resource Management: A Guide to Action**, Kogan Page Publisher, London (UK).
- ARMSTRONG, Michael (2009), **Performance Management: Key Strategies and Practical Guidelines**, Kogan Page Publisher, London (UK).
- AUGER, Antoine ve EXPOSITO, Ernesto ve LOCHIN, Emmanuel (2017), “*Survey on Quality of Observation within Sensor Web Systems*”, **IET Wireless Sensor Systems**, S.7(2), ss.163-177.
- BAHETI, Radhakisan ve GILL, Helen (2011), “*Cyber-Physical Systems*”, **The Impact of Control Technology** (Eds. T. Samad, A. Annaswamy), IEEE Control Systems Society Publisher, New York, ss.161-166.
- BAL, Yasemin (2011), “*Rekabet Stratejilerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarına Etkisi*”, **Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BECKER, Brian E. ve HUSELID, Mark A. (2006), “*Strategic Human Resources Management: Where Do We Go From Here?*”, **Journal of Management**, S.32(6), ss.898-925.
- BERMAN, Evan M. (2015), “*HRM in Development: Lessons and Frontiers*”, **Public Administration and Development**, S.35(2), ss.113-127.

- BHAGAT, Mahesh (2020), “*The Study of Effect and Influence of Digitalization on HRM Practices, in India*”, **International Journal of Innovative Science and Research Technology**, S.5(11), ss.1009-1012.
- BİLGİÇ, Emrah, TÜRKMENOĞLU, Mehmet Ali ve KOÇAK, Ahmet (2020), “*Dijitalleşmenin Lojistik Yönetimi Bağlamında İncelenmesi*”, **Bitlis Eren Üniversitesi İİBF Akademik İzdüşüm Dergisi**, S.5(1), ss.56-69.
- BOXALL, Peter (2007), “*The Goals of HRM*”, **The Oxford Handbook of HRM** (Eds. Peter Boxall, John Purcell, Patrick Wright), Oxford University Press, Oxford, ss.48-68.
- BOXALL, Peter ve PURCELL, John (2000), “*Strategic Human Resource Management: Where Have We Come From and Where Should We Be Going?*”, **International Journal of Management Reviews**, S.2(2), ss.183-203.
- BRATTON, John ve GOLD, Jeff (2012), **Human Resource Management: Theory and Practice**, Palgrave Macmillan Publisher, London, 5th Edition.
- CARROLL, Marilyn, MARCHINGTON, Mick, EARNSHAW, Jill ve TAYLOR, Stephen (1999), “*Recruitment in Small Firms*”, **Employee Relations**, S.21(3), ss.236-250.
- COLLINGS, David G., WOOD, Geoffrey T. ve SZAMOSI, Leslie T. (2009), **Human Resource Management: A Critical Approach**, Routledge Publisher, London.
- ÇETİN, Hüseyin, DİKEN, Ahmet, KOÇYİĞİT, Nezahat ve KODALAK, Oğuzhan (2019), “*İnsan Kaynakları Değerinin Ölçülmesinde Bir Model İncelemesi*”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, S.1(1), ss.1-13.
- DEMİRCİ, M. Kemal (2015), **İşletmecilik Kuram ve Uygulama**, Detay Yayınları, Ankara.
- DEMİRKOL, Şehnaz ve ERTUĞRAL, Suna Mugan (2007), “*İşletmelerde Personel Seçiminde Kullanılan Teknikler ve Analizler*”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, S.2, ss.23-34.
- DOĞAÇ, Anısı (2015), “*Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin İşletmelerin Rekabet Avantajı Sağlamasındaki Rolü ve Önemi*”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DYER, Lee ve REEVES, Todd (1995), “*Human Resource Strategies and Firm Performance: What Do We Know and Where Do We Need to Go?*”, **International Journal of Human Resource Management**, S.6(3), ss.656-670.
- EILBIRT, Henry (1959), “*The Development of Personnel Management in The United States*”, **Business History Review**, S.33(5), ss.345-364.
- FEDOROVA, Alena, KOROPETS, Olga ve GATTI, Mauro (2019), “*Digitalization of Human Resource Management Practices and its Impact on Employees' Well-Being*”, **Paper Presented at The 2019 International Scientific Conference**, 8-10 May 2019, Vilnius (Lithuania), ss.1-10.
- FERRIS, Gerald R., HOCHWARTER, Wayne A., BUCKLEY, M. Ronald, HARRELL-COOK, Gloria ve FRINK, Dwight D. (1999), “*Human Resources Management: Some New Directions*”, **Journal of Management**, S.25(3), ss.385-415.
- GHOBAKHLOO, Morteza (2018), “*The Future of Manufacturing Industry: A Strategic Roadmap Toward Industry 4.0*”, **Journal of Manufacturing Technology Management**, S.29(6), ss.910-936.
- GLAS, Andreas H. ve KLEEMANN, Florian C. (2016), “*The Impact of Industry 4.0 on Procurement and Supply Management: A Conceptual and Qualitative Analysis*”, **International Journal of Business and Management Invention**, S.5(6), ss.55-66.
- GOSWAMI, Arvind (2018), “*Human Resource Management and its Importance for Today's Organizations*”, **Journal of Advances and Scholarly Researches in Allied Education**, S.15(3), ss.128-135.
- GROSSMAN, Rebecca ve SALAS, Eduardo (2011), “*The Transfer of Training: What Really Matters*”, **International Journal of Training and Development**, S.15(2), ss.103-120.
- GUEST, David E. (1997), “*Human Resource Management and Performance: a Review and Research Agenda*”, **The International Journal of Human Resource Management**, S.8(3), ss.263-276.

- GUEST, David E. (2011), “*Human Resource Management and Performance: Still Searching for Some Answers*”, **Human Resource Management Journal**, S.21(1), ss.3-13.
- GÜLTEKİN, Sebahattin ve ALTUNTOP, Serkan (2014), “*İnsan Kaynakları Yönetiminde Temel İlkeler*”, **Güvenlik Sektöründe İnsan Kaynakları Yönetimi** (Ed. Serdar Kenan Gül, Ali Erkan Alaç), Seçkin Yayınları, İstanbul, ss.43-63.
- GÜNAL, Murat M. (2019), “*Simulation for The Better: The Future in Industry 4.0*”, **Simulation for Industry 4.0**, Springer Publisher, New York, ss.275-283.
- HAUSDORF, Peter A. ve DUNCAN, Dale (2004), “*Firm Size and Internet Recruiting in Canada: A Small Preliminary Investigation*”, **Journal of Small Business Management**, S.42(3), ss.325-334.
- HOZDİC, Elvis (2015), “*Smart Factory for Industry 4.0: A Review*”, **International Journal of Modern Manufacturing Technologies**, S.7(1), ss.28-35.
- INDERMUN, Vartikka (2014), “*Importance of Human Resource Management Practices and The Impact Companies Face in Relation to Competitive Challenges*”, **Singaporean Journal of Business Economics, and Management Studies**, S.2(11), ss.125-135.
- KAUFMAN, Bruce E. (2001), “*The Theory and Practice of Strategic HRM and Participative Management*”, **Human Resource Management Review**, S.11(4), ss.505-533.
- KAUFMAN, Bruce E. (2007/2009), “*The Development of HRM in Historical and International Perspective*”, **The Oxford Handbook of HRM** (Eds. Peter Boxall, John Purcell, Patrick Wright), Oxford University Press, Oxford, ss.19-48.
- KESTER, Yusuf (2019), “*Çalışanların Algısı İle İnsan Kaynakları Uygulamaları: Perakende Sektöründe Bir Araştırma*”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- KILIÇ KIRILMAZ, Selma (2020), “*İnsan Kaynakları Yönetiminde Yaşanan Dijital Dönüşüm: İşletmelerin Dijital İKY Uygulamalarının Araştırılması*”, **Research Journal of Business and Management**, S.7(3), ss.188-200.
- KIRIK KUTLUAY, Burcu (2017), “*Digitalization, New Generation Technologies and Their Effects on Finance*”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KUZUTÜRK, Belkıs (2016), “*İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Örgütsel Performansa Etkisi*”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KÜÇÜKKÖSELEÇİ, Elif (2009), “*Teknolojik Gelişmelerin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarına Etkisi ve Bir Araştırma*”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- LAZEAR, Edward P. (1999), “*Pay Equality and Industrial Politics*”, **Journal of Political Economy**, S.97(3), ss.561-580.
- LEBEKWE, Moalosi ve GÜRAN, Rahile (2018), “*Türkiye’de Elektronik İşe Alım Kullanımına Yönelik Bir Araştırma*”, **Marmara İktisat Dergisi**, S.2(1), ss.89-104.
- MARCIANO, Victor M. (1995), “*The Origins and Development of Human Resources Management*”, **Academy of Management Proceedings**, S.1995(1), ss.221-228.
- NAYYAR, Anand, MAHAPATRA, Bandana, LE, Dac Nhuong ve SUSEENDRAN, G. (2018), “*Virtual Reality (VR) & Augmented Reality (AR) Technologies for Tourism and Hospitality Industry*”, **International Journal of Engineering & Technology**, S.7(2.21), ss.156-160.
- ÖGE, H. Serdar (2017), **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Eğitim Yayınevi, Konya.
- ÖZTÜRK, A. Turan (2010), “*İnsan Kaynakları Yönetiminde Performansa Dayalı Ücret ve Teşvik Sistemi*”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, S.2(2), ss.1-10.
- PEREIRA, Ana C. ve ROMERO, Fernando (2017), “*A Review of The Meanings and The Implications of The Industry 4.0 Concept*”, **Procedia Manufacturing**, S.13, ss.1206-1214.
- QIN, Jian, LIU, Ying ve GROSVENOR, Roger (2016), “*A Categorical Framework of Manufacturing for Industry 4.0 and Beyond*”, **Procedia CIRP**, S.52, ss.173-178.

- RENÇBER, İbrahim (2014), “*İnsan Kaynakları Yönetim Uygulamaları, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler*”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- RIHAN, Ibrahim (1998), “*What is Human Resources Management*”, **Academia** (E-Article), https://www.academia.edu/7775792/What_is_Human_Resources_Management (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- ROJKO, Andreja (2017), “*Industry 4.0 Concept: Background and Overview*”, **International Journal of Interactive Mobile Technologies (IJIM)**, S.11(5), ss.77-90.
- SALAS, Eduardo ve STAGL, Kevin C. (2009), “*Design Training Systematically and Follow The Science of Training*”, **Handbook of Principles of Organizational Behavior: Indispensable Knowledge for Evidence-Based Management** (Ed. E. Locke), John Wiley & Sons Publisher, New Jersey, ss.59-84.
- SANCHEZ, Manuel, EXPOSITO, Ernesto ve AGUILAR, Jose (2020), “*Industry 4.0: Survey from A System Integration Perspective*”, **International Journal of Computer Integrated Manufacturing**, S.33(10-11), ss.1-25.
- SHARMA, Abhilasha ve PANDEY, Harsh (2020), “*Big Data and Analytics in Industry 4.0*”, **A Roadmap to Industry 4.0: Smart Production, Sharp Business and Sustainable Development** (Eds. A. Nayyar, A. Kumar), Springer Publisher, New York, ss.57-73.
- TAŞKÖPRÜ, Seher (2019), “*Endüstri 4.0’ın İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma*”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- THAMES, Lane ve SCHAEFER, Dirk (2016), “*Software-Defined Cloud Manufacturing for Industry 4.0*”, **Procedia CIRP**, S.52, ss.12-17.
- TOWELL, Michele Elizabeth Louise (2012), “*How Can Coaching Improve The Effectiveness of Performance Management Conversations?*”, **Doctoral Thesis**, Oxford Brookes University, Oxford.
- TRIPATHI, Roma Trigunait ve SINGH, Pooja Kushwaha (2017), “*A Study on Innovative Practices in Digital Human Resource Management*”, **National Seminar on Digital Transformation of Business in India: Opportunities and Challenges**, 24 – 25 March 2017 - Dehradun, IMS Unison University Publisher, Uttarakhand, ss.3-9.
- TRUSS, Catherine, MANKIN, David ve KELLIHER, Clare (2012), **Strategic Human Resource Management**, Oxford University Press, Oxford.
- TUNÇER, Murat (2017), “*Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Liyakat İlkesi: Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Örneği*”, **Yüksek Lisans Tezi**, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- VAIDYA, Saurabh, AMBAD, Prashant ve BHOSLE, Santosh (2018), “*Industry 4.0 - A Glimpse*”, **Procedia Manufacturing**, S.20, ss.233-238.
- WEYER, Stephan, SCHMITT, Mathias, OHMER, Moritz ve GORECKY, Dominic (2015), “*Towards Industry 4.0 - Standardization as The Crucial Challenge for Highly Modular, Multi-Vendor Production Systems*”, **IFAC - Papers Online**, S.48(3), ss.579-584.
- WRIGHT, Patrick M. ve McMAHAN, Gary C. (1992), “*Theoretical Perspectives for Strategic Human Resource Management*”, **Journal of Management**, S.18(2), ss.295-320.
- WRIGHT, Patrick M, DUNFORD, Benjamin B. ve SNELL, Scott A. (2001), “*Human Resources and The Resource Based View of The Firm*”, **Journal of Management**, S.27(6), ss.701-721.
- XU, Li Da, XU, Eric L. ve LI, Ling (2018), “*Industry 4.0: State of The Art and Future Trends*”, **International Journal of Production Research**, S.56(8), ss.2941-2962.

Enflasyon Ortamındaki Parasal İllüzyon ve Endüstri 4.0 Bağlamında Reel Ücretler Üzerinde Kuramsal, Kavramsal ve İstatistiksel Bir Değerlendirme

A Theoretical, Conceptual and Statistical Evaluation of Real Wages in the Context of the Monetary Illusion in the Inflation Environment and Industry 4.0

Ahmet EFE

Dr., İç Denetçi, CISA – CRISC – PMP,
International Federatin of Red Cross and Red Crescent,
icsiacag@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2691-7517>

Makale Başvuru Tarihi: 07.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 22.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Parasal Yanılgı,

Reel Ücretler,

Enflasyon,

Endüstri 4.0,

YBS,

Enflasyonist ortamlarda reel ücretler genelde düşüş eğilimi gösterirken işçilerin aldıkları zamlara sevinmeleri "Money ilusion- parasal yanılgı" olarak önce Irving Fisher ve daha sonra da Milton Friedman tarafından literatüre geçirilmiş olup halen bu konuda çalışmalar özellikle makro iktisatçılar tarafından devam ettirilmektedir. Aslında reel ücretlerin düştüğü ve aslında enflasyonla birlikte negatif vergileme yapıldığı konusu işçi sendikaları tarafından sıkça gündeme getirilen ancak işverenler ile hükümetler tarafından genelde hiçbir şekilde kabul edilmeyen kritik ve tartışmalı bir husustur. Yapay zekâ (YZ) algoritmaları ile robotik teknolojinin otomasyonu ileri seviyeye çıkarmasıyla pek çok beyaz yaka iş alanlarının da artık işçilerden arındırılabilir bir noktaya varacağı üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Özellikle karanlık fabrikaların ve tam otomasyonun konuşulduğu Endüstri 4.0 (4IR) paradigması ile mevcut istihdam alanları daralırken reel ücretlerin nasıl bir seyir izleyeceği ve parasal illüzyonun meydana gelip gelmeyeceği merak konusu olmuştur. Bu çalışmada, ilgili literatür ve sektörel raporlar ışığında reel ücretlerdeki düşüş Türkiye kamu sektörü bağlamında analiz edilmekte ve teknolojik ilerlemeyle bağlantılı olarak fütürist değerlendirmeler yapılmaktadır. Ayrıca reel ücretlerin iki nokta arasındaki seyrinde düşüş yaşanan ücret gruplarının da belirlenmesine önem verilmiştir. Yapılan tespitlere göre 2003 ile 2022 yılları arasında reel olarak ücretlerin ciddi bir artış görmemiş olduğu ve reel kayba uğrayan ücret grubunun da örneklemdaki akademisyenler, genel müdürler ve valiler olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda reel ücretlerle ilgili parasal illüzyonun mevcut olduğu ve YZ ile gelişen otomasyon sistemlerinin akıllı YBS uygulamaları üzerinden nominal ve reel ücretler ve parasal illüzyon durumu hakkında kolayca doğru bilgiye zamanında ulaşabilme imkânı sağlayabileceği savunulmaktadır.

ABSTRACT

Keywords:

Monetary Illusion,

Real Wages,

Inflation,

Industry 4.0,

MIS,

Decreasing real wages and negative taxation with inflation is a critical and controversial issue that is frequently brought up by trade unions but is not generally accepted by employers and governments. While real wages generally show a downward trend in inflation, workers' rejoicing at the hikes they receive was first reported in the literature by Irving Fisher and then Milton Friedman as a "money illusion" and macroeconomists are continuing studies on this subject. Discussions continue that many white-collar business areas will now reach a point where they can be freed from workers, with artificial intelligence (AI) algorithms and robotic technology taking automation to a higher level. Especially with the Industry 4.0 (4IR) paradigm in which dark factories and complete automation are discussed, while the current employment areas are shrinking, it has been a matter of curiosity how real wages will follow and whether a monetary illusion will occur. In this study, in the light of the relevant literature and sectoral reports, the decline in real wages is analyzed in the context of the Turkish public sector, and futuristic evaluations are made in connection with technological progress. In addition, it was given importance to determine the wage groups in which the course of real wages decreased between two points. According to the findings, it has been determined that wages did not see a significant increase in real terms between 2003 and 2022, and the wage group that suffered actual losses was the academicians, general managers and governors in the sample. Our study argues that there is a monetary illusion on the real wages, and automation systems developed with AI can provide the opportunity to easily access accurate information on time about nominal and real wages and monetary illusion status through innovative MIS applications.

1. GİRİŞ

Parasal büyümedeki bir artış, reel denge talebini azaltarak beklenen enflasyon oranında bir artışa yol açmaktadır. Enflasyon oluştuğunda paranın satın alma gücü değer kaybeder ve insanların gelirleri düşer. Enflasyonist bir ortam, yaşam kalitesini düşürmekte, insanların mutluluğunu ve geleceğe yönelik iyimser beklentilerini ortadan kaldırmakta, sadece bireyi değil, aynı zamanda onun hayatını da etkilemektedir. En basit şekliyle para arzı, belirli bir süre boyunca dolaşımda olan para miktarıdır. Bu miktarın artması, tüketim harcamalarını ve yatırım harcamalarını artırarak fiyatların yani enflasyonun yükselmesine neden olur. Enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ile ilgili olarak, farklı ekonomistler hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabileceğini öne sürmektedirler.

Küreselleşme süreci ile en çok kullanılan kavramlardan biri de rekabettir. Hem şirketlerin hem de ülkelerin büyümesi ve gelişmesi, ne kadar rekabetçi bir yapıya sahip oldukları ile ilgilidir. Böyle bir rekabetçi yapının varlığı, ellerindeki kaynakları ne kadar etkin kullandıklarına, dolayısıyla verimliliklerine bağlıdır. Bu nedenle verimlilik ve verimliliği etkileyen faktörler günümüzün önemli tartışmalarından biri haline gelmiştir. Rekabetin güçlü olduğu ve piyasanın yapılanmış olduğu ekonomilerde ücretler aşağı doğru rijit olurken yukarıya doğru esnek olmaktadır. Ancak parasal yanlıgılardan dolayı nominal olarak değil reel olarak da esnek olabildiği söylenebilmektedir.

Enflasyon gelecekte fiyatlar hakkında belirsizlik oluşturarak tasarruf ve yatırımı engellediğinden aslında toplumsal olarak maliyeti yüksek bir olgudur. Gelecekteki fiyatları tahmin edebilmek için iş dünyasını ve bireyleri zaman ve para harcamaya zorlamaktadır. Vergi sistemi ile etkileşimi nedeniyle suni olarak gelir ve kârları artırarak vergi yükünü artırabilir. Tüm bu faktörler büyümeyi engeller, yaşam standartlarını düşürür ve daha az verimli bir ekonomiye yol açar. Ancak enflasyonu düşürmek de özellikle bütçe açığı ile cari açığı yüksek ülkelerde ciddi olarak maliyetli olmaktadır.

Kaynakların boşa kalması çıktıyı azaltır, istihdamı azaltır ve işsizliği artırır. Düşük enflasyonist beklentiler, fiyat ve ücret ayarlama sürecini hızlandıracaktır. Enflasyonist beklentilerin düşmesi sonucunda iş dünyası ürünlerdeki fiyat artış oranını hemen düşürecektir. Dolayısıyla daha düşük enflasyon ortamında, düşük nominal ücret artışı sayesinde işçiler reel ücretleri sürdürebileceklerdir.

Enflasyonist bir ortamda, açık ve zımnî iş sözleşmelerinin neden olduğu değişken ekonomik koşullar nedeniyle ücret ayarlamaları yavaş gerçekleşir. Açık iş sözleşmeleri sendikali endüstrilerde yaygın olup, çalışanların ve şirketlerin gelecek dönemde enflasyona ilişkin beklentileri ücret anlaşmalarına bağlıdır. Sözleşme dönemine ilişkin yüksek enflasyon beklentileri, sendikaların orantılı olarak ücret artışı talep etmesine ve şirketlerin bu talebe katılmasına yol açmaktadır. İşçiler ve işverenler arasındaki zımnî sözleşmeler ve özellikle güçlü hükümetler döneminde sendikaların itaat etmek zorunda kalmalarından dolayı sendikali endüstrilerde bile ücret artışına bağlı olarak eylemsizliğe yol açabilmektedir.

Hem açık hem de zımnî sözleşmeler nedeniyle enflasyon oranlarındaki düşüş, ücretlerdeki düşüşe hemen yansımaz. Ayrıca enflasyon hesapları da genelde baskı ortamlarında düşük gösterildiği için enflasyon oranlarında yapılan iyileştirmeler aslında işçilerin reel olarak kayıp yaşamalarına neden olmaktadır. Ancak bu konu negatif vergileme gibi kullanılmak istendiğinden ve işverenler için de maliyet düşüşü sağladığından dolayı pek gündeme getirilmek istenmez.

Bu çağın yeni teknolojileri yaygın olarak Endüstri 4.0 olarak adlandırılmaktadır. Dijitalleşme, robotlaşma, YZ uygulamaları ve akıllı otomasyondaki hızlı artış, işgücü piyasası da dâhil olmak üzere piyasalar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Teknolojik değişiklikler yeni işler ve meslekler yaratırken bazı işleri yok eder. İşlerin robotlar, akıllı araçlar, dijitalleştirilmiş ve bağlantılı süreçlerle değiştirilmesi, işgücü piyasası üzerinde büyük bir etkiye sahip olacak ve bu da kitlesel işsizlikle sonuçlanacaktır. Bu durumda reel ücretlerin en azından düşmemesi beklenirken Endüstri 4.0 çağına doğru gidilen yolda ulusal gelir ve kişi başına düşen gelir rakamları reel olarak sürekli artış gösterirken reel ücretlerde düşüş veya durağan bir seyir gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada öncelikle konuyla ilgili araştırma problemi yapılandırılmakta, ücretler ve istihdam ile ilgili sorunlar enflasyonist baskı bağlamında değerlendirilmekte; parasal illüzyon tarihçesi ile kavramsal olarak irdelenmekte; işgücü piyasalarında nominal ve reel ücretler karşılaştırılmakta; Türkiye’de işgücü ve ücret artışları analiz edilerek sonuçlandırılmaktadır.

2. ARAŞTIRMA PROBLEMİ VE LİTERATÜR

Scholar veri tabanında “*reel ücret*” olarak yapılan aramada 1260 adet yayın gösterilirken makale isminde arama yapıldığında sadece 4 adet yayın olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu alanda yeterli yayın olmadığı dikkate alındığında yaptığımız çalışmanın literatüre katkıda bulunabileceği söylenebilir. Çalışmamızda temel araştırma soruları; “*Türkiye’de enflasyon olgusu nedeniyle 2003-2021 döneminde reel ücretlerde düşüş olan meslek grupları hangileridir?*” ve “*Akıllı YBS uygulamalarıyla çalışanların reel ücretlerin gidişatı ve parasal illüzyon durumu ile ilgili olarak kolayca doğru bilgiyi zamanında elde etmek olanaklı mıdır?*” şeklinde yapılandırılmış olup, araştırmamızın temel varsayımları da şunlardır;

- Enflasyon ile reel ücretler düşüş gösterir,
- Nominal ücret artışları enflasyon üzerinde gerçekleşmediğinde reel olarak kayıplar söz konusudur,
- Çalışanlar reel artışlardan ziyade nominal artışlara baktıklarından dolayı parasal illüzyona kapılabilirler,
- Teknolojik gelişmeler, otomasyon, YZ ve 4IR uygulamaları bazı iş alanlarını daralttığından dolayı belli şartlar dâhilinde ücret düşüşleri yaşanabilir.

Çoğunluğu Keynesyen görüşe mensup bazı iktisatçılar enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini savunurken, Neoklasik görüştekiler enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini öne sürmektedirler. Ekonomik büyüme gerileme sürecine girdiğinde insanların gelirini oluşturan para miktarı da azalmaktadır. Paranın azalması sonucu harcamalar azaldığında, tüketim ve yatırım miktarı da azalır. Üretimin ve yatırımların devamı talebe bağlıdır. Gelir seviyesinin düşmesi sonucu talep azaldığında veya durduğunda üreticiler ürün ve hizmetlerini satamazlar. Bu şartlar altında sadece üretimi değil, yatırımlarını da azaltmak veya durdurmak zorunda kalıyorlar. Enflasyon, büyümeyi, finans sektörünün gelişmesini ve nüfusun korunmasız yoksul kesimini olumsuz yönde etkilemektedir. Enflasyonun ılımlı seviyelerinin bile reel büyümeye zarar verdiği tartışılmaz bir şekilde kabul edilmektedir (Cecchetti, 2000).

Enflasyonun ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı dünyanın önde gelen bankalarının para politikasının temel amacının fiyat istikrarı olduğu (King, 1999; Blejer vd., 2000), merkez bankalarının kendilerini düşük enflasyona adanmış genel olarak kabul edilmekte ve gerektiğinde açık ve zımnen enflasyona yönelik hedefler belirlemektedirler (Goodfriend, 2000; Abdul, 2006). Her ülkede, ekonomi politikasının nihai amacı, fiyat istikrar ile sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Bu nedenle ekonomik büyüme ve fiyat istikrarının sağlanabilmesi için para politikası ve maliye politikasının koordineli ve etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Sürdürülebilir büyümeyi ve fiyat istikrarını eşzamanlı olarak sürdürmek, politika yapıcılar için zor olabilir. Keynesyen ekonominin aksine, bazı ekonomik görüşler enflasyonun ekonomik büyüme için bir uyarı işareti olduğunu vurgulamaktadır (Mubarik, 2005).

Reel ücretler, enflasyon ve emek verimliliği arasındaki ilişkiyi incelemek önemli konulardan birisi haline gelmiştir. Bu ilişkinin anlaşılması, verimliliği artırarak rekabetçi yapının oluşturulması ve buna bağlı olarak sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik bir bakış açısı getirilmesi açısından önemlidir. İlgili literatür, emek verimliliği reel ücretleri, emek verimliliği-enflasyon ya da bu üç değişkenin tümünün birlikte analizini yapan çalışmalardan oluşmaktadır (Ram, 1984; Wakeford, 2004; Straus ve Wohar, 2004). Yine ilgili literatür, emek verimliliğini enflasyonla negatif, reel ücretlerle pozitif yönde ilişkilendirmektedir. Nitekim enflasyon hem çalışanların motivasyon ve çabalarını hem de firmaların yatırım kararlarını olumsuz etkileyen denge bozucu bir değişken olarak ele alınmaktadır (Christopoulos ve Tsionas, 2005).

Reel ücretlerdeki artış ise iş kaybının fırsat maliyetini artırmakta, dolayısıyla çalışanları işini kaybetmemek için daha fazla çaba göstermeye sevk etmektedir. Artan bu çaba, artan verimliliği de beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşıma verimlilik-ücret tipi hipotezi denir. Öte yandan, reel ücretlerde yaşanan bir yükseliş şirketler için maliyet artışına neden olmakta ve bu artış şirketleri işgücü yerine daha fazla sermaye kullanmaya yöneltmektedir. Çalışan başına sermaye miktarındaki bu artış, emeğin marjinal verimliliğinde bir artış sağlayacaktır. Yani reel ücret artışı işçiler için motivasyon unsuru iken işveren açısından bir maliyet unsuru olarak görülmektedir (Narayan ve Smyth, 2009; Kumar vd., 2012). Sonuç olarak, dezenflasyon için uygulanacak reel ücretlerin aşağı çekilmesi ve daraltıcı maliye politikaları ekonomik ve sosyal açıdan maliyetlidir. Çünkü ekonomi, beklentilerin, fiyatların ve ücretlerin sağlamlığı ile karakterize edilir (Kahn ve Weiner, 1990:6-7; Bozkurt, 2014).

Kumar vd. (2012) tarafından yapılan bir çalışmada Avusturya’da 1965-2007 yılları arasında reel ücretler, enflasyon ve emek verimliliğini inceledikleri çalışmalarında, ücretlerdeki artışın verimliliği artırdığı sonucunu

elde ettiklerinden enflasyonun verimlilik üzerinde zayıf ve olumsuz bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Tang'ın (2014) Malezya için 1970 ve 2007 yılları arasında yaptığı araştırma ise reel ücretler, emek verimliliği ve enflasyon arasında uzun vadeli önemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Tang, enflasyonun üretkenlik üzerindeki etkisi negatif iken, reel ücretlerin üretkenlik üzerindeki etkisinin doğrusal olmayan bir ilişki sergilediğini ileri sürmüştür. Yıldırım (2015), Türk imalat sanayii için reel ücretlerin ve enflasyonun verimlilik üzerindeki etkisini incelemiştir. Analiz, teorik literatürle uyumlu sonuçlara yol açmış ve enflasyonun, üretkenlik üzerinde reel ücretlerden daha büyük bir etkiye neden olduğunu tespit etmiştir (Eryılmaz ve Bakır, 2018).

Onaran (2009) tarafından hazırlanan bir çalışma, ilişkisiz regresyon yöntemi kullanılarak her ülke için ücret payı için bir denklem oluşturularak hem durgunlukların hem de nominal değer kaybının tüm ülkelerde imalat ücretlerinin payı üzerinde açık ve kalıcı bir olumsuz etkiye sahip olduğunu, buna karşın açıklığın, özellikle uluslararası ticaretin etkisinin sanayi politikası yapısına bağlı olduğunu göstermiştir. Artan ihracat yoğunluğu Türkiye ve Meksika'da imalat ücretlerinin payının düşmesine neden olurken, Kore'de önemli bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Günay vd. (2005) tarafından yapılan bir çalışmada 1980 sonrası liberalizasyon dönemi için Türk imalat sanayilerinde brüt kar marjlarının (mark-up) davranışını fiyat enflasyonu, ticari liberalizasyon ve reel ücret maliyetleri ile ilgili araştırmaları değerlendirilmiş, 1980–1996 döneminde Türk imalatının 29 alt sektörü üzerinde panel veri ekonometrisi kullanılmış ve sonuçta, kar marjlarının hem fiyat enflasyonu hem de reel ücret maliyetleri ile pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

Elveren'in (2010) bir makalesi, 1980'den 2001'e kadar yıllık olarak Türk imalat sektöründeki ücret eşitsizliğini analiz etmekte ve ayrıca 2001 sonrası dönemde eşitsizlik için bazı kanıtlar sunmaktadır. Theil'in T istatistiğinin gruplar arası bileşenini kullanan makale, ücret eşitsizliği hakkında düzey 1 ve düzey 2 istatistiksel sınıflandırma bölgelerinde eşitsizliklerin bölgeler arası arttığı noktasında daha fazla bilgi sağlamıştır.

Türkiye ekonomisinde ücret yapısına ilişkin çok az sayıda mikro veriye dayalı analiz bulunmaktadır. Bölgesel varyasyona odaklanarak ücretler ve işsizlik oranı arasındaki ilişkisi de incelenmiştir. İlkaracan ile Selim (2003) ve Konyalı (2012) tarafından yapılan araştırmalarda, Türkiye için bir ücret eğrisi tahmin ederek ücretler ile bölgesel işsizlik oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir negatif korelasyon bulunmuştur. Benzer şekilde, Baltagi vd. (2012) tarafından, hane halkı verilerinin bir kesitini ve işsizlik oranındaki bölgesel farklılıkları kullanarak bir ücret eğrisi tahmin edilmiştir. Baltagi vd. (2013) tarafından yapılan diğer bir çalışma ise kayıtlı ve kayıt dışı çalışanlar için ücret eğrilerini ayrı ayrı tahmin etmiştir. Kayıt dışı çalışanlar için reel ücretlerin bölgesel işsizlik esnekliğini daha düşük bulmuşlardır. Onaran (2002), 1963-1995 dönemi için endüstri düzeyinde panel verileri kullanarak bir ücret denklemi tahmin etmiş ve dünya ekonomisiyle artan entegrasyon ile karakterize edilen 1980 sonrası dönemde reel ücretlerin esnek olduğunu tespit etmiştir.

Sümer (2018) tarafından yapılan bir çalışma, Türkiye'deki yeni teknolojiler nedeniyle mesleklerde ve iş kayıplarında olası değişiklikleri vurgulamayı amaçlamıştır. Endüstri 4.0'ın yerini alabilecek ve dolayısıyla kitlesel işsizliğe yol açabilecek meslekleri ortaya çıkarmak için Türkiye'deki mesleklerin zaman analizi yaparak Türkiye'deki ikame ve tamamlayıcı meslekler için bir çerçeve oluşturulmuş ve rutin görevlerle bazı meslek kategorilerinde hem kol hem de bilişsel işlerde önemli kayıplar olacağı öne sürülmüştür (Sümer, 2018). Kurt (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, 4. Sanayi Devrimi'nin işgücü piyasaları üzerindeki olası etkilerini değerlendirmektedir. Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan trendlerin literatür taraması ve analizi yoluyla, sürecin riskleri, fırsatları ve zorlukları karşılaştırmalı bir bakış açısıyla araştırılmaktadır.

3. ENDÜSTRİ 4.0 BAĞLAMI

Sanayi üretiminin başladığı 18. yüzyılda buhar ve mekanize üretimin kullanılması ekonomide ciddi değişimlere neden olmuştur. Sonuç olarak, ürün miktarı ve ürün kalitesinin artmasıyla birlikte üretim maliyetleri düşmüştür. Bu dönemde üretim, el emeğinden makineleşmeye devrim niteliğinde bir dönüşüm geçirdi. Sonraki yıllarda elektrik yardımıyla seri üretim, Endüstri 2.0 Dönemi ile sonuçlanmış ve ardından dijital devrimin ortaya çıkması, elektroniklerin kullanımı ve üretim süreçlerinde bilgi teknolojilerinin kullanılması Endüstri 3.0 Dönemini tetiklemiştir. Günümüzde nesnelerin interneti, endüstriyel ağlar, siber-fiziksel sistemler ve robotik teknolojilerin üretime dâhil edilmesi Endüstri 4.0 Çağını devreye sokmuştur. Endüstri 4.0, üretimde robotların etkin bir şekilde kullanıldığı yeni bir üretim modeli oluşturmuş, bu yeni üretim modeli, ilk sanayi devrimi kadar günlük yaşamı, üretim ve çalışma ilişkilerini derinden değiştirmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Endüstri 4.0'ın işgücü piyasaları üzerindeki potansiyel etkileri hala yeterince çalışılmamış bir bilimsel alan olarak kalmaktadır. Endüstri 4.0'ın istihdam yapısını değiştirerek teknolojik işsizliğe yol açacağı, işsizlik ve çalışma ilişkileri açısından yeni yapısal sorunları beraberinde getireceği değerlendirilmektedir. Aynı şekilde, otomasyon ve

robotik üretimin vasıfsız işgücünü derinden etkilemesi ve kadınlar, göçmenler, gençler ve yaşlılar gibi toplumun hassas kesimlerinin işgücünde kritik bir azalmaya neden olması beklenmektedir. Ancak Endüstri 4.0 ortamında parasal illüzyonun olup olmayacağı ile ilgili henüz literatürde bir çalışma mevcut değildir.

Teknolojik değişiklikler her zaman istihdam yok edici ve istihdam oluşturucu olarak hareket etmiştir. Türkiye'nin yeni teknolojilerin yarattığı tsunami ile baş edebilmek için Endüstri 4.0'ın olumlu ve olumsuz etkileri olabilecek iş ve mesleklerin analizi, haritalanması ve politika tasarımı için kapsamlı bir projeye acilen ihtiyacı var. Yeni teknolojilerin ikame edici ve tamamlayıcı etkilerini görmek için en azından önde gelen sektörlerde olası teknolojik sermaye yatırımları hakkında anketler yapılabilir. Eğitim ve mesleki eğitim, hükümet ve hükümet dışı paydaşların çabalarıyla yeniden şekillendirilmeli ve geliştirilmelidir. Yeni teknolojilerin ve yaratıcılığın yoğun olarak kullanıldığı bazı benzersiz işler (kültürel ve yaratıcı endüstriler) teşvik edilebilir. Her şeyden önce dikkat, ihtiyat ve bilgelikle değişimle akmak, Türkiye'ye ve herkese daha fazla zenginlik ve barış getirecektir (Sümer, 2018).

Endüstri 4.0'ın dört ana itici gücü, Nesnelerin İnterneti (IoT), Endüstriyel Nesnelerin İnterneti (IIoT), Bulut tabanlı üretim ve üretim sürecini hem akıllı hem de tamamen dijital hale getirmeye yardımcı olan akıllı üretimdir. Endüstri 4.0'ın dokuz ayağı şunlardır: büyük veri ve analitik, otonom robotlar, simülasyon, sistem entegrasyonu- yatay ve dikey sistem entegrasyonu, nesnelerin endüstriyel interneti, siber güvenlik, bulut, katmanlı üretim ve artırılmış gerçeklik. Dördüncü Sanayi Devrimi, küresel ekonomiyi ve toplumu benzeri görülmemiş bir şekilde dönüştürerek endüstride, yeni üretim, tüketim ve dağıtım yöntemleri değiştikçe ve yeni çalışma biçimleri ortaya çıktıkça iş modellerinde temel değişiklikleri meydana getirmektedir. Dijital ekonomi, dünya çapında çift haneli yıllık büyüme tahminleri göz önüne alındığında, önemi giderek artan son zamanlarda ortaya çıkan bir olgudur. İş ve dijital teknolojiler arasında büyüyen bir kesişim ve bu kesişim ile ilgili çeşitli iş modelleri vardır. Dijital işgücü platformlarının yükselişi, işgücü piyasasındaki dengesizliklerin giderilmesine yardımcı olabilir. Sonuç olarak, iş kanunu korumasının- özellikle asgari ücret ve toplu ücret sözleşmelerinin- uygulanmadığı durumlarda, müşteri, geleneksel bir kuruluş tarafından sağlanandan çok daha ucuza hizmet alabilir (Çiğdem, 2019).

4. PARASAL İLLÜZYON KAVRAMI

Para yanılması terimi, parasal büyüklükleri gerçek büyüklüklerden ayırt etmedeki herhangi bir başarısızlığı tanımlamak için yaygın olarak kullanılır. Irving Fisher tarafından "*doların veya başka bir para biriminin değerinin arttığını veya azaldığını algılamama*" (Fisher, 1928:4) olarak yapılan tanımla icat edilmiş gibi görünmektedir. Fisher'a göre, para yanılması istihdam dalgalanmalarında önemli bir faktördü. Enflasyon sırasında yükselen fiyatlar, yatırım talebini canlandıracak ve ticari firmaları borçlanmalarını artırmaya teşvik edecek ve böylece nominal faiz oranında bir artışa neden olacaktı. Borç verenler, enflasyondaki artış nedeniyle reel faiz oranının yükselmediğini, fiilen düştüğünü hesaba katmadan, nominal orandaki artışa karşılık olarak tasarruflarını artırarak onlara uyum sağlardı (Fisher, 1922; Howit, 1989).

Fisher'ın kitabı, Alman markının hiperenflasyon nedeniyle büyük bir devalüasyona uğradığı bir dönemde bir Alman dükkân sahibini detaylandırmıştır. Dükkân sahibi, gömlekleri aldığı fiyatın üzerinde sattığı için kar elde ettiğine inanıyordu. Ancak Fisher'a göre, dükkân sahibi gömleklerini satmaktan daha az para aldı veya para kaybediyordu. Bunun nedeni, dükkân sahibinin enflasyonist baskılar nedeniyle satın alma gücünü veya aynı miktarda parayla satın alabileceği mal ve hizmet sayısını kaybetmesidir. Fisher, insanların servetlerini gerçek anlamda değil, nominal olarak düşündükleri ve bu da bireyin serveti için yanlış bir güvenlik duygusu sağladığı sonucuna varmıştır.

Para yanılması, insanların bütçe kısıtlamalarını doğru bir şekilde algılayabilecekleri ve bu tercihe ters düşen şekillerde hareket edebilecekleri bir olgu olarak kabul edilebilir. Buna göre para yanılması, üstesinden gelinmeye değer bir bilişsel önyargıdır (Vincze, 2019). Az miktarda bireysel düzeyde para yanılması, negatif bir nominal şoktan sonra önemli miktarda toplam nominal durgunluğa neden olabilir. Ayrıca araştırma sonuçları, negatif ve pozitif nominal şokların para yanılması nedeniyle asimetric etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Negatif bir şoktan sonra nominal durgunluk oldukça önemli ve uzun ömürlü iken, pozitif bir şoktan sonra oldukça küçüktür (Fehr ve Tyran, 2001).

Dolayısıyla, para yanılması doğası gereği psikolojiktir. Bireyler yanlış bir şekilde servetlerinin biriktiğine inanırlarken enflasyonu hesaba katmazlar. Bu nedenle ve enflasyonun sürekli pozitif olduğu varsayıldığında, bireyin serveti genellikle abartılacaktır. Nominal ücretlerdeki toplam artış, toplam reel ücretleri değiştiremez. Bunu anlamak için, bir çalışanın aldığı gerçek ücret, nominal ücretin enflasyona bölünmesiyle

belirlenir. Grundman et al. (2019), Phillips eğrisinin mantığına karşılık gelen artan toplam nominal ücretlere yanıt olarak toplam çabanın arttığını bulmuştur. Çalışanlar reel ücretlerden çok görünür rakamlara dayanan nominal ücretlerdeki artışlara karşılık vermektedirler.

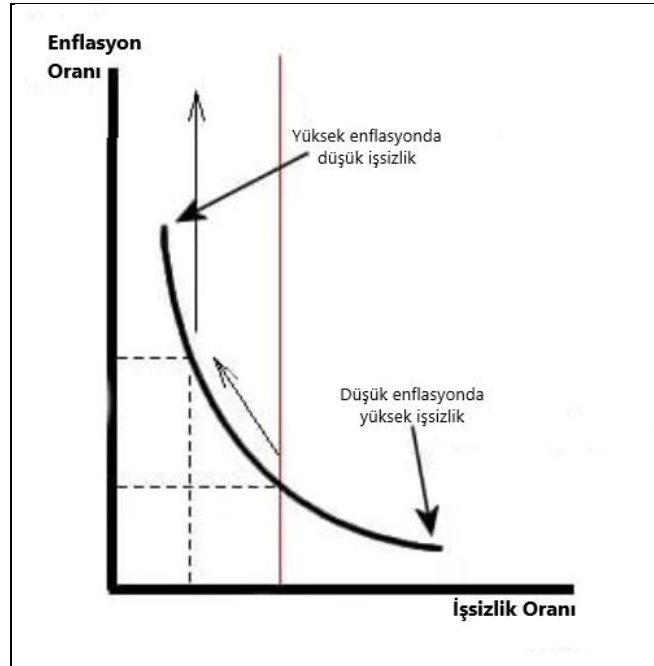
4.1. Parasal Yanılsamanın Nedenleri

Davranışsal iktisatçılar, bireylerin nominal değerlendirmede yer aldıkları rasyonaliteden bir sapma olan para yanılsamasının çok çeşitli önemli ekonomik ve sosyal fenomenleri açıklayabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu önerme, bireylerin paranın değerini, paranın gerçek miktarına değil, yalnızca satın alabilecekleri mal ve hizmet gamının gerçek değeri temelinde para biriminin nominal değeriyle yargılamasını gerektiren standart ekonomik rasyonalite varsayımıyla keskin bir karşıtlık içindedir. Ekonomistler, para yanılsamasının birkaç nedenden dolayı var olduğuna inanmaktadır (Weber vd., 2009);

- **Finansal Eğitim Eksikliği:** İnsanlar genellikle enflasyonun satın alma güçleri üzerindeki etkilerini hesaba katmazlar veya sadece enflasyon hakkında bilgi sahibi olmazlar. Yani piyasada “*Bilgi asimetrisi*” mevcuttur. İşverenler, gerçek veya nominal ücret ve fiyatlarındaki değişikliklerden habersiz olan çalışanlardan yararlanacaktır.
- **Mal ve Hizmetlerde Fiyat Yapışkanlığı:** Bazen, genel ekonomi olması gerektiğine işaret etse de mal ve hizmet fiyatlarında fiyat değişmez.

Para yanılsaması, Milton Friedman'ın işsizlik ve enflasyon arasındaki ters ilişkiyi gösteren ekonomik bir araç olan Philips eğrisinin kendi versiyonuna dâhil ettiği kilit bir kavramdır. Şekilden de anlaşıldığı gibi, Phillips Eğrisi, bir ekonomide işsizlik ve enflasyon arasındaki kısa vadeli ilişkinin grafiksel gösterimidir. Phillips Eğrisi'ne göre, bir ekonomide işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında negatif veya ters bir ilişki vardır (CFI, 2020).

Grafik 1. Phillips Eğrisi

Kaynak: CFI, 2020.

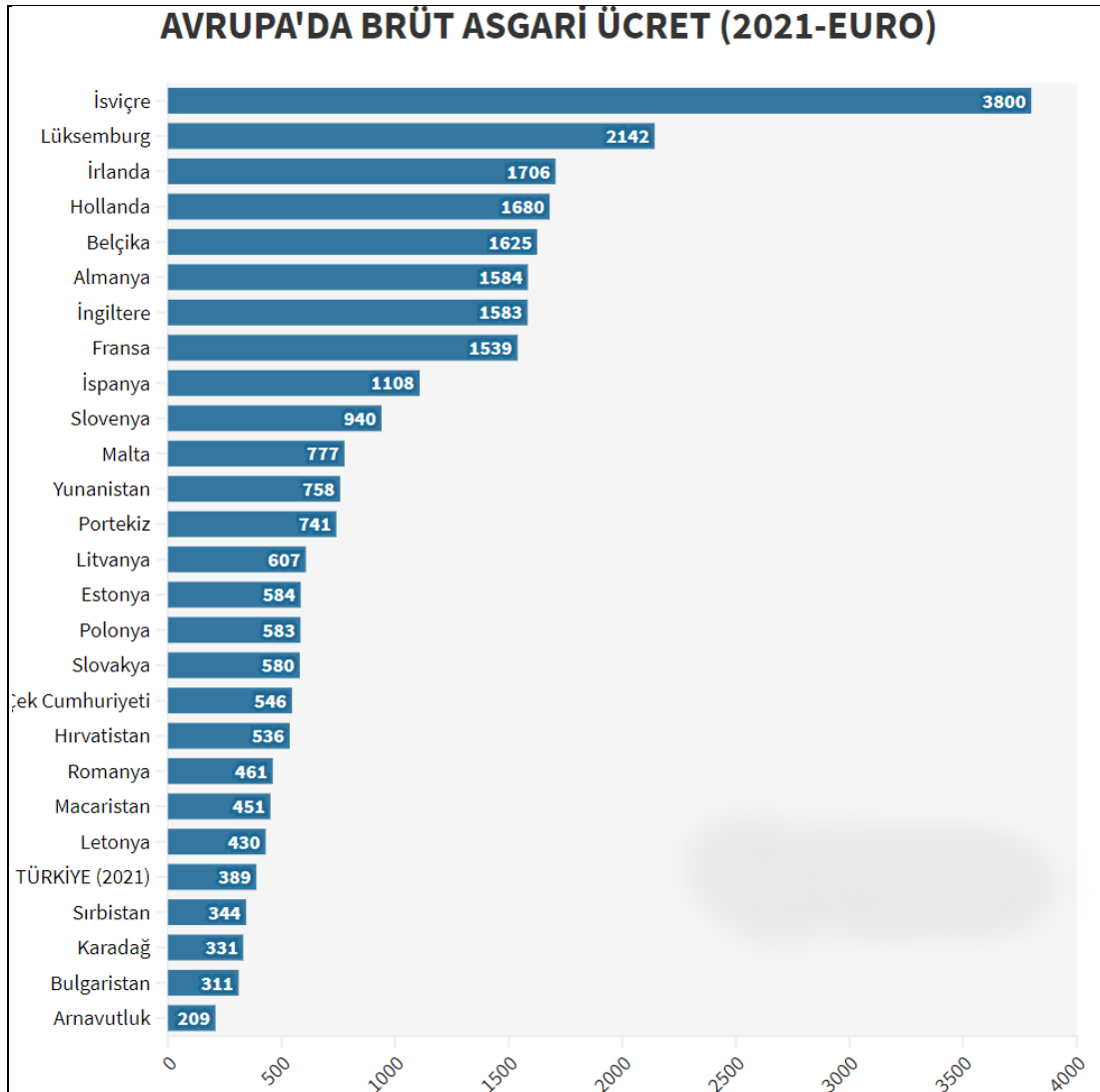
Diğer bir deyişle, enflasyon arttıkça ve çalışanlar ücret artışı talep etmedikçe, şirket daha fazla kişiyi işe alarak işsizliği azaltmışlardır. Fiyatlar, değişen talep koşullarına farklı tepki verdiği için dolayı Friedman, toplam talepteki artışın emtia fiyatlarını işgücü piyasası fiyatlarını etkilemesinden daha erken etkilediğine inanıyordu. Bu nedenle, işsizlik oranındaki düşüş, reel ücretlerin düşmesiyle bağlantılı bir sonuçtur. Çalışanlar, reel ücretlerinin düştüğünü anladıkça, işverenlerin gerçek ücretleri karşılayamaması nedeniyle doğal işsizlik oranı doğal düzeye dönecektir.

4.2. Nominalden Reel Ücretlere

Nominal ücret, parayla ölçülen ücrettir. Gerçek ücret alım gücündeki değişikliğe göre ayarlanmış bir ekonomide nominal ücretin genel fiyat düzeyine bölünen ücret olarak tanımlanır. Nominal ücretlerden gerçek ücretlere dönüşüm, enflasyonu düzeltmeye yönelik daha genel fikrin bir örneğidir. Nominal terimlerle (örneğin dolar cinsinden) ifade edilen verileriniz varsa ve bunları gerçek terimlerle gizlemek istiyorsanız, aşağıdaki dört adımı izlemelisiniz;

1. Deflatörünüzü seçin. Çoğu durumda, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), kullanılacak en iyi deflatördür. TÜFE ile ilgili verilere www.tuik.gov.tr adresinden ulaşılabilir.
2. Baz yılınızı seçin. Bu baz yıldaki endeksin değerini bulun.
3. Tüm yıllar için (baz yıl dahil), o yıldaki endeksin değerini baz yıldaki değere bölün. Baz yıl değerinin 1 olduğuna dikkat edin.
4. Her yıl için nominal veri serisindeki değeri 3. adımda hesapladığınız sayıya bölün. Bu size değeri "temel yıl dolar" cinsinden verir.

Grafik 2. Avrupa'da Brüt Asgari Ücret Dağılımı (2021-EURO)

Kaynak: <https://www.kamujans.com/bilgi-bankasi/2021-yili-asgari-ucret-en-yuksek-ve-en-dusuk-ulkeler-hangileri-h550436.html>

Tablo 1. Avrupa'da Asgari Ücrette Satın Alma Paritesi

	2015S1		2016S1		2019S1		2020S1
1	Luxembo 1592.04	1	Luxembo 1630.62	1	Luxembo 1663.75	1	Luxembourg 1705.34
2	Germany 1415.57	2	Belgium 1437.85	2	Germany 1502.62	2	Germany (ur 1528.68
3	Belgium 1407.15	3	Germany 1432.35	3	Netherlan 1442.23	3	Netherlands 1459.9
4	Netherlan 1372.36	4	Netherlan 1421.74	4	Belgium 1431.38	4	Belgium 1431.38
5	France 1366.32	5	France 1393.53	5	France 1380.28	5	France 1396.79
6	Ireland 1190.29	6	Ireland 1282.36	6	Ireland 1286.67	6	United Kingd 1319.58
7	United Kir 1083.65	7	United Kir 1141.25	7	United Kir 1261.22	7	Ireland 1286.67
8	United St 1015.29	8	United St 1042.57	8	Spain 1130.82	8	Turkey 1157.16
9	Slovenia 956.39	9	Slovenia 978.67	9	Slovenia 1048.39	9	Spain 1130.82
10	Malta 894.18	10	Turkey 943.86	10	Turkey 1005.94	10	Slovenia 1112.18
11	Spain 819.19	11	Malta 923.45	11	United St 964.44	11	Poland 1056.37
12	Greece 803.11	12	Spain 857.92	12	Malta 922.46	12	United State 964.44
13	Poland 750.25	13	Greece 825.28	13	Poland 914.17	13	Malta 940.78
14	Portugal 711.37	14	Poland 816.89	14	Romania 851.63	14	Lithuania 920.85
15	Turkey 706.94	15	Portugal 761.15	15	Lithuania 841.97	15	Romania 913.04
16	Croatia 603.98	16	Croatia 643.37	16	Greece 814.72	16	Greece 903.57
17	Hungary 588.11	17	Hungary 621.18	17	Portugal 810.27	17	Portugal 857.53
18	Slovakia 561.82	18	Slovakia 610.11	18	Hungary 747.31	18	Hungary 807.5
19	Czechia 532.17	19	Estonia 590.59	19	Croatia 742.66	19	Croatia 804.55
20	Monteneç 528.35	20	Lithuania 580.88	20	Czechia 730.89	20	Czechia 799.32
21	Estonia 524.59	21	Czechia 578.07	21	Slovakia 672.68	21	Slovakia 750.3
22	Latvia 509.12	22	Monteneç 545.88	22	Estonia 670.95	22	Estonia 725.62
23	Lithuania 483.52	23	Latvia 538.43	23	Latvia 579.37	23	Serbia 634.36
24	Serbia 479.64	24	North Mac 502.34	24	Serbia 570.24	24	Bulgaria 618.1
25	North Mac 459.57	25	Serbia 487.59	25	Bulgaria 567.44	25	Montenegro 591.51
26	Romania 415.88	26	Bulgaria 459.75	26	Monteneç 514.24	26	Latvia 579.37
27	Bulgaria 388.69	27	Romania 456.01	27	Albania 388.35	27	Albania 388.35
28	Albania 326.72	28	Albania 347.01	28	Denmark	28	Denmark
29	Denmark	29	Denmark	29	Italy	29	Italy
30	Italy	30	Italy	30	Cyprus	30	Cyprus
31	Cyprus	31	Cyprus	31	Austria	31	Austria
32	Austria	32	Austria	32	Finland	32	Finland
33	Finland	33	Finland	33	Sweden	33	Sweden
34	Sweden	34	Sweden	34	Iceland	34	Iceland
35	Iceland	35	Iceland	35	Norway	35	Norway
36	Norway	36	Norway	36	Switzerland	36	Switzerland
37	Switzerland	37	Switzerland	37		37	

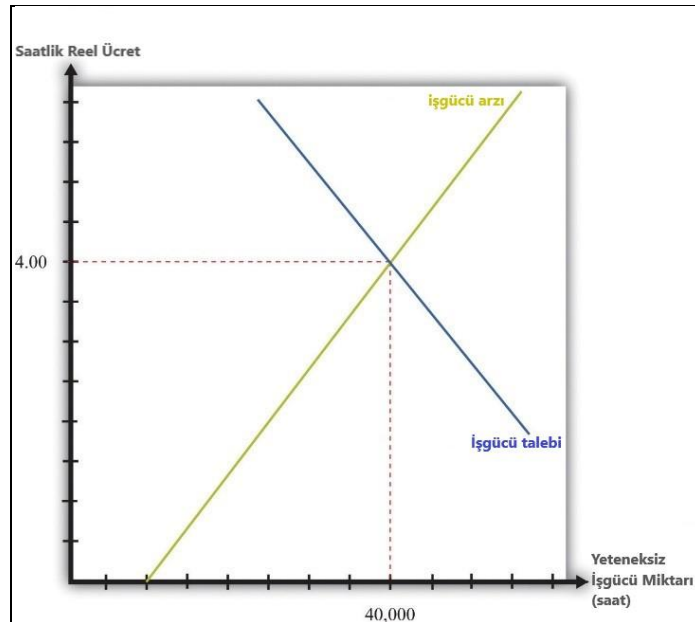
Kaynak: Eurostat

Kaynak: <https://ugurses.net/2020/02/07/avgari-ucrette-satin-alma-gucu-paritesine-sarilmak/>

4.3. İşgücü Piyasasında Nominal ve Reel Ücretler

Nominal ücretlerdeki artış veya düşüş, rekabetçi işgücü piyasalarının insan gücünün fiyatını belirlediği bir ekonominin en merkezi yönlerinden biridir. Ayrıca, yaşam maliyeti endeksi ile deflate edilen nominal ücretlerin hareketi, ekonomik büyümenin en önemli yan ürünü olan yaşam standartlarında ilerleme veya düşüş olduğunu gösterir. Modern öncesi dönemin çoğu boyunca ve aynı zamanda günümüzün az gelişmiş ülkelerinin çoğunda, ücretler ve fiyatlar arasındaki oran, uzun vadeli bir yukarı yönlü yolda kalmayı başaramadı ve işçilerin mal ve ürünlerin satın alma gücünde sürdürülebilir artışlar kazanmasını engellemiştir. Hizmetler. Reel ücretlerde sürekli artış beklentileri ancak modern ekonomik büyüme çağında gerçekleşmiştir (Prado, 2008). Uygulamada asgari ücreti analiz ederken karşılaşılan zorluk, nominal olarak belirlenmesidir, ancak işçiler ve firmalar gerçek asgari ücreti önemser.

Şekil 1. İşgücü Piyasası Dengesi

Kaynak: Saylordotorg, 2020.

Örnek olarak, vasıfsız emek piyasası, saatlik 4\$ ücret ve toplam 40.000 saat dengededir. Bu diyagramda, fiyat düzeyinin 1 olduğunu, dolayısıyla reel ücretin nominal ücrete eşit olduğunu varsayıyoruz. Bu örneğin baz yıla ait olduğunu varsayalım. Enflasyonu düzeltme tartışmamızdan, baz yılda fiyat seviyesini 1'e eşitlediğimizi biliyoruz. Fiyat seviyesi 1 olduğunda, reel ücret nominal ücrete eşittir. Bu nedenle ilk yılda ve Baz yılda, nominal ücret saat başına 4 dolardır. Şimdi yüzde 10'luk bir enflasyonumuz olduğunu hayal edin, bu da ekonomideki tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarının bir yıl boyunca yüzde 10 arttığı anlamına geliyor. Bir hane geçen yıl bakkaliye için haftada 100 dolar ödemişse, bu yıl 110 dolar ödemelidir; bir hane önceden ayda 500 dolar kira ödüyorsa, şimdi 550 dolar ödemesi gerekir.

Bunu tersine çevirecek olursak, bir dolar eskisinden daha az değerlidir. Bu yıl 1 dolara satın alabileceğiniz şeyi satın almak için 1,10 dolara ihtiyacınız var. Fiyat seviyesi 1'den 1.1'e yükseldi. Bunun işgücü piyasası diyagramı açısından ne anlama geldiğini görmek için, saat başına 2,20 dolar gibi belirli bir nominal ücretteki durumu düşünün. Geçen yıl, fiyat seviyesi 1 iken, haneler 22.000 saat ($= 10.000 \times 2.2$) arz etmeye istekliydi. Ancak şimdi 2,20 ABD doları, yalnızca 2 ABD dolarına eşdeğerdir, bu nedenle haneler yalnızca 20.000 (10.000×2) çalışma saati yerine. Aynı fikir her ücret için geçerlidir. Hane halkı yalnızca, ücret yüzde 10 daha yüksek olduğunda daha önce sağladıkları emek miktarını tedarik edeceklerdir. Benzer bir mantık emek talebi için de geçerlidir.

Fiyat seviyesindeki artış, firmaların sattıkları mallar için yüzde 10 daha fazla dolar alması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, işçiler tarafından yapılan emek, eskisinden daha fazla dolar getirmektedir. Daha önce bir saatlik çalışma için 7 dolar ödemeye değerse, şimdi aynı saatlik çalışma için 7,70 dolar ödemeye değerdir. Ancak reel ücretler açısından hiçbir şey değişmiştir. Denge reel ücreti, daha önce olduğu gibi hala 4 dolardır. Ama çünkü nominal ücretin, fiyat düzeyindeki artışa eşit olması için yüzde 10 artması gerekir. Fiyat düzeyindeki bir artışa, nominal ücretteki bir artış eşlik eder ve gerçek ücret veya emeğin reel denge miktarı açısından hiçbir şey değişmez (Saylordotorg, 2020).

4.4. Ücret Göstergeleri

Ücret belirleme, son yirmi yılda karşılaştırmalı politik ekonomi alanında en çok çalışılan konulardan biri olduğundan ücret belirleme düzenlemelerinin nicel ölçümleri bu çalışmada önemli bir rol oynamıştır. Yine de bu tür önlemlerin son yıllarda yaygınlaşması, araştırmacılara aralarından seçim yapabilecekleri oldukça büyük bir veri dizisi sunmaktadır. Ayrıca, bazı bilim adamları geçerliliği ve doğruluğu konusunda oldukça şüphecidirler (Kenworthy, 2011).

Ücret maliyetlerine ilişkin önemli bir istatistik, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından üç ayda bir açıklanan işgücü girdi endeksleri (LII) kapsamındaki “*saatlik işgücü maliyeti endeksi*”dir (Tablo 2). Enflasyon dinamiklerinde kilit rol oynayan “*reel birim işgücü maliyeti*” de izlenmektedir. Bu gösterge, üretilen katma değer birimi başına gerçek emek maliyetini ölçer. Gelir cephesinde, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun (SGK) “*ortalama günlük kazançları*” ve TÜİK'in LLI'si altındaki “*brüt ücret ve maaşlar endeksi*” takip edilecek en önemli ücret göstergeleri arasındadır. TÜİK'in brüt ücret ve maaşlar serisi, düzenli ücret ve ikramiyeler ile aylık dışı tüm düzensiz kazançlardan oluşurken, SGK ücret endeksi kazançların prime dayalı olup olmasına dayandığından bu düzensiz kazançların sadece bir kısmını kapsamaktadır (Yavuz ve Erdoğan Coşar, 2019).

Tablo 2. Ücret Göstergeleri (Yıllık % Değişim)

	2016		2017		2018	
Tarım Dışı Saatlik İşgücü Maliyet Endeksi	22	13.2	9	-1.9	15.3*	3.4*
Bütüt Ücretler-Maaşlar Endeksi	20.7	12	13.4	2	18.2*	6.0*
Ortalama Günlük Kazançlar ⁽¹⁾	22	13.2	10.7	-0.4	15.7**	3.1**
Birim Ücret Endeksi ⁽²⁾	21.3	10.7	5.4	-5.2	11.5*	0.4*

*ilk altı ay itibarıyla

**geçen yıl temmuz ile karşılaştırıldığında

(1) Her bir alt kategori (özel ücret * özel istihdam) için toplanan özel istihdama göre ağırlıklandırılır ve toplam özel istihdama bölünür.

(2) LII Tarım Dışı Kişi Başına Kazanç * LFS Tarım Dışı İstihdam / Tarım Dışı Değer Katma.

(3) TÜFE tarafından söndürüldü.

Kaynak: Yavuz ve Erdoğan Coşar (2019)'den uyarlanmıştır.

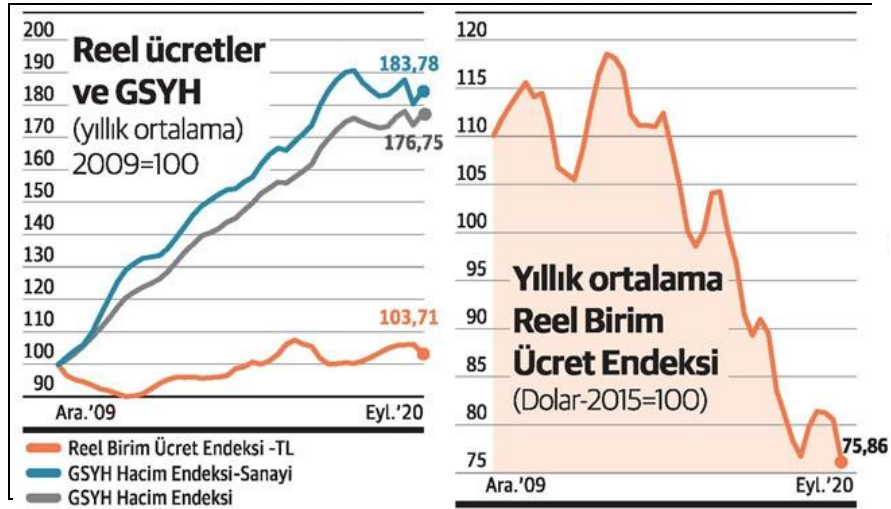
Ücret artışlarını belirleyen faktörleri daha iyi anlamak için alternatif bir yöntem, ücret serilerinin ampirik modellemesidir. Ücret dinamiklerine odaklanan çalışmalar, geçmiş enflasyon ve asgari ücret artışının tarım dışı ücret oranları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca, iş çevrimlerinin özellikle üst gelir dilimlerindeki ücretler üzerinde belirgin bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Asgari ücrete yakın ve altındaki ücretler iş çevrimlerine karşı bağışık iken, asgari ücretin üzerindeki ücretler iş çevrimlerine daha duyarlıdır. Bu çalışmalarda bulunan istatistiksel olarak anlamlı ve nispeten büyük geçmiş enflasyon katsayısı, TİS'lerde görüldüğü gibi ücret artışlarının belirlenmesinde geriye dönük endekslemenin önemini göstermektedir. Sonuç olarak, Türkiye'de ücretli ve maaşlı çalışanların önemli bir kısmı asgari ücret ve civarında ücret almakta ve asgari ücret oranları ve TÜFE özel sektör ücret artışlarında çıpa görevi görmektedir. Bu mekanizma, ekonomi genelinde ücretlerin iş çevrimlerine duyarlılığını sınırlandırmakta, ücret enflasyonunda önemli bir katılığa yol açmakta ve ücretler ile enflasyon arasındaki etkileşim açısından enflasyon katılığını beslemektedir (Aldan ve Gürcihan Yüncüler, 2016; TCMB, 2018).

4.5. Türkiye'de Reel Ücret Artışları Analizi

Ücret oranı, politika yapıcılar tarafından takip edilen kritik göstergelerden biridir. Ayrıca çoğu makroekonomik modelde yer aldığı için akademik ilgi görmektedir. Öte yandan ücret hareketleri, işgücündeki değişikliklerin (yaş, cinsiyet bileşimi veya eğitim düzeyi gibi) veya yapısal dönüşümün (kayıt dışılığın azalması veya endüstriyel bileşimdeki kaymalar gibi) etkilerini içermektedir. Bu nedenle Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede ortalama ücret oranına dayalı bir analiz yanıltıcı olabilir. Örneğin, 2005 ve 2016 yılları arasındaki reel ücret artışının yaklaşık dörtte birinin gözlemlenen faktörlerle açıklanabileceği söylenebilir. Ayrıca, ücret artışının bu açıklanan kısmı yıllar içinde tek tip değildir. Dolayısıyla, daha çok makroekonomik faktörlerle ilişkili sayılabilecek ham ücret ve kompozisyona göre düzeltilmiş ücret hareketleri bazen oldukça farklı olabilmektedir (Aldan ve Yüncüler, 2017).

2021 yılı asgari ücreti 2825 TL olarak açıklanmıştır. Enflasyon, açlık ve yoksulluk sınırları gibi hesaplar, bu ücretin ne ifade ettiğini açıklamaya yetmektedir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı her üç ayda bir Toplam Sanayide Birim Ücret Endeksi adı altında bir endeks hesaplamaktadır ki bu endeks, sanayide saatlik ücretin enflasyon karşısındaki reel seyrini ifade etmektedir.

Şekil 2. Reel Ücretler ve GSYH / Yıllık Ortalama Reel Birim Ücret Endeksi

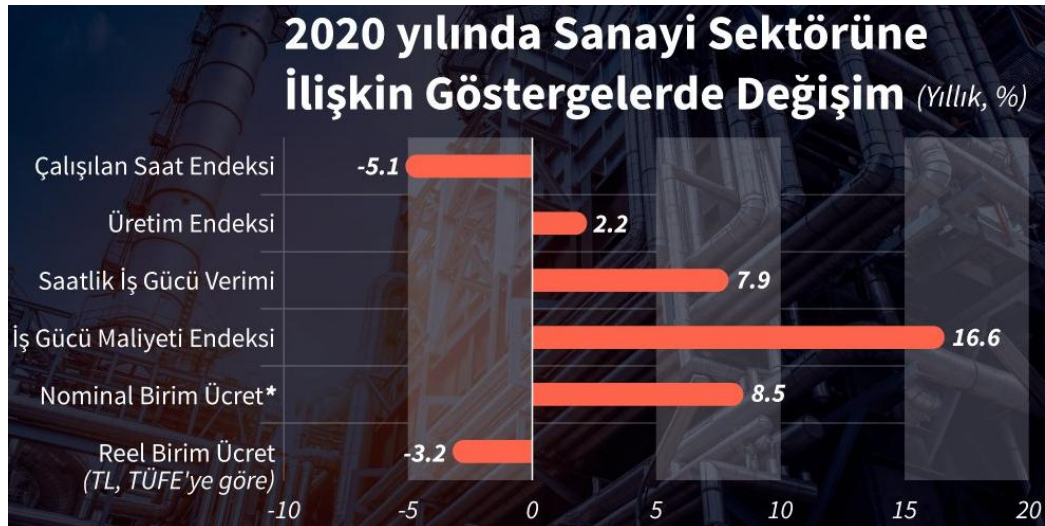

Kaynak: Özkul, 2020.

Soldaki grafik, ücret endeksi ile toplam GSYH ve sanayi GSYH endekslerinin yıllık ortalamalarının 2009'dan bu yana nasıl seyrettiğini yansıtıyor. Grafik net olarak gösteriyor ki milli gelir artarken reel ücretler yerinde saymaktadır. Yıllık GSYH, 2020'nin 3. çeyreği itibarıyla 2009 yılına göre %76,6, sanayi ise %83,8 büyümüştür. Ama sanayide birim ücretlerdeki 11 yıllık reel artış sadece %3,7 artmıştır. Üstelik bu hesap, TÜİK enflasyonu ile yapılan bir hesaptır. Ücretlilerin maruz kaldığı enflasyonun çok daha yüksek olduğunu hesaba katarsak reel ücretlerde aslında düşüş görülmektedir. Ayrıca bu yıl reel ücretlerde aşırı bir bozulma da vardır. Sanayide Reel Birim Ücret Endeksi, geçen yılın 3. çeyreğine göre %9,54 gibi sert bir düşüş göstermiştir. Bu düşüş, dolar ile hesaplanan endekste %20,44'ü, Euro ile hesaplanan endekste ise %24,27'yi bulmaktadır. İkinci olan sağdaki grafik de yıllık ortalama reel ücretlerin dolar olarak nasıl eridiğini gözler önüne sermektedir. Türkiye'de asgari ücret en alt düzeyde geçinebilmenin ücreti değil, fiilen temel ücret durumundadır. Bu yüzden mevcut asgari ücret politikası, yukarıda sergilenen resmi yaratan manivelalardan birisi olmaktadır (Özkul, 2020).

Pandemi yılı olan 2020'de Türkiye'de çalışılan toplam saat bir önceki yıla göre azalsa da üretim artarken, reel ücretler azalmıştır. İktisatçı Zafer Yükseler'in TÜİK verilerinden yaptığı hesaplamalara göre, 2020 yılı genelinde sanayide çalışılan saat %5,1 oranında gerilemiştir. Buna karşın üretim %2,2 oranında artarken, saatlik işgücü verimi de %7,9 yükseldi. İşgücü maliyetindeki ortalama artış tüketici enflasyonunun (TÜFE) üzerinde olmasına karşın, iş gücü verimliliğindeki artış nominal birim ücret artışını sınırladı ve 2020 yılı genelinde nominal birim ücret %8,5 yükselmiştir. Böylece TL cinsinden reel birim ücret TÜFE'ye göre %3,2 gerileme olmuştur. Dolar ve Euro kurunda 2020 genelinde ortalama artış, sırasıyla, %23,5 ve %23,9 olurken, 2020 yılında dolar ve euro cinsinden reel birim ücretlerde %10'un üzerinde bir düşüş gerçekleşmiştir (T24, 2021).

Grafik 3. 2020 Yılında SSanayi Sektörüne İlişkin Göstergelerde Değişim

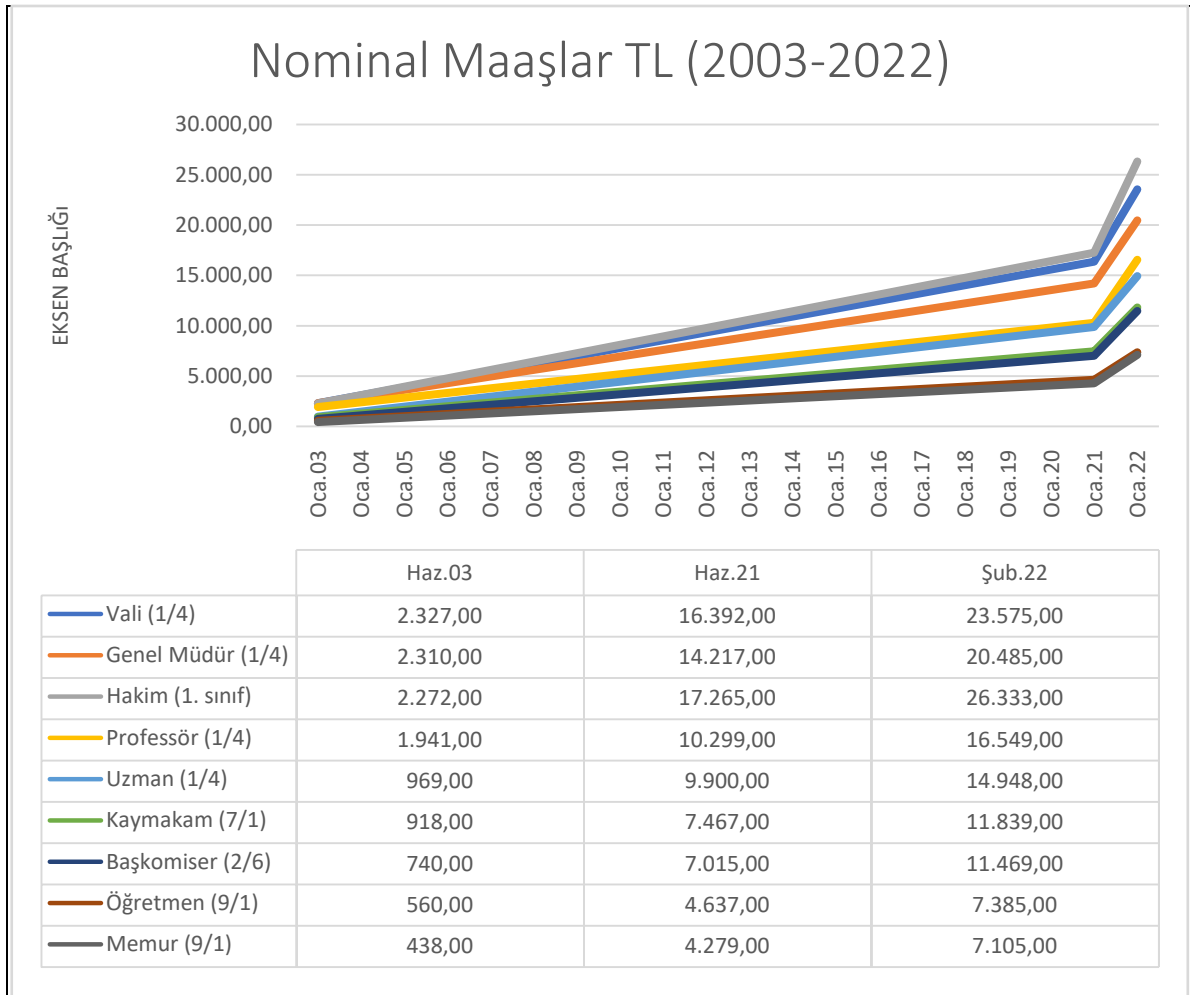

Kaynak: TÜİK, 2021'den akt.: Sözcü Gazetesi, 2021.

2020 yılı son çeyreğinde sanayi sektöründe çalışılan saat endeksi, geçen yılın aynı dönemine göre %2,1 artarken, üretim endeksi %10,2 oranında artmıştır. Böylece, saatlik işgücü verimindeki artış %8 olmuştur. Aynı dönemde iş gücü maliyetindeki artış ise %13,3 olarak gerçekleşmiştir. İşgücü verimine göre düzeltilmiş nominal birim ücret artışı ise (iş gücü maliyeti/iş gücü verimi) %4,9 olmuştur. Bu dönemde tüketici enflasyonu %13,5 olurken, sanayi sektöründe TL cinsinden reel birim ücret %7,6 oranında gerilemiştir. Aynı dönemde dolar cinsinden reel birim ücret %22,8, euro cinsinden reel birim ücret ise %26,6 oranında düşüş göstermiştir (Sözcü, 2021).

Ücretler, maliyet itici ve talep çeken faktörler yoluyla enflasyonda önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, konjonktür dalgalanmalarına karşı duyarlılıkları, enflasyonun ekonomik şoklara tepki verme şekli ve para politikasının etkinliği için kilit bir konudur. Bu nedenle, ekonomik dinamiklerin daha iyi anlaşılması için Türkiye'de ücretlerin dağılımının ana hatlarını çizmek ve ücretlerin nasıl belirlendiğini açıklamak çok önemlidir. Bu bağlamda 2003-2021 yılları arasında bazı kilit unvanlar dikkate alınarak kamu sektöründe ücretlerin nominal ve reel değerleri ile artış oranlarının analiz edilmesinde yarar görülmüştür. Ek ödemeler, aile geçim indirimi hariç bekâr ve Ankara merkezde çalışan personel için vergi sonrası net maaş olarak hesaplanmıştır.

Grafik 4. Nominal Maaşlar TL (2003 – 2022)

Kaynak: Araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

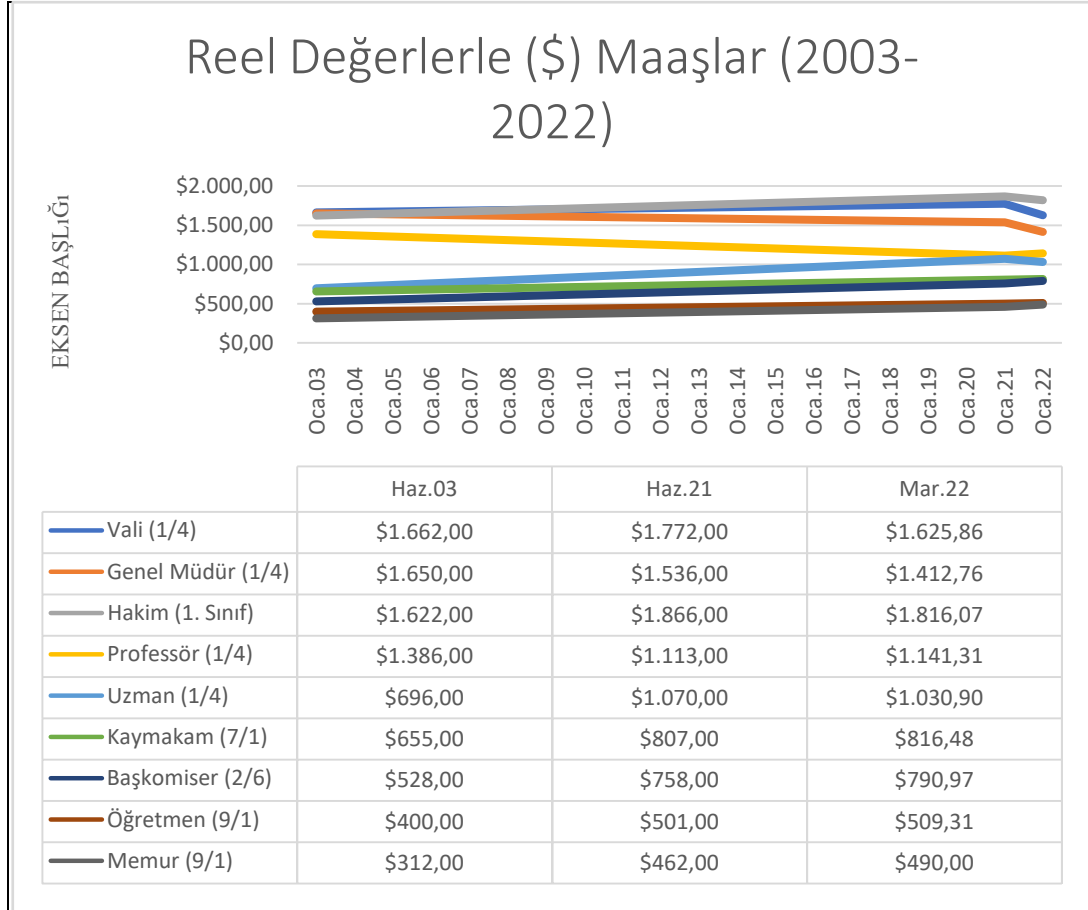
Grafikte görüldüğü gibi nominal ücretler esas alındığında tüm pozisyonlar için birkaç kat ve hatta 10-15 kat kadar artışlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu artışlara bakılarak eski zamanlara göre oldukça iyi durumda olduğunu düşünmek bir nevi parasal illüzyona maruz kalmak şeklinde anlaşılabilir. Bu nedenle reel ücretlere göre bir kıyaslama yapılması gerekir ki gerçek anlamda artış olup olmadığı anlaşılabilir. Aşağıdaki tabloda hem nominal, reel ücretler ve hem de bunların artış oranları görülmektedir.

Tablo 3. Nominal Reel Ücretler ve Artış Oranları

Unvan	2003/Haziran		2021/Ekim		2022/Mart		Yüzdeler Artış Oranları (19 Yılda)	
	Nominal	Reel (1\$=1.4TL)	Nominal (TL)	Reel (1\$=9,25TL)	Nominal (TL)	Reel (1\$=14,50 TL)	Nominal Oran (%)	Reel Oran (%)
Vali (1/4)	2327	\$1,662.00	16.392 TL	1772	TL 23,575.00	\$1,625.86	1013.11%	97.83%
Genel Müdür (1/4)	2310	\$1655.00	14.217 TL	1536	TL 20,485.00	\$1,412.76	886.80%	85.22%
Hâkim (1. Sınıf)	2272	\$1,622.00	17.265 TL	1866	TL 26,333.00	\$1,816.07	1159.02%	111.96%
Profesör (1/4)	1941	\$1,386.00	10.299 TL	1113	TL 16,549.00	\$1,141.31	852.60%	82.35%
Uzman (1/4)	969	\$692.00	9.900 TL	1070	TL 14,948.00	\$1,030.90	1542.62%	148.97%
Kaymakam (7/1)	918	\$655.00	7.467 TL	807	TL 11,839.00	\$816.48	1289.65%	124.65%
Baş Komiser (2/6)	740	\$528.00	7.015 TL	758	TL 11,469.00	\$790.97	1549.86%	149.80%
Öğretmen (9/1)	560	\$400.00	4.637 TL	501	TL 7,385.00	\$509.31	1318.75%	127.33%
Memur (9/1)	438	\$312.00	4.279 TL	462	TL 7,105.00	\$490.00	1622.15%	157.05%

Kaynak: TÜİK Verileri

Tabloda kullanılan veriler TÜİK verileri ile Memurlar.net sayfasındaki maaş hesaplama motoru kullanılarak elde edilmiştir. Tüm unvanlar için Ankara merkezde çalışan bekâr çocuğu olmayan ve sendika kesintisi olmayan özelliklere göre hesaplama yapılmıştır. Tabloda 19 yıl önceki düzeyine göre azalma olanlar vali, genel müdür ile profesör unvanında olanlar olarak tespit edilmiştir. Reel ücretler incelendiğinde 19 yıl öncesine göre vali ücreti %3, genel müdür ücreti %15 oranında daha aşağıda iken profesör %18 civarında daha aşağıda bulunmaktadır. Düşüş yaşanan ücretler sarı ile gösterilmiştir. Diğer ücretler ise 20 yıla yakın zaman dilimi içerisinde %11 ila %57 oranında reel artış yaşamıştır. Hâlbuki kişi başı gayri safi milli hâsıla %500 oranında reel artış göstermişken ücretli kesime bunun yansıması çok cüzi bir seviyede gerçekleşmiştir.

Grafik 5. Reel Değerlerle (\$) Maaşlar (2003 - 2022)

Kaynak: Araştırmacı Tarafından Hazırlanmıştır.

Grafikte reel olarak artışlar dikkate alındığında iki tarihsel nokta itibariyle sadece üç unvanın reel ücretlerinin aşağıya doğru eğilim göstermiş olduğu söylenebilmektedir.

5. SONUÇ

Geçmişte, para yanılması büyük ölçüde göz ardı edildi ve bu alanda çalışma eksikliği olduğu görünmektedir. Para yanılmasının sistematik olarak incelenebileceğini ve mevcut modellere dâhil edilebileceği alternatif bir yol sunulabileceğini söylemek mümkündür (Takuma, 2011). Büyük ve tamamen açık bir devalüasyondan gerçek ücret kesintilerini kabul eden, ancak ücretlerde veya fiyatlarda bir düşüş yaratamayan çok özel bir tür para yanılması gerektirir (Dornbusch, 2000'den akt.: Wilmore, 2001). Bazen emeğin parasal ücretlerin düşürülmesine direnirken gerçek ücretlerin düşürülmesine direnmemenin mantıksız olacağı söylenir. Ancak ister mantıklı ister mantıksız olsun, deneyimler emeğin gerçekte böyle davrandığını göstermektedir. Hayatın diğer kolaylıkları gibi, para kullanımı da vergiye tabidir ve bir hükümet, bu şekilde artırmaya çalıştıkları meblağlar çok aşırı olmadığı sürece, genel olarak halk tarafından öngörülse bile, sürekli enflasyon uygulaması yoluyla kaynaklar (negatif vergileme yoluyla) elde edebilir (Keynes, 1936'den akt.: Wilmore, 2001).

Ekonominin temel bir ilkesi, insanların her zaman daha geniş fırsatları tercih etmesidir. Para yanılması, insanların bütçe kısıtlarını doğru algılayamaması ve bu tercihe ters düşen davranışlarda bulunabilmesi olgusu olarak değerlendirilebilir. Bu görüşe göre para yanılması, üstesinden gelinmeye değer bir bilişsel önyargıdır. Para yanılmasının olumsuz etkilerinden kurtulmak için ciddi önlemler alınması gerekir. Öncelikle asgari ücretin altında kaçak işçi çalıştırma kesinlikle önlenmelidir. Geçmişte olduğu gibi reel GSYİH'daki artışlarla reel asgari ücret arasındaki makasın açılmaması için; TÜİK tarafından her üç ayda bir yayınlanan büyüme hızına, üç aylık enflasyon farkı da eklenerek brüt asgari ücret ayarlamaları yapılmalıdır. Asgari ücretten kesilen vergiler ya tamamen kaldırılmalı ya da en alt düzeye indirilmelidir. Asgari ücretin insani hayat standartlarıyla ilgili amaçlarına ulaşabilmesi için aşağıdaki önlemlerin alınması gerekmektedir (Korkmaz, 2004);

1. Asgari ücret tespit edilirken yalnızca enflasyon göstergeleri ve hedefleri ele alınmamalı, ekonomik büyüme ve refah artışlarından da belirgin bir şekilde yararlandırılmalıdır.
2. Asgari ücret tespit yöntemi süratle gözden geçirilmeli, tek bir işçiyi baz alarak yapılan hesaplama yönteminden vazgeçilerek, aile kriteri ile tespitlere geçilmelidir.
3. Asgari ücret üzerinden alınan vergiler ve diğer kesintiler bir taraftan asgari ücretlinin gelirini azaltmakta, diğer taraftan da kayıtdışı çalışma şekillerini teşvik etmektedir.
4. Geçmişe dönük olarak reel kayıplar telafi edilmelidir.

Gerek ekonomideki yapısal dönüşümü sağlayacak önlemler ve gerekse asgari ücretlinin gelirini endeksleme yöntemiyle reel olarak koruyacak yöntemlerin uygulaması sonucunda, OECD içinde gelir dağılımı bakımından kötü sıralarda bulunan Türkiye, önümüzdeki birkaç yıl sonra, alınacak diğer sosyal politika önlemleriyle gelir dağılımında önemli düzelmeler yapabilir (Koç, 2016). Türkiye'de çalışanların çok büyük bir kısmının asgari ücret elde etmesi nedeniyle bu konu oldukça önemli olmakta, asgari ücret uygulaması yoğun eleştirilerle birlikte mevcut önemini daha da artırarak günümüze kadar gelmektedir. Asgari ücretin hem işçi hem işveren hem de ülke ekonomisi açısından mevcut önemi, hükümetin bu konudaki sorunların çözümüne öncelik vermesini gerektirmektedir (Yılmaz Eser ve Terzi, 2008).

Düşük ücret, düşük sadakat ve çok kırgınlık beraberinde düşük verimliliği getirecektir (Keskingöz, 2014). Gelir ortalaması atsa bile işgücünün ve ücretli sektörün meydana gelen artıştan elde edeceği pay iş doyumu ve motivasyon kadar adale ve sosyal devlet kavramları açısından da büyük önem arz etmektedir. Çünkü ücret, çalışma saatleri, işe alıştırma programları, sosyalizasyon, özerklik, denetim, çalışma koşulları, işyükü, iş güvenliği ve eğitim gibi faktörler iş doyumu üzerinde etkili olan işyerine ilişkin unsurlardır (Köksal, 2014).

Bu çalışmada yapılan teorik, istatistikî ve kavramsal analizler sonucunda parasal illüzyonun gerçek olduğu, özellikle kamu sektöründe genel müdür ile profesör maaşları örneklerinden hareketle 18 yıllık bir süreçte reel olarak gerçek ücretlerde artış yerine azalışların olduğu ve bu durumun sendikalar, kamu yetkilileri ile akademik araştırmalarla yeterince desteklenmediği tespit edilmiştir. Özellikle Endüstri 4.0 ile uygulanacak olan karanlık fabrikalar, robotik sürç otomasyonları ve yapay zekâ destekli üretimle birlikte işçilerin reel ücretlerinde azalışlarla birlikte istihdam seviyelerinin dürerek bazı alanlarda işsizliğin artabileceğini de söylemek mümkündür.

E-devlet uygulamalarının hızla artması, yapay zeka temelli öğrenme uygulamalarının gelişmesi, gözetim ve raporlama sistemlerinin BT sistemleri üzerinden yaygınlaşması, endüstri 4.0 paradigmasını destekleyen ve buna benzer uygulamaların yakın gelecekte daha fazla yaygınlaşıp yoğunlaşacağına dair projeksiyonlar doğru kabul edildiğinde, bunun insan emeğinin elde ettiğini sermaye sahiplerine daha fazla artan bir oranda transfer edilmesine dolaylı olarak katkıda bulunacakları ve ücretli kesimin reel olarak fazla artış görmeyebileceği söylenebilir. Bu nedenle de işçi örgütleri, sendikalar ve çalışanların bu noktada bilinci ve öngörülü davranarak reel kayba uğramamak, işini kaybetmemek ve mümkünse yükselmek ve ek haklar elde etme noktasında fikirler üretmeleri, farkındalık oluşturmaları, kamuoyu geliştirmeleri ve çözüm arayışlarına girmeleri gerektiği söylenebilir.

Endüstri 4.0 ile daha akıllı hale gelecek olan YBS uygulamalarının da işçilerin uğradıkları illüzyon ve hakları ile ilgili farkındalıkları anlama ve dile getirme noktasında doğru bilgi desteği ve anlaşılabilir kullanışlı analizle üretilmesine olanak sağlayabilecekleri düşünüldüğünde YBS ile ilgili gelişmelerin oluşturacağı riskler ve sağlayacağı fırsatlar üzerinde çalışmalar yapılmasında yarar olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALDAN, Altan ve GÜRCİHAN YÜNCÜLER, H. Burcu (2016), “*Türkiye’de Reel Ücretler ve İş Döngüsü*”. **TCMB Çalışma Tebliği**, TCMB Yayını, Ankara.
- ALDAN, Altan ve GÜRCİHAN YÜNCÜLER, H. Burcu (2017), “*Decomposition of Real Wage Growth in Turkey*”, **Research Notes in Economics**, S.2017(6), <https://t.ly/fc4D> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- BALTAGİ, Badi H., BAŞKAYA, Yusuf Soner ve HULAGU, Timur (2012), “*The Turkish Wage Curve: Evidence from the Household Labor Force Survey*”, **Economics Letters**, S.114, ss.128–131.
- BALTAGİ, Badi H., BAŞKAYA, Yusuf Soner ve HULAGU, Timur (2013), “*How Different Are The Wage Curves for Formal and Informal Workers? Evidence From Turkey*”, **Papers in Regional Science**, S.92, ss.271-283.
- BOZKURT, Cuma (2014), “*Money, Inflation and Growth Relationship: The Turkish Case*”, **International Journal of Economics and Financial Issues**, S.4(2), ss.309-322.
- CFI – CORPORATE FINANCE INSTITUTE (2020), “*Phillips Curve: Graph of The Short-Term Relationship between Unemployment and Inflation*”, **Corporate Finance Institute** (E-Article), <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/about-phillips-curve/> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- CHRISTOPOULOS, Dimitris K. ve TSIONAS, Efthymios T. (2005), “*Productivity growth and Inflation in Europe: Evidence from Panel Cointegration Tests*”, **Empirical Economics**, S.30, ss.137-150.
- ÇİĞDEM, Serpil (2019), “*Industry 4.0 and an Evaluation of Digital Labor Platforms in the Context of Decent Work*”, **Journal of Social Policy Conferences**, S.77, ss.157-199.
- ELVEREN, Adem Yavuz (2010), “*Wage Inequality in Turkey: Decomposition by Statistical Regions, 1980-2001*”, **Urban & Regional Development Studies**, S.22(1), ss.55-72.
- ERYILMAZ, Filiz ve BAKIR, Hasan (2018), “*Real Wages, Inflation and Labor Productivity: An Evaluation within Turkish Context*”, **Hitit University Journal of Social Sciences Institute**, S.11(3), ss.1946-1959, <https://acikerisim.iku.edu.tr/handle/11413/4822> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- FEHR, Ernst ve TYRAN, Jean Robert (2001), “*Does Money Illusion Matter?*”, **American Economic Review**, S.91(5), ss.1239-1262.
- GRUNDMANN, Susanna, GIAMATTEI, Marcus ve LAMBSDORFF, Johann Graf (2019), “*Intentions Rather than Money Illusion – Why Nominal Changes Induce Real Effects*”, **European Economic Review**, S.119, ss.166-178.
- GÜNAY, Aslı, KIVILCIM, Metin Özcan ve YELDAN, Erineç (2005), “*Real Wages, Profit Margins and Inflation in Turkish Manufacturing Under Post-Liberalization*”, **Applied Economics**, S.37(16), ss.1899-1905.
- GÜRCİHAN YÜNCÜLER, H. Burcu ve YÜNCÜLER, Çağlar (2016), “*Türkiye’de Asgari Ücretin İşgücü Piyasası Sonuçlarına Etkileri*”, **TCMB Çalışma Tebliği**, TCMB Yayını, Ankara.

- HOWITT, Peter (1989), “*Money Illusion*”, **Money** (Eds. J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman), The New Palgrave - Palgrave Macmillan Publisher, London (UK).
- İLKKARACAN, İpek ve SELİM, Raziye (2003), “*The Role of Unemployment in Wage Determination: Further Evidence on The Wage Curve From Turkey*”, **Applied Economics**, S.35, ss.1589-1598.
- KENWORTHY, Lane (2001), “*Wage-Setting Measures: A Survey and Assessment*”, **World Politics**, S.54(1), ss.57-98.
- KESGİNGÖZ, Hayrettin (2014), “*Türkiye’deki Reel Ücretler Konjonktür Yönlü Müdür?*”, **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, S.3(6), ss.130-148.
- KAHN, George A. ve WEINER, Stuart E. (1990), “*Has the Cost of Disinflation Declined?*”, **Economic Review**, S.1990(May/June), ss.1-24.
- KOÇ, Abdilcelil (2016), “*Türkiye’de 1980 Sonrasının Politik İktisadi Bağlamında Asgari Ücret Analizi*”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S.2016(3), ss.1387-1408.
- KONYALI, Gonca (2012) “*Wage Curve Evidence From Turkey’s 2007-2009 Income and Living Conditions Survey*”, **Investigaciones Regionales**, S.24, ss.199-210.
- KORTMAZ, Adem (2004), “*Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Türkiye’de Asgari Ücret: 1951-2003*”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.7(1), ss.53-69.
- KÖKSAL, Onur (2014), “*Individual Differences in The Relationship Between Job and Life Satisfaction*”, **İş ve İnsan Dergisi**, S.1(1), ss.53-62.
- KUMAR, Saten, WEBBER, Don J. ve PERRY, Geoff (2012), “*Real Wages, Inflation and Labour Productivity in Australia*”, **Applied Economics**, S.44(23), ss.2945-2954.
- KURT, Resul (2019), “*Industry 4.0 in Terms of Industrial Relations and its Impacts on Labour Life*”, **Procedia Computer Science**, S.158, ss.590-601.
- NARAYAN, Paresh ve SMYTH, Russell (2009), “*The Effect of Inflation and Real Wages on Productivity: New Evidence from A Panel of G7 Countries*”, **Applied Economics**, S.41(10), ss.1285-1291.
- ONARAN, Özlem (2002), “*Measuring Wage Flexibility: The Case of Turkey Before and After Structural Adjustment*”, **Applied Economics**, S.34, ss.767-781.
- ONARAN, Özlem (2009), “*Wage Share, Globalization and Crisis: The Case of The Manufacturing Industry in Korea, Mexico and Turkey*”, **International Review of Applied Economics**, S.23(2), ss.113-134.
- PRADO, Svante (2008), “*Nominal and Real Wages of Manufacturing Workers, 1860-2007*”, **Exchange Rates, Prices, and Wages, 1277-2008**, Riksbank Press, Stockholm ss.479-527.
- RAM, Rati (1984), “*Causal Ordering Across Inflation and Productivity Growth in the Post-War United States*”, **The Review of Economics and Statistics**, S.66(3), ss.472-477.
- SAYLORDOTORG (2020), “*Raising The Wage Floor (Chapter 11)*”, **Economics: Theory Through Applications** (E-Chapter), https://saylordotorg.github.io/text_economics-theory-through-applications/s15-raising-the-wage-floor.html (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- SCHÖNSLEBEN, Paul, FONTANA, Filippo ve DUCHI, Aldo (2017), “*What Benefits do Initiatives Such as Industry 4.0 Offer for Production Locations in High-wage Countries?*”, **Procedia CIRP**, S.63, ss.179-183.
- SÖZCÜ (2021), “*Sanayide Üretim ve Verimlilik Arttı, Reel Birim Ücretler Azaldı*”, **Sözcü Gazetesi**, 24 Şubat 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2021/ekonomi/sanayide-uretim-ve-verimlilik-artti-reel-birim-ucretler-azaldi-6278869/> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- STRAUSS, Jack ve WOCHAR, Mark (2004), “*The Linkage Between Prices, Wages, And Labor Productivity: A Panel Study of Manufacturing Industries*”, **Southern Economic Journal**, S.70(4), ss.920-941.
- SÜMER, Beyza (2018), “*Impact of Industry 4.0 on Occupations and Employment in Turkey*”, **European Scientific Journal - ESJ**, S.14(10), ss.1-17.

- T24 (2021), “*Sanayide Üretim Yüzde 2,2 Artarken, Reel Birim Ücreti 3,2 Azaldı*”, **T24 İnternet Gazetesi**, 24 Şubat 2021, <https://t24.com.tr/haber/sanayide-uretim-yuzde-2-2-artarken-reel-birim-ucreti-3-2-azaldi,935132> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- TAKUMA, Habu (2011), “*Money Illusion and its Implication on Unemployment*”, **Undergraduate Economic Review**, S.7(1), ss.(Article 10).
- TANG, Chor Foon (2014), “*The Effect of Real Wages and Inflation on Labour Productivity in Malaysia*”, **International Review of Applied Economics**, S.28(3), ss.311-322.
- TCMB – TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI (2018), “*Türkiye'nin Ücret Dinamiklerini Anlamak*”, **TCMM Enflasyon Raporu**, S.2018(IV), ss.54-57(Kutu 4.1).
- VINCZE, Janos (2019), “*Money Illusion: Reconsidered in the Light of Cognitive Science*”, **Acta Oeconomica**, S.69(2), ss.191-215.
- WAKEFORD, Jeremy (2004), “*The Productivity-Wage Relationship in South Africa: An Empirical Investigation*”, **Development Southern Africa**, S.21(1), ss.109-132.
- WEBER, Bernd, RANGEL, Antonio, WIBRAL, Matthias ve FALK, Armin (2009), “*The Medial Prefrontal Cortex Exhibits Money Illusion*”, **Proceedings of the National Academy of Sciences Mar**, S.106(13), ss.5025-5028.
- YAVUZ, Ayşe Arzu ve ERDOĞAN COŞAR, Evren (2019), “*Wage Dynamics in Turkey*”, **CBRT Blog**, <https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/en/main+menu/analyses/wage+dynamics+in+turkey> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- YILDIRIM, Zekeriya (2015), “*Relationships Among Labour Productivity, Real Wages and Inflation in Turkey*”, **Economic Research-Ekonomska Istraživanja**, S.28(1), ss.85-103.
- YILMAZ ESER, Burçin ve TERZİ, Harun (2008), “*Türkiye'de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi*”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.30, ss.229-250.

Lübnan Hükümeti'nin Güvenlik Sorununa Dönüşen Filistinli ve Suriyeli Mülteciler

Palestinian and Syrian Refugees Who Have Become a Security Issue of the Lebanese Government

Rüveyda ANDIRIRBU

Bilim Uzm., Kırıkkale Üniversitesi, SBE,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.,
randirbu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3205-5199>

Makale Başvuru Tarihi: 12.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 08.05.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Mülteciler,
Lübnan İç Savaşı,
Suriye,
Filistin,
Arap Baharı,

1943 yılında bağımsızlık mücadelesini kazanan Lübnan, 1975-1990 arasında iç savaş yaşamış ve bu iç savaş toplumda var olan kutuplaşmayı daha da derinleştirmiştir. Demografik özelliklerin ve siyasi dinamiklerin arasında karşılaşılan gerginlikler Lübnan'a destek verirken aslında kendi nüfuzunu koruyup güçlendirmek amacıyla olan Suriye'nin ve İran'ın müdahalelileri ile giderek büyümüştür. 1948 yılında Filistinlilere ait topraklar üzerinde İsrail devletinin kurulması Arap ülkelerine yayılacak olan krizin başlangıcı olmuş ve Lübnan'a mülteci akını başlamıştır. Bölgede yaşanan siyasi bunalımlardan ve savaşlardan en çok etkilenen ülkelerin başında olan Lübnan, 2011'de Suriye'de demokrasi ve özgürlük talebi ile ayaklanan halkın yönetime karşı başlatmış olduğu mücadeleden de payını almıştır. Filistinli sığınmacılar ve onların etkisi ile başlayan İç Savaşın enkazından henüz kurtulamamış olarak kendini onarmakla meşgul olan ülkeye ikinci sığınmacı darbesi de Suriye Krizi sonrası ülkeye akın eden Suriyeli mülteciler ile olmuştur. Sahipsiz bir kitle olarak ülkede bulunan Filistinli ve Suriyeli mültecilerin, dış göçler sebebiyle Lübnan'da azalan yerli nüfusun boşluğunu doldurmasından endişe edilmekte, ancak maddi yükümlülükleri karşılayamayan hükümetin gerekli mülteci politikası yürütememesi durumu engelleyememektedir. Bu çalışmada, Lübnan'ın; toplumsal uzlaşmadan uzak, etnik-mezhepsel farklılıklar üzerine kurulu, "Lübnanlılık" kimliğinin benimsenmediği, İç Savaşın yıkımının halen onarılmadığı yapısına bir darbe olarak Filistinli-Suriyeli mültecilerin eklenmesi beraberinde yaşanan toplumsal, ekonomik, siyasi meseleleri ve bu meselelerin birinci düzeyde etkisinde olan mültecilerin yaşam koşulları incelenmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

Refugees,
Lebanon Civil War,
Syria,
Palastine,
Arab Spring,

In Lebanon, which became independent in 1943, the civil war between 1975- 1990, deepened the current polarization in the society. Tensions between demographics and political dynamics have grown with interventions from Syria and Iran, which were intended to support and strengthen Lebanon, in fact to protect and strengthen its own influence. In 1948, the establishment of the Israeli state on Palestinian lands was the beginning of the crisis that would spread to the Arab countries, and the influx of refugees began in Lebanon. Lebanon, which is the most affected by the political crisis and the wars in the region, has also received its share of the struggle in 2011, in which the people who rose up against the government, with a demand for democracy and freedom in Syria. Palestinian refugees and Syrian refugees who have been busy repairing themselves, who have not yet survived the wreckage of the Civil War, which started with their influence, have also been hit by Syrian refugees who have flown into the country after the Syrian crisis. Palestinian and Syrian refugees in the country as an unclaimed mass are concerned that the local population falling in Lebanon due to foreign migrations will fill the gap, but the government's failure to meet financial obligations cannot prevent the situation from carrying out the necessary refugee policy. In this study, it was seen that Lebanon; far from social reconciliation, based on ethnic-sectarian differences, the identity of "Lebanese" has not been adopted and the destruction of the Civil War has stil not been repaired. As a blow to its structure, social, economic, political issues related to the addition of Palestinian-Syrian refugees and the living conditions of refugees who are under the influence of these issues at the first level have been studied.

1. GİRİŞ

Ortadoğu ülkeleri için özel bir konumu ve önemi olan Lübnan, tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasından bu yana kutsal kabul edilmiş tüm dinlere ev sahipliği yapmıştır. Tarihsel-kültürel bakımdan Arap Dünyasının önemli ve bütünlüleyici bir parçası olan Lübnan, içerisinde bulunan 18 farklı etnik-dini grubun tarih boyunca nüfuz mücadelelerinin merkezi olmuştur. Şii, Sünni, Nusayri ve Dürzi Müslüman mezheplerinin etkinlik gösterdiği ülkede Maruniler, Ortodokslar (Grek-Ermeni) ve Katolikler (Grek-Ermeni) Hristiyan mezhepleri olarak varlıklarını sürdürmektedir. Bunun yanında büyük bir etkiye ve çoğunluğa sahip olmayan Yahudiler de ülkede faaliyet göstermektedir.

Suriye ile İsrail'in arasında Akdeniz'in kıyısında konumlanmış yıkımın ve yaşamın iç içe bulunduğu ülke olan Lübnan, 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Suriye-Mısır üzerine düzenlediği seferle Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. 1918'e kadar Osmanlı idaresinde millet sisteminin bir parçası olarak yönetilen Lübnan; Emirlik, Kaymakamlık ve Mutasarrıflık şekilleri ile idare edilmiştir. Ancak; Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sonucunda Osmanlı'nın toprak kaybına uğraması ile Lübnan'daki Osmanlı idaresi son bulmuştur.

1916 yılında Ortadoğu'daki İngiliz-Fransız çıkarlarını korumak adına yapılan gizli Anlaşma olan Sykes-Picot Anlaşması ve Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin topraklarını parçalamayı hedefleyen Sevr Anlaşması'na hazırlık olan 1920 tarihli San Remo Konferansı ile Suriye-Lübnan Fransız Mandasına bırakılmıştır. 1920-1943 yılları arasında Fransa'nın sömürgeci politikalarıyla karşı karşıya kalan Lübnan, Fransız mandası altında bulunduğu sürede 23 Mayıs 1926 yılında Cumhuriyetini kurarak 1941'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Resmi bağımsızlığı 22 Kasım 1943 olan Lübnan, tam bağımsızlığına Aralık 1946'da Fransız askerlerinin ülkeden tamamen tahliye edilmesi ile kavuşmuştur. Birçok etnik-dinsel /mezhepsel kimliğin beraber yaşadığı ülkenin yönetim sistemi de bu farklılık üzerine kurulmuştur. 1926 yılında cumhuriyeti kuran anayasa ile cumhurbaşkanının Marunî, başbakanının Sünni ve meclis başkanının Şii olması kuralının temeli atılmış, bağımsızlığa kavuşulduktan sonra 1943'te ilan edilen Ulusal Pakt (Misak-ı Vatan) ile de bu kural kanunlaştırılmıştır.

Lübnan'da Fransız mandasının sona ermesinden sonra 1948 yılında Filistin'de de İngiltere'nin mandası son bulmuş ve aynı zamanda burada İsrail Devleti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Ortadoğu'da Müslüman-Arap devletlerinin arasında kurulan bu Yahudi Devletini ilk tanıyanlar Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olmuştur. Lübnan, Suriye, Mısır, Irak ve Ürdün gibi Arap devletlerinin olaya müdahale etmek amacıyla Filistin'e gelmesi ile ilk Arap-İsrail Savaşı başlamıştır. İsrail'in kurulmasıyla birlikte birçok Filistinli vatanından edilerek çoğunluğu; Lübnan, Irak, Suriye, Ürdün ve Mısır olmak üzere dünyanın dört bir yanına giderek buralarda mülteci konumunda olmuştur. Başta Lübnan olmak üzere diğer Arap ülkelerinin de iç meselesi haline gelen Filistinliler sorunu ilk olarak 1948 Arap-İsrail savaşları ile başlamış, onu takiben 1967 Arap-İsrail Savaşı ve 1970 Ürdün'deki Kara Eylül olayları ile devam etmiştir. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) liderliğinde örgütlenerek militarize faaliyetlerde bulunan Filistinliler, Ürdün'den çıkarılarak Lübnan'a gelmeleri ile ülkede çeşitli çatışmalara sebep olmuştur.

Ürdün'deki Kara Eylül olayı (*Ürdün Ordusu'nun ülkedeki Filistinli varlığına son vermek amacıyla başlattığı ve Filistinli mülteci kamplarını hedef alarak çok sayıda Filistinli'nin ölümü ile sonuçlanan operasyon*) ile mücadele bilincini arttırarak Lübnan'ı askeri-siyasi amaçlarını faaliyete geçirebilmek adına bir üs olarak kullanan FKÖ güçleri sınır bölgelerinde İsrail'e yönelik saldırılarda bulunmuştur. Filistinli gerillalar ile İsrail arasında Lübnan toprakları üzerinde yaşanan çatışmalardan en büyük zararı gören Lübnan, derinden etkileneceği ve büyük yıkıma uğrayacağı İç Savaşın da ilk belirtileri ile sınanmıştır. Hristiyan Falanjistler ile Filistinli güçler arasında yaşanan suikast ve karşılıklı yapılan misillemeler 1975-1990 arası sürecek olan Lübnan İç Savaşının ilk kıvılcımı olmuştur. İç Savaş, İsrail ve Suriye'nin müdahil olması ile ülkedeki tüm grupların karşı taraf ile kimi zaman da kendi içinde düştüğü anlaşmazlıklarda birbiri ile çatıştığı bir savaşa dönüşmüştür. Tüm bu olaylar neticesinde sayıları tam olarak bilinmemekle beraber Muradoğlu'na (2016) göre yaklaşık olarak 500.000 olan Filistinliler Lübnan'da zor koşullar altında yaşamlarını sürdürmektedir.

Bölgede yaşanan siyasi bunalımlardan ve savaşlardan en çok etkilenen ülkelerin başında olan Lübnan, 2011 yılında Suriye'de demokrasi ve özgürlük talebi ile ayaklanan halkın yönetime karşı başlatmış olduğu mücadeleden de payını almıştır. Filistinli sığınmacılar ve onların etkisi ile başlayan İç savaşın enkazından henüz kurtulamamış olarak kendini onarmakla meşgul olan ülkeye ikinci sığınmacı darbesi de Suriye Krizi sonrası ülkeye akın eden Suriyeli mülteciler ile olmuştur. 1943 yılında bağımsızlığını kazanan Lübnan'ı her zaman kendi toprak bütünlüğünün ayrılmaz bir parçası olarak gören ve tarihsel bağları ile ülkedeki konumunu korumaya çalışan Suriye, 2005 yılında Sünni lider Refik Hariri'nin suikastından sorumlu tutulmasıyla

Lübnan'dan uzaklaştırılmıştır. Lübnan, Suriye'deki krize müdahil olmamak amacıyla tarafsızlık politikası izlemiş olsa da Hizbullah lideri Nasrallah'ın savaşa taraf olduğunu ilanı ile yeni bir krize sürüklenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın tanık olduğu en büyük insani krizde Lübnan, Filistinlilerde olduğu gibi Suriyeli mültecilerde de kapılarını açık tutmuş, ancak düzenli ve yeterli bir mülteci politikası izleyememiştir.

Akademik yazında ve sosyal yaşamda “mülteci” ve “göçmen” kavramlarının birbiri ile karıştırılması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Ancak bu kavramlar hukuki açıdan birbirine yakın olsalar da farklı kavramlardır ve muhatapları açısından farklı hukuki uygulamaların gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle çalışmanın kuramsal boyutu ve incelenmesine geçilmeden önce bu kavramların kısaca belirtilerek arasındaki farkın ortaya konmasının konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Mülteci kavramı (BMMYK, 2017:3);

“ırkı, dini, uyruğu, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve o ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut uyruğu yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu zulüm korkusu nedeniyle dönmek istemeyen kişilerdir”

Göçmen kavramı ise; genel bir tanımı bulunmamakla beraber, dışarıdan bir zorlama-baskı olmaksızın bireyin kendi özgür iradesi ile maddi-sosyal durumunu iyileştirilmesi amacıyla başka ülkeye ya da bölgeye bireysel ya da topluca göç etmesidir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009:37). Mülteci ve göçmen terimleri hukuki olarak farklı terimler olup, kamuoyunda yaygın olarak aynı ifadeler şeklinde kullanıldığından anlam karmaşasına sebebiyet vermemek için açıklanmıştır.

2. İSRAİL'İN KURULUŞU VE LÜBNAN'DAKİ ETKİLERİ

Lübnan, Ortadoğu ticaretinin en işlek yolları üzerinde bulunması sebebi ile tarih boyunca küresel güçlerin etkisine ve nüfuz mücadelelerine sahne olmuştur. Bu küresel güçlere 1948 yılında Filistin topraklarında bir devlet olarak kurulan ve Lübnan ile sınır komşusu olma özelliğine sahip olan İsrail Devletinin eklenmesi ülkenin siyasi sorunlarını katlanarak arttırmıştır. 1948 yılında İsrail Devletinin kurulması öncelikle Filistinlileri etkilerken tüm bölge ülkelerinde de etkilerini göstermiştir (Sağlam, 2014:1-3). İsrail'in kurulmasının hemen ardından 1948 yılında ilk Arap-İsrail Savaşı yaşanmış, Lübnan ise bu savaşa sembolik olarak katılmışsa da Siyonist güçler tarafından 14 köyden oluşan bir şeridi işgale uğramıştır (Traboulsi, 2012:114). 1947 yılının Kasım ayında Birleşmiş Milletler'in onayı ile bölge halkının çoğunun itirazına rağmen Filistin toprakları Yahudi ve Arap topraklarına bölünmüş, Birinci Dünya Savaşı'ndan beri Filistin'deki sömürgeci unsur olan Büyük Britanya'nın da yardımları ile İsrail Devleti kurulmuştur. Bölgede, İsrail gibi sömürgeci bir gücün var edilmeye çalışılmasının temelinde sömürgecilik unsurunun eski halini alarak bölgede hâkim olması ve Arap dünyasına boyun eğdirme çabalarında bu yeni sömürgeciliğin kullanılması yatmaktadır. Bu şekilde Birleşik Devletlerin ve Batı Avrupa'nın Arap yoğunluğundaki Doğu'da çıkarları garanti altına alınmak istenmiştir. Öyle ki Filistin; Yahudi ve Arap toprakları şeklinde bölünürken, yaşayanların 600.000'i Yahudi ve 1.300.000'ü Arap'dı. Toprak genişliği olarak ise Filistin topraklarının %8'inden daha az bir kısmı Siyonistlere aitken, Birleşmiş Milletlerin verdiği karar ile Filistin'in %55'i Yahudilere verilmiştir. Bu kuruluş yaşanırken Yahudi kesim tarafında Araplara ait 400 Köy yıkılarak tamamen yok edilmiştir. Şu an üzerinde İsrail Devleti'nin Kurulu olduğu topraklar, yüzyıllar boyunca kökleri ile bağlı oldukları Filistinlilerin terör uygulanarak zorla terk etmek durumunda kaldıkları topraklardır (Odeh, 1986:24-25).

1948 yılında İsrail'in kurulması, Ortadoğu'daki Arap birliği düşüncesini giderek yükseltmiş ve Pan- Arabizm ideali ile hareket eden devletler bir araya gelerek Arap-İsrail Savaşlarını başlatmıştır. Bu durum, İsrail'in sınır komşusu olan Lübnan'ı da derinden etkileyerek yeni ve zorlu bir sürecin başlayacağını habercisi olmuştur. 1948'de İsrail'in resmi olarak kurulmasından itibaren yaşanmaya başlayan Arap-İsrail Savaşı sonrasında yaklaşık olarak 750.000 Filistinli topraklarını terk etmek durumunda kalmıştır. Arap Devletlerine karşı İsrail Devletinin yer aldığı savaşlardan özellikle 1967 yılında yaşanan en karmaşık ve belirgin etkileri ile kendini göstermiştir. 1967 Arap-İsrail savaşı ile beraber İsrail kendi sınırlarını aşarak Filistinlilere ait birçok alanı işgal etmiş, bunun sonucunda Filistinliler ise Lübnan ve Ürdün'e sığınarak güvenliklerini sağlamak zorunda kalmışlardır. Filistinliler İsrail baskısı ile bu iki ülkeye sığınırken, Filistin'de bulunan FKÖ üyeleri de bu ülkelere geçerek faaliyet alanlarını genişletmiştir (Ebrem, 2021:2078).

Ürdün'e gelen sığınmacıların arasında FKÖ mensubu militanların bulunması durumundan rahatsız olan Ürdün Kralı Hüseyin'in, "*Kara Eylül*" adı verilen girişim neticesinde Ürdün toprakları içerisinde bulunarak çeşitli askeri faaliyetlerde bulunan FKÖ mensuplarını ülkeden çıkartması neticesinde birçok FKÖ mensubu Lübnan'a yerleşerek Lübnan'ı yürüttükleri Filistin davasının üssü olarak kullanmayı hedeflemiştir. Filistinlileri Lübnan'a yönelten Ürdün'deki Kara Eylül Olaylarının sonucu, Ürdün Monarşisine karşı tehdit unsuru olan El-Fetih, FKÖ ve diğer gerilla guruplarının Ürdün'den uzaklaştırılması olmuştur. Güney Lübnan'a yerleşerek bu bölgeyi İsrail'e karşı bir üs olarak kullanan Filistinli gerillalara karşı İsrail de Güney Lübnan'a saldırılarda bulunmuştur. Lübnan'ın iç siyasetini derinden etkileyen olaylarda; Müslüman kesim Filistin'i desteklerken, Edde (Ulusal Blok), Cemayel (Falanjist Parti) ve Chamoun (Ulusal Liberal Parti) karşı görüşte yer almıştır (Arı, 2017:95-98).

Filistinlilerin Lübnan politikalarındaki etkisi 1964'te kurulan FKÖ ile olmuştur. 1967'de örgüt lideri Ahmed Şükeyri'nin istifa etmesi ile liderliğe gelen Yahya Hamuda sonrasında 1969 yılında örgütün başına geçen Yaser Arafat ile FKÖ en yüksek gücüne ulaşmıştır. Örgütün Yaser Arafat ile ulaştığı güç İsrail'e karşı kullanılmış ve çok yönlü bir mücadelenin başlangıcı olmuştur. 1968'de Ürdün'deki Filistinlilerin bulunduğu Karameh kamplarına İsrail'in saldırılar düzenlemesine Filistinli gruplar karşılık vererek İsrail'i başarısızlığa uğratmış, bu durum Filistinli grupların güçlerinin farkına varmalarını sağlamıştır. "*Karameh Operasyonu*" olarak adlandırılan operasyon ile İsrail'e kayıplar yaşatan Filistinli gerillalar artan güçleri ile Güney Lübnan'ı da İsrail'e karşı üs olarak kullanmışlardır. Güney Lübnan bu dönemde Filistinlilerin yerleşikliğini daha net anlatmak için "*Fetihistan*" olarak adlandırılmıştır. Lübnan'a gelen Filistinlilerin gerek örgütlenmeleri, gerek de ülkeyi üs olarak kullanıp İsrail ile çatışmalara girmesi Lübnan'daki yöneticileri fikir ayrılığına sürüklemiştir. İsrail'i müttefik olarak gören Hristiyan kesime karşı Filistin sempatisi duyan Müslüman kesim oluşurken hem Müslüman, hem de Hristiyan kesim kendi arasında bölünmeler yaşamıştır (Arı, 2017:95-98).

Özellikle 1967 Arap-İsrail Savaşı neticesinde Lübnan'a yerleşen Filistinliler ve onlara ait askeri organizasyon olan FKÖ, görünüşteki amaçlarını Filistin mücadele ruhunu canlı tutmak olarak belirtse de Lübnan iç işlerine dâhil olarak Lübnan'daki siyasal zayıflıktan faydalanarak kendi askeri ve siyasal konumunu güçlendirmeye çalışmıştır (Özdemirci, 2016:82-83).

Lübnan, Arap güçleri tarafından engellenemeyen İsrail karşısında askeri bir rol oynamak istemeyerek İsrail'e sınırı olan Arap devletleri içerisinde tek başına Rodos Ateşkes Anlaşmasını imzalayarak İsrail ile olan uluslararası sınırlarını kabul ederek mevcut durumunu ve parlamenter sistemini korumak istemiştir. Ancak dış müdahaleler sonucunda çekildiği İsrail mücadelesi ve Filistinli meselesinde kendini iç savaşın içerisinde bulmuştur (Lewis, 2017:466-467).

Ülkenin bu karmaşık yapısına özellikle 1960'lı yıllardan sonra Karameh Operasyonu sonrası Filistinlilerin de katılması ile İsrail saldırıları Lübnan'a yönelmiş ve şiddetle artmıştır. 1968'e geldiğinde İsrail'in Beyrut havaalanına saldırıda bulunması ile 13 uçağın kullanılamaz hale gelmesi ve Filistinli mültecilerin yaşamlarını sürdürdüğü kamplara ateş açması karşısında Lübnan ordusunun sessiz kalması, bu durum karşısında Filistinlileri engellemeye çalışan Lübnan ordusunun çoğu zaman Filistinli gerillalara karşı uyguladığı şiddete karşı tepki olarak başbakan Raşid Kerami istifa etmiştir. Lübnan'da yaşanan bu gergin olaylar içinde uzlaşma ortamı yaratmak isteyen Arap Devletlerinin araya girmesi ile 1969 yılında Kahire Anlaşması imzalanmıştır (Arı, 2017:95-98). 1969'da Mısır devlet başkanı Abdül Nasır'ın arabuluculuğu ile imzalanan Kahire Anlaşması'nın tarafları FKÖ lideri Yaser Arafat ve Lübnan Genelkurmay Başkanı Emile Bustani olmuştur (Atacan, 2004:291-293).

Kahire Anlaşmasında alınan kararlara göre; Filistinli güçlerin Lübnan toprakları üzerinden ateş açması yasaklanırken, Lübnanlı yetkililerin Filistinli gerillalara serbestlik sağlaması ve kamplarda bulunan Filistinlilerin bu kampları askeri amaçla kullanabilme serbestliği sağlanmıştır. Bunun yanında yine Filistinliler kamplarında silahlarını kullanabilecek ve Lübnan'ın diğer bölgelerinde yaşamlarını sürdüren Filistinliler isteğe bağlı olarak bu kamplara katılabilecektir. Bu ayrıcalıkları elde eden FKÖ'nün Lübnan'da "*Devlet içinde devlet*" gibi hareket etmeye başlayarak ülke egemenliğine ve bütünlüğüne zarar vereceği endişesini ortaya çıkarmıştır (Arı, 2017:95-98).

Kahire Anlaşması sonucunda kazandıkları statü ile kontrolü ele alan Filistinliler, Lübnan'da yaşayan farklı etnik-dinsel/mezhepsel gruba mensup kişileri karşı karşıya getirmiştir. Hristiyan kesimin olumlu karşılamadığı Kahire Anlaşmasını Raymond Edde, İsrail'den gelebilecek saldırıların zeminin hazırlanması olarak görerek anlaşmanın iptal edilmesini talep etmiştir. Müslüman kesimden Kemal Canbolat FKÖ'yü destekleyerek Kahire Anlaşmasının geçerliliğini savunmuştur. Kahire Anlaşması üzerinde fikir birliğinin sağlanamaması ile Lübnan meclisinde onay bulmayan anlaşma 1988'de tek taraflı olarak kaldırılmıştır (Atacan, 2004:291-293).

Lübnan'da 1975 yılında başlayan İç Savaş'ın 1989 yılına kadar sürmesi Filistinli mültecilerin de etkisi ile gerçekleşmiştir. Ülkenin kendi çok çeşitli mezhepsel ve etnik yapısının etkisi ile uzun süren şiddetli bir iç savaşa girmesi Suriye ve İsrail'in müdahalesi için kaçınılmaz bir olay olmuştur. İsrail uzun süre Güney Lübnan'ı işgal altında tutarak bölgedeki gücü kendi elinde tutmaya çalışmıştır (Özdemirci, 2016:82-83).

Kurulduğu günden itibaren Lübnan için güvenlik tehdidi olan İsrail'in Lübnan'a etkileri yalnızca Filistinli mülteciler ile olmamıştır. Kuruluşunu takip eden yıllarda, ilki 1978 yılında olmak üzere ikincisi de 1982 yılından başlayarak 18 yıl süren işgaller ile ülkeye büyük hasar vermiştir. Kanlı Eylül olayları ile 1970'te Ürdün'den ayrılmak zorunda kalan Filistinlilerin Lübnan'ın Güney kesimine yerleşmesi ile Lübnan İsrail için bir hedef tahtasına dönüşmüştür (Sağlam, 2014:3-4).

3. FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERİN DURUMU

Fransızların Lübnan'dan çekilmesi ile ülkede beklenen istikrar yine sağlanamamıştır. Demografik açıdan Müslümanlar giderek artan bir nüfusa sahip olmuşlar ve siyasi iktidardan bazı taleplerde bulunmuşlardır. Ancak yönetimi elinde bulunduran Hristiyan Maruniler bu talepleri dikkate almamıştır. Bu durum nedeniyle Müslüman kesim içerisinde iktidara karşı geliştirilen olumsuz tavırlar artmıştır. Ancak bunun yanında istikrarın sağlanamamasının tek nedeni bu durum değildir. Ülkede mevcut olan istikrarsızlığın birçok sebepleri bulunmaktadır.

İsrail'de kurulan Yahudi devletin sonucunu olarak 1960'lı ve 1970'li yıllarda çok sayıda Filistinli sığınmacı Lübnan'a yerleşmiştir. Dini ve siyasi bölünmeleri getiren bu göç hareketi ile yurtlarından edinen başlangıçta sayıları 140.000 olan, ancak zamanla sayıları artış gösteren Filistinliler Lübnan'a yerleşmiştir. Özel kategorili yabancılar olarak sınıflandırılan ve çalışma izinleri olmaması durumunda Lübnan'da çalışma hayatına dâhil edilmeyen Filistinli mültecilere ülkedeki dini guruplar arasında oluşturulmuş dengenin bozulması endişesiyle vatandaşlık hakkı verilmemiştir. Filistinli mültecilerin bulunduğu kamplarda gün geçtikçe çeşitli ayaklanmalar yaşanmış, çeşitli çıkarlar doğrultusunda mültecilerin bu hareketleri Lübnan Ulusal Hareket'i tarafından destek bulmuştur (Atacan, 2004:291-293).

Filistinli mülteciler sorunu Lübnan İç Savaşı'nın bir kıvılcımı olarak ülkenin hâlihazırdaki kırılğan ve karmaşık yapısını daha da kötüye sürükleyen bir dış etken olmuştur. İlk Arap-İsrail Savaşlarının yaşandığı 1948 yılı ile beraber Lübnan'a göç etmeye başlayan Filistinliler, ülkedeki hassas nüfus dengesini değiştirecek bir sorun haline gelmiştir. 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde Filistinli bazı grupların silahlanarak örgütlü hale geldiği görülmüştür. 1967'de yaşanan savaş sonrasında İsrail'in Filistin, Gazze, Batı Şeria, Golan Tepeleri ve Sina'yı işgal ederek Kudüs'ü ele geçirmesi ile Pan-Arabizm hasar görmüştür. Arap birliğinin bu durumuna çözüm bulmak için Arafat liderliğindeki FKÖ eylemlerini arttırarak gerçekleştirdiği silahlı eylemler ile Ürdün'den gönderilirken kaybedilen Filistin gücünü 1972'de Lübnan'da toparlamaya çalışmış bu da Lübnan İç Savaşının sebeplerinden biri olmuştur (Elik, 2016:44-46).

Ülke nüfusunun yaklaşık %10'una denk gelen Filistinli mülteciler Lübnan Hükümeti tarafından İsrail işgalinin ve ülkedeki iç savaşın en büyük sorumlusu olarak görülmüş, hükümetçe uygulanan politikalar da mültecilere karşı savaş niteliğinde olmuştur (Çelik, 2012:148). 13 Nisan 1975'te Hristiyan Falanjistlerin Tel Zaatar kampına giden Filistinli işçilerin bulunduğu araca ateş açmaları ile Lübnan İç Savaşı başlamıştır (Sezer, 2019:140-141). Sırası ile 1948-1949 ve 1967 Arap-İsrail Savaşları sonrasında Lübnan'a gelerek yerleşen ülkenin yerli nüfusunu oluşturmayan Filistinliler sonrasında, 1970-1971 Ürdün İç Savaşı ile ülkeye yerleşerek giderek sayıca fazlaşmıştır. Lübnan'ın İç Savaşa girmesinin sinyallerini verdiği yıllarda sayıları tam olarak bilinmese de ülkede 200.000 Filistinli mülteci olduğu düşünülmüştür. 1978 yılında ülkedeki Filistinli mülteci sayısının 350.000 olduğu, bu mültecilerin arasında sayıları 5.000 ila 7.000 arasında değişen El-Fetih gerillalarının bulunduğu belirtilmiştir (Armaoğlu, 2019:472-474).

Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) 2019 verilerine göre, 5,5 milyon nüfusu bulunan Lübnan'a gelen mültecilerin bir milyonu kayıtlara geçmiştir. Bunun yanında yaklaşık 280 bin Filistinli ve 6 bin Iraklı mülteci bulunmaktadır. Ancak, 2015'te BMMYK Suriyeli mültecileri resmi kayıt altına almamayı durdurmuştur. Bu nedenle de güncel veriler gerçeği bire bir yansıtmamıştır. Resmi olmayan sonuçlara göre ülkede 1,5 milyon mültecinin bulunduğu düşünülmektedir (Tinas, 2020:17-18). Filistinli mültecilerin hayatlarını devam ettirebilmesi için Lübnan'da 12 adet mülteci kampı kurulmuştur. Ancak bu kamplar zamanla kamp-kent kavramına benzeyen yaşam şartlarının zor olduğu mahallelere evrilmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği tarafından 2016 yılında açıklanan rapora göre Lübnan'daki Filistinli mülteci sayısı 450.000'dir. Oldukça zor şartlarda yaşam mücadelesi veren Filistinli mültecilere Suriye iç savaşı ile Suriye'den göç eden

Filistinli mültecilerin de eklenmiş olması Lübnan için zorlukları beraberinde getirmiştir. Mülteci kamplarının mevcut mülteci sayısını karşılayamaması, kamplardaki insanlık dışı yaşam koşulları, temel ihtiyaçların karşılanmasındaki zorluklar ve elektrik-su kaynaklarına ulaşmadaki sıkıntılar gerek göçmenler, gerekse de Lübnan hükümeti için sorun olmuştur (Özdemirci, 2016:95-96).

Lübnan'da çeşitli işlerde çalışarak ülke ekonomisinin hareketlenmesinde katkı sağlayan Filistinli göçmenler aynı işleri yapan Lübnanlı vatandaşlara göre ucuz işçi olarak çalışmıştır. Ülkelerinden ayrılarak mülteci konumuna düşen Filistinlilere ülke dışındaki aileleri tarafından yapılan yardımlar ekonomiye katkı sağlayarak Lübnan ekonomisinin canlılığını korumaya fayda sağlamaktadır. Kalifiye ve üst kalifiye işçi konumunda olan mülteciler Lübnan'da olduğu gibi diğer Arap ülkelerinde de ekonomik gelişmelere yardımcı olmaktadır. Tüm bunlara rağmen ülke içerisinde Filistinliler ezilerek toplum dışına itilen bir yabancı sorunu olarak kabul edilmiştir (Odeh, 1986:212).

Lübnan'a gelen Filistinli mülteciler Birleşmiş Milletler denetimi altında kamplara yerleştirilmiş, ancak sadece yarısı kamplarda yer bulabilmiştir. Mültecilerin kalan yarısı Sabra- Şatila isimli kamp benzeri alanlara ve ülkenin güneyinde bulunan tarımsal bölgelere yerleştirilmiştir. İsrail tarafından uygulanan baskı neticesinde Lübnan'a yerleşen Filistinlilerin geri dönmeleri engellenerek bu mültecilerin ülkeye kalıcı olarak yerleşmesinin zemini hazırlanmıştır. Lübnan'da var olan kutuplaşma Filistinli mülteciler için de geçerli olmuş, Hristiyan mülteciler Müslüman olanlardan ayrı olarak Beyrut'un kuzeyindeki iki kampa toplanmıştır (Atacan, 2004:291-293).

1978 yılının Mart ayında Filistinli milisler tarafından bir otobüse yapılan saldırı ile Tel-Aviv'de 32 kişinin hayatını kaybetmesi sonucu 25 000 kişilik İsrail gücü Lübnan'ın işgaline başlamıştır. Litani Operasyonu olarak adlandırılan işgalde kısa zamanda Lübnan'ın %10'u ele geçirilerek 2000 insan hayatını kaybetmiş ve 250 000 kişi de mülteci durumuna düşmüştür. 19 Mart 1978'de BM Güvenlik Konseyi'nin 425 sayılı kararı ile İsrail'in Lübnan'daki bu işgalini sonlandırması kararlaştırılmış ve 426 sayılı karar ile 6000 kişilik BM gücü (UNIFIL) güvenlik ortamının oluşması için bölgeye yerleştirilmiştir. Ancak, 1982 yılına gelindiğinde Lübnan ile olan sınırını ihlal eden İsrail tekrar işgal eyleminde bulunmuştur. 1978'de Güney Lübnan'ın işgali ile ülkedeki FKÖ ile baş edemeyeceğini anlayan İsrail bu kez daha geniş çaplı bir işgal uygulamıştır. Yaklaşık 90 000 kişiden oluşan askeri ile BM kuvvetlerini aşarak Lübnan'ın neredeyse tamamını işgal etmiştir. 518 sayılı BM kararı ile İsrail kuşatmasının kaldırılması kararlaştırılmış ve 18 Ağustos 1982'de Lübnan-İsrail-FKÖ tarafından kabul edilen Habib Planı uygulanmıştır (Arı, 2017:101-108).

Ülkedeki mültecilerin çoğu Güney Lübnan'da yaşıyorken bir kısmı Sayda ve Sur bölgelerine de yönelmiştir. Ancak İsrail'den gelebilecek tepkilerden çekinen Lübnan hükümeti bu sığınmacıları İsrail sınırındaki Güney Lübnan'dan alarak Bekaa, Trablus Baalbek, Anjara ve Beyrut gibi alanlarda konumlandırılmış BM desteğindeki 17 kampa yerleştirmiştir. Kamplar içerisinde 12 kişinin yaşadığı ve kişi sayısına göre dar alanın olduğu hayat şartlarının çok düşük olduğu yerler olmuştur. 12 kişinin yaşadığı kamp odalarına mültecilerin sadece başları içeride kalacak şekilde sığınmaları, kampların farklı bir çeşidi olan baraka benzeri yapılarda da birçok ailenin bir arada yaşadığı ve çadırlardaki kişisel alanlarını aralarına perde çekerek korudukları görülmüştür. Ölüm ve yaşam arasında gidip gelen mültecilerin bulunduğu kamplardaki bu insanlık dışı hayatı tarif etmek için çevrede bulunanlar Sayda yakınlarındaki Ayn el-Hilveh kampına "hayvanat bahçesi" benzetmesinde bulunmuşlardır (Atacan, 2004:472-474).

Yaser Arafat'ın Ağustos 1982'de Lübnan'dan ayrılması ile Lübnan'daki örgütlenmiş Filistin gücü önemini ve etkisini yitirmiştir. Ancak, verilen BM kararına rağmen Filistin kamplarında FKÖ mensuplarının bulunduğu bahanesi ile İsrail Beyrut'taki mülteci kamplarını kuşatmıştır. Filistinli mülteciler için tarihin en büyük ve acı olaylarından biri olan 16-17 Eylül 1982'de yaşanan kuşatmada, Falanjist milisler Sabra ve Şatila mülteci kamplarına yaptığı insanlık dışı saldırılarda savunmasız halde bulunan birçok sivil katletmiştir. İsrail askeri tarafından tümüyle kuşatılmış olan kamplarda, Hristiyan Falanjistlerin uyguladığı katliamın İsrail destekli ve dönemin savunma bakanı Ariel Şeron bilgisi dâhilinde gerçekleştiği bilgisinin gün yüzüne çıkması ile Şeron istifa etmiştir. Bu olay sonrasında Ariel Şeron "Sabra ve Şatila kasabı" lakabı ile tarih sahnesinde yerini almıştır (Arı, 2017:101-108).

Filistinli mültecilerin barınmalarında, beslenmelerinde yaşanan olumsuzluklar eğitim hayatlarında da mevcuttur. Mülteci çocuklar yalnızca BM Mültecilere Yardım Teşkilatı tarafından açılan okullara gönderilebilmiş, devlet okulları tarafından kabul edilmemiştir. Ülkede ilkokul sonrası orta öğretimin paralı olması sebebi ile Filistinli mülteci çocuklar bu eğitimden de mahrum kalmıştır. Filistinli mültecilerin bulunduğu diğer iki ülkeden Ürdün ve Suriye'de mültecilerin yaşam şartları Lübnan'a göre daha iyi durumdadır. Ürdün mültecilere vatandaşlık hakkı verirken, Suriye bu hakkı vermemiştir. Ancak buradaki mültecilere çalışma hayatında, orduda ve

memuriyet görevlerinde Suriye vatandaşı gibi çalışma hakları verilmiştir (Armaoğlu, 2019:472-474).

Lübnan nüfusunun 2,5 milyonunu oluşturan Suriyeli ve Filistinli mültecilerden özellikle Filistinli mültecilerin çoğu kimliksiz ve vatandaşlık statüsü olmadan yaşamlarını sürdürmektedir. Nüfusa kayıtlı olmadıkları için rakamları resmi olarak bilinmeyen bu sığınmacılar; kendilerine ait konut edinmek, belli başlı mesleklerde çalışabilmek, yaşanması zor olan evlerde tadilat yapmak ve 5-6 saat ile sınırlı elektrik kullanımı hakları ile birçok ihtiyaçtan mahrum kalmıştır. Sabra, Şatilla ve Burj El Barajne gibi harabeyi andıran dar sokaklarla çevrelenmiş bakımsız kamplarda elektrik tellerinin dışarıdan önlem alınmadan insan boyuna yakın alçak seviyelerde konumlandırılması ve yağmur sularının bu elektrik telleri ile teması sonucu sıkça yaşanan elektrik çarpmaları mültecilerin maruz kaldığı zor şartlardandır. Günlük 5-6 saat elektrik kullanabilen, kimi zaman bu elektriğe hiç ulaşamayan kamplarda salgın sebebi ile ilaç, dezenfektan ve izole elbise ihtiyacı da önemli bir diğer sorundur. Kamplarda yaşamlarını sürdürmek zorunda olan ve özel eğitim gereksinimi olan ve yetersiz beslenme-salgın hastalıklar nedeni ile sayıları giderek artan engelli çocuklar eğitimden de mahrum kalmışlardır (Gökçimen, 2021).

1950'de kurularak mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan BM Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı (UNRWA) kişi başı 27 dolarlık yardımda bulunmuş, bu durum Filistinli mültecilerin geleceğinin sığındıkları ülke tarafından belirlendiğini göstermiştir. Gittikleri her ülkede kuşku ve endişe ile karşılanan mülteciler, İsrail engeli ile karşı karşıya olduklarından siyasi faaliyetlerden de uzak durmaya çalışmıştır. Bu durumda mülteciler Filistinli kimliklerini hep koruyarak ev sahibi ülke vatandaşları ile bütünlük gösterememiştir (Cleveland, 2008:396).

Filistinlilerin gelişi ülkedeki hassas nüfus dengesini değiştirerek, gruplar arasında ayrışmayı derinleştirmiştir. Mezhepsel dengeler üzerine kurulu olan mevcut sistemin değişmesi ve İç savaş sonrası imzalanan Taif Anlaşması ile keskinleşen ayrışma toplumun öğelerinin bir biri ile olan bağının koparak gruplar arasındaki düşmanlığın artmasına neden olmuştur (Köprülü ve Ebrem, 2013:8-12).

4. TARİHSEL BOYUT İLE LÜBNAN'DAKİ SURİYE ETKİSİ

Siyasi bütünlüğünü M.Ö. 333 yılında kaybeden Lübnan, 15. yüzyıla kadar Suriye topraklarının bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Fenikeliler döneminde ticari faaliyetlerin yoğun olduğu Lübnan ve Suriye toprakları 1516'den 1918'e kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devletinin parçalanması ile Suriye bölgesi de Bilad-i Şam adı ile Fransız mandasına girmiştir. 1920 yılında Suriye'den ayrılarak yeni bir devlet olan Lübnan, geçmişteki Lübnan Dağı ile sınırlı olan konumunu genişleterek geçmişte ilişkiler içinde bulunduğu çevre bölgeleri de kapsamıştır (Muran, 2013:3-6).

Lübnan'ın Suriye'nin bir parçası olduğu ve günümüz sınırlarının batılı devletler tarafından rast gele çizildiğini düşünen Suriyelilerin büyük bir kısmı Lübnan, Filistin, Hatay ve Ürdün'ün zorla alındığını düşünmektedirler. Bu gerekçeler ile 1970'li yıllara kadar Suriye'nin Lübnan topraklarında yeniden egemenlik kurabilmeleri için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle 1973 yılında Golan Tepelerinin İsrail'in eline geçmesi ile Suriye, geçmişteki topraklarını geri almaya çalışmıştır. Günümüzde de Lübnan'daki olaylarda faaliyet gösteren Suriye geçmişten bu yana yürüttüğü bu politikasının halen devam ettiğini göstermektedir (Efegil, 2013:93).

Görünürde 1976 yılında Suriye'nin Lübnan'a askeri müdahalede bulunması ile başlayan Lübnan'daki Suriye etkisi aslında Suriye'nin Lübnan'ı her zaman kendine ait bir toprak parçası olarak görmesinden kaynaklanan geçmişe dayalı bir durumdur. Bu sebeple Lübnan'ı bağımsız bir devlet olarak tanımamış, her zaman Büyük Suriye idealinin hayalini kurmuştur. 1976 yılından başlayarak 2005 yılındaki Sünni başbakan Refik Hariri'nin suikastına kadar Suriye'nin Lübnan'da güçlü bir varlığı bulunmuştur (Tinas, 2020:16-17).

Lübnan iç savaşında Filistinli mültecilerin etkisi büyüktür. Ancak ülkeyi bir iç savaşa sürükleyen tek unsur da bu mülteciler değildir. Ülkenin 15 yıl süren savaş hali kaçınılmaz olarak Suriye ve İsrail'in müdahalelerini beraberinde getirmiştir. Güney Lübnan'ın 1978 ve 1982 yıllarında İsrail tarafından işgal edilmesi ve İsrail'in ülkeden çekilmesi sonrasında da Suriye'nin halen ülkede askerlerini bulundurması bölge politikasındaki hedeflerin çeşitliliğini göstermektedir (Özdemirci, 2016:82-83).

İç savaşın son zamanlarını kapsayan 1990'lı yıllarda Lübnan'da, Suriye ve onun ülkedeki farklı dinsel-mezhepsel gruplardan oluşan müttefiklerince yönetilen siyasi sistem mevcuttur. 1989 yılında imzalanarak ülkedeki iç savaş sona erdiren Taif Anlaşması Lübnan'daki Suriye varlığını pekiştirirken sayıları yaklaşık 30.000'i bulan Suriye askerlerinin de Lübnan'da bulunması bir araç olarak kullanılmıştır. Lübnan'daki hâkimiyet alanını korumak isteyen Suriye, Taif sonrası getirilen yeni düzende yapılan parlamento seçimlerini

etkileyerek Suriye destekçisi kişi ve grupların siyasal sistemde önde gelmesini sağlamıştır. 1990'lı yıllarda İsrail-Amerika Birleşik Devletleri (ABD) açısından Lübnan için kilit ülke konumunda olan Suriye, 2000'li yılların değişen politik düzeni ile eski nüfuzunu kaybetmiştir (Muran, 2013:33-43).

Refik Hariri suikastının Suriye tarafından yapıldığı düşünceleri ile Suriye askerleri Lübnan'dan tamamen çekilmiş ve bu durum Lübnan'ın iç siyasetinin Suriye olmadan yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Böyle bir değişimin olması da ancak Hariri cinayeti gibi büyük bir olay ile gerçekleşebilirdi. Suriye'nin ülkeden çekilmesi ise Lübnan'da mezhepler arasında yeni birlikliklerin kurulmasına sebep olmuştur (Clark ve Zahar, 2011:1-18).

2000'li yılların öncesinde Suriye, Lübnan için istikrara katkı sağlayan unsur olarak nitelendirilirken, ilerleyen süreçte politik gelişmelerin etkisiyle Lübnan'daki demokratikleşmenin önündeki engel olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Köse, 2006:71). Bu yıllarda Clinton-Esad arasında yapılan görüşmelerden olumlu sonuçların çıkmaması ve ABD ile İsrail'de yönetime yeni gelenlerin Suriye ile barış ilişkileri geliştirmek noktasında düştüğü fikir ayrılığı Suriye'nin bu süreçteki konumunu değiştirmiştir. Hafız Esad'ın ölümü ile yerine geçen Beşar Esad döneminde de kontrollü bir süreç yaşanmamıştır. 11 Eylül den sonra George W. Bush yönetiminde de değişikliğe gidilmesi ABD'nin Suriye'yi hedef ülke haline getirerek buradaki rejimi değiştirmek istemesinin etkileri Suriye'de olduğu gibi Lübnan'da da görülmüştür (Muran, 2013:33-34).

Lübnan'ın resmi olarak kurulmasından bu yana Suriye uluslararası güç olarak ülkeye etki ve müdahale eden en önemli aktörlerden biri olmuştur. Özellikle Şii örgüt Hizbullah ile yakın ilişkilerde bulunan Suriye, 2011'de yaşanan Suriye iç savaşında Hizbullah'ın Suriye'deki Beşar Esad rejimine yardımcı bulunmak amacıyla sahadaki çatışmalara katılması ile güçlü bağlar kurmuştur. Suriye iç savaşına müdahil olmak istemeyen Lübnan'ın siyasi diğer kesimi ise Hizbullah'ın krize dâhil olmasını ve yaşanacak çatışmaların olumsuz etkilerini düşünmektedir. Hizbullah'ın Suriye iç savaşına desteğinin yansımaları Lübnan'da mezhepsel çatışmalar ile kendini göstermiştir. Lübnan'da Beşar Esad yanlıları ve Beşar Esad karşıtları arasında çıkan çatışmaların etkisi ile toplumsal bölünmüşlüğün getirmiş olduğu iç çatışmalar ve siyasal sistemdeki kriz ülkeyi derinden etkilemiştir (Ebrem, 2021:2077).

5. 2011 SURİYE İÇ SAVAŞI VE LÜBNAN'A YANSIMALARI

Arap Baharı, Arap Devrimi ve Arap Uyanışı gibi ifadelerle adlandırılan 2011 yılında Tunus, Mısır ve Yemen'de meydana gelerek iktidar değişikliği olarak başlayıp tüm Ortadoğu'yu etkileyen değişim 2011 Eylülünde Suriye'yi de etkisi altına almıştır (Arı, 2017:140). 17 Aralık 2010'da Tunus'ta yaşayan üniversite mezunu bir genç olan Muhammed Bouazizi'nin işsizlik sebebi ile kendini yakması sebebi ile başlarda protesto gösterileri olarak Tunus'ta başlayıp diğer ülkelere yayılmıştır. Uzun süren otoriter rejimler, ekonomik gelir dağılımındaki adaletsizlik, ekonomik üst sınıfın rejim yanlısı kimselerden seçilmesi ve her ülkenin kendine özgü sosyal yapısının eklenmesi ile süreç farklı konumlara gelmiştir. Libya, Tunus, Mısır ve Yemen bu durumda iktidar değişimine giderken, Ürdün ve Bahreyn tüm protestoların sonuç vermediği ülkeler olmuştur. Suriye'de ise; mevcut rejim iktidardaki varlığını koruyabilmek amacıyla tüm gücünü kullanarak meseleyi bölgesel sınırlarını aşan uluslararası bir durum haline getirmiştir (Kurt, 2014:8).

Suriye'de merkezi hükümete karşı muhaliflerin hak, özgürlük ve adalet isteği ile başlattığı ayaklanmalar uluslararası kamuoyunda ses getirerek otoriter yönetime karşı verilen bir özgürlük mücadelesi olarak nitelendirilmiştir. Çatışmalar başlangıçta siyasi yönü ile ortaya çıksa da, özgürlük ve demokrasi gibi kavramlar ile merkezi hükümetin muhalefetle arasındaki iktidar mücadelesi haline dönüşmüştür. Merkezi hükümet ile muhalefet arasında görünüşte iktidar mücadelesi için yaşanan siyasi nedenli çatışmalar sivillere karşı da şiddet olaylarının artması ile silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Böylece çatışmaların yalnızca siyasal bir hâl arayışı ya da iktidar mücadelesi olmadığı anlaşılmıştır. Farklı birçok etnik, dinsel ve mezhepsel kimliğin bulunduğu ortam aslında kimliksel aidiyetin de çatışma ortamını hazırlayan bir unsur olduğunu göstermektedir. Bu farklı kimlikler çatışmaların yegâne sebebi olmamakla beraber çatışmaların kökenini ve gelişimini etkilemiştir. Suriye'de protestoların başladığı ilk günlerde siyasi içerikli olarak baskıcı rejimin değişiminin istenmesi özellikle gençler tarafından desteklenerek büyük oranda toplumun değişim taleplerine odaklanılmıştır (Atlioğlu, 2018:138-139).

Suriye ile tarihsel geçmişi ve karasal bağlantısı olan Lübnan, 2011'de Suriye'de başlayan kriz ile derinden etkilenmektedir. İki ülke arasında geçmişte kurulmuş bağlara ilaveten Suriye'nin 1976-2005 arasında Lübnan'da asker bulundurarak uyguladığı istihbarat düzeni ile ilişkiler devam ettirilmiştir. Suriye, özellikle mezhepsel bağının bulunduğu Şii kesim ile ve onun temsilcisi Hizbullah örgütü ile güçlü bağlar kurmaktadır. Lübnan'daki genel kanı Suriye'deki kitlesel hareketlerin kendilerine sıçrayacağı ve bu sebeple istikrarlı bir Suriye

politikasının Lübnan'ın bekası için önem arz ettiğidir. Suriye'yi krize sokan her sebep Lübnan için de beklenen bir tehdit olduğundan temkinli davranan Lübnan, Suriye olaylarında tarafsız olduğunu resmi olarak duyurmuştur. Bu kararının bir sonucu olarak Lübnan, Ekim 2011 tarihli BMGK kararında Suriye hükümetinin halka karşı sert saldırılarını kınamasında çekimser oy kullanmıştır. Lübnan'ın çekimser oy kullanması ise BM özel temsilcisi Navaf Salam'a göre "*Suriye devletinin egemenliğini ve halkının birliğini korumak ve ayrıca Lübnan'ın da istikrarını korumak*" içindir (Doğrusözlü ve Üçağaç, 2011:130).

Suriye krizinin Lübnan'a yansıyan en büyük sorunlarından biri güvenlik meselesi olmuştur. 2014 yılında yaşanan DAES ve Nusra Cephesi tarafından Ersel'e yapılan saldırı ve Lübnan ordusundan askerleri kaçırmaları gibi olaylar sınır bölgesinde yaşayan Lübnan için çatışmaların sıçrayacağı bir alan olmuştur. DAES ve Nusra Cephesi'nin esaretinde bulunan Lübnanlı askerler için asker aileleri meclis binası önünde baskı kurarak hükümetten askerlerin kurtarılmasını beklemektedirler. Diğer bir güvenlik sorunu ise; ülke sınırlarının yakınlarında yükselen radikalizm etkisidir. Genel nüfuslarının katılım oranlarına bakıldığında DAES'e en fazla katılımın olduğu ülkeler Tunus ve Lübnan'dır. Ülkenin askeri gücü ve istihbaratı sınır güvenliği ile bu katılıma engel olmaya çalışsa da engel olunamamıştır. Lübnan'daki Sünni-Arap kesimi içerisinde örgüte katılmasalar bile sempati duydukları ve Gelecek Partisi Lideri Sünni başkan Saad Hariri'ye olan inancın azalmasıyla DAES'e sempati duyanların sayısının giderek arttığı görülmüştür. Sünni gruplar yol gösterici ve kapsayıcı bir liderlerinin olmadığını ve Saad Hariri'nin Paris'te yaşayarak kendileri için gerekli mücadeleyi vermediklerini düşünmektedir. Beklenen bir Sünni-Arap liderin olmaması boşluğunu başta DAES olan radikal grupların doldurmaya çalışması da güvenlik sorunlarını beraberinde getirmiştir (Orhan, 2015).

Suriye krizinin Lübnan'a bir diğer yansıması da ekonomik alanda olmuştur. Lübnan dışında yaşanan krizlerin ülkedeki iç siyasete ve toplumun farklı kimliklerine farklı şekilde yansıması ülke içindeki grupların kendilerine yakın gördüğü kesimi destekleyerek silahlı yardımda bulunması ekonomiye darbe vurmuştur. Kriz etkisi ile gelen turist sayısındaki gerileme ülkenin önemli gelir kaynağı olan turizm sektörünün de önünü kapamıştır. Yabancı sermaye ülkeye yatırım yapmaktan kaçınmış ve Suriye krizinden kaçan mültecilerin ülkeye akın etmesi ile istikrarsız yapının toplumsal krize dönüşmesine sebep olmuştur. Bununla beraber, geçmişte Lübnan'ı terk eden Filistinli mültecilerin ülkeye geri dönmeye başlaması ile mülteci sayısındaki yoğunluk hükümeti ekonomik çareler aramaya sürüklemiş ve nihayetinde 2013 yılında Lübnan hükümeti BM'den 1,8 milyar doların üzerinde yardım talebinde bulunmuştur (Doğrusözlü, 2013:106).

6. SURIYELİ MÜLTECİLERİN DURUMU

Suriye ile geçmişteki tarihsel bağlar Lübnan'ın geleceğini etkileyen bir faktördür. Suriye'nin etki alanının genişliği ve Lübnan'da yaşanan ekonomik-siyasi krizler yakın zamanda İç Savaştan çıkmış bir ülkenin durumunu çıkmaza sürüklemiştir. İç Savaşın henüz etkilerinin bitmediği, halen mezhepsel/etnik-dini grupların çatışma halinde olduğu ülkede Suriye Krizinin bir sonucu olarak Suriyeli mülteciler sorununun da eklenmesi ülkenin hâlihazırda sağlam olmayan ekonomik, toplumsal ve siyasi yapısını olumsuz yönde etkilemiştir.

Suriye'de on yıldır yaşanan İç Savaş 6,7 milyon insanın mülteci olarak başta AB ülkelerine sığınma talebinde bulunmasına sebep olmuştur. 128 ülkeye eşit olmamakla birlikte dağılan Suriyeli mültecilerin %80'inden fazlası komşu ülkelerde bulunmaktadır. 3,6 milyonu aşan yarısından fazlalık paya sahip kısmının Türkiye'de bulunduğu Suriyeli mültecilerin birçoğu da Ürdün ve Lübnan'da yaşamlarını sürdürmektedir (Kenar ve Abdullahoğlu, 2021:298).

2018 yılı BMMYK verilerine göre Lübnan'da 991,165 Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Türkiye'de olduğu gibi Lübnan da Suriyelileri kabul eden politikalar izlemiş, ancak bunlar sistemli politikalar olamamıştır. Suriye krizinde Lübnan'daki Hizbullah'ın taraf olması iki ülke arasındaki politikalarda gerilime yol açmıştır. Tüm bunlar yaşanırken Lübnan'da hükümetin kurulamaması Suriye meselesinde yeterli ve insani politikaların üretilmemesine sebep olmuştur. Lübnan, 6 Mayıs 2015'ten bu yana BMMYK tarafından ülkedeki Suriyeli mültecilerin kayıt altına alınmasına izin vermeyerek net bir sayımın yapılmasına da engel olmuştur. Ancak gerek Bakanlıkça gerek de yerel-uluslararası kuruluşlarca yapılan görüşmeler ülkedeki Suriyeli mülteci sayısının BM verilerinin çok daha üzerinde olduğunu bildirmektedir (Pirinççi, 2018:48-49).

Suriye'de yaşanan kriz Lübnan'da zaten var olan kutuplaşmayı daha da derinleştirmiştir. Sünni ve Şii kesim arasındaki ayrılıklar Suriye'deki krize taraf olmakta da belirginleşmiş, Hizbullah'ın liderliğindeki Şii kesim Beşar Esad rejimini desteklerken, Sünni kesim Özgür Suriye Ordusu'na destek vermiştir. Suriye'de yaşanan krizin tetiklediği Lübnan'daki kutuplaşma her kesimin ortak düşmanı olan İsrail'e olan tutumu da değiştirmiştir. Başlarda Hizbullah'ın İsrail karşısındaki zaferi Sünni kesimin de takdirini kazanmışken sonradan İsrail ile

Hizbullah arasında iş birliği olduğu düşünülmüştür. Bu kutuplaşma Lübnan'ın dış aktörlerden Mısır ve Suudi Arabistan ile Sünni kesimin, İran ile de Hizbullah'ın işbirliğini geliştirmiştir (Orhan, 2015).

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en büyük insani kriz olan Suriye krizi 11 milyonu aşan insanı yurtsuz bırakmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNHCR) verilerine göre 5,5 milyonu aşan Suriyeli mülteci Lübnan, Türkiye, Ürdün, Irak ve Mısır gibi ülkelere sığınmış, 6 milyonu aşan Suriyelinin ise zorunlu göçü halen devam etmektedir. Dünyadaki en yoğun mülteci nüfusuna sahip ülke olan Lübnan bundan 60 yıl önce Filistinli göçmenlere açtığı kapılarını 2011'de Suriyeli göçmenlere açmıştır. Bu süreçte ekonomik, sosyal ve politik alanda kendi iç meselelerini düzenlemeye çalışan Lübnan gelen mülteci akını karşısında kapsamlı politikalar gerçekleştiremeyerek mülteciler için gerekli kampları da temin edememiştir. Kendi ülkelerinde gördükleri şiddet ve baskıyla Lübnan'a sığınan Irak, Sudan, Etiyopya ve Eritre vatandaşları Suriyeli göçmenlerden farklı olarak Lübnan'da mülteci sıfatına sahip değildir. 1951 Uluslararası Mülteci Sözleşmesi, ülkedeki mültecilerden yalnızca Suriyeli mültecileri kapsayacak şekilde imzalanmış ve 2015 yılından sonra iki ülke arasındaki sınır kapıları kapatılarak UNHCR tarafından yeni mültecilerin ülkeye alınması yasaklanmıştır (Ayyoubi, 2020:7-9).

Lübnan için en kritik meselelerden biri olan Suriyeli mültecilerin çoğunluğunun Arap-Sünni olması başta Şiileri olmak üzere Lübnan'daki etnik-dini tüm grupları endişelendirmiştir. Gelen mülteciler akrabalık ilişkileri olduğu gerekçesi ve güvenlik endişesi ile Sünni bölgelere yerleştirilmiştir. Esad rejimi tarafından Hama ve Humus bölgelerinin boşaltılmasıyla Sünni kesim zorunlu göç ettirilmiş ve Humus Türkmenlerinin yaşadığı Zaza'daki yerleşim yerleri yok edilerek Türkmenler için Lübnan'dan Suriye'ye geri dönüş yolları kapatılmıştır. Baalbek ve Akkar bölgeleri Lübnan'a gelen Türkmenlerin yerleşim yerleri olmuştur (Orhan, 2015).

2011 yılında yaşanan göç olayları aynı zamanda ülkedeki iklim değişikliğinden etkilenen su kaynaklarındaki durumu da sıkıntıya düşürmüştür. Lübnan'da hükümet tarafından kamp kurmama politikasının resmi olarak uygulanmasıyla Suriyeli göçmenlerin çoğunun şehirlere yerleştirildiği görülür. Yalnızca şehirde kiralarını ödeyemeyen mültecilerin kalıcı olmamak şartıyla çadır kamplarında yaşamalarına izin verilmiştir. Gelen mültecilerle beraber ülke nüfusundaki ani artış su kaynaklarının yetersiz ve sağlıklı kullanılması sorununu da getirmiştir. Su talebinin artışı ile yasal olmayan yollardan su kuyularının açılması su kalitesinin düşmesine yol açmıştır. Ülkedeki kuraklığın da eklenmesiyle 42.000 su kuyusu açılmış, ancak bu kuyuların yarısı yasa dışı olarak açılmıştır. Tuzlu su girişi ve atık su sorunu da su ile bulaşan salgınları beraberinde getirmiştir. Su kıtlığı tarımsal faaliyetleri de olumsuz etkileyerek gıda fiyatlarının yükselmesiyle ekonomik alanda da kendini hissettirmiştir (Maden, 2014:62-63).

Suriye'de yaşanan kriz ile Lübnan'a sığınan bir milyona yakın mülteci, son zamanlarda sosyal medya vasıtasıyla yaşadıkları sorunları uluslararası alanda duyurmaya çalışmış fakat yaşadıkları zorlu şartların değişmesinde bunun bir etkisi olmamıştır. Günlük hayatlarının devamının gerekliliği olan temel gıda eksikliği, çadır, tıbbi yardım ve bölgede hüküm süren dondurucu soğuklara karşı yakacak-ısıtıcı eksikliği mültecilerin yaşadığı sorunların başında gelmektedir. Esad rejiminin mültecilerin geride bıraktıkları mal varlıklarına el koyması ile ülkelerine geri dönmek isteyen mülteciler bu fikirden vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Bunun yanında Esad rejiminin alı koyma, silahlı zorlama ve ölümle sonuçlanan insanlık dışı müdahaleleri karşısında Suriyeli mültecilerin Lübnan'da kalmaktan başka çareleri bulunmamaktadır.

Lübnan'da ağır koşullarda yaşam mücadelesi veren mültecilerin bazı mesleklerde çalışmalarına izin verilmemektedir. Günlük çalışmalarının karşılığında 1 Dolar alabilen mülteciler buldukları kamplara aylık kira ödemek yükümlülüğünde olup, yıllık kişi başı 200 Doları da devlete ödemektedirler. Bekaa Vadisi, Beyrut ve Trablusşam gibi birkaç bölgedeki kamplara dağılmış olan Suriyeli mülteciler Filistinlilerden farklı olarak daha yeni olan briket şeklindeki yerlerde yaşamaktadır. Ancak kapıları bulunmayan bu evler zorlu kış şartları için yetersiz olup yağmur sularının toplanması ile sel ve çamurlaşmanın zararlarından yoğun olarak etkilenmektedir. Mülteci kamplarının çoğunda olduğu gibi Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin bulunduğu mülteci kamplarının da yarısından fazlasını dış dünyada olup bitenlerden habersiz, eğitimden uzak çocuklar oluşturmaktadır. Devlete olan yıllık vergilerini ve günlük ev kiralarının ödeyebilmek için mülteci aileler günlük 1 Dolardan yakın bölgelerde bulunan seralarda tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Bölgede mülteciler üzerinde uygulanan misyonerlik faaliyetleri sonucunda yardım alacakları vaadiyle %20' ye yakın mülteci Hristiyanlığı kabul ederek din değiştirmiştir. Kamplarda yoksulluk, sağlık sorunları, güvenlik ve eğitim sorunlarının yanında misyonerlik faaliyetleri ile mücadele etmeye çalışan mülteciler organ mafyaları ve fuhuş olaylarının da giderek artması ile birçok zorlu etken ile mücadele etmek durumunda kalmaktadır (Gökçimen, 2021).

7. SONUÇ

Tarih boyunca Memlûkler, Bizanslılar, Haçlılar, Osmanlılar ve Fransızlar gibi birçok farklı medeniyetin egemenliğinde bulunan Lübnan halen 1975'ten başlayarak 1990'a kadar süren İç Savaşının etkisindedir. Farklı etnik-dinsel toplulukların birada bulunduğu küçük bir yüzölçümü üzerinde kurulmuş olan ülke, çoğu zaman içerisindeki kırılğan yapısının getirisi olarak küresel ve ulusal güçlerin hedefi ve aracı olmuştur. Çevresinde bulunan güçlerin nüfuz mücadelesinin ortasında bulunan Lübnan; 1950'li yıllardan itibaren kaos ve çatışmaların kaçınılmaz olduğu, ekonomik-toplumsal ve siyasal yıkımların baş gösterdiği bir bölge olmuştur. Başını; Fransa, Suriye, ABD ve İsrail'in çektiği küresel-bölgesel güçlerin dış müdahaleler gerek iç savaş döneminde gerek iç savaş sonrası dönemde ülkedeki etnik-dini grupların bütünleşmesini engelleyerek çatışma ortamını arttırmıştır.

1948 yılında İsrail'in resmen kurulması ile Lübnan, komşu sınırındaki Filistin topraklarının işgalinin kendi topraklarına taşınmasına sahne olmuş ve bu durum mezhepler arasında yaşanan gerilimi daha da arttırmıştır. Filistin'de yaşanan olaylar, hâlihazırda gerek bölgesel gerek de kendi iç siyasetinde zorluk yaşayan Lübnan'da Müslüman kesimin ve siyasi partilerin Marunîlere karşı kullandığı bir baskı unsuru olmuştur. Ülkenin dengeden uzak siyasi dağılımı, her grubun farklı reform beklentileri ve bu siyasi reformların ekonomik ayrıcalık anlamına geliyor olması Lübnan'ın karmaşık yapısında öne çıkmaktadır.

İlk üssü Ürdün'de bulunan FKÖ 1970 yılında Ürdün krallığı ile giriştiği mücadeleden yenik düşmesi ile Lübnan'a gelmiştir. Yaşadığı İç savaş ve etnik-mezhepsel birçok olumsuzluk karşısında gücünü kaybeden Lübnan Hükümeti içerisinde FKÖ devlet içinde devlet şeklinde hareket etmiştir. 1982 yılında İsrail'in Lübnan işgalinde Filistinli mültecilerin İsrail'e karşı vermiş olduğu mücadele Filistinliler için önemlidir.

Başlarda Lübnanlıların kendilerinden biri olarak gördükleri Filistinliler ile kurdukları sıcak misafir-ev sahibi ilişkileri siyasi sorun haline gelince Filistinlilerin ülkeden çıkartılması istenmiştir. Filistinli mülteciler sorununun Lübnan'ı iç savaşa sürükleyen tek neden olduğunu düşünmek yanlıştır. Tüm Arap-İsrail Savaşlarının merkezinde olan ve çevresindeki krizlerden çok fazla etkilenen ülke temelde; etnik, dinsel-mezhepçi, aşiretçi grupların ve yerel-bölgesel güçlerin şekillendirdiği karmaşık yapısının sentezini yansıtmaktadır. Günümüzde zor şartlar altında Lübnan'da yaşamlarını sürdüren, Filistinli mülteciler ülkenin hassas dengesini bozarak İsrail tarafından gelen saldırıların önünü açmış ve ülkedeki topluluklar arasında mevcut durumdaki çatışmayı şiddetlendirmiştir.

Suriye Krizinin de komşu ülkesi olarak etkisinde kalan Lübnan, gerek iki ülke arasındaki tarihsel bağlarla gerek de kriz sonucu ülkeye akın eden Suriyeli mülteciler ile ev sahibi topluluğun arasındaki akrabalık bağları mülteci siyasetini şekillendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya genelinde yaşanan en büyük insani kriz olan Suriye Krizi'nde milyonlarca insan vatanlarından ayrılarak mülteci durumuna gelmiştir.

En fazla Suriyeli mülteci yoğunluğuna sahip olan ülkede ulusal-bölgesel konumdaki siyasi makamlar etkin bir mülteci politikası geliştirememiştir. Başta bulunduğu bölgeyi olmak üzere tüm uluslararası siyaseti derinden etkileyen Suriye krizi, ülke siyasetini olduğu gibi ekonomisini de kötü etkilemiştir. Başlarda Filistinli mültecilerde olduğu gibi Suriyeliler için de tüm kapıların açılması politikası kontrol edilemeyen bir hal almış, bunun karşısında merkezi hükümet zayıf kalmıştır.

Ülke sınırları içinde yaşayan geçim kaynaklarından yoksun, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi sorunlarla karşı karşıya kalan mülteciler, günümüzde Lübnan hükümetinde insani-toplumsal bir mesele olmaktan ziyade güvenlik sorunu olarak görülmektedir. Hükümet denetiminden uzakta kalan bu kamplara yapılacak olan müdahalelerin siyasi bir duruma dönüşeceği ve dinsel-mezhepsel dengeyi değişikliğe uğratacağı endişesi yatmaktadır. Aynı zamanda bir süre seçimlerin yapılamaması, hükümetin boş kalmasından kaynaklanan iktidarsızlık, işsizlik, temel kamu hizmetlerindeki bozulmalar, kaynakların azalması ve sınırlarında doğup ülkeyi etkisi altına alan terör gruplarının eylemleri gibi Lübnan'ın mücadele etmek zorunda olduğu farklı sorunlar bulunmaktadır. Bunun yanında, çeşitli göçler ile azalan yerli Lübnan halkı nüfusunun mülteciler ile doldurulması ülkenin kimlik bilincinden uzak mülteci devletine dönüşmesi endişesini getirmektedir.

Sonuç olarak, yıllarca mücadele ederek bağımsızlığını kazanan Lübnan için bağımsızlığın kazanılması kadar korunması-kullanılması da önemlidir. Kimsenin bir diğerine üstünlük sağlayamadığı, bu sebeple dışarıdan bir destek ile ilerlediği sistemde bölge ülkeler kendi geleceklerinin endişesi gereği mülteci sorununda görüldüğü gibi istenmeyeni Lübnan'a ihraç etmiştir. Mültecilerin kısa süreli ve geçici olarak Lübnan'da buldukları düşüncesinden vazgeçilerek kapsamlı bir göç ve mülteci politikası belirlenmelidir. Çünkü mültecileri ve onların sorunlarını yok saymak sorunların çözüme kavuşmasının önünün tıkanan ilk engeldir.

KAYNAKÇA

- ARI, Tayyar (2017), **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diploması**, Alfa Yayınları, Bursa.
- ARMAOĞLU, Fahir (2019), **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ATACAN, Fulya (2004), **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset Ortadoğu**, Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- ATLIOĞLU, Yasin (2018), “*Suriye İç Savaşı ve Müzmin Toplumsal Çatışma*”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S.73(1), ss.129-156.
- AYYOUBI, Maha (2020), **Lübnan’daki Suriyeliler ve Göç Yönetiminde Belediyelerin Rolü**, UCLG-MEWA Yayını, İstanbul.
- BMMYK - BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİ YÜKSEK KOMİSERLİĞİ (2017), **Mültecileri Korumak: Kıbrıs**, BMMYK Kıbrıs Ofisi Yayını, Nicosia (Kıbrıs), https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/05/UNHCR_Brochure_TR.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- CLARK, Janine A. ve ZAHAR, Marie-Joelle (2011), “*Critical Junctures and Missed Opportunities: The Case of Lebanon’s Cedar Revolution*”, **Ethnopolitics**, S.14(1), ss.1-18.
- CLEVELAND, William L. (2008), **Modern Ortadoğu Tarihi** (Çev. Mehmet Harmanacı), Agora Yayıncılık, İstanbul.
- ÇELİK, Ümit (2012), “*İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan*”, **History Studies**, S.4(1), ss.125-155.
- DOĞRUSÖZLÜ, Cüneyt (2013), “*Lübnan 2013*”, **Ortadoğu Yıllığı** (Ed. Kemal İnat, İsmail Numan Telci), Açılım Kitap Yayınları, İstanbul, ss.98-112.
- DOĞRUSÖZLÜ, Cüneyt ve ÜÇAĞAÇ, Ahmet (2011), “*Lübnan 2011*”, **Ortadoğu Yıllığı** (Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın, Bilal Yıldırım), Açılım Kitap Yayınları, İstanbul, ss.122-144.
- EBREM, İlker Salih (2021), “*Suriye Krizinin Etki Alanındaki Ülke: Lübnan*”, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.10(3), ss.2077-2090.
- EFEĞİL, Ertan (2013), “*Suriye ve Lübnan’ın Dış Politikalarını Etkileyen Faktörler*”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, S.5(50), ss.91-101.
- ELİK, Süleyman (2016), “*Lübnan Konsosiyonel Demokratik Siyasal Sisteminin Açmazları ve Başarısızlığı*”, **Akademik Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, S.10(2), ss.32-56.
- GÖKÇİMEN, Tülay (2021), “*Lübnan’daki Mülteci Kampları*”, **Kriter Dergisi**, S.5(55), <https://kriterdergi.com/dis-politika/lubnandaki-multeci-kamplari> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- KENAR, Nesrin ve ABDULLAHOĞLU, Zehra (2021), “*Ürdün’ün Suriyeli Mülteci Politikası*”, **Sakarya İktisat Dergisi**, S.10(3), ss.296-320.
- KÖPRÜLÜ, Nur ve EBREM, İlker Salih (2013), “*Lübnan’da Çoklu Güç Paylaşımı ve Ortaklıkçı Demokrasi Zemininin Arap Ayaklanmaları Sonrası Geleceği*”, **Akademik Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, S.8(1), ss.1-24.
- KÖSE, Talha (2006), “*Değişen Ortadoğu Denklemine İsrail-Lübnan Krizi ve Türkiye’nin Rolü*”, **Akademik Ortadoğu Dergisi**, S.1(2), ss.55-89.
- KURT, Veysel (2014), “*Tunus, Mısır, Libya ve Suriye Ordularının Arap Baharına Etkisi*”, **SETA Analiz**, S.107, ss.7-21.
- LEWIS, Bernard (2017), **Ortadoğu-İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi**, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- MADEN, Tuğba Evrim (2014), “*Lübnan’da Yaşanan Su Sorununda İklim Değişimi ve Göçmenlerin Rolü*”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, S.6(65), ss.62-63.
- MURADOĞLU, Abdullah (2016), “*Farklı Coğrafyalarda Eğitim Sorunları*”, **Dünya Bülteni** (E-Makale), <https://www.dunyabulteni.net/dubam/farkli-cografyalarda-egitim-sorunlari-h379398.html> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).

- MURAN, Aygül (2013), "*Hizbullah Devlet Olan rgt*", **21.YY Türkiye Enstitüsü Dergisi**, S.16, ss.1-64.
- ODEH, B. J. (1986), **Lübnan'da İç Savaş** (ev. Yavuz Alogan), Belge Yayınları, İstanbul.
- ORHAN, Oytun (2015), "*Suriye Krizinin Lübnan'a Etkisi: Lübnan'dan Gözlemler*", **ORSAM** (E-Makale), <https://orsam.org.tr/tr/suriye-krizinin-lubnan-a-etkisi-lubnan-dan-gozlemler/> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- ÖZDEMİRCİ, Ayşe Selcan (2016), "*Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016)*", **Türkiye Ortadoğu alışmaları Dergisi**, S.3(2), ss.76-105.
- PİRİNÇÇİ, Ferhat (2018), "*Suriye'ye Komşu lkelerin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikaları*", **TESAM Akademi Dergisi**, S.5(2), ss.39-60.
- SAğLAM, Zeliha (2014), **Türk Dış Politikasında Lübnan**, İNSAMER (E-Rapor), https://insamer.com/tr/turk-dis-politikasinda-lubnan_77.html (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- SEZER, Selim (2019). "*Suriye Savaşının Yermuk Filistin Mülteci Kampı zerindeki Etkileri*", **Türkiye Ortadoğu alışmaları Dergisi**, S.6(2), ss.133-165.
- TINAS, Murat (2020), "*Lübnan Hükümeti ve Lübnan*", **Türkiye Ortadoğu alışmaları Dergisi**, S.7(2), ss.13-34.
- TRABOULSI, Fawwaz (2012), **A History of Modern Lebanon**, Pluto Press, London.
- ULUSLARASI G ÖRGÜTÜ (2009), **G Terimleri Sözlüğü**, Uluslararası G rgt Yayını, Cenevre.

ISSN: 2636-8048

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi

International Journal of Management Academy

Uluslararası
Yönetim Akademisi Dergisi